N. BĂLCESCU

OPERE

EDIȚIE CRITICĂ
DE
G. ZANE și ELENA G. ZANE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

N. BĂLCESCU

OPERE
III

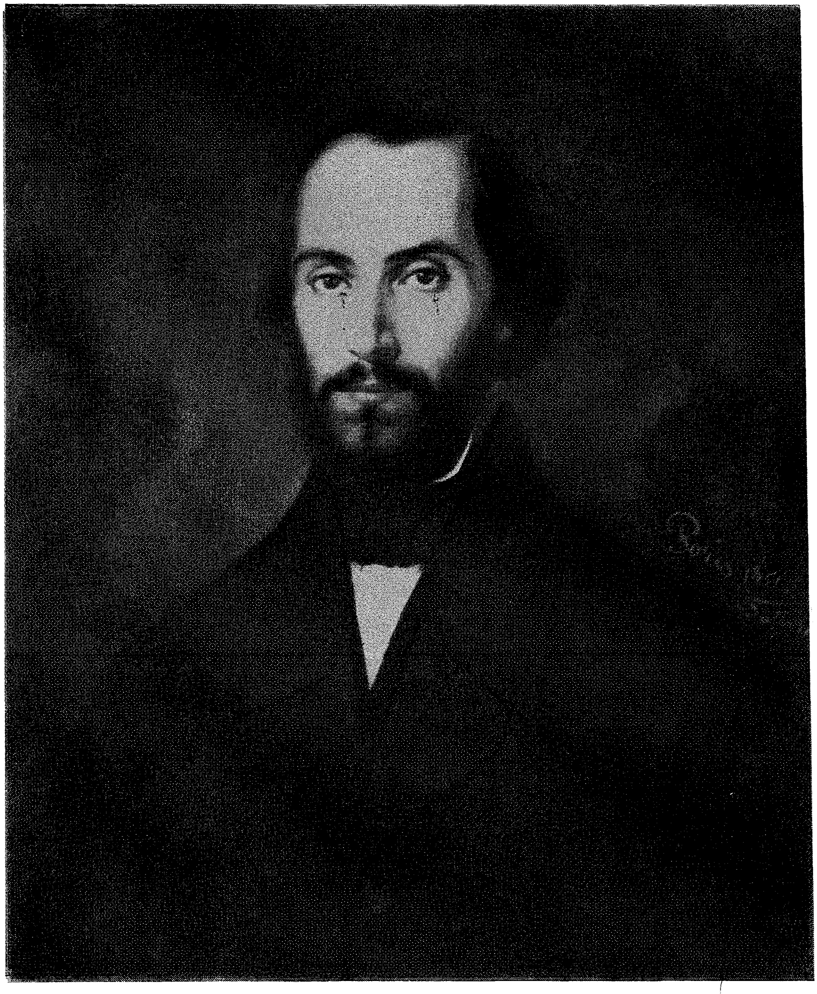
ROMÂNII SUPT MIHAI VOEVOD VITEAZUL

VOLUM ÎNGRIJIT
DE
DANIELA POENARU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1986

Cota A 45847
Inventar 181989

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R 79717, Bucureşti, Calea Victoriei 125

PREFAȚĂ

Românii supt Mihai voevod Viteazul *ocupă prin cîteva însușiri locul central între scrierile lui Nicolae Bălcescu. Întrecîndu-le pe toate prin erudiție și întindere, cartea are arhitectura, respirația, claritatea, judecățile profunde care definesc o capodoperă. Ea constituie examenul ultim pe care trebuia să-l treacă Bălcescu ca istoric și scriitor. Entuziasmul, mesajul cărții exprimă concepția autorului despre istoria națională, știință a trecutului românesc, dar deopotrivă artă, influențînd conștiințele contemporane, și instrument de îndrumare a lor către viitor.*

Potrivit principalei surse a cronologiei operei sale (*corespondența*), *Bălcescu își anunță mai întîi proiectul de a alcătui o lucrare „întinsă" despre Mihai Viteazul în scrisoarea către Vasile Alecsandri din 1 octombrie 1847. La acea dată opera proiectată trebuia să fie „o poemă istorică". Trebuie să înțelegem că lucrarea urma să fie scrisă în versuri? Autorul se pregătea printr-o documentare proprie cărților de știință și în acest scop voia ca, după adunarea izvoarelor accesibile la Paris, să călătorească „la Viena și prin Ungaria și Transilvania, ca să completez colecția mea, și apoi să mă întorc în țară ca să mă pui pe lucru". Am fi ispitiți să credem că „poemă" are aci înțelesul gr.* ποίημα *(= operă, alcătuire), dacă Bălcescu însuși n-ar fi folosit cuvîntul în sensul său curent în același an 1847, menționînd „o poemă jalnică compusă de Ali Celebi" după bătălia de la Călugăreni. În orice caz, peste trei ani cartea este anunțată doar ca „o scriere asupra lui Mihai Vv. Viteazul", iar asupra caracterului ei autorul își înștiințează prietenii prin scopul mărturisit că ea trebuie să fie „piatra de temelie a unității naționale", ceea ce vădește sensul politic al operei, și prin preocuparea obsesivă de a găsi și folosi orice izvor istoric capabil să-i sporească informația, acribie impusă de o întreprindere științifică fără precedent în istoriografia românească.*

Deși Bălcescu n-a putut consacra scrierii acestei cărți mai mult de patru ani (unul înaintea Revoluției, trei în timpul exilului), cu întreruperile frecvente datorate călătoriilor, activității politice și bolii mereu mai necruțătoare, atît ideea ei directoare — unitatea națională —, cît și simbolul — Mihai Viteazul — erau mai dinainte motive statornice ale scrisului său politic și istoric. Reformator al oastei în Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum; *promotor a unei guvernări naționale, prin eliminarea „grecilor țarigrădeni și rumelioți" în* Românii și fanarioții; *autor al faimosului așezămînt pentru legarea rumânilor de moșiile pe care se aflau* (Despre starea soțială a muncitorilor plugari); *biruitorul de la Călugăreni* (Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595),

Mihai este referință continuă de istorie militară, politică, socială în mai toate studiile și articolele din 1844—1847, ca și, de altfel, în acelea din ultima parte a publicisticii lui Bălcescu.

Adesea numit, chiar de contemporani, „istoricul lui Mihai Viteazul", Bălcescu anunță din chiar titlul operei sale că n-a vrut, ca unii dintre înaintașii lui, să trateze „biografia stăpînitorilor". Așadar, cartea lui are ca erou principal națiunea, pe Românii supt Mihai voevod Viteazul. *În prima pagină autorul precizează că va evoca numai opt ani din istoria românilor, „acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voevozii lor, încheiară veacul al XVI". Mihai Viteazul este doar conducătorul, omul politic și strategul care, în epopeea lui, „se inspiră de simtimentul național, se aprinse de această idee a regenerației naționale"; dar centrul cărții sînt românii și autorul, deși obligat de curgerea evenimentelor și de cuprinsul izvoarelor să se refere constant la acțiunile voievodului, consacră numeroase pagini țării (ca antologica descriere a Transilvaniei din introducerea cărții a patra), poporului, originii lui daco-romane, exaltă sentimentul unității de neam și voința realizării celei politice, invocînd în acest sens pe Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Petru Rareș sau chiar pe Despot Vodă. Mihai a putut greși, s-a lăsat înșelat de nobilimea maghiară, a menținut iobăgia în Transilvania, nu a dat românilor de acolo reprezentare în dietă și, astfel, n-a știut să așeze „stăpînirii sale în Ardeal o temelie neclintită"; dar nici o judecată aspră nu întunecă imaginea personajului colectiv, românii, urmașii „poporului crai aici, romanii, domnii lumei", depozitarii obiceiurilor strămoșești, ai sentimentului național, ai ideii de unitate, inspiratori ai voievozilor care i-au cîrmuit.*

Pentru reconstituirea unui capitol zbuciumat de istorie românească Bălcescu dispunea de puține izvoare interne, așa încît el întreprinde acțiunea ingrată în condițiile timpului și mai ales pentru mijloacele lui, a documentării în bibliotecile Apusului. Cele peste o sută de surse folosite (în opt limbi) reprezintă cea dintîi informație amplă pe care o recoltase un cărturar pentru studiul unui scurt răstimp din trecutul românesc reflectat în istoriografia universală. La documente, manuscrise, cărți, reviste, stampe, portrete, Bălcescu adaugă medalia lui Mihai din 1600 și insistă să se ridice planurile localităților legate de campaniile voievodului. În scrisori din Ville d'Avray, Paris și Hyères către Eudoxiu Hurmuzaki, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, A. G. Golescu, face stăruitoare apeluri pentru trimiterea de cărți rare, gravuri, traduceri din cronici otomane, toate legate de opera căreia istoricul îi consacra ultimele sale eforturi și speranțe. Exemplarul personal (cu adnotări din cronici românești inedite) al cărții lui M. Kogălniceanu Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens *(Berlin, 1837) îi este cerut lui Ion Ghica, la Constantinopol, în nu mai puțin de șase scrisori dintre 26 mai 1851 și 22 septembrie 1852, ceea ce vădește preocuparea informării exhaustive. Importanța atribuită de Bălcescu cărții apare din grija, pînă în ultimele sale clipe, pentru publicarea ei urgentă, ilustrată, cu portrete, în primul rînd acela al lui Mihai Viteazul datorat lui Sadeler, cu planurile localităților importante citate, ca și pentru efectuarea unei traduceri în vederea căreia îi scria lui Ștefan Golescu, din Palermo, la 22 octombrie 1852.*

Cînd autorul, aproape muribund, făcea asemenea proiecte, opera nu era încă desăvîrșită : cartea a șasea (și ultima) despre Gorăslău nu va fi scrisă niciodată. Încă din 1850, mărturisea Bălcescu, „mă lupt cu o boală crudă și neîmblînzită, caut a cîștiga timp asupră-i și a o întrece în iuțeală, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagine din viața părinților noștri.” Imaginea întrecerii dramatice cu moartea a istoricului dornic să-și încheie opera a impresionat pe contemporani și epigoni.

În 1850, Vasile Alecsandri îl găsește pe Bălcescu la Paris cu „sănătatea [...] foarte zdruncinată. Oftiga făcea progresuri spăimîntătoare și îi rupea plămînele, dar nu-l oprea de a lucra la Istoria românilor sub Mihai Viteazul”. *Maria Cantacuzino care l-a vizitat la Hyères în noiembrie 1851 își amintea — într-o scrisoare către Alecsandri — că, deși „se afla într-o stare a sănătății care nu mai lăsa nici o speranță de vindecare, fie că n-a vrut să întristeze bucuria revederii, fie că încerca să se înșele, mi-a părut plin de curaj și mi-a vorbit de proiectele de viitor. Lucra cu o rîvnă care, totuși, îi mărturisea temerile; se scula adesea noaptea pentru a scrie la* Istoria lui Mihai Viteazul. *Aceste eforturi îl sfîrșeau!...”. „Gîndul lui Bălcescu — va scrie A.D. Xenopol în 1892 —, umbrit acum de aripile morții, se purta necontenit pe două mari chestiuni care agitase mintea lui. Viitorul ce aștepta pe români și despre care se certa mereu cu Ghica, de la mijloacele de a-l face fericit și dezmormîntarea uneia din paginile cele mai glorioase ale trecutului lor, aceea a lui Mihai Viteazul. Simți o adîncă emoțiune cînd citești graba cu care ruga pe Ion Ghica, cînd a-i face extracte din autorii turci pe care îi putea găsi prin Constantinopole, cînd a-i trimite cutare și cutare cărți. Știa că moartea îl pîndește și nu vroia să cadă în ghiarele ei pînă nu era să pună ultimul condei la* Istoria lui Mihai Viteazul”.

În 1909, Nicolae Iorga rezuma astfel ultimele strădanii ale istoricului revoluționar : „Nu-i era indiferent nici lui Bălcescu, cum nu putea fi indiferent nimănuia din emigrați, cum nu poate fi indiferent unui popor în orice împrejurări s-ar afla, ce cred alte popoare despre români. Dar hotărîrea lui, exprimată în chiar cea dintîi declarație, era să lumineze pe ai săi asupra chemării lor așa cum ea se desface și din nevoile zilei actuale și din amintirile trecutului. Pentru aceia mai ales se hotărî el a scrie Istoria lui Mihai Viteazul.

Ea era în legătură cu studiile sale de pînă atunci, care priviseră mai ales istoria militară, dar și aceste studii fuseseră provocate de o idee politică a sa, de aceia repetată acum, cu mai multă energie, după o dureroasă experiență, că neamul nu se poate ridica decît prin sine, prin puterea sa sufletească, dar și prin puterea armelor sale. Cu izvoare pe care le cunoștea de mult și între care putea acum, mai bine decît înainte, să deosebească esențialul de secundar și adevăratul izvor de acel tulbure, Bălcescu lucra deci la noua și marea sa operă, în care înțelegea să cuprindă două învățături și două idealuri : organizarea militară a românilor și, ca o urmare a ei : Unirea lor într-un singur stat, așa cum fusese acela pe care Bălcescu trebuia să creadă că Mihai Viteazul îl crease, pornind, el și tovarășii săi, de la o stare de spirit care abia în aceste timpuri nouă ajunsese a se răspîndi, înrîurind acțiunile politice.

Atins, după rătăcirile sale prin Ungaria, după zbuciumurile și lipsurile pribegiei, de o boală de piept care era să-l răpuie repede, Bălcescu nu pierdu din vedere o singură clipă scrierea acestei cărți, care ajunse din ce

în ce mai mult rostul însuși al vieții sale. La Paris, la Hyères, unde fu silit să caute mai mult soare și aierul învietor al Mării, el urmări, în tragedia fără speranță a vieții sale, tragedia eroului de pe vremuri, care putea da îmbărbătare, prin biruințele sale, prin trecătoarea lui izbîndă, dacă nu prin nenorocitul lui sfîrșit, generației care acum se afla în luptă".

Puține opere ale literaturii române moderne au fost înconjurate de mai multă — și mai zadarnică — bunăvoință ca Românii supt Mihai voevod Viteazul. *După ce prietenii apropiați, tovarășii de lupte și exil ai lui Bălcescu se străduiesc încă înainte de sfîrșitul acestuia să-i împlinească dorința fierbinte a publicării cărții, numai jumătate din ea vede lumina tiparului zece ani mai tîrziu (1861—1863), iar o ediție integrală va fi tipărită de Academie abia un sfert de veac după moartea autorului, în textul alterat cu nepermise libertăți de Ioan Slavici.* Nota asupra ediției *de față rezumă avatarurile unei opere pentru a cărei publicare nu s-a apelat din nou la manuscrisele originale decît în 1953, iar cu succes abia în 1960.*

Aceste puține date justifică interesul cu care era așteptat ultimul volum din N. Bălcescu, Opere, *în ediția critică îngrijită de G. Zane și Elena G. Zane, inaugurată în 1964 prin* Corespondență *(vol. IV),* urmată de Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847 *(vol. I, 1974)* și 1848—1852 *(vol. II, 1982). Acest volum apare mulțumită eforturilor Danielei Poienaru care, preluînd de la editor un manuscris abia la începutul elaborării, a împlinit prin realizarea textului critic, a notelor și comentariilor, nu numai o operă științifică, dar și o datorie de conștiință.*

Apariția acestei noi ediții din Românii supt Mihai voevod Viteazul *împlinește, postum, multe, nobile, dorințe: a lui Bălcescu, a contemporanilor lui, a îngrijitorilor G. și Elena G. Zane, regretații cărturari care au jertfit o viață de studii, pasiune și neobosite strădanii pentru a da* Operelor *lui Nicolae Bălcescu veșmîntul meritat între clasicii scrisului românesc. În același timp, însă, dorința fiecărei generații a culturii noastre, pentru care istoricul, revoluționarul, scriitorul își păstrează neștirbite prestigiul, autoritatea, dreptul la admirația urmașilor.*

Se cuvine, deci, să întîmpinăm acest volum cu convingerea exprimată în 1878 de A. Odobescu: „Noi sperăm și credem că această carte, așa cum este, va aduce, în împrejurările de față, folos și întărire cugetului național al întregei românimi!". Este sensul înalt, nepieritor, al operei lui Nicolae Bălcescu.

VIRGIL CÂNDEA

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI VOLUMULUI III

Volumul de față cuprinde lucrarea lui Nicolae Bălcescu *Românii supt Mihai voevod Viteazul*, fiind al treilea din *Opere*.

Publicarea scrierilor lui Nicolae Bălcescu sub egida Editurii Academiei de către acad. G. Zane, competent și pasionat editor al operei marelui revoluționar, împreună cu soția, Elena G. Zane, a început cu apariția volumului IV, *Corespondența*, în anul 1964 ; a urmat, apoi, în 1974, volumul I, *Scrieri istorice, politice și economice, 1844 — 1847;* iar în 1982, volumul II, *Scrieri istorice, politice și economice, 1848 — 1852.*

Recuperarea manuscriselor lucrării *Românii supt Mihai voevod Viteazul* — rămase în gaj la Palermo după moartea lui Nicolae Bălcescu s-au făcut din inițiativa și cu contribuția bănească a Mariei Cantacuzino. Ele au fost trimise la Paris prin ambasada turcă și încredințate lui Costache Bălcescu în calitate de frate, care le-a adus apoi în țară. În 1861, acesta i-a cedat lui Alexandru Odobescu dreptul de a publica *Românii supt Mihai vodă Viteazul* în „Revista română", unde au apărut numai primele capitole *(Introducerea, Cartea I, II,* și parțial *III)*, în perioada 1861 — 1863, deoarece revista și-a încetat existența.

Ion Ghica, ca legatar al moștenirii din exil, pune problema drepturilor sale legale asupra manuscriselor în cadrul Societății Academice — la 1876 — drepturi care îi sînt recunoscute. În ședința din 11 decembrie 1876, Ion Ghica donează societății toate manuscrisele de la Palermo (vezi și N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 223—226).

Prima ediție a lucrării *Românii supt Mihai voevod Viteazul* a apărut în 1877 sub oblăduirea Societății Academice Române și îngrijirea lui Alexandru Odobescu. Acesta propune — în ședința Societății Academice Române din 11 septembrie 1877 — „să se tipărească ceea ce există din *Istoria lui Mihai vodă Viteazul*, fără note, cu ortografia uzitată în România". La ședința din 19 septembrie 1877 s-a discutat și s-a admis „ca să se tipărească cu ortografia cu care a fost scrisă opera, făcîndu-se numai îndreptări gramaticale".

Un aport substanțial la transcrierea textelor pentru tipar și corecturile au fost făcute de Ion Slavici, pe atunci coleg cu Mihai Eminescu la redacția „Timpului", după cum rezultă chiar din amintirile sale : „Tot sub îngrijirea mea a mai fost publicat manuscrisul lui Nicolae Bălcescu despre *Istoria românilor în timpul lui Mihai vodă Viteazul*, pe care pînă atunci îl păstrase A. Odobescu".

Slavici a făcut o serie de modificări înlocuind cuvinte și expresii ce nu i s-au părut potrivite, sărăcind vocabularul și stilul lui Bălcescu, iar uneori chiar conținutul.

Odobescu sublinia în *Precuvîntare* importanța apariției cărții și legătura ei cu evenimentele războiului pentru independență : „Acum însă noi

sperăm și credem că această carte, așa cum este, va aduce, în împrejurările de față, folos și întărirea cugetului național al întregei românimi !".

Cu toate criticile ce s-au adus în decursul anilor acestei ediții, peste 25 de ani a fost singura după care s-a citit *Românii supt Mihai voevod Viteazul*. Edițiile care au urmat au preluat și au amplificat modificările inițiale. Toate reeditările : ediția a II-a a Academiei (1887), „Socec" (1894, 1898), „Minerva" (1902, 1910), „Librăria nouă" (1914) „Cartea românească" (1929, 1937, 1942), „Alcalay" (1930), „Cugetarea" (1940), (1943), au reprodus textul lui Odobescu — Slavici, fără a fi preocupați de stabilirea autenticității textului.

Alex. Lapedatu a fost singurul care, în 1908, a încercat să reediteze textul după manuscrisele autorului, însă din păcate a rămas în mare parte tributar edițiilor anterioare.

Prima ediție care a încercat restabilirea textului lui N. Bălcescu, după manuscrise, a fost publicată de Editura Academiei în 1953.

În 1960, sub îngrijirea lui Andrei Rusu a fost publicată — după manuscrisele originale — cea mai bună ediție a acestei opere. Toate edițiile care s-au tipărit după această dată au luat de bază această ediție din 1960 (1963, 1965, 1967, 1970, 1973, 1975, 1977).

Ediția de față s-a publicat după manuscrisele ce se află la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România cu cotele 77, 78, 79, și anume : *Introducerea* — ms. 77, f. 4 — 31 ; *Cartea I* — ms. 77, f. 50 — 122 ; *Cartea* II — ms. 79, f. 90 — 247 ; *Cartea III* — ms. 77, f. 268—452 ; *Cartea IV* — ms. 78, f. 1 — 170 ; *Cartea V* — ms. 78, f. 171—308. Variante la *Introducere* după ms. 79 ; *Cartea I* — ms. 79 ; *Cartea II* — ms. 77. Descrierea manuscriselor se află la *Note și materiale*.

Variantele la *Introducere*, *Cartea I*, *Cartea II* s-au publicat în subsol. Variantele aceluiași rînd au fost separate printr-o bară /, iar rîndurile au fost despărțite prin două bare //. Diferențele de text au fost arătate cu ajutorul lemei]. Cuvintele adăugate sînt menționate cu *ad*, de exemplu *după* luntri *ad* mari, iar la textul care lipsește — cînd este mai mare — se menționează primul cuvînt și ultimul, despărțite prin puncte, exemplu *lipsește* curtea . . . Sinan.

În volumul I, p. 223 — 235, G. Zane și Elena G. Zane au analizat manuscrisele lui Nicolae Bălcescu și au descris în amănunțime normele de editare (p. 236 — 264) pentru toată secțiunea. Aceste norme au stat și la baza editării volumului de față.

Ediția noastră publică textul integral, după manuscrisele originale, fiind prima ediție critică a lucrării lui Bălcescu *Românii supt Mihai voevod Viteazul*.

DANIELA POENARU

ROMÂNII SUPT MIHAI VOEVOD VITEAZUL f. 4

INTRODUCERE

I

Sînt 18 secoli și jumătate de cînd Hristos întreprinse a răsturna lumea veche, civilizația păgînă ce reprezenta principiul dinafară, obiectiv, al naturei și al silei, substituind în loc o altă lume, o altă civilizație, întemeiată pe principiul subiectiv, dinlăuntru, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești în timp și în spațiu, și pe identitatea între esența naturei spirituale a omului și esența naturei divine, el descoperi fiecărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilități absolute.

După ce, în Evanghelie, Mîntuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *legea dreptății*, și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresivă, supuind natura, sila, lumea dinafară supt / preponderența absolută a minții și a cugetării, prin sîngele său vărsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirei, a iubirei și a *frăției*, chipul cu care ne putem mîntui, putem învinge răul și a împlini menirea morală a omenirei, adecă mai întîi prin cuvînt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individa familiei, aceasta patriei, patria omenirei, viitorului. f.5

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamînd menirea omenirei și a lumei, împinse mintea omenească la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă, întemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, esperiință, calcul, au continuat zdrobirea lumei vechi, revoluționarea sau perfecționarea religiei, moralei, politicei, societății întregi, nimicind / orice domnie individuală, supuind acția omenească legei absolute și universale a libertății și a științei, căutînd realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii a ordinei absolute, perfecte, a ordinei divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către D[umne]zeu. Care oare va fi rezultatul final al acestii căi? Această mișcare de perfecție va avea oare un termen? Răul peri-va în tot din lume? Omenirea va agiunge vr-odată a-și identifica în tot esența sa cu esența divină? Acesta mintea omenească nu-l poate încă pătrunde. Aceea ce știm este că, din transformații în transformații, omenirea merge într-un progres continuu, a f.6

---

9 pe] prin // 18 adică // 19 jertfindu-ne] jertfind individul // 24 au] a // 32 în tot] de tot // 31 acesta] acest mister mintea // 35 omenirea merge din transformații în transformații // 35 *lipsă* continuu //

cărui mişcare e cu atît mai repede cu cît mai mult înaintează, că fiecare pas
f.7 a vieţii omenirei / este un pas în această cale care o apropie de D[umne]zeu ; că fiecare pas al ei este un triumf al binelui asupra răului.

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformaţie continuă, mişcare progresivă a omenirei, această dezvoltare a sintimentului şi a minţii omeneşti, supt toate formele dinlăuntru şi din afară, în timp şi în spaţiu.

Supt ochiul providenţii şi după legile şi către ţinta hotărîtă de dînsa mai înainte, omenirea înaintează în evoluţiile sale istorice.

Prin împărţirea funcţiilor, naţiile în omenire, ca şi indi[vi]durile în soţietate, produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea. /

f.8 Orice naţie dar, precum orice individ, are o misie a împlini în omenire, adecă a concurge, după natura şi geniul său propriu, la triumful ştiinţei asupra naturei, la perfecţionarea înţelegerii şi a sentimentului omenesc potrivit legei divine şi eterne care guvernează ursitele omenirei şi ale lumei.

Dar pentru că este o providenţă care păstrează ordinea creaţiei şi care dirigează faptele omului, prin aceea nu urmează că omul este un instrument orb al fatalităţii, prin aceea nu se stinge libera lui voinţă. D[umne]zeu n-a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosibi binele din rău,
f.9 arătîndu-i şi legile prin care să poată povăţui în calea binelui / şi învinge răul, dar încă el l-a înzestrat cu *voinţă*, lăsîndu-l liber în alegerea sa. Vai, dar, de acea naţie care calcă voia lui D[umne]zeu, care preferă răul la bine ! D[umne]zeu o părăseşte ; viaţa ei se stinge în viaţa omenirei şi ea espiază printr-un lung martir călcarea legei lui D[umne]zeu. Acest timp de espiaţie (ispăşanie), ce o naţie sau chiar omenirea întreagă sufere supt legile lui D[umne]zeu şi ale gîndirei, se pare adesea un repaos, o stare, în calea progresului, un pas înapoi, o oscilaţie istorică, dar mai adesea suferinţa este un bold mai mult către perfecţionare şi din excesul răului iese binele.

„Marşul general al omenirei, zice învăţatul istoric Cantu, în căile
f.10 ce providenţa pregăteşte, aduce acele / minunate reînnoiri ce se fac pe pămînt şi scot binele din rău. Dar D[umne]zeu este răbdător, căci este etern, în vreme ce omul, care simte traiul său scurt, ar dori ca tot lucru să se îndeplinească în acest moment iute, în care el vine ca să sufere, să espieze, să se amelioreze şi să moară. Aşa, astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripească, ca asfel fenomenele sale reproducîndu-se, să confirmeze adevărul calcurilor sale. Ignorantul numai crede că o cometă este accidentală, fiindcă nu vine în fiecare an. Viaţa adevărată se întemeiază în lucrare lui D[umne]zeu asupra zidirilor sale şi a omenirei colective asupra fiecărui om în parte, în unirea materiei cu spiritul, al lui *eu* cu lumea dinafară, pen-
f.11 tru aceea Pascal zicea că „toate părţile lumei sînt lănţuite / într-asfel de chip că este peste putinţă d-a cunoaşte una fără celelalte şi fără totul". Mintea, înălţîndu-se prin umilinţă, ştie observa cu confiinţă şi respect cărările divine ; ea poate mult, căci cunoaşte cît poate, şi în loc d-a-şi risipi puterile împotriva unor stăvili nebiruite, ea le concentrează în drepte hotare şi asfel se face ajutătorul providenţii".

---

5 *lipsă* continuă / această mişcare // 8 *lipseşte* către / hotărîtă de dînsa *după* înainte // 10 individurile // 13 adică / dupe // 21 *lipseşte* şi / se poate / şi] a învinge // 26 *lipseşte* (ispăşanie) // 29 perfecţiune // 30 *lipseşte* istoric // 33 lucrul // 36 astfel // 42 peste] cu //

II

Daca fiecare nație are o misie evanghelică a împlini pe pămînt, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română, atît doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui D[umne]-zeu, atît în sînul său, cît și în omenire? Istoria, lumea are drept a-i cere această seamă: căci nu trebue a uita că, cu toată sființenia/ dreptului său, f.12 astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe carta lumei, sau să-și reclameze acest loc și libertatea sa în numele suvenirelor istorice; ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații, trebue încă ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumei, trebue să arate fomula înțelegătoare și soțială ce ea reprezentează în marea carte a înțeregerii și a istoriei omenirei.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestii nații române și să vedem ce a făcut în aceste 18 secoli de cînd se află statornicită în pămîntul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei viitoare. /

III

f.13

Adusă de marele Traian în Dacia după nimicirea locuitorilor ei, favorizată de împărații următori, de care atîrna d-a dreptul această țară, colonia romană, în vreme de 160 ani, ajunse într-o stare foarte înfloritoare și una din cele mai frumoase provințe ale întinsei împărății romane. Mai mult de 70 cetăți, împreunate cu drumuri minunate așternute cu piatră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale că[ror] ruine încă se găsesc, ne-o dovedesc îndestul. Dar alături cu această mare civilizație materială, două rele mari care mistuia împărăția și care îi pregăti căderea: robia și proprietatea cea mare trebuiră a produce și în noua colonie relele lor, / înghițind cu încetul proprietățile mici, ce fiecare colon dobîndise la f.14 început, și substituind robii la oamenii liberi.

Os[te]nită de atîtea rele ce o rodea întinsa, împărăția romană trebui să cază. Unitatea falsă la care ea supuse prin silă lumea trebui să se sfarme ca să dea loc la organizarea progresivă a unei unități mai adevărate, produsă prin armonia naționalităților libere. D[umne]zeu atunci, ca să schimbe fața lumei vechi și s-o întinerească, împinse potoape de nații barbare asupră-i.

IV

Așezată la porțile împărăției și în trecătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de 8 secoli / îi văzu trecînd și retrecînd pe pămîntul său. Colo- f.15 nii romani din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție țara lor și chiar împărăția ce îi părăsise. Și cînd se văzură copleșiți de numărul dușmanilor, ei se traseră în Munții Carpați, unde își păstrară naționalitatea și independința lor. Chiar în acele vremi furtunoase și nenorocite, romanii Daciei nu uitară că au o misie în ome ire Prin relațiile lor cu barbarii ei

1 astfel // 20 provinții // 22 cărora // 23 alăturea // 24 mistuiau / *lipsește* care / pregăteau // 25 noua] mica // 28 ostenită // 38 ce] care//

introduseră între dînşii cele dintîi cunoştinţe de agricultură, artele folositoare şi cuviinţele vieţii civilizate. Şi prin legăturile de interes şi comerciu
f.16 ei schimbară sălbăticia şi duşmănia lor asupra imperiului / roman într-o prietenie folositoare [1] şi sili pe barbari a căuta a se statornici şi a se civiliza. Pe la 865, bulgarii, popol finez, prin romanii din Dacia nouă priimesc religia creştină şi împreună înfrăţiţi întemeiară un stat puternic, alegîndu-şi regi dintre români. Pe la începutul secolului XI, acest regat, căzînd în turburări civile, se subjugă de Basile II, împăratul Orientului şi rămase supt puterea grecilor pînă la al XII [-lea] secol, cînd el reînvie mai puternic supt fraţii români Petru, Asan şi Ioan şi, după o existenţă glorioasă de doi secoli, căzu la 1392 supt turci.

Romanii din Dacia veche, cînd putură răsufla de barbari, eşind din
f.17 azilurile lor, întemeiară deosebite staturi mici, / pe la secolul X şi XI, care la secolul al XIII şi XIV se contopiră printr-o mişcare de unitate în două staturi neatîrnate, a Ţării Româneşti şi a Moldaviei.

Cu întemeierea acestor state, evoluţiile istoriei românilor se fac mai lămurite, viaţa lor ne este mai bine cunoscută.

V

În cea dintîi epocă a întemeierei Ţării Româneşti (1290) şi a Moldovei (1356), state mai întîi ameninţate în naţionalitate şi existenţa lor politică cînd de unguri, cînd de poloni. După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenţii cad zdrobite de vitejia românilor. În aceste războae ei se pregă-
f.18 tesc ca într-o / [şcoală] pentru alte lupte mai mari ce îi aşteaptă, cu o naţie şi mai barbară, şi mai puternică: turcii osmani, care pe la [1360] năvălesc în Europa şi amerinţă a o cuceri. Încă din anul [1370], Ladislav vv. al Ţării Româneşti se opune acestor barbari şi se încearcă a pune stavilă furiei lor de coprinderi. O luptă care trebuia să ţie mai patru secoli începu atunci, luptă în care românii vărsară şiroae de sînge şi se jertfiră ca nişte martiri pentru apărarea civilizaţiei în contra barbariei. Împărăţia românobulgară cade subt izbirile turcilor (1392). Mircea cel Bătrîn, unul din cei mai mari şi mai vestiţi voevozi ai noştri, reclamă de la turci această moştenire; el voeşte a întrupa toată românimea într-un singur stat şi caută /
f.19 [a dobîndi] Bulgaria şi Moldova. Acum întîiaşi dată vedem idea de unitate a se arăta, idee care va fi idealul seculilor şi a tuturor voevozilor noştri cei mari. Strivit însă între unguri şi turci, Mircea este silit a părăsi o parte din concuistele sale şi a priimi încă şi suzeranitatea Porţii.

Tractatul ce el închee cu Baiazet la 1393 asigurează românilor drepturile următoare:

1. Dreptul d-a profesa nesupăraţi religia lor, d-a-şi alege voevozii şi d-a se cîrmui independent după legile lor.

[1] Gibbon, *The history of the decline and fall of the Roman Empire*. Volume the first, chap. XI.

5 popor / priimesc *după* finez // 7 dintre] între // 8 Vasile // 10 dupe // 13 secolii // 14 la] în secolii // 15 a] acela al // 19 în] încă din / *după* întemeierei *ad* principatelor // 20 *după* 1356 *ad* care coprinde tot secolul XIV de la 1290 — 1418 vedem aceste / *lipseşte* mai întîi / naţionalitatea //21 dupe // 23 *lipseşte* ca într-o // 26 *lipseşte* se // 29 *lipseşte* în // 34 secolilor // 40 dupe//

2. Dreptul d-a face război sau pace.

Îndatorirea românilor către turci sta într-un ușure tribut anual de 3 000 bani roșii.

În Moldova, Alexandru cel Mare, ce domnea în această vreme nesupărat încă de turci, apără vitejește / independința țării sale de către poloni f.19v
și le răpește Pocuția, care mai un secol rămîne întrupată cu Moldova. /

Cu acești mari domni, Mircea și Alexandru, se închee această epocă. f.20
Ei completară instituțiile țării lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căci organizația dinlăuntru a soțietății singură ne poate esplica evoluțiile istorice prin care nația română trecu.

VI

Domnul, ales în Țara Românească, moștenitor în Moldova, cîrmuia țara împreună cu un sfat de 12 boeri, întocmit în Țara Românească de Negru-vv. Orice act însemnat al cîrmuirei, precum și orice danie, trebuia să fie făcut cu învoirea sfatului și suscris de dînsul. Puterea d-a face legi, d-a scoate dăjdii sta în *Adunarea* sau *Soborul a toată țara*. Originea acestor adunări izvorăște din municipalitățile romane și din soboarele goților, care în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme și obiceiuri între romani.
/ Aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor, pentru orîn- f.20v
duirea dăjdiilor, pentru a hotărî război sau pace. Cînd tronul era vacant, atunci mitropolitul le convoca pentru alegerea domnului. Ele judecă asemenea în principile de vini mari politice, ca Camerele Lorzilor și a Pairilor
în Englitera și Francia. / Aceste adunări se compunea : / f.20
1. Clirosul, adecă mitropolitul ca prezident, episcopii și egumenii f.21
monastirilor ;

2. De boeri, atît cei din slujbă cît și cei din afară ;

3. De deputații breslelor.

Clirosul, ca și monastirile, n-avea privilegiuri decsebite la început și era cu totul supt juridicția statului.

Boerii era slujbașii țării, adecă ofițerii, capii puterii armatei, fiind țara organizată ostășește, nu era o clasă nobiliară, ca în Europa. Ei n-avea nobilimea feodală, concuistă de origină, nici dreptul d-a fi singuri proprietari de pămînt, d-a moșteni titluri și slujbe, d-a fi deosibiți de legea comună pentru toți. Aceste principe, care singura constituiază casta nobiliară, n-au fost niciodată recunoscute în țările noastre. Totdauna tot românu a avut
dreptul a se face / proprietar de pămînt și a ocupa slujbele statului ; ti- f.22
tlurile n-au fost decît pe viață, fără a lăsa drept la urmași. / Titluri nu era f.22v

5 independența // 10 societății // 16 făcute / subscrise // 17 origina // 24 *după* și *ad* în / aceste] ele // 25 de cliros, adică de / *după* prezident *ad* de / *după* și *ad* de // 27 *lipsește* de boeri / din] în // 30 *după* statului *ad* boerii nu erau o clasă nobiliară ca în Europa // 31 boerii] ei / slujbași ai / adică ofițeri / capii] ai / armate // 32 țara fiind / *după* ostășești *ad* ei // 31 — 33 *după* era *pînă la* nici *varianta* : ca nobilimea feudală a cărei origină era concuistă, de aceea și nu avea ca dînsa // 35 singure // 36 românul // 38 titluri nu era] ele //

la început, căci nu se da deosibit, ci reprezenta numai numirea funcţiilor./
f.22 Boerii, ca toţi orăşanii, se numea *jupani*, adecă cetăţeni. Legea politică, civilă, ca şi criminală a fost aceeaşi pentru toţi. O singură deosibire se ivi mai tîrziu în legislaţia criminală. Se hotărî ca boerul căzut în vină să se spînzure mai sus cu un cot decît săracul. În urmă se suprimă această osîndă de tot pentru boeri.

Breslele se alcătuia de oarecare slujbaşi mai mici ai ţării şi de deosibitele categorii a burgeosiei, locuitorilor din oraşe şi a moşnenilor şi oamenilor liberi.

Orăşăle ce îşi dobîndiră şi îşi păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comunal, se ocîrmuia de o magistratură alesă pe fiecare an şi compusă de un judeţ şi 12 pîrgari. /

f.23 Ţara ia o organizaţie ostăşească şi o centralizaţie puternică. Judeţele se dau supt comanda unui căpitan, care uneşte în mîna lui puterea administrativă, judecătorească şi ostăşească. Organizarea armatei permanente, a miliţiei şi a Landsturmului face din tot românul un soldat la nevoe şi singură păstrează independinţa ameninţată de streini.

Dacă vom trece la organizaţia economică a ţării, găsind pe cei mai mulţi locuitori moşneni sau rezemaşi, adecă liberi şi cu proprietăţile lor. Dar lîngă dînşii proprietăţi mari, pe care se află locuitori serfi, robi ai pămînturi[lor] căci în urma năvălirii barbarilor, robii romani se transformară pretutindenea în robi ai pămîntului. Întocmai dupe [cum] în Europa se
f.24 obişnuise / a se da acestor serfi numirea de romani, aşa şi la noi servagiul fu numit *rumânie* şi *vecinătate*, căci proprietarii din Ţara de Jos, unde mai cu seamă era proprietăţile mari, îşi adusese colonii din Ţara de Sus şi din românii din ţările vecine. Robia completă a acestora veni foarte tîrziu, căci la început stăpînul pămîntului făcuse 3 părţi din pămîntul său, din care două le împărţi în părţi mici pe la colonişti şi cealaltă fu cultivată de aceştia în folosul stăpînului, prin mijlocul *clăcii*, adecă a unui număr de zile de lucru. Robia completă a lor veni însă foarte tîrziu, căci pînă în secolul al XVII[-lea] ei putea a se muta de la o moşie la alta, plătind *găleata de eşire*.

Dăjdiile era aşezate pe toţi deopotrivă.

f.25 Acestea sînt liniile principale ale constituţiei ţării pe la începutul secolului al XIV[-lea]. Idealul ce românii goniră în organizaţia lor era *egalitatea* în drepturi şi în stare. Dar în această organizare era viţiuri izvorîte din ideile feodale ale timpului şi care fu pricina zdrobirii acestii constituţii.
f.25ᵛ În această republică războinică / se afla, deşi slabe la început, elemente
f.25 soţiale, monarhic, aristocratic şi democratic. / Puterea publică nu era delegată vremelniceşte de popor unor aleşi ai săi, dar se afla din drept în mîna capilor războinici ai ţării. Era fireşte ca aceşti capi, care concentra în mîna lor puterea politică şi militară a ţării, să ia o prepo[n]derinţă deosibită asupra claselor de rînd. Lipsa de comerciu nedînd o dezvoltare stării de mijloc,
f.26 ea, ca şi poporul, se afla slabă în privinţa boerilor şi, după or/ganizaţia mili-

---

1 *după* început *ad* nu esistau / deosebit // 2 adică // 3 *după* şi *ad* cea / deosebire // 15 organizaţia // 17 amerinţată // 18 găsim // 19 *lipseşte* rezemaşi *loc alb* / adică // 20 pămîntului // 22 cum // 25 sus] jos // 26 *lipseşte de la* robia *pînă la* 27 la // 29 adică // 31 *lipseşte* al // 35 *lipseşte* al // 36 viciuri // 37 fură / *după* constituţii *ad* în care // 38 în această republică războinică *după* democratic // 40 din] dupe // 42 deosebită //

țară a țării, în dependința de un soldat către șeful său. Atît boerii în slujbe, cît și cei dinafară de slujbe, mazîlii, fiind din drept membri ai adunărilor aceste ajungînd prea numeroase *.

Boerii dar, împreună cu cleru, căutară mereu a se constitua într-o castă, dobîndindu-și privilege, și a concentra toate drepturile în mîna lor. Asemenea și prin proprietățile lor mari, a absorbi proprietățile mici.

Domnii, ce reprezenta principiul monarhic, favorizați prin centralizarea statului, căutară mereu a-și întemeia puterea lor despotică asupra boerilor rezemați pe elementul popular și a se face independinți de dînșii, constituindu-se ereditari. /

Lupta dar trebuia să înceapă între aceste trei elemente opozite și vrăjmașe. Începută încă din al XIV[-lea secol], ea se continua în al XV[-lea] f.26v
și al XVI[-lea]. Doborînd întîi elementul monarhic, aristocrația doborî în urmă și elementul popular și, după aceste două ruine, ostenită, căzu și ea zdrobită supt o burgeosie streină, supt fanarioți.

VII f.27

Istoria noastră n-a fost, sau a fost rău scrisă pîn-acum în luptele și revoluțiile dinlăuntru, care au umplut secolul al XV[-lea] și [al] XVI[-lea], istoricii noștri n-au văzut decît niște lupte de pretendenți la tron, iar n-au văzut principul și interesele ce fiecare pretendent reprezenta. Într-un stat organizat ca al nostru, unde nici o familie n-avea dreptul de stăpînire, chestia dinastică nu putea avea loc dupe cum s-a presupus de istorici.

Îndată după moartea lui Mircea I, partidele în care țara era împărțită / începură lupta între dînsele, fiecare puindu-se supt unul din fiii săi. f.28
Turcii și ungurii găsiră prilej a se amesteca între deosibitele partide, susținînd cînd pe una, cînd pe alta, și a călca libertatea nației. Puterea domnilor, însă, ajutată de elementul democratic eși biruitoare din aceste lupte între dușmanii dinlăuntru și cei dinafară. Vlad Dracula vv. ținu sus și puternic frînele guvernului, dobîndind o glorie nemuritoare în luptele cu turcii și zdrobind aristocrația. Țepeș urmează înainte și mai puternic pe calea sa; c-o asprime tiranică, dar dreaptă, el nimicește facțiile dinlăuntru și respinge nenumăratele oarde turcești ce Mahomet II conducea asupra românilor. Silit mai tîrziu de nevoi, el / închee un tractat cu turcii la 1460, care f.29
păstrează stipulațiile celui de la 1393, urcînd tributul la 10 mii galbeni și recunoscînd suzeranitatea sau suprematia nominală. Acest tractat încă și astăzi formează dreptul public al țării sau, cum se numește acum, capitulațiile ei cu Poarta. Aristocrația se aruncă în brațele turcilor și izbuti a

* oamenii din stările de jos nu fură priimiți în mare număr [text tăiat de autor].

2 *lipsește* din // 3 aceste] care / ajunseră a fi // 4 clerul // 6 *după* proprietățile *ad* cele // 8—9 asupra boerilor *după* popular // 11 trebui // 12 început / din] în / secol // 13 *după* XVI *ad* secol / *după* doborînd *ad* mai // 13 doborînd mai întîi *după* monarhic/ aristocrație / doborî] el zdrobi // 14 dupe / ostenit // 15 ea] el // 17 pînă // 18 al // 19 nu / *lipsește* au văzut // 23 dupe / în / între // 24 fiecare *după* puindu-se / săi] lui // 25 deosebitele // 29 *după* luptele *ad* sale // 30 sa] lui // 31 cu // 32 ce] pe care / conduse // 35 *după* nominală *ad* a Turciei //

15/1989
Biblioteca Fac. de Lb. și lit. ... SECȚIA CENTRALA

goni din țară pe energicul domn, și partida domnilor în brațele ungurilor. Poporul mai adesea rămînea indiferint într-aceste lupte, pînă cînd vedea libertatea amenințată de vrăjmașii dinafară; atunci alerga la apărarea,
f.29v țării supt steagul domnului. / Adesea ocrotit de domni, el încă era slab către celelalte partide, căci toți capii ce eșea din popor intra, firește, și se identifica cu una din partidele dominante. /

f.29 Lupta, cu deosibite alternative între ambele principe, continuă pînă la Radu cel Mare [1495 — 1508], care se încercă de o politică de conciliație,
f.30 / fără a izbuti. El cercă atunci a balansa puterea boerilor, dînd putere clerului, dar, revoluționînd organizația democratică a clerului și făcîndu-l un corp privilegiat, îi creă interese conforme cu ale boerilor și îi dete un auxiliar. Radu cel Mare [fu] dar un sprijin puternic al aristocrației.

Cu acest domn se închee această epocă.

În Moldova asemenea, după moartea lui Alexandru cel Mare, boerii caută a doborî puterea domnilor, constituată acolo și mai tare pe principiul ereditar. Polonii se amestecă în ambele partide, cu scop d-a domina și d-a supune țara. Din mijlocul acestor sfîșieri care amerința peire ese
f.31 un om puternic care întoarce spiritul nestatornic al parti/delor către dușmanii dinafară. Acesta fu Ștefan cel Mare, 40 ani de-a pururea călare pe cîmpul bătăliei, el apără voinicește țara și creștinătatea. Moldavia e atunci în culmea sa și trage mirarea lumei. Papa numește pe Ștefan soldatul lui Christos *.

---

* Ceea ce urmează reprezintă un plan mai dezvoltat al problemelor pe care vroia să le trateze [Nota edit.].

---

1 *lipsește* și *după* domnilor *ad* se aruncă // 2 intr] în // 4 domn / însă / *după* era *ad* încă // 7 *lipsește* cu deosebite alternative // 11 privileghiat / 15 și ii] cărora le // 12 *după* dar *ad* fu // 17 sfîșieri] sfăzi / peirea // 19 patruzeci // 20—22 *de la* Moldavia *lipsește* //

Cartea I f.50

LIBERTATEA NAȚIONALĂ

(1593 — 1595 aprilie)

I

Deschid sfînta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei cîteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea naționale, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voevozii lor, încheară veacul al XVI[-lea]. Povestirea mea va coprinde numai opt ani (1593 — 1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către patrie. Timpuri d-o aducere aminte glorioasă ! timpuri de credință și de jertfire ! cînd părinții noștri, credincioși sublimii îngenunchiau pe cîmpul bătăliilor, cerînd de la D[umne]zeul armatelor laurile biruinței sau cununa martirilor, / f.51 și asfel îmbărbătați, ei năvăleau, unul împotriva a zece, prin mijlocul vrășmașilor; și D[umne]zeu le da biruință, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popoare și cei ce se luptă pentru libertate se luptă pentru D[umne]zeu.

Moștenitori a drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au făcut atîtea jertfe în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simtimentul datorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire.

II

Aron vodă domnea în țara Moldovei și Alexandru Bogdan în Țara Românească. Robi tremurînd în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, stau ocrotiți, împotriva dreptei răzbunări a poporului, de paznici streini, turci și unguri, prăda, chinuia și îngrozea o țară ce nu știau iubi. Mulțime de ianiceri și arendași turci, de la care ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoți în țară. Spre a se despăgubi de banii lor, / f.52 unii din turci luară în arendă dajdiile publice, alții umbla cu dăbilarii domnești pentru strîngerea dajdiilor, alții ținea drumurile și prăda pe negutători, și, toți, răzlățindu-se prin toate unghiurile țării, jăcuia și chinuia pe bieții țărani, despuindu-i de tot ce aveau, rușinîndu-le muerile și fetele de față cu dînșii și le răpea d-al zecelea din feciori spre a-i pregăti a recruta ienicerimea [1]. Însuși boerii și giupînesele lor nu era scutiți de omor și siluire.

---

7 uriașe // 8 subt // 9 *fără paranteze* // 13 *fără paranteze* // 15 *fără paranteze* // 20 făcut atîtea jertfe] luptat atîta // 26 *după* bani *ad* ei // 27 *după* nu *ad* o// 34 d-al] al // 35 recrutarea ienicerimei //

Veni o zi cînd aceste lăcuste sălbatice nu mai găsiră ce prăda; atunci căzură toţi în sarcina domnilor. Aron voevod, spre a se putea plăti de datornici, izvodi ca de tot omul din ţară să se dea cîte un bou, şi orîndui turci spre a strînge această nouă dajdie, care, luînd toate vitele de la cei [ce] avea spre a împlini pentru acei ce nu avea, sleiră ţara şi de vite, aceste soaţe a muncii ţăranului, de rămaseră oamenii fără a avea cu ce se hrăni [2]. Mult mai mare, de se poate, era asuprirea în Ţara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobîndă grea la creditorii turci, ce nu mai avea ce jăcui, f.53 urcă datoriile unei ţări sleită cu totul / la suma peste măsură de mare de 10 povoare de aur [3]. Toţi boerii Ţării Româneşti care scăpaseră de moarte şi pribegie, şi a căror inimă ofta după libertate, sîngera pentru suferinţele ţării, începură a se aduna, a se sfătui. După revolta nenorocită din Moldova a orheienilor şi a sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăznind a se bizui singur numai în sine, în stare de slăbiciune în care se afla ţara, cugetară la ajutoare şi protecţiuni streine. Spre aceasta se adresară la republica Veneţiei, cerînd protecţia şi suzeranitatea ei, ca să se mîntue de turci. Dar egoista republică, calculînd foloasele cum şi pagubile ce i-ar putea veni priimind această propunere, găsi cu cale că interesul n-o sloboade a priimi a mîntui o naţie chinuită, de la care puţin cîştig poate avea [4].

După înjosirea acestui act fără izbîndă, românii văzură că ce le mai rămîne a face este a căuta însuşi a se mîntui şi că ţara lor a ajuns într-unul din acele minute mari, cînd o naţie trebue să piară, sau, luînd inima din f.54 suferinţa şi desperarea sa chiar, printr-o silinţă mare şi puternică, / însăşi să se mîntuiască. Împregiurări favoritoare dinafară nu lipsiră la dorinţa oamenilor, nici oamenii nu lipsiră împregiurărilor.

III

În acel timp de chin şi de jale, strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales şi vestit şi lăudat pentru frumuseţea trupului său, prin virtuţile lui alese şi felurite, prin credinţa către D[umne]zeu, dragostea către patrie, îngăduiala către cei asemenea, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toţi deopotrivă, prin sinceritatea, statornicia şi dărnicia ce împodobea mult lăudatul său caracter [5]. Acesta era Mihai, banul Craiovii, fiu al lui Pătraşcu-vv, care pentru blîndeţea cu care cîrmui ţara de la 15[54 pînă la 1557], se numeşte *cel Bun*.

Strălucirea naşterii lui Mihai, sfatul lui cel drept şi priceput, cuvîntul lui blînd şi îmbielşugat, iar mai cu seamă faptele cunoscute ale lui, îi cîştigă inima poporului şi trîmbiţa nume[le] lui în toate părţile ţării. El administra

---

4 *fără paranteze* // 10 carii //11 pribegire / dupe // 14 singuri / în] pe // 18 să mîntue // 19 putea // // 20 dupe // 22 trebuie // 29 *fără paranteze* // 33 voevod // 37 *fără paranteze* //

de cîtăva vreme banatul Craiovei și aduse cu încetul această bănie / în f.55 starea ei cea veche de neatîrnare administrativă și judecătorească și ostășească, fără altă legătură cu domnia țării decît plata unui tribut. Asfel, în minutul cînd armata țării era dezorganizată de domnul ce se temea de dînsa, el își organiză un trup de oștire prin care ținea în frînă împilările turcilor și ocrotea pe supușii săi.

Soarta cea blîndă supt care se afla locuitorii banatului era pizmuită de locuitorii de dincoace de Olt, și slujea a glorifica numele lui Mihai înaintea poporului. El ajunse a fi nădejdea tutulor, răzbunătorul atît de mult dorit și așteptat.

IV

Crudul Alexandru vodă nu întîrzie a se înspăimînta de acel mare nume al banului Mihai. Vru să-l piarză cu orice chip și, neîndrăznind a-l prigoni de față, trimise ucigași spre a-l prinde și a-l aduce la București, sau a-l ucide prin taină. Dar banul / descoperi din vreme cursa ce i se găte- f.56 ște și, cu toată dragostea ce avea pentru dînsul poporul, necrezîndu-se sigur în Craiova, fugi spre Constantinopol, unde îl chemase socrul său, vistierul Ion, ce era capuchihaea al țării [6]. Însă prins fiind în cale de oamenii lui Alexandru, ce îl pîndea, el fu adus în București, unde domnul, cătrănit de mînie, îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie, spre a fi pus la caznă și apoi ucis.

Temîndu-se ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prinsul său, Alexandru vodă hotărî a-i grăbi moartea. Într-o zi îl scoaseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osîndei. Mulțimea poporului urmărea pe osîndit, tristă, jalnică și tăcută, văzînd că cea din urmă nădejde de mîntuire i se va curma cu capul acelui june bărbat eroic. / În cale, trecînd pre f.56v lîngă Biserica Albă, pe vremea liturghiei, spun că îl lăsară a intra în biserică și rugîndu-se, se făgădui lui sfîntul Nicolae, fiind hramul, că de-l va mîntui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum a și făcut, de se numește acea biserică acum Mihai vodă [7]./

Sosind în locul unde trebuia a priimi moartea, gîdea, cu satîrul în f.56 mînă, cu inima crudă, cu ochii sîngeroși, se apropie de osîndit. Dar cînd ațintește ochii asupra jertfei sale, cînd vede acel/trup măreț, acea căutătură f.57 sălbatică și îngrozitoare, un tremur groaznic îl apucă, ridică satîrul, voește a izbi, dar mîna îi cade, puterile ei slăbesc, groaza îl stăpînește și, trîntind la pămînt satîrul, fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigînd în gura mare că el nu îndrăznește a ucide pe acest om. Asfel, în acele mari timpuri bătrîne, un cimbru barbar se înfioră de vederea măreață a lui Marius și nu îndrăzni a ucide pe acel ce zdrobise tot neamul lui. /

În zadar oamenii, ce prezida osînda, vrură a împlini porunca dom- f.57v nească; nimeni nu se mai găsi care să vrea a lua locul gîdei.

---

2 ostășiască // 3 unui] de un/ astfel // 8 slujia // 15 gătia // 27 să intre // 29 monastire // 37 Astfel // 41 care să vrea] ce să voiască //

f.57 Această întîmplare minunată înfioră mulţimea ca o mişcare electrică. Văzu într-însa un semn ceresc, prin care D[umne]zeu voia păstrarea acestui om şi un glas detunător de milă şi ertare scăpă din peptul acelei gloate. Boeri şi popor luară pe osîndit în mijlocul lor şi ducîndu-se la palat, înaintea voevodului, cerură ertare. Vrînd, nevrînd, domnul fu silit a se îmblînzi şi a-i dărui viaţa. Peste puţin prin mijlocirea vistierului Ion, Mihai, împăcîndu-se de tot cu domnul, priimi iarăşi cinstea şi dregătoria sa.

f.58

V

Nu trecu mult dup-aceea şi bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vîna cu moarte şi curse şi îl sili a fugi în Ardeal, unde zăbovi două săptămîni la curtea lui Sigismund Báthory, domnul ţării Ardealului. Acolo, prin mijlocirea lui Balthazar Báthory, vărul domnului stăpînitor, dobîndi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turcească, o scrisoare de recomandaţie către vestitul vizir Sinan-paşa, prin care se recomanda de a fi ales de domn în Ţara Românească, cum şi alta către Eduard Barton, solul Elisabetei, regina Engliterei, la Constantinopol, ce avea mare credit pe lîngă Poartă.

Împuternicit cu aceste recomandaţii, Mihai se porni de a doua oară la Constantinopol, unde la sosirea sa fu bine priimit de vistierul Ioan. Acolo sosi atunci şi o deputăţie de boeri jăluindu-se de asupririle lui Alexandru vodă ; se uniră cu Mihai şi îl cerură la sultanul pe dînsul de domn, arătînd că ţara toată îl vrea. Spre a izbuti mai sigur în cererile lor, trebuiră a asîm-
f.59 păra / nesaţiul şi lăcomia de bani a turcilor. De aceea nevoia sili pe Mihai a lua, pe creditul vistierului Ion, 400 mii florinţi de la turci, greci şi ovrei, cu camătă grea. Din această sumă dete numai lui Sinan vizirul 20 mii galbeni ; ceailaltă o împărţi în daruri la sultanul şi ceilalţi miniştri şi asfel deschise calea cererilor sale [8]. Sultanul, în sfîrşit, priimi această cerere a ţării şi dete semnele domniei lui Mihai, iar oştirea ce boerii cerea a-i da spre a-l însoţi, o refuză supt pretext că, de vreme ce ţara toată îl cere nu poate avea nevoe de oaste spre a goni pe Alexandru [9] şi ca partida sa să-l pue pe tron.

Mihai pleacă îndată, la 1592, către ţară, de unde Alexandru Bogdan, aflînd de mazilia lui, eşi ca să se întoarcă la Constantinopol. El abea domnise un an şi trei luni, dar această vreme îi fu de agiuns ca să tragă ura şi blestemul poporului. Fărădelegile domniei lui se răsplătiră cu moartea lui.
f.60 La 1597, în dumineca Floriilor, prin intrigile domnului / Moldovei, Ieremiea, al cărui tron căuta a coprinde, fu, din porunca sultanului, luat din casă sa şi, învestit în haine de paradă domneşti, azvîrlit în mare [10].

2 *fără paranteze* // 16 ce] care // 19 Ion // 20 sosiră / *după* şi *ad* doi deputaţi boeri spre a se jălui // 21 *după* vodă *ad* ei / şi-l // 22 a] să astîmpere // 24 patru sute // 25 douăzeci // 28 *după* // dete *ad* steagul şi sabia // 29 subt // 30—31 *lipseşte* şi ca partida sa să-l pue pe tron // 32 *după* Mihai *ad* însoţit de partidul ce voia să-l pue pe domn // 33 lui] sa / abia // 34 ajuns // 35 lui *tăiat* / duminica // 37 *după* tron *ad* el // 38 şi împodobit cu manta de aur şi cu cele mai bogate veşminte domneşti de paradă, fu spînzurat //

VI f.60

Într-acest chip Mihai vv. se urcă pe tronul Țării Românești la 1593, fiind atunci în vîrstă de 35 ani. Înălțarea lui fu priimită cu cea mai vie bucurie de toți locuitorii țării, mulțumiți că au scăpat de tiraniile lui Alexandru ;/ arătară acea bucurie zgomotoasă, acele nădejdi fără margini, / făcîndu-și f.60/60^{v} iluziile nedespărțite în inima poporului român de orice domnie nouă, pentru care întotdeauna istoria ni-i arată că tot gata au fost. Mihai avea încă în ochii mulțimei meritul d-a fi fost un candidat popular, în care mai de mult ei nădăjduia. Dar cu toată statornicia, energia și bunăvoința sa, noul domn se văzu cu totul în neputință d-a pune un capăt și orînduială la nevoile și anarhia în care se afla țara. Țara se afla împovărată [de] datorii grele și împilată de mari nevoi și trebuințe. Turcii în/contra tractatelor vechi, acum f.61 uitate, începuseră a se așăza în țară, zidindu-și case și geamii (meceturi)[11].

Pe lîngă datornicii turci ce era în țară supt Alexandru, se mai adăugaseră și alții și numărul lor se urca la 4 mii ianiceri și alți ofițeri de cavalerie [12]. Turcii de pe margine făcea, ca și cei din țară, mereu și fără temeri, năvăliri și jafuri prin ținuturi ; în toată luna cete de turci și tătari venea în țară și, ca să poată hălădui lumea în pace era silit domnul a le ține taberile iarna și vara, a le da cele de hrană și îmbrăcăminte de la țară. Asfel, încît, nu numai că nu se putea plăti datoriile cele vechi, dar nici a birui și a ușura daunele de față. Slujbașii Porții, în loc d-a da ascultare plîngerilor domnului, căuta prilejiul d-a stoarce bani de la dînsul sau de la dușmanii lui ce îl prigonea. O seamă de boeri, după vechiul obicei săpă pe domnul lîngă sultanul [13]. Alții se însoțiseră cu turcii din țară / și îi ajuta în pră- f.62 darea și chinuirea poporului [14]. Armata țării era dezorganizată și mijloc nu era de a o înființa ; energia poporului se tocise de atîta chinuire și asuprire și despera de o mîntuire. Mihai nu putea a se înțelege cu creditorii, lipsindu-i mijloace de a-i plăti. Vru a pune stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decît a-i întărîta mai mult și a-i revolta asupră-i. Încît, spre a scăpa de a fi ucis, fu silit a se închide în palatul său și a sta mereu în stare de apărare, unde însă de mai multe ori turcii, năvălind, îl ocăra, arunca cu pietre în ferestrile palatului, răpea tot ce putea din mobilile sale, bătea și rănea de moarte pe toți boerii săi ce le pica în mînă [15].

În aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe oricine, Mihai singur nu despereează și văzînd că nu e nici un mijloc pacinic de mîntuire, hotărăște a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia răzbunătoare în contra barbarilor tirani. Evenimentele ce începuseră în megieșie încuragia și înlesni / vrednica sa hotărîre. f.63

Să dăm o ochire acestor evenimente.

---

2 voevod // 6 *după* nouă *ad* aleasă // 7 întotdeauna] și/ tot] întotdeauna // 8 demult // 9 ea // 11 țara se afla]ea era / *fără paranteze* // 13 *după* și *ad* gătindu-se chiar a face și // 15 subt / patru // 16 dupe / temere // 17 veniau // 19 astfel // 21 daunele] acele // 22 prilejul // 28 a pune] să pue //

VII

Împărăția turcească începuse a apune din culmea mărirei la care ajun-
sese supt Soliman.
Murad III *, care domnea de la 1575, era un duh slab și supersti-
f.63v/63 ţios ; / dulce la taină, dar iute la mînie și adesea atunci și cu cruzime, / era
f.63v dat cu totul la misticism, poezie și la voluptate, / amator de danț și muzică,
de vorbe cu duh, ba încă și de mucalitlîcuri, el iubea mecanica, ceasornică-
f.63 ria și actele de reprezentație ; / el trăia încongiurat de tălmăcitori de vise,
astrologi, șeici, poeți și femei, dănțuitori, de pitici și nebuni, lăsînd domnia
în mîna femeilor saraiului. Supt o mînă așa slabă, corupția intră în toate
ramurile administrației împărăției[16], acel duh de revoltă a oștirilor, care
era menit a zdrobi împărăția, începu atunci nu numai între ianiceri, dar și
între spahii. Spre a da o altă cale (detourner) acest[ui] duh de insubordi-
nație, era nevoe a trimite oștile împotriva vrăjmașului peste hotare. După
isprăvirea cu noroc a războiului Persiei, Divanul se chipzui mult dacă tre-
bue a porni războiul contra Fezului, Maltei, Persiei, Spaniei, Veneției,
Neapolului sau Ungariei.
f.64 Împărăția / turcească coprindea afară de ținuturile cele întinse ce
stăpînea în Asia și Africa, care era împărțite în 32 gubernii, coprindea încă
8 gubernii în Europa și se întindea pînă la Raab, corpinzînd asfel partea
cea mai mare din Ungaria, afară de cele 4 țări tributare : Transilvania,
Valahia, Moldova și Republica Raguza. Nu numai atît, dar chiar și împă-
răția Austriei și rigatul Poloniei erau de mai multă vreme supuse la un tri-
but anual.
Un vezir vestit în războae, crud și fioros și dușman al creștinătății /
f.64v Sinan pașa, concherantul Tunisului și al Iemenului, a cărui singură gîndire
era războiul în Ungaria, împinse prin toate mijloacele spre aceasta pe sul-
f.64 tan / împinse pe sultanul spre război către împăratul Germaniei sau regele
Vienei, cum îl numea turcii.
Fără declarație de război, pacea se călcă la 1592 de guvernorul Bosniei,
izbind niște casteluri din Ungaria (Carlovitz, Gora, Bihaci) ; dar fu oprit
înaintea Sissekului, pe care nu-l putu lua și pentru ca re își răzbună crud
în contra creștinilor ce îi picară în mîini[17] (oct. 1592). Trei sute din acei
nenorociți prizonieri fură duși în triumf înaintea lăcuinței ambasadorului
împ[ărătesc] ; înaintea lor, niște muzicanți care făcea să se audă sunetele
f.64v cele mai barbare, apoi o trupă cu / armele cîștigate ; pe urmă venea carăle
ncărcate cu pradă și, în sfîrșit, nenorocitele jertfe ale robiei ; oameni, fe-
mei, copii, bătrîni era împinși înainte, cu izbiri tare de bice sau toege, ca
niște turme de vite proaste, în mijlocul chiotelor de bucurie sălbatică a
turcilor, spre a fi vînduți în tîrg (oct. 1592)[18]. /

* În manuscris Murad II [Nota edit.].

2 subt // 4 — 40 *lipsește* Murad ... oct. 1592 //

VIII f.65

Crînceniile, fărădelegile (les outrages) și amerințările turcilor mișcară toată creștinătatea [19]. Scriitori însemnați din toată Europa / începură, prin f.65v tipar, a mișca opinia publică și a deștepta zeul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgînilor. /

Pe scaunul cezarilor Germaniei șădea în acea vreme Rudolf II. Cu f.65 un caracter și cu virtuți ce ar fi fost de lăudat într-o poziție mai puțin înaltă, acest prinț era un domnitoriu nevrednic. El lăsa d-o parte trebile statului spre a se ocupa de științele naturale și anticități, pentru care își sleise finanțele, iar mai cu seamă de scrieri astrologice, care umplură duhul său, din natură posomorît și sfiicios, de o mulțime de superstiții de rîs și funeste./ Preocupat de aceste lucrări nevrednice de poziția lui și nencetat spăimîn- f.65v tat de proorocii absurde, el se făcu cu totul neapropiat supușilor săi [20]. / Încungiurat de minerale, de fosile, de medalii, de lunete, d-alambic, de f.65 furnuri, el sta închis în laboratoriul său, în vreme ce zavistia și revolta înlăuntru și războiul dinafară amerința zdrobirea împărăției lui. Crescut în Spania, în acea țară clasică a papismului, el fu toată viața lui jucăria vicleneIor uneltiri a iezuiților și a sfaturilor pasionate a curții Spaniei. /

Țipetele jertfelor turcilor pătrunse pînă în cabinetul lui Rudolf II f.66 și deșteptă indolența lui. El porunci să sune tocsinul în toată Sfîntă Împărăție Romană și în Ungaria, ca să invite pe credincioși, dimineața, la amiazi și seara, a invoca ajutorul ceriului în contra turcilor [21]. Într-aceeași vreme, solii săi alerga la Roma, la papa și convocă pe toți principii Germaniei la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua măsuri pentru interesul comun al creștinătății./

Clement al VIII[-lea], ce șădea atunci pe scaunul sfîntului Petru, priimi în audiență, într-un consistoriu public, pe solii împărătești și, ascultînd cu multă bunăvoință elocuentul cuvînt a lui Rodolf Lorențio, cel mai însemnat din soli, hotărî, cu obștească învoire, a senatului, să ia toată partea l-această faptă de bine public și de cinste pentru D[umne]zeu. O congregație de cardinali fu convocată din porunca pontifului, spre a se chipzui pentru treburile / acestui război și, nemulțumindu-se a aduce nu- f.67 mai ajutorul său, hotărî a invita în numele lui Christos și pe alți prinți, pentru care și porni îndată nuncii săi în Spania și Italia. Posomorîtul și crudul Filip II, ce domnea în Spania, priimi bucuros și făgădui agiutorul său ; iar în Italia, zelul religios fu mai puțin fierbinte, și numai duca de Toscana, Ferdinand, și duca de Mantova, Vicenzo, priimiră a da agiutor. Duca de Ferrara se folosi de ocazie și, pentru oarecare agiutor de bani dat, dobîndi trei orașe de la împărat [22].

Tot atunci papa, insărcină pe canonicul de Andrianopol (Udriu),

---

2 *lipsește* crînceniile // 4 cruciadelor // 5 păgîne // 7 *lipsește* și // 9 antichități // 10 scrieri] visuri // 16 rezboiul // 18 curței // 19 țipetile / pătrunseră // 20 deșteptară / se // 21 se // 30 la / *fără paranteze* // 32 chibjui // 35 ajutorul // 37 — 39 *lipsește* primimiră ... împărat // 40 *lipsește* Udriu //

Comelius Denona, să meargă la marele principe de Moscovia, spre a-l îndemna a lua parte la rezbelul creştinătăţii , însărcinîndu-l ca, la întoarcere, să treacă pe la Sigismund Báthory, prinţul Transilvaniei şi pe la Aron, domnul Moldovei, ca să-i tragă şi pe dînşii în legătura domnilor republicei f.68 creştine împotriva duşmanului comun, sculînd cu dînşii / toate popoarele de la Nistru şi Dunăre şi din vecina Polonie. Iar la Mihai i se porunci ca să nu se ducă, din pricina poziţiei critice în care acest domn se află, fiind [ne]siguri de scopurile lui, numai prin prinţul Transilvaniei să-l îndemne a se înţelege cît mai în grabă cu boerii şi poporul său şi a se lega serios ca să se poată mîntui [23]. /

f.66ᵛ Era acum a paisprezecea oară de la originea împărăţiei otomane că puterile creştine se unea împreună împotriva duşmanului moştenitor a legei lui Hristos, într-o cruciadă care, ca acea mai din urmă de la 1571, care se nemuri prin bătaia navală de la Lepante, se numi Liga sfîntă. /

f.69

IX

În vremea aceasta, prinţii Germaniei adunaţi la Ratisbona în aprilie anul 1594 [24], adunare convocată şi deschisă de împăratul în persoană, văzînd tristele întîmplări ale războiului, porunci a se ridica din Germania o f.69ᵛ oştire de 20 mii pedestraşi şi 5 mii călăreţi [25]. / Se hotărî încă că mărirea sa împărătească să scrie şi să trimită soli la prinţii streini, spre a le cere agiutor; ca ea să soliciteze asemenea nobilimea, care nu atîrna d-a dreptul şi absolut de împărăţie, şi oraşele maritime ca să-l ajute. Se vorbi încă de chipul d-a impune şi a strînge dăjdiile şi se porunci ca în toate provinţele, în toate oraşele, în toate tîrgurile şi în toate satele Germaniei să se pue un trunchi (tronc) la uşa bisericilor şi ca preoţii şi predicatorii să aţiţe zelul poporului, spre a-l îndemna a contribui la cheltuelile războiului în contra păgînilor; se recomandă încă la preoţi şi predicatori d-a propovedui pocăinţa popoarelor şi ca în toate zilele să se adune la sunetul clopotului, spre o rugăciune publică, pentru a cere o fericită izbîndă [26]. /

f.69 Şi trimiseră apoi soli, atît din partea împăratului cît şi de la electorii Brandenburgului şi Saxoniei, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a îi îndemna ca să se ridice în agiutorul creştinătăţii.

În Polonia, după moartea lui Ştefan Báthory, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulţi stăpînitori, prin solii lor, concurseră spre a fi aleşi; între aceştia, voturile polonilor se împărţiră între Sigismund, fiul lui Ion, regele Sveţiei şi Maximilian, arhiduca de Austria. Şi unul şi altul f.70 fură aleşi; dar partida cea / mai mare, avînd de cap pe vestitul Zamoisky, cavalerul cel mare, ţinea cu suedezul. Maximilian, văzînd că nu poate dobîndi tronul decît cu puterea, luă oaste de la frate-său, împăratul Rudolf II şi intră deodată armat în Po[lonia]. Zamoisky, priimind în agiutor călărime din Transilvania, de la Sigismund Báthory, p-a cărui soră avea de soţie, dete nemţilor bătae cu mare norocire, că le înfrînse cu totul armata

---

1 *lipseşte* principe *loc alb* // 11 — 14 *lipseşte* Era ... sfîntă // 19 5 000 // 20 ajutor // 26 rezboiului // 30 *lipseşte* şi // 37 *după* aleşi *ad* şi / fură aleşi şi *după* şi [1] // 40 *fără paranteze* // 42 *lipseşte* cu mare norocire că //

și însuși Maximilian fu prins. Asfel Sigismund dobîndi coroana Poloniei. Maximilian, lepădîndu-se apoi de pretențiile sale, fu slobozit și o nepoată a împ[ăratului], arhiducesa Ana, fata arhiduce[lui] Carol, unchiul împ[ăratului], fu luată de soție de Sigismund. Maximilian arhiduca, văzîndu-se slobod, pretinse că un act făcut în prinsoare nu poate avea temei și începu a se intitula din nou rege al Poloniei. Tocmai în acest an cînd se porni deputații germani la Cracovia, Maximilian, după îndemnul papei, declară că renunță l-acest titlu. / f.70v

Cezarul izbuti mai mult în Moscovia, unde trimisese pe un june silezian, anume Varkusky, lîngă marele duca Theodor sau Fedor I. Acest trimis fu bine primit și i se făgădui o mare sumă de bani, ce se va plăti pe tot anul, cu condiție d-a nu face nici pace, nici treve cu turcul. Aci Varkusky întîlni un ambasador al Persiei, care venise să propue o ligă în contra turcilor, cu care negoție o alianță, jurîndu-i în numele craiului că, dacă împ[ăratul] se va ține de război, craiul Persiei nu va face pace cu turcii [27]./

X

f.68

Silințile împăratului fură mai norocite în Transilvania. Sigismund Báthory de Șomlyo ținea domnia acestii țări. El era feciorul lui Christofor Báthory și nepot de frate vestitului Ștefan Báthory, ce a fost mai întîi prinț și apoi a strălucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron dupe moartea tatăului său, fiind în vîrstă numai de 9 ani. Numele strălucit și iubit țării, ce purta, singur numai îi dobîndi alegerea la tron, de la care niște prevestiri sinistre se părea a-l depărta. Se zicea, într-adevăr, că la nașterea lui, la 1572, turnul de la Oradea Mare se povîrnise și că el să născuse / f.71 cu mîna plină de sînge [28]. Imaginația poporului augurase d-aci că acest prunc va fi peirea țării lui, augur (présage, prophétie) care pînă în urmă s-au și împlinit. În timpul istoriei de față, pe la începutul anului 1594, Sigismund, în vîrstă de 22 ani, slobod de orice epitropie, începu a-și dezvăli caracterul său.

Semeț, viteaz și războinic, calități înnăscute nației lui, dar fără talente ostășești și fără a ști a concepe și a stărui, îl vom vedea în cursul acestii istorii, unde va juca o rolă mare și însemnată, om crud, fără măsură, necumpătat, nestatornic și neastîmpărat la minte [29]. Era tributar turcilor și avu cîtăva vreme mare credit la Poartă, încît un minut nădăjduise că, prin protecția ei, va dobîndi tronul Poloniei la moartea unchi-său, pentru care și făgăduise 50 000 galbeni la vezir; dar nădejdile sale se înșălară, căci Poarta nu numai recunoscu pe noul crai ales de poloni, dar încă nu voi/ f.72 a-l îngădui a lua de soție pe fata marelui ducă de Toscana (octobre 1592) [30]. Trimișii lui la Poartă era George Ravazdi și Ioan Bóldog, care trata cu Sinan prin mijlocul renegatului Grigore Veresmarti, acum ceaușul Mohamed și sangiacul Lipei, vestitul Pavel Markhazy [31]. De față cu Sennyei, ce îi trimisese în urmă Báthory, Sinan se întinse asupra coprinderilor sale

---

3 arhiducei // 5 prinsoare] închisoare // 3 *fără paranteze* // 11 priimit / *lipsește* se // 12 trevă // 13 *lipsește* în // 14 *fără paranteze* // 18 *lipsește* de Somlyo ținea domnia acestii țări // 24 *lipsește* la nașterea lui // 26 *lipsește* présage prophétie // 29 dezveli // 36 vizir // 38 *lipsește* a-l îngădui // 40 Grigorie / *lipsește* ceaușul //

de la Tunis, de la Guletta, din Arabia, Persia, Africa și Georgia, adăogînd că, în iarna viitoare, va merge să dărîme Viena și Praga.

În sfîrșit ceaușul Mustafa aduse scrisori de la sultanul, de la marele vizir și de la pașa de la Timișoara la staturile Transilvaniei și la Báthory; acesta din urmă răspunse după obicei cu protestații de credință către sultanul [32]. Dar Sinan nu întîrzie a schimba tonul și, prin înjurături și ame- f.73 rințări, a îngrozi pe Sigismund. Cînd se înfățișă înaintea / acestui vizir George Ravazadi și îl rugă, în numele prințului, a nu mai îngreuna provinția, urcînd tributul peste ceea ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el cu o nesuferită trufie și cu o obraznică îngîmfare, ocărîndu-l cu numirea de cîine, îi zise să tacă, adăogind că Ion Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, în vreme ce acel ce cîrmuește acum Trans[ilvania] este sluga și supusul împ[ăratului]; că aceasta stă în mînă-i a o dovedi. Temerea lui Sig[ismund] se mai adăogă încă prin porunca ce priimi ca să se gătească cu o oaste de 50 mii lănceri și cu toate materialurile de război, spre a merge la Belgrad să se unească cu oștirea turcească în contra împ[ăratului]. Aceste amenințări periculoase umplu de spaimă inima junelui prinț [33]. Aceste temeri știu bine a le esploata partizanii împăratului și a îndupleca pe Sigismund a se ridica asupra turcilor. Sigismund avea lîngă dînsul, ca duhov- f.73v nic, un iezuit, părintele Alfons Carilie, espagnol, / născut în provinția f.73/74 Alcala [34]. / Acesta / îndemna mereu pe Sig[ismund] a intra în alianță cu împ[ăratul] și cînd Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul împ[ăratului] sosi în Transil[vania], găsi pe acesta cu totul dispus în favor[ul] creș- f.74v tinătății [35]. / Sigismund începu a nu vorbi decît de libertate, de greutatea jugului turcesc și a plînge soarta creștinilor supuși lor; într-un cuvînt, toate vorbele (discours) și toate faptele lui învedera hotărîrea lui d-a rupe f.74 legătura cu turcii [36]. / Dar planurile lui Sigismund întîmpina o mare opoziție în nobilii cei mai însemnați, care, învechiți în aplecarea lor către turci, nu voia nicidecum să se lepede de unirea lor cu turcii, temîndu-se de a se arunca în șansele unui viitor nesigur și să nu ajungă supt un jug mai rău [37]. / f.75 Sig[ismund] zicea: „La ce a slujit pîn-aci pacea cu turcul? A obicinui pe nesimțite popoarele noastre nenorocite a se îngreuia cu un jug nesuferit". Mai bine dar să-l scuture și a se uni cu împ[ăratul] și ceilalți prinți creștini și a se lepăda de alianța cu turcii, pe atît de rușionoasă, pe cît e primejdioasă pentru mîntuire, și că D[umne]zeu le va fi priincios la un proiect așa drept. Aceasta zicea Sig[ismund] în public și particular și iezuviții o insinuia la urechile tutulor celor ce spoveduiau. Nobilimea cea jună și săracă intrară lesne în aceste planuri, se flattant que la guerre pourait rendre leur fortune meilleure. Dar cei bătrîni și bogați se împotrivea, zicînd: că nu trebue a părăsi maximele străbune, care era d-a nu lăsa niciodată alianța cu turcul; că de o sută de ori ei au auzit aceasta din gura înțeleptului Ștefan Báthory și cînd era prinț al Tr[ansilvaniei] și chiar după ce se urcă pe tronul Poloniei; că mai bine este a urma acestor sfaturi decît a pleca urechea la

3 *lipsește* ceaușul // 5 acest // 8 îngreuia // 12, 13, 14, 21 *fără paranteze* // 13 mînă-i] mîna lui // 15 *lipsește* o / 50 000 // 17 princip // 22 *lipsește* Casoviei *loc alb* / *fără paranteze* // 23, 31, 33, 35, **36** *fără paranteze* // 30 șansele] sîngele/ subt / mai *tăiat* // 38 *după* planuri *ad* sperînd că războiul le va face o soartă mai bună // 38—39 *lipsește* se flattant ... meilleure // 42 princip / *fără paranteze*/ dupe //

zadarnicile făgădueli a unor venetici (nouveaux venus). „Transilvanii, adăuga ei, sînt oare destul / f.75v de puternici spre a se împotrivi singuri la toată puterea turcilor? De nu sînt, cine chezăşueşte de acele ajutoare ce se făgădueşte? Începuturile războiului adesea sînt plăcute, dar sfîrşitul totdeauna este *funeste*. Cînd un duşman atît de îngrozitor îşi va împlînta odată corturile sale în mijlocul ţării noastre cît este de temut că aceste ajutoare depărtate, ce ni se laudă, să nu sosească prea tîrziu spre a ne mîntui[38]. / f.74 L-aceasta se adăoga şi ura şi neîncrederea în nemţi. /

f.74v Aceştia, văzînd că rugămintele lor sînt neputincioase, în contra sfaturilor iezuviţilor şi cererilor (lesa avis) papei, hotărîră a-l detrona şi a pune în locu-i pe altul plăcut lui Amurat. Se zicea că ei se înţeleseseră într-aceasta cu miniştrii Porţii şi că în vreme ce tătarii era să treacă din Podolia în Trans[ilvania], li se dedese o poruncă secretă d-a pune mîna pe Sig[ismund]. Dar acesta se dete în lături din vreme şi tătarii pustiiră Valahia şi Tr[ansilvania], fără a fi împiedicaţi de generalul oştilor, Bornemissa, supt pretext ca să nu strice alianţa între Tr[ansilvania] cu turcii, în care sta mîntuirea ţării[39]. /

f.74r Sig[ismund] convoacă o adunare mare de popor armată la Turda. Aci, opoziţia se arată, în capul căreia sta vărul său Baltazar Báthory, se arată aşa de tare şi înverşunoasă, încît Sig[ismund], speriindu-se, abdică, lăsînd puterea în mîna lui Baltazar Báthory, şi fugi spre Chiioara, declarînd pricina abdicării sale şi acuzînd pe opozanţi că vor să trade ţara turcilor. / f.74v Adunarea se mută atunci la Clujiu, unde Baltazar Báthory fu aclamat de prinţ. Scrisorile lui Sig[ismund] citindu-se în adunare, opiniile unora se schimbară. / f.74 Săcuii însă şi saxonii şi vro cîţiva din unguri declară opozanţilor că ei nu voesc a cunoaşte alt prinţ, care neputînd a le sta împotrivă, / f.76 fu silită adunarea [a] se uni cu toţii a chema prin o deputaţie pe Sig[ismund] înapoi; / f.76v şi în 28 avgust 1594, adunarea priimi [a se trimite] oştirea în contra turcilor. A doua zi, se arestuiră toţi capii opoziţiei, în număr, de 19[40]: Baltazar Báthory şi fiastrul lui, Ion Ilfiu, Lupul Covaci, canceler Alexandru Kendi, prezident al senatului, / f.77r Gabriel şi Francisc Kendi, unchii lui, Grigorie Literatul, prefect de la Agria, Ion Forro, Grigorie Diacu, Ion Gerundie, Albert Lunai, George Salanciu, Baltazar Silvaşiu şi, după trei zile de închisoare, Sig[ismund] porunci a se omorî, după sfatul lui Gestio, Proşcaio şi Iojica. Lui Alexandru şi Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu şi Ion Forro li s-a tăiat capul la Cluj. Pe cînd îi ducea la locul osîndei, Alexandru văzu pe Sigismund, care, stînd în picioare la o fereastră, îi privea şi îi strigă: „Nici o lege d[umne]zeiască sau omenească nu sufere osîndirea unui om fără a-l asculta". Aceasta însă nu mişcă întru nimic pe voevod, obicinuit fiind din copilărie a vedea vărsîndu-se sînge, fiind martor la toate osîndele criminalilor. Stătu de faţă şi privi cu răceală această tragedie[41].

---

1 *lipseşte* nouveaux venus // 5 funest // 7 — 17 *lipseşte* 1-aceasta ... ţării // 18 *fără paranteze* / *lipseşte* mare // 19 *lipseşte* se arătă // 20 *lipseşte* şi inverşunoasă / *fără paranteze* // 24 princip / *fără paranteze* // 25 *după* schimbară *ad* şi / *lipseşte* însă şi / declarară // 26 voiesc / princip / cărora // 27 *lipseşte* adunarea / *fără paranteze* // 28 *fără paranteze* // 30 19] patrusprezece/ *lipseşte* fiastrul lui *loc alb* // 34 *fără paranteze*/ dupe. // 38 *fără paranteze* / suferă // 40 *lipseşte* pe voevod // 40 — 41 *lipseşte* martor la toate osîndele criminalilor // 41 stătu] stat //

Un țigan, gîdele obicinuit al locului, veni cu o sabie și tăe capul lui f.78 Alexandru / Kendi. Ilfiu se urcă dupe dînsul pe eșafod, apoi Gabriil Kendi și apoi Ion Forro, care mai ceru în zadar o altă sabie, căci a gîdei nu tăia, și, în sfîrșit, Grigorie Literatu. Poporul, nepăsător de certele celor mari, privi în mărmurire această scenă. Dar cînd văzu deodată o ploae repede căzînd și spălînd sîngele morților, strigă că nevinovați au fost ! Lupul Covaci și cu Baltazar Báthory fură duși la Uioara, unde, dupe cîteva zile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fură sugrumați [42]. Cînd gîdea veni în închisoarea lui Bal[tazar] Báthory cu lațul în mînă, acesta îl întrebă cine este ? — „Cel din urmă om cu care ai să vorbești în lume", răspunse gîdea. Baltazar, blestemînd amar pe Sigismund, după o lungă luptă cu gîdea fu sugrumat [43]. Asfel peri, împreună cu Kendi și Ion Bornemissa, vestit căpitan, căruia f.79 cînd i se vesti / că i-a sosit ceasul, începu a cînta un cîntec de jale și apoi întinse grumazul gîdei [44]. Ceilalți 4 prizonieri fură ertați prin mijlocirea prietenilor lor ; numai bunurile li se confiscară [45]. Asemenea, lui Andrei și Ștefan Báthory, frații lui Baltazar, care apucaseră de a fugire în Polonia, li se confiscară bunurile, declarîndu-se de trădători și izgoniți pentru totdeauna din patria lor.

Dup-aceea, Sig[ismund], adunînd o armată de 40 mii oameni de tot felul, trimise oștire spre Timișoara, de unde dezlipi o parte din armata lui, ca să pustiiască în preajma Oradiei și să împiedice ca să nu meargă de acolo convoiuri la armia otomană. El scrise apoi lui Teuffenbach, ca să-l roage să se apropie de hotarele Transilvaniei], spre a-și uni puterile și a izbi împreună pe vrăjmaș [46].

f.76

XI

În vreme ce prin aceste tratații papa și împăratul se cerea a trage toate stăpînire[le] Europei într-o legătură împotriva turcilor și dintr-altă parte scriitorii și oratorii cei mai însemnați lucra asupra opiniei publice și întărîta popoarele pentru o nouă cruciadă în contra barbarilor, războiul își urma furiile sale. În 15 iunie 1593 se dete o bătălie sîngeroasă între oș- f.80 tirea împărătească și /[armata Turciei], strînsă în unghiul unde Kulpa se unește cu Ordra, lîngă Sissek, unde peri cu totul armata turcească cu cei mai însemnați capi ai ei, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul în care se văzu o așa mare învingere se chemă în istoria otomană anul f.80ᵛ ruinei (peirei, prăpădeniei) [47]. / Doi frați ai împ[ăratului], arhiduca Maximilian comanda armia din Croația, de 16 mii ped[eștri] și 4 mii călăreți, și arhiduca Matei pe cea din Ungaria, de 20 mii ped[eștri], 2 mii călăreți și 2 mii dragoni [48].

Matei lovi Novigradul și asedie în zadar Granul, de unde se trase ; iar Max[imilian] fu mai norocit în Croația și coprinse Petrina, castelul Chrastovitz și în sfîrșit Sissekul, înd sosi Sinan cu armata lui în Ung[aria]

---

1 tăie // 3 *lipsește* și / mai ceru *după* zadar // 8 dupe // 9 *fără paranteze* // 12 *lipsește* Bornemissa *loc alb* / căruia] și care // 14 grumajul // 16 a fugire] fugiseră // 19 *fără paranteze* / 40 000 / *lipsește* de tot felul / 21 în preajma] împrejurul // 23 *fără paranteze* // 27 *fără paranteze* // 30 15] 29 // 31 — 17 *lipsește* strînsă ... acum //

și arhiducii își uniră oștile, din porunca împ[ăratului] [49]. /
Dar această bătălie întări mai mult setea de răzbunare a turcilor f.80r
și fierosul Sinan, luă comanda unei oștiri numeroase de 100 [mii] turci și
60 mii tătari [50], asfel cum nu se mai văzuse alta din vremea lui Soliman și
porni în Ungaria / [51], în vreme ce Cicala, amiralul turcesc, cu o flotă numeroa- f.80v
să, pustia coastele Siciliei și răspîndea groaza în toată Italia [52]. /
Această armie ingrozitoare, pe lîngă care se uni hanul tătarilor, Gazi- f.80
Gherei, cu 40 mii tătari (17 iulie 1594), înainte în Ungaria lăsînd în cale-i
urme de furia sa și, dupe mai multe izbînzi parțiale coprinse, în sfîrșit (au-
gust 1594), vestita cetate Raab, prin trădarea comandantului ei, contele
Hardek. / Cetatea Papa fu coprinsă și ea și vezirul se oști împotriva Comor- f.80v
nului, cu nădejde sigură d-a înainta în curînd spre Viena. / Dar aceste iz- f.80
bînzi strălucite, care mări trufia lui Sinan și îngrozi creștinătatea, apuseră
îndată prin ridicarea unui nou campion al creștinătății, care își aruncă sabia
puternică în cumpăna războiului și, izbind în flancuri și înapoi acea armată
îngrozitoare, schimbă fața războiului și chemă biruința supt steagurile
creștinătății. Acest campion glorios fu nația română, care găsi acum / un f.81
căpitan mare ca Mircea, Dracu, Huniad și Ștefan, spre a-i comanda. E vreme
acum să ne întoarcem în Țara Românească. /

XII f.82

Închis în palatul său de nevoia turcilor, țipetele de jale ale poporului
gonea somnul de la Mihai. Posomorît și tăcut, el se depărta de toți cei ce
era pe lîngă dînsul, spre a se gîndi zi și noapte la mijloacele de a mîntui
nația sa. El asculta cu băgare de seamă veștile războiului din Ungaria. Se
bucura cu inima la izbînzile creștinilor, se întrista la pierderilor lor [53]. /
Pe lîngă relele ce făcea turcii în țară, ea avea a suferi și trecerea gloa- f.82v
telor armiei tătărești, care, pe la capătul anului 1593, călcîndu-o, trecu
în Ungaria. Tot pe atunci, priimind porunca d-a trimite cară pentru arti-
leria armatei turcești în Ungaria, el trimise ca la 300 pentru campania și
asediarea Pesperinei. Nu trecu însă mult și iată sosesc alți noi trimiși ai
vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cerînd alte cară și tributul. Cu toată
silința ce puse domnul, carăle nu putură sosi la vreme, pîn-a nu pleca vezirul
de la Belgrad și îl ajunseră tocmai la Ianic. Oamenii lui Mihai, ce adusese
400 cară, tributul și oarecare daruri, se înfățișară înaintea lui Sinan. Dar
crudul turc, furios de întîrzierea lor, porunci să-i ducă spre a le tăia capul
în priveala tuturor. Dar Mehmet-pașa, feciorul vizirului, ce se afla de față,
rugă mult pe tată-său și le scăpă viața. Sinan însă refuză darurile și trimise
răspun lui Mihai, din parte sult[anului], că îndată ce va sfîrși campania,
va purta războiul în Țara Românească, că era un lucru nevrednic d-a da
această provinție în cîrmuire necredincioșilor ce nu o merită. El ținu pe
oamenii domnului prizonieri și nu le dete drumul decît cînd se întoarse la
Belgrad [54]. /

18 Dracul // 20 XII] cartea II, // 22 toți cei] tot ce // 28 care // 29 el] Mihai // 31 care // 32 ca-
rele / vizirul // 33 adusesă // 36 *lipsește* dar // 38 respuns / *fără paranteze* // 41 cînd] dupe ce //

f.82 Această vestire sili pe Mihai a nu pierde vremea, / cu atît mai mult că
poporul din ambele țări era atît de întărîtat, că s-ar fi revoltat asupra dom-
f.81 nilor dacă aceștia nu se revolta asupra turcilor [55]./ Cruzimile turcilor trecu-
seră peste măsură, în vreme ce covîrșirea strîmbătăților suferite sleiseră
răbdarea împilaților și cereau o răzbunare strălucitoare. Poporul român se
curtemura de turbare ca un leu rănit greu și această cutremurare parcă
era larma înceată prevestitoare de o vijelie mare. /

f.82 Avaniile turcilor sleise răbdarea poporului și a lui Mihai, [care] se
hotărî a lucra și, unindu-se cu creștinătatea, să ridice acel jug greu al robiei
dasupră țării [56]. El strînse atunci o adunare de toți boerii mari și mici din
toată țara și se sfătuiră cum vor face să izbăvească D[umne]zeu țara din
mîinile turcilor. Mihai espuse adunării tirania turcilor, cruzimile ce făcea
în țară, ticăloșia poporului și închee arătînd că alt mijloc de mîntuire nu
este decît d-a alerga la arme [57]. /

f.83 Propunerea lui fu priimită într-un glas de toți și hotărîră ca să intre
f.83v în confederație cu principii streini / și să scuture nesuferitul jug al tiraniei [58].
f.83 / Și boerii începură a se găti de război. Mihai, potrivit cu hotărîrea țării,
atunci se gîndi de a dobîndi agiutor și din alte părți și trimise pre clucerul
Radul Buzescu sol la Sigismund Báthory, ca să se înțeleagă cu dînsul și
să-i dea oaste de agiutor. Asemenea trimise și la Aron vv. în Moldova pe
stolinicul Stroe Buzescu. Trimișii lui Mihai găsiră pe acești domni bine
dispuși și bucuroși a se oști împreună [59]. Sigismund trimise laMihai pe Ștefan
Iojica și pe Pangratie Sennyei [60] și Aron-vodă pe un boer al său [61]. În 5
noemvrie 1594 , un tractat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli
în București între Mihai și plenipotențierii domnilor Transilvaniei și Mol-
daviei [62]. Dup-acest tractat, două mii ostași transilvani, supt comanda lui
Mihai Horvat și Ștefan Bekeș, trebuea a sta pe ascuns la hotarul Țării
Românești, gata a inta la chemarea lui Mihai [63]. Spre a pune dreptatea și
moderația în partea lor, prinții aliați trimiseră sultanului o lungă listă de
plîngerile lor (griefs), cerînd îndreptare și chezășuire temeinică de schim-
barea sistemii pentru viitor. Nu numai aceste reprezentații rămaseră fără
f.83v răspuns, dar încă o ceată de 3 mii ianiceri intră în țară și începu / a pune
contribuții pe țărani și a face tot feliul de rele (outrages)[64]. /
f.84 Dup-aceste fapte nu mai era de întîrziat.

XIII

Un complot, întins atît în Țara Românească cît și în Moldova, hotărîse ziua de 13 noembrie în care să se dea semnalul insurecției, ucigînd pe turci în toate părțile țării unde s-or afla. Mihai trimise porunci la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țară, pe cînd și o ceată de moldoveni, supt comanda hatmanului lui Aron, îi venea într-agiutor [65]. Turcii din București, în nepăsarea lor și netemerea lor, nu bănuia nimic de aceea ce li se

---

1 perde // 2 țeri // 3 Turciei // 7 *lipsește* o // 8 sleind // 9 să ridice] a ridica cu bărbăție sabie asupraturcului, ca să sfarme // 11 *fără paranteze* // 14 d-a] a // 18 *după* gîndi *ad* atunci // 20 ajutor // 26 dupe / subt // 27 trebuia / pe ascuns] ascunși / Române și // 29 principii // 35 XIII] II // 37 noembrie // 40 subt / ajutor // 41 *lipseste* netemerea *loc alb* //

pregătea și urma cu turburările lor. Nici o trădare din partea românilor nu veni a-i deștepta. Într-o zi, cînd năvăliră din nou asupra palatului prințului, acesta le eși înainte și, vorbindu-le cu multă dulceață și blîndețe, le zise : „De mă-ți omorî, aveți a perde toată datoria ce aveți a lua ; dar ascultați și faceți ce vă zic. Mergeți în cutare loc și luați de acolo toată avuția ce veți găsi și plătiți-vă din ea.” Fu mare vrajbă și neunire atunci între datornicii turci. În sfîrșit, după multă ceartă, vro 500 se despărțiră de ceilalți și merseră unde voevodul le arătase. Ei se întoarseră peste cîteva zile, dar avuția ce găsiseră nu era de agiuns spre a plăti pe / deplin datoria. Fiind f.85 nevoe d-a face împărțeala în proporție cu ce avea să ia fiecare, avură trebuință de cineva care să facă reducția. Se adresară spre aceasta la cadiul de la Giurgiu, / care era însărcinat a hotărî pricinile de judecată între f.85v turci și creștinii din Ț[ara] Rom[ânească[66].] / Dar acesta fiind bolnav, f.85 Ali-Gian veni la București în locul lui. Se făcură atunci mari sfăzi între creditori și datornici, pentru prețuirea mărfurilor date și priimite. Asfel merseră pînă în ziua de 13 noemvrie. În acea zi de dimineață, Ali-Gian, sfîrșind împărțeala și ducîndu-se la conacul său, fu oprit în cale de un român, prieten al său, care îi zise : Ali-Gian-Hogea, cîți ani sînt de cînd mănînc sarea și pîinea ta ? — Sînt douăzeci de ani, răspunse turcul. — Dacă e așa, zise românul, spre recunoștință de pîinea și sarea ta ce am mîncat, voi să-ți spui un cuvînt, de-i voi să mă asculți. — Spune, îi zise Ali. — Nu sta aci, adaogă el, pînă la 3 sau 4 ceasuri după amiazi ; nu te opri nici la Giurgiu ; silește-te să treci la Rusciuc cît vei putea mai curînd. — Dar pentru ce? îi răspunse turcul. El însă, fără a-i spune mai mult, se depărtă. Întorcîndu-și însă capul și văzînd pe Ali stînd în cumpănă de ce trebuia să facă, îi zise : — Ia seamă la ce ți-am zis ! / Turcul, preumblîndu-se prin oraș, băgă f.86 de seamă că e mai multă lume decît altă dată și, îndoindu-se de ceva rău, fără a spune la nimeni nimic, se urcă în căruța sa și luă în grabă calea Giurgiului [67].

Aceasta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă ce se pregătea.

XIV

Poruncă domnească eșise ca toți turcii ce se aflau în București să se adune la casa vistierului Dan, spre a li se căuta și răfui datoriile. Îndată ce turcii se grămădiră în acea curte, Mihai cu boerii, cu ostașii și cu tot poporul setos de răzbunare ridică steagul libertății și, incongiurînd curtea, puse de patru părți de dete foc casei unde era turcii adunați și îi pușcară cu tunurile cu care / îngrijise mai dinainte a împresura curtea și casa. Iz- f.87 birea aceasta neașteptată, vîlvoarea focului ce îi încingea, bubuitul și pustiirele tunurilor și strigătile de răzbunare ale poporului amețiră și înspăimîntară pe turci, care, deși armați, pre obiceiul lor, neputînd a-și face cale

2 principelui // 4 mă] me // 7 dupe / *lipsește* de ceilalți *loc alb* // 9 ajuns // 11 reducție și // 13 *fără paranteze* // 16 noembrie // 18 prietin // 22 trei / patru / dupe // 28 *lipsește* sa // 32 XIV] IV// 38 împrejura // 41 pre]dupe //

de eşire, fură siliţi a priimi moartea fără a o putea da. La două mii turci se omorîră; din români puţini căzură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mîna
f.87ᵛ stîngă. / Pe lîngă turci vr-o cîţiva ovrei fură măcelăriţi. Aceasta nu izvorî dintr-o netoleranţă, dar căci ovrei atunci în mare favoare pe lîngă turci şi sultan, se împreunau cu turcii prădau ţara şi făceau stricăciuni. /

f.87 Acesta fu cel dintîi act al războiului: ucidere făcută cu înşelăciune, în adevăr, dar dreaptă [şi] meritată pentru toate suferinţele ce turcii aduse sese ţării [68]. Această măcelărire din Bucureşti fu semnalul care puse toată ţara în picioare şi în toate părţile poporul, năvălind asupra turcilor răspîndiţi, îi măcelări şi îi goni pînă îi scoase afară din ţară [69].

A treia zi după această ucidere, la 15 noemvrie, Mihai porni în grabă, cu oştile sale şi cu transilvănenii ce sosiseră, la Giurgiu şi, năvălind cu iu-
f.88 ţeală asupra / oraşului, fără a întîmpina vreo împotrivire, îi deteră foc şi trecură tot ce le eşi înainte supt sabie. Trei mii suflete aproape, bărbaţi şi femei, fură ucişi sau prinşi. Din toţi turcii din oraş, numai doi putură scăpa, trecînd înot Dunărea. Unul din ei era Ali-Gian-Hogea, ce îl văzurăm scăpînd iarăşi cu noroc din Bucureşti. El d-abia sosise la Giurgiu şi se afla povestind cadiului ceea ce i se întîmplase în Bucureşti, cînd fără veste năpădiră românii. Neavînd alt chip de mîntuire, ştiind să înoate, se dezbrăcă şi se aruncă în apă şi trecu de ceailaltă parte. Celălalt turc urmă pilda lui [70].

După arderea şi prădarea oraşului, Mihai ocoli cetatea şi începu a o
f.89 bate cu tunurile, dar, văzînd că n-o poate dobîndi, căci îi / venea ajutoriu arme şi bucate de la Rusciuc şi silit de greutatea ernii, o năpusti deocamdată şi se întoarse în scaun în Bucureşti [71]. Print-aceasta, asfel zic cronicarii noştri, se făcu numai o începătură de vrajbă.

XV

Abia se întorsese Mihai de la Giurgiu, abia îşi aşăzase trupele în tabără aproape de Bucureşti, în bună poziţie, cînd fără veste intră în ţară şi veni la Bucureşti un cadiascher sau emir cu 2 000 turci oştire aleasă şi 50 paznici ai trupului, ceauşi şi spahii. Emirii se privea de turci ca următori ai lui Mahomet, din fiica sa Fatima şi era numai trei în toată împărăţia, avînd putere vizirească şi, pe lîngă autoritatea mirenească, împreună şi pe cea bisericească. Sarcina lor întîi era a fi sfetnici ai împ[ăratului], pe urmă tîl-
f.89ᵛ cuitorii cei mai întîi a tot dreptului. / Cadischerii sînt judecătorii armiei. Sînt numai doi: unul pentru Europa, care e şeful şi altul pentru Asia [72]. /
f.89 Emirul, al cărui gînd era să caute a prinde pe Mihai, se făţărnici ca cum n-ar şti nimic din cele urmate puţin înainte. El intrase în ţară cu mare
f.90 linişte, neaducînd nici o supărare / locuitorilor şi zicea că voeşte a erna în ţară. Intrînd în Bucureşti, el ocupă casele cele mai bune din oraş şi luă cvartir într-o nouă monastire supt oraş, zidită pe rîul Dîmboviţa, aproape

---

stolnicu // 4 dintr-o] din *loc alb* de / favor // 5 împreună // 6 înşălăciune // 7 drept // 11 noembrie // 20 *lipseşte* în grabă *loc alb* // 14 subt // 20 *lipseşte* şi se aruncă în apa / urmase // 21 dupe // 31 fiică-sa // 32 împreună] împlinea // 33 *fără paranteze* // 40 cfartir / subt //

de palatul domnesc. Trimise un om din parte-i la domn, ca să-i arate că, viind să erneze în țară, cere să i se dea 10 mii florinți și bucate pentru oștirea lui. Apoi plecă însoțit de o mie pedeștri la palatul domnului, ca să-i facă vizită de cinste, iar în adevăr ca să-l poată prinde. Mihai, care simțise cugetele viclene ale emirului, se sili a-l birui în fățărnicie și a-l arunca în cursele ce i le întindea el. El lăsase pe emir a intra nesupărat la oraș, dar vizita lui nu o așteptă și fugi în tabără. Emirul, negăsind pe Mihai, trimise în tabără de-l întrebă pentru ce în timp de pace ține în arme atîția unguri? Domnul răspunse pentru ca să prinză pe Petru, fiul fostului domn Alexandru care umbla a-l răsturna din scaun și că, pînă îl va prinde și / îl va trimite la, f.91 Constantinopol, el va căuta din banii publici să plătească și să dea drumul oștilor.

Emirul se prefăcu că crede și înștiință pe domn că în dimineața viitoare îi va trimite un butoi (tonneau) de aur, spre a plăti oștile și a le slobozi îndată, fiind împovărătoare țării. Mihai se arătă că priimește cu multă bucurie această propunere, dar hotărî a nu mai aștepta ziua de a doua-zi și a pune capăt] acestui joc de înșelăciune cu turcul. În puterea nopții aceleia, își găti oștile pe ascuns și, însoțit de ostașii curții ce îi așezase pe ascuns în vale, se apropie de oraș și, pe cînd turcii dormea, din cinci părți, cu foc și sabie îi încinge. Turcii, la lumina flăcărilor care ardea conacele lor și la strigările răzbunătoare ale românilor, se deșteaptă îngroziți și, pe jumătate îmbrăcați, alerg și se adună la palatul emirului, cu hotărîre de a se apăra pînă la moarte. Dar aci întîmpinară pe Mihai, [care] cu o parte din oștire impresurase palatul și îl improșca cu două tunuri. În zadar se ispitiră turcii a-și deschide drum printre ostașii români spre a intra in palat. Românii îi împing înapoi și îi ucid mai pe toți. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul, în despe/rarea sa, părăsit de orice f.92 ajutor, începu a arunca pe ferestri aur și giuvaerile sale, socotind că, în vreme ce ostașii români s-or apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihai oprește pe soldați de la pradă și îi întărîta spre a năvăli asupra palatului. Emirul strigă și se roagă cu făgădueli mari să-l lase să plece a se trage cu rămășița gvardiei sale. Dar toate în zadar. Românii năvălesc în palat și fără milă ucid pe toți turcii ce scăpaseră din foc. Prada acestii biruinți fu mare pentru soldați; doi cazaci găsiră două trăisti pline de aur, pe care domnul îl împărți între soldați. Dup-această biruință, curățindu-se tot orașul de turci, Mihai dete mulțemită lui D[umne]zeu și apoi lăsă oștile a se odihni [73].

---

3 o] una // 5 cugetile // 7 n-o // 14 *lipsește* tonneau // 16 *lipsește* ziua // 17 inșălăciune // 18 oștile *după* asuns // 23 *după* Mihai *ad* ce // 26 împing] împinseră / uciseră / *lipsește* mai // 28 ferestre // 30 a năvăli] năvală // 31 *lipsește* să plece // 35 dupe // 36 mulțumită / *fără paranteze* // 37 odini //

XVI

Mihai vodă, avînd oarecare împutăciune cu capii trupelor ajutoare din Transilvania, Mihai Horvat şi Bekeş Ştefan, care era foarte neuniţi între sine, îi trimise înapoi prinţului Transilvaniei, oprind oştile peste care trimise Sig[ismund] căpetenie pe Albert Király [74], bărbat viteaz, născut în provinţia Gemeri din Ungaria de sus şi prea vestit pentru multe fapte de război săvîrşite în războiul făcut de către Ştefan Báthory, regele Poloniei, /
f.93 în contra muscalilor [75]. Mihai cu Alb[ert] Király se gătiră îndată de oaste. Şi mai întîi Király, din porunca domnului, asedie Oraşul de Floci, [ce era] neîntărit [76], şi îl rase din temelie (10 dechem. 1594), după ce ucise pe toţi cei ce se închina în numele turcilor şi care nu apucaseră a fugi [77]. Dup-aceea, Mihai porni pe Dunărea îngheţată şi se apropiară de Hîrşova, oraş bogat şi întărit, cale de o zi de Brăila [78], pe care Carol şi Ludovic, regii Panoniei, îl împresurase cu ziduri [79]. Aci le eşi înainte o oaste de 7 000 turci, alcătuită de garnizoana cetăţii şi de alţi turci din Bulgaria. Pe gheaţa Dunării se dete o bătae sîngeroasă de ambe părţile, în care turcii, în sfîrşit, fură sparţi şi împrăştiaţi [80]. Românii biruitori, puind scări, la 1 ghenarie 1595 săriră în cetatea Hîrşova, o arseră şi o prădară [81]. Prada făcută în acest oraş fu aşa de mare, încît românii trebuiră să treacă Dunărea spre a-şi duce avuţiile ce îi împovăra, în ţară [82]. După ce îşi mai întăriră puterile slăbite de frig, Mihai, cu ostaşii săi, la 6 ianuarie, trece iarăşi Dunărea şi se îndreaptă spre Silistra, oraş mare şi frumos şi cu neguţători bogaţi, care era fără grijă,
f.94 bizuindu-se în puterea / cetăţuiei [83]. După un asalt groaznic, în care asediaţii nu stătură mai puţin vitejeşte ca asediatorii, românii o coprinseră şi o dete în foc şi pradă. Cetăţuia însă n-o putu lua, lipsindu-le artilerie [84]. Românii găsesc atîta pradă în acest oraş, încît îşi dobîndesc vesminte pentru vecie, zice un contimpuran [85].

XVII

Aceste izbînzi ale românilor, pustiirea oraşelor de pe lîngă Dunăre înspăimîntase într-atît pe turcii din partea locului, încît fugiseră mai toţi în Munţii Balcani. Cîrmuitorul de la Rusciuc înştiinţă îndată Porţii răscoala lui Mihai şi izbînzile lui, cerînd ajutor, care întîrzie cîtva din nevoea iernii [86]. Îndrăzneala lui Mihai miră şi supără pe sultanul, fără a-i da mari prepusuri, crezînd că lesne va putea potoli răscoala unui duşman aşa de slab. Trebuia însă a se grăbi, spre a nu zăticni operaţiile războiului din Ungaria. Într-
f.95 adevăr, Turcia, spre a putea purta / acest război, avea nevoe de Ţara Românească şi Moldova, cari era nu numai grînarul proviziilor armatei lor

---

3 *lipseşte* Bekeş *loc alb* // 4 principelui // 5 *fără paranteze* // 5 — 6 bărbat viteaz *după* sus // 8 *lipseşte* Albert // 10 dupe // 12 *lipseşte* se // 16 bătaie // 17 puind] făcură // 22 carii // 25 deteră / putură // 29 de pe] dupe // 30 înspăimîntaseră // 31 în munţii] neuntru în // 35 jăticni // 37 care //

și chiar a capitalei / (de vreme ce în toți anii se încărca din acele două țări [f.95v] 150 corăbii cu făină, unt și carne pentru Cons[tantinopol])[87], / dar încă [f.95] slujea de linii de comunicații pentru trecerea oștilor și a proviziilor în Ungaria [88]. Valahia, numai, plătea atunci la Poartă o tonă de aur [89], sau, după alții, 100 mii scuzi [90], sau 70 mii galbeni [91], afară de daruri pe la pași și miniștri, / pentru orînduirea domnilor, aceea ce se urca de multe ori pînă la 300 [f.95v] mii galbeni pe an [92], / afară de 20 mii miei, 10 mii chile de grîu, alte atîtea [f.95] de orz, 2 mii cai, unt și miere cu îmbielșugare [93]. Moldavia plătea Porții 62 mii scuzi și hanului tătarilor pe tot anul 20 cară cu 4 boi, 50 iepe și miere îndestulă [94]. Prințul Tr[ansilvaniei] plătea 15 mii sechini [95]. Pierderea acestor foloase [costă mult pe Poartă], mai cu seamă într-o vreme cînd împărăția se afla în nevoe de bani și bucate și prețul aurul[ui] crescuse foarte mult de la războiul Persiei, încît se îndoise prețul unui scud în Const[antinopol], aceea ce pricinui turburări din partea ianicerilor [96]. / Afară de aceasta, [f.95v] Val[ahia] și Moldova era cămară plină de toate cele trebuincioase Cons[tantinopolului]. Dintr-însele, acest oraș se îndestula de cărnuri proaspete și sărate, de mulțime grîne și alte lucruri ce, pe Dunăre, se ducea acolo ; chiar saraiul sultanului din aceste țări se îndestula nu numai de cele trebuincioase vieții, dar încă de cele spre lux și desfătare [97]. /

Sultanul hotărî dar a potoli cît mai în grabă această răscoală, pîn-a [f.95] nu se întinde / și a lua mai multă putere. Poarta numi atunci domn în Țara [f.96] Românească pe un Bogdan-Beizdade[98], fiu al Iancului vodă Sasul, care zăcu nerușinat trei ani și 7 luni pe tronul Moldovei (1570 — 1574), batjocorind-o și, după mazilia sa, i se tăe capul în orașul Liov din Polonia, din porunca regelui Ștefan Báthory [99]. Acest june Bogdan se dusese în Constantinopol cu familia sa, unde intră în casa lui Ferhad-pașa și, crescînd în casa lui, ajunsese a purta slujbă de hasnadar. El avusese de gînd a se turci, cînd crezu că favorul patronului său și revolta domnilor îi deschid cale de a dobîndi un tron [100].

Mustafa pașa [101], căruia i se luase pașalîcul Maraș [102], cu o seamă de oști, între care două mii ianiceri cu vreo cîțiva din agalele cele mai însemnate [103], și pe lîngă care oștire se mai adăogă 14 mii turci ridicați din Bulgaria, fu poruncit să treacă Dunărea pe la Rusciuc și să ducă pe noul domn în țară [104]. Într-aceeași vreme, Gherei, hanul tătarilor Perecopi, care cu 30 mii tătari se întorcea din Ungaria, priimi poruncă ca să treacă Dunărea pe la Vidin, și asfel, din două părți, să încungiure și să izbească pe Mihai [105].

XVIII

f.97

Vestindu-i-se lui Mihai primejdia ce îl amenința, își strînse în grabă oastea pe lîngă dînsul [106] și împrăștie călăreți în grabă în toate unghiurile țării, strigînd că intră sabie de turci și tătari în țară și să sae toți cu totul

---

1 al / *fără paranteze* // 2 *fără paranteze* // 4 dupe // 5 100 000 / 70 000 / *lipsește* afară // 6 — 7 *lipsește* pentru ... pe an / 20 000 / 10 000 // 8 2 000 / îmbielșugare] de prisos // 9 62 000 // 10 principele / Transilvaniei] țării / 15 000 // 12 *fără paranteze* // 13 unei scude / *fără paranteze* // 15 Moldavia / *lipsește* era / *fără paranteze* // 22 *lipsește* Sasul *loc alb* / care] ce// 23 *lipsește* o // 24 dupe // 31 vro // 32 14 000 //

împotriva dușmanului, încredințîndu-se în ajutorul dumnezeesc[107]. Apoi purcese asupra Dunărei în 8 genarie (sîmbătă, s. n.) și a doua zi se opri la sat la Pietri, gătindu-se să treacă Dunărea, să se lovească cu Mustafa-pașa pîn-a nu apuca acesta să calce țara[108]. Acolo îi veni veste că hanul cu tătarii, trecînd Dunărea pe gheață, au și intrat în țară, robind și prădînd[109]. Această veste, îngrijă tare pe Mihai și numaidecît se învîrteji îndărăt cu toate oștile și puse tabără la sat la Hulubești, de unde trimise streji asupra tătarilor pre Radul Buzescul cu frații lui, Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul și Radul Calofirescul cu o seamă de oști alese[110]. Hanul, înaintînd spre Giurgiu ca să se împreune cu Mustafa, jăfuind și pustiind tot înaintea sa, își așăză tabăra la o milă departe de Giurgiu, la satul Scărpătești[111], puse streji în toate părțile și trimise cîteva mii la prădat, ca să aducă hrană[112]. /
f.98 Avangarda română, supt comanda Buzeștilor, înaintă pînă la sat la Putinei, unde întîmpinînd pre avangarda tătărească, o izbi cu vitejie și o înfrînse (14 ghenarie), perind tătari mulți și vii prinzînd încă mulți[113]. Îndată ce află hanul această tristă veste, trimise pre un nepot al lui cu mulțime de tătari și veniră pînă la sat la Stănești[114], o milă d-alături de Giurgiu[115]. Buzeștii, mai căpătînd ajutor [de] oaste de la Mihai, le eșiră întru întîmpinare și se loviră de față la ghenarie în 16 (duminecă, s.n.), și, dînd vitejaște într-înșii, îi biruiră, pe mulți așternînd la pămînt, pe alții îi prind sau se predau înșii; o parte numai scăpă cu fuga spre hanul[116]. Însuși nepotul hanului peri în acea bătae[117]. Dup-aceea, Buzeștii izbesc mai multe cete ce umblă răspîndite dupe hrană și cu cruzime le fugărește și ucide. 7 mii prinși creștini fură mîntuiți atunci din mîinile tătarilor[118]. Hanul se afla tot la Scărpătești, unde sosise și Mustafa pașa cu Bogdan vodă și se împreunase ambele oștiri, tătărească și turcească[119]. Mihai, care sta rînduit de bătae la Hulubești[120], prevăzînd toate și luînd toate măsurile cerute de împregiurări ca un ducă viezător, cum prinse acea veste[121] socoti a nu mai întîrzia și purcese în contra ambilor vrăjmași cu toată armata și gloatele
f.99 lui. În calea sa, ucide și fugărește mai multe / cete de tătari, care, rupte din tabără de vro patru zile, se trăgea acum spre ordia cea mare. Dup-aceea, duminecă (23 ghenarie) în murgu serii, năpădește peste avangarda vrăjmașului, ce se afla patru mile de tabără, compusă de 6 mii turci, între care 300 ianiceri și o mulțime de tătari, invocînd cu încredere puternică, dupe obiceiul, cu glas mare, numele lui Hristos. Tătarii, sumețindu-se în numărul lor, nu băgară de seamă l-această strigare, iar turcii o înțeleseră și, încălecînd, caută a scăpa cu fuga, favorizați de întunerecimea nopții. Ai noștri izbesc cu semeție pe turci și tătari și îi ia în goană[122]. Avangarda noastră, supt comanda banului Manta, îi duce, gonindu-i, pînă în ordia cea mare de la Scărpătești[123]. Spaima intră în tabăra vrăjmașă, crezînd că Mihai însuși a venit a-i izbi. Hanul, turburat de frică și neîncrezîndu-să în puterile sale, chiar în noaptea aceea[124] se despărți de Mustafa pașa și de Bogdan[125] și luă calea pustiilor sale. Aceștia, cu turcii lor, fugiră încă spre Rusciuc, goniți și tăiați fiind de Manta pînă îi trecu Dunărea[126]. /

---

2 *lipsește* Dunărei / stil nou // 5 ghiață / aceste vești / 6 îngrijiră // 18 căpătînd ajutor] primind / eșiră] veniră // 19 st. nou // 22 bătaie // 23 7.000 // 27 bătaie / prevăzînd] privind / *lipsește* ca un ducă viezător *loc alb* // 29 *lipsește* gloatele *loc alb* // 32 duminică / vrăjmașului *tăiat* / *după* tabără *ad* vrăjmașului // 33 6.000 // 35 obicei // 39 subt // 43 *după* sale *ad* iar //

XIX f.100

Mihai sosi a doua zi, luni de cu noapte (24 ghenarie) și își înfipse tabăra în locul părăsit de dușman la Scărpătești și în ziua următoare, marți des-de-dimineață, în 25 ghenarie, pornește spre Rusciuc, unde, dupe cum aflase, Mustafa pașa, nedescurageat încă de atîtea învingeri, mai strîngea oști și voea a-și mai cerca norocul [127]. Fără a lasa lui Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbește și trece Dunărea pe gheață și pe la Marotin [128] și își înșiră oștile mai supt porțile Rusciucului. El avea cu dînsul numai 10 mii ostași, / atît munteni, cît și moldoveni [129], / în vreme ce Mustafa pașa f.100ᵛ /100 avea 4 mii oaste aleasă și 10 mii turci adunătură din Bulgaria [130]. El își îndeamnă oștile a se lupta vitejește pentru gloria lui Hristos și mîntuirea patriei [131], și cu frunte de leu și bărbătește, mai repede decît ai gîndi, năvălește asupra turcilor, care d-abia apucaseră a eși din cetate, cînd lupta se încăeră [132]. Bătaea ținu cîtva și fu sîngeroasă de ambe părți pînă în noapte, cînd turcii, cu toate că mai numeroși, trebuiră a se pleca furiei români /lor [133]. f.101 De la vreo 7 pînă la 8 mii căzură morți [134]; ceilalți își căutară mîntuirea în fugă, dar ai noștri, urmărindu-i în întunecimea nopții fără seamă, îi ucid sau îi prind mai pe toți [135]. Mustafa pașa pierzînd calul, o luă pe gios la fugă ; o slugă îi dete apoi un cal, prost, pe care în zadar se sili a scăpa [136] ; el fu ucis de ai noștri nu departe de locul bătăliei [137]. Domnișorul Bogdan fu mai norocit ; reschirîndu-se de toți ai săi și însoțit de 20 oameni [138], iar, dupe cum zic unii, numai 6 [139], el fugi la Constantinopol cu maică-sa și două surori. Acolo, acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atunci al Moldovei, din porunca turcilor, azvîrlit în mare. El măritase pe o soră a lui dupe un nobil venețian, anume Ioan Zane. Analistul italian N. Doglioni spune că ar fi văzut la acest Bogdan, în anul 1597, o sabie îngropată de mai mulți ani, care se găsise în Moldova și se prepunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al hunilor, biciul lui D[umne]zeu, purta în războaele sale. Tăiușul sabiei, foarte bine lucrat, era de 7 palme în lungime și patru în lățime. /

XX f.102

După această strălucită biruință, Mihai puse de arse și dete în pradă orașul Rusciucul. Un martor de față descrie astfel răzbunarea românilor asupra bieților locuitori ai Rusciucului : „Multă jale se făcu în ziua aceea și plîngerile se înălțau pînă la ceruri. Toți s-au încărcat cu avere din destul, robi și roabe și-au luat cu prisos ; nimica n-a scăpat din mîna lor. Gingașele

---

2 de cu] în // 3 următoare] viitoare // 5 nedescuragiat // 6 voia / încerca / fără] spre / *după* a *ad* nu // 7 ghiață // 8 subt / 10.000 // 10 4 000 / 10 000 / *lipsește* își // 14 bătaia / *lipsește* fu sîngeroasă de ambe părți // 16 vro / 8 000 / *lipsește* își // 20 bătăii // 22 *după* 6 *ad* oameni // 25 *după* Zane *ad* ce însuși // 26 l-acest // 27 care se găsise *după* sabie // 28 *fără paranteze* // 29 șapte // 31 lipsește XX //

turcoaice mult răsfățate, ce stau în veci închise, să le fi văzut atunci goale, desculțe, tăvălindu-se în zăpadă, unile tîrîte de păr, altile de mînă; nu era ostaș care să nu ducă vro turcoaică" [140].

Cetatea însă nu putu fi luată, căci domnul era silit a se întoarce în București [141], chemat fiind de trebile țării [142]. El lăsă pe unguri, cazaci și o seamă din românii lui Albert Király, poruncindu-i a urma pustiirea orașelor f.103 turcești din Bulgaria [143], și, însoțit de ostașii săi, / se întoarse, intră în București, unde fu priimit în strigări de bucurie și binecuvîntare a poporului pentru izbînzele sale. Dobînda care ostașii aduseră cu dînșii fu foarte mare; din zece mii ostași ce îl însoțise, nu era nici unul care să nu se fi întors cu haine de măsate și alte lucruri prețioase [144].

Îndată după ce răsuflară puțin oștile, Mihai porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii din nou [145], și pe spătarul Preda și comisul Radu asupra Hîrșovii. Turcii din acest oraș, aflînd de sosirea românilor, se grăbiră a trece Dunărea și a le eși în întîmpinare, dar românii îi bat și îi trec Dunărea în goană, tăindu-i foarte rău, pînă la Hîrșova, pe care f.103v o dau pradă focului. / Mihalcea apoi se întoarse de asedie Brăila, după ce prădă și arse foburgul. Asediații găsiră mijloc d-a scri lui Musa, ceauș din Dobrogea, cerîndu-i agiutor. Musa strînse vro 4 mii oameni și, trecînd Dunărea pe gheață, izbi tabăra românească și, omorîndu-le, după mărturia îndoitoare a turcilor, o mie oameni, îi sili a ridica împresurarea. Mihalcea se întoarse lîngă Mihai [146]. /

f.103 În vremea aceasta, viteazul și strălucitul A[lbert] Király, cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fer, prădînd și pustiind, își rotește armele, fulgerînd prin toată Bulgaria. Siștovul, Cernavoda, Rasgradul, Babadagul și Oblucița se mistuiesc de sabie și foc și, după ce își împinse oștirea, pustiind tot / f.103v pînă la gura Dunării în Marea Neagră [147] și pînă la Varna, apoi, trecînd munții, ajung dincolo de Andrianopol, apropiindu-se pînă la 13 leghe de Const]antinopol], pustiind toată cîmpia și împrăștiind mai multe cete de f.104 turci și tătari [148]. Albert apoi / își întoarse învingătoarea sa oaste, neatinsă și cu multă pradă, la Mihai [149].

XXI

Tot în acea lună (ianuarie), o ceată de români aflară prin spioni că Sinan se întoarce de la Belgrad la Constantinopol cu multe bogății, (răpite mai toate) din Ung[aria]. Românii trec în Bulgaria, îi pîndesc calea în munții Emului și năvălesc fără veste asupră-i. Sinan își lăsă bogățiile în pradă, și românii, lacomi după dînsele, lăsară pe Sinan de scăpă. Gesty Ferentz sosi cu o ceată de transilveni și, uniți împreună, coprind mai multe castele din părțile locului, trec munții în Rumelia (Tracia), împrăștiind

3 vreo // 9 izbînzile // 12 dupe // 13—17 *lipsește* din ... focului // 18 scrie // 19 Dobrogia / 4 000 // 20 ghiață / română / dupe mărturisirea // 21 1 000 / împrejurarea și // 22 *după* Mihai *ad* trimise, *urmează* 13 — 17 *de la* și pe // 23 *lipsește* Albert // 25 Babadag / *după* Oblucița *ad* unde găsiră 14 tunuri, din care două purtau săpate armele lui Ferdinand II și două ale lui Ioan Huniade // 26 mistuesc / dupe // 27 *după* la *ad* Marea Neagră și la Cetatea Albă // 29 *fără paranteze* // 32 *lipsește* XXI // 33 *lipsește* ianuarie / 38 *lipsește* și uniți *loc alb* //

groaza în toate părțile și își împing pustiirile lor pînă la porțile Constantinopolului [150]. /

Dacă toată armia ar fi sprijinit cette heureuse pointe, sultanul ar fi f.105
avut mult a se teme de scaunul său împărătesc [151]. La întoarcerea sa în Țara Românească, Ferentz întîlni un trup de 12 mii tătari, pe care îi împrăștie și îi sfarmă [152]. Toate aceste lupte, din luna lui ianuarie numai, umplură 15 cară de capete de turci, numai din cei mai însemnați, ce se aduseră în tabăra românească [153]. Aceste strălucite izbînzi ale românilor aprinse nădejdile popoarelor mult chinuite din Turcia și începură a le deștepta din amorțeala în care de veacuri zăceau. Bulgarii fură cei mai întîi a se forma în cete și a lua armele. Un trup de 2 mii țărani bulgari coprinde Sofia, capitala Bulgariei, în lipsa pașei d-acolo și îi dau foc și pradă; / dar neavînd destulă f.105ᵛ
putere spre a o ține, o las și se trag [154]. Prada făcută se împărți între dînșii și fiecărui îi veni în parte aproape 300 scuzi [155]. Apoi, mai unindu-se alții cu dînșii, se pun / de pustiesc țara în toate părțile și ajung trei zile departe f.105
de Const[antinopol]. Ei întîmpină apoi un co[n]voi de un mare număr de cară, / cămile și mai mult de 40 mii dobitoace, ce se ducea la oștirea turcească; f.106
ei izbesc oastea ce îl ducea, o birue și omoară două mii turci, luînd toată acea pradă [156].

XXII

Izbîndele nu fu deocamdată, în Moldavia, așa de repezi și strălucite ca în Țara Românească. Aron-vodă, îndată ce se declară în contra Porții, începu a-și găti oștile și vru să atace cetățile moldovenești ocupate de turci din Basarabia. Dar pe cînd făcea acea gătire, în dechemvrie 1594, fără veste 14 mii de cazaci, / întru care două mii pușcași aleși, supt trei steaguri. f.106ᵛ
unul cu vulturul negru și cu mînunchiul de argint, altul cu vulturul alb cu mînunchiul iar de argint și al treilea, dupe obiceiul lor, / supt o căpetenie, f.106
anume Lobodă, năvălesc în Moldova, prădînd și pustiind prin foc și sabie.

Aron d-abia scăpă din Iași cu doi boeri ai săi și cazacii coprind Iașul, pun mîna pe visteria domnului și pun orașul în flăcări și în sînge. Mai tot orașul fu mistuit de foc. Cazacii luară din Moldova 26 000 cai, 600 fete tinere. Ei găsiră 70 tunuri în capitală, din care / parte le luară parte le încuiară. f.107
Neamaiavînd ce mai jefui în Moldova, trecură să facă asemenea în Polonia [157].

Văzîndu-se scăpat din nevoia aceea a cazacilor, Aron începu iarăși a se pregăti de oaste împotriva turcilor. El priimi și de la Báthory, o seamă de oști ajutoriu, supt comanda lui Borcea Andreiași [158], și se duse să izbească Benderul, dar fu respins de beiul orașului, Mir-Ahmet [159]. / El însă se f.107ᵛ
reîntoarse iarăși și începu a bate cetatea și era gata a o lua, dacă cazacii n-ar fi sosit etc. [160]. / Aron se întoarse apoi spre cetățile Chilia și Cetatea f.107

3 cette heureuse pointe] această fericită naintare // 5 12 000 / carii // 8 aprinseră // 11 2 000 // 11—12 în lipsa pașei de acolo *după* coprinde // 12 *lipsește* și¹ / *după* și² *ad* o // 13 lasă // 16 *fără paranteze* / întîmpinară // 17 care // 13 40 000 // 20 XXII] XII // 21 izbînzile / fură // 25 14 000 / 2 000 / supt / 27 subt // 31 visteriile // 32 Moldavia // 33 *după* găsiră *ad* încă // 38 subt // 39 — 41 *lipsește* el ... sosit etc. //

Albă și asedie pe aceasta din urmă, începînd a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, nemaiputînd sta mult împotrivă, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul tătarilor. Acesta sculă un număr mare de tătari și puindu-le cap pe Adil-Ghirai, care zburară în ajutorul cetății[161]. Tătarii sosiră pe cînd garnizoana cetății era gata să se dea (aux abois[162]). Aron, văzînd sosirea tătarilor, pricepu că e peste putință a urma asedierea în fața unei asemenea oștiri și se ridică d-acolo, trăgîndu-se spre țară. /

f.108 Tătarii, în cele dintăi zile ale lunei fevruarie, intrară în Moldova, urmărind pe Aron și făcînd jafuri și pustiiri, dupe obicei[163], pînă cînd căzură în cursa ce îi aștepta. Aron, care aflase de sosirea tătarilor mai nainte, nu perduse vremea; el își strînsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-i prada dușmanului, și tot poporul era în picioare; chemase în leafă o seamă de cazaci, carii inimați de pilda românilor, apucară armele în contra turcilor și deputară la p[rințul] Tr[ansilvaniei], cerîndu-i leafă numai pe două luni, făgăduind că apoi se vor ține cu prăzile lor și că vor sluji cauza creștinătății cu credință și stăruință (diligence)[164], aceea ce Sig[ismund] priimi cu plăcere. Dintr-altă parte, Mihai, înștiințat de Aron, se grăbi a alerga într-agiutor. El plecă din București, luînd cu sine soția și copilul său și se duse spre hotarul Moldovei cu oștirea sa. Ambii voevozi meditară o stratagemă și întinseră o cursă în care lesne căzură tătarii. f.109 Mihai, care se afla în fața tătarilor, / se făcu ca cum s-ar fi înspăimîntat de furia vrăjmașului și începu a se trage înapoi; tătarii se iau fără socotință dupe dînsul pînă cînd cad între oștile muntene ale lui Mihai și oștirea moldoveană a lui Aron, care sta ascunsă în păduri și în spatele dealurilor. Atunci, deodată, românii iau ofensiva, muntenii izbind pe tătari în față și moldovenii de dinapoi și din coaste. De trei ori tătarii, văzînd primejdia în care se află, se raliază (sanghers) și, în desperarea lor, ca niște mistreți izbiți și împresurați din toate părțile, își caută a-și deschide [drum]. Dar românii se îmbărbătează mai presus de natura omenească și se silește a nu le scăpa din mînă această pradă căzută în cursă. În sfîrșit, dupe o luptă înverșunată, armata tătărască se zdrobește și se reschiră. 12 mii tătari zac morți în locul bătăliei, afară de copii și neveste[165]; mulți încă sînt răniți; mai toată călărimea lor prăpădită, fiul hanului însuși rănit de moarte; 1 500 cai unguresti, multe cară încărcate cu puști, multe steaguri și 1 000 creștini f.110 mîntuiți din robie fură trofeele aceștii biruințe. Rămășița tătarilor / luă în fuga mare calea pustiei lor[166]. Aceste învingeri ce suferiseră tătarii în Valahia și Moldova în aceste două luni, rigoarea iernii făcu ca din armata lor de 80 000, ce năvăliseră în principate d-abia se întorsese 8 mii. Îndată, pe lîngă aceste pierderi, o foamete grozavă îi mai pustii în iarna aceea, încît ajunseră de lipsă că își frigea în frigare muerile copii de-i mînca[167].

După învingerea strălucită asupra tătarilor, ambii voevozi înștiințară, de toate cele cu noroc săvîrșite, pe prințul Trans[ilvaniei] arătîn-

---

4 *lipsește* care // 7 d —] de // 14 principul / *fără paranteze* // 16 *lipsește* diligence // 17 *fără paranteze* // 19 oastea // 21 spăimîntat // 27 *lipsește* sanghers // 28 drumul // 29 silesc // 31 12 000 // 32 în locul bătăliei *după* neveste // 34 care // 37 Moldavia / *după* luni *ad* și // 38 de] din / *lipsește* ce năvăliseră în principate / 8 000 / *lipsește* îndată // 39 perderi // 42 sevîrșite / principul / *fără paranteze* //

du-i că, de le va sosi în ajutor, dupe cum li se făgăduise, armata transilvană
pînă la 29 ale acelii luni fevruarie, [168], ei vor stăpîni toată Dunărea [și]
se vor pune în cale spre Constantinopol [169], fiindcă toate popoarele creștine
din Turcia s-au sculat sau sînt gata a se scula împotriva turcilor [170].

XXIII

Báthory, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de izbînzile
românilor, nu se prileji a răspunde cererei și dorinței domnilor români, căci
ocupația viitoarei * sale nunți ocupa atunci cu totul duhul său atît de ușu-
ratic. / Părintele Alfons Carillo, pe care îl trimisese la Viena, dupe cum am f.111
văzut, îi adusese făgădueli mărețe de la împăratul și îngăduința căsătoriei
lui atît de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fiica arhiducii Carol,
unchiul imp[ăratului], / soră cu Ana, atunci crăiasă în Polonia, cu toate că f.111v
fusese destinată înainte pentru regele Spaniei [171]. / Aceasta făcu pe dușmanii f.111
lui Báthory să zică că casa Austriei i-a dat o femee spre a-l răsplăți căci
a călcat credința și alianța turcilor și, drept zestre nevoea d-a purta război
cu dînșii [172].

Dup-aceea, Sig[ismund] trimise o ambasadă la împ[ăratul], în capul
căreia puse pe unchiul său Bocksai [172] care ajunse în 14 dechemvrie (1594)
la Viena și la 12 ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine priimită [174].
Aci se închee între împuterniciții lui Sig[ismund] și ai împ[ăratului] un
tractat de alianță pe aceste temeiuri : că nu vor depune armele și face pace
cu turcii decît printr-o învoire reciprocă, că în tractatul cu turcii se va co-
prinde Trans[ilvania], Val[ahia] și Mol[dova], că toată Tran[silvania]
și partea regatului Ung[ariei], ocupate de Báthory de Șomlyo, vor rămînea
vecinic / acestui prinț și copiilor săi, parte bărbătească, cu dreptul celui f.112
mai întîi născut între dînșii și tot în chipul cu care se bucurase de aceasta
prinții Ioan, Ștefan și Christofor, dar cu condiție că va recunoaște pe Rudolf
și următorii regi ai Ungariei ca suzerani ai Trans[ilvaniei]; că dacă Báthory
va muri fără copii de parte bărbătească (máles), Transil[vania] și țările
ce se țin de dînsa (ses dépendances) vor rămînea pe seama împ[ăratului]
și a următorilor săi și că Báthory și staturile (les ordres) provinției vor făgă-
dui printr-un giurămînt solenel îndeplinirea acestui articol; că în cazul
cînd Tr[ansilvania] se va reîntoarce regilor Ungariei, împ[ăratul] și urmașii
săi vor jura d-a păstra obiceiurile, privilegiurile, drepturile și libertățile
și d-a nu da cîrmuirea țării decît la un domn (seigneur) din această pro-
vință; că împ[ăratul] va recunoaște pe Báthory ca prinț suveran, că îi
va da titlu de strălucit, că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele arhi-

---

* În manuscris : „viitoarelor" [Nota edit.].

---

1 făgădui // 2 *lipsește* ei / *fără paranteze* // 8 ușurel // 12 *fără paranteze* // 15 nevoia // 17 *fără paranteze* // 18 decembrie // 19 ghenarie // 20 încheie / *fără paranteze* // 22 tratatul // 23 *fără paranteze* / Moldavia / *lipsește* că toată Transilvania // 24 Ungariei] unguresc / ocupată / *lipsește* Șomlyo *loc alb* / vor] va // 25 princip // 26 *lipsește* se bucurase // 27 principii // 28 *după* următorii *ad* săi / *fără paranteze* // 29 *lipsește* máles / *fără paranteze* // 30 *lipsește* ses dépendances / *fără paranteze* // 32 jurmămînt / solemnel // 33 *fără paranteze* // 35 *lipsește* seigneur / provincie // 36 *fără paranteze* / princip / că-i //

ducii Carol, mort de curînd și că va angaja (pofti) pe regele, Spaniei a-i da f.113 colanul mielului de aur / (toison d'or); că îi va da toate ajutoarele trebuincioase în oameni, bani și muniții de război; că va angaja pe papa a lua supt protecția sa pe prințul și pe staturile sale; că Báthory și copiii săi se vor crea prinți ai sf[intei] împărății, dar fără a avea drept de șădere (assistance) și vot (souffrage) în diete; că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata împ[ărătească] în război vor fi ale împ[ăratului] și că cetățile ce prea strălucitul prinț al Tr[ansilvaniei] va coprinde (stăpîni) cu oștile și cheltuiala sa vor rămînea lui, de care se va bucura supt titru de feud al împărăției (sans préjudice des droits de fief dûs à Sa Majesté Impériale *; dar că daca aceste cetăți vor fi din ale vechiului regat al Ung[ariei], acest prinț va fi îndatorit a le da înapoi, cu o dreaptă despăgubire plătită de împ[ărat]; că împ[ăratul] va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăților Transilv[aniei] și că Báthory, din partea să, nu va cruța nici cheltueli, nici îngrijiri, spre a le apăra în contra dușmanului comun.

Se mai adăogă la acest tractat un articol ce se păru de un semn rău (de mauvais augure); el zicea că la întîmplarea cînd acest război nu va izbuti, dupe cum se nădăjduia și că Báthory va fi gonit din Tr[ansilvania], f.114 împ[ăratul] se îndatorează d-a-l priimi / în staturile sale și a-i da venituri de ajuns spre a ține dignitatea sa și mărimea casei lui; că, în sfîrșit, domnii (nobilii) ce acest război are să-i pue în aceleași primejdii ca pe prințul lor vor putea a se retrage cu dînsul în Germania [175].

Acest tractat, prin care împ[ăratul] semăna a se fi arătat foarte generos și a nu fi oprit pentru dînsul decît dreptul onorific de suzeranitate și eventualitatea, puțin probabilă la un prinț așa tînăr, de a dobîndi Trans[ilvania] în lipsă de moștenitori, era într-adevăr cîștigarea Transil[vaniei] pe sigur de împ[ăratul], căci [era] un secret ce puțin în urmă se dete pe față, iar care era cunoscut atunci de toți cei ce apropria pe Sig[ismund] și prin urmare și de iezuviții ce îl vindea curții austriace. Aceasta era neputința, constatată de doctori, a lui Sig[ismund] d-a împlini datoriile căsătoriei [176]. Se zicea că el fusese legat prin farmecile unei babe fermecătoare, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacoc [177]. Alții prepuseră mai în urmă că muma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sig[ismund] să ia în căsătorie pe o f.115 fată a ei și neizbutind, căci Sig[ismund], în vanitatea lui, / preferă pe nemțoaică, prin farmeci îl legă [178]. Sig[ismund], care își cunoștea starea sau credea că prin știință doctoricească va putea vindeca neputința sau numai de vanitatea d-a se vedea aliat cu familia împ[ărătească], dori această căsătorie, care fu fatală țării sale.

După încheierea tract[atului], ambasadorii Tr[ansilvaniei] priimiră

---

3 *lipsește* în / subt // 4 principul // 5 principi / *lipsește* sfintei // 6 dietă // 7 *fără paranteze* / împrărăției // 8 princip / *fără paranteze* // 9 titlu // 10 *lipsește* dûs à // 11 *fără paranteze* // 12 princip // 13 *fără paranteze* // 14 *fără paranteze* // 15 -acest // 17 *fără paranteze* // 18 *lipsește* împăratul // 20 principul // 22 *fără paranteze* // 24 princip // 25 *fără paranteze* / moștenitor // 26 *fără paranteze* / *lipsește* pe sigur de împăratul *loc alb* / *după* puțin *ad* mai // 27 *fără paranteze* // 28 acesta // 29 doctorii / *lipsește* a / *fără paranteze* // 32, 33, 34, 36 *fără paranteze* // 38 dupe încheierea / *fără paranteze* //

daruri mărețe și, dîndu-le audiență de ziua bună (congé), împ[ăratul] le făgădui că va trimite peste puțin pe prințesa Maria-Cristina, logodnica lui Báthory; dar curtea împ[ărătească] tot amînă aceasta supt deosebite pricinuiri. Báthory se plînse de mai multe ori și staturile țării, care se temea că această alianță cu casa Austriei să nu le fie fatală, zicea în gura mare că și-au bătut nemții joc de prințul lor. Spre a astupa aceste zgomote, Ștefan Bocskai, care rămăsese la Praga, se duse în începutul lui martie la Gratz, capitala Stiriei, unde se căsători (însură) ca procurator * al stăpînului său, Báthory cu Maria-Christina, față fiind arhiduca Maximilian, fratele / **f.116** împ[ăratului] și Ferdinand, fratele prințesii Bocskai, printr-o ceremonie obicinuită în căsătoriile prinților, se puse în patul de nuntă. Nemții însă tot nu trimise deocamdată pe mireasă la soțul ei, pînă în vară [179].

XXIV

Domnii români nu pierd vremea așteptînd armata lui Sigismund, ce nu veni și cautä a se folosi de izbînzile lor și de spaima ce ele au adus vrăjmașului, în vreme ce oștile lui Aron coprinde Măcinul și alte cetăți și răscoală toată Dobrogea — / **f.116v** unde două escadroane de moldoveni bate în două rînduri două cete însemnate de turci și le ia două stindarde [180] — / **f.116** ai cării locuitori, urmînd tirania turcilor, se ridicară cu toții și curățiră țara lor de dînșii. Apoi se învîrtejaște și ia cu sila Chilia, Benderul, / **f.116v** unde tae în bucăți pe beiul cu 600 turci, luînd multe turme de dobitoace [181] / **f.116** și în urmă merge de asediază de a doua oară Cetatea Albă, arzîndu-i foburgurile, / **f.116v** după ce au resipit oștirea beiului acelii cetăți, atît încît d-abia a scăpat teafăr, el al optălea, lăsînd în puterea mold[ovenilor] steagurile, tobele, trompetele și cele mai multe avuții ale sale [182]. / **f.116**

Mihai, omorînd mai mult de o mie turci [183], coprinde Ismailul, unde găsi 70 tunuri de baterie, două din care era însemnate cu armele împ[ăratului] Ferdinand și două cu ale lui Huniad Ioan. Aceste 4 tunuri Mihai le trimise în dar la pr[ințul] Trans[ilvaniei] [184]. / **f.116v** Aceste tunuri se credea a fi fost de la Ștefan cel Mare în bătălia vestită ce cîștigă asupra lui Mathias Corvin, regele Ungariei, la Baia [185]. / **f.117** Și după ce lăsă în Ismail o garnizoană de 2 mii români [186], trecu apoi iarăși Dunărea, pustiind orașele turcești ce mai rămăsese în Bulgaria. La întoarcerea sa în Țara Românească, cu toate că curgea de trei palme apa pe gheața Dunării, („l'intrépide Valaque" — De Thou) viteazul domn mepriză o primejdie așa de învederată și trecu cu toată prada sa de ceailaltă parte a rîului [187], / **f.117v** în vreme ce tătarii năvălea în Moldova, Poarta numind de domn în Țara Românească pe unul numit Ștefan, însărcinînd pe Capigi-Baka și pe pașa Silistrei, cu multă putere de

* În manuscris: „procuror" [Nota edit.].

1 *fără paranteze* // 3 împăratului / subt // 6 ș-au / principul // 8 *lipsește* însură / procuror // 10 *fără paranteze* // 11 principilor // 12 trimiseră *lipsește* la soțul ei / *după* în *nu mai avem text* //

turci, tătari și ianiceri să-l ducă în scaun. Mihai, aflînd aceasta, trimise pe A[lbert] Király, care, întîmpinînd pe dușman la 16 martie [188], îl sparge și îl fugărește și cetățuia Silistra, cruțată pîn-atunci, o asemănă cu pămîntul; apoi nemaiîntîrziind, se învîrtejaște la orașul neîntărit Turtucaia, cale de o zi de Rusciuc, îl aprinde, ucigînd mulți din locuitori și se întoarce în grabă spre București, pîn-a nu dezgheța de tot Dunărea, la București, unde se afla Mihai [189]. Acesta îl porni îndată la Brăila, în ajutorul lui Mihalcea. /

f.117 Atunci Mihai trimise de vro cîteva zile pe Mihalcea din nou ca să ia
f.117v Brăila / și să-și răzbune rușinea ce a priimit, fiind silit, la cea dintîi asediere a se depărta. Cetățuia Brăilei era întinsă și cu un zid gros, întărit cu palisade de pari [190]. Armata toată ce o împresura, români și unguri, dupe mărturia de îndoit a cronicarilor turci, se urca la 20 mii, cu multă artilerie [191]. /
f.117 Garnizoana cetății era de trei mii turci [192], și nu le mai putea veni alt agiutor, căci Dunărea dezghețase [193]. La apropierea creștinilor, garnizoana eși din cetate și începu a-i hărțui, dar fu îndată silită a se închide în cetate și
f.118 d-a / se apăra cu tunurile și puștile. Asediatorii deschiseră și duseră șanțurile (tranchée) prin trei locuri și grăbiră mult asedierea, în 16 zile. În capătul acestui timp, la 30 martie, asediații, nemaiputînd a se împotrivi, se sfătuiră a se preda *à composition**, la care fură siliți a se supune. Dar Mihalcea, ce era născut din Brăila, nu vrea a le da altă capitulație decît voia d-a eși numai cu femeile și copii lor, fără a lua nimic din avuția lor. După rugămintele însă ale lui Kara Ceauș, Mehmet Beg și Mustafa Ceauș, deputații garnizoanei, căpitanii unguri mijlociră și jurară pe credința lor că nu li se va face nici un rău (tort) și că pot lua cu dînșii orice or vrea. Așa, pîn-a nu trece dincolo Dunărea, ei îmbarcară pe corăbii aproape o mie cîntare de scule (mobile), ale lor și începură a eși din cetate, spre malul Dunării, plîngînd și țipînd tare [194]. Dar ai noștri, zărind că cu straiele lor duc
f.119 și bani și încă și în pîini ascunseră aur topit [195] / orbiți de dragostea jafului, la care foarte mult se deprinseseră, cu paguba disciplinei, călcară credința dată și capitulația și se aruncară asupra sărmanilor turci, începînd a despuia pe unii, pe alții mai însemnați a lua robi și pe vro cîțiva a ucide. Kara-Ceauș, văzînd această călcare a capitulației, le striga : „Mincinoșilor ! este oare vro religie care să erte ce faceți ?". Atunci Albert Király cu celelalte capete ale armatei puseră săbiile în mînă spre a opri pe creștini d-a maltrata pe turci, uciseră vro cîțiva din cei mai îndărătnici și ocrotiră trecerea acestor nenorociți pe celălalt mal al Dunării [196].

/XXV

În vreme ce Mihai se străduia cu atîta vîrtute împotriva dușmanului din afară, zavistia boerilor semăna sămînța impericherilor dinlăuntru.

---

* Prin capitulație [Nota edit.].

O seamă de boeri, văzînd energia și calitățile deosebite ce desfășura Mihai, se temură ca acest om / eroic să nu curme puterea și supremația lor în stat, f.120 ce cu atîta nevoe izbutiseră a întemeia asupra puterii domnești. Începură a vedea într-însul un urmaș din acei domni ca Mircea, Dracula, Țepeș, care într-o vreme zdrobea pe dușmanul dinafară și apăsa puternic, dimpreună cu facțiile, anarhia și partidele dinlăuntru și libertatea publică. Alții, din descuragiare, socoteau că războiul început nu va putea fi așa norocos pînă la sfîrșit; alții încă [erau] mînați ca totdeauna din patimi, ambiții și uri individuale. Toate aceste facții, în capul cărora era banul Manta, se uniră și complotară ca să doboare pe Mihai și să cheme pe turci. Complotiștii băgară fără de veste în Craiova un trup de 5 000 sîrbi, strînși în leafă de dînșii și se sculară de față în contra domnului. Acesta trimite îndată un trup de oștire la Craiova, care năpădește în oraș zdrobindu-i tare și gonește pe dușmani pînă îi trece înot Dunărea. Mihai se purtă cu multă mărinimie către/boeri, dușmanii lui. Îi ertă pe toți împreună cu capul lor, banul Manta, f.121 care, dupe cum spune Walther, trăia încă la 1598 [197]. Apoi acea oștire merse supt Albert Király (Farkaș) de triumfă prin flăcări de orașul Nicopoli. După atîtea isprăvi mărețe și strălucite, românii încercară și o pierzare. Farkaș, avînd cu sine un trup de 3 mii români, sîrbi și unguri, fu înșălat de doi custozi români, cumpărați de turci cu 2 mii aspri, care îi asigurară că vro sută de turci pradă pe locuitori în preajma Vidinului și că-l rog acei locuitori să alerge în agiutorul lor. Farkaș, încrezător, se duce și cade în mijlocul unei armii de 30 mii turci, supt un agă. Cei mai mulți din ostașii săi, împresurați de vrăjmași, periră [198]. El numai cu puțini putu scăpa.

XXVI f.122

Coprinderea Brăilei închee glorioasa campanie de iarnă de la 1595, fără asemănare în istoria lumei. Niciodată simtimentul libertății în inima unui popor mai puternic nu îmbărbătă. În patru luni, nesocotind rigoarea iernei și numărul cel mare al dușmanului, pururea în cîmpul bătăliei, mereu ca niște uriași s-au războit. Într-o vreme așa de scurtă, românii din ambele țări se luptară în 10 bătălii însemate cu dușmanii, le împrăștiară mai multe armate, coprinseră și prădaseră / [ca] la 25 orașe mari și cetăți puternice [199] f.122ᵛ și mai multe mii de sate pustiiră / și Constantinopolul însuși îi văzu pustiind f.122 tot prin fer și flăcări pînă la porțile sale.

NOTE

[1] După o veche lege a împărăției la care însă pînă atunci nu fusese supusă Țara Românească și Moldova. Cantemir. t. I, p. 119 ; Hammer [*Istoria imperiului otoman*], p. 265 : Ureche. *Cronicele române.*

[2] Ureche.

[3] Walther ; De Thou, p. 507.

[4] Pallas, p. 98.

[5] Walther.

[6] Walther.

[7] Această biserică o zidi la 1598. *Istoria tis Vlahis* ..., p. 264.

[8] Bethlen, t. IV, p. 274—277.

[9] Mignot, t. II, p. 260—261.

[10] „Împodobit cu manta de aur și în cele mai bogate veșminte de paradă domnești fu spînzurat" (Sagredo, p. 754) ; Walther și alții.

[11] „Se găteau a face și meceturi" (Walther, *Ist.* Βλαχ., p. 264) ; „Mihai vodă după atîtea jelbi ce a dat la Poartă ca să dea nizam, neizbutind nimic, se sfătui cu boerii și cerînd ajutor de oaste la Transilvania și la Moldova etc." (*Ibid*). /

[12] Seadedin.

[13] Walter.

[14] *Cronica lui Constantin Căpitanul.*

[15] Seadedin ; Stavrinos Vistierul ; Naima.

[16] Hamer, t. II, p. 202 ; Sagredo, p. 705, face acest portret de Mahmet III : „Fu înfrînat în tinerețe, desfrînat și cărnos (dat plăcerilor trupești) în vîrsta bărbătească. Se destramă pe dînsul spre a face alții. Născu 50 feciori și fete. Una din favorite[le] lui, mîngîindu-l, îi zise că în zadar se ostenește, căci nu naște oameni spre a lăcui lumea, dar spre a împopula mormintele. Trăi ani 56, în domnie 20. Muri de apoplexie ; și tremuratul lui împiedică ca să nu mai facă pe alții mai mult a tremura. Fu supărător ... [Rupt mss]. Degeneră din vitejie ... [rupt mss.]. Nestatornic, temător, bănuitor, nehotărît, dar stăruitor în ceea ce întreprindea : asfel păstra legea, încît se opri pentru totd-auna de vin. Fu într-atît de interesat, încît își vindea pînă și florile din grădină. Nu stima alte litere decît cele ce încungiura moneda. Fu crud și scump, păcate originale a principilor din această țară. Plăti cu nemulțumire slujbele cele mari și vițiurile sale fură atît de multe, încît nu lăsară loc virtuților".

[17] Hammer, t. II, p. 269.

[18] Hammer, *ibid.*

[19] Hammer, t. II, p. 269.

[20] Schiller.

[21] Hammer, t. II, p. 269.

[22] De Thou, p. 196.

[23] Walther.

[24] Istvánfi.

[25] Tomasi, p. 7 și 8.

[26] De Thou, t. XII, p. 192.

[27] De Thou, t. XII, p. 206.

[28] Bethlen, t. II, p. 256.

[29] Bisselies.

[30] Hammer, II, p. 267.

[31] Bethlen, t. III, l[ivre] VII, p. 35, 44 et 62.

[32] *Ibid.*, p. 140.

[33] Istvánfi, L. XXIX.

[34] Herrera, III partie, p. 471.

[35] Tomasi ; Istvánfi.

[36] De Thou, p. 233, XII.

[37] Istvánfi.

[38] De Thou, t. XII, p. 235.

[39] De Thou, p. 234, XII.

[40] Vezi în Spontoni, p. 20, chipul arestărei.

[41] Bethlen, t. III, p. 471.

[42] Istvánfi ; Bethlen, livre VIII, t. III, p. 461—479.

[43] Spontoni; Istvánfi.
[44] Bethlen, t. III, p. 486.
[45] Istvánfi.
[46] De Thou, t. XII, p. 237.
[47] Hammer, p. 270; Sacy, *Histoire de Hongrie*, t. II, p 101.
[48] De Thou, p. 213.
[49] De Thou, p. 214.
[50] De Thou, p. 214.
[51] *Idem*, p. 232.
[52] De Thou, t. XII, p. 194.
[53] Constantin Căpitanul. „Mag. ist.", t. I, p. 228.
[54] Seadedin, p. 76.
[55] De Thou, p. 237.
[56] Constantin Căpitanul, „Mag. ist.", t. I, p. 228 și t. IV, p. 277.
[57] Kogălniceanu.
[58] Walther.
[59] „Magazin istoric", t. IV, p. 227.
[60] Istvánfi.
[61] *Cronica română*, în „Magazin", t. IV, p. 227.
[62] Engel, p. 224; Filstich.
[63] Walther.
[64] Wilkinson. *Voyage dans la Walachie et la Moldavie*, p. 23. (N. B. El înțelege prin acești 3 mii ianiceri [pe] cei ce se afla în țară și care fură uciși la 13 noemv.).
[65] Fotino, t. II. p. 116.
[66] Naima.
[67] Seadedin, p. 91 — 94.
[68] Walther; Bethlen, t. IV, p. 277.
[69] *Cronicele române*.
[70] Seadedin.
[71] „Magazin istoric", p. 278; Walther.
[72] Cantemir, t. 1, p. 91.
[73] Walther.
[74] „Magazin istoric", p. 280.
[75] Istvánfi.
[76] Walther.
[77] Istvánfi; Walther.
[78] Walther.
[79] Istvánfi.
[80] Engel, p. 231.
[81] Istvánfi; Walther.
[82] Walther.
[83] Walther; Istvánfi.
[84] De Thou, t. XII, p. 514; Baltazar Guerrin, p. 134; Montreux, p. 514.
[85] Montreux, p. 514: Vezi în Doglioni o anecdotă.
[86] Seadedin; Naima.
[87] Guerrin, p. 171.
[88] Esprinchardt.
[89] Walther.
[90] Esprinchardt, p. 249.
[91] Botero, p. 96.
[92] Botero, p. 96.
[93] Walther.
[94] Esprinchardt, p. 249.
[95] *Ibid.* Despot vodă, la 1562, urcase tributul din 30 000 galbeni ce era mai înainte, la 40 000 (Hammer, p. 111). La 1574, Moldova plătea 60 000 galbeni tribut și sultanul ceru a-l îndoi; pentru aceea se revoltă Ion vodă (Hammer, p. 195).
[96] Botero, t. III, p. 120 și Hammer.
[97] Campana, Hist., II, p. 810.
[98] Seadedin; Naima; Walther; Istvánfi.
[99] Ureche; Walther.
[100] Seadedin; Naima.

[101] Seadedin; Naima; Doglioni; Campana; Stavrinos; *Cronicele române*. Toate aceste bătălii din începutul anului 1595 sînt foarte încurcate de deosebiţii cronicari streini. De pildă, pe acest Mustafa paşa, Walther îl numeşte Ahmet paşa; Istvánfi: Hafis paşa; Guerrin, Dantiscani; Habrin-Hasan paşa; Herrera: Assan paşa, fiul lui Ibraim-paşa. Cronicele turceşti, româneşti şi, italieneşti îl numesc Mustafa.
[102] Seadedin; Naima.
[103] *Ibid.*
[104] Istvánfi; Walther.
[105] Walther.
[106] *Cronicele române.*
[107] Walther.
[108] *Cronicele române.* Herrera spune (p. 552) că împreunîndu-se 7 mii munteni şi moldoveni şi trecînd Dunărea, izbiră pe Asan paşa de Buda, pe care îl biruiră, omorîndu-i 4 mii turci, apoi pustiiră tot pînă unde se varsă Dunărea în Marea Neagră, luînd între alte locuri, Smilul, Ageman, Chilia, Menestro, Baba, Casachi, Măcin, apoi Silistra şi Nicopole; apoi bate pe Ioan, fiul lui Ioan Bogdan, care venea cu Asan-paşa, fiul lui Ebraim paşa, apoi iau Teghina şi Alba. (Asemenea spune Campana, *Hist.* t. II, p. 857.)
[109] *Cronicele române*; Walther.
[110] *Cronicele române.*
[111] Serbăteşti, în judeţul Vlaşca: [Tunusli] *Ist. tis Vlah.*, p. 264.
[112] Walther.
[113] Cronicele române; [Tunusli]. *Ist* ... p. 264.
[114] *Ibid.*
[115] Walther.
[116] *Ibid.*
[117] *Cronicele române*; *Ist. tis Vlah.*, p. 264.
[118] Walther.
[119] Walther; *Cronicele române.*
[120] Walther.
[121] *Cronicele române.*
[122] Walther.
[123] *Cronicele române.*
[124] Walther.
[125] *Cronicele române.*
[126] *Ibid.*
[127] Walther: *Cronicele române.*
[128] *Cronicele române.*
[129] Campana, *Hist.*, t. II, p. 859.
[130] Walther.
[131] Walther.
[132] *Ibid.*
[133] Walther; Doglioni; Istvánfi.
[134] Campana, p. 36; Guerrin, p. 126; Montreux, p. 499; Iacobi Francus, p. 139.
[135] Walther; Seadedin; Naima.
[136] Istvánfi.
[137] *Cronicele române*; Walther; Fessler, t. VII, p. 357.
[138] Walther.
[139] Doglioni, p. 9.
[140] Stavrinos.
[141] Istvánfi; Walther; *Cronicele române.*
[142] Istvánfi.
[143] Walther; Istvánfi.
[144] Engel, t. II, p. 272.
[145] *Ibid.*
[146] Seadedin, p. 100 — 130; Naima.
[147] Campana, *Hist.*, p. 857.
[148] Guerrin, p. 115.
[149] Istvánfi; Walther; *Cronicele române.*
[150] De Tou, t. XII, p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p. 500.
[151] Montreux, p. 500.
[152] De Thou, p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p. 500.

[153] Montreux, p. 500.
[154] De Thou, t. XII, p. 593.
[155] Guerrin, p. 133; Campana, p. 36.
[156] Guerrin, p. 118; Herrera, p. 557.
[157] Guerrin, p. 116: Iacobus, t. V., p. 110.
[158] „Mag. ist", t. IV, p. 281.
[159] Seadedin; Naima.
[160] Epistola lui Aron Vodă către principele Transilvaniei, Reusner. *Ep. Turc.*, p. 122.
[161] Seadedin; Naima.
[162] Seadedin.
[163] Seadedin.
[164] De Thou, t. XII, p. 568; Bethlen, l[ivre] VIII, p. 578.
[165] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.
[166] Montreux, p. 500; Guerrin, p. 123; Dantiscani, p. 213; Jacobus Francus, p. 137.
[167] Guerrin, p. 133; De Thou, t. XII, p. 513.
[168] Guerrin, p. 126.
[169] Miron Costin.
[170] Guerrin, p. 126.
[171] Sagredo, p. 699.
[172] De Thou, t. XII, p. 239.
[173] Istvánfi.
[174] Montreux, p. 496.
[175] De Thou, t. XII, p. 501—2; Montreux, p. 490; Sacy, t. II, p. 112; Bethlen, t. III, p. 513 — 530; Campana, *Hist.*, t. II, p. 858; Du Mont, *Corps dipl.*, t. V, part. I, p. 514.
[176] De Thou, t. XII, p. 503; Tomasi, p. 61; Spontoni, p. 51.
[177] De Thou, t. XII, p. 503.
[178] Spontoni, p. 52.
[179] De Thou, t. XII, p. 503.
[180] Ep. lui Aron, Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.
[181] Doglioni, p. 206.

[182] Ep. lui Aron, Reusner, p. 122. Herrera, p. 557, spune că la Smil coboară mai mult de 2 000 turci şi găsiră 34 tunuri, din care unele de la Huniad şi lăsară garnizoană 2000 români, fiind cetatea tare. Zice că Smilul să luă de Andrei Borestay.Zice că Albert Kiraly, la 10 sau 6 mai, după ce cu o trupă de români a bătut 3 000 turci ce venea prin Moldova, omorîndu-le 2 000 de oameni, luă lesne Silistra şi apoi veni la Brăila cu multă pradă (Campana, *Hist.*, p. 861).
[183] Beyerlinck, t. II, p. 225.
[184] Bethlen, t. III, p. 534.
[185] Miron Costin.
[186] Guerrin, p. 124 şi 1234; Montreux, p. 500 şi 514; De Thou, p. 514.
[187] De Thou, t. XII, p. 514.
[188] Walther; Frachetta, p.3.
[189] Walther.
[190] Walther.
[191] Seadedin.
[192] Guerrin, p. 134.
[192] Seadedin.
[194] Seadedin.
[195] Montreux, p. 114.
[196] Seadedin; Naima; Hammer.
[197] Walther.
[198] *Ibid.*

[199] Oraşul de Floci, Brăila, Giurgiu, Rusciucul, Măcinul, Turnul, Isaccea, Hîrşova, Silistra, Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea Albă, Baba, Şistovul, Cernavoda, Oblucita, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtucaia, Nicopolea, Vracea, Vidinul.

f.90

Cartea a doua

CĂLUGĂRENII

(aprilie 1595 — decemvrie 1595)

I

Încă de la cele dintăi triumfuri ale românilor din această iarnă, spaima şi groaza ce coprinsese tabăra şi ţinuturile de margine ale împărăţiei turceşti intrară şi în Constantinopol şi pătrunseră pînă şi în seraiul unde trăia trai desfătat şi fără grijă desfrînatul sultan Murad III. Vaetele şi cîrtirile poporului, demoralizarea ostaşilor, a ianicerilor chiar, carii nu mai vroiau a merge la război supt pricinuire că nu li se plătesc lefile, îl infioră de frică şi îl sili a se gîndi şi la trebile împărăţiei sale. Visteria fiind sleită cu totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mulţămi oştile ce cîrteau cu obrăznicie, făcînd adesea şi răscoale. Spre a îmbărbăta duhurile spăimîntate ale ostaşilor dupe margine, le trimise steagul cel sfînt ce se zicea a fi fost a proorocului Mahomet, şi care, luat de mai nainte de la Eghipet, fusese pînă în acea iarnă cu sfinţenie păstrat la Damasc. Dar fiinţa de faţă a steagului proorocului chiar nu putu încuraja pe ostaşi, carii acum, cu totul demorali- f.91 zaţi, nu mai îndrăzneau a da faţă cu duşmanul. / Sultanul porunci atunci a se face rugăciuni publice în piaţa cailor (at-meidan, hippodrome), în dosul arsenalului; vezirii, şeicii, legiştii şi prezidenţii cancelerii stătură acolo de faţă din porunca lui [1]. Veştile ce mai veniră de la Dunăre adăo- f.91v/91 gară / amarul inimei sale şi îi pricinuiră/ moartea [2] pe care el o presimţi mai dinainte şi o grăbi printr-o temere superstiţioasă. Saatgi-Haşan (Haşan ceasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care giuca o rolă cu sultanul Suleiman, şeicul Emir-Eştilei şi sultanul Murad. Visul acesta era aşa

---

5 — 21 În iarna aceasta atît de crudă şi amară pentru turci, pricina războiului, se schimbă şi stăpînirea la Contantinopol. În iarna aceea, stegul cel sfînt, unul din obiectele alese preţioase a concuistei Egipetului, ce pînă atunci se păstrase la Damasc, fu pentru întîia dată adus de ianicerii Siria la Const[antinopol] şi d-acolo trimis la armia din Europa pentru a o încuraja. Dar fiinţa de faţă a sfîntului steag nu putu a îmbărbăta duhul oştirilor descuragiarea lor. Demoralizarea crescu încă prin svonurile ce se răspîndiră de boala sult[anului]. El rămăsese în urmă cu plata lefilor oştilor. Marele vizir Sinan ceruse o împrumutare de 5 milioane aspri din lefile oastei; sult[anul] chezăşuind cu starea lui pentru întoarcerea acestei sume. Sultanul trimise 1 milion; această sumă nu era deajuns. Ianicerii ce se puseseră la drum înfăţişară jălbi în care declară că nu vor face un pas mai mult pînă nu li se va plăti simbria rămasă neplătită. Nevoea era grabnică; 600 000 galbeni fură îndată porniţi la Belgrad. În aceeaşi vreme, rugăciuni publice se porunci a se face în piaţa cailor, în dosul arsenalului; vezirii, şeicii, legiştii şi prezidenţii cancelariei stătură acolo de faţă din porunca sultanului. Mîhnit peste măsură de nevoile ce se [abătuseră] asupra îm[părăţiei], turburat şi înspăimîntat de unirea creştinilor şi de izbînzile lor, această întristare îi grăbi moartea //

de ciudat, încît el nu se putu opri a-l descri stăpînului său. Duhul superstițios al lui Murad III se impresionă foarte de acest vis și trei zile dup-aceea, apucîndu-l cîrcei la stomah, crezu că i s-a apropiat ceasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincizeci și două oi, din care patru negre, opt pestrițe și patruzeci albe, după cum spusese moșul său Soliman în visul lui Hasan ; și spre a-și împrăștia posomorîta-i melancolie, se duse în grădinele seraiului, și se odihni în chioșchiul zidit de curînd de Sinan-pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedea sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odăii sale să zică un cîntec de jale ce începe prin aceste cuvinte : / „Sînt împovărat de sarcina relelor [f.92] mele. O, moarte ! fii într-această noapte mereu alături cu mine !”. Îndată, două galere eghiptene înaintară spre port ; tunurile lor, salutînd, curmară aceste cîntări jalnice, făcînd să plesnească geamurile chioșcului și să cază în bucăți. / Această împregiurare foarte naturală fu privită de Murad ca [f.92ᵛ] un semn rău. / „Odinioară — zise el — tunurile flotei întregi n-a făcut nici [f.92] o sminteală acestor ferestre, și acum tot se zdrobește la zgomotul artileriei acestor galere ; văz că s-a sfîrșit cu viața mea, ca și cu chioșchiu !” Și lacrămi inundară obrajii și barba sa. /

Sculîndu-se apoi d-acolo, el intră în odaia sa, unde se azvîrli pe o [f.92ᵛ] sofa, cu inima apăsată de temere și mîhnire. / Chiar în noaptea aceea își [f.92] dete sufletul (16 ianuarie 1595) [3]. Moartea lui fu ținută secretă pînă sosi fiul său Mahomet de la Magnesia (28 ianuarie 1595), care fusese la vreme înștiințat de mumă-sa, venețianca Baffa. Îndată ce dezbărcă la chioșcul lui Baiazid, tunurile seraiului și pristavii în piețe vestiră moartea lui Murad III și înălțarea lui Mahomed III. Toți slujbașii alergară spre a-i aduce închinațiune [4]. Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat de tot prin plăceri, care îl făcură de perdu înfocarea ce avea mai întîi spre război. După se săvîrși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mohamed III porunci să-i aducă înainte pe toți frații săi, în număr de nouăsprezece. Acești feciori și douăzeci și șapte / fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avusese [f.93] Murad III cu deosibite neveste. Mahomed, cu o fățarnică milă, mîngîie temerile fraților săi și față cu dînșii dete porunci pentru ceremonia tăerii lor împregiur ; dar ducîndu-i apoi în camere despărțite, / pentru ca vaetele [f.93ᵛ] lor să rămîie tăinuite, trimise muți cu fatalul laț de-i sugrumă / pe toți [5]. [f.93] Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaseră oarecare grad de dezvoltare, fiind crescuți cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe nădejdi era sultanul Mustafa, împodobit, cu cunoștinți literale, care aflînd moartea tatălui său, esprimă presimțirea soartei sale într-un distic elegiac [6]. Dup-aceea, sultanul porunci să arunce în mare șaptesprezece roabe însărcinate ale tatălui său. / A doua zi el puse de aduse înainte-i trupurile fra- [f.93ᵛ]

---

12 — 13 *lipsește* curmară ... jalnice // 13 să plesnească] plesniră / să cază] care căzură // 14 — 15 *lipsește* această ... rău // 19 — 20 *lipsește* Sculîndu-se ... mîhnire // 21 își dete sufletul] muri / *lipsește* 16 ianuarie 1595 // 23 *după* Baffa *ad r* 26 — 27 Noul ... război / *după* ce *ad* el // 26 noul sultan] Mahomed // 32 *lipsește* și față cu dînșii // 33 lor] împregiur a lor / camere] odăi // 33 — 34 pentru ca vaetele lor să rămîie tăinuite] și ca lupta în contra morții și blestemele jertfelor să rămîe acoperită de mister // 37 sultan / împodobit] înzestrat // 39 după // 39 sultanul] Mahomed / 17 // 40 — 1 trupurile morților fură aduse a doua zi înaintea sultanului care le închise // 1 sicrie] coșciuguri / le împodobi cu] împodobite de //

f.93 ţilor săi omorîţi, le închise în sicrie / de chiparos [7], le împodobi cu turbanuri
şi pene de erodiu şi cu alai mare le duse de le îngropă lîngă tatăl său [8].

II

Această nouă stăpînire, care începea printr-un aşa de sîngeros ospăţ
f.93v de fraţi, fu priimită de osmanlii cu o tristă presimţire. / Niciodată pîn-atunci
f.93 împărăţia otomană nu se aflase în aşa cumpănă de peire. / Oştirile din Con-
stantinopol, nemulţămite că sultanul fără ştirea lor s-a urcat pe tron, îl
priimiră cu o răscoală înfricoşată, prădară oraşul, vrură a izbi şi saraiul
f.94 şi, d-abia cu vărsări / mari de bani ce li se făcu, se liniştiră [9]. Dinafară, îm-
părăţia era pustiită de români, bulgari, sîrbi, unguri răsculaţi, a căror pildă
toate celelalte popoare creştine din Turcia sta gata a urma. Armatele musul-
mane, demoralizate cu totul, fugea de bătae, în vreme ce sta semeţe şi
adesea se răscula asupra căpiteniilor lor. Pe lîngă aceasta, o foamete cum-
plită coprinsese atît taberile de margine, cît şi Constantinopolul [10], şi, ca
cum paharul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă îşi împreu-
nase pustiirile sale [11]. Atunci, în acele grele şi amari minute, turcii, aceşti
crunţi şi trufaşi concheranţi a şaptezeci de popoară, sta înmărmuriţi şi cu
durere întorcea ochii către pustiile Asiei, de unde a venit şi unde cred că
sînt meniţi a se întoarce. Proorocii ce de mult circula printre mahometani
făceau pe acest popor fatalist, mistic şi crezător în minuni a crede că acel
ceas atît de temut acum a sosit. Se zicea într-adevăr că proorocul Mahomet,
murind, fu întrebat cîtă vreme va ţinea statul şi religia sa şi că el, neră̆s-
punzînd nimic, ridică numai mîinile sale în sus arătînd cele zece degite,
aceea ce sectatorii Coranului tîlmăciră că va să zică zece, o sută sau o mie
de ani. Apoi celelalte două soroace trecînd, rămăsese sorocul fatal de o
mie de ani, care tocmai atunci se împlinise [12]. Se credea şi se zicea încă, că
precum oraşul Constantinopolului şi-a tras mărimea de la un Constantin şi
apoi a fost luat şi zdrobit supt un alt Constantin, şi precum împărăţia ro-
f.95 mană a început a înflori mai cu seamă supt / un August şi se perdu supt un
alt August, asemenea şi oraşul Constantinopolului şi împărăţia grecească,
coprinse de un Mahomet, are să se zdrobească şi să se prăpădească supt un
alt Mahomet. Şi toţi bănuia că acest nou sultan cu numele Mahomet va
f.95v fi cel preursit pentru căderea împărăţiei. / Se mai zicea încă că la anul
1543, cînd s-a luat Constantinopolul de sultan Mahomed II, se ivise o
proorocie care spunea că acest oraş va intra iarăşi în stăpînirea creştinilor

2 *lipseşte* şi // 4 — 5 ospăţ de fraţi] praznic // 5 osmanlii] turcii // 5 — 6 *lipseşte* niciodată ... peire // 6—7 oştirile din Constantinopol nemulţămite] ostaşii nemulţumiţi // 7 s-a urcat pe tron] s-a ales // 8 *lipseşte* înfricoşată / prădară] prădînd / vrură a izbi] vrînd să atace // 8 — 9 saraiul, dar paşii cei mai însemnaţi îi liniştiră împărţindu-le bani // 9 *lipseşte* dinafară era /*după* pustiită *ad* pînă în capitală // 10 *lipseşte* unguri / *lipseşte* a căror pildă // 11 *lipseşte* din Turcia sta / *după* urma *ad* pilda lor // 11—16 Toată armata demoralizată şi refuzînd a merge la război şi revoltîndu-se mereu; şi ca o urmare a crudului război, lipsa de bani şi foamete în Constantinopol şi în sfîrşit pe lîngă aceste nenorociri, ciuma îngrozitoare îşi împreunase pustiirile sale //16 atunci] acești // 16—17 *lipseşte* în ... crunţi şi // 17 şaptezeci] două zeci *după* înmărmuriţi *ad* acum // 18 întorc // 19—20 printre mulţime îi făcea să creadă că // 21 acum a sosit]a sunat / *după* adevăr *ad* între turci / Mahomed proorocul // 23 *lipseşte* sale / 10 degete ale mîinilor // 24 Coranului] Alioranului / *lipseşte* zece, o sută sau // 25—26 Apoi acest termen tocmai se împlinise atunci // 26 *lipseşte* şi se zicea / *după* încă *ad* de vreme ce un Mahomed a luat Constantinopolul[0] supt acest sultan tot cu numele Mahomed are să-l piarză // 29 perde // 31 are] trebue asemenea // 33 — 4 *lipseşte* Se mai ... turceşti //

după 12 ani — luni — socoteală arabică după care într-un an-lună vine 12 ani d-ai noștri — adecă după 12 ori 12 ani sau după 144 ani. Acești ani, adăogîndu-se la 1453, dau anul 1597, ce era preursit pentru căderea împărăției turcești [13]. / Mult mai multe și mai curioaze erau proorocirile ce circulau printre creștini și înflăcărau de nădejde imaginațiile lor. Era niște proorocii vechi ale lui Metodie, episcopul de la Patras, ale lui Leon împăratul, filozoful cu tablourile profetice ce i se atribuia și care vestea surparea împărăției turcești de către un om de viță veche: „Iată păstorul, zicea această din urmă proorocire, care va ucide pe lupul ce dorea să mănînce oaea; păstorul îl va ucide și îl va găsi om. Astel va pierde cel ce a stăpînit prin silă" [14]. Apoi venea proorociile lui Merlin, care zicea că unul încoronat cu trei coroane va zdrobi împărăția turcească și că înainte de această dărîmare va cădea asupră-i o boală urîtă și groaznică (precum era ciuma de atunci) [15]. În sfîrșit, cea mai răspîndită proorocie era a astrologului Antonie Torquat de la Ferrara, care trăise pe la 1480, pe timpul lui Matei Corvin, craiul Ungariei. El pretindea că împărăția otomană va cădea cînd va ajunge la al 13 [lea] sau al 14[lea] sultan și nu va trece mai mult de anul 1596; căci atunci i se va întîmpla un ce groaznic și de moarte, din pricină că murind sultanul domnitor, se vor ivi atîtea certuri și / lupte între cei mai mari ai statului, încît se vor sfîșia unii pe alții și asemenea vor păți și de către streini. Atunci creștinii vor lua înapoi Ungaria și vor face multe năvăliri în împărăția turcească, care va fi încă necăjită și de o mare ciumă și de o foamete crudă. Apoi creștinii, îmbărbătați și îndrăzneți, cu atîta înfocare, grabă și puteri vor trece marea, încît toată creștinitatea se va vedea deodată în arme la răsărit, unde parcă mai mult ar fi zburat decît trecut. Atunci turcii se vor creștina, și ambele biserici și ambele împărății se vor face una supt un singur împărat creștin [16]. Apoi pe lîngă aceea că Mahomed III se întîmplase a fi al 13-lea sultan după Osman cel dintîi, ciuma, foametea, războiul, moartea sultanului Murad, răscoala oștirilor, sfîșierile celor mari, între partidele dușmane ale vizirilor Sinan și Ferhad, toate se împreunase spre a da temei acestii prooroci. Dar cea mai bună proorocie, observează foarte bine un analist contimpuran, ar fi fost sabia și unirea creștinilor [17]; nenorocire numai că această din urmă, ca întotdauna cînd se făcu asemenea legături în contra turcilor, lipsi, și asfel toate proorociile rămaseră zadarnice și eșiră de minciună. /

f.95

f.96

5 și înflăcărau] aprindeau / *lipselște* lor // 7 *lipsește* profetice / *după* atribuia *ad* tot lui // surparea] căderea // 8 *lipsește* către // 8—9 Iată că acea proorocie, păstorul care va ucide lupul // 10—11 stăpînit prin silă] ocupat // 11 *lipsește* venea // 12—13 împărăția, că această ruină va fi precedată de o // 15 care] ce // 16 craiul] regele / el pretindea] care zise // 17 sultan] prinț // 18 *după* 1593 *ad* (după socotința altora 1615) // 19 că murind sultanul domnitor] pricina aceasta // 20 lupte] războae // 21 și de către străini vor fi asemenea // 22 *după* multe *ad* scurte // *după* în *ad* Grecia (Rumelia) // 23 *lipsește* și/apoi] și // 24 atîta] aceeași / *după* înfocare *ad* cu atîta // 27 face una] se vor uni într-una // 28 pe lîngă aceea] se asigură / se întîmplase] era // 29 sultan] împ[ărat] / Osman] otoman // 29 — 32 *lipsește* dintîi ... dar // 32 — 33 *lipsește* observează foarte bine un analist contimpuran // 33—36 creștinilor; dar din nenorocire, acuma ca și mai-nainte aceasta lipsi, cum și proorociile se zădărniciră, după cum vom vedea //

III

f.97 Cîteva zile după întronarea noului sultan, Sinan-paşa fu scos din vizirat şi surghiunit la Malgara, iar în locu-i se numi rivalul său Ferhat paşa (16 fevruarie 1595), care totdeodată priimi şi comanda mai presus a armatei, cu poruncă d-a porni asupra Ţării Româneşti [18]. Se zicea că Ferhat ar fi izbutit a surpa pe Sinan paşa încredinţînd pe sultanul cum că Mihai vodă şi Sigismund Báthory s-a revoltat numai din ura ce avea către Sinan, iar nu din ura lor către turci [19]. Ferhat paşa, poreclit *Characlan* (şerpele negru) [20], era de origină arnăut [21]. El fusese crescut în sarai şi, deosibindu-se în toată vremea prin vitejia şi înţelepciunea sa, ajunse iute în cele mai mari slujbe ale împărăţiei, şi, acum pentru a doua oară fu învestit cu puterea vizirească [22]. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toţi vizirii, pe muftiul, pe cadiascheri, [pe] nisangiul, pe cei patru deftedari, precum şi pe agii ienicerilor şi ai bulucilor, spre a se sfătui dacă trebue să se îndrepteze spre Buda, sau spre Ţara Românească. Divanul / f.98 se învoi l-această din urmă părere [23]. Vizirul porunci la toţi paşii vecini a-şi concentra oştirile la Rusciuc, unde să se adune şi materialurile cu lucrătorii trebuincioşi spre a face pod pe Dunăre; paza acestui post pînă la sosirea sa fu încredinţată lui Lala-Muhamed paşa, beilerbei de Anatolia, care şi porni îndată spre Dunăre. Beilerbeiul Rumeliei, Hasan paşa, care se numise în locul lui Muhamed paşa, feciorul lui Sinan paşa, şi care tot într-o vreme comanda cetatea Vidinului, a priimit poruncă să pregătească această trecere [24]. Pe cînd marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopol cu pregătirile îngrozitoarei sale espediţii în contra Ţării Româneşti, o răscoală a spahiilor, aprinsă prin zizaniile vrăjmaşilor săi Sinan paşa şi Cicală paşa, turbură liniştea capitalei şi era p-aci a-l răsturna din vizirat şi a-i răpune şi viaţa; dar prin vărsări de bani şi sprijinul ce avu de la ieniceri, putu lesne a o risipi (21 aprilie 1595). După domolirea acestii răscoale, marele vizir eşi cu alai din Con- f.99 stantinopol joi în 26 aprilie şi tăbărî la Daud paşa, ducînd / cu sine zece mii ianiceri, supt Zagargi paşa, şi toată călărimea cu leafă ce rămăsese la Poartă şi călărimea streină atît din aripa dreaptă, cît şi din aripa stîngă. Corturile armatei se scoaseră cu cîteva zile mai nainte; şi se armase zece galere pe care, încărcîndu-le cu tunuri şi alte muniţii, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce pînă la Rusciuc [25]. Al doilea vizir, Ibraim

---

2 Cîteva zile după întronarea noului sultan] După acest sîngeros praznic // 3 iar] şi // 4 *lipseşte* 16 fevruarie 1595/ *lipseşte* totdeodată / *după* priimi *ad* într-aceeaşi vreme / *după* presus *ad* (supremă)//5 cu] şi / porni asupra] pleca spre Ţara Românească// 5—12 *lipseşte* se...vizirească// 12 noul mare vizir] Ferhat-paşa / *lipseşte* îndată // 14 *lipseşte* pe // 15 îndrepte / spre] către // 15—16 *lipseşte* divanul se învoi l- // 16 *după* părere *ad* se priimi // 17 unde să se adune şi] precum de a pregăti / *după* materialurile *ad* trebuincioase cu salahori (ouvriers) // 23 marele vizir] Ferhat / cu] de //26 săi] lui Kogia / *după* paşa [1] *ad* fostul vizir / paşa[2]] zade Sinan-paşa // 27 era] fu / *lipseşte* şi [2] // 29 — 30 Dup-această răscoală, marele vizir, cu ceremonial, joi în 17 aprilie a tăbărît la Daud-paşa, eşi din Constant[inopol], ducînd // 30 10 // 31 *după* ce *ad* mai / la Poartă] în Constantinopol // 32 *lipseşte* din aripa // 33 *lipseşte* armatei / scoseseră cu cîteva zile mai nainte] din cele dintîi zile ale lunei lui aprilie / se armase] armaseră încă / 10 // 34 *lipseşte* alte / porniră] trimiseră // 35 pe Dunăre să se] să intre în Dunăre şi să //

pașa, fu numit caimacan în lipsa lui Ferhat și rămase în Constantinopol
împreună cu aga ianicerilor pentru paza orașului și cîrmuirea trebilor
împărăției. Caimacanul era dușman tainic al vizirului și, deși în public se
arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștilor și a armelor spre a le
trimite lui Ferhad, în faptă însă se silea cît putea de risipea toate pregăti-
rile făcute [26]. Văzînd Ibraim pașa că vizirul trimitea din cale curier dupe
curier, scriind sultanului că se apropie de hotarele Țării Românești cu o
mînă de soldați rău armați și că îl roagă a-i trimite îndată oștile ajutătoare [27],
se puse de arătă sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și
merg / cu greu către hotar nu este, dupe cum se zice, căci lor l-e teamă a f.10
merge împotriva românilor, dar căci ele urăsc pe Ferhat pașa și nu vor a se
bate supt dînsul cu dușmanul. Spre adeverirea ziselor lui, el scoase de
martori, înaintea sultanului, pe muftiul Bostan-Zadeh, pe cadiascherul
Baki, pe vezirii Gerrah pașa, Hasan pașa și pe feciorul lui Cicală-pașa,
toți partizani ai lui Sinan, cumpărați de dînsul cu vro cîteva pungi de se-
chini, și care toți adeveriră arătarea lui Ibraim. Acesta începu a face im-
presie asupra duhului sultanului [28].

În vreme ce aceste intrigi în Constantinopol urzeau peirea lui Ferhat
pașa, el înainta în calea sa. Plecînd de la Daut pașa în 30 aprilie, ajunse
la Ciurli, unde porunci de a forma un trup de o mie de oameni pușcași și
dete lui Husein bei comanda spahiilor. Acei o mie pușcași se lua din tot
locul unde tăbăra armia, și cei ce se înrola saluta în toate zilele pe marele
vizir înaintea cortului său, pe la trei sau patru ceasuri după-amiazi. În
cele dintîi zile ale lunei lui mai, ajunse vizirul la Andriano/pol și dete f.101
poruncă că va zăbovi acolo zece zile. În 13 mai, pîn-a nu pleca din Andria-
nopol, vezirul, potrivit vechei și statornicii dorinți a Porții, șterse dreptu-
rile ce principatele Moldova și Țara Românească își păstraseră prin capi-
tulațiile lor și le declară provinții ale împărăției turcești (ijaleti). El numi
de pașă în Moldova pe Giafer pașa, fostul beiler bei al Servanului, și
în Țara Românească pe Satîrgi-Mehemet pașa, [29], și luînd în privire nădej-
dea viitoarelor lor venituri, li se puse condiție ca să aibă a ținea fiecare
cîte o mie soldați cu cheltuiala lor [30]. Fiindcă acum ambele principate era
reduse în starea celorlalte provinții ale împărăției, vezirul dete slujba de
deftedar în ambele țări lui Mehmet bei de la Ieni-Seher și într-aceeași
vreme hotărî douăsprezece mii oameni în leafă drept garnizoană acolo [31].

---

3 *după* împărăției *ad* Ibraim / public] vileag // 5 în faptă însă] da, în adevăr // 6 *după* făcute *ad* și / *lipsește* Ibraim-pașa / *după* că *ad* Ferhad / *lipsește* din cale // 7 *după* sultanului *ad* din cale // 8 *după* ajutătoare *ad* perfidul Ibraim // 9 *după* că *ad* dacă / *lipsește* pentru care // 10 hotar] război / se zice] zic ele și după cum era adevărul, că adică și se îngrozească de // 11 ele urăsc] oștile urau / *lipsește* pașa // 11—12 a se bate cu dușmanul supt dînsul // 14 feciorul] fiul // 16 *lipsește* și / *lipsește* toți / arătarea] vorbele // 19 *lipsește* pașa / el] acesta / plecînd] după ce plecă / 30 aprilie] 21 ale lunii Sehaban (11 aprilie) / ajungînd // 20 *lipsește* unde // 21 o mie] mii // 22 *lipsește* armia / salua // 23 după-amiazi] dupe prînz // 24 — 25 Vezirul ajunse la Andrianopol la 1 mai (1595) și porunci că o să șază acolo 10 zile // 26 13] 4 / din] de la // 26 — 29 vezirul hotărî a șterge, după vechea dorință a Porții privilegiurile păstrate de principate prin capitulații și a le declara provincii turcești. Aceasta o făcu numind de cîrmuitor în Moldova // 30 și] cu condiție că // 31—33 venituri, ei vor ține cheltuiala lor, fiecare, cîte o mie soldați. Și fiindcă în ambele principate acum erau reduse tot în starea // 34 *lipsește* de la // 35 12 //

IV

Pe cînd acest nor amerinţător de groaznică vijelie se apropia de ţara lor, românii aflară că un convoi foarte bogat în bani şi bucate trecea din Constantinopol în Ungaria. „Mirosul acestii prăzi scoate pe aceşti lei din/
f.102 vizuniile lor şi îi împinge a face tot spre a o dobîndi" [32]. Oştile române întîmpinară pe apele Dunării pe turcii ce povăţuia acel convoi. Lupta ţinu multă vreme cu noroc schimbat, pînă cînd curagiul izbuti şi ai noştri luară trei corăbii încărcate. Vestea că se apropie armata lui Ferhat paşa nu-i putu face a se lăsa de acea dobîndă [33]. Cîtva-dup-aceasta, în Ardeal, Sigismund Báthory trimise pe cel mai vestit general al său, George Borbeli, în Banat, la Caransebeş şi Lugoş. Cu toate că avea cu sine puţin ostaşi, Borbeli coprinse prin silă două casteluri turceşti, anume Bokcsa şi Varscos; dar garnizoanele turceşti de la Lipova, Giula, Csanadul şi Ieneu, aflînd prin spioni că oraşul Iofö se afla fără garnizoană, vrură a se folosi de lipsa oştirilor lui Borbeli din Ardeal şi cu puteri unite năvălesc în această ţară, coprind Iofö cu şapte sate dimprejur, unde trec tot prin foc şi sabie şi duc pe locuitori în robie.

Aflînd Báthory aceasta, spre a-şi răzbuna, porneşte din Alba-Iulia
f.103 o ceată / de oştire aleasă de coprinde Totvaragia măcelărind garnizoana. Această ceată se uni apoi cu Borbeli, care bătea Făgetul, şi, după ce îl luară, plecară asupra paşii de la Timişoara, care, unindu-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad şi Ieneu, cu mari puteri alerga asupra-i. În bătălia însemnată ce urmă, creştinii rămaseră biruitori. Paşa Timişoarei abia scăpă cu fuga, iar beii Giulei şi Csanadului fură prinşi. Viaţa lor numai se păzi; ceialalţi prinşi fură toţi ucişi în faţa armiei creştine. În urma acestora, Borbeli merse să bată cetatea Lipova [34].

V

În această iarnă, puterea războiului fiind în Ţara Românească şi Moldova, Ungaria răsuflă puţin de mişcările armelor. Sinan paşa, de la Bălgrad, de unde erna, află prin fugarii creştini silinţele şi umbletele prinţilor creştini pentru o mare legătură împotriva turcilor. Spre a domoli focul cu care creştinii se pregătea la război, meşteşugitul vizir crezu că ar fi bine a face a străluci înaintea ochilor lor o mincionasă licoare de pace.

---

1 IV] III // 2 pe cînd] în vreme ce / amerinţător de] ce amerinţa groaznica // 5 vizuniile] găurile / să facă // 6 întmpină // 9 Cîtva dup-aceasta, în Ardeal] Tot p-atunci în Transilvania // 10 *după* Borbeli *ad* om cu mare curagiu // 11 *lipseşte* în Banat / *lipseşte* Lugoş //*lipseşte* cu sine // 12 *lipseşte* Borbeli / prin] cu / *lipseşte* două casteluri turceşti, anume // 12 —13 *după* Varscos *ad* două cetăţui turceşti // 13 garnizoanele turceşti de la] turcii din garnizoana Lipei // 14 vrură a se folosi de] şi vrînd să facă o diversie, în // 15 oştii // 15—16 Borbeli, îşi uniră puterile şi năvălind fără veste în oraş // 16 trec] dau / focului // sabiei // 17 ducînd // 18 Báthory vru să-şi răzbune, porneşte // 19 oştiri aleşi / de] care // 20 bătea] împresură //21 luară] coprinse / plecară asupra] plecă în contra / de la] de // 22 Lipa / alerga] venea // 23 d-abia // 24 beii] guvernatorii // 26 Borbeli asedie Lipova // 30 aflînd / *lipseşte* creştini // 31 *lipseşte* împotriva turcilor/domoli] opri // 32 creştinii] ei meşteşugitul vizir] artificiosul paşă//33 ar fi bine] trebue//

Spre acest sfîrşit, făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiţii grele, care era încredinţat că nu vor fi priimite. / Unile din aceste condiţii f.104
era : d-a plăti tributul anilor trecuţi şi a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toţi anii de aci înainte şi a nu da nici un agiutor ardelenilor, muntenilor şi moldovenilor, revoltaţi asupra Porţii, nici a le lua parte în viitor. De unde nu, amerinţa Sinan că în primăvara viitoare va merge să bată Viena. El trată încă, în propunerea sa, pe toată naţia nemţească cu mare dispreţ, zicînd că nemţii sînt nişte laşi ce nu pot suferi nici căldura, nici foamea, şi că sînt buni numai d-a bea şi a mînca. L-aceste condiţii aspre şi cuvinte ocărîtoare, împăratul răspunse cu vrednicie, arătînd că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că nemţii ştiu a se bate cu ferul; că zadarnicile sale amerinţări nu-i sînt de nici un folos, de vreme ce are a face cu bărbaţi, iar nu cu copii care se sparie de cel mai mic zgomot. Apoi, lepădînd condiţiile turceşti, propuse altele cu totul împotrivitoare, între care el cerea ca Sinan să dea înapoi toate castelurile corpinse şi toţi prinşii, şi ca Poarta să se lepede de nedreptele sale pretenţii asupra Moldovei şi Ţării Româneşti, ţări vechi feudatare ale coroanei Ungariei. Într-acest chip se zădărinciră aceste vorbiri de pace [35].

Sinan paşa fu apoi chemat la Constantinopol şi depărtat din vizirat, dupe cum am văzut înapoi, şi în locu-i veni Haşan paşa cu beilerbeiul /
Greciei, feciorul lui Sinanpaşa, şi cu nişte domni şi boeri pribegi din Ţara f.105
Românească şi Moldova, carii, din ambiţie, călcînd legea şi datoria lor, supt steagurile turceşti se lupta împotriva creştinilor [36].

Împăratul începu atunci a se găti cu toată silinţa spre a urma războiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 fevruarie (1595) adunarea staturilor Ungariei la Presburg şi ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 fevruarie. Arhiduca Matei deschise adunarea staturilor Ungariei, cerîndu-le mijloace spre a urma războiul de primăvară cu izbîndă [37]. Cererea i se împlini, hotărîndu-se de adunare o dajdie de obşte pentru toţi, fie de orice rang şi orice privilegiu ar avea [38]/.

---

1 — 13 El propuse dar pace împărat[ului] cu grele condiţii, întru care cerea d-a nu da nici un agiutor transil[vănenilor], moldovenilor şi românilor ce se revoltaseră împotriva Porţii şi d-a nu le lua deloc parte ; şi în sfîrşit ca să plătească tributul anilor trecuţi şi să îngrijească de aci înainte a-l trimite în toţi anii, amerinţînd că, altmintrelea, în primăvara viitoare, va asedia Viena, tratînd cu mare dispreţ toată naţia germană şi zicînd că nemţii sînt nişte laşi ce nu pot suferi nici căldura, nici foamea, şi că sînt buni numai d-a bea şi a mînca. L-aceste cuvinte ocărîtoare şi condiţii aspre şi vătămătoare, împ[ăratul] răspunse cu demnitate, arătînd că o funestă experiinţă va dovedi îndată lui Sinan că nemşţii ştiu a se bate cu ferul ; că zadarnicele sale ameninţări era nefolositoare, căci are a face cu oameni bărbaţi, iar nu nu cu copii ce se sparie de cel mai mic zgomot. // 14 — 15 *lipseşte* între care el cerea // 15 coprinse] luate // 17 Ţării Româneşti] Valahia /coroanei] crăiei // 17 — 18 *lipseşte* Într-acest chip se zădărniciră aceste vorbiri de pace // 19 *lipseşte* paşa / chemat apoi // 19 — 20 *lipseşte* şi depărtat ... veni // 21 *lipseşte* şi // 21—22 Ţara Românească] Valahia // 22 care / *lipseşte* din / ambiţie călcînd legea şi] ambiţia lor călcaseră / *după* lor *ad* şi // 23 *după* turceşti *ad* în puterea cărora se încredea mai mult / împotriva] în contra // 24 spre a urma] pentru continuarea războiului // 25 / în] de / *lipseşte* viitoare. El chemă pentru / adunarea] se convocă staturile // 26 pe ziua de] în // 27 *lipseşte* adunarea / staturile / cerînd // 28 spre] d- / izbîndă] succes / cererea] aceea ce // 29 adunare] staturi / dajdie de obşte pentru toţi, fie] taxă generală peste toţi de obşte / *după* rang *ad* va fi // 30 ar] va //

Dieta de la Praga o deschise însuși împăratul; și, mulțemind staturilor pentru zelul lor și puternicile ajutoare în bani și oameni ce dedeseră spre susținerea gloriei numelui de creștin, el le descrise starea lucrurilor războiului [39]. El le spuse că rugase pe papa, pe craiul Spaniei și p-al Poloniei și Sveției, pe marele duca al muscalilor și pe mulți alți prinți streini, f.106 cum și prinții Germaniei la dieta de la Ratisbona,/ și că nădăjduia că toți își vor uni puterile cu ale lui împotriva dușmanului; el le vorbi apoi de legătura ofensivă și defensivă a prinților Ardealului, Moldovei și a Țării Românești, de trofeele și biruințele lor și închee cerînd staturilor ajutoare de oameni și bani [40]. Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silezia și Luzacia șase mii călăreți și zece mii pedestrași, care de la începutul lui mai pînă la sfîrșitul lui noemvrie trebuia să slujească cu cheltuiala lor în armata împărătească [41]. Împăratul numi mai mare peste oștile f.106v sale / în Ungaria pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în războae pre acele vremi, și îl cinsti cu titru de principe.

VI

În vreme ce ambele împărății se gătea cu atîta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voevozilor Moldovei, Ardealului și a Țării Românești, care, după cum văzurăm, fusese de mare folos cauzei creștinătății, fu în primejdie de a fi zdrobită, și aceste țări, acum așa amerințate de turci, în nevoe de a deschide război între dînsele. Înțelepciunea lui Mihai vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire, dar sămînța de vrajbă ce se aruncă atunci rodi mult mai apoi și zădărnici tot sîngele ce se vărsă f.107 pentru cauza / creștinătății, azvîrli aceste trei țări în valuri și nenorociri cumplite și mîntui împărăția turcească de peirea ce o amerințase. Sigismund Báthory, nestatornic și zădarnic, se trufi și se înălță cu mintea de f.107v cînd trată și se rudi prin căsătorie cu împăratul nemțesc și începu / , deodată, prin uzurpare, a se intitula prinț al Țării Românești și al Moldovei [42],/ f.107 arătînd prin aceasta dorința sa d-a schimba tractatul de alianță ce făcuse cu domnii români într-un tractat de suzeranitate a lui asupră-le. Evenimentele timpurilor păstraseră aceste trei principate, Ardealul, Țara Românească și Moldova, singure izolate, între împărăția turcească, împărăția nemțească și crăia Poloniei. Era oarecum firesc lucru ca orice stă-

---

1 *lipsește* de // 1—4 și, că dedeseră puternice ajutoare de bani și oameni spre a susține gloria numelui creștin, el le expuse starea lucrurilor războiului; că el solicitase pe papă // 4 craiul] regele / *lipsește* și // 6 cum și prinții] și pe ai // 7 *după* uni *ad* cu dînsul / *după* puterile *ad* lor / *lipsește* cu ale lui / împotriva] în contra le vorbi apoi] expuse liga // 8 Ardealului] Transilvaniei / Moldaviei și a // 9 Țării Românești] Valahiei / de trofeele și biruințele lor și închee cerînd staturilor] și cere // 10 deteră] acordară // 13 — 15 *lipsește* Împăratul ... principe // 17 — 30 Unirea prinților aliați și încrederea reciprocă și respectul unuia pentru dreptul altuia, făcuse puterea lor și îngrozise pe dușman. Dar din nenorocire, acum ca totdeauna, ambițiile coalizaților zdrobi unirea atît de neapărată. Sig[ismund] Báthory, nestatornic și zadarnic se înălță cu mintea de cînd trata și se alie cu împ[ăratul] și începu a-și arăta dorința d-a schimba tractatul de alianță cu domnii români într-un tractat de supunere a lor lui, ispitire vinovată și de osîndit din partea ungurilor, care, în mică minoritate, chir în Trans[ilvania], țintea a mai stăpîni și Moldo-Valahia. // 30 — 14 *lipsește* // Evenimentele . . . . . . naționale //

pînitor din aceste trei țări, [ce] se simțea în putere, să caute a le uni într-un singur stat și a reîntrupa astfel vechea crăie a Daciei.

Mai mulți prinți români și unguri o ispitiră. Dar aceea ce împingea pe români către aceasta era dorința d-a-și constitua unitatea lor națională, d-a se uni între sine frații de aceeași limbă și sînge, în vreme ce ungurii nu era împinși decît de vechea și statornica lor dorință d-a-și întemeia supremația lor asupra/ întregii nații românești și călcînd-o în picioare, a da [f.108] împărăției lor țărmurile Mării Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivitoare ale românilor și ale ungurilor zădărniciseră toate întreprinderile de a se întemeea crăia Daciei și această rivalitate a lor națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul cînd mai cu seamă se cerea încrederea reciprocă și unirea, nesocotitul Báthory, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor uri naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partizani nu numai în Ardeal, dar încă și în Moldova și în Țara Românească. Cu tot meritul ce Aron Vodă își dobîndise prin răscularea lui asupra turcilor, moldovenii tot nu puteau uita tirăniile lui de mai nainte. În înțelegere cu Sigismund Báthory, se urzi asupra lui Aron vodă un complot între boerii moldoveni, în capul cărora sta aga Răzvan, ce comanda gvardia de unguri a acestui domn. Supt pricinuire că s-ar fi prins niște scrisori scrise de mîna lui Aron care dovedeau că el se afla în înțelegere cu turcii și cu cardinalul Andrei Báthory din Polonia, vărul prințului Sigismund[43], un trup de oștire din Ardeal, supt comanda lui / Gaspar Corniș și Francisc Daczo, [f.109] intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan rădicară pe Aron cu soția și feciorul lui[44], la 23 aprilie (1595), și îi duseră supt pază în Ardeal, supt pretest ca să se apere și să se dezvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințului[45], orășel pe Murăș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr-o fărădelege a curții Austriei: uciderea cardinalului Martinuție (1551) de generalul împărătesc, spaniolul Castaldo. Nu se știe dacă Aron vodă a fost vinovat într-adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui, sau de a căzut jertfă ambiției lui Răzvan și Báthory. Nimeni n-a văzut acele scrisori de trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede cu mai mulți analiști contimpurani că fără dreptate a fost el azvîrlit dupe tron în temniță. Dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfîrși viața în 19 mai 1597 în aceeași temniță. / Toată avuția lui cea [f.109ᵛ] mare, strînsă prin stoarceri nelegiuite, fu confiscată de Báthory, spre a sluji pentru cheltuiala războiului[46]. / Mai mulți din boeri, partizani ai [f.109]

---

14 — 20 Sig[ismund] Báthory/ găsise partizani și aprobatori ai ambiției sale nu numai în Transilvania, între ai lui,' dar și în Moldova și Valahia. Cu tot meritul ce Aron — vodă-și dobîndi, revoltîndu-se contra turcilor, moldovenii nu-i puteau erta grozăviile ce făcuse înainte și pentru care meritase numele de Aron cel Cumplit. În înțelegere cu Sig[ismund], un complot se urzi de boeri în contra lui, în capul căruia era Răzvan aga, generalul gvardiei de unguri a lui Aron. Sub pretext că // 20 *lipsește* scrise // 21 el, cu alții, se înțelegeau cu // 22 *lipsește* Andrei / *după* vărul *ad* și dușmanul / prințul] lui / trup] corp // 23—24 oștire din Ardeal] transilvăneni // 25 feciorul] fiul / 1595] 1593 / îi duseră] adus / Ardeal] Transilva[nia] // 25—26 *lipsește* supt . . . îl // 27 închise în castelul Vințului] unde fu închis în temnița Vinților // 27 — 29 *lipsește* orășel . . . Castaldo // 30 s-a știut încă daca // 30 — 31 vinovat de trădare, dacă el a fost pîrît sau a căzut // 32 trădare ale lui] de care s-a vorbit / *după* lui *ad* Aceasta a făcut pe mai mulți din analiștii contimpurani a mărturisi nevinovăția lui Aron // 32 — 33 *lipsește* cu mai mulți analiști contimpurani // 33 fără dreptate] cu nedreptate / *lipsește* el // 34 domnia lui cea cumplită // 35 își sfîrși] muri / *lipsește* aceeași // 35—37 *lipsește* Toată . . . războiului //

f.110 lui Aron vodă, se turburară foarte l-această silnică și fără dreptate / faptă;
f.110ᵛ de aceea mulți din ei fură închiși, unii pedepsiți cu moarte [47]. / Aceste
fapte nedrepte răciră cu totul duhurile moldovenilor de către Báthory și
Răzvan și le întoarse către Polonia, unde mulți boeri se afla în pribegie.
Aceea ce dete polonilor îndrăzneală de a căuta să intre în Moldova. Asfel
dreptatea d[umne]zeească scoate răsplata unei fapte rele dintr-însa chiar
și Răzvan, precum și Báthory, traseră dintr-aceasta mult rău și stin-
f.110 gere asupra capetelor lor. / Aga Răzvan fu numit de Sigismund Báthory
domn în Moldova supt suzeranitatea lui și își luă nume de domnie Ștefan
vodă [48]. Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată țigan și o
mumă moldovancă [49]. El intrase de tînăr în slujbă în armia polonă și,
deosibindu-se printr-o vitejie neobicinuită în războiul polonilor cu mus-
calii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostășești de
craiul Poloniei. Ștefan Báthory [50]. În urmă, întorcîndu-se în Moldova,
intră în slujba lui Aron vodă, care îi dete rangul de aga și îl trimise, la
mai 1593, sol la Sigismund Báthory [51]. Apoi, Răzvan priimi de la Aron
comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași [52]
și izbuti, dupe cum văzurăm, cu agiutorul lui Báthory, a răsturna pe
f.111 domnul său și a se urca / asfel în locu-i, pe un tron de care se făcuse vred-
nic prin vitejia lui.

Sigismund Báthory, temîndu-se ca nu cumva boerii moldoveni, ce era pribegi în Polonia, împreună cu polonii să facă vreo năvălire în Moldova, spre a turbura starea lucrurilor întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Corniș la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, care îi era cumnat, ținînd în căsătorie pe soră-sa Griselda, spre a-i vesti că el s-a făcut acum stăpîn al Moldovei și îl poftește ca să nu umble a intra în acea țară și a-i aduce vreo pagubă. Zamoisky îi dete răspuns în scris că această treabă privește pe crai și pe staturi și că ar fi fost mai bine daca Báthory nu întreprindea o asemenea faptă pîn-a nu cerceta mai întîi părerea craiului Poloniei [53]. Într-acest chip, ambiția lui Báthory deșteptă în inima polonilor vechea lor dorință d-a stăpîni Moldova și aduse mari nenorociri. /|

---

1 foarte] soarta // 2 unii] și // 2 — 11. Aceste ... moldovancă] Aga Răzvan unealta de căpetenie a lui Sig[ismund] pentru a răsturna pe Aron, se numi de acesta domn, socotit ca un vasal al lui, luîndu-și nume de domnie Ștefan-vodă. Acest Răzvan era născut în Moldova dintr-un tată țigan și mumă romîncă. El intrase de tînăr în slujbă în armia poloneză și deosibindu-se printr-o vitejie neobișnuită, fu din soldat prost ridicat la cele mai nalte trepte ostășești de regele Ștefan Báthory. Pe urmă intră în slujba lui Aron și comanda gvardia ce el alcătuise de unguri, cînd stricase armata țării. La 1593 în luna lui mai, el fusese trimis de Aron ca sol la Sig[ismund] Báthory. Apoi comandînd gvardia de unguri își trase dragostea ostașilor și prin răsturnarea lui Aron, se urcă pe un tron ce-l meritase cu vitejia lui. Báthory, temîndu-se ca boerii moldoveni pribegi în Polonia, împreună cu polonezii, să nu facă vreo năvălire în Moldova și să turbure lucrurile întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Corniș la Zamoisky, marele hatman al coroanei, vestindu-i că s-a făcut acum stăpîn al Moldovei și îl poftește ca să nu caute a intra în Moldova și d-ai aduce vro pagubă. La aceasta răspunse Zam[oiky] în scris că aceasta privește pe rege și pe staturi și că ar fi fost mai bine ca Báthory să nu întreprinză o asemenea faptă pîn-a nu consulta părerea regului Poloniei. //

VII f.112

Tocmai se gătea Mihai vodă de a se apăra împotriva năvălirei cu care îl amenința vezirul Ferhat pașa, cînd prinse veste de întîmplările din Moldova și de cugetele ambițioase ale lui Báthory asupra țării și domniei sale. Dintr-ntăi el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător și călcător de giurămînt și declară că își va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cineva de dînsele. Dar stolul oștirilor turcești acum se pornise spre țară și, în acea primejdie, Mihai simți nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Báthory, dar încă că avea trebuință de agiutorul lui. El avea apoi și a se teme ca mișelul său aliat să nu-l jărtfească turcilor. Într-adevăr tocmai atunci, pe la începutul lui mai, sosise în Ardeal ceaușul Ibraim, aducînd lui Báthory caftane și scrisori atît de la sultanul, cît și de la aga curții din Constantinopol și Amat pașa de la Timișoara[54], prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoaște stăpînitor peste cîte trele principatele cu titru de crai și cu plata unui tribut anual de 5 mii, în loc de 15 mii sechini ce plătea Ardealul / f.113 mai nainte, numai să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgădueli erau prea mari ca să poată fi ținute[55]. Mihai putea să se teamă ori de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la giurămintele sale. Împăratul însuși avea teamă de slăbiciunea lui Sigismund, și încă din 7 martie îi scrisese să se ferească de ispita turcilor, care se silesc „din mîini și din picioare, prin amerințări și făgădueli ", ca să-l tragă pe el și pe voevozii români din alianța creștină[56]. În această cumpără grea în care se află, Mihai găsi în inima sa curagiul rar și foarte lăudat d-a jertfi mărimea și neatîrnarea sa, dragostea sa de sine, drepturile sale și chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirei și al civilizației creștine. / f.113v Adunînd țara spre a se chipzui, își aleseră cu toții sfat de folos acestii nevoi, ca domnul să se închine / f.113 lui Sigismund, păstrîndu-și însă fără scădere drepturile suveranității și veniturile țării[57]. Cu asemenea instrucții, porni în Ardeal o deputăție compusă de Eftimie, mitropolitul Tîrgoviștei, Teofil, episcopul Rîmnicului, Luca, episcopul Buzăului,

---

2 — 3 Tocmai se gătea Mihai v[oe]v[od] spre a se apăra de năvălirea espediției lui Ferhat — vezirul ce se apropiase de hotare, cînd află întîmplările // 5 dintr-ntăi el] Mihai cugetă a / acele] aceste // 6 declară că își va] a-și / cu puterea] la nevoe drepturile cu puterea / *lipsește* de se va atinge cineva de dînsele // 7 acum se pornise spre țară] se apropia / 9 *lipsește* Báthory / trebuință] nevoe // 9 — 10 avea apoi și] încă trebui / mișelul său aliat] Sig[ismund] 10 — 14 Căci în acel timp trei ceauși din partea sult[anului] sosiseră la Sig[ismund] Báth[ory], făgăduindu-i d-al recunoaște // 14 trele] toate // 15 crai] rigă al Ungariei / plata unui] un / anual] numai // 16 *lipsește* Ardealul / legătura] liga // 17 *lipsește* aceste / făgăduelile / poată fi] să fie // 18 putea să se teamă] însă se putea teme / orice // 19 — 20 însuși se temuse și scriesese încă din 7 martie de la Praga lui Sigismund să se ferească // 20 ispitirile // 22 din alianța creștină] în partea lor // 22 — 23 În această cumpănă grea în care se află, Mihai găsi în inima sa] el avu atunci // 24 mărirea / *după* sine *ad* și în sfirșit // 26 — 28 Înțelegîndu-se cu sfatul țării, hotărî a se recunoaște ca vasal al lui Sig[ismund], dar păstrîndu-și pe deplin toate drepturile suveranității și folosindu-se de veniturile țării, fără ca țara să n-aibă scădere și ajutîndu-se unul cu altu, după cum le-a fost jurămîntul din taină // 29 porni] trimise Ardeal] Transilvania / o deputăție *după* porni / *lipsește* compusă / de] pe / Eftimie *după* Tîrgoviște // 30 Teofil *după* Rîmnicului //

f.114 Mitrea, vornic / mare, vornicul Hristea, logofeții Dimitrie, Preda și Borca, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescul și Stamate, clucerii Radu și Vintilă[58]. În 2/12 mai sosi această deputație la Alba-Iulia și îndată fu priimită în audiență de Báthory[59]. El orîndui din parte-i spre a trata cu deputația pe Ștefan Iojica, sfetnicul și cancelarul său cel mare, și pe George Ravazdi, sfetnicul său și căpitan al cetății Szamos-Ujvar [60]. Dar „dintr-acești boeri ce-i trimisesă Mihai vodă pentru tocmeală — zice cronica — învrăjbitorul diavolul umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decît pace, cum să scază pe Mihai vodă din țară, iar ceilalți boeri ce se nevoia să slujească domnului lor în dreptate, de neprieteni fură biruiți" [61]. Într-acest chip, prin vrăjmășia unor boeri, se făcu că tractatul ce se închee între plenipotenții români și unguri la Alba-Iulia, în 20 mai (1595), nu fu, după cum vroise Mihai, numai un simplu tractat de închinare, ci dimpotrivă, legiui o supunere desăvîrșită și o întrupare a Țării Românești cu Ardealul. /

f.115 Coprinderea acestui tractat era: că episcopii, boerii, împreună cu Mihai vodă și cu toată țara își aleg de domn stăpînitor pe Sigismund Báthory și pe următorii săi, căruia depun jurămîntul de credință.

Acest prinț, neputînd sta necurmat în Țara Românească, o va cîrmui printr-un vice-voevod ales de țară, care să știe limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimiță steag, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei.

Vice-voevodul își va alege un sfat de 12 boeri mai bătrîni, între care să nu intre nici un grec și cu care va cîrmui țara. Veniturile lui vor fi hotărîte de prințul, și el nu se va mai intitula cu cuvintele: „din mila lui D[umne]zeu", nici nu va numi orașele țării ale sale. Într-un cuvînt, el va fi numai un slujbaș al prințului.

Acesta singur va avea drept de viață și de moarte asupra boerilor, drept de a face dănii la pămînteni, dreptul de a trata cu puterile streine pentru țară. /

f.115v La dietile Ardealului să se trimiță deputați și din Țara Românească, care să aibă drept de a vorbi și a vota ca și toți ceilalți deputați. /

f.115 Libertatea și veniturile clerului și a călugărilor se asigură, și jurisdicția mitropolitului Tîrgoviștei se întinde peste toate bisericile românești din țările ce se află supt stăpînirea prințului. /

---

1 vornicul *după* Hristea // 3 2/12] 12 / *lipsește* această / sosi *după* deputăția // 4 îndată fu priiimtă în] avu / de] de la / *după* Báthory *ad* îndată ce sosi / el] și // 5 *după* trata *ad* în numele lui / deputăția] acești deputați / *lipsește* sfetnicul și // 6 căpitan] intendent // 7 *lipsește* dar / trimisese / v[oe]v[od] // 8 umblase // 11 — p. 65 r. 13 Astfel tractatul încheiat la 20 mai 1595 la Alba-Iulia nu fu cum gîndise Mihai numai un act de vasalitate, ci o supunere desăvîrșită și o întrupare a Țării Românești cu Transilvania. Condițiile acestui tratat era: că, episcopii și boerii cu toată țara, împreună cu Mihai, recunosc pe Sig[ismund] Báthory ca domn și crai moștenitor al Țării Românești și în numele tuturor depun jurămîntul de credință și făgăduesc că acest jurămînt îl vor face și ceilalți boeri și atît Mihai, cît și urmașii lui. Prin acest tractat nu numai că Mihai perdu toate drepturile unui domn stăpînitor pogorîndu-se în treapta de un căpitan ungurесc, dar încă și nația toată românească căzu supt supremația și stăpînirea nației unguresti împotriva cărora veacuri au protestat. Acest tractat îngiositor pentru el și nație, rezultat al trădării lor din lăuntru și din afară, Mihai fu nevoit a-l priimi; dar de atunci, trufașa lui inimă își făgădui a răzbuna cumplit îngiosirea aceasta și ura ce hrăni de atunci familiei Báthoreștilor și pe care făcu pe români a o împărtăși, fu atît de înfocată încît arse și stinse cu totul această familie. //

Pentru toate acestea, Báthory se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijloacele lor țara de vrăjmași [62]./

Acest tractat fu un act de răzbunare a aristocrației împotriva lui Mihai, pe care în zadar se ispitise a răsturna. f.115 Boerii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde priveleghiurile lor, spre a umili pe Mihai, scăzîndu-l din treapta de domn suveran la aceea de un slujbaș unguresc, trădară drepturile nației, și o aruncară supt supremația și stăpînirea nației unguręști dușmanca cea de demult. Acest tractat îngiositor pentru el și nația sa, / eșit al trădării dinlăuntru și din afară, f.116 fatalitatea împregiurărilor puse pe Mihai în nevoe de a-l priimi; dar de atunci trufașa lui inimă își făgădui o răzbunare puternică; și ura ce el hrăni familiei Báthoreștilor și pe care știu a o împărtăși poporului român fu atît de înfocată, încît arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întoarcerea deputaților din Ardeal, Sigismund trimise pe George Palaticiu ca să aducă lui Mihai vodă buzduganul și steagul ostășesc, semnele voevodatului, și să priimească jurămîntul lui și al boerilor. Mihai făcu acest jurămînt, dar în inima sa hotărî a scăpa de dînsul la cea mai dintîi ocazie. Într-aceeași vreme, la 1 iunie, sosiră în Alba-Iulia deputații Moldovei care încheară un tractat cu aceleași condiții ca cel cu Țara Romănească [63]. / f.116ᵛ De atunci Sigismund Báthory începu a purta titlul de *Princip al crăiilor Ardealului, Moldovei și Țării Românești și a Sfintei împărăției romane* (Regnorum Transylvaniae, Moldavie, Valachiae, transalpinae et Sacri Romani Imperii Princeps etc.) și în Europa începu a fi privit și numit crai al Daciei; și locuitorii acestor trei principate, români, unguri și sași, a li se da numirea comună de *daci* [64]. Dar această nesocotită ambiție a lui Báthory nu sluji la altceva decît de a deschide ochii românilor și a le aduce aminte de vechea crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Asfel, ungurii însuși lucrară și făcură pe lume a crede într-o viitoare crăie a Daciei, fantomă îngrozitoare ce astăzi îngheață inimile lor de spaimă [65]./

VIII f.117

În vremea acestor tratații, vizirul Ferhat se apropia cu încetul de hotarele noastre și tătarii, ce priimiseră poruncă d-a ajuta operațiile armatei turcești, năvăliră către începutul lui iunie c-o puternică oștire asupra Moldovei și a Țării Românești. Mihai vodă cu un trup de oaste alcătuit de români, ardeleni și cazaci, pripi de le eși înainte la hotarul Țării Românești, le dă o sabie, îi împrăștie și îi silește a se întoarce înapoi, cum inima lor n-a vrut [66]. Îndată dup-aceea, Mihai vodă ia cu sine o ceată de călăreți și pedestrași români împreună cu 60 călăreți ardeleni din trupul lui Albert Király, supt comanda lui Gaspar Földössi, și, pornind din Bucu-

---

14 Ardeal] Transilvania // 16 — 17 Mihai făcu acest jurămăînt] aceea ce făcu // 17 *după* dar *ad* hotărînd / sa] lui / *lipsește* hotărî / a] d-a se // 18 dintîi] priicioasă / *după* Iulia *ad* și // 19 Moldovei] boerilor moldoveni // 19 — 29 încheară . . . spaimă] încheară un asemenea tractat de supunere // 31 vezirul // 32 hotărăle // 34 *lipsește* a // 34 — 39 Mihai cu oaste alcătuită de români trans[ilvăneni] și cazaci îl întîmpină la hotarul Țării Românești, îi bate, îi împrăștie și îi silește a se învîrteji în grabă de unde au venit. Îndată după aceea Mihai trimite o ceată de călăreți români și pedestrași la care se împreună // 38 ardeleni] transilvăneni //39 *lipsește* Albert / *lipsește* comanda lui //

rești, strînse pe lîngă dînsul pe toți ostașii români și bulgari ce întîmpină / f.118 în cale și pe o seamă de paznici din volontiri, și în ziua mare, lîngă Nicopol trecu Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștirilor turcești [67], adunate acolo spre ocrotirea construcției vaselor pentru podul ce se pregătea a se face pe Dunăre. Cum trecură ai noștri rîul, dau îndată năvală asupra tur- f.118ᵛ cilor, îi bat, îi sparg, îi pun în goană și îi silesc / a căuta scăpare după șan- f.118 țuri, închizîndu-se în tabără [68]. Această tabără era așezată / lîngă rîul Osma, ce curge din Balcani și se varsă în Dunăre aproape de Nicopol: și lîngă dînsa era grămădite la un loc ca la o mie luntri, cu toate cele trebuincioase pentru facerea podului [69]. Numărul românilor spun că se urca la 5 mii oameni, în vreme ce turcii trecea peste 12 mii [70]. Bătălia aceasta urmă în 10 iunie [71]; românii coprinseră tabăra cu asalt, prinseră și trecură pe mulți turci supt ascuțitul săbiei. Ca la 500 [72], iar, dupe alții, la 1 600 turci [73] căzură morți. Despre pașa nu se știa de a scăpat sau de a rămas mort. Toate luntrile fură mistuite prin foc [74], afară de vro zece ce era așezate mai departe și de care nu se putură apropia [75]. Ele slujiră în urmă la ai noștri spre a trece dincolo de rîu bucatele găsite acolo [76]. Un turc ales ce purta grija acestor lucrări a podului, văzînd arderea luntrilor, zise că- f.119 tre Földössi: „Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi / la prea puternicul padișah patru cetăți, n-ar fi fost nenorocire mai mare la el decît paguba ce-i face arderea acestor luntri". Românii luară în această izbîndă șase steaguri și două falconete ce turcii cîștigaseră în anul trecut supt cetatea Raab de la oștile împărătești; Mihai vodă le trimise lui Báthory, împreună cu 16 tunuri și multe limitire, angeruri și alte arme bogat împodobite ce dobîndiră acolo ostașii săi [77]. Ei găsiră încă mult praf, muniții și multe instrumente de fer; dar pe aceste, neputîndu-le duce cu dînșii, le aruncară în apă [78]. Învingătorii români petrecură noaptea în acel loc, și în ziua următoare [79], 11 iunie [80], apropiindu-se de orașul Nicopolului, scot pe dușman dintr-însul, îl coprind, îl strică și îl dau pradă flăcărilor [81]. Nemulțămindu-se cu atîta izbîndă și înflăcărați de norocul ce îi favoriza, ei se aruncă chiar asupra cetății și izbutesc a face o spărtură lîngă poarta cea mică, cît să poată trece doi oameni. Dar cei dinlăuntru cetății începură a vărsa din tunurile și puștile lor descărcături omorîtoare, și ai noș-

1 strînse pe lîngă dînsul] luară cu dînșii / și *după* bulgari / români *după* și / întîmpinară // 2 din volintiri] de graniță // 3 trec / oștirilor] cu oștile // 4 ocrotirea construcției] a ocroti facerea // 5 — 8 Dunăre, îi bat îndată și îi pun în goană și fără întîrziere izbesc tabăra lor care era așezată lîngă rîul ce curge spre Const[antinopol] și // 9 *după* luntri *ad* mari și // 10 spun că] după unii / trecea peste] era mai mult // 12 cu asalt] unde căutau mulți scăpare după șanțuri // 13 pre / *lipsește* turcii // 13 *lipsește* la [1,2] / *după* 500 *ad* turci / după // 14 *după* 1.600 *ad* turci / rămas] căzut // 15 luntrile] vasele / prin] de/era] afla / de care] unde // 16—17 *lipsește* Ele ... acolo // 18 — 19 văzînd arderea luntrilor zise către] ce se prinse de Gaspar // 19 *după* Földössi *ad* văzînd această mare nenorocire zise / oastea] ascherul / vostru // 20 *după* fost *ad* o / *lipsdeşte* la el / *lipsește* paguba ce-i face // 21 luntri] corăbii / Românii luară în această izbîndă] În astă izbîndă luară creștinii // 23 Mihai-vodă] voevodul / Báthory] Sig[ismund] / *lipsește* împreună // 24 *după* multe *ad* (y muchas) / *după* limitire *ad* (cimitas) / angeruri] y punales (pumnaluri) // 25 — 27 Românii coprinseră de la dușmani steaguri, două tunuri, prăzi și destule muniții și multe instrumente de fer, dar neputînd lua nimic cu dînșii fură siliți a le arunca în apă // 28 Nicopol / scot] conosc // 29 *după* flăcărilor *ad* // 30 înflăcărați] aprinși / ce îi favoriza ei] lor // 36 chiar *după* cetății / izbutiseră // 31—32 o spărtură lîngă poarta cea mică *după* oameni // 33 a vărsa] a-i pușcări / din tunurile și puștile lor descărcături omorîtoare] cu putere și pierzînd ai noștri //

tri, văzînd că perduseră vro 50 sau 60 oameni, lăsară cetatea și trecînd Dunărea, se întoarseră în țară, veseli de norocita lor espediție [82].

IX f.120

Această espediție a românilor la Nicopol se mări foarte mult de unii din analiștii contimpurani, carii o transformară într-o bătălie generală cu toată oastea lui Ferhat pașa, în care acesta rămase învins c-o perdere foarte mare [83]. Chiar turcii, dușmanii lui Ferhat pașa, răspîndiră această veste neadevărată, ca să-l poată perde mai cu înlesnire. Noi însă deterăm mai mult crezămînt raportului lui Albert Király către stăpînul său, ce se potrivește cu arătarea unor analiști ai timpului. Pierderile turcilor încă nu fură așa de nenonrocite precum credea creștinii și turcii chiar, căci în puține zile luntrile se făcură și se adunară la loc. Se vede că Mihai vru încă a face cu aceste ceea ce făcuse cu celelalte ; el trecu vro mie de oameni lîngă Nicopol ca să pue mîna pe acele vase ce se pogorau pe Dunăre spre schela Raveh, unde Hasan pașa, beilerbeiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna. Românii se duseră ascuns și le pîndea trecerea ; dar a doua zi dimineața, oștile Rumeliei și Segban-Bași generalul ianicerilor, care păzeau acele luntri, plecară spre dînșii și aflînd în cale de la un prins / starea și așezarea lor, se ascunseră toată ziua aceea într-un loc princios; f.121 și a doua zi, cînd se crăpa de ziuă, izbiră fără veste turcii pe ai noștri cu atîta noroc încît îi învinseră și îi puseră în fugă [84].

În sfîrșit, după șapte săptămîni de la plecarea sa din Constantinopol, Ferhat pașa sosise acum în Rusciuc, pe la jumătatea lui iunie [85], unde găsi lemnele pentru facerea podului gata [86]. Pricina zăbovirei lui în cale fu, dupe cum știm, întîrzierea adunării soldaților și greutatea ce întîmpina întru strîngerea muniților și a bucatelor, din partea dușmanilor săi rămași în Constantinopol [87]. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopol, în 6 iulie, se apucară de lucru podului. Un român ce pică atunci în mîinile turcilor și care se vede a fost trimis într-adins de Mihai vodă le spuse că acesta priimise ajutoare din Ardeal și Ungaria și că se afla în București în capul a șaptezeci mii ostași. Segban-Bași fu însărcinat a trage linia podului cu vro cîțiva bei de Rumelia, care / trebuia să meargă înainte. Marele vizir sta la capul f.122 podului supt un chioșc susținut de opt stîlpi, de unde putea să vază și

---

2 *lipsește* veseli de norocita lor espediție // 4 *lipsește* mult // 5 care / *după* într-o *ad* mare / *lipsește* generală // 6 *lipsește* pașa / rămăsese / 7 *lipsește* pașa // 8 *lipsește* neadevărată / cu înlesnire] curînd // 9 — 10 *lipsește* ce ... timpului // 11 precum] cum / lipsește] chiar // 13 ceea ce făcuse cu celelalte el] ca cu cele dintîi și / *lipsește* de // 14 ce] care / pogora // 15 Raveh] Rahova / *lipsește* pașa // 17 *lipsește* dar a doua zi dimineață // 17 — 18 *lipsește* generalul ianicerilor // 18 păzea // 19 prins] prizonier / lor] a lor noștri // 20 *lipsește* se / *lipsește* turcii // 22 — 29 *În* șapte săptămîni de la plecare, Ferhat vezirul sosi în sfîrșit și intră în Rusciuc unde găsi lemnele pentru facerea podului gata ; îndată trecură — în 27 iunie — și vasele de la Nicopol și se apucară de lucru. Un prizonier român, ce făcură turcii atunci și care se crede a fi fost spion a lui Mihai și trimis // 29 Mihai vodă] dînsul // 30 70 // 31 *după* ostași *ad* p 68, r 8 — 10 *de la* în *pînă la* Satîrgi / fu însărcinat] primii însărcinarea d-a / vro cîțiva] oarecare // 32 *după* meargă *ad* ca alergător // 33 8 / putea să vază] privea //

silința ce se punea la lucrarea podului, și tot ce se petrecea în tabără. În locul unde se afla podul, era în mijlocul rîului un ostrov lat, sădit tot de sălcii, unde podul ajunse în cinci sau șase zile. Ostrovul fu ocupat mai întîi și se așezară acolo corturi. Celălalt canal al rîului, ce se întindea pînă la cetățuia Sîn-Georgiu, era foarte larg, încît trebuia cel puțin cinci sute vase spre a face podul. Era lîngă cetățue, locul cam rădicat, și niște sangiaci-bei fură orînduiți spre a-l tăia, ca să poată prinde capul podului. /

f.121 În 8 iulie, beilerbeiul Rumeliei, Hasan pașa, intră cu pompă în tabără, ducînd ca la 500 robi și aproape patru mii capete de creștini din
f.122 Transilvania și Ungaria [88]. / Satîrgi-Mehemet pașa, ce fusese numit beilerbei al Țării Românești, fiind chemat, sosi și el peste puține zile în tabără [89]. /

f.123

X

Într-aceea, pe cînd Ferhat pașa se ocupa cu construcția podului, măgulindu-se cu nădejdea că va supune îndată Țara Românească și apoi prin Ardeal își va deschide cale spre Belgrad, ca să înceapă operațiile războiului în Ungaria, vrăjmașii săi din Constantinopol nu sta în nelucrare. Sinan pașa cîștigase pe tainicii haremului, care începură a băga multe hule asupra lui Ferhat în capul despotului [90]. Îl învinovățiră că în fundul inimei sale e ghiaur și că are relații secrete cu Mihai vodă, silind împreună spre a prăpădi cu totul armia mahometană [91]; că perduse o mare bătălie la Nicopol; că ostașii nu vor a se mai bate supt dînsul; că oprește pe seamă-i banii cu care trebue a plăti oștile; și că, de i se va lăsa încă comanda armiei, e de temut ca ambiția și scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri și mai mari [92]. Prin aceste pîri neadevărate, Ibraim pașa și ceilalți prieteni
f.124 ai lui Sinan izbutiră / a răsturna pe Ferhat și, în 6 iulie, Sinan pașa fu numit în locu-i mare vizir pentru a patra oară. A doua zi (7 iulie), noul vizir porni pe chihaiaoa capigiilor, Ahmet aga, cu un ferman, ca să ia pecetea împărătească din mîna lui Ferhat și să-l și omoare de va avea ocazie priincioasă [93]. Dar cu două zile înainte de a sosi chihaiaoa în tabăra de la Rusciuc, Ferhat pașa, înștiințat fiind de niște credincioși ai săi 'din ⌜Constantinopol despre ceea ce i se pregătea, chemă la sine pe Satîrgi-Mehemet

---

1 *lipsește* se / tot ce se petrecea] ceea ce se făcea // 2 afla] făcea / *după* lat *ad* (plate) / tot de] cu //4 *lipsește* acolo / ce] care // 5 cetatea /Giurgiului // 6 face] urma // 7 capul podul ui]podul //8 8] 30 // 11 Țării Românești] Valahiei / în tabără *după* chemat / și el peste puține zile] în 14 iulie // 14 într-aceea] în vremea aceasta // 15 măgulindu-se cu nădejdea] nădăjduind // 16 Ardeal] Trans[ilvania] / spre] la // 16 — 17 ca să înceapă operațiile războiului în Ungaria] împotriva Ungariei // 18 *lipsește* pașa / care] și // 19 —20 îl învinovățiră că în fundul inimei sale e ghiaur *după* mahometană // 20 ghiaur] creștin / *lipsește* vodă // 20—21 silind împreună spre] și că împreună cu dînsul se silește // 21 armata / *după* mahometană *ad* și / perduse] prăpădise // 22 *lipsește* mai / oprise // 23 trebuia / *după* oștile *ad* că trebue are teamă de scumpetea și ambiția lui // 24 ca ambiția și scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri] de neneorociri încă // 25 prin aceste pîri neadevărate] asfel / *lipsește* pașa / și] cu // 26—32 izbutiră a porni pe chiaia capugiilor, Ahmet aga (7 iulie) cu un ferman împărătesc ca să ia puterea din mîna lui Ferhat și să-l omoare. Dar acesta înștiințat de credincioși ai lui din Constantinopol, cu două zile înainte d-a sosi, chiar și pîn-a nu se afla în tabăra de punerea lui chemă //

pașa, îi dete pecetea împărătească în mîini, spuindu-i că el e mazîl, și cu tot bagajul său, însoțit de trei mii voinici călăreți, luă drumul Constantinopolului. În cale, întîlni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dînsul, zicîndu-le: „Mie capul, vouă avuțiile!". Ferhat scăpă din mîna acestora, lăsîndu-le în jaf averea sa, ce era încărcată toată pe cămile legate cîte șase unile de altele. Dintr-un deal vecin, el privi această pradă a vistieriilor sale și apoi se depărtă în munți și d-acolo se duse la Constantinopol, unde în zadar căută a-și mîntui viața. Moartea lui e povestită cu întristare de toți istoricii turci, care laudă slujbele ce el a făcut împărăției și hulesc pe ambițiosul și barbarul / f.125 său dușman[94].

Sinan pașa, care se numise totdeodată serascher și mare vizir, fără a perde vreme începu a se găti spre a porni la oaste[95]. Pîn-a nu ieși însă din Constantinopol, vrînd să dea turcilor și sultanului, o priveliște plăcută trimise de scoase din închisori 112 creștini robiți în Ungaria, afară de femei și copii, pe care, dupe ce îi sili a face o sută leghe zi și noapte pe drum, legați și chinuiți de foame și de sete, încît mulți, nu numai copii, dar și bărbați muriră în cale, îi aduse în oraș, unde el însuși îi priimi la porțile cetății și îi plimbă prin tîrg în vederea sultanului și a locuitorilor. Într-acești robi era mulți oameni însemnați și de cinste, din care unii fură osîndiți la galere, alții trași în țeapă. Între dînșii se descoperi o femeie în haine bărbătești. / f.125v Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naționalitatea ei; numele însă o dovedește a fi fost română. Împinsă, după spusa unora, de dorința d-a-și răzbuna familia măcelărită de turci, iar după a altora, de mărimea curagiului său și de sfînta dorință d-a se lupta cu dușmanul legii, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebară dacă n-a luat haina bărbătească ca să ascunză vro dragoste cu vrunul din ostași. L-aceasta ea răspunse cu o minunată neînspăimîntare că ea își schimbase portul ca să poată a-i vătăma în război, iar că pîn-atunci, nici un om nu-i bănuise sexul. Aceasta / f.126v o mărturisiră și toți soții ei, adăogînd că în toate întîlnirile cu turcii ea dedese foarte frumoase probe de curagiu. /

f.126 Aflînd sultanul de această eroină, trimise de o aduse înainte-i și o întrebă de a ucis vreun turc, la care întrebare ea răspunse cu semeție că s-a purtat cît a putut mai cu curagiu, necruțînd nici un dușman și ucigînd

---

1 *lipsește* împărătească / mazilit // 2 tot bagajul său însoțit de] bagajurile sale și / drumul] calea // 3 cale] drumu-i / le pornise după dînsul] ce acum pentru a patra oară se urcase la vizirat // 5 averea sa, ce era încărcată] și avuțiile încărcate // 6 *după* altele *ad* în prada lor, pe care el o privea // 6 — 8 vecin și ajunse în Constantinopol // 8 mîntui] scăpa // 10 barbarul] sălbatic // 11 *lipsește* pașa / *lipsește* totdeodată / *după* vizir *ad* deodată // 12 *după* vreme *ad* multă / spre] de // 13 o priveliște plăcută] un spectacol plăcut / turcilor și sultanului *după* plăcut // 14 creștini robiți in] prizonieri ce-i luase din // 15 100 // 16 chinuiți] căsniți / *lipsește* de[2] / *după* sete *ad* și chinuiți în tot chipul // 17 muriră] periră / el însuși] Sinan / *lipsește* și // 18 *după* a *ad* tuturor // 20 în haine] îmbrăcată / bărbătește // 21 era o jună fată] anume // 21 — 22 *lipsește* Istoricii ... română // 22 — 3 care spre a răzbuna familia măcelărită de turci, împinsă încă de mărimea curagiului și de sfînta dorință d-a se lupta cu dușmanul legii, se bătuse multă vreme în armie. Această amazoană fu întrebată de turci dacă luase haina bărbătească spre a ascunde vro dragoste cu vrunul din soldați; și răspunse cu o minunată nespăimîntare că ea își schimbase portul ca să poată vătăma turcilor în război Si mărturisi toți soții ei de captivitate că nici un om n-a bănuit pîn-atunci sexul ei; ei spuseră că în toate întîlnirile ea dedese foarte frumoase probe de curagiu. Sult[anul] auzind această veste trimise de o aduse înainte-i și o întrebă dacă a ucis

vro 10 cu mîna ei. Sultanul, mirîndu-se mult de virtutea acestii fete generoase, puse de o plimbă în triumf pe uliţele Constantinopolului, arătînd-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei în harem [96].

XI

Sinan paşa era atunci în vîrstă de 83 ani. El era de neamul lui arnăut[97], născut în satul Tapoiano, în sangiacatul Prevezei [98]. Fiind numai în vîrstă f.126v de 16 ani, / el eşise din serai în zilele sultanului Soleiman şi intrase în f.126 rîndurile ianicerilor, / luînd parte la multe bătălii însemnate dupe atunci, iar mai cu seamă la asedierea Vienei de la 1528 şi deosibindu-se totdauna printr-o ură fieroasă asupra creştinilor [99]. În puţină vreme el ajunse beilerbei de Alep şi de Egipet ; pe urmă fu trimes de linişti turburările Arabiei şi luă parte, supt Mustafa paşa, la războiul Chiprului [100], unde îşi arătă cruzimea sa asupra creştinilor, povăţuind călcarea capitulaţiei şi jupuirea de viu a viteazului şi nenorocitului Bragadini, comandantul cetăţii Gu- f.127 leti [101]. Dup-aceea ajunse de trei ori mare / vizir, vestindu-se mai presus de toţi căpitanii turci în toate războaele ce purtă cu noroc în cîtetrele părţi ale lumei şi care îi dobîndise numele de nebiruit şi de Marius al osmanliilor. Turcii îl numeau Cogia-Sinan paşa sau Sinan paşa cel Bătrîn, spre a-l deosebi de Cecale-Zade-Sinan paşa [102], cunoscut de creştini supt numirea de Cicală paşa, care era născut la Messina, dintr-un tată genovez şi dintr-o mumă turcoaică [103]. Îndată ce îşi văzu împlinită înfocata sa dorinţă de a se mai oşti împotriva creştinilor, bătrînul vizir, îngîmfat de reputaţia sa ostăşească şi de atîtea războae cu noroc săvîrşite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia şi Ungaria, se duse înaintea sultanului de giură şi chezăşui pe capul său că va supune pe revoltaţii români, va robi şi va pustii ţara lor [104], iar pe Mihai vodă îl va prinde şi i-l va aduce viu [105]. Dup-aceea îşi adună în grabă oştile şi toată gătirea trebuincioasă la război, luă cu sine steagul cel sfînt cu care musulmanii se credea nebiruiţi cînd îl avea în tabăra lor, şi, eşind cu ceremonie mare din Constantinopol, merse de tăbărî la Daut f.128 paşa [106]. / D-aci, în 17 iulie, porni spre Rusciuc. Într-aceeaşi vreme, porun-

---

vreun turc, la care ea răspunse cu semeţie că s-a purtăt cît a putut mai bărbăteşte, necruţînd nici un duşman. Sultanul minunat de dînsa puse de o plimbă pe uliţă, arătînd-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba haremului. // 7 — 10 el eşise din serai ca să intre în rîndurile ianicerilor cu slujbă de basily în vîrstă de 16 ani, combătînd în multe bătălii şi încă la anul 1528 merse cu sult[anul] Soliman şi la asedierea Vienei, deosebindu-se întotdeauna cu ura lui cea fieroasă în contra creştinilor // 10 *lipseşte* în puţină vreme / *după* ajunse *ad* curînd // 11 fu trimes] se duse // 12 şi luă] luase / *lipseşte* supt Mustafa-paşa / *după* arăta *ad* şi // 14 *lipseşte* de viu a // 15 vestindu] deosebindu // 16 turceşti / purtară / *lipseşte* cu noroc // 18 Turcii îl numeau] el se numea / *lipseşte* sau Sinan paşa cel Bătrîn // 19—22 *lipseşte* Sinan — ... creştinilor. // 23 săvîrşite] dobîndite // 22, 24 bătrînul vizir *după* Ungaria // 24 giură şi chezăşui *după* vizir // 25 său] lui nu numai / *lipseşte* români / *lipseşte* va / ţara lor] Ţara Românească // 26 iar] dar / *lipseşte* vodă // 26 — 29 Îndată ce îşi adună oştirile şi tot acaretul trebuincios la război, Sinan luînd cu sine şi steagul cel sfînt cu care turcii se credea nebiruiţi cînd îl luau în tabără şi pe care de curînd îl aduseseră de la Damasc unde se păstra de la cedarea Egipetului, eşi cu ceremonie din Constantinopo[ol] // 30 D-aci] De unde / 17] 8/ porni spre] luă drumul //

cise tutulor paşilor vecini să-i iasă în cale cu oştile lor [107], şi hanului să dea năvală cu tătarii săi prin Moldova în Ţara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă din oştirile Asiei o armie mai pe atît de numeroasă cît a lui Sinan şi să stea gata ca la orice cerere să se unească în grabă cu dînsul [108]. La Andrianopol, ajunse pe vizir oştile Siriei şi de acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 iulie, de chihaiaoa capigiilor, care îi dete în mîini pecetea împărătească, spunîndu-i şi de fuga lui Ferhat paşa spre Constantinopol. Sinan scrise d-acolo sultanului, cerîndu-i ca să omoare îndată pe Ferhat paşa, şi apoi îşi urmă calea, trecu Balcanii prin strîmtoarea de la Cialicavac şi ajunse la Şumla şi d-acolo la Hozargrad sau Rasgrad [109] făcînd 15 tabere din Constantinopol pînă în cîmpiile Dobrogei [110]. Îndată purcezînd înainte, sosi în 5 august (s.n) în tabăra de la Rusciuc. Aci oştile îl priimiră stînd înarmate şi îl însoţiră pînă la cortul lui, unde îi prezentară cîţiva robi şi cîteva capete de români, / care veniseră f.129 de izbiseră pe Hasan paşa şi fuse prinşi şi omorîţi de dînsul [111]. De la 1462, de cînd concherantul Constantinopolului, Mahomet II, în capul unei armii de 250 mii oameni, năvăli în ţara noastră, nici o altă oştire mai mare, nici cumpănă de peire mai grea ca cea de acum nu o amerinţase. Într-adevăr, armia ce Sinan paşa adunase la Rusciuc spre a o trece în Ţara Românească era de 180 mii ostaşi şi o mie lucrători [112]. Cei mai vestiţi paşi ai împărăţiei, veterani a mai multor războae, comanda după Sinan această armie. Era Hasan paşa, beilerbeiul Rumeliei, născut în Hertzegovina, fiul vestitului Mahomet Socoliul, ce stătuse vizir supt trei sultani. El dobîndise o mare glorie în războaele din Persia şi din Ungaria şi se privea de toţi ca cel mai bun căpitan al Turciei şi era foarte iubit ostaşilor pentru natura / lui cea f.130 veselă [113]. [Era] Mahomet-Satîrgi, arnăut, ce fusese paşă de Caramania şi ceadîr-meeter paşa (şătrar mare). El era foarte viteaz şi se povestea despre dînsul că, fiind de pază lîngă sultanul, îl apără într-o bătae, tăind mai mulţi duşmani numai cu un satîr, de unde căpătă numele de Satîrgi. Alţii zicea că acest nume îi vine pentru că a fost măcelar [114]. [Era] Giafer paşa, eunuc, ungur de neam, ce fusese paşă de Tauris şi se deosibise în războaele Persiei [115]. [Era] Haidar paşa, beilerbeiul Capadochiei, vestit

---

1—2 dea năvală] să năvălească // 3 asemenea fu poruncit] încă priimise poruncă // 3 — 5 să unească din hotarele Asiei o armată mai pe atît de numeroasă și să stea gata ca la orice cerere a se uni cu Sinan în cea mai mare grabă. Într-ace vreme cele zece galere încărcate cu muniții pentru artilerie intrară prin Marea Neagră în Dunăre ca să urce la Rusciuc // 5 ajunse pe vizir] îi ajunse / oștirile // 6—9 *lipsește* porni ... calea // 9 trecînd / *lipsește* Balcanii // 10 ajunse] apoi pe // 11 *lipsește* d-acolo la / *lipsește* Rasgrad // 12 *după* Dobrogei *ad* unde tăbărî și de unde / *lipsește* îndată / înainte] mai înainte / sosi] ajunse / *lipsește* în 5 august (s.n.) în tabăra de // 13 *după* Rusciuc *ad* vizirul a ajuns în 17 iulie în tabăra de la Rusciuc / aci] unde / înarmate] cu arme // 14 venise // 15 *după* izbiseră *ad* de-curînd / fusese / *după* dînsul *urmează în text nota 112 cu mici diferențe* / De la 1462 de] Din vremea // 16, 17 năvăli în țara noastră *după* Mahomet II // 17 *după* mare *ad* și // 18 *lipsește* ca cea de acum / o amerințase] amerința Țara Românească // 18 — 20 *lipsește* Într-adevăr ... lucrători / *după* vestiți *ad* și mai meșteri în războae // 21 armie] oștire // 22 *după* Rumeliei *ad* cel /în] de la // 23 *după* el *ad* era // 24 *lipsește* războaele / *lipsește* și se privea de toți // 24—25 cel mai bun căpitan al Turcii și *după* el era r.23 //25 ostașilor] de ostași // 26 *după* veselă *ad* El fusese orînduit la începutul acestui război la Belgrad ca să oprească traversarea Dunării de români, apoi se mutase la Vidin. Se zicea de dînsul că e menit să fie cel mai mare căpitan al Turciei // 27 *lipsește* (șătrar mare) / *lipsește* el // 28 despre] de // 29 *după* dușmani *ad* în bucăți / numai *după* satîr // 30 *lipsește* Alții ... măcelar //

prin isprăvile sale din Moldova la 1589, cînd îndatoră pe poloni a plăti
tribut turcilor [116]. Apoi venea Mustafa paşa, feciorul lui Aias paşa, Husein
paşa beiul Nicopolului, Caraiman paşa şi alţi mai mulţi paşi şi bei, toţi
ostaşi învechiţi şi meşteri în războae. Între ei toţi se deosibea un român,
un trădător de ţară şi lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru vodă II,
Mihnea II sau Mihai urmă tatălui său în domnie şi cîrmui Ţara Româ-
f.131 nească de la 1577 pînă la 1583. Domnirea lui nu fu decît un şir de / tiranii
şi stoarceri de bani, pînă cînd strigările poporului făcu pe sultanul a-l
mazîli şi a-l surghiuni la Tripolis. Peste un an însă, Mihnea II pentru a
doua oară se întoarse domn în Ţara Românească, chinuind-o şi mai cum-
plit aproape de cinci ani (1586 — 1591), cînd fu iarăşi depărtat cu urgie şi
adus în Constantinopol. Aci, în minutul d-a porni în esil, temîndu-se ca
turcii să nu-l omoare spre a-i lua avuţia, ceru să se turcească, zicînd că de
mai multe ori i s-a arătat în somn proorocul Mahomet îndemnîndu-l. Turcii
se îngîmfară de aceasta, privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse
pe noul musulman înainte-i, se dezbrăcă de haina sa spre a-l acoperi, îl
încinse cu încingătoarea sa împodobită cu pietre scumpe [117] şi îl numi paşă
al Nicopolului şi curînd dup-aceea al Vadului [118]. Acum lepădatul Mihnea
povăţuia armia otomană, care venise să înjunghie patria sa. /

f.132

XII

În vremea în care Sinan sosise la Rusciuc şi se pregătea a trece Dunărea, Sigismund Báthory sărbătorea nunta sa cu arhiducesa Maria-Christina, care în sfîrşit, după atîta aşteptare şi amînări, venise în Ardeal pe la capătul lui iulie. Báthory pofti şi pe Mihai vodă să vie la nunta sa, ce hotărîse a se săvîrşi la 7 avgust. Dar Mihai vodă, care de o lună de zile se străduia a stînjeni clădirea podului dupe Dunăre de turci, amerinţat acum şi mai mult de Sinan paşa, nu-i putu împlini cererea. El trimise în locu-i pe boerii săi Stroe Buzescul şi Radul Calofirescul[119] cu daruri scumpe de nuntă, însărcinîndu-i să roage pe Báthory ca să grăbească a-i veni într-agiutor, căci duşmanul comun s-a apropiat şi a pus gînd, după ce va robi şi va pustii Ţara Românească, să treacă prin Ardeal în Ungaria[120]./

---

1 prin] de / Moldavia / *lipseşte* la 1589 // 2 *lipseşte* apoi venea // 2—3 Mustafa paşa, feciorul lui Aias paşa *după* Nicopolului // 3 *lipseşte* Caraiman paşa // 4 *lipseşte* şi meşteri / *lipseşte* ei / *după* toţi *ad* aceşti paşi // 5 — 13 trădător, care în două rînduri stătuse domn rău în Ţara Românească (1577 — 1583 şi 1585 — 1591) supt numele de Mihnea II sau Mihai şi apoi depărtat prin urgie pentru fărădelegile lui. Mihnea se temuse ca turcii să nu-l omoare spre a-i lua bogăţiile spre a şi le asigura lăsă legea creştină şi se turci. Spre a se asigura de temerea şi scopul la turci, răspîndise mai nainte vorbe că de // 14 îndemnîndu-l] şi de aceea îmbrăţişează aceasta // 14—15 turcii se îngîmfară de aceasta privind-o] aceasta îngîmfă pe turci, care o povestea // 15—16 *lipseşte* aduse pe noul musulman înainte // 16 *după* acoperi *ad* şi cinsti pe renegat şi / îl încinse *după* scumpe // 18 Mihnea] de lege şi de ţară / 19 otomană] duşmanului / care venea / înjungie] piarză / sa] lui // 21—22 Pe cînd Sinan se apropia de hotarele noastre // 23 venise] sosise/ Ardeal] Transilvania //23—24 pe la capătul] la sfîrşitul //24—27 El poftise la nunta sa şi pe Mihai, dar acesta, care de mai mult de o lună de zile se străduia a zăbovi operaţiile turcilor şi construcţia podului şi se pregătea de apărare în contra duşmanului ce se apropia, nu primi această poftire şi trimise // 28 scumpe de] preţioase pentru // 29 se apropie //30 a pus] are de / robi] zdrobi / *lipseşte* va² //31 Ardeal] Transilvania // 31 *după* Ungaria *ad* unde să reînceapă lupta întreruptă prin ridicarea românilor //

Vestea aceasta turbură veselia nunții. Báthory trimise pe mireasa sa f.133 la Samos-Ujvar [121] și grăbi a porni o seamă de oști, ce avea gata, în Țara Românească. Dintr-altă parte, pe cînd el chema în tabără pe toți ostașii și solii săi alerga cu grabă la împăratul ca să-i vestească primejdia în care se află și să-l roage a trimite cît mai iute agiutor [122], după vechiul obicei al Ardealului, o lance, și o sabie încruntate în sînge era purtate din loc în loc de un călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce alt om merge alături pe jos strigînd : „Iată, vine dușmanul țării ; fiece casă să-și dea omul spre a ne scăpa din această primejdie obștească " [123].

Mihai vodă asemenea se îngrijise pe cît putuse de oaste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai scump la Sibiiu în Ardeal, el eși din București cu opt mii ostași și merse de înfipse tabără în drumul Giurgiului,l a satul Măgureni, două mile departe de București. Acolo el adună lîngă sine pe capetele armatei și împreună cercară sfat cum să apere mai bine țara [124]. Lucru era cu greu, fiind peste putință / a opri intrarea turcilor în țară, f.134 din anevoința d-a strejui toate hotarăle ei cele deschise atît despre Dunăre, cît și despre Moldova. Într-adevăr, pe cînd Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuc, alte cete turcești se ispitea a o trece printr-alte vaduri, iar mai cu seamă pe la Nicopol, unde se afla un trup însemnat de turci, care din porunca vizirului, rezidiseră cetatea cam sfărîmată de români, cheltuind pentru aceasta mai mult de 70 mii ioachimi [125]. Dintr-altă parte, se zicea de sigur că hanul tătarilor are să năvălească prin Moldova în Țara Românească. În această nevoe, sfatul ostășesc chipzui că, spre a închide dușmanului calea d-a intra în țară, sau spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împarță armata în cîteva trupuri, care să se așeze în locurile cele mai importante d-a lungul hotarelor, dar fiind aproape și stînd gata a se uni cu domnul, care, cu cei opt mii ostași ce avea pe lîngă el, să se așeze în centru operațiilor, într-un loc comod, de unde să poată da agiutor ori și în ce parte va cere trebuința și să nu poată fi cu înlesnire izbit și respins de dușman [126]. /

Îndată după ce sosi la Rusciuc, Sinan pașa se puse cu multă silință f.135 și înfocare de a sfîrși podul, / a cărui clădire ținu 60 mii talere [127]. / Cu f.135v/135 toate că într-acest loc Dunărea este lată de o jumătate de leugă [128], dar insula cea mică din partea stîngă a rîului, unde turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotilei lor și unde reîntăriseră cetățuia cam zdrobită de români, îi ajută foarte mult [129]. Sinan însuși merse de vizită și cercetă acea cetățuie [130].

---

3 pe cînd] în vreme ce / *lipsește* el cheamă în tabără pe toți ostașii și // 4 solii] trimișii / alergă cu grabă] alergă // 5 în care se află] aliaților săi / a trimite cît mai iute] grăbi a le // 6 Ardealului] Transilvaniei] încruntate în sînge] sîngerate // 7 alături *după* jos/gios // 10 *lipsește* vodă / îngrijise] pregătise / *lipsește* pe cît putuse de oaste și // 11 Ardeal] Trans[ilvania] // 13 departe] cale // 14 și împreună cercară sfat cum] sale și se chipzuiră împreună asupra chipului cu care // 15 lucru era greu fiind poziția critică / peste putință *după* țară era // 16 din anevoința d-] din vreme ce trebuia / *lipsește* ei cele deschise // 17 *după* Moldova *ad* hotare cu totul deschise / umbla să treacă Dunărea pe la] se îndrepta spre // 18 *după* Rusciuc *ad* ca să treacă p-acolo Dunărea / a o trece] să treacă // 20—21 *lipsește* cheltuind pentru aceasta // 21 — 22 *lipsește* se zicea de sigur că / tătarilor are] se pregătea // 23 ostășesc chipzui] fu silit a hotărî că // 24 *lipsește* putea // 25 *după* intre *ad* trebue / cîteva trupuri] mai multe corpuri // 26—27 *lipsește* dar ... uni // 27 acei / pe lîngă el] cu dînsul // 29 ori și în ce parte] unde // 29—30 cu înlesnire izbit și respins] (forcé) gonit lesne/ *după* dușman *ad* cap XIII // 31 Sinan îndată după sosirea sa la Rusciuc se apucă cu // 32 de a sfîrși podul] pentru sfîrșirea podului / *lipsește* a cărui ... talere // 34 *lipsește* a rîului // 35 cetatea // 36 merse] se duse //

Cu o activitate rară la vîrsta sa, bătrînul vizir prezida la facerea podului, a cărui cap era ocrotit, ca de o palancă, de cetăţuia din insulă, şi laturile prin galere [131]. Mihai, dupe malul stîng al rîului, se silea cît putea de împedeca clădirea podului; dar la sfîrşit se văzu amerinţat pe la spate de o ceată de turci ce izbutiseră a trece rîul două zile mai departe, în vreme ce alţii îl trecură pe corăbii chiar în faţa Giurgiului, deşi cu multă greutate. Ocolit asfel de vrăjmaşi şi în neputinţă d-a mai stînjeni trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gînd ca tîrîndu-i dupe sine, să se folosească de cea mai bună ocazie spre a se lupta cu dînşii. Atunci Sinan, nemaifiind supărat de nimeni, se grăbi a sfîrşi podul [132], şi în 9/19 avgust, trecînd Dunărea cu toată armata sa, călcă şi coprinse ţărmul românesc [133]. /

f.136

XIII

Drumul care merge de la Giurgiu spre Bucureşti trece printr-o cîmpie şeasă şi deschisă, afară numai dintr-un loc, două poştii departe de această capitală, unde el se află strîns şi închis între nişte dealuri păduroase. Între aceste dealuri, este o vale largă numai de un pătrar de milă, acoperită de crîng, pe care gîrla Neajlovului ce o îneacă şi pîraele ce se scurg din dealuri o prefac într-o baltă plină de nămol şi mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelii văi, parte pre o şosea de pămînt, parte pre un pod de lemn, care amîndouă sînt aşa de strîmte, încît d-abia poate coprinde un car în lărgimea lor [134]. Această strîmtoare, ce locuitorii numesc *Vadul Călugărenilor* [135], fu aleasă de Mihai vodă spre a sluji de Termopile românilor. Astăzi această vale se află întocmai dupe cum ne-o descrie analiştii acelor timpuri. Nici un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crîncenă pentru libertate [136]. Atît sîntem de nesimţitori la gloria naţională! Românul acum trece cu nepăsare printr-aceste locuri sfinte, fără ca nimic să-i aducă
f.137 aminte că pămîntul ce calcă e frămîntat cu sîngele părinţilor săi / şi acopere oasele vitejilor!

Vai! scriam aceste rînduri în anul 1847. Cine îmi vrea fi zis atunci că abia un an va trece, şi inima-mi va fi şi mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deşteptări naţionale, atunci cînd un popor întreg jurase că va muri pentru patrie şi libertate. Turcul, vecinicul duşman, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă aflam într-o adunare populară, cînd sosi vestea că păgînul a tăbărît la Călugăreni, călcînd cu picior batgiocoritor sfînta ţărînă a părinţilor noştri, glorioşii martiri ai libertăţii naţionale. O, amar mare! Atîta fu uitarea religiei suvenirilor; atîta fu încrederea tutulor în vorbele necredincioşilor sau atîta

---

2 palancă] îngrădire // 3 laturile] flancurile / *după* galere *ad* facerea acestui pod costisi pe turci 60 mii ioachimi // *după* Mihai *ad* însă / rîului] apei // 4 de] a / la] în / amenințat // 5 rîul] Dunărea / *lipsește* mai // 6 *lipsește* îl / pe corăbii *după* greutate // 7 — 8 Asfel văzîndu-se ocolit, Mihai lăsă // 8 tîrîndu-i] tîrînd pe vrăjmași / se folosească] profiteże // 9 spre a se lupta] ce i se va înfățișa ca să se lupte // 9 — 10 *lipsește* nemaifiind . . . podul // 10 putu în pace sfîrși podul cu grăbire // 10 — 11 *lipsește* trecînd Dunărea cu toată armata sa // 11 țărmul] malul // 15 această capitală] București / *lipsește* el / între] în // 16 pătrariu / miliariu / acoperită] plină // 17 gîrla] apa // 19 pre] pe // 20 *lipsește* amîndouă // 21 ce locuitorii numesc] numită/22 v[oe]v[od]//26 aceste] acele // 27 *lipsește* aminte/este // 29 — 6 *lipsește* Vai ! scriam . . . ne-au blestemat //

fu mişelia lor, încît această veste îi lăsă reci şi în nepăsare ! În zadar glasu-mi unit cu al unui mic număr strigă „război şi răzbunare" !. Nici un echo puternic nu-i răspunse în mulţime. Îmi ascunsei atunci ochii cu mîinile mele ca să nu mai vază această umilitoare privelişte şi din inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte : „D[umne]zeul părinţilor noştri ne-a părăsit ! Părinţii noştri ne-au blestemat" [137].

Mihai vodă vru a se folosi de poziţia şi strîmtoarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de 12 mii oameni, ca să facă mulţimea turcilor nefolositoare şi ca să se poată asfel lupta cu dînşii cu puteri / deopotrivă. Pentru aceea el tăbărî acolo cu oştile sale, f.138
puind cete de strajă în deosibite părţi, ca să vază de nu vor umbla turcii a trece printr-alt loc [138].

Dar Sinan, vrînd a înainta spre Bucureşti, era nevoit a trece pe la Călugăreni [139], fiind acesta drumul cel mai scurt şi temîndu-se că, dînd printr-altă parte, să nu lase în urma sa un vrăjmaş aşa de întreprinzător şi îndrăzneţ ca Mihai. Îngîmfarea sa şi mulţimea oştilor sale îl făcea a crede că va birui lesne. Într-adevăr, armata lui era, cum ştim, de 180 mii ostaşi, mai mult decît de zece ori mai mare ca a lui Mihai vodă, care cu toate ajutoarele ce priimi din Moldova şi Ardeal d-abia se urca la 16 mii oameni şi 12 tunuri [140]. Sinan nu bănuia poate că numărul creştinilor ar fi aşa de mic, dar tot ştia că armata lui e mult mai mare decît a lor.

Deşi puţini, ostaşii creştini era însă plini de foc şi de dorinţă de a se măsura cu duşmanul. Exaltaţia şi înfurierea soldaţilor crescu atît, încît — înţelegînd că unii din căpitanii lor, cătînd la mulţimea, puterea şi rînduiala păgînilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdui în norocul unei / zile slava şi reputaţia cu greu dobîndită — începură a face f.139
multă larmă în tabără, strigînd că în orice chip ei vor să încerce o bătae, ca să scape, cum zicea ei, odată, prin prăpădirea oştirei duşmane ce se afla acum toată la un loc, de acest război şi să zdrobească de tot jugul nesuferitei tiranii turceşti [141]. Vrînd-nevrînd, trebuiră şi capii oştilor cu toţii a se învoi de a aştepta acolo sosirea duşmanului.

---

7 v[oe]v[od] // 7 — 8 Vadul Călugărenilor] acelui loc // 8 *lipseşte* în care ... oameni // 10 deopotrivă] egale // aceasta // 11—12 părţi, spre a opri pe turci d-a trece // 12 *după* loc *ad* Era mare furia soldaţilor şi dorinţa lor de a se măsura cu vrăjmaşii, încît — auzind că unii din căpitani sînt de părere d-a se trage înapoi la locuri mai gre[le] d-a nu primejdui în norocul unei zile slava şi reputaţia dobîndită, mai cu seamă că nu ştiau bine numărul duşman, puterile şi rînduiala lui ; începură a face larmă zicînd că în orice chip ei vor să încerce o bătae şi să scape, cum zicea ei, cu ruina oştirei duşmane adunate toată de cele mai mari primejdi ale războiului şi să zdrobească tot jugul al nesuferitei tiranii turceşti varianta r. 22 — 31) // // 13 vrînd] trebuind// 16 oştirei / să crează // 17—19 armata lui era de douăsprezece ori mai mare decît a lui Mihai, căci dupe cum ştim ea trecea peste 180 mii luptători, în vreme ce a lui Mihai, cu toate ajutoare ce priimisă din Moldavia şi Transilvania // 19 oameni] ostaşi //20 *lipseşte* şi 12 tunuri // 20 — 31 bănuia acest număr mic al armatei lui] Mihai, fiind înşelat de acesta asupra numerului oştirii sale, dar tot ştia că armata lui e mult mai numeroasă // 22—31 vezi *variantă* r. 12 *după* loc //

XIV

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avangardei armiei lui Satîrgi-Mehemet paşa şi la ariergardă orîndui pe Hasan paşa, beilerbeiul Rumeliei [142], iar pe beii Salonicului şi Nicopo[lu]lui îi însărcină cu paza şi apărarea podului [143]. Cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre pînă la Rusciuc fură descărcate de tot feliul de arme şi muniţii [144] şi priimiră poruncă d-a rămînea pe loc spre a păzi podul [145]. Apoi, în 11/21 avgust, Sinan porni cu armata sa spre Bucureşti. În cea dintăi noapte, turcii conăciră într-un sat ruinat în dreptul Camuri şi a doua zi (12/22 avgust)
f.140 sosiră în capul Vadului Călugărenilor [146], / trecînd rîul Salcia pe trei poduri [147]. Călărimea uşoară, care manevra la avanposturi, înaintă pînă la intrarea strîmtorei şi sta acolo odihnindu-şi şi păscîndu-şi caii, cînd un nor mare de pulbere îi vădi apropierea românilor [148]. Ea fu îndată izbită cu putere şi fugi înspăimîntată pînă în tabără [149]. Spahii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimei române, pînă cînd să apuce vizirul a-şi pune armata în rînduială [150]. Sinan se uita plin de mirare la puţinul număr al creştinilor, care cuteza a aştepta şi încă a izbi o armată aşa de numeroasă [151]. Cu toate aceste, nedespreţuind pe vrăjmaşii săi şi temîndu-se de vreo cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceea, porunci beilerbeiului Rumeliei a înainta spre stînga cu oştile sale şi cu şapte tunuri, şi a merge drept către ai noştri, în vreme ce el însuşi, în capul spahiilor, urmînd după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scînduri pe mocirla, de lîngă pădure ce avea înaintea sa, spre a o putea trece [152]. Dintr-altă parte, Segban-Başi, cu douăsprezece mii ianiceri, se aşeză în pădure coprinzînd posturile cele
f.141 mai importante şi, urcînd / 12 tunuri mari într-un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră şi începu a tuna asupră-i [153].

Într-această întocmire puternică şi îngrozitoare înaintînd turcii, ai noştri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare, dar cu multă rînduială [şi] luptîndu-se nencetat. Pedestrimea însă, strînsă în urmă şi prea de aproape de turci, fu respinsă în pădure şi dete înapoi în lungul strîmtorei mai iute şi cu oarecare nerînduială, dar fără a încerca vro pierdere simţitoare. Era atunci de la 3 la 4 ceasuri după-amiazi şi turcii mulţămiţi că au împins înapoi năvălirea creştinilor, nu îndrăzniră a înainta mai mult în

---

2 Trei zile după // 2—3 avangardei armiei aripei drepte a armatei cu trupele Siriei // 6 fură descărcate] după [ce] le descărcară / felul / *lipseşte* şi // 7 spre a păzi podul] pentru paza podului // 7—8 în ziua de 11 avgust porni spre Bucureşti după Mihai // 9 conăciră] tăbăriră/ *după* avgust *ad* toată armata turcească sosi la // 10 Salcia]Neajlovul // 12 *lipseşte* acolo // 13 *după* putere *ad* de ai noştri // 15 călărimei române] românilor // 17 a izbi şi a aştepta întîmpinarea unei armate aşa //18 vro // 20 *lipseşte* cu oştile sale şi // 21 în vreme ce] şi // 23 înaintea sa] înainte-i / *după* Başi *ad* generalul ianicerilor // 25—26 dintr-un deal *după* şi // 25 mari *după* 12 // 26 spre armia noastră] asupra armiei noastre / tuna asupra-i] o puşcări // 27 Întraceastă rînduială înaintînd // 28 cu multă rînduială *după* înapoi / *lipseşte* dar // 29 *lipseşte* în urmă şi prea // 30 *lipseşte* de turci / dete înapoi] începu a se retrage // 31 *lipseşte* mai iute şi / *după* nerînduială *adera* //

acea strîmtoare necunoscută, unde îi putea aştepta vro cursă. Vizirul îşi aşăză corturile într-o poziţie foarte bună, pe o înălţime la intrarea strîmtorei, ţinînd oştile înarmate şi avînd toată noaptea masalale aprinse la cîte patru colţuri ale taberii [154]. Mihai vodă luase poziţie dincolo de rîu [155], pe o înălţime, două mile de tabăra turcească [156], ocupînd strîmtoarea despre Bucureşti [157]. Asfel armatele protivnice se afla aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind despărţite numai de pădurea din vale, ce nu le oprea a se vedea [158]. / Românii avea înaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri [159], f.142 şi toată tabăra lor era plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, viermuind şi mişcîndu-se necurmat, cîntînd, chiuind şi hăulind, dupe natura lor veselă în mijlocul nevoilor şi supărînd şi hărţuind pe turci cu numeroase avanposturi [160]. Ambele armate aşteptară asfel ziua cu nerăbdare şi cu acea neodihnă ce simt oştile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngîmfaţi de mica izbîndă ce dobîndiseră, cătau în rîs la români şi aveau desigur că a doua zi se va vedea triumful islamismului, prin zdrobirea lui Mihai şi a armatei lui. / Lor le părea rău numai că români nu sînt îndestul de mulţi ca să facă biruinţa lor mai glorioasă. f.142ᵛ / Ai noştri se pregătea a apăra cu bărbăţie acea strîmtoare care era cheia ţării f.142 lor şi a Europei creştine. Ei ştiau cît sînt de puţini pe lîngă duşman, dar, credincioşi înfocaţi, inima lor ardea de dorinţa d-a-şi da viaţa pentru patrie şi lege şi d-a merita cununa martirilor [161].

XV

În sfîrşit, soarele veni să lumineze această mare zi de miercuri 13/23 avgust, menită a fi briliantul cel mai strălucit al cununei gloriei române. Înaintea zorilor încă, Mihai vodă trimise o seamă de pedestrime cu puşti de se aşăză la intrarea pădurei şi îşi puse tunurile într-o bună poziţie, pe o înălţime [162]. În vremea aceea, turcii îşi lua poziţia în preajma podului, de ceea / parte [163]. Sfîrşindu-şi pregătirile, Mihai înălţă împreună cu ostaşii f.143 săi rugăciuni către D[umne]-zeu. Apoi, îndreptîndu-se către dînşii, le zise : să-şi aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocazia de acum este frumoasă şi de o vor perde, anevoe o vor mai căpăta. Turcii, le zicea el, sînt uimiţi de atîtea perderi, cetăţile lor din toate părţile sînt coprinse ; din cîte capete au avut armatele lor, numai unul a rămas care mai îndrăzneşte a ţine frunte creştinilor, că cu dînsul au a se lupta şi gloria d-a-l birui va fi foarte mare. Mulţimea vrăjmaşilor nu trebue să-i sperie, de vreme ce Sinan a lăsat cele

---

1 vezirul // 2 poziţie *după* bună // 3 ţinînd oştile] trupele stînd / *lipseşte* şi // 4 *lipseşte* vodă / 7 à] d-a // 11 viermuind şi mişcîndu-se necurmat cîntînd] într-o mişcare continuă // 11 hăulind] strigînd tare // 12 anavposturi] avangarde / aşteptau // 13 *lipseşte* / asfel / care simt armiile în // 14 — 21 dobîndiseră, nădăjduia că vor putea răzbuna atîtea rele ce le pricinuise Mihai şi zdrobind armia lui îşi vor deschide calea spre Bucureşti. Românii se pregătea a apăra cu bărbăţie acea strîmtoare care era cheia ţării. Mihai ştia că sînt puţini, dar era plini de credinţă şi nădejde în D[umn]zeu în sfinţenia pricinei şi în vitejia lor // 24 fi] deveni // 25 *lipseşte* încă / *lipseşte* vodă // 26 puse] aşăză // 27 *lipseşte* o / poziţie // 28 Sfîrşind aceste pregătiri domnul rădică împreuntă // 29 După ceea ce îndrepta // 31 pierde / le zicea] adăuga // 32 de] d- / coprinse *după* lor / *lipseşte* sînt // 33 *lipseşte* care //

mai bune oşti ale sale în garnizoane prin cetăţi şi a adus cu dînsul numai oameni carii vor face mai mult zgomot decît vătămare. Pe lîngă aceasta, locul de bătae nu putea fi mai bine ales, de vreme ce mulţimea lor aci le va fi nefolositoare. El le zise însă să-şi aducă aminte de cruzimea vrăjmaşului, care nu iartă niciodată pre cei biruiţi, cu atît mai mult pre cei ce s-au revoltat; că nu este destul că au scuturat jugul robiei, că au înnoit vechile legături cu împăratul şi că s-au pus supt ocrotirea Ardealului, daca, printr-o faptă strălucită ei nu vor căuta a întemeia această vrednică hotărîre; că a venit vremea de a se lupta puternic pentru libertate, iar
f.144 mai cu / seamă pentru cinstea legei, ca să dovedească turcilor că, de le-au călcat ei înainte patria, a fost numai din pricina neunirei lor; dar că acum, cînd toate popoarele vecine stau în bună înţelegere împreună, trebue a dobîndi prin unire aceea ce au perdut prin zavistie şi împerecheri şi a goni pe aceşti cruzi tirani dincolo de strîmtoarea lor (Dardanele); că toţi vecinii şi-au făcut datoria lor, cînd bătîndu-i, cînd gonindu-i din cele mai bune cetăţi ale lor, astfel încît ei prăpădiră cea mai bună parte din acea mare armie ce Sinan dusese în Ungaria. În sfîrşit închee zicînd că acum pot şi românii dobîndi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vor avea aceeaşi norocire [164].

Apoi domnul se îndreptă către oastea ungurească şi o îndemnă a se lupta cu inimă, aducîndu-i aminte că ea e depozitara vechei vitejii ungureşti [165]. /

f.145

XVI

Asfel vorbi Mihai, ne-nspăimîntatul voevod; şi ostaşii, inimaţi foarte împotriva turcilor, învăpăiaţi şi de aceste cuvinte, dar jaluzi încă mai mult d-a eclipsa printr-o biruinţă strălucită toate glorioasele biruinţi ale vecinilor, răspund învîrtind în mîini paloşele şi lăncile şi, prin strigări mari de o războinică veselie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către duşman [166]. Atunci Mihai, plin de încredere în energia armatei sale, trece podul în capul a opt mii ostaşi şi se lasă cu furie asupra osmanliilor [167], în vreme ce focul iute şi bine ţinut al puşcaşilor din pădure şi al tunurilor pustiesc armata turcească, oborîndu-i la pămînt lume multă [168]. Cîteva

---

1 oştiri *după* sale // 2 care // 5 pe // 7 ocrotirea Ardealului] protecţia Transilvaniei // 8 să întemeeze / *după* vrednică *ad* (generoasa) //9 vreme // 10 legei] religiei lor / *lipseşte* le // 11 *lipseşte* ei / patria] ţara lor // 14 redobîndi / zavistie şi împerecheri] discordia (zavistia) lor // 17 armată / zicîndu-le //18 românii] ei // 20 apoi] dup-aceea / îndreptîndu-se / *lipseşte* şi // 21 *lipseşte* ea / depozitară a // 24 vorbeşte / ne-nspăimîntătorul *după* inimaţi *ad* fiind // 25 — 26 turcilor, precum sînt toate popoarele cînd scutură jugul sabiei, încuragiaţi şi de cuvintele domnului lor, dar jaluzi încă mai mult ca d-o biruinţă strălucită să eclipseze glorioasele // 27 *după* vecinilor *ad* îi / lançele // 28 — 29 cer domnului să-i ducă spre duşman] cerură cu bucurie şi strigare mare domnului lor să-i povăţuiască către vrăşmaş // 29 *lipseşte* plin . . . sale //30 lasă] aruncă // 31 al] a // 32 turcească şi o face a încerca pierderi însemnate //

cete de turci se încercară a sprijini năvălirea românilor, dar în zadar [169], căci aceştia, inimîndu-se între sine unii pe alţii [170], îi izbesc cu atîta furie, încît, cu toată minunata poziţie a turcilor, prăvălindu-i ei ajunseră pînă la cele dintăi corturi ale taberii lor [171]. Vrăjmaşii, ajutaţi de poziţie, de numărul lor şi de maşinele de război, îşi vin curînd în sine şi încep a se lupta cu tărie [172]. Patru paşi, Satîrgi-Muhamed, / Haider, Husein şi Mustafa, cu o f.146 armată însemnată compusă de oştile Siriei şi de ianiceri, aleargă în agiutorul cetelor ce se lupta, sprijin cu putere năvălirea românilor, trec podul [173] şi lupta cea mai înverşunată începe atunci în toate punctele [174].

Asfel, întinsă peste toată fruntea armatelor, ţinu bătaea mai multe ceasuri, pînă cînd / Sinan, desperat de puţinul spor ce a dobîndit pîn-atunci, f.146ᵛ îşi îngloti oştile, strînse pe lîngă sine pe toţi paşii şi căpeteniile, îi inimează şi, în capul unei coloane îngrozitoare, făcu o năvală mare şi izbuti / a împinge pe ai noştri cu un pătrar de mil înapoi [175], şi chiar pînă în tabăra lor [176], f.146 luîndu-le şi toată artileria [177]. Mihai, fără a pierde inima din această neizbîndă, îşi culege puterile şi din nou dă năvală asupra turcilor, tăind şi oborînd într-înşii. Îndărătnicul voinic Albert Király izbuteşte a lua înapoi două tunuri [178]. Dar vrăjmaşul se bate cu inimă, îşi împrospătă adesea oştile, aceea ce nu pot face ai noştri, şi îi reîmping îndărăt. De trei ori românii reîmpinseră şi prăvăliră pe turci şi de trei ori fură împinşi înapoi [179].

Asfel urmă lupta cu noroc schimbător, de la răsăritul soarelui pînă către două ceasuri înaintea apusului [180], biruitorii rămîind adesea / biruiţi f.147 şi biruiţii biruitori [181]. „Turcii — spun analiştii contimpurani — se lupta ajutoraţi de mulţime şi de număr, românii de tărie şi îndrăzneală [182]. În sfîrşit, / furia îmbărbătînd deopotrivă pe unii ca şi pe alţii, biruinţa sta f.147ᵛ să rămîe numărului, şi / mica oştire românească, împovărată de mulţimea f.147 vrăjmaşilor, trăsnită de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragerea ei însă este frumoasă şi metodică. Spre a nu se lăsa a fi ocolită de turci, spartă şi risipită, ea se întocmeşte în figura unui colţ (cuneum) şi slobozind asfel de toate laturile focuri asupra vrăjmaşului, se trage înapoi cu încetul, luptîndu-se neîncetat. / Această retragere este o minune de vitejie, f.147ᵛ de sînge rece şi de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreţilor turci în zadar se aruncă cu furie asupra laturilor acestui triunghi, căutînd a-l sparge; silinţele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se zdrobesc de dînsul ca de o stană de piatră. / Strîmtoarea locului de bătae, pădurile şi dealurile f.147 favoriza înapoierea românilor şi zăticnea mişcările turcilor şi silinţele lor d-a-i încungiura din toate părţile. Dar era de temut ca vrăjmaşii să nu iz-

---

2 căci izbirea acestora, care se inima unii pe alţii, fu atît de furioasă (impetuoasă) încît / // 3 minunată] bună // 4 lor] ostaşilor // 6 tărie] putere // 8 *după* românilor *ad* şi // 9 atunci în] din // 10 Astfel, întinzîndu-se peste tot frontul // 11 — 13 cînd turcii făcînd oştire mai puternică, izbutesc a împinge // 14 miliariu / *lipseşte* chiar // 15 şi le lua 12 tunuri şi toată artileria ce avea // 15 — 17 Mihai, nedesperat de această neizbîndă năvăleşte din nou asupra turcilor făcîndu-le mare omor // 17 *lipseşte* îndărătnicul voinic // 18 se apără vitejeşte, îşi // 19 ai noştri] românii / românii] ai noştri // 21 a urmat // 22 două ceasuri înaintea apusului] seară // 22 spun] zice // 25 — 26 *lipseşte* furia ... şi // 27 nevoită a da] silită a se trage // 29 *lipseşte* spartă // 29—30 ea se alcătueşte într-un pătrat şi înfăţişînd astfel // 30 *lipseşte* asupra // 31 — 35 *lipseşte* aceasta ... de piatră // 36 înapoerea // 37 încungiură din toate părţile] împresură //

butească a scoate pe ai noștri din strîmtoare și să-i împingă în cîmpie, unde i-ar fi zdrobit cu numărul lor [183].

f.148 Soarele acum căta spre asfințit; românii se / luptaseră cu eroism, dar, osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, ei se plecară numărului celui prea covîrșitor al dușmanului; bătălia se putea acum privi ca perdută de dînșii, daca vro împregiurare nu-i va ajuta și vro soartă mai blîndă nu le f.148v va străluci. / Mihai însă, ca totdauna, liniștit și trufaș în primejdie, mai f.148 are încă / o nădejde. El trimisesă de dimineață să cheme lîngă dînsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără ... Sosi-va ea oare la vreme? ... De la dînsa spînzură soarta bătăliei.

XVII

Sta să apue soarele dupe orizon, cînd vestea că ajutorul așteptat a sosit vărsă nădejdea izbîndirei și un curagiu nou în inima acelii mînă de voinici români, care ca niște zmei se lupta, trăgîndu-se în fața nenumăratelor gloate a unui dușman învingător. Acest agiutor însă, ce ai noștri și-l închipuia tare, nu era decît o ceată de trei sute pedestrași cu puști din Ardeal [184]. Mihai, fără a perde vreme, căută a se folosi de acest ne-nsemnat agiutor și de reîmbărbătarea oștilor sale, ca să smulgă biruința de la f.149 vrăjmaș. El / își preumblă privirea pe cîmpul bătăliei, vede mișcările turcilor și după dînsele își pregătește pe ale sale. Sinan pașa, văzînd retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a-i reschira de tot. Spre acest sfîrșit, în capul rezervei sale, el umbla a trece podul spre a izbi pe ai noștri în frunte, în vreme ce Hasan pașa cu Mihnea vodă, din porunca lui, alerga prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci se așază cu ceata de curînd sosită la capul podului, spre a întîmpina pre Sinan, trimite pe căpitanul Cocea cu două sute unguri și alți atîția cazaci pedeștri ca să ia pe vrăjmaș pe la spate, și Albert Király așeză cele două tunuri, ce redobîndise de la turci, într-o bună poziție și stă gata a trăsni pe dușman de ar îndrăzni a trece podul.

Sfîrșind aceste pregătiri, Mihai cugetă întru inima sa că împregiurarea cere neapărat vreo faptă eroică spre a descuragia pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăște atunci a se jertfi ca altă dată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Rădicînd ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în agiutoru-i protecția mîntuitoare a D[umne]zeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmașă

---

3 căta I se pleca / asfințit] apus // 4 și nepotrivită] neegală / plecară] supunea acum //5 al] a // 5—6 s-ar putea socoti ca pierdută din parte-le // 6 agiuta / bîndă] bună // 7 *lipsește* însă ... primejdie // 9 *lipsește* ea // 12 — 14 cînd de bucurie se auzi dînd din pepturile acelii mîne de voinici creștini ce se luptau ca niște lei // 14 nenumărate // 15 *după* învingător *ad* deodată inima lor se umplu de nădejde că se vor mîntui și îi vor mîntui și îi vor izbîndi despre dușmani, căci ajutorul atît așteptat acum sosi. Acest ajutor nu era ceva însemnat, nefiind decît o ceată de 300 pedestrași // 17 *după* perde *ad* de // 17 — 18 acest ne-nsemnat agiutor și de reîmbărbătarea oștilor sale] dînsul // 19 mișcările] întocmirile // 20 dupe // 21 vru // 23 frunte] front // 25 la capul podului] în fața turcilor / pe // 26 ia] izbească //27 vrăjmași // 28 *după* turci *ad* din toată artileria perdută / dușman] turci // 30 cugetă întru inima sa] gîndește // 33 ceriu // 35 *lipsește* vrăjmașă //

ce-l amerință mai de aproape, doboară pe toți / cei ce se încearcă a-i sta f.150
împotrivă, ajunge pe Caraiman pașa, îi zboară capul, izbește și pe alte
capete din vrăjmași și, făcînd minuni de vitejie, se întoarce la ai săi plin
de trofee și fără a fi rănit [185]. Această faptă eroică înfioară pe turci de spaimă,
/ iar pe creștini îi însuflețește și îi aprinde de acel eroic entuziasm, izvor f.150ᵛ
bogat de fapte minunate. Și cum n-ar fi crezut ei că pot face minuni cu un
asfel de general și cu asemenea pilde ce le da ! /Sinan, văzînd aceasta, f.150
spre a da curagiu la ai săi, ia ofensiva și trece podul. Dar deodată se vede
oprit în față de Mihai / ca de un zid de piatră tare /, în dos izbit cu o furie f.150ᵛ/150
înfocată de căpitanul Cocea, și în coastă trăsnit de tunurile așezate pe deal
de Albert Király, care bătînd în mulțimea îndesită a turcilor, le găurește
rîndurile și le pustiește toată aripa dreaptă [186]. Îndărătnicul vizir, fără
a-și pierde cumpătul, izbutește a-și întocmi oștile în rînduială, cînd o izbire nouă a lui Mihai în fruntea armiei, pustiirile furioase ale inferbîntatului Cocea de dinapoi, iutele și ucigătorul foc al tunurilor lui Király zdrobesc iarăși această rînduială [187], și turcii, minunați de îndrăzneala cu care românii, ce îi privea ei ca biruiți, îi izbesc acum, încep a fugi rezlățiți [188].
Satîrgi-Mahomet pașa, trăgîndu-se înapoi, fu rănit [189], și îndată, schimbînd
retragerea în fugă, dete cel dintăi semnalul nerînduelii, și / toată armia f.151
musulmană se întoarse în resipă spre baltă, lăsîndu-și coastele și spatele espuse loviturilor noastre [190]. În zadar ienicerii se țin semeți împotriva alor noștri și caută a le răspunde cu focurile lor, căci celelalte cete, spăimîntate de aceste izbiri împreunate la care nu se aștepta, reschirîndu-se, îi tîrăsc și pe dînșii înapoi [191]. În zadar Sinan mustra pe ostașii ce fugea, acum cu cuvinte ocărîtoare, acum bătîndu-i cu măciuca sa înfierată (massa fierata),
silind în tot chipul a-i pune în rînduială și a-i întoarce la bătae [192]. / Glasul f.151ᵛ
și autoritatea lui sînt nesocotite și nici o putere omenească nu mai poate opri în loc valurile zgomotoase ale fugarilor, care se prăvăleau cu furie și repede spre pod, căutîndu-și mîntuirea în trecerea lui.

La capul acestui pod sta îmbulzite în neorînduială artileria, cavaleria,
pedestrimea, împingîndu-se spre a trece care de care mai nainte; dar, f.151
văzînd că toți nu pot încăpea pe dînsul, mulți din turci sînt siliți / a se aruncа în baltă, unde își aflară moartea. Între aceștia era și pașii Heider, beglerbeiul de Sivas (Capadochia), Hussein, beiul Nicopolului, și Mustafa,

1 de] d- / încearcă] ispitesc // 1—2 i sta împotrivă] i se împotrivi // 3 din vrăjmași] vrăjmașe / făcînd minuni de vitejie] luptîndu-se voinicește // 4 *lipsește* de spaimă // 5 îi însuflețește și îi aprinde de acel eroic] i-aprinde peste măsură de // 5 — 7 *lipsește* izvor ... ce le da // 9 oprit] izbit / *lipsește* ca de un zid de piatră tare // 9 — 10 *lipsește* izbit cu o furie înfocată // 11 *lipsește* Albert / îndesită] înglodită // 12 pustiește] prăpădește // 12 — 13 îndărătnicul vizir, fără a-și pierde cumpătul, izbutește a-și întocmi] Sinan izbutește a-și pune // 13 cînd] dar // 14 înfierbîntatului] cetei lui // 15 iutele și ucigătorul foc al tunurilor lui] focul bine hrănit a // 16 iarăși] îndată // 17 *lipsește* acum / începură // 20 se întoarse în resipă] se aruncă / coastele] flancurile // 21 loviturilor] izbirilor // 21—22 țin semeți împotriva alor noștri] se împotrivesc cu semeție // 22 *lipsește* le // 23 se reschiră și // 24 mustra pe ostașii ce fugea] pe ai săi ca să se întoarcă la război // 25 bătîndu-i] bătînd pe cei ce fugea / *lipsește* (massa-fierata) // 26 silind] se silește / *după* chipul *ad* spre / *lipsește* și a-i întoarce la bătae // 30 — 33 Mulțimea se grămădise în neorînduială la pod, căutînd să-l treacă, ca să se mîntuiască; dar mulți neputînd încăpea pe dînsul, sînt siliți a se ascunde în baltă, unde își află moartea //

feciorul lui Aias paşa. Ei se cufundară în mocirlă, unde fură ucişi [193],
şi priimiră, zice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri [194]. Bă-
f.152 trînul / Sinan însuşi, tîrît de ai săi şi în graba fugei sale, fu călcat în picioa-
rele cailor şi apoi, împins de suliţa unui ostaş român, căzu călare dupe pod
în baltă cu atîta repeziciune, încît, izbindu-se de pod, îşi perdu chiulaful
şi feregeaua şi doi dinţi ce singuri se mai afla în gura lui [195]. El era p-aci să
piară sau să cază în mîinile românilor, daca, din norocirea lui, un voinic
soldat din oştile Rumeliei, anume Hasan, nu s-ar fi aruncat dupe dînsul
ca să-l apere şi, lăsîndu-i calul înnomolit în lut, pe umeri îl scoase de acolo
şi îl duse în tabără [196]. De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hasan-Batakgi*
şi ajunse căpitan al deliilor lui Cogia-Murad paşa [197].

Vestea morţii vizirului se împrăştie între turci, şi cei ce se mai împo-
triveau deteră şi ei dosul [198]. Românii, cu furia lor obicinuită şi electrizaţi
încă prin izbînde, îi gonesc dinaintea lor ca pe nişte turme de vite, pînă îi
vîră în tabăra lor [199]. Hasan paşa şi Mihnea vodă, ce veneau să încungiure
pe ai noştri, aflînd că Sinan a perit şi că oastea lui e biruită, se trag îndă-
f.153 răt spre tabără. Într-acel minut, Mihai, precum odinioară semizeii / cîn-
taţi de nemuritorul Omir, alerga într-o parte şi într-alta prin tabăra tur-
cească, căutînd pe Sinan, cînd, văzînd de departe pe Hasan paşa, se luă
f.153v dupe dînsul strigîndu-i să stea de e viteaz, să se lupte cu dînsul piept / la
piept, şi cînd de cînd era să-l şi ajungă cu paloşul. Car Hasan-paşa fugea
f.153 înspăimîntat / şi nu se putea ţine pe picioare de groază [200]. El merse de-şi
ascunse ruşinea într-un crîng spinos, de unde d-abia a doua zi îndrăzni
să iasă la ai săi [201].

Noaptea opri măcelărirea armatei musulmane şi o păzi d-a fi cu totul
zdrobită şi resipită. Românii se întoarseră triumfători în tabăra lor, încărcaţi
f.153v cu prăzi bogate [202]. / Pe lîngă tunurile lor ce şi le redobîndiră, alte patru
tunuri mari d-ale duşmanului, cai mulţi şi mai multe steaguri, între care
steagul cel verde şi sfînt al proorocului, fură trofeele acestii strălucite zile [203].
f.153 Trei mii turci [204] zăceau în cîmpul bătaii [205]. Pierderea românilor era încă
simţitoare, căci turcii se apăraseră cu curagiu [206]. Apele Neajlovului se
roşiseră de sîngele vărsat în acea zi [207].

Spre a odihni sufletul cetitorului de aceste scene sîngeroase, istorio-
graful contimpuran Walther ne povesteşte aci o anecdotă interesantă
El zice că în toată această espediţie a românilor împotriva turcilor, doi
f.154 cerbi dumestici însoţiră pe Mihai vodă, şi chiar în / vremea bătăliei de la
Călugăreni, supt focul şi vuetul tunurilor şi a bombelor, ei şădea neclintit

---

1 feciorul] fiul / noroi (mocirlă) // 2 *lipseşte* şi ... ghiauri // 4 *lipseşte* şi apoi ... român / căzu *după* călare // 6 singuri se mai afla în gura lui] mai avea // 7 românilor] a lor noştri / norocirea lui] norocire // 8 oştile] trupele/anume] numit / s-ar fi aruncat dupe dînsul că să-l apere] l-ar fi luat // 9 lut] noroi // 9 — 10 îl scoase de acolo şi îl duse în tabără] şi dus din primejdia în care era // 10 numi] porecli // 13 deteră şi ei dosul] o iau la fugă // 13 — 14 *lipseşte* cu ... izbînde // 16 ai noştri] românii / oastea] armata // 17 acel minut] acea vreme / precum odinioară] întocmai ca // 18 *lipseşte* nemuritorul /*lipseşte* / într-o parte şi într-alta // 19 *lipseşte* de departe // 19—20 se luă dupe dînsul strigîndu-i] îi strigă să stea / este // 21 *lipseşte* şi cînd ... paloşul / Hasan-paşa] acesta // 25 — 26 păzi d-a fi cu totul zdrobită şi resipită] feri de o învingere şi reschiare totală // 26 — 29 în tabăra ... zile] încărcaţi cu prăzi bogate // 30 *după* turci *ad* după unii, iar după alţii zece mii // 30 bătăliei // 31 curagiu] bărbăţie // 34 *lipseşte* aci // 36 *lipseşte* vodă //

lîngă cortul lui, însă omorîndu-se unul dintr-înşii, celălalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Asfel fu acea vrednică de o neştearsă aducere-aminte zi de bătae de la Călugăreni, în care românii scriseră cu sabie şi cu sînge paginea cea mai strălucită din analele lor. De zece ori mai puţin numeroşi decît duşmanii, ei cîştigară asupră-le o biruinţă strălucită şi avură gloria d-a învinge un general pîn-atunci încă neînvins [208]. Munteni, moldoveni şi ardeleni, soldaţi şi căpetenii se luptară toţi ca nişte eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinţei se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sîngele rece şi nespăimîntarea sa şi prin primejdia în care îşi puse viaţa, el asigură biruinţa. În această bătălie, ca în multe altele, nu ştim de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general, ori de vitejia lui de soldat. / Într-adevăr, toate operaţiile acestii f.154v bătălii dovedesc din partea lui Mihai şi a românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna pe toţi cîţi cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa. /

Daca cu această biruinţă nu se sfîrşi atunci campania, ea contribui f.154 însă mult, în urmă, la săvîrşirea ei, căci demoralizează într-atîta pe turci, încît, cînd creştinii luară mai tîrziu / iarăşi ofensiva, turcii nu mai îndrăzniră f.155 a se mai măsura cu dînşii şi nu se crezură în siguranţă decît puind cît mai în grab Dunărea între dînşii şi îngrozitorii lor vrăjmaşi.

XVIII

Noaptea ajută turcilor a se dezmetici din groaza ce îi coprinsese şi a se întocmi în rînduială. Ei îşi luaseră din nou poziţia cea dintăi [209] şi Sinan porunci în grabă ca să se adune lîngă dînsul o seamă de oşti ce rămăsese în urmă peste Dunăre, nădăjduind ca după sosirea lor să-şi răzbune învingerea [210]. El mai nădăjduia încă în isprava intrigilor ce Mihnea vodă, din tabăra turcească, prin înţelegere cu unii din boerii lui Mihai, urzea între ostaşii creştini [211]. O împregiurare însă turbură în acea noapte răpaosul turcilor. Un ianicer avînd fitilul aprins la puşca sa, focul prinse în tigae şi, cum se afla lîngă erbăriile ianicerilor, o scîntee căzu deasupra şi deodată acele erbării săltară în aer [212]. La huetul cel mare al acestii izbucniri neaşteptate şi la groaznicul nor de fum ce ascunse ceriul, toţi turcii răspunseră împreună printr-un ţipăt îngrozitor de spaimă [213] şi, crezînd că ai noştri îi izbesc, o

---

4 pagina // 5 zece] douăsprezece // 7 general]] ducă / încă *după* neînvins // 7 *lipseşte* munteni, moldoveni şi ardeleni // 8 ca nişte eroi] vitejeşte // 11 multe altele] toate cele următoare // 12 de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său] ce admira în el mai mult : talentele / *lipseşte* de [3] // 13 *lipseşte* lui // 13—16 *lipseşte* Într-adevăr . . . Europa // / biruinţă] bătălie / *după* campania *ad* dar // 18 *lipseşte* însă mult în urmă / *după* căci *ad* e atît // 20 *lipseşte* mai / în siguranţă] mîntuiţi // 21 grabă / *lipseşte* îngrozitorii lor // 24 *după* Sinan *ad* mai mult supărat decît mirat de învingerea ce suferise // 25 porunci] trimise / o seamă de oşti ce rămăsese] oştile ce mai lăsase // 26 peste Dunăre nădăjduind] şi nădăjduia // 28 ostaşi // 29 *lipseşte* creştini // 32 ierbării / huetul] vuetul // 33 toţi turcii răspunseră] toată tabăra turcească răspunse // 33 — 34 împreună printr] deodată cu // 34 îngrozitor] groaznic //

f.156 luară din nou la fugă, rezlățindu-se în toate părțile [214]. Tîrziu / și cu greu putură ei a-și veni în sine și a se întocmi în tabără.

O scenă cu totul alta se petrecea atunci în tabăra românească. Mihai vodă se trăsese îndărăt o a patra parte de mil și tăbărîse în direcția locului bătăliei. El puse de salută sosirea nopții cu mai multe salve de artilerie și, după ce orîndui streji în toate părțile cu multă îngrijire, chemă capetele armatei la un sfat de război. Pe cînd el se afla în sfat, strejile îi aduseră înainte un turc ce prinseseră atunci și care nu-i era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrășmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse l-aceste întrebări, aflînd și el adevăratul număr al creștinilor zise către sfat: „A! de ar fi știut turcii astăzi aceasta, v-ar fi zdrobit numai cu caii lor". Mihai, după ce porni pe turc supt bună pază spre Ardeal, începu a se chipzui cu căpitanii săi despre ceea ce trebue a face în împregiurările de față [215]. El era de părere că să înceapă a doua zi din nou lupta, dar o seamă de boeri și capetele oastei ungurești îi stătură împotrivă. Aceasta dete prepus unora a bănui și a zice cum că Albert Király, ca și unii din f.157 boeri, ar fi fost cîștigați de trădătorul Dan / Vistierul, care priimise 50 mii galbeni de la Sinan, prin Mihnea vodă, ca să-i împarță între dînșii [216]. Purtarea lui Király dup-aceea dă de neadevărată această bănuială. Afară de aceasta, oștirea moldovană era nevoită a se întoarce în țara ei, unde se aștepta năvălirea polonilor și a tătarilor [217]. Văzîndu-se asfel trădat de unii din boerii săi, părăsit de oștile ajutătoare, neputînd a se rezema decît în ostașii săi români, Mihai, cătînd la numărul și obosirea oștilor sale, se temu d-a nu perde folosul moral dobîndit prin bătălia cîștigată, d-a nu cădea în vreo cursă a vrăjmașului sau a fi zdrobit de puterile lui cele numeroase de va rămînea la cîmpie, și gîndi că înțelepciunea îi poruncește a se trage spre munți, ca supt ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardealului [218]. Drept aceea, el porni îndată un olăcariu la Báthory, f.157v înștiințîndu-l de cele întîmplate, arătîndu-i primejdia în care se află / Ar- f.157 dealul / ca și Țara Românească și rugîndu-l să grăbească a-i veni într-agiutor, ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele oarde vrăjmășești [219]. Într-acea noapte, armata noastră, cu toată osteneala bătăliei, nu se odihni de loc. La miezul nopții ea invocă de trei ori cu glas tare sfîntul nume al f.158 lui Isus, și într-acelaș minut, două sute mii glasuri / din tabăra turcească răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: „*Alah*! *Alah*! *hu*" [220]. Aerul vibră de aceste strigări, pădurile clocotiră pînă în fundul lor și văile

---

1 *lipsește* tîrziu și // 2 *lipsește* și a se întocmi în tabără // 3 — 4 Mihai-vodă] domunl // 4 trăgîndu-se / mil] milariu / *lipsește* și // 8 *lipsește* înainte // 9 prinsul] turcul // 10 creștinilor] oștirei creștine // 11 d-ar // 12 Ardeal] Transilvania // 15 oștirilor / ungurești îi stătură împotrivă] transilvane se opuseră l-această hotărîre // 17 cincizeci // 18 ca să-i împartă] și îi împărțise // 19 dă de neadevărată această bănuială] dau de minciună aceste clevetitoare bănuieli // 20 moldoveană // 23 *lipsește* cătînd ... sale // 24 folosul moral[rodul // 26 *lipsește* de va rămînea la cîmpie // 27 spre munți ca supt ocrotirea lor] îndărăt ca // 28 Ardealului] Transilvaniei / drept aceea el] spre acel sfîrșit / olăcariu] curier / Báthory] prințul Transil[vaniei] // 29—30 *lipsește* arătîndu-i ... Românească // 31 *după* agiutor *ad* în primejdia în care se află // 32 în noaptea aceea / bătăliei] luptei ce avusese // 35 răspunseră *după* cutezare // 36 de] d- / clocotiră] urlară //

răsunară şi repetară numele lui *Isus* ! şi *Alah* ! dumnezei neîmblînziţi în duşmănia lor, pe care mii de mii de ecatombe omeneşti, ce în zilele atîtor veacuri li se jertfiră, nu i-au putut încă împăca !

XIX

Cînd începu a se face ziuă, Mihai vodă rădică tabăra şi se trase spre rîul Argeş, în depărtare de două mile, unde, puind streji în toate părţile, căută a da puţină odihnă, atît lui, cît şi la ostaşii săi [221]. A doua zi, vineri în 15/25 avgust, ziua de Sînta Maria, Mihai, plecînd de la Argeş, se opri la Văcăreşti, nevrînd să intre în Bucureşti, şi se zăbovi aci cîteva ceasuri. În această vreme, fără ştirea lui, ungurii împreună cu alţi ostaşi streină năvăliră în Bucureşti şi îl jăfuiră, supt pretext că mai bine să ia ei acea pradă, decît să cază în mîinile turcilor. În 16/26 avgust, Mihai, aflînd că vrăjmaşul s-a luat dupe dînsul, porneşte de la Văcăreşti dupăamiaz, merge pînă la miezul nopţii cale de cinci mile, / se odihneşte puţin f.159
pînă la revărsatul zorilor într-un loc priincios, înaintează d-acolo încă vro cinci mile şi duminecă în 17/27 ajunge la oraşul Tîrgovişte, pe rîul Ialomiţa. Acolo supt ocrotirea munţilor, îşi întocmi tabăra, aşezînd streji ca să privighieze în toate părţile, şi şezu pe loc cîteva zile. În urmă plecă şi d-acolea şi, întinzînd tot mai la munte, urmînd ţărmurile Dîmboviţei, se adăposteşte într-un loc anevoe de apropiat, la cetatea lui Negru vodă [222], ale cării întăriri, zdrobite de puţină vreme de turci, se vedeau încă [223]. Astăzi chiar tot se mai văd dărîmături de cetăţuie într-acest loc minunat de frumos şi plin de legende şi suvenire despre Negru vodă, domnul cel mai popular între ţăranii noştri. Acest loc e încă vestit printr-o bătălie strălucită ce cîştigă la 1342 Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau vodă, domnul Ţării Româneşti, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, care supt comanda lui Nicolae Garan şi Simeon Megheşel năvălise în ţara noastră. Ungurii fură traşi de români în aceste locuri grele şi înfrînţi cu totul, căzînd în bătae şi cei doi generali ai lor [224].

Locuitorii Bucureştilor / şi ai Tîrgoviştei, prăsindu-şi casele, se ridi- f.160
caseră cu tot bunul lor şi însoţiră armata în retragerea ei spre munţi. În sfîrşit, Mihai vodă lăsă şi cetatea Negru vodă şi se trase tot mai în munţi, pre apa Dîmboviţei în sus, la sat la Stoeneşti [225]. În această retragere, mai mulţi ostaşi români dezertară şi oştile moldovene se întoarseră în ţara

1 *lipseşte* numele lui // 1 — 3 dumnezei duşmani, în numele cărora atît singe se vărsase în aceea şi era încă a se mai vărsa // 6 Argeşul / miliare / streji] santinele // 7 la ostaşii] ostaşilor // 8 15/25] 15 // 10 şi se zăbovi aci] unde zăbovi // 11 Bucureşti] oraş // 12 16/26] 16 // 14 — 15 după-amiază] dupe prînz // 15 miezul] mijlocul // 17 *lipseşte* duminică / 17/27] 17/ *lipseşte* oraşul // 18 întocmeşte // 19 privegheze / şezu pe loc] zăboveşte vro // 19 — 20 În urmă lăsă şi acest loc şi întinzînd tot mai departe în munţi, urmînd // 21 *lipseşte* la // 22 cărui / vede // 23—25 *lipseşte* Astăzi ... noştri // 25 *lipseşte* încă // 26 *lipseşte* strălucită // 27 v[oe]v[od] / armiei lui] oştirei craiului Ungariei // 29 *după* noastră *ad* Aceşti duci ungureşti căzură morţi în această bătae // 29 — 30 *lipseşte* ungurii ... ai lor // 31 *lipseşte* ai / redicară / 32 bunul] avutul // 33 *după* cetatea *ad* lui // 34 la satul Stoeneşti în sus pre apa Dîmboviţei, unde îşi întăreşte tabăra prin îngrădiri //

lor, unde erau chemate [226], rămîind asfel cu Mihai numai ca la 8 mii os- f.160v tași, dar toți aleși și viteji [227]. / El își așăză la Stoenești tabăra, o șănțuî bine și îi făcu tăbii [228], avînd statornică hotărîre d-a aștepta într-acest loc sosirea lui Báthory, d-a închide pîn-atunci calea Ardealului lui Sinan pașa și d-a urma apărînd prin lupte mărunte patria sa nenorocită, pe care acum n-o mai putea apăra prin bătălii mari. /

f.160

XX

A doua zi dupe bătălia de la Călugăreni, turcii, văzînd că creștinii nu fac nici o mișcare, îndrăzniră vreo cîțiva din ei a înainta pînă în locul unde fusese tabăra românească și unde găsiră puțin bagaj greu și cîteva tunuri părăsite. L-această veste se porni gonaci în toate părțile, de prinseră cîțiva țărani, de la care aflară drumul ce a luat oștirea românească. Hasan pașa trecu atunci strîmtoarea cu o despărțire din armie și tăbărî dincolo f.161 în cîmpie. Într-aceeași vreme, el porni o patrulă spre / București, de aduse din preajma acestui oraș robi, bucate și vite [229]. Sinan pașa, însă, cu armata sa, nu îndrăzni a se lua îndată după Mihai, ci șăzu două zile pe loc, pînă f.161v să-și întrămeze oștirea din spaima și amețeala / în care căzuse după înfrîn- f.161 gerea sa [230] / și pînă să-i sosească, după spusa unora, puținele oști rămase în urmă [231].

Spre a fi sigur d-a nu fi izbit în spate de români, el trimise un trup de oaste de coprinse cetatea Brăilei [234], și el însuși, în 15/25 avgust, cu toată armata cea mare, trecu strîmtoarea Călugărenilor și merse de tăbărî în cîmpie la satul Copăceni, dincoace de rîul Argeș [235], și în 17 / 27 înaintă pînă la București, unde tăbărî supt oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luară după turnurile bisericilor crucele și bulele aurite, pe care le sfărîmară în bucăți, precum și pe icoane, și puseră pe turnuri, în locul crucelor, semiluna [236]. În mitropolie puseră, în locul altarului, un mirab (altar mahometan) și un mimber (estradă spre a pune un tron), și asfel, prefăcînd-o în geamie, în 20/30 ale acelii luni, făcură acolo slujbă și rugăciunea turcească. Această rugăciune se săvîrși de Hasan Efendi, șeicul din schitul Mustafa pașa, care însoțise pe Sinan într-această campanie. Acela care luă crucea dupe turnuri era un topciu (tunar) numit Ibraim pașa, pe care f.162 marele vizir, / spre răsplătire, îl făcu căpitan în gvardia sa [237].

---

1 cu Mihai] lîngă dînsul / opt // 2 — 6 *lipsește* El își asăză ... bătălii mari // 9 îndrăzn ă *după* ei /*după* a *ad* se // 10 găsiră vro cîteva calabalîcuri grele și cîteva // 11 L-această veste se] Aflînd Sinan vestea aceasta că Mihai s-a tras / de prinseră] care aduseră //12 *după* țărani *ad* prinși / oștirea românească] românii // 13 *lipsește* cu o despărțire din armie // 14 de] care // 15 acestui oraș] orașului / *lipsește* pașa // 17 — 19 să-și îndrepte oștirea de rușinea pierderii și a se odihni și pînă să-i sosească oștile ce chemase // 20 trup] corp // 21 cetatea] orașul *lipsește* însuși / 15 /25] 16 // 22 trecea // 23 cîmpie] șes / Argeșul. / 17/ 27] 18 el // 24 — 25 Îndată, din porunca lui Sinan, din vîrful turnurilor bisericilor luară crucele // 26 în bucăți] și le îmbucătățiră / și puseră] puind // 27 — 28 *lipsește* (altar mahometan), (estradă spre a pune un tron) / 29 *la* mimber *ad pentru note* Mirab : altar ; e asemenea și locul moscheii ce cată spre miazări, în care parte se întorc turcii spre a se ruga. Mimber : estradă spre a pune un tron (Cant. t. I, p. CXXVI) // 29 20/30] 21 / rugăciune // 30 schitul] monastirea // 32 crucile // 33 *lipsește* marele / spre răsplătire] a-l răsplăti de această ispravă //

După săvîrşirea rugăciunii, vizirul adună supt cortul său pe cei mai însemnaţi ofiţeri ai săi şi le zise că lăsarea Moldovei şi a Ţării Româneşti în stăpînirea ghiaurilor e o pricină necurmată de turburări şi împerecheri pentru răscoalele ce ei fac; că spre a curma toate aceste în viitor, el propune ca aceste două ţări să se prefacă în provinţii ale statului (ijaleti) şi, spre a ţine într-însele rînduiala şi pe popor în supunere, să se zidească două cetăţi, una la Bucureşti şi alta la Tîrgovişte [238]. Toţi ofiţerii găsiră de bună această părere. Vezirul înştiinţă îndată Porţii hotărîrea sfatului şi numi pe Satîrgi-Mahomet paşa l-acest nou paşalîc din Ţara Românească [239]. Aşa, pentru a doua oară, turcii izbutiră în statornica lor dorinţă d-a preface ţara în paşalîc. Dar acum, ca şi întîiaşi dată, la 1522, ei întîmpinară în Mihai un alt Radul vodă de la Afumaţi şi nu putură apăra cu armele fapta lor nelegiuită. / Asfel totdauna, în timpuri grele şi nenorocite, roditorul pămînt al patriei noastre şi-a născut izbînditorii. / f.162v

Eşind din adunare, vezirul cu toţi ofiţerii săi se preumblă prin mahalalele oraşului şi aleseră monastirea lui Alexandru-vodă spre a face dintr-însa cetate [240]. Această monastire mare, hramul Sfintei Troiţe, fu zidită din jos de Bucureşti de Alexandru vodă II, feciorul Mircii vodă III, la 1573; stricîndu-se apoi de turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radul vodă, feciorul Mihnei vodă Turcitul şi nepotul lui Alexandru vodă II, şi de atunci ea se cheamă monastirea lui Radul vodă [241]. Vrînd Sinan să facă această cetăţue mai mare, puse de lărgi locul împrejmuirei de două ori pe cît era [242], coprinzînd înlăuntru cetăţuei biserica şi zidirile dinpregiur [243] şi ocolindu-le cu bastioane şi fortificaţii [244]. În vreme ce meşterii măsura şi trăgea liniile, beglerbei, spahii şi ianicerii fură trimişi după lemnele trebuincioase pentru construcţia bulevardurilor [245], şi ceauşii alerga în toate părţile spre a aduna lucrători; şi, fiindcă lumea în ţară era fugită la munţi şi nu se putea aduna mulţi, fură siliţi a trimite de mai aduseră şi din Bulgaria [246]. Clădirea / cetăţii f.164 începu în 21/31 avgust, şi cu atîta silinţă lucrară la dînsa, încît în 12 zile fu sfîrşită [247]. Cum se săvîrşi întărirea palisadelor cetăţuii, Sinan paşa puse într-însa două tunuri mari de ghiulele de paisprezece oca şi iarbă, muniţii şi bucate îndestul [248]. Apoi lăsă în Bucureşti pe Satîrgi-Mehemet paşa cu o mie ianiceri şi o mie culogli drept garnizoană, poruncindu-i să săvîrşească zidul de lemn ce pusese să facă împregiurul oraşului şi care se şi sfîrşi într-o lună de zile [249], şi el rădicîndu-şi tabăra în 3/13 septemvrie, porni spre Tîrgovişte [250].

f.163 (în margine, în dreptul r. 15)

---

1 rugăciunei // 2 a lăsa / Moldavia şi Valachia // 3 era / turburare / împerecheri] de zîzanie (désordre) // 4 făcea // 6 *lipseşte* într-însele să se zidească] d-a zidi // 7 — 8 găsiră de bună] priimiră / 8 *după* părere *ad* şi / îndată *după* vezirul // 10 Aşa] Asfel / preface] numi // 11 *lipseşte* în // 11 — 12 ca şi în zilele lui Radu de la Afumaţi la 15 ... ei întărîtară mai rău pe români asupră-le şi nu // 13—14 *lipseşte* Asfel ... izbînditorii // 15 preumblară // 16 *după* vodă *ad* ce astăzi se cheamă Radu-vodă // 17 — 22 *lipseşte* Această ... Radu-vodă // 22—23 Spre a o mări hotărîse a lărgi locul ei de // 25 *după* măsura *ad* locul // 27 — 29 Apoi Sinan trimise ceauşii în toate părţile spre a aduna lucrători din toată ţara; şi fiindcă n-apucă, căci era lumea fugită, trimise de aduse şi din Bulgaria // 30 21/31] 22 // 30 lucrară la dînsa *după* şi / douăsprezece // 31 Îndată după săvîrşirea întăririlor palisadelor // 32 *după* şi *ad* destulă // 33 *lipseşte* îndestul / Apoi lăsă în Bucureşti] Lăsînd // 34 *după* poruncindu-i *ad* ca // 36 *lipseşte* şi / 3/13] 3 // 36 porni spre Tîrgovişte] luă calea Tîrgoviştei, unde ajunse în 8 septemvrie //

XXI

De două sute de ani, din zilele lui Mircea vodă cel Bătrîn, Tîrgoviștea era mereu scaunul țării. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importența lui comercială făcuse pe domni a lua obicei a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Tîrgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat; și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiții,
f.165 ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi / roditori [251]. Scriitorii contimpurani de feliurite nații se minunează de frumusețea acestui oraș, declarîndu-l că e vrednic d-a fi capitala unei țări și locuința unui domn mare [252]. Acel oraș populat astăzi d-abia e un orășel. Ale lui măreți zidiri vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pămîntul. Un singur turn, rămășiță din vestita Curte domnească, se înalță trist și singuratec pe dasupra acelor grămezi de ruine, întocmai ca acele mari cruci de piatră înfipte în vîrful pleșuvelor movili, mormîntul vitejilor căzuți în bătae. Acest turn, ce mușchiul numai, cu verdeața sa, împodobește, e scump românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martor l-atîtea triumfuri! El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrîn, Dracula vodă , Vlad Țepeș, Radul cel Mare, Radul de la Afumați, Mihai Viteazul și Matei Basarab, toți voevozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici războinici parcă le vezi învoltîndu-se singuratice și tăcute împregiur acestii ruine; adierea vîntului ce suflă din
f.166 Carpați, șuerînd în pustiul turn, / ne pomenește numele lor, și undele mărețe ale Ialomiței pare a cînta necontenit un cîntec de mărire la gloria lor. Asfel i se nălucește oricărui român cu inimă simțitoare cînd cată l-aceastǎ mult elocventă ruină; și el nu se poate opri d-a simți durere amară și d-a ofta după vremea trecută. Dar nimeni n-a simțit aceasta mai puternic și n-a esprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cîrlovo, floare a poeziei, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare tu strălucişi un minut peste România uimită și încîntată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme, dar apucași a ne lăsa o lacrămă fierbinte pentru gloria trecută [253] și o scîntee dătătoare de viață pentru viitor [254]. Cîntarea ta sublimă asupra ruinelor Tîrgoviștei puse pecetea veciniciei asupră-le și ni le va păstra chiar cînd pustiirile anilor le va șterge cu totul dupre pămînt. /

---

2 *lipsește* vodă] // 3 puțină vreme] curînd / Bucureștiului // 4 importanța comercială a acestui oraș silise pe domni a petrece // 5 acest oraș] București / *după* oraș *ad* Tîrgoviștea însă singură se socotea capitala țării / Tîrgoviștea] acest // 6 *lipsește* împodobit / Ialomiței // 7 *după* roditori *ad* Acest oraș care esista încă din vremea romanilor fusese împodobit mai mult de cînd ajunsese capitala țării // 7–8 Toți scriitorii contimpurani de orice limbă și nație se minunează // 9 declarînd // 10 *după* mare *ad* *Tera maestra* strigă un italian mirarea / sa e *după* astăzi / Acele ziduri mărețe vremea // 12 vestitul palat al voevozilor noștri se înalță //12–13 *lipsește* pe deasupra acelor grămezi de ruine // 13 *lipsește* de piatră înfipte // 14 mormîntul] în care zac oasele // 16 care le vorbește de] ce le arată // 16 — 17 *lipsește* El a fost martor l-atîtea triumfuri // 17 *după* văzut *ad* perind/*lipsește* unul după altul //18 *după* Mare *ad* Neagoe

XXII f.167

Turcii găsiră Tîrgoviștea părăsită de locuitori și pustie [255]. Sinan
porunci îndată să se apuce de întărirea orașului ca la București. El prefăcu
o monastire, ce era aproape de Curtea domnească, în cetățue [256]. / Curtea f. 167ᵛ
domnească era atunci zidită în formă de un mare castel, de putea încăpea
într-însa de la 4 la 5 mii ostași și era încinsă cu un zid și cu turnuri [257]. /
Sinan mai întări zidul cel gros dimpregiurul acestui palat din amîndouă f.167
părțile cu pămînt și cu un val de palisade de copaci amestecați cu pămînt [258].
Apoi încungiurară orașul cu un zid de pietre și cu grinzi lipite cu humă și
pămînt cleios, pe care îl rezemă cu un val de pămînt de 12 picioare de lat [259]
și îl ocoli cu un șanț foarte adînc [260], de 12 picioare de larg [261], lăsînd cetății
numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambe legate cu fer, și făcînd
înlăuntru, din apa rîului, trei fîntîni [262]. Aceste lucrări urmară zi și noapte
supt priveghierea de aproape a lui Sinan [263] și se sfîrșiră în treizeci de
zile [264].

Dar Sinan, cînd văzu lucru aproape de sfîrșit, hotărî să nu-și mai
piarză vremea în nelucrare. El lăsă în Tîrgoviște două tunuri mari, patru
culevrine și alte tunuri de cîmpie cu munițiile și proviziile trebuincioase
pentru hrană, dînd comanda cetății lui Ali bei, fiul lui Haidar pașa, bei
de Ciourin, pe care îl declară beilerbei de Trapezunt / (Trepizonda), ală- f.168
turîndu-i pe Kotzi bei d'Amasia [265] și lăsîndu-le și 1 500 oameni cu însărci-
nare d-a săvîrși lucrul întăririlor cetății; iar el porni cu toată oastea către
munți, în urma lui Mihai vodă [266]. Planul lui era ca, ajungînd oștirea
românească, s-o înfrîngă și, călcînd-o în picioare, să pătrunză în Ardeal,
ca să combineze operațiile sale cu ale armiei ce fiul său, Muhamed pașa,
comanda în Ungaria [267]. Dar Mihai vodă, aflîndu-se în tabăra de la Stoe-
nești, întărită atît prin natură, cît și prin artă, nu era lesne de înfrînt.
Cu totul dimpotrivă însă se întîmplă. Sinan venise de tăbărî nu departe
de strîmtoarea în care sta Mihai și în fața taberii lui, pe un loc înalt, de
unde putea vedea ambele taberi. El sta și se mira de îndrăzneala alor noș-
tri, care în așa mic număr, se încumăta încă a-l aștepta fără frică [268].
Mihai însă se feri d-a se apuca în bătălie generală cu dușmanul, dar fu
neobosit a-i hărțui armata și a-i coprinde liniile de comunicație și proviziile.

Continuare subsol p. 88

v[oe]v[od] // 19 Viteazul] cel Viteaz // 19 — 20 *lipsește* toți ... războí // 20 umbra / *lipsește* eroici / războinici voevozi ni se pare că încă că să involește singuratice // 21 împregiurul / suflă] vine // 22 în pustiul turn] furios // 23 cîntec] imn / gloria] slava 24 — 27 Asfel... tine] La cîte glorii și triumfuri, martor el a fost și iată pentru care orice român cu inimă și simțire poate acum vedea această mult elocventă ruină fără a simți dureri, fără a ofta după gloria trecută. Dar nici unul n-a simțit aceasta mai puternic și n-a esprimat în cuvinte mai frumoase simțirea lor decît tine, o // 28 *lipsește* o // 29 lucirea] strălucirea 3 prefăcu] preface // 4 Curtea domnească] palatul voevodului // 3—6 *lipsește* Curtea ... Sinan // 7 întărește / acestui palat] palatului // 8 *lipsește* cu // 9 incungiură // 10 pe care îl rezemă cu] rezemat de // 11 îl ocoli] apoi // 12 *după* alta *ad* dindărăt / *lipsește* în dos legate *după* fer // 13 *după* urmară *ad* necontenit // 16 *lipsește* dar / *după* Sinan *ad* însă // 17 El lasă în Tîrgoviște] și lăsînd acolo // 19 pentru] de / dînd] dete // 20 *după* declară *ad* atunci / *lipsește* (Trepizonda)// 21 *lipsește* și //22 lucrarea / *lipsește* cetății / iar] și / oștirea //23 în urma lui] după / *lipsește* vodă // 23 — 26 ajungînd pe Mihai să-l birue și călcînd în picioare armata românilor să intre în Transilvania ca să combineze operațiile sale cu ale armatei turecști din Ungaria // 26 *lipsește* vodă // 27 înfrînt] biruit // 31 mic] puțin / *lipsește* încă // 32 dușmanul] turcii / *lipsește*-i // 33 *după* armata *ad* lor, a-i tăia //

Uneori întărîta o ceată de turci, o trăgea dupe sine în locuri grele şi ei f.169 necunoscute, unde o sfărîma cu înlesnire; / alteori cuteza a izbi pe turci chiar în tabăra lor [269]. Mai adesea, prin gonacii lui cu cai uşori, punea mîna pe mulţi duşmani şi dobîndea de la dînşii pradă multă, cai nenumăraţi şi peste o sută de cămile [270]. „Asfel acest eroic războinic — zice Walther — nici de dosirea nestatornicilor ostaşi ce îl părăsise, nici de mulţimea vrăjmaşilor nepierzîndu-şi inima” [271], printr-un război parţial osteneşte pe duşman şi îi închide calea Ardealului, dînd timp lui Báthory d-a-şi aduna oastea şi d-a-i veni într-agiutor.

f.169v Dar chiar / de nu i-ar veni acesta într-agiutor, Mihai acum putea fi sigur că ţara lui e mîntuită de turci, căci aceştia, neputînd a-l scoate din poziţia de la Stoeneşti, fiind şi demoralizaţi prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai putea nici trece în Ardeal, nici sta mult în ţară, mai cu seamă că şi iarna se apropia, cetăţile făcute la Tîrgovişte şi Bucureşti nefiind o ocrotire temeinică, după cum vom vedea. Aşijderea în acele trei îngrozitoare espediţii ce făcuseră mai dinainte turcii în Ţara Românească, povăţuiţi chiar de sultanii lor, Baiazid I (1397), Mahomed I (1416) şi Mahomed II (1462), învingători sau învinşi, ei nu putură sta mult în ţară, căci românii se trăgea în poziţiile lor din munţi, unde duşmanul nu-i putea ajunge şi de unde ei îi da harţă neîncetat, îi răpea proviziile şi îl ostenea prin lupte mărunte, încît [îl] silea a lăsa cîmpia pustiită şi a deşărta ţara. /

f.169

XXIII

În mijlocul vremilor acestor, Sigismund Báthory, după atîta întîrziere, era acum viitor spre hotarăle Ţării Româneşti, cu oşti grele. Amerinţarea unei primejdii obşteşti sculase în picioare şi unise împreună pe toate popoarele războinice ce locuiesc Ardealul. Duminecă în 17/27 avgust [272], el eşise din Alba-Iulia însoţit numai de gvardia sa ce se alcătuia de două mii oameni pedestrime, alţi atîţia călări/me şi cu multe bagaje f.170 de război [273], şi a doua zi ajunse la Sas-Sebeş (Miercurea). Chiar în aceeaşi zi (18/28 avgust) priimi olăcariul trimes, cum ştim, de Mihai vodă din tabăra de la Călugăreni în 13/23 seara, spre a-i vesti strălucita izbîndă şi a-l ruga a grăbi a-i veni într-agiutor. Această glorioasă veste o scrise Si-

1 *lipseşte* grele şi ei // 2 cuteza] îndrăznia // 3 *lipseşte* cu cai uşori // 4 dobîndi / *lipseşte* de la dînşii / 5 *lipseşte* zice Walther // 6 dosirea] fuga / ostaşi] războinici// 8 duşman] vrăjmaş // 8 — 9 calea Transilvaniei pînă cînd sosi prinţul Báthory // 10 — 21 *lipseşte* Dar ... ţara // 23—25 În sfîrşit Sigismund Báthory se apropia de hoterele Ţării Româneşti cu o armată numeroasă. Primejdia comună sculase // 26 Duminecа în 17 / 27 avgust] În 27 avgust (s.n.), // 27 *lipseşte* însoţit / de] cu / sa] lui // 29 lipseşte (Miercurea) / acea // 30 *lipseşte* (18/28 avgust)/ olăcariul] curierul / *lipseşte* vodă // 31—32 Călugăreni cu trei zile înainte (13/25 avgust), care îi vestea izbînda cea strălucită şi îl ruga // 32 glorioasă veste] veselă ştire o scrise *după* Sigismund /

gismund îndată împăratului [274]. A doua zi el priimi încă altă veste de bucurie: luarea cetății Lipova [275]. După o robire de 44 ani supt turci, această cetate căzuse, în 23 avgust, tot într-o zi cu bătaea de la Călugăreni, în miinile lui Borbely, care, dupe cum știm, de cîtăva vreme o ocolise și o bătea. Dar aceea ce îl mulțămi și mai mult pe Báthory fu știrea ce-i veni că tătarii, care era să vie să năvălească prin Moldavia în Ardeal, sosindpînă la Nipru, fură siliți a se întoarce înapoi, căci aflară cum că cazacii și cu muscalii au dat năvală în țara lor, și că avangarda tătărească ce pătrunsese în Moldova fusese asfel înfrîntă de moldo/veni și de munteni, f.171 încît făcu pe ceilalți a pierde pofta de a le mai veni într-agiutor.

Așa, Báthory, putea acum fi sigur că nu va fi supărat printr-alte năvăliri în operațiile sale împotriva lui Sinan [276]. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de zile, ca să dea timp oștilor, chemate din toate părțile, a se aduna [277]. El trimise înainte pe comiții Baltazar Bogați, Benedict Mincenti și Lupul Corniș la cele opt scaune săcuești, ca să cheme pe vitejii săcui la arme. Dar acest popor răspunse că nu se va duce la război pînă nu i se va da mai întăi înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cîtva timp înainte [278]. Acești săcui fiind cei mai mulți țărani, libertatea ce vroia era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. Cererea lor puse în mare cumpănă și amețeală pe Báthory, căci el era firește mai plecat către nobili, care îl slujiseră cu credință și se ridicaseră cu toții în oaste, și nu vroia a recunoaște atîtea jertfe ale lor făcîndu-i să piarză veniturile ce trăgea / de la iobagi și ruinîndu-i. f.172 Se temea încă de pilda urîtă ce va da în țară dînd săcuilor libertatea, aceea ce văzînd ceilalți iobagi, se vor îndemna și ei a o cere pentru dînșii, revoltîndu-se împotriva nobililor. Dar interesul patriei și amerințarea vrăjmașului vorbi mai puternic, decît interesele aristocratice, le birui, și săcuii dobîndiră libertatea cerută [279].

De la Sas-Sebeș, Báthory porni către locul hotărît pentru concentrarea oștilor în cîmpiile Bîrsei, la Dealul Negru (Feke-tehalom), în preajma Brașovului, unde ajunse în 4 octomvrie (s.n) în șase tabere [280]. Aci sosind 14 755 săcui armați [281], li se proclamară în tabără libertatea lor, întărind-o cu mare credință și giurămînt [282]. Pentru această libertate ce li se dete, săcuii se îndatorară ca să dea la trebuință de război pînă la 40 mii

1 *lipsește* el // 2 de bucurile] bucuroasă / Lipovei // 2 — 5 După ... bătea] care căzu în miinile lui Borbely, ce știm că o asedia în 28 avgust, de 44 de ani această cetate era în miinile turcilor // 5 *lipseste* pe Báthory //5 — 6 știrea ce-i veni] vestea // 6 Ardeal] Transilvania // 7 fuseră / înapoi] îndărăt // 8 dat năvală] năvălit / și[2]] iar // 9 fură într-atît bătuți // 10 de a] d-a // 11 Așa] Asfel / putea *după* acum // 12 *lipseste* el fu silit // 13 *după* Sebeș *ad* trebui a zăbovi // 16 — 17 Dar săcuii răspunseră că nu se vor bate în contra vrăjmașului pînă nu li se va da mai întîi libertatea ce li se // 17 făcuseră // 18 cîteva vreme // 18 — 19 *lipsește* Acești ... locului // 19 Cererea lor] Aceasta / 20 — 23 căci cei ce se plîngea era mai mulți țărani iobagi nobililor locului. Apoi pe lîngă paguba ce cererile săcuilor aducea domniei, ele ruina pe acești nobili, care printr-aceasta pierdea iobagii lor și veniturile ce trăgea din urma lor. Sig[ismund] voia să necăjeze pe nobili, către care era plecat și care în mare parte îl slujise cu credință și se ridicase cu toții în oaste în contra dușmanului și a cării credință nu voia a răsplăti ruinînd-o // 24 — 25 urîtă, acordînd săcuilor niște drepturi pe care văzînd iobagii ceilalți vor fi și ei îndemnați a face o asemenea reclamație, revoltîndu-se // 26 amerințarea] nevoe // 28 Sigismund porni de la Sas-Sebeș către // 29 — 30 în preajma] lîngă // 30 Brașov // 31 sosiră // *după* armați *ad* și după ce / li se proclamară *după* tabără //32 întărind-o] și / *după* giurămînt *ad* li s-au întărit // 32 — 33 Pentru această libertate ce li se dete] Din parte-le// 33 dea la trebuință] ție la nevoe de război //

oameni cu cheltuiala lor, ca să plătească în toți anii prințului, de fiece casă, un ioachim, o măsură de grîu și alta de ovăz ; și, de se va naște lui Sigismund un fecior, fiecare să-i aducă un bou îngrășat în curte [283]. Îndulcindu-se atunci săcuii de libertatea dobîndită, trimiseră de mai adunară și alți [f.173] ostași, și asfel numărul lor în tabără se urcă la 24 mii oameni, din / care [f.173v] 9 200 pușcași, iar ceilalți lănceri și săgetari [284]. / 16 mii săcui, ce rămînea din numărul de 40 mii ce se învoiseră a da, trebui să rămîe în Ardeal spre a apăra țara de vro năvălire ce i-ar putea amerința din partea polonilor ce [f.173] se afla în Moldova [285]. / Apoi veniră în tabără nobilii Ardealului, care puseseră în picioare 13 mii oameni : prusianul Ioan Veiher, fiul lui Ernest, cu 1 600 cavaleri teotoni [286], armați c-o pușcă și un pistol, pe lîngă care avea și arc și săgeți [287], și 80 cazaci din Polonia [288] ; 300 cazaci încă ai lui Báthory, armați asemenea cu o pușcă și un pistol [289] ; Ștefan Bocskay cu 800 lănceri de la Oradea Mare și 1 200 arcobuzieri pedestri ; 4 000 pedestrași cu puști, rădicați cu cheltuiala sașilor, din care 1 000 învestiți în negru, și pentru aceea numiți *negrii*, cu cheltuiala sibienilor, 1 000 învestiți în albastru, cu cheltuiala brașovenilor, 1 000 în verde, cu cheltuiala mediașenilor, și 1 000 în roșu, cu cheltuiala bistrițenilor [290]. Adunîndu-se toate aceste oștiri, Báthory porni cu dînsele de veni lîngă vama Branului, la Türzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei, și apoi mai adăogat cu întărituri de Hunyad, și care în acea vreme se afla supt paza brașovenilor [291]. Aci sosi Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu 2 300 pedestrași, 800 călăreți și 22 tunuri mari pe care. El nu putuse veni d-a drep- [f.174] tul pe la săcui, de teama tătarilor, și fu silit a face încun/giur. În drumu-i, el se întîlnise cu o ceată de poloni, ce năvălise în țară și țintea a-l zăbovi în drum, pe care foarte rău tăindu-i și spărgîndu-i, luîndu-le și multă pradă, își urmă calea, trecu munții și pătrunse în Ardeal [292]. Îndată sosi veste în tabără că hatmanul Poloniei, Zamoisky, aflînd că Răzvan vodă a plecat în Ardeal, a intrat în Moldova fără știrea craiului său și a pus domn pe un Ieremia Movilă. Această veste turbură foarte pe Báthory și pe Ștefan vodă, dar se văzură siliți a o suferi deocamdată [293] și a-și urma calea luată, căci Sinan pașa amerința și săcuii era neodihniți și cîrtitori pentru că nu li se dedese încă diploma întăritoare a drepturilor de curînd dobîndite [294]. Această diplomă, scrisă pe pergament, li se dete în sfîrșit în mînă și îndată o seamă dintr-înșii porniră înainte în Țara Românească [295]. Cum sosi acest ajutor la Stoenești, Mihai, deși mult mai slab decît duș-

---

1 că vor plăti // 2 și²] în sfîrșit / că născînd // 3 fecior] fiu / îi va duce / curtea lui // 3 — 4 Ei îndulcindu-se de aceasta trimiseră alții // 5 *lipsește* ostași / *lipsește* în tabără // 6 — 9 *lipsește* 16 mii .. Moldova // 9 *lipsește* în tabără / Ardealului] Transilvania //12 *după* cazaci *ad* armați // 13 *lipsește* un // 16 *lipsește* și pentru aceea numiți negri // 19 Báthory] Sig[ismund] // 20 craiul] regele // 21 *după* care *ad* era / *lipsește* se afla // 23 cară // 24 de teama] din frica drumu-i] cale-i // 25 *lipsește* el / năvălise] intrase // 26 — 27 care măcelărindu-i și împrăștiindu-i și luînd multă pradă de la dînșii, își // 27 trecînd / și pătrunse în Ardeal] în Transilvania // 27—28 Îndată se aflå atunci veste neplăcută că // 28 *lipsește* vodă // 29 Ardeal] Trans[ilvania] / craiului său] regelui Poloniei // 30 Báthodry] Sig[ismund] // 31 Ștefan vodă] Răzvan / se văzură] fură // 32 *lipsește* pașa // 33—34 de curînd dobîndite] ce se acordase // 34—35 în sfîrșit *după* mînă / porni / *lipsește* înainte //36 la Stoenești] în tabăra lui / deși nu avea multe oștiri, dar //

manul, dar plin de nădejde în D[umne]zeu şi de încredere în voincii săi, puse gînd să-şi cerce norocul şi să dea o bătălie generală cu turcii. Însă Báthory poruncise săcuilor săi ca să nu se încumete fără înţelepciune în noroc şi să nu întreprinză nimic pînă va sosi el însuşi. Drept aceea, silit fu Mihai a aştepta sosirea lui Báthory [296].

XXIV

f.175

În 7 octomvrie (s.n), Sigismund Báthory, împărţindu-şi oştile în 9 trupuri [297], îşi clăti tabăra cu multă greutate, din pricina drumurilor noroioase şi, trecînd înălţimile Carpaţilor, ajunse în povîrnişul acelor munţi, la satul Rucăr, în coprinsul hotarelor Ţării Româneşti, unde, în strîmtoare de munte, îşi puse tabăra [298]. Pe cînd ostaşii îşi întocmea acolo tabăra şi îşi întindea corturile şi pavilioanele, un vultur negru şi foarte mare, luîndu-şi zborul dupe muntele vecin numit *Piatra Craiului*, pluti cîtva în aer pe deasupra taberii şi apoi se aruncă cu multă iuţeală şi repegiune asupra cortului prinţului Ardealului. Greutatea trupului său neiertîndu-l a se scula lesne ca să zboare, ostaşii ce se afla aproape, văzîndu-l, alergară iute, îl prinseră şi îl duseră la pretoriul prinţului. Înlesnirea cu care prinseră această pasăre, dumesnicia şi nespăimîntarea ei de sunetul armelor şi de strigările taberii, făcu ca ostaşii să privească acestă întîmplare ca o minune şi ca un auguriu. Unii ziceau că / vulturul arată pe (f.176) Sinan paşa, care are să cază în mîinile creştinilor. Alţii mai fricoşi bănuiau că acest auguriu vesteşte că creştinii vor fi învinşi, de vreme ce vulturul esta pajora împărăţiei nemţeşti [299]. Iezuviţii ce însoţea pe Báthory se încercară a esploata această întîmplare în folosul propagandei lor. Iezuvitul Alfons Carilie scria atunci de la Rucăr în Ardeal că mulţi, văzînd această minune d[umne]zeească, au venit la credinţa papistăşească [300].

Báthory fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămînă pînă trecură căile cele grele şi înguste ale acelor munţi numeroasele cară cu praful, muniţiile şi bagajele armatei [301]; căci această trecere de la Türzburg este una din cele mai grele ale Ţării Româneşti : muntele este rîpos şi repede şi căile înguste, de fură nevoiţi a slobozi carăle cu funiile la vale [302]. Aci sosi şi ajutoarele împărăteşti ce se aşteptau de atîta vreme : silezianul Albert Rajbici, unul din cei mai vestiţi căpitani de călărime, trimis de arhiduca Maximilian de la Casovia cu 1 600 cuirasieri nemţi, ce se chema *Reiteri*

---

1 — 2 şi incredere in vitejia a lor săi, se găti spre a da o bătălie generală duşmanului // 2 *după* însă *ad* prinţul // 3 *lipseşte* săi // 4 Drept] De // 5 *după* Mihai *ad* vodă / d-a / Báthory] Sig[ismund] // 7 *lipseşte* Báthory // 11 ostaşii] soldaţii // 12 *după* tabără *ad* o întarea / întindea] aşeza // 14 iuţeală] repegiune // 15 d-asupra // 16 văzindu-l] o văzură şi alergînd // 18 il [1,2]] o // 18 *lipseşte* cu // 18 — 19 care o prinseră, nespăimintarea nici de sunetul armelor, nici de strigari şi dumesniarea paserii mirară pe ostaşi şi ii făcură a privi aceasta // 20 auguriu] lucru ce prevestea ceva. Aceasta ii aruncă in deosebite păreri / zicea // 21 bănuia // 23 Báthory] Sig[ismund] // 24 in folosul propagandei lor] natura // 25 *după* Rucăr *ad* unde venise/Ardeal] Trans[ilvania] // 27 o săptămină] opt zile // 28 *lipseşte* cele // 29 bagagiurlile / trecere] intrare // 31 *după* căile *ad* atit / de fură nevoiţi] incit trebuiră // 32 *lipseşte* împărăteşti / aştepta / *după* vreme *ad* de la impăratul // 33 arhiducele // 34 *după* Casovia *ad* impreună şi cu o sutăcincizeci cazaci din ţinuturile Poloniei, frumos echipaţi ; / ce se chema] numiţi //

f.177 în acel / timp, şi cu 150 cazaci din ţinuturile Poloniei, frumos echipaţi [303], şi Silvio Piccolomini cu 75 cavaleri florentini, trimişi de marele duca de Toscana cu poruncă ca să erneze în Ardeal [304]. Báthory trimisese întru întîmpinarea lor pe Francisc Theke, ca să le îngrijească de conace şi să-i călăuzească pînă la tabără [305].

Pîn-a nu pleca din Rucăr, prinţul Ardealului făcu căutare armatei sale, care se urca la 32 mii pedestraşi, 22 mii călăreţi şi 54 tunuri.[306] apoi, clătindu-şi tabăra, merse şase mile mai nainte şi, trecînd Dîmboviţa, ajunse la sat la Stoeneşti, unde cu mare dorinţă fu întîmpinat de Mihai vodă, ce îl aştepta, cum ştim, acolo, avînd cu sine oaste a sa 8 mii oameni şi tunuri 22 [307]. Numărul oştirilor împreunate se urcă atunci la 62 mii ostaşi şi 76 tunuri. Báthory tăbărî la Stoeneşti, spre a lăsa oştile sale a se odihni şi întrăma puţin [308]. /

f.178

XXV

Armiele protivnice se afla acum aproape una de alta. Ostaşii lui Báthory, care era mai mult adunătură, neobicinuiţi cu războiul şi speriaţi de numărul şi de vitejia turcilor, avuseseră vreme a se deprinde cu încetul a-i vedea mai fără frică şi a lua curagiu. De la sosirea săcuilor în tabăra de la Stoeneşti, după care urmară curînd şi alte cete, unele după altele, ei începură a întîlni pe turci cînd mergea după furagiu. Lupte mărunte se înhăţa între unii şi alţii, şi în aceste lupte mai adesea creştinii biruia. Emulaţia întră atunci între aceştia ; cetele ce mergea după furagiu se mai măriră şi din zi în zi luptele se făcură mai dese. Aceste bătăi mărunte îi îmbărbătă pînă în urmă într-atît, încît ei aştepta acum cu nerăbdare ocazia unei bătălii generale cu turcii. Dimprotivă, aceştia, demoralizaţi de învingerea de la Călugăreni, de puţina izbîndă ce dobîndiseră pîn-atunci în toată acea campanie, acum, cînd văzură pe creştini cu puteri
f.179 aşa de însemnate, pierdură de tot / inima şi dorinţa de a se mai bate [309]. Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, cum văzu înglotirea oştilor la Stoeneşti, de plecă de acolo şi-şi mută tabăra lîngă Tîrgovişte. Scopul lui era să caute a prelungi cît va putea mai mult războiul, fiind sigur că, în vreme ce armia lui e întru toate îndestulată din ţară, armia creştină, avînd lipsă de bucate şi de bani nu va putea mult sta adunată şi va fi nevoită a se risipi [310]. Generalii creştini, înţelegînd acest plan al lui Sinan, hotărîră a grăbi cît mai mult operaţiile războiului şi spre aceasta a porni îndată după turci spre a-i sili să priimească o bătălie.

---

3 Ardeal] Transilvania // 4 *lipseşte* le // 5 la] în / tabăra lui // 6 Ardealului] Báthory / căutare] revistă // 8 clătindu] mişcîndu / şi mergînd / miliare / *lipseşte* mai / înainte // 9 ajunseră / satul // 10 *lipseşte* cum ştim / *după* acolo *ad* în tabăra întărită / *lipseşte* avînd cu sine oaste a sa / opt / oameni] ostaşi aleşi // 11 22 *după* şi // 12 Sigismund se aşăză aci lăsînd ostaşilor timp spre a se // 15 Armatele / acum]atunci // 16—21 războiul şi avînd temere de vitejia şi numărul turcilor, începură cu încetul a se deprinde a-i vedea mai fără frică şi a lua curagiu. În toate zilele ei întîlnea pe turci cînd mergea după furagiu. Lupte parţiale începea între unii şi ceilalţi şi în aceste lupte biruinţa era mai adesea a creştinilor // 23 din zi în zi *după* dese // 23 — 24 Aceste lupte îi încuragiară în sfîrşit atît // 24 acum *după* ei // 25 dimpotrivă *după* aceştia // 27 pînă/putere // 28 *lipseşte* de [1] / inimă] curagiu // 29 făcu] sili // 29 — 30 *lipseşte* cum . . . de // 30 a pleca şi a-şi / lîngă] ·la // 30 — 36 Ducii creştini bănuind că scopul lui Sinan este să prelungească războiul, ca să silească oştirea lor a se îmbrăţişa din lipsa proviziilor de hrană, în vreme ce el se află îndestulat de toate din ţară, porniră îndată după dînsul //

În 15 octomvrie de dimineață un semn ceresc veni a mai îmbărbăta pe creștini și a mări nădejdile lor de biruință. Pe un cer senin și cu toate că soarele răsărise, ei văzură în vreme de un ceas, dasupra taberii lor, o cometă strălucitoare. Această stea fu privită de dînșii ca un înger vestitor de biruință [311]. Armia creștină, ce fusese cale de șase ceasuri numai de Tîrgoviște, se clăti de acolo și în aceeași zi de 15 octomvrie merse de tăbărî într-o / cîmpie mare, cu un mil departe de Tîrgoviște [312] și cu un [f.180] sfert de leugă de tabără lui Sinan [313], cu hotărîre d-a-i da bătălie în ziua următoare, de va voi s-o priimească [314].

Armia creștină sosi într-acel loc, abia călăreții începuseră a descăleca și pedestrașii a pune armele jos, cînd o mare turburare ameți toată tabăra. Niște streajări ce se aflaseră puși la pază într-o pădure în noaptea trecută, auzind de departe un zgomot făcut de alți ostași creștini care tăiau lemne, își închipuiră că acolo trebue să fie toată armia turcească, care vine drept către dînșii ; și frica făcîndu-i să vază aceea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostașii ce-i văzură sosind speriați, întrebîndu-i pricina, aflară de la dînșii cum că au văzut armia vrăjmașă viind să-i lovească. Vestea aceasta se răspîndi iute în toată tabăra ; semnalul de bătae se dete îndată și toți ostașii, alergînd la arme, umblau învălmășiți, făcînd larmă mare, fără a se putea întocmi la rîndul lor și a-și găsi steagul și căpitănia lor. În acea / neorînduială, spaima făcîndu-i să auză bubuiturile [f.181] de tun vrăjmășesc, fiecare începu a se gîndi numai la mijloace de scăpare. În sfîrșit, avangarda, alcătuită de români și ostașii nemți, izbutiră a se așeza mai întîi în rînduială și sta gata a priimi pe turci, cînd se deslуși lui Báthory pricina acelii turburări. El trimise atunci de spuse în toate părțile că să se însenineze și să se liniștească duhurile turburate și spăimîntate ; dar neputîndu-se stîmpăra larma, fu silit a pune să strige prin trîmbițe ca fiecare să tacă supt pedeapsă de moarte. Numai printr-această strașnică poruncă ostașii se liniștiră [315].

Era între ambele taberi vrăjmașe și într-o depărtare numai de o alergătură de cal și de una și de alta un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dîmbovița. P-acest deal spun să se fi urcat Sinan ca să privească bine armia creștină. Văzînd-o mult mai numeroasă decît socotea și bine rînduită, auzind și vestea răspîndită că se așteaptă și arhiduca Maximilian cu o mulțime de soldați / italieni, cătînd și la demorali- [f.182] zarea armiei sale, temerea îi coprinse inima și nu se mai gîndi la altceva

1 *după* octomvrie *ad* cînd ai noștri se află cale de 6 ceasuri de Tîrgoviște//1—2 a-i îmbărbăta și a le mări nădejdile // 2 ceriu // 3 ei văzură] creștinii priviră // 5 Armata creștinească / 5—6 *lipsește* ce ... octomvrie // 7 miliar // 8 *după* Sinan *ad* și // 10 Abia armata / intr] în / începuseră] apucaseră // 11 ameți] se întîmplă în // 12 *după* tabăra *ad* lor / streajari] oameni de strejă / *lipsește* se / *lipsește* puși // 13 care tăiau] ce merseră să tae // 14 armata // 15 *lipsește* și // 17 *lipsește* cum / armata vrășmașilor care vin // 20 mare *după* făcînd// 21 *lipsește* În acea neorînduială / *după* făcîndu-i *ad* încă // 22 vrăjmășesc] ale dușmanului // 25 atunci] îndată // 27 *după* larma *ad* el // 30 — 31 Aproape de tabăra creștinilor și într-o distanță numai de o alergătură de cal, era un deal // 32 *după* spun *ad* că // 33 armata / *după* creștină *ad* Scopul lui Sinan era să prelungească războiul, fiind sigur că atît din pricina bucatelor, cît și a banilor, armata creștină va fi silită a se împrăștia / *lipsește* mult // 34 și *după* rînduită / ce se răspîndise / arhiducele // 35 cătînd și la] văzînd // 36 armiei] oștirei / temerea] frică / *lipsește* mai /

decît la fugă. Adunînd un sfat de război, el umblă a-și ascunde gîndul d-a fugi supt ideea unui plan ce-ar fi făcut. El zise că socotește să nu priimească bătălia și s-o amîne pe altă dată; că acum se va trage puțin îndărăt, lăsînd pe Ali pașa spre a apăra Tîrgoviștea; că apoi, cînd va vedea pe creștini ocupați cu asedierea cetății, el va năvăli într-o noapte asupră-le și lesne îi va birui [316]. În urma acestora, înzestrară cetatea Tîrgoviștei cu 40 tunuri și cu muniție îndestulă, puse o garnizoană de 3 500 la 4000 ostași, parte pedestrime, parte călărime, supt comanda lui Ali pașa de Trapezunt, pe lîngă care lăsă pe Mihnea-vodă și vro cîțiva bei, iar dînsul în zori de ziuă (6/16 octomvrie), cu toată ceailaltă oaste, părăsindu-și tabăra, fără a-și mai da timp a-i strica întăririle, o întinse cu grabă spre București[317]./

f.183

XXVI

În aceeași zi (6/16 octomvrie), la răsăritul soarelui, Báthory, neștiind că Sinan se trage acum spre București și așteptîndu-se la o bătălie generală, puse să zică din trîmbițe ca fiecare ostaș să se rînduiască supt steagul său. Apoi împărțindu-și armata în șapte trupuri, care toate se urca la numărul de 26 mii călăreți și 35 mii la 40 mii pedestrași, numi după dînsul general mai mare peste toată oastea pe Ștefan Bocskai, nu atît pentru virtuțile lui militare, cît pentru că-i era unchi după mumă și unul din cei mai însemnați și mai avuți nobili ai Ardealului [318]. Cercînd apoi sfaturile domnilor români și ale lui Bocskai, el întocmi rîndul bătăliei asfel: la avangardă se puse Mihai vodă, avînd cu sine 4 mii călăreți ai săi cu lănci, bine învățați, la care se adaogă cohortele lui Albert Király și scadroanele lui Ștefan Ciaki. La aripa dreaptă se așăză două turme de

f. 184 cei mai buni călăreți de / 5 mii lănceri. La stînga tot același număr de lănceri și în același rînd. La centru era pedestrimea, atît cea pretoriană, cît și a secuilor, cu coase și suliți, avînd lîngă sine toată artileria. În urma acestora, venea călărimea germană în a doua linie. În a treia linie, venea un corp de 12 mii călăreți lănceri, care ducea steagurile aurite, și apoi altă ceată, care apăra persoana lui Báthory, în urma cărora venea rămășița armatei cu carăle și bagajele, fiind asfel întru tot șapte pînze de

---

1 *după* decît *ad* numai / umblă] căuta // 3 *după* acum *ad* el / *lipsește* puțin // 6 — 11 După ce lăsă dar în Tîrgoviște ca la 4 mii ostași călărime și pedestrime peste care puse comandant pe susnumitul Ali- pașa de Trapezunt, mai lăsîndu-i și cîțiva bei — un bei de Albania — între care și Mihnea vodă — și înzestră cetatea cu 40 tunuri și cu muniție trebuincioasă pe trei ani; Sinan, în zori de ziuă ridicîndu-și de acolo oștirea și-și părăsi tabăra, fără a-și da timp a-i strica întăririle și o întinse cu grabă spre București, avînd la ariergardă pe Maud-pașa, în 16 octomvrie // 13 În aceeași] A doua / *lipsește* (6/16 octombrie) // 14 se trage acum spre București] a fugit // 15 zică] sune // 16 trupuri] corpuri // 17 treizeci și cinci la patruzeci/*după* pedestrași *ad* el // 19 lui militare cît] și vitezia lui dar / *lipsește* după mumă // 20 avuți] bogați / Ardealului] Transilvaniei / Cercînd] Povățuit // 22 *lipsește* vodă // 23 *lipsește* ai săi // 24 escadroanele / așăză] puse // 25 *după* de *ad* cîte / *după* lănceri *ad* iar / același] atîta // 26 La] În // 27 avînd lîngă sine toată artileria *după* r 28 germană // 27 — 28 În urma acestora *înainte de* venea // 28 venea călărimea] și la spatele lor era șalanga // 29 ducea] povățuia // 31 carele / bagagiurile // 31—1 *lipsește* fiind ... oști //

oşti[318bis]. Dup-aceea, Báthory puse de sluji înaintea tutulor o liturghie solenală, se cumineсă cu sfînta grijanie şi o trecu din mînă în mînă cu multă evlavie la mulţi din capii oştirei şi soldaţi, de făcură asemenea [319]. Toate aceste pregătiri luară cîtăva vreme, pînă dup-amiazi, cînd doi creştini, carii se ziceau scăpaţi din mîinile turcilor din cetatea Tîrgoviştei, sosiră în / f.185 tabără. Ei vestiră cum că Sinan paşa s-a tras cu grabă, lăsînd pe Ali paşa cu Mihnea vodă în Tîrgovişte ; că de două zile garnizoana cetăţii e foarte spăimîntată şi că ianicerii înşuşi chibzuia a se trage, daca un paşă nu i-ar fi ţinut cu sila [320], / f.185v dar că, cu toate aceste, două sute din ei tot scăpaseră şi se împrăştiaseră. / f.185 Capii armiei nu se încrezură în această arătare şi, temîndu-se de vreun vicleşug din partea lui Sinan, spre a-i trage în vro cursă, porunciră ostaşilor să se ţie toată noaptea aceea în întocmire de bătae, fără a-şi strica rîndurile şi a pune armele jos, şi trimiseră gonaci şi iscoade în toate părţile ca să afle adevărul şi ce s-a făcut Sinan. Armia creştină petrecu veghind înarmată toată noaptea aceea şi a doua zi (17 octom.) pînă spre amiazi. Atunci sosiră cîţiva alergători, aducînd veste că turcii erau puţin departe, arătîndu-se că vor a se bate. Ai noştri se pregăteau cu inimă a le sta în frunte, cînd sosiră alţii cu veste mai sigură că Sinan se trage spre Bucureşti, iar că acele oşti turceşti ce se văd era ariergarda de patru mii călăreţi supt Hasan paşa, care mergea trăgîndu-se încet şi cu bună rînduială, îngri/ f.186 jind d-a nu priimi în coadă vro sminteală din partea noastră [321]. Această spăimîntare şi fugă a lui Sinan miră foarte pe ai noştri, socotind cu cît armia lui era mai numeroasă decît a lor şi cum această grabnică retragere va demoraliza de tot pe turci [322]. Alte iscoade veniră atunci de arătară lui Báthory că vro patru mii români, bărbaţi şi femei, de deosibită vîrstă, robiţi, îi duc o ceată de turci spre Dunăre. Prinţul porunci îndată la 500 ardeleni pedestri să alerge să tae calea acelor turci şi să mîntue pe acei sărmani robi [323]. Îndată armia creştină merse, chiar în acea zi (7/17 octomvrie), de ocupă fără nici o împotrivire, tabăra părăsită a lui Sinan [324], unde găsiră numai vro 5 sau 6 turci, care eşiţi fiind de mai nainte din tabără, d-abia se întoarseră acum, cînd picară în mîinile creştinilor şi fură îndată înjunghiaţi [325]. Creştinii găsiră tabăra turcească ticsită de multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, cămile, catîri şi alte lucruri [366], şi fură foarte mîhniţi că această pradă bogată nu fu preţul vitejiei lor [327] . / f.186v Aceasta dovedea

---

1 — 3 Sigismund apoi, bigot şi superstiţios, împreună cu sfetnicii lui se pregăti atunci de bătaea ce era să aibă, prin spovedanie şi preceştanie // 4 amiazi] prînz // 5 ce se zicea // 6 *lipseşte* că / *lipseşte* paşa // 7 *lipseşte* Mihnea vodă // 8 chibzuia] delibera d- // 9 — 10 *lipseşte* dar... împrăştiaseră // 10 — 11 Ducii creştini nu se încrezu l-aceste arătări // 12 poruncii / *după* aceea *ad* pînă a doua zi // 13 bătălie // 14 *lipseşte* şi iscoade // 15 Armata / petrecu] şezu în/veghind înarmaţi *după* aceea // 16 *lipseşte* (17 octom.) // 16—19 pînă cînd se întoarseră gonacii aducînd ştire că Sinan fuge în grabă spre Bucureşti // 23 —24 miră tare pe creştini, de vreme ce armata lui era mult mai numeroasă decît a lor, gîndind încă că această // 25 români] creştini // 26 vîrsta *după* de / de turci *după* robiţi / *după* ceată *ad* din aceştia // 27 ardeleni] trans[ilvăneni] / a tăia // 28 a mîntui / sărmani robi] nenorociţi prizonieri / Îndată] Dup-aceea / armata // 29 *lipseşte* merse / ziua aceea (17 oct.) / *lipseşte* de / 30 *lipseşte* părăsită / *lipseşte* sau // 31 cînd] şi / 32 şi fură îndată înjunghiaţi] care îi înjunghiară // 32 — 33 Creştinii găsiră tabăra turcească] Tabăra se găsi // 33 *după* praf *ad* şi // 34 *după* catîri *ad* încălţăminte // 34 — 35 lucruri care toate căzură în mîinile creştinilor // 35 dovedea] arăta //

graba cu care turcii fugiseră și greșeala ce făcuseră creștinii d-a nu înainta mai iute spre a-i lovi pîn-a nu se depărta. /

f.187

XXVII

Báthory chemă atunci la sfat pre cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul monsinior Alfons Visconti [328], pe care îl trimisese papa cu o sumă însemnată de bani pentru trebuințele războiului [329]. Aci se propuse că, de vreme ce armia turcească, plină de frică, s-a tras spre București, ce sfat ar fi mai bun : a urma fără întîrziere pe dușman, silind în acea spaimă a lui a-l ajunge și a-l birui undeva, sau a lua mai întîi cetatea Tîrgoviștea, unde lăsase el garnizoană și gătire, din care se înțelegea că voește a se apăra acolo multă vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curagiul lor și în noroc, crezînd să singura nefericire ce li se poate întîmpla e d-a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de părere d-a nu se mai opri nici o zi la această cetate, a cării dobîndire nu o prețuia întru nimic, și a se lua îndată după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădea negreșit fără nici o osteneală a lor, unde dimpotrivă, consumîndu-și puterile lor împregiurul acestii șandramale (bicoque), armata lui Sinan își va lua puteri, va tăbărî în loc tare și, avînd vreme de f.188 agiuns, își va îndrepta trebile sau cel puțin se va trage în / siguranță și, crescîndu-și apoi puterile cu nouă ajutoare sau găsind mijloc d-a se uni cu tătarii, va da creștinilor mult mai mult de lucru și va aprinde din nou flacările cele acum mai stinse ale războiului [330].

Mihai și Albert Király stătură împotrivă l-această părere. Ei ziseră că ar fi cu primejdie a înainta, căci s-ar espune între garnizoana cetății, care ar putea a le tăia liniile de comunicații și proviziile, și armata lui Sinan [331]. Silvio Piccolomini rezemă și el această părere prin cuvintele următoare : „Dușmanul — zise el — sau s-a tras de temerea taberii noastre, sau spre a găsi loc mai bun de bătae ; dar și într-unul și în celălalt caz, el a apucat înainte cu o zi și o noapte și a putut a-și pregăti lucrurile sale, încît nu-l vom găsi nepregătit, nici în loc d-a nu se putea mult folosi de graba noastră. Dintr-altă parte, ne vom afla în mijlocul a doi vrăjmași, de vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi necurmat supărați, mai cu seamă despre muniții ce se așteaptă din Ardeal. Apoi a se pune într-o asemenea primejdie este împotrivă a oricărui temei de război și a oricărui f.189 obicei al unui înțelept căpitan. Se adaogă încă și această privire / importantă, că noi sîntem cît se poate de osteniți și slăbiți de drum și, urmînd cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum odihnit și în rînduială și ne vom afla în primejdie d-a fi cu toții înfrînți. Dar dacă el, din întmplare, s-a tras cu gînd d-a fi mai departe de hotarăle Ardealului și prin urmare într-un

---

1 — 2 ei făcuseră de nu înaintaseră mai // 3 *lipsește* XXVII // 4 — 22 Îndată atunci ducii se adunară la sfat de război unde veni și nunciul papal și Silvio Piccolomini ca să chipzuiască de trebue să profiteze de înfocarea ostașilor lor și de descuragiarea turcilor ca să-i izgonească sau de nu e mai bine să caute a coprinde cetatea Tîrgoviștei // 23 *după* Mihai *ad* v[oe]v[od] // 23 — 24 stătură ... primejdie] deteră părerea lor că ar fi primejdios // 26 rezemă și el] se uni cu // 26 — 14 *lipsește* prin ... să facem //

loc unde noi vom avea mai puțină înlesnire de hrană și alte trebuincioase, în vreme ce el, învecinîndu-se cu Dunărea, va putea, prin mijlocul acestui rîu, a se îngriji mai bine, apucîndu-ne noi a bate cetatea, îl vom sili, ca să nu-și piarză reputația, a veni într-agiutorul alor săi, și atunci vom găsi foloasele noastre a ne înhăța la luptă. De se va hotărî însă el a aștepta în București, ce folos mare vom avea oară de vom merge să-l lovim mîine, și nu după două sau trei zile? Încît spre a se uni Sinan cu tătarii, e lucru cu neputință, aflîndu-ne noi între dînșii, afară de aceea că tătarii nu sînt în loc de unde să poată trece cu atîta iuțeală în această parte". Piccolomini închee zicînd că, deși nu e de părere d-a se lua cu atîta nerînduială după dușman și a sta, cum vor unii, în arme toată noaptea aceea, dar crede că ar fi bine ca o bandă din cavaleria noastră să meargă să supere ariergarda dușmanului, fiindcă afară / de neodihna ce-i va pricinui, vom putea f.190
să avem limbă de mișcările lui și să știm mai bine ce să facem [332].

Sigismund Báthory și toți ceilalți capi se priimiră bucuroși la una ca aceasta și tot sfatul hotărî bătaea Tîrgoviștei [333]. Fără îndoială — și urma va dovedi — că aceasta n-a fost cea mai bună părere, căci întîrzierea creștinilor prileji mîntuirea lui Sinan.

Se luase hotărîrea a tăbărî în oarecare post, aproape de Tîrgoviște, văzut de Piccolomini mai dinainte, și, spre aceasta, trimiseră un număr de călăreți ca să ție rînduiala, spre a merge oștile fără amestec a-și lua locurile de așezare [334]. Îndată dup-aceea, pre obiceiul războiului, cerură ca cetatea să se predea [335]. Pașa comandant al cetății, cătînd la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de nădejde d-a fi agiutat, sta în chipzuire să închine cetatea spre a se mîntui el și toți ai săi, dar ianicerii ce era în cetate în număr de două mii se împotriviră, fiind mai bucuroși a se apăra, dupe cum cerea cinstea lor și făgăduiala dată lui Sinan [336]. Într-aceea, creștinii, tăbărînd comod chiar în acea seară (7/17 octomvrie), se duse Piccolomini să vază cetatea și apoi puntară tunurile spre dînsa [337].

XXVIII f.191

În noaptea aceea soldații făcură băștii, pre obiceiul lor [338]. În dimineața următoare (8/18 octomvrie)[339], după ce, prin meterezuri, șanțuri acoperite și tăbii de lemne amestecate cu pămînt, se apropiară ai noștri de ziduri [340] și așezară baterii de tunuri, cu multă înverșunare, de trei părți deodată, începură a bate cetatea [341]. Strălucitul Răzvan vodă, avînd cu

15 — 16 Sigismund plecindu-se și el îndată l-această părere se hotărî de sfat asediul cetății și sfatul hotărî asedierea Tîrgoviștei // 16 — 22 *lipsește* Fără îndoială ... așezare // 22 dup-aceea, pre] după / de război / cerură ca] somară // 23 să se predea] a se da / comandant ... la] care comanda cetatea văzînd / *după* Sinan *ad* izbînzile creștinilor // 24 *lipsește la*[1'2] / armatei] oștirei / ocolise] încungiura / d-] de // 25 chipzuire] cumpănă // 26 în cetate *după* mii // 26 — 29 se împotriviră ... dînsa] nu se învoiră, poftind mai lesne a se apăra, după cum cerea cinstea făgăduelii lor general[ului]. Creștinii aflînd aceasta se apucară chiar în acea zi de asedierea cetății // 30 XXVIII] XXVII // 31 Chiar *înainte de* în / soldații după obiceiul lor făcură întăriri // 31 — 32 *lipsește* În ... după // 33 și tăbii] băști / amestecate cu] pline de / 32 — 33 șanțuri acoperite *după* pămînt / *lipsește* ai noștri // 34 Zidurile cetății / și *după* tunuri // 35 Strălucitul] Meșterul în războae / v[oe]v[od] //

sine moldovenii săi şi cu legioanele săcuilor, se aşezase despre răsărit, pe drumul Bucureştilor, şi bătea partea de sus a cetăţii cu 10 tunuri [342]. f.191v Dintr-altă parte, neînvinsul Mihai vodă cu inimosul Báthory, / care acum f.191 pentru întîiaşi dată vedea războiul, / şi cu eroicul Király, se aşeză despre munţi şi rîul Ialomiţa, la o monastire [343] (care fu atunci stricată şi mai apoi dreasă) [344], departe de cetate de o bătae de săgeată [345]. Ei ridicară acolo două movili în formă de turn [346] şi, cu două baterii de cîte zece tunuri fiecare, din aceste două părţi încep, prin sloboziri neîntrerupte, a pocni f.192 puternic zidurile [347]. Mergînd apoi într-alt templu mult mai aproape / de cetate, fără întrerupere grăbesc lucrările asedierei [348]. Era cu greu însă de a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle şi şanţul ce o încungiura, avea şi încă nişte bălţi împregiur [349]. Apoi turcii dinlăuntru se apăra cu cele mai de pre urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunurile lor, ei împinseră înapoi pe asediatori, ce umbla să treacă şanţurile cu luntri ; răsturnară cu puştile lor pre cei ce, izbutind a trece şanţul, cerca acum a pune scări pe ziduri sau aducea foc la tălpile zidului de lemn spre a-l aprinde ; şi nu uita nimic de ce trebuia spre apărarea cetăţii [350].

Văzînd ai noştri că nu izbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea înfricoşătoare de bombe şi ghiulele, cătînd a sparge laturile zidurilor (battre en brèche les murs). Fumul acestor dese slobozituri de arme ale asediatorilor şi asediaţilor ajunse de întunecă aerul şi ascunse şi la unii şi la alţii vederea duşmanilor lor [351]. Săcuii căutară a se folosi de această negură. Ei aduseră lemne uscate, catran, răşină, buşteanuri aprinse, / f.193 torţe şi alte materii aprinzătoare, şi, aţîţînd bine focul, începură a-l arunca pre streşinile caselor cetăţii şi căutară a aprinde întăririle ei [352]. Dar fiindcă bîrnele de care erau făcute acele întăriri erau încă verzi şi prin urmare umede, şi huma după dînsele nu se uscase, nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se punea pe [de] desupt [353]. Pe lîngă aceasta, prin desele puşcăriri ale artileriei creştine, sfărămăturile caselor cetăţii începură a cădea pe capul celor ce se afla supt zid, căutînd a-l prinde, şi asfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi duşmanii, luptîndu-se vitejeşte, nu-i mai lăsară a se apropia de ziduri, încît izbînda rămase cu totul în îndoială [354].

---

1 aşeză //2 bătu // 3—4 Dintr-altă parte Mihai, Sigismund şi Király // 5 *lipseşte* o / monastirea Dealului // 6 Ei ridicară acolo] şi ridicînd // 7 *lipseşte* şi // 8 *lipseşte* aceste / încep] închizînd pe vrăjmaşi // 8 — 9 slobozituri de tun deloc neîntrerupte, cu multă înverşunare zidurile pocnesc // 10 cetăţue // 10 — 11 Cetatea însă era anevoe de apropiat, căci // 11 — 13 încungiura, era încă împresurată de nişte bălţi. Turcii însă se apăra din toate puterile cu bărbăţie; împing îndărăt de mai // 14 *lipseşte* ei împinseră înapoi // 15 *după* luntri *ad* ca să pătrunză în oraş / răsturna / *lipseşte* lor / izbîndea / *după* şanţul *ad* şi // 16 să pue / *după* scări *ad* pre a se urca / sau] şi pre acei ce / zidurilor // 16 — 17 spre a-l aprinde] ca să le aprinză //17 uita] ne îngrijea / nimic spre a se apăra şi a apărea cetatea // 18 — 20 Asemenea ai noştri urma puşcăriille de bombe şi tunuri spre a sparge costiş laturile zidurilor, asfel încît fumul // 20 dese *după* arme // 21 asediaţilor şi asediatorilor // 21 — 22 ascunse de la unora şi alţii // 22 — 23 vremea acestii negure săcuii aduseră // 24 torţe *după* răşină / 24 — 32 aprinzătoare cu tot ce trebuia spre a aţiţa focul; ei aruncară în foc sarcini de lemne, şi începură a asedia cetatea din toată puterea lor, căutînd a-i da fac, aruncîndu-le pe streşinile caselor şi pe fortificaţii. Dar fiindcă zidurile cetăţii erau făcute de bîrne verzi şi prin urmare prea umede şi că huma nu era încă uscată nu se puteau aprinde zidurile din focul ce li se punea pe dedesupt. În sfîrşit, sfărămăturile cetăţii prin desele puşcăriri, cădea peste capul celor ce se afla pe dedesupt, umblînd a prinde focul şi făcea izbirea a lor noştri foarte anevoe şi cu îndoială de izbîndă. Duşmanii încă prin lupta lor vitejească ţinea pe asediatori în depărtare şi asfel în acea zi izbirea nu izbuti //

XXIX

Văzînd Báthory și cu ceilalți capi descuragiarea oștilor de atîta silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe săcui a da dovadă că-și aduc aminte de libertatea de curînd dobîndită, a nu se descuragia de anevoințe și primejdii și a se arăta că sînt bărbați cu inimă și vrednici/ de libertate [355]. Săcuii se formară atunci în cohortă și începură a duce o f.194 mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei căzură supt loviturile dușmanilor, dar desprețuind orice primejdie, vitejii săcui izbutiră în sfîrșit a aprinde zidul. La vederea flacării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți într-una „*Iesus*! *Maria*!", și care cu scări [356], cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile [357], în vreme ce o parte dintr-înșii purta focul într-alte laturi ale cetății [358]. Artileria, din locul ei, aruncînd ghiulele arse de cele invenate de craiul Ștefan Báthory, aprinde acoperișurile caselor, și dărîmăturile lor, prin mijlocul flacărilor, cad pre capul asediaților [359]. Acum zidul peste tot luase foc și turcii, încinși de flacările cele groaznice de mari, ce mereu creșteau, sînt nevoiți, o parte dintr-înșii, a lăsa apărarea zidurilor spre a încerca/ a stinge focul [360]. Ai noștri se folosesc de acest minut și dau voinicește f.195 asalt, și în vecinătatea serii, din toate părțile izbucnesc în cetate [361]. Turcii, lipsiți de sfat [362], amețiți de flacări și de vrăjmașii ce îi impresurase, nemaiavînd vreme a capitula [363], spre a se mîntui de primejdie și de o prăpădenie desăvîrșită [364], es cu toți pe portița despre deal, necunoscută la ai noștri, căutînd scăpare [365]. Dar călărimea creștină, care pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întîmplare a luptei și aștepta călare eșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în goană, le tae calea, pe unii ucid, pe ceilalți prind; puțini numai, favorizați de noapte, prin păduri putură scăpa [366]; și aceștia încă, pînă mai apoi fură găsiți și uciși [367]; și din toată garnizoana, numai trei turci, fiind bine călăriți, ajutați și de întunerecimea nopții, avură noroc să scape și se îndreptară spre București, ca să ducă lui Sinan vestea acestii nenorociri [368].

---

1 XXIX] XXVIII // 2 — 3 A doua zi în 18 octombrie, Sigismund și ceilalți duci creștini se duseră să îndemne pe săcui // 4 își/ dobindită] dată / și să nu se descurajeze // 5 să se arate bărbați / inima // 6 Săcuii se formară] Aceștia formindu-se / *lipsește* și // 7 — 9 Mulți ... sfîrșit] și îndată, cu toate că aceasta nu se putu face fără ca mulți din ei să cază supt loviturile dușmanului izbutiră // 9 *după* vederea *ad* acestii // 10 săcuii începură a striga tare //10—11 care cu scări] în mare parte puind scări se urcă pe ziduri / 11 — 20 mulți însă, fără scări se arunca asupra zidurilor și căuta a pătrunde în cetate. Cealaltă parte duce foc într-alte laturi ale cetății și acum din toate părțile zidul a luat foc. Tot într-o vreme prin ghiulele aprinse inventate de Stefan aprind acoperișurile lor și dărămăturile lor cad pe capul asediaților. O parte lasă apărarea zidurilor spre a încerca a stinge focul. După amiază ai noștri izbiră din toate părțile. Vrăjmașii încinși în oraș de flăcările cele groaznice de mari ce mereu creșteau, nu știa de trebue să caute a stinge focul sau să împingă năvălirea a lor noștri. În sfîrșit, lipsiți // 20 *lipsește* de / ce-i / *după* împresurase *ad* acum de toate părțile // 21 — 22 o prăpădenie desăvîrșită] moarte completă // 22 *lipsește* despre deal / la ai] a lor // 23 creștină] noastră / care de pe // 24 eșitul] rezultatul // 25 le tae calea, îi sfarmă pe cei mai mulți ucid, pe//26 — 30 *lipsește* și aceștia ... nenorociri //

Săcuii, intrînd în cetate, făcură mare vărsare de sînge. Dărîmînd și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă — lucru la care foarte sînt deprinși, spun analiștii timpului — ei găsiră într-un loc f.196 tainic ascunși / pe Ali pașa, comendantul cetății, și pe Mehemet bei. Zic unii că acești turci nu eșiseră din cetate, mai bucuros vroind o moarte glorioasă decît a fugi [369]; alții spun că erau răniți și de aceea rămăseseră f.196v pe loc [370]. Săcuii îi duseră la Báthory./Între prinși se mai afla doi alți bei: Turan, beiul de București, și Sussim, bei de Tîrgoviște; la toți li se ertă viața. Lepădatul Mihnea vodă întîmpină în cetate o moarte norocită, ce i s-ar fi căzut a-i veni prin gîde, de cădea în mîinile creștinilor; trupul f.196 lui se găsi între cei morți [371]; asemenea și al cadiului de Avlona [372]./ Prada ce săcuii, mai cu seamă, făcură în oraș, și care toată li se lăsă, fu cu deosibire mare [373]. Se găsi în cetate două tunuri mari, care arunca ghiulele de 56 livre [374], și alte 42 mai mici, bani mulți și multe scule de aur și argint, cu muniții și provizii de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo își așezase magaziile [375]. În această asediere, din turci, ca la o mie fură trecuți supt sabie [376]. Din ai noștri periră numai 60 ostași, dar mult mai mulți se răniră [377]/.

f.197

XXX

Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Tîrgoviștei se mai adaogă cu vestirea unei alte izbînzi asupra vrăjmașilor. Ceata ce cu două zile înainte Báthory pornise ca să tae calea turcilor, carii duceau patru mii robi și turme mari de vite spre podul de la Giurgiu, călăuzită fiind de oameni de țară, care cunoșteau bine căile munților și a pădurilor, trecuse înaintea turcilor și, coprinzînd strîmtorile pîn-a nu sosi ei, îi izbiră cu putere, îi sparse rău, ucise mai pre toți, dobîndi înapoi toată prada lor și mîntui robii [378].

A doua zi după luarea Tîrgoviștei (9/19 octomvrie) [379], generalii creștini se adunară la sfat de război și porunciră a le aduce înainte pe Ali pașa, pe care îl siliră prin făgădueli și amerințări a arăta ceea ce știe despre planurile și numărul ostașilor lui Sinan, întrebîndu-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate cu așa puțină oștire la o armată atît de numeroasă. L-aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă f.198 netemere și fără a-și schimba /fața, că „Sinan n-avea cu dînsul fără numai

---

1 — 9 Ali pașa, Mehmed bey, nevrînd să iasă din cetatea ce fuseseră însărcinați a apăra, preferind la fugă o moarte glorioasă sau din alt cuget n-au vrut să iasă din cetate și cum săcuii intraseră dărîmînd tot și făcînd mare vărsare de sînge, scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă lucru la care era foarte deprinși, îi găsiră ascunși într-un loc tainic și îi duseră prințului // 9 v[oe]v[od] / 10 ce i s-ar ... creștinilor] ce i-ar fi venit prin gîde d-ar fi căzut prins // 11 *lipsește* asemenea ... Avlona // 12 cu deosebire] foarte // 14 *după* livre *ad* două culevrine de 54, 40 tunuri mai mici / *lipsește* și alte ... argint // 15 — 16 *lipsește* căci ... magaziile // 16 asediere, periră din ai noștri 60 soldați, mult mai mulți fură răniți. Din turci mai mult de o mie fură trecuți supt sabie // 19 *lipsește* mai // 20 vrășmașului // 22 vite] dobitoace / călăuzită fiind de oameni] povățuită de călăuze // 23 trec // 24 coprind / izbește // // 25 sparse rău] reschiră / ucide / pe / dobîndesc / *lipsește* lor / mîntuesc // 26 robii] prizonierii // 27 dupe / *după* Tîrgoviștei *ad* în / 9/19] 19 / generalii] ducii // 28 a aduce pe //

de la douăzeci și opt la treizeci mii ostași, fiindcă și-a risipit oastea prin orașele și cetățile țării și îi e peste putință ca s-o poată aduna în puțină vreme [380], că daca hanul cu tătarii ce se așteaptă din zi în zi nu-i va veni într-agiutor, el crede că Sinan, aflînd luarea Tîrgoviștei, va părăsii Bucureștii și se va trage spre Giurgiu ca să treacă Dunărea îndărăt; în sfîrșit, că de vor creștinii a pune mîna pe dînsul, trebue să se grăbească a coprinde și a sfărîma acel pod dupe Dunăre. Sinan — urmă Ali — plecînd, îmi lăsă numai puține oști pentru apărarea Tîrgoviștei, dar mă făcu să nădăjduesc că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în cetate un agiutor de cinci mii ostași, afară din zece mii ce îmi făgăduia el însuși, zicînd că are să vie mai apoi să gonească pe creștini de lîngă cetate. El mă asigură încă că armia creștină nu este numeroasă; că cei mai mulți ostași sînt săcui, pe care azi-mîine e sigur să-i întoarcă în partea sa. Blestematul! m-a înșălat și m-a espus la o moarte mai de tot sigură. O vrăjmășie veche e pricina ce l-a făcut a se purta asfel cu mine. Sinan a fost vrăjmaș de moarte / f.199 tatălui meu, care s-a arătat cu slujbe mari împărăției; dar fiindcă tatăl meu n-avea nici o temere de dînsul și el nu-i putea face nimic, trădătoriul s-a folosit de această ocazie ca să verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta tatălui [381]”.

Nu se știe dacă Ali era sincer sau vorbea asfel numai ca să-și tragă compătimirea lui Báthory [382]. Era însă de necrezut ca Sinan să aibă cu dînsul numai atîtea oștiri cîte arăta el, de vreme ce, cînd a plecat de la Tîrgoviște, armia lui întrecea mult în număr pe a creștinilor, după cum mărturisesc toți analiștii contimpurani. Văzînd Ali-pașa puținul efect ce fac plîngerile sale, propuse să se răscumpere cu o sută mii talere de aur [383]; dar Piccolomini se împotrivi de a i se da libertatea. El avea interes a ține prins un om așa de însemnat, ca, întîmplîndu-i-se nenorocirea să cază în mîinile turcilor, să-l poată schimba cu dînsul. Și fiindcă acest șiret italian se făcuse stăpîn pe duhul lui Báthory, î hotărî lesne a nu priimi propunerea turcului [384]. Prințul, după ce răspunse / f.200 cu puține vorbe lui Ali pașa, î trimise supt pază pînă la gazda sa [385] și după aceea, împreună cu alți ofițeri turci, îl porni pe la Brașov la Cluj, în Ardeal [386].

În urma acestora, capii armiei ascultară și raportul iscoadelor ce trimiseseră ca să ia limbă despre turci și, văzînd oarecare potrivire cu arătarea celor prinși, hotărîră a porni îndată după armata turcească [387]. Din nenorocire trebuiră a mai șădea pe loc încă o zi, parte spre a împuternici oastea muncită de drum și de bătae, parte spre a aștepta munițiile și bucatele ce se aducea din Ardeal în tabără [388].

---

1 răsipit // 2 orașiile // 8 oștiri // 12 armata // 16 *după* împărăției *ad* otomane supt trei sultani // 20 astfel // 22 *lipseste* cîte arăta el // 23 armata / p-a // 23—24 dupe cum atestează mai mulți istorici // 25 — 26 aur; dar toate fură zadarnice și el nu putu dobîndi libertatea // 27 ca la întîmplare de i se va întîmpla nenorocirea să cază // 28 șiret] artificios // 29 Báthory] Sig[ismund] / îl hotărî *după* lesene // 29—30 a nu priimi propunerea turcului] să refuzeze propunerile prinsului / Prințul] Si / *lipsește* cu / *lipsește* pașa // 31 gazda sa] conacul său / / 30—32 și apoi îl porni împreună cu alți bei și ofițeri turci prinși supt bună escortă pe la Brașov, la Cluj în Transil[vania] // 33 Dup-aceea generalii ascultînd și raportul // 35 *după* turcească *ad* ca să se bată cu dînsa oricînd o vor întîmpina // 36 — 2 *lipsește* Din ... greșalele lui //

Aceste întîrzieri fatale mîntuiră pe Sinan paşa, cu toate greşalele lui. În ziua aceea (9/19 octomvrie) către seară, vro patru mii turci, care după încredinţarea dată de Sinan că va zăbovi lîngă Tîrgovişte încă două săptămîni, lăsaseră de vro cîteva zile tabăra şi se duseseră departe de acolo după hrană, furagiu şi pradă, se întoarseră aducînd cu dînşii 60 mii boi, f.201 ce răpiseră din munţii şi mănoasele cîmpii ale / Ţării Româneşti. Intra turcii în tabără, mînînd înaintea lor convoiul de vite, fără a bănui de fuga ruşinoasă a lui Sinan ; şi nu fură dezamăgiţi decît cînd din acele corturi ce ei credea pline de ianiceri, văzură azvîrlindu-se românii şi săcuii, care năvăliră asupră-le şi îi tăiară rău şi fără milă. Această întîmplare neprevăzută răspîndi bielşugarea în tabăra creştină, încît un bou ajunse a se vinde pentru un preţ de nimic [389].

XXXI

Sinan paşa, după cum ştim îşi părăsise tabăra de lîngă Tîrgovişte în dimineaţa de 6/16 octomvrie şi luase cu grabă calea Bucureştilor. Hasan paşa, care rămăsese în urmă cu patru mii călăreţi drept ariergardă, îndată ce văzu din înălţimea munţilor pogorîndu-se steagurile creştine spre Tîr- f.202 govişte, grăbi cît putu la drum spre a ajunge tabăra [390]. După o cale de o zi, vezirul tăbărîse, cînd începu a se auzi urletele tunurilor creştineşti / dinaintea Tîrgoviştei. „Tunul lui Mikal-ogli"[391] ! striga turcii prin tabără, îngheţaţi de spaimă [392]. Sosiră atunci nişte trimişi din partea garnizoanei Tîrgoviştei, chemînd pe vizirul într-agiutorul cetăţii ; dar acesta, cătînd la spăimîntarea oştilor, sta în îndoială [393]. Într-aceea o ceată de vro 300 creştini ce se arătară la intrarea unei păduri vecine de tabăra lui îl sili a lua o hotărîre. Oştile Rumeliei, din porunca lui, merseră asupră-le ;dar creştiniile le bătură, le răriră rîndurile foarte şi le puseră în goană ; din cei ce se întoarseră, nu era unul care să nu fie rănit[394]. Un delir de spaimă coprinse atunci toată tabăra [395]. Mulţi din soldaţi începură a dezerta şi a se răspîndi cete-cete ; capii umbla învălmăşiţi fără să ştie ce să facă ; unii sfătuia a se întoarce la Tîrgovişte, lucru ce era cu neputinţă din pricina demoralizării armiei [396]. Sinan scrise îndată lui Ali paşa la Tîrgovişte să apere cît va putea cetatea ; iar văzîndu-se în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu oastea sa spre

---

2 *lipseşte* (9/19 octombrie) // 5 şi *după* hrană / *lipseşte* pradă / se întoarseră] întorcindu-se atunci // 6 — 7 Turcii intrară în tabără avînd înainte convoiul de vite; ci nici nu bănuiră fuga // 8 *după* Sinan *ad* paşa // 9 care] Aceştia // 10 rău şi fără milă] în bucăţi / neprevăzută] extraordinară // 12 *după* nimic *ad* Siguri că vor găsi armata turcească pe loc şi noaptea oprindu-i d-a vedea că acolo acum se afla creştini, căzură în mijlocul acestora, care omorîră pe mai mulţi dintr-înşi, pe alţii prinseră, puţini numai putînd scăpa cu fuga, ajutaţi de întunecimea nopţii. Jaful lor tot căzu în mîinile creştinilor // 15*lipseşte* dimineaţa de 6 // 15—16 Hasan-paşa, care era la ariergardă, îndată // 19 *după* auzi *ad* în tabăra turcească // 19—21 tunurilor cu care creştinii bărea Tîrgoviştea. „Auzi tunul lui Mikal-ogli" strigară deodată turcii înspăimîntaţi // 21 nişte] în tabără // 22 cătînd la] văzînd //23 sta la îndoială] sale, nu cuteza a o face Într-aceeaşi vreme / trei sute // 24 lui] turcească / să ia vreo // 25 *lipseşte* din porunca lui // 26 foarte *după* răriră / *după* foarte *ad* mult / le[2]] îi / şi din acei ce // 27 Un delir de spaimă] spaimă groaznică / atunci *după* tabăra // 29 capii] căpeteniile / învălmăşite // 30 lucru . . . armiei] dar starea de demoralizaţie a armatei o făcea cu neputinţă // 32 văzîndu-se la cea din urmă estremitate să se tragă //

podul de la Dunăre. Aceste scrisori n-ajunseră pînă / la Ali, fiind prinse f.203
de către ai noștri [397]. Vezirul apoi își urmă retragerea spre București,
unde ajunse în două zile [390]. / În acea demoralizare a armiei sale, Sinan, în f.203ᵛ
loc să se grăbească a o trece cît mai curînd peste Dunăre, spre a o mîntui,
nădăjduind o apărare mai îndelungată din partea Tîrgoviștei, / se încumetă f.203
a se mai zăbovi la București. El obști că va șădea armia acolo 15 zile și
porunci ca nici o oștire, nici un negustor n-are să treacă podul Giurgiului
pînă la acel soroc ; și pentru aceasta orîndui o gvardie la pod cu poruncă
strașnică să nu lase pe nimeni a trece. Pe lîngă acestea, se silea în tot
chipul spre a liniști duhurile și a le da curagiu [399]. În vremea aceasta, cei
trei călăreți scăpați cu mare greu de la luarea Tîrgoviștei sosiră în București,
vineri dimineața în 10/20 octomvrie, aducînd vestea căderii cetății în
mîinile creștinilor [400]. Mări această știre peste măsură spaima și amețeala
(confusion) în tabără [401]. Sinan atunci, văzînd că descuragiarea oștilor
crește mereu în loc d-a scădea, cum află și de luarea Tîrgoviștei, se sperie
și el atît demult, încît, cu toate că întărise orașul Bucureștilor și monastirea
lui Alexandru vodă mai bine decît Tîrgoviștea, nu se mai / încrezu în acea f.204
apărare și nu mai îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman [402]. El
porunci să pue în pivnițile acelii monastiri o mare mulțime de praf de
pușcă pe care-l acoperi cu pae, așăzînd un fitil lung care să arză cu încetul,
lăsînd și oameni spre a-i da foc, ca asfel, cînd vor intra creștinii în acel
loc, monastirea deodată să fie zvîrlită în aer cu o mare putere și dînșii să
piară ca vai de ei supt acele ruine [403]. În toată ziua aceea (20 octomvrie),
cu grabă mare Sinan strînse tunurile și munițiile de război și le încărcă
în cară [404] ; apoi dete foc fortificațiilor și orașului Bucureștilor ; și la miezul
nopții (20 spre 21) [405], luminat de flacările acestui pîrjol ce prefăcu în
cenușă tot orașul cu 22 biserici ce avea atunci [406], împins de desperare, / ca f.204ᵛ
cum ar fi avut pe dușman în spatele său, / se puse rușinos pe fugă și cît f.204
mai iute a putut a întins-o spre Giurgiu [407]. Asfel, mai mult fugind decît făcînd
o retragere [408], merse Sinan 14 ceasuri mereu și nu tăbărî decît după ce
trecu strîmtoarea Călugărenilor ; dar tunurile și munițiile de război nu
putură ajunge în acel loc decît în 24 ceasuri [409] .Cînd sosiră / toate și se f.205
strînse armia întreagă, plecară cu toții cu aceeași grabă spre Giurgiu [410],
unde, cu toată silința ce pusese la drum, din pricina neorînduelii în care
se afla oștile, nu putură sosi decît tocmai luni în 13/23 oct., făcînd asfel
trei tabere de la București pînă la Giurgiu [411]. În acea fugă prăpăstioasă

---

1 *lipsește* pînă // 2 *lipsește* către // 3 — 6 *lipsește* În acea ... București // 6 Îndată ce sosiră, vezirul puse de obști că o să șază armata / *lipsește* și // 8 l-a cel // 10 de curagiu] îmbărbăta // 10—11 cei trei] vro cîțiva // 11 greu] nevoe // 11 — 12 *lipsește* în București ... octomvrie // 12 căderii cetății] că această cetate a căzut // 13 — 14 Această veste mări peste măsură spaima în tabără // 14 *după* Sinan *ad* însuși // 16 *lipsește* orașul Bucureștilor și // 17 Tîrgoviștea] București // 17 — 18 nemai încrezîndu-se în apărarea sa și nu // 18 biruitorul dușman] vrăjmașul biruitor // 19 acelii monastiri] acestui templu // 22 monastirea] biserica / dînșii] ai noștri // 23 — 25 Apoi fără a mai întîrzia atunci în graba cea mai mare strîngînd tunurile și munițiile de război și toate vasele le încărcă // 26—27 prefăcu în cenușă] arse // 27—22] 20 / *lipsește* atunci / desperație // 28 *lipsește* ca cum ... său / s-a pus / *după* cît *ad* a putut // 29 iute] tare / *lipsește* Asfel // 30 retragere, vezirul grăbind în drum merse paisprezece // 32 *după* ceasuri *ad* și / sosiră] agiunseră // 33 strînse] împreună toată / armată / *lipsește* întreagă // 34 —36 cu toată ... Giurgiu] ajunseră în cea mai mare neorînduială // 36 prăpăstioasă] grabnică //

turcii semănară drumul cu armele lor şi cu un număr însemnat de tunuri, cămile şi bagajuri, deosibit de ce năpustiseră în Bucureşti. Spaima lor era aşa de mare, încît, prin strîmtori şi pe poduri, ajunseră a se omorî unii pe alţii ca să treacă care de care mai nainte [412]. În această stare de spaimă şi groază se aflară ei mai cu seamă cînd trecură strîmtoarea de la Călugăreni. În orice copaciu li se părea a vedea un duşman, în orice minut se aştepta să vază strălucind înaintea ochilor lor sabia fulgerătoare a lui Mihai.

Este de luat în seamă că în toată această campanie, a cării glorie analiştii creştini în mare parte o dau lui Báthori, ca unuia ce comanda toată armia creştină, analiştii turci nici că pomenesc de dînsul. Spaima turcilor, acela ce îi îngrozea, îi gonea şi le amerinţa mereu cu moartea f.206 era „afurisitul (le damné)/ Mikal-ogli". Aducerea-aminte a groazei ce Mihai insuflă atunci turcilor pînă azi încă se păstrează în popolul român şi musulman, printr-o mulţime de legende, tradiţii şi cîntece populare. Unul din cei mai buni poeţi ai noştri încadră una din aceste tradiţii în această frumoasă strofă :

„Spun că în urma luptei, în Asia bogată,
Dacă mahometanii vedeau cîte o dată,
Un armăsar ce în preajmă-i căta el sforăind,
Coprinşi d-adîncă spaimă, ziceau cu-nfiorare
Că el a văzut umbra aceea îngrozitoare
A lui Mihai Viteazul asupră-le viind" [413].

XXXII

Báthory după ce puse de drese cetatea Tîrgoviştei şi o înzestră cu o garnizoană tare [414], în 11/12 octomvrie des-de-dimineaţă, se îndreptă cu toată armia în urma lui Sinan, spre Bucureşti [415]. În cale, creştinii întîlniră mai multe cete de cîte 3,4 şi 5 sute turci, care se rezlăţiseră de tabăra lui Sinan sau rămăseseră în urmă, şi toţi fură ucişi, asfel încît cîmpiile f.207 şi livezile din drum, era / semănate cu trupuri moarte de turci [416]. După ce luară o bucată bună de drum, ei întîlniră trei fugari unguri, care le spuseră că Sinan, temîndu-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăsînd în Bucureşti

---

1 semănară drumul cu armele lor şi cu] pierdură // 2—3 *lipseşte* deosebit . . . mare // 3 încît] căci / *după* poduri *ad* ei // 5 se aflară ei] trebuiră a se afla/ Călugărenilor / *după* Călugărenilor *ad* acest loc atît de amar şi îngrozitor pentru dînşii // 9 luat] băgat // 10 analiştii] scriitorii/o dau] au atribuit-o/10 —11 *lipseşte* ca unuia . . .creştină // 13 *lipseşte* (le damné) / *după* ogli *ad* asfel îl numesc ei // 14 *lipseşte* atunci / se păstrează *după* turcilor / *lipseşte* pînă azi / poporul // 15 prin mai multe poveşti // 16 — 17 Inspirat de acestea, unii din poeţii noştri de astăzi scrise această frumoasă strofă // 24 XXXII] XXX // 25 *după* XXXII *ad* După greşala ce făcuse Báthory d-a pierde două zile pentru a coprinde Tîrgoviştea, făcură greşeala şi mai mare d-a perde alte două zile după această coprindere şi prin această întîrziere de a goni în urmă pe Sinan, prilejui naintarea lui şi a armatelor sale // 25 — 27 În 21 octomvrie des de dimineaţă, Báthory, care pusese să dreagă cetatea Tîrgoviştei, înzestrînd-o ca o garnizoană tare, se îndreaptă cu mari forţe împreună cu toată armata în urma // 28 trei, patru şi 500 / *lipseşte* sute // 29 *după* Sinan *ad* fugind ca să scape / şi pe toţi îi uciseră // 30 drum] cale / *lipseşte* de turci // 30—31 După . . . ei] Nu merseră mult şi creştinii // 31 *după* întîlniră *ad* în cale // 32 lăsînd] că lăsase //

multe bagaje, bucate, muniții, robi, cămile și cîteva tunuri pe care nu le putu lua, fiind osiile și roatele sfărîmate; că în cale el mai lăsase alte bagaje; că groaza armiei întregi era atît de mare, încît, fără îndoială, cînd va sosi în locuri grele, în strîmtorile înguste și băltoase de la Călugăreni, se vor răni între sine ca să poată trece unul altuia înainte. Báthory, neîncrezîndu-se pe arătarea acestor fugari, trimise pe căpitanii Nicolae Sennyei și George Farcaș cu o sută de călăreți ca să facă o recunoaștere spre București și să ia limbă.

Aceștia, întorcîndu-se spre seară, întăriră raportul fugarilor[417]. Aceasta hotărî pe generalii creștini a merge d-aci înainte în marș forcé, ca să mărească temerea și groaza dușmanului în fuga sa[418]. Ei aflară atunci că Sinan, în calea sa de la București la Giurgiu, tăia toate podurile dupe rîuri, / punea piedece la treceri, strîmtori și vaduri, / ardea și pustia toate / f.207v/207 satele, ca asfel lipsa bucatelor și piedecile drumului să întîrzie goana ce-i f.208 da armia creștină[419]. Generalii se sfătuiră atunci și hotărîră a schimba drumul și a lua altul mult mai spre dreapta de București[420]. Acest drum, pe lîngă aceea că avea folosul d-a nu fi călcat și smintit de dușman, scăpă încă pe creștini de cursa ce le întinsese Sinan în monăstirea lui Alexandru-vodă din București,/ care săltă atunci și se spulberă în aer fără a vătăma f.208v pe nimeni[421]; / dar el făcea un încungiur cu deosibire lung și era plin de f.208 mocirlă și jumătate de crîng și așa de greu de umblat, încît se întîrzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seamă al artileriei, care mai toată rămase înapoi[422]. În cale, armia mai întîmpină niște oști turcești rămase în urmă, pe care foarte le snopi și le zdrobi, încît multe mii de trupuri de om, de cai și de cămile zăcea în lungul drumului, și aerul se împuți de o mare / putoare[423]. Dar turcii, în amețeala fugei lor, uitaseră cîteva poduri f.209 netăiate; asfel creștinii avură noroc a găsi nesfărîmat podul de la Argeș, pe care trecuseră turcii, și putură și ei înainta fără zăbavă[424].

Cînd ajunseră la o depărtare de două mile de Giurgiu, priimiră veste că Sinan, aflînd prin oameni de loc de sosirea lor, trecuse cu o zi înainte Dunărea cu cea mai mare parte din oștile sale, că rămăsese încă dincoaci de rîu o mulțime de cară, bagaje, o pradă însemnată de tot feliul, cu un mare număr de robi, spre paza cărora lăsase opt mii turci, care nu trecuseră încă, căci nu îndrăznea a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate așa de mare ca a carelor și a tunurilor, pîn-a nu trece mai întîi pedestrimea și călărimea[425].

---

1 *lipsește* bagaje ... cîteva // 2 fiind] căci / *după* roatele *ad* era / cale-i / *lipsește* el / *după* lăsase *ad* multe // 3 bagajuri / atît] așa / încît] că // 5 între sine] unii pe alții / unul altuia înainte] mai nainte // 7 — 8 facă ... limbă] recunoască tabăra dușmanului // 10 *după* creștinii *ad* a grăbi calea și / d-aci înainte în marș forcé] mereu înainte // 12 *lipsește* tăia toate podurile dupe rîuri // 14 — 15 satele și tot ce întîmpina, ca foametea și lipsa bucatelor să oprească pe armia creștină d-a veni pe același drum și tăia podurile în urmă, ca creștinii să n-aibă înlesniri a-l goni // 15 — 18 Aceasta îi sili să lase Bucureștii la mîna stîngă și aleseră altă cale mai lungă, dar pe care dușmanul nu o smințise. Aceasta, deși îi întîrzie puțin, dar îi scăpă de cursa ce Sinan le-o întinsese în cetățuia monastirei lui // 19 *lipsește* atunci / aer] vînt//20 nimeni] nici un creștin // 20 — 23 *lipsește* dar el ... înapoi // 23 *lipsește* armia / întîmpinară // 24 pe care o zdrobi] le tăiară asfel // 25 *lipsește* de² // 26—27 *lipșete* Dar ... asfel // 27 La Argeș *înainte de* creștinii / să găsească / *lipsește* de // 28 și] asfel / 28 zăbavă] a mai zăbovi // 29 miliare // 30 loc]țară / lor] creștinilor // 32 bagajuri / felul // 33 că lăsaseră spre paza lor opt //

Báthory atunci, sfătuindu-se cu toți generalii, își întocmește armata de bătae. Mihai, ce se aflase mereu la avangardă, porni iute înainte cu [f.210] românii săi să dea harță vrăjmașului și să-l împiedice a trece podul pînă / să sosească Báthory cu toată armia. Înaintînd românii către Giurgiu, întîmpină în cale o seamă de turci furagieri ce ducea niște turme de dobitoace, îi împrăștie îndată, ucid pe cei mai mulți, pe ceilalți prind și îi trimit îndărăt lui Báthory, căruia deteră aceleași știri despre Sinan. Acum Báthory grăbi și mai mult la drum, părîndu-i tare rău că o împreunare de împregiurări fatale l-au făcut să piarză mult timp și prileji scăparea lui Sinan. Într-această vreme Mihai vodă sosise la Giurgiu și ajunsese pe turci (15/25 octomvrie) [426].

XXXIII

Orașul Giurgiului, afară de un zid slab ce îl încungiura, era ocrotit de castelul Sîn Giorgiu. Acest castel avea o poziție foarte tare. Arta și natura contribuiseră a-l întări. El era așezat pe un ostrovel foarte frumos, numit Slobozia, format de un mic braț al Dunării, care se desparte puțin mai deasupra și, încungiurînd un spațiu de două jugăre, cade iarăși în [f.211] matca rîului [427]. Asfel / castelul, acoperind cu totul mica insulă pînă în marginele ei, părea a pluti pe deasupra undelor [428]. După temeliile lui, ce astăzi încă se văd, acest castel nu e îndoială că a fost zidit de romani. Dărîmat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul 1000 dupe Cristos de genovezi, de la care luă și numele de Sîn Giorgiu, patronul acelii negutătoare republici [429]. Pe la sfîrșitul veacului al XIII-lea, Negru vodă, duca al Făgărașului, întinzîndu-și stăpînirea peste toată Țara Românească pînă la Dunăre, mai întări castelul Sîn Giorgiu. La 1418, cînd Mahomet I năvăli în Țara Românească de pustii o parte dintr-însa, între alte cetăți dupe Dunăre ce coprinse fu și acest castel, pe care îl mai întări [430]. Puțin dup-aceea, românii îl luară înapoi supt vestitul domn Dan III Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, regele Ungariei, mai întări acest castel cu fortificații și alte zidiri, cînd el trimise pe un vestit general, Ioan Marotius, în agiutorul lui Dracula vodă împotriva lui Radu, poreclit Prasnaglava,

---

1 toți generalii] toate căpeteniile // 2 afla / *după* Mihai *ad* v[oe]v[od] / pornește / *lipsește* iute // 3 ca să hărțuiască pe vrăjmași // 4 a sosi / armata / Înaintîndu-se / întîmpinară // 6 îndată *după* dobitoace / ucide / *după* prind *ad* îi // 8 împregiurările //9 *lipsește* fatale / *după* și *ad* asfel // 10 *lipsește* vodă / *după* turci *ad* că creștinii ajunseră la Giurgiu în 28 oct. (Her., p. 575) // 10—11 *lipsește* (15/25 octomvrie) // 12 XXXIII / XXXI // 13 slab ce îl] ce o // 14 Așezarea acestui castel era foarte tare // 15 El] Acest castel // 17 *după* spațiu *ad* pe pămînt // 18—19 Asfel acea cetățuie coprinzînd mica insulă pînă în margine, încungiurată de ape, părea // 19—25 Acest castel care dupe temeliile sale se vede a fi fost zidit de romani, fu rezidit de genovezi pe la anul 1000 dupe Cristos. Este știut că așezămintele de comerț și coloniști ce genovezii făcuseră atunci în Chersonea sau Crîmul de astăzi și pe Dunăre le dedesră ei în administrația vestitei bănci a Sf. Gheorghe, ce a esistat pînă la 1815. Asfel acest castel trebui a priimi numele de Sîn Giorgiuș ce era numele acelii bănci și patronul republicei Genovei. Mai tîrziu, Radu Negru, cînd își întinse stăpînirea pînă la Dunăre mai întări acest castel. La 1418 // 26 *după* parte *ad* mare / dintr-însa] din țară și coprinse mai multe cetăți dupe Dunăre, coprinse și Giurgiu și îl mai întări // 28—29 înapoi, în vremea lui Vlad Țepeș, toate cetățile de la turci // 29 Pe la / *după* Ungariei *ad* ziduri //

care intrase în țară cu agiutorul turcilor [431]. / Căzînd după aceea iarăși în mîinile turcilor, castelul Sîn Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăți de către Vlad-vodă Țepeș [432]. Dar dupe moartea acestui domn de crudă și vitează aducere-aminte, turcii îl luară înapoi la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII, pe care ei numiseră domn fără alegerea țării [433]; dar îl perdură curînd dup-aceea și românii îl stăpîniră pînă la anul 1544, cînd turcii îl luară iarăși, împreună cu Brăila și Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpînirea turcilor pînă în acest an 1595; și apoi, după moartea lui Mihai vodă, pică iar în mîinile lor și fu în stăpînirea lor pînă la tractatul de la Andrianopol (1830), în urma căruia se dărîmă cu totul și orașul intră în stăpînirea noastră. f.212

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziția sa, prin întăririle sale și prin ocrotirea ce priimea de la cetatea Rusciucului, încît dobîndise reputație de a nu putea fi luat [434]. El era atunci fabricat dupe obiceiul vechi, de ziduri tari, dar fără valuri de pămînt și fără flancuri / la ziduri, avînd numai turnurele împregiur, și înlăuntru un turn mare (donjon) [435]. Mergea atunci podul făcut de Sinan de la capul cel de lîngă orașul Giurgiului, loc unde se varsă două rîuri în Dunăre [436], pînă la poalele castelului, unde, trecînd o întindere de pămînt de zece pasuri, se unea cu celălalt braț al podului, cel mai lung, care ducea la insula cea mare și d-acolo în malul Rusciucului [437]. f.213

XXXIV

Sinan pașa, ajungînd la Giurgiu (23 octom.) cu armata în cea mai mare neorînduială, obști că va șădea acolo trei zile și asfel mai adăogă încă o greșală la cîte făcu pîn-atunci în această retragere [438]. Pricina acestii nouă zăbăvi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunăre fu o măsură finanțială a administrației turcești. Fiindcă turcii pustiiseră și prădaseră toată țara pînă în hotarele Ardealului, luînd mai multe mii de robi, o cătățime nenumărată de vite, ce se vînduseră la mezat în tabără, și atîta pradă încît / încărcaseră cu dînsa ca la 10 mii cară [439], vezirul puse la intrarea podului un inspector și un scriitor, însărcinîndu-i a cere de la neguțători, care ducea dobitoacele și celelalte mărfuri și lucruri cumpărate, legiuitul drept de 1 la 5 (pentzik) pe seama sultanului [440]. În vreme ce se urma aceas- f.214

31—11 în agiutorul lui Vlad III Dracu de goni din țară pe Radul poreclit Prasnaglava, care stăpînea în țară ajutat fiind de turci și sprijinit de români. Luată de turci la 1479, ea căzu iar în urmă în mîinile românilor, cînd la 1544 turcii o luară iarăși dimpreună cu Brăila și Turnul, Acest castel se dărîmă cu totul în zilele noastre în urma tractatului de la Andrianopol // 12 — 13 Castelul acesta era atunci foarte tare prin zidirile și poziția sa și prin ocrotirea // 14 încît dobîndise] și avea / reputația d-a // 14 — 17 *lipsește* El era ... (donjon) // 17 *lipsește* capul cel de lîngă // 18 Giurgiu / *lipsește* loc unde se varsă două rîuri în Dunăre // 20 *lipsește* braț al / pod // 20—21 care se întindea pînă în ostrovul cel mare și pînă în malul Rusciucului // 22 XXXIV] XXXII // 23 *după* Giurgiu *ad* în // 23 — 24 *lipsește* cu armata în cea mai mare neorînduială // 24 obștise // 24 — 25 *lipsește* și asfel ... retragere // 25 *lipsește* nouă // 26 *lipsește* sale peste Dunăre // 28 Ardealului] Transilvaniei / cătime] cantitate // 30 zece // 31 negustori // 32 *lipsește* mărfuri și / legiuitul] obicinuitul //33 1 la 5] 5 la sută //

tă nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 octomvrie) că Mihai se apropie în capul armiei sale şi că acum nu e departe [441]. Măsura fiscală fu îndată părăsită [442]; şi mai întîi Sinan paşa trecu singur în noaptea aceea (24 spre 25 octomvrie) podul [443]. După dînsul, toată noaptea pînă la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vizirului cu corturile şi ianicerimea şi cu o parte din tunuri şi muniţii de război [444]; dar coloanele cele mai mari rămăseseră încă pe malul românesc [445]; asemenea rămăsese năpăstuite multe tunuri şi bagajele cele grele, căci în acel grozav amestec şi spaima
f.215 ce stăpînea pe / toţi, nimeni nu vroia să ajute pe soţul său [446]. Se dedese voe atunci soldaţilor şi neguţătorilor a trece cum va putea ca să scape [447]; şi soldaţii stricîndu-şi rîndurile, neguţătorii părăsindu-şi avuţiile încărcate în cară, se repeziră toţi cu totul şi în amestec spre pod [448]. O mulţime fără seamă de oameni şi de vite se înghesuiră pe pod în cea mai mare neorînduială. O spaimă panică stăpînise toate duhurile şi pretutindeni era cea mai mare dezorganizaţie [449], cînd, fără veste, pe la patru ceasuri după-amiazi (25 octomvrie), oastea lui Mihai se arătă şi intră în şesul dinaintea Giurgiului (l'esplanade), unde tăbărî [450]. Dar fără a perde vreme, românii, împingînd înaintea lor şi deschizîndu-şi drum printre mulţimea turmelor de vite mari şi mici şi printre un mare număr de robi [451], cad peste tabăra şi bagajele turcilor [452], îi izbesc în spate cu atîta iuţeală, încît pe toţi îi răschiră, pe unii tae fără milă, pe alţii prind, pe alţii pun în goană spre pod şi mîntue vreo 5 mii români, afară de femei şi copii, ce fuseseră robiţi în Ţara Românească şi Moldova [453]. Aceşti români, scăpînd asfel din robie, să armară cum putură şi deteră mînă de ajutor fraţilor lor împotriva duşmanilor [454].

f.216 O despărţire din / oastea lui Mihai înaintă pînă la malul Dunării şi alte patru scadroane cu pedestrime armată cu puşti începură a slobozi asupra podului [455]; apoi Mihai îşi aşeză tunurile pe un deluşor vecin şi asfel, de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plouă un pîrîu de foc asupra turcilor [456]. În toată lungimea podului se vedea atunci o gloată adîncă, îndesită, amestecată, de ostaşi, neguţători, femei, copii, cai, cămile şi alte dobitoace, tunuri şi cară, împingîndu-se, îmboldindu-se, strivindu-se unii într-alţii, fiecare om îngrijitor de mîntuirea sa căutînd a lua pas înaintea vecinului său, unii călcaţi în picioarele cailor, alţii rănindu-se în armele celorlalţi, apoi primejdia şi temerea crescînd din ce în ce,

---

1 ajunge] se aude / *după* veste *ad* în // 2 sale] lui / *lipseşte* acum / *lipseşte* îndată / *după* părăsită *ad* atunci // 3 mai întîi *'nainte de* singur / trecînd / singur *după* aceea / *lipseşte* (24 spre 25 octomvrie) // 4 — 12 Dete voe soldaţilor a se scăpa care cum va putea. Atunci părăsiră toţi bagajurile încărcate în cară şi se repeziră toţi cu mare neorînduială spre pod. Pavilionul vizirului cu corturile şi ianicerii trecură toată noaptea pînă la crăpatul zilei (25 oct.) la Rusciuc, cu o parte din tunuri şi muniţii de război, dar coloanele cele mai mari ale armiei rămăsese încă pe malul românesc. Asemenea rămăsese năpăstu[ite] multe tunuri şi bagazurile cele grele, căci în acea groaznică amestecătură şi spaimă ce stăpînea pe toţi, nimeni nu vroiau să ajute pe soţul său. Armia se îndesă pe pod // 14 panică] năpraznică / pretutindenea // 15 fără veste] deodată // 16 *după* Mihai *ad* vodă // 17 *lipseşte* (l'esplanade) / tăbărîră // 17 — 21 Îndată se asvîrliră cu iuţeală asupra taberii şi bagajurile turcilor pe care le deteră în jaf // 25 *lipseşte* din oastea lui Mihai // 26 escadroane / *după* slobozi *ad* costiş // 27 Mihai îşi aşeză / aşezînd // 28 muşchetărie *după* asfel / d-o / *lipseşte* cu / d-alta / făcea // 29 pîrîu] torent / Atunci se văzu în toată lungimea podului // 30 *lipseşte* femei, copii // 32 *lipseşte* sa // 33 *lipseşte* său / picioare / *lipseşte* cailor / *după* picioare *ad* asvîrliţi în apă // 34 *lipseşte* din ce în ce//

începînd a se bate și a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite, se auzea uneori o murmurare ce zbîrnîia înecat, alteori o larmă mare amestecată de gemete și groaznice blesteme. Aceeași îmbulzeală și aceleași nevoi se petrecea / la capul podului între cei ce, simțind f.217
în spate paloșul românesc, se munceau să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privea această chinuire a armatei sale fără a-i da nici un agiutor [457]. / Garnizoana castelului numai, prin tunuri și puști, f.217v
începu a vărsa o ploae de gloanțe și ghiulele asupra românilor [548]. Dar aceștia, fără a se spăimînta de această furtună, iuțiră și mai mult focurile lor, / încît neorînduiala și spaima turcilor ajunseră în culme și o groaznică f.217
desperare îi coprinse [459]. Cei dupe pod, neputînd răzbi înainte și nemaivăzînd alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria și carăle în Dunăre, ca să-și facă loc și ca să nu cază și ele în mîinile creștinilor [460]; apoi mulți din ei se azvîrliră în apă, chemînd în agiutor numele lui *Alah*, și cercînd a scăpa înot [461]. Dar unii din neștiința de a înota, alții din vîrtejurile rîului ce avea a trece în toată lărgimea lui, periră înghițiți de unde [462]; ceilalți fură uciși, căci îngrozitorul Mihai îmbărbăta pe ai săi și îi îndemna la bătae cu graiul, cu mîna și cu pilda [463]. Prin artileria sa, el izbuti în sfîrșit a rupe podul prin mijloc în două [464]. Un geamăt de groază umplu atunci aerul și prăpăstiosul adînc al rîului, cu gura căscată, sorbi și înghiți într-o dată gloate de vrăjmași [465]./

f.218

XXXV

În vreme ce o parte din armata musulmană se zbuciuma și se lupta asfel împotriva valurilor rîului și perea sau de unde, sau de gloanțele ce le trimitea creștinii, fără a căpăta de nicăiri agiutor, sosi pe loc și Báthory cu oștile sale [466]. Turcilor care rămăseseră pe malul românesc, închiși între jumătatea podului sfărîmat și ai noștri, li se tăiase tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decît a se lupta, sau a se îneca sau a se preda [467]. Ei încercară un minut a se apăra supt ocrotirea unei baricade de cară legate în mare număr, strîns unul lîngă altul, pe care îl făcuse Sinan la capul podului, spre a stăvili năvălirea călărimei creștine [468].

3 mare *după* o // nevoi] lucruri // 4—5 între acei ce umblă să apuce pe pod. Aceștia văzînd sosire grabnică a dușmanului își stricase toate rîndurile și grăbiră în neorînduială spre pod //5—16 în mulțime foarte mare se afla îndesiți, împreună cu o grămadă de tunuri, cară și bagazuri și dobitoace; fiecare îngrijindu-se numai de mîntuirea sa, căuta a lua pas înaintea vecinului, încît ajunseră a se înțepa unul în armele altuia. Și apoi primejdia și temerea crescînd mai mult, începură a se bate între sine în vre[me] ce Sinan îi privea de la celălalt mal fără a le da nici un ajutor. Neorînduiala și spaima turcilor ajunseră în culmea lor și focul românilor fu așa de iute încît o groznică desperare îi coprinse și nemaivăzînd alt mijloc de mîntuire, după ce aruncară artileria și bagazurile în Dunăe, ca să nu cază în mîinile creștinilor; mulți din ei se azvîrliră în apă invocînd agiutorul lui Alah // 17 uciși] omorîți / *lipsește* îngrozitorul / *lipsește* îmbărbăta pe ai săi și // 18 izbutește / prin artileria sa *după* sfîrșit // 20 atunci] deodată / și vîrtejul apei, cu gura // 21 într-o dată] deodată // 25 căpăta de nicăiri] putea [să] întîmpine vrun agiutor // 26—29 Acei ce rămăseseră pe malul rominesc închiși între jumătatea de pod și ai noștri, trebuiră a se lupta, a se îneca sau a se preda // 29—1 Báthory care sosise și el atunci cu armata cea mare, orîndui //

Dar Báthory, îndată ce sosi, orîndui o ceată de pedestrime aleasă de sfărmă
această baricadă [460]. Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, carii
f.219 căzură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți / și slăbiți,
măcelărindu-i groaznic [470]. Acei ce putură scăpa cu fuga dinaintea crudului
și neîmblînzitului paloș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în rîu,
încercîndu-se în zadar a-l trece înot; asfel mai mulți își aflară moartea
în valurile Dunării [471]. Atunci se prăpădi cu totul acolo vestita ceată a
echingiilor, care două veacuri stătuse groaza Ungariei și a Germaniei;
ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul românesc și nici unul
dintr-înșii nu putu scăpa [472]; asemenea nici un om nu mai rămăsese pe
lîngă Hasan-pașa, la ariergardă [473].

În izbînda aceasta se deosibi mai cu seamă pedestrimea aleasă a
secuilor ce purta numirea de *pixidari*, sulițași, vestită de vitează [474]. Dună-
rea se umpluse de trupuri moarte de turci și undele ei se roșiseră de sîngele
vărsat [475]. Afară de leșurile turcești, ce sta așternute și grămădite ca niște
movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri, de oameni, de cai și de cămili se
afla în brațul Dunării ce desparte insula Sîn Giorgiu de malul românesc,
f.220 grămădite și / încleștate asfel unele de altele, încît în acel loc Dunărea
abia putea a-și urma cursul său; și cînd, după bătălie, vroiră creștinii să
adape dobitoacele, nu putea scoate apă de acolo fără a scoate deodată
vrun trup de om sau de cal. Mult mai mulți turci încă se vedea plutind pe
unde, în cursul apei, plini de răni, jumătate morți, gemînd și văitîndu-se
cu jale [476]. Urîcioasă și îngrozitoare privelişte de omor [477] !Turcii care trecu-
seră în insula cea mare căutară să ajute pe ticăiții lor frați [478]. Satîrgi-
Mehemet-pașa puse d-acolo de îndreptă tunurile spre tabăra creștinească,
dar loviturile n-ajungea [479], sau din neștiința tunarilor, sau din reaua pozi-
ție, și nu putură vătăma pe ai noștri; în vreme ce aceștia, avînd buni tunari
și favorizați și de poziție, nu slobozea nici o împlutură în sec. Printr-acest
mijloc ei putură coprinde două din cinci corăbii ce avea turcii atunci aco-
lo pe Dunăre, celelalte trei scăpînd cu fuga [480].

Martori ce au văzut cu ochii spun că peri într-această bătae de la
f.221 trecerea Dunării ca la 18 mii / turci [481]. Deosibit de robii ce mîntuiră, creș-
tinii dobîndiră o mare parte din artileria vrăjmașilor, steagurile lor, baga-
jurile, o mulțime de dobitoace și șase mii cară încărcate cu pradă [482].

1—2 ca să sfarme baricada de cară, legate în mare număr, strîns unul lîngă altul, ce Sinan făcuse la capul podului, ca să stavileze năvălirea călărimei creștine și supt ocrotirea căreia turcii ce n-apucaseră pe pod și rămăseseră pe malul nostru, umbla a se apăra. Sfărîmă-îndu-se această baricadă, Báthory trimise // 2—3 care căzînd // 4 măcelăriră // 4 — 5 crudului ... creștinesc] peirei paloșului al creștinilor // 7 cu totul] de tot // 8 achingiilor / *după* care *ad* fură / *lipsește* stătuse // 9 află / pază] streajă // 10 *lipsește* asemenea // 11 la] în / *după* ariergardă *ad* care scăpă și el cum putu // 13 pixidari și era foarte vestiți prin vitejia lor / de] ale // 14 turcilor // 15 *lipsește* de // 16 *lipsește* de / cămile / insula] cetățuia // 17 românesc] nostru // 18 *lipsește* în acel loc / *după* Dunărea *ad* acolo // 23 Priveliștea acestii cărni îți era urîcioasă și îngrozitoare // 24 căuta / ticăiții lor] nenorociții // 25 *lipsește* d-acolo // 27 putu / *după* vătăma *ad* deloc // 28 slobozea] da // 29 *lipsește* acolo // 31 Martori oculari au spus că periră // 32 *lipsește* ca la / *după* mii *ad* de // 32 — 34 Afară de aceasta creștinii dobîndiră o mare parte din artileria turcească, tunurile lor, bagagiurile, o mulțime de dobitoace, șase mii cară încăr-cate de cu jafuri își mîntuiră din mîinile acestora de la 4 la 5 mii, afară de femei și copii creștini, robiți de dînșii în Moldova și Țara Românească // 31—34 nota 2 Numărul morților l-această trecere este încă nesigur; în vreme ce unii îl fac numai de 6 mii (ist.), alții îl urcă la 30 mii. Noi am priimit de 18 mii, cifra dată de Walther, care se apropie de Sieur d'Ambry și alți autori ce spun că au perit 16 mii turci, iar Sacy, 17 mii. //

Analistul turc contimpuran Seadedin închee descrierea ce face de această bătălie, aşa de nenorocită pentru ai săi, prin aceste cuvinte : „Covîrşirea amestecului şi a spaimei fu aşa de mare, încît putem zice că niciodată nu se văzu o asemenea desăvîrşită înfrîngere (une pareille déroute)".

XXXVI

După ce creştinii împedecară pe barbari în trecerea lor, sfărîmînd podul ce ducea la insula Sîn Giorgiu şi făcînd atîta peire într-înşii, vrură unii dintr-înşii să coprinză îndată şi al doilea pod, care ducea de la poalele castelului la insula cea mare [483], şi să stăpînească această insulă, ucigînd şi aruncînd în rîu pe turcii ce se afla acolo. Două steaguri din / pedestrimea f.222 domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăzneală se repeziră pe acest pod. Turcii din insula cea mare, văzînd aceasta, foarte se îngroziră şi temîndu-se ca toată armata să n-aibă acelaşi gînd, începură a tăia cu securi capul podului din partea lor. Dar ceilalţi ostaşi creştini nu îndrăzniră a însoţi pe inimoşii moldoveni, ca să nu se espue între armata lui Sinan d-o parte şi focul castelului de alta [484]. Ei nu ştia că acest castel nu-i putea supăra, lipsindu-i praful de puşcă. Sinan încărcase patru cară cu lăzi cu praf ce poruncise a se duce în castel, dar, din învălmăşeala în care picară turcii la sosirea creştinilor, aceste cară nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoi, către seară, din întîmplare, foc, prin creştinii ce rătăcea printre rîndurile carălor spre a jefui, şi săltară deodată, cu mare zgomot, în coloane de fum în aer ; lucru minunat, încă, că nimeni nu fu rănit [485]. Deci acei viteji moldoveni, nevăzîndu-se ajutaţi de nimeni, fură nevoiţi a lăsa îndrăzneaţa lor întreprindere, care ar fi fost atît de frumoasă şi folositoare armiei şi ar fi înlesnit mult coprinderea castelului. /

f.223 Acestea petrecîndu-se asfel pînă înnoptă, armia creştină, nemaiavînd vreme a tăbărî, se hotărî a bivuaca pe loc [486]. Călărimea de sineşi arăta vroinţa de a sta înarmată toată noaptea aceea, temîndu-se ca nu cumva duşmanii, folosindu-se de întunericimea nopţii, să treacă din insulă cu corăbii ca să vie să-i izbească. Pilda călărimei fu urmată de toate celelalte oşti şi asfel armia întreagă veghe înarmată toată noaptea, puind în

2 *lipseşte* aşa de . . .săi/prin] cu//4 *lipseşte* (una pareille déroute)//5 XXXVI] XXXIII//6 creştinii] ai noştri / sfărîmînd] pe partea // 7 podului // 7 şi făcînd . . . înşii] coprinzînd-o şi sfărîmînd-o cum am văzut cu atîta stricăciune a turcilor // 8 lipseşte dintr-înşii / îndată] sau să zdrobească // 8—10 la poalele cetăţuei spre malul turcesc // 11 *lipseşte* cu o înfocată îndrăzneală / *după* repeziră *ad* cu inimă // 12 Turcii din insula cea mare] Barbarii de peste Dunăre // 13 acelaşi] acest / începu // 14 *lipseşte* Dar // 16 castelului] cetăţuei d-alta / această cetăţue / poate // 17 lipsindu-le // 18 castel] cetăţuie / dar] şi // 19 a trece // 19 — 20 podul în castel] în cetăţue // 20 ce] care // 21 între // 23 Deci] Asfel / *lipseşte* de nimeni// 24 fură siliţi a lăsa întreprinderea lor // 26—27 *lipseşte* armia . . . loc // 27 — 28 sineşi se hoărî a sta supt arme toată noaptea // 29 *după* să *ad* nu // 30 *după* izbească pe creştini. Toată armata creştină urmă / 30 — 31 *lipseşte* fu . . . întreagă / înarmată] în arme //

toate părțile streji spre a priveghea mișcările turcilor [487]. Aceștia atunci
se afla, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rusciucului ; vro 5 mii dintr-înșii
tăbărîseră, din porunca lui Sinan, în insula cea mare [488] ; alții, din spaima
ce le dedese creștinii, scăpaseră și se traseră supt castel, la intrarea podului
ce ducea la această insulă, de unde fu trimisă o altă mînă de soldați spre
paza acelui pod și spre a da putere garnizoanei castelului [489], care se urcă
atunci la numărul de 800 ostași [490].
f.224 A doua zi (26 octomvrie), Báthory, încredințîndu-se / că nu mai
are nimic de temut, purcezînd din locul unde petrecuse noaptea, ceva mai
nainte își așază tabăra [491], apoi îndreptară asupra castelului Sîn Giorgiu
f.224ᵛ chiar tunurile luate de la turci la Tîrgoviște [492]. / Loviturile cele dese și
neîntrerupte ale artileriei, în puține ceasuri, fac o spărtură în ziduri,
f.224 care socotindu-se îndestul de largă, / îndată ce alese de tot cortul cîte
f.224ᵛ doi soldați, și formîndu-se asfel o ceată bună, i se porunci a da asalt, / tre-
f.224 cînd brațul Dunării pe vase, căci podul era sfărmat [493]. / Această ceată
era alcătuită nu numai de pedestrași, dar și de călăreți, care, lăsîndu-și
caii, cerură a merge la asalt și cu sabia în mînă, se repeziră cu inimă d-asupra
zidurilor, prin ruine. Dar nenorocita pedestrime ungurească, atît de vitează
în multe rînduri, nerăbdătoare d-a intra în castel, se repezi cu multă nebă-
gare de seamă și cu curagiu înaintă pînă în vîrful spărturei, unde fu izbită
c-o neprevăzută furtună de gloanțe, care trînti morți pe acele dărămături
ca la două sute ; mulți alții fură răniți ; ceilalți învinși și împinși înapoi [494].
Garnizoana castelului, într-adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apără cu
o îndărătnică bărbăție, aruncînd asupra creștinilor nu numai cu puștile
din care trăgea rar, avînd lipsă de praf, dar din care trăgea de aproape
f.225 foarte și drept la / țintă, ci încă cu săgeți, lănci, suliți, gereturi, pe care
le arunca cu mîna, și în sfîrșit cu mari bolovani de piatră [495]. Ea priimi
mai apoi praf și alte ajutoare din insula cea mare, prin mijlocul podului
ce lega acea insulă cu castelul [496]. În acea insulă știm că era o tabără de
cinci mii turci, care începură acum a supăra prin tunurile lor rău pe ai
noștri [497], și, atît prin aceasta, cît și prin ajutorul necurmat ce da castelului,
f.225ᵛ zădărnicea toate silințele ce făcea creștinii d-a-l coprinde. / Afară de aceasta,
Sinan, pe lîngă mal, luîndu-se cu corăbiile, veni pînă în dreptul castelului
și d-acolo, cu balimezuri de cele mari, numite doubles faulconeaux, duplices
falcones, trăgea neîncetat asupra creștinilor cu mare vătămare a tutulor,
f.225 mai cu seamă a acelor ce bătea cetatea sau se urca la asalt [489]. / Se judecă

1 *după* părțile *ad* bune / turcilor] dușmanului // 2—7 se afla parte cu Sinan pe malul Rusciucului, parte în] insula cea mare, afară numai de 800 oameni ce rămase ca să apere castelul Sîn-Giorgiu // 8 *după* zi *ad* în // 10 *lipsește* castelului / Giurgiului // 11—12 *lipsește* cele dese și neîntrerupte ale // 12 *lipsește* în puține ceasuri // 13 largă *după* spărtură / *lipsește* care socotindu-se îndestul de // 12 *după* ziduri *ad* și // 13 ce alese] alegîndu-se // 14 *lipsește* și ... i se / primiră poruncă ca să dea asalt cetății trecînd // 15 — 16 Această trupă se alcătui nu numai // 16—17 lăsîndu-și caii] descălecînd // 18 pedestrime] infanterie // 19 multe] atîtea / / castel] cetate // 20 curagiu] inimă // 22 două sute *după* morți / *lipsește* ca / la ndărăt // 23 — 24 Turcii se apărară cu curagiul desperării aruncînd asupra a lor noștri nu numai // 25 rar, din pricina lipsei ce avea de praf de pușcă si de tunuri mari, din întîmplarea ce am văzut dar din // 26 drept la țintă *după* trăgea / și *înainte de* de / *după* încă *ad* și // *după* săgeți *ad* și / *după* lănci *ad* și / pe care] ce // 27 Ei priimiră însă // 28 praf] iarbă // 28—29 mare, unde Sinan pusese cinci mii turci care supărau cu tunurile lor pe ai noștri, prin mijlocul podului ce unea acea insulă cu cetățuea // 32 d-acest // 34 *după* cele *ad* mai // 34 — 35 *lipsește* numite ... falcones // 35 creștinilor] noastră // 36 seamă care asedia cetatea // 36 — 2 *lipsește* Se judeca ... ajutoare //

atunci a fi de mare trebuință pune o stavilă între castel și insula de unde îi venea ajutoare. Pentru acea se hotărî să se tae partea de lîngă castel a podului ce ducea la insulă [499]. Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care priimise comanda a toatei artilerii, se încumetă a-l săvîrși cu bine. El se puse însuși în capul unei cete și merse spre pod, dar fiind nevoit a trece supt castel, a-și espune oastea descoperită la focurile lui și încă a se apuca și la harță cu turcii ce sta de pază în acel loc, el perdu mulți ostași ; și noapte apucîndu-l cînd d-abia puțin din pod se tăiase, fu silit a se trage. Asfel această întreprindere, / făcută cu mai f.226 multă vitejie decît înțelepciune, nu izbuti [500]. Se chipzuiră atunci a arde podul prin tunuri și prin focuri fabricate [501] și acest mijloc fu norocit cu izbîndă [502]./ Un bun număr de turci, carii venea atunci pre acel pod în f.226v ajutorul asediaților, se înecară [503]. / Dup-aceea creștinii îndreptară toată f.226 artileria asupra zidurilor castelului [504]. Această artilerie era puțin numeroasă, căci, din greutatea drumului, cele mai multe și mai mari tunuri rămăseseră în urmă ; și cu toate că se aștepta în tot ceasul, încă nu sosiseră [505]. Cele mai mari tunuri ce avea ei atunci în tabără d-abia purta ghiulele de 30 livre [506]. Curînd însă înaintarea nopții sili și tunurile să tacă [507].

XXXVII

La miezul nopții începură din nou tunurile a bubui [508] și tunară cetatea pînă puțin după miezul zilei (27 octomvrie), cînd se făcu o bună spărtură (brèche) cu o crăpătură de patru brațuri de ziduri [509]. Piccolomini judecă că această spărtură e destulă spre a putea intra în castel, cu atît mai mult că descoperea între apărători temerea și confuzia [510] ; dar ungurii, speriați de cea dintîi a lor / neizbutire, nu vroiră a se urca la asalt supt pricinuire f.227 că spărtura nu e destul de largă [511], cu toate că italienii trebuia să meargă înaintea lor [512]. Piccolomini atunci se întoarse către ai săi și îi îndemnă : „a-i face cinste și a păstra reputația nației și a lor însuși, cîștigate în multe alte întreprinderi mult mai primejdioase, dar nu într-o cauză nici mai puțin dreaptă, nici despre care mai mult pot nădăjdui ajutorul ceresc, de vreme ce se luptă împotriva vrășmașilor fățișați ai legei creștine'' [513].

Zicînd aceste, împreună cu cavalerii săi îmbărbătați de cuvintele lui, năvălește vitejește cu sabia în mînă și se urcă peste micile dărămîturi ale acelii spărturi [514]. Ion Veichir, lăsînd caii, alergă și el cu ai săi, inimos,

---

4 — 11 Silvio Piccolomini ce avea supt comanda sa toată artileria, vru a da foc acelui pod, dar pentru aceasta trebuind a-și espune oastea supt focurile artileriei castelului, el perdu un mare număr de soldați. Văzînd această primejdie se hotărî să strice podul cu tunurile, să arză podul cu foc artificial și să continueze a bate castelul și acest // 12 — 13 *lipsește* Un bun ... înecară // 13 *lipsește* creștinii / 14 asupra] în contra // 15 drumurilor / *lipsește* și mai mari // 16 *lipsește* cu ... ceasul // 16 — 18 *lipsește* Cele ... însă / înaintarea] Apropierea // 19 XXXVII] XXXIV // 20 Dar *inainte de* La // tunară] pușcară // 21 pînă se făcu bine ziuă, luni (27 oct.), cînd se văzu în ziduri o mare spărtură // 22 — 24 *lipsește* Piccolomini ... dar // 24 *după* ungurii *ad* însă // 26 — 31 *lipsește* cu toate ... creștine // 32 Piccolomini însă, însoțit de cavalerii lui năvălește // 33 — 34 și ... spărturi] în acea spărtură // 34 alergă și el] se urcă asemenea //

la asalt [515]. Alți ostași se mai luară după dînșii și, năvălind cu toții cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri și înfig un steag [516]. Dar turcii se apăra / [f.227v/227] cu energia desperării [517], / aruncînd în creștini grenade și pietre [518]. De o jumătate de ceas ținea acum lupta pe ziduri cu o deopotrivă înverșunare între asediatori și asediați, cînd Piccolomini, văzînd că puținii ostași ce se [f.228] urcaseră / la asalt nu vor putea izbuti de nu vor fi îndată sprijiniți de oștiri proaspete, se întoarse cu iuțeală către unguri [519] și le strigă : „Nu sînt oare acolo italienii puși în primejdie pentru mîntuirea patriei voastre și spre a încerca tot o soartă cu voi, spre nimicnicirea dușmanilor universali, iar ai voștri particulari împilători? Puteți oare suferi a-i vedea acum sau trăgîndu-se înapoi, părăsiți fiind de voi, sau însemnînd cu sînge locul și întemeindu-l cu moarte, întru vecinică aducere-aminte viitorimei de nobila lor înfocare și de puțina recunoscătoare a voastră moliciune'' [520]. Ungurii făcură atunci de rușine aceea ce temerea îi oprise d-a întreprinde, și cu multă fierozitate alergară a reînnoi asaltul [521]. Comandantul castelului, văzînd această nouă năvălire ce-l amerința și spăimîntarea oamenilor săi, desperă de a se mai putea apăra și dete tristul semn că voește a parlemanta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor sale a sta în loc și se gătea să asculte propunerile turcului, cînd deodată ungurii și săcuii, [f.229] nerăbdători acum a răzbuna pierderea soților lor, se / reped furioși în castel, făcînd multă larmă [522] și împingînd înainte pe italieni, carii, aflîndu-se asfel striviți între soții lor și vrăjmași, suferiră foarte, rănindu-se mulți dintr-înșii [523]. După oarecare împotrivire a vrăjmașilor, creștinii coprind castelul către seară și turcii care scăpară de cea dintîi furie a soldatului biruitor se închiseră în turnul dinlăuntru. Dar nici în acest post nu se putură ei mult apăra și, coprinzîndu-l creștinii și pe el cu asalt, mai pe toți turcii cîți se afla acolo îi trecură prin ascuțitul săbiei [524]. În acest loc se răniră cîțiva din ai noștri, cei mai mulți de petre, iar tunurile și puștile din insula cea mare vătămară pe ungurii ce se afla despre acea parte și le omorîră ca la patruzeci oameni [525]. Săcuii trecură tot ce întîmpinară, fără milă, supt sabie, necruțînd nici sex, nici, vîrstă [526]. Acei din turci ce fugiseră afară din castel fură măcelăriți sau se înecară în Dunăre [527].

2—3 cu furie mare] vitejește // 2 se urcă // 3 energia desperării] vitejie / creștini] ai noștri // 3 — 5 *lipsește* De o ... cînd // 5 — 13 văzînd că italienii săi au puțini ostași ce îi urmase, nu vor putea izbuti de nu vor [priimi *șters*] îndată întăririi proaspete alergă la unguri, îi rugă să nu părăsească pe soții lor și să caute a se folosi de slăbiciunea și încercuirea asediaților pînă nu vor veni în simțiri // 14 de rușine] din bunăcuvință // 15 — 17 și hotărîră a merge spre spărtură. În vremea aceasta, comandantul turcesc, desperînd d-a se mai putea apăra, dete semn că // 18—19 ostașilor săi a face halt și gătea a asculta // 21 *după* larmă *ad* atunci cînd mai nimeni nu se apăra din asediați, care se așăzaseră în locuri sigure și puțini numai mai sta la locul lor // 21 împing / care // 22 asfel] acum / foarte] tare // 23 — 24 După oarecare împotrivire a vrăjmașilor *după* castelul // 24 *lipsește* către seară / de] din // 25 — 32 înlăuntru. Într-un mic bastion menit dinainte spre a le sluji de scăpare. Acest post fu asemenea luat cu asalt și toți cîți se afla acolo periră ca vai de ei, alții care fugiseră afară din castel, în insulă fură măcelăriți. / *după* Dunăre *ad* Săcuii trecură tot ce întîmpinară fără milă supt sabie, fără deosebire de sex și vîrstă //

Vro sută dintr-nșii pogorîndu-se dupe ziduri, vrură să fugă într-o galeră ce era acolo la țărm, dar urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună / pe galeră și, ucigînd ai noștri pe turci, rămase acea corabie f.230 în stăpînirea noastră [528]. Ea fu cunoscută a fi una din acele ce în anul trecut luaseră turcii cu dînșii cînd au plecat de la Comorn [529]. Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care era 2 500 turci și tătari, zdrobită fiind de lovirile artileriei, se afundă mergînd în cursul rîului; numai vîslașii (chiourme) putură scăpa [530]. Din opt sute turci ce alcătuia garnizoana numai unul se mîntui [531]. El se aruncă în Dunăre spre a o trece înot și, cu toate că fu ochit de ai noștri, care azvîrliră o mulțime de gloanțe dupe dînsul, avu minunat noroc de ajunse neatins, tot înot, pînă în tabăra lui Sinan de la Rusciuc [532].

Din creștini căzură la această luare a castelului 250 oameni și mulți se răniră [533]. În castel se găsi 39 tunuri [534], din care două foarte mari, două culevrine de 38 și celelalte mai mărunte [535]. Prada ce pică atunci în mîinile ostașilor fu nepreţuită. O mulțime de bani, arme scule și alte lucruri scumpe, o cătățime nemăsurată de grîu și un mare număr de capete de vite, cămile, catîri, cai frumoși ce Sinan luase din Țara Românească și n-apucase a-i trimite, cum vroise, la Constantinopol, și care era atît de numeroși, încît, după ce luară / pre cei mai buni, nefiind destui oameni f.231 spre a încăleca pe ceilalți, îi mîna cu cîrdul amestecați cu vitele [536]. În toate părțile se vedea fluturînd steaguri musulmane, stofe de aur, brațare scumpe, pavilioane de mătase care contrastau cu hainele cele proaste ale românilor și ale săcuilor [537]. În acea bucurie generală, italienii numai se arătară foarte mîhniți, căci ungurii, năvălind în castel tocmai cînd turcii era gata a capitula, le-a răpit gloria acelii coprinderi; dar prințul Báthory cu nunciul papei și internunciul împărătesc îi mîngîie cu cuvinte dulci, cu laude și cu daruri [538]. / Trofeele acestii campanii, deosibit de mai multe mii de f.231v robi mîntuiți, fură 27 steaguri [539], ca la 120 tunuri [540], din care unile de o mărime nemăsurată, și, de la 18 octomvrie, luarea Tîrgoviștei, pînă la 27 ale aceliași luni, atît la Tîrgoviște, cît și în goana ce creștinii deteră turcilor pînă la Giurgiu, într-această din urmă bătae și la luarea castelului turcii pierdură peste tot ca la/26 mii oameni [541]. f.232

---

1 — 8 *lipsește* Vro . . . scăpa // 9 unul putu scăpa, care trecu Dunărea înot și // 11 *lipsește* avu minunat noroc de / ajunse teafăr și sănătos tot înot pînă în tabăra // 13 Din ai noștri muriră la asalt // 14 *după* răniră *ad* Dup-aceea toți soldații de rînd se puseră a scotoci Una din corăbiile pregătite de turci spre a le înlesni fuga, fu prinsă de o ceată de creștini; ea fu cunoscută că ar fi fost luată cu un an înainte de turci de la insula Cérmonului; altă galeră ce se afla între insulă și pod pe care era 2500 turci și tătari fu înecată cu lovirile tunurilor, numai o parte dintr-înși putură scăpa. Se găsi în castel // 15 38] 36 / *după* două *ad* tunuri / celelalte] altele / *după* mărunte *ad* cu multe bucate și multe lucruri, mai cu seamă // 15 — 18 *lipseste* Prada . . . catîri // 18 — 26 Românească ca să-i trimiță la Const[antinopol] și n-apucase a o face din grabnica sosire a creș[tinilor]; apoi catîri, cămile, pavilioane și multe alte lucruri, multe lucruri (robe), arme și cai și mîntuiră mulți creștini robiți. Italienii fură foarte mîhniți că ungurii cu năvala lor, tocmai cînd turcii era a capitula, le-a răpit gloria a lor, dar prințul // 26 lipsește cu // 27 *după* împărătesc *ad* ce se afla în tabără // 28 — 29 În toată această campanie, creștinii dobîndiră de la turci 27 stindarde, a 100 tunuri // 30 — 34 mărime minunată, în toate părțile se vedea fluturînd steagurile musulmane, stofele de aur, brățarele prețioase, pavilioanele de mătase, făcea contrast cu hainele proaste ale românilor

Acest sfîrşit nenorocit avu acea îngrozitoare espediţie a lui Sinan în Ţara Românească, care amerinţase că va înghiţi pentru totdauna naţia română şi cu dînsa şi creştinătatea, pe care ea mai puternic o ocrotea atunci. Eroilor de la Călugăreni se cuvine mai ales cinstea izbînzii în această glorioasă campanie. Venirea lui Báthory nu făcu alt decît reschiră şi goni un duşman învins şi demoralizat, şi care şi fără aceasta ar fi fost curînd nevoit a deşerta ţara. Datoria şi gloria lui Báthory era a nu lăsa nici un picior de turc a eşi din ţară ; şi ar fi putut-o, de nu umbla aşa moale şi cu sfială ; chiar şi zdrobirea turcilor la podul după Dunăre o fură creştinii datori mai mult iuţimei lui Mihai şi a românilor săi. Pentru aceea putea acum aceştia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular : „Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ţi sînt voinicii, paşo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfarmă zăbalele armăsarilor tăi ; năvala se trase înapoi spăimîntată de pepturile goale ale vitejilor !”.

XXXVIII

Sinan, dupe malul drept al Dunării, privi cu jale trista soartă a armiei sale şi coprinderea castelului Sîn Giorgiu, blestemînd în desperarea sa ceriul şi pe Mahomet [542]. El, Marius al osmanliilor, el, triumfătorul Asiei, Africei şi al Europei, el, Sinan cel nebiruit, care în trufia şi zădărnicia sa despreţuia pe toată lumea şi credea că ea trebue să robesacă capriţiilor şi ambiţiei lui [543], să se vază el acum, la o vîrstă trecută de optezci ani,
f.233 după o carieră / atît de strălucită, răsturnat din culmea gloriei sale, biruit de nişte domni tineri şi fără barbă, dupe cum arăta el mai ales pe Báthory [544] ! Şi armia lui, acea frumoasă şi numeroasă armie, groaza lumei, atît de puternică, atît de bine îngrijită şi înzestrată cu bani, cu arme, tunuri şi muniţie din destul, să o vază acum fără steaguri, fără tunuri, fără bagajuri, fără corturi, cu totul demoralizată şi adusă într-o asemenea stare /
f.233v de nişte oşti adunate în pripă, slabe şi rău armate [545] !

„Sinan — zice Sagredo — ostaş desprins în războae şi învechit în arme, nu avu atîta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa, şi, obicinuit a birui, el se plînse amar că norocul la bătrîneţe îşi luă înapoi favoarele sale” [546].

---

urmare subsol p. 117

şi săcuilor : o mare mulţime de grîu şi capete de vite, cămile, catîri şi cai atît de mulţi încît nefiind soldaţi, după ce luase pe cei mai buni destui oameni spre a-i încăleca pe ceilalţi, îi mîna cu cîrdu, amestecaţi cu vitele. Apoi bani, scule, pavilioane şi alte multe. Şi de la 16 octombrie, cînd se duseră creştinii spre Tîrgovişte, pînă la 27 la luarea cetăţii turcii perdură, peste tot unde îi întîmpina creştinii, 26 mii oameni (ar fi mai bine a cita aci paragraf lui Ist.) //

1 — 14 *lipseşte* Acest . . . vijelios // 15 XXXVIII] XXXIV // 16 armatei // 20 despreţuia pe ceilalţi // 20—21 care mîndru de puterile sale nesocotea pe ale celorlalţi şi gîndea că toată lumea trebue să se supue capriţiilor şi ambiţiei sale, să se // 21 *lipseşte* trecută // 22 dupe // 23 *lipseşte* dupe // 24 — 28 Si cu o oştire adunată în pripă să vază armia sa zdrobită în cea mai mare parte, lipsită de toate bagazurile sale // 29—32 *lipseşte* Sinan . . . sale //

Nenorocitul vizir fu silit îndată a-și trage tabăra dupe malul Dunării de la Rusciuc, căci creștinii, cum dobîndiră castelul, îndreptară gurile tunurilor dupe ziduri spre tabăra turcească și începură a tuna asupră-i [547]. La Rusciuc el făcu căutare armatei sale ca să vază ce i-a mai rămas; alese pe Satîrgi-Mehemed pașa și pe Segban-bași-Ianin-aga pentru paza și apărarea Vidinului și îi trimise cu o mie de oameni călă/rime, supt comanda f.234 agăi lor, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunării [548] și, împărțindu-și oștile în cete puțin numeroase [549], își rădică tabăra și luă cu grabă calea Rasgradului, cu toți negutătorii armatei. Acolo lăsă pe Hașan pașa, dîndu-i titlu de serascher, cu vro cîțiva sangiaci din oștile Rumeliei, pe Zagargi bași, cu munițiile de război și tunurile, dînd poruncă ofițerilor să ierneze la Sumla. Într-acest loc află prin scrisori din Ungaria, de la fiul său, Mehmed pașa, izbînzile creștinilor într-acea țară și luarea vestitei cetăți Granul de armata împărătească [550].

Vestea coprinderii acestii cetăți adăogă foarte mîhnirea lui Sinan [551]./ El se grăbi a scrie sultanului, spre a se dezvinovăți și spre a micșora perderile f.235 sale, zicîndu-i că creștinii n-au stricat decît bagajurile și puținei oameni de cei nedeprinși din ariergardă, dar că nervul oștilor e cu dînsul; că dacă iarna ce se apropie și asprimea timpului nu mai dă cale izbîndirei, el și-o păstrează pentru primăvara viitoare, cînd sau va muri,/ sau își va îndrepta f.236 învingerea ce din întîmplare i-a venit și își va izbîndi de la inimă prin prăpădirea lui Báthory și a lui Mihai. În această scrisoare, el își vărsa mai cu seamă focul asupra lui Mihai vodă. Dar sultanul nu se mulțămi cu aceasta, și, chemînd pe muftiul, află de la dînsul mărimea pierderii și purtarea cea neînțeleaptă a lui Sinan [552]. Groaza domni în Constantinopol

1 Nenorocitul vizir] El // 2 *lipsește* de la Rusciuc // 3 începu / tuna asupră-i] o pușcări // 4 Ticăitul vezir făcu atunci la Rusciuc revizia armatei // 7 Apoi *după* puse // 8 și] printr-o retragere ce sămăna mai mult la o fugă // 9 *lipsește* cu grabă // 10 armiei // 11 *lipsește* cu // 12 Într-acest loc] Acolo // 13 de la fiul său Mehmed-pașa *după* scrisori // 14 *lipsește* într-acea țară / *lipsește* vestitei cetăți / Granului / *după* împărătească *ad* care acum supt povața vestitului comite Mansfeld luase cu izbîndă ofensiva și chemase biruința supt steagurile împărătești // 15 — 25 Această veste mai mări mîhnirea sa și cu inima plină de durere și plină de temere de ceea ce i se poate întîmpla, însoțit de patru escadroane, el luă calea Constantinopolului. Sinan, soldat deprins în războae și învechit în arme, nu avu atîta statornicie spre a suferi nenorocirea și obicinuit cu biruințele se plînse că norocirea la bătrînețe îl lasă în favorul său (priința sau prinoasele) dete prin scrisori veste de ispravă. Învinovății pe români, care unindu-se cu trans[ilvănenii] contribuise și mai cu seamă la învingere; în povestire căuta a da întîmplarea și a o zugrăvi într-un așa chip, încît să sperie cît mai puțin pe sultanul, prevăzînd bine că curtea Costantinopolului luîndu-se după ispravă va învinovăți mai mult purtarea sa decît norocul, cu atît mai mult că el fusese acela ce povățuise războiul. El arătă că creștinii nu se bătuseră cu turcii, doar cu calabalîcul (bagajul); că nervul oștilor era cu dînsul mergînd înainte; că neprevăzînd surpinderea dușmanilor, puind oameni nedeprinși din ariergardă se pleacă izbirei și pricinuiră pierderi. Căderea iernei ce se apropie nu mai dă cale răzbunării (izbîndirei) și o păstrează însă pentru primăvară, cînd sau va muri sau va îndrepta pierderea cu viața Trans[ilvaniei] și a Val[ahiei]; perdere ce i-a venit mai mult din întîmplare și căci fusese în lipsa lui, decît cu adevărata voinicie a creștinilor. Nu se mulțumi sultanul cu aceste desvinovățiri chemînd la sine pe muftiu și împărtășindu-i învingerea, răspunse acesta că perderea fusese cît se poate de mare și că socotind prețul tunurilor, trăsurilor, cărălor și alte gătiri de război, se urcă la un milion. Că nu se cădea Sinan să primejduiască un capital așa de bogat la capricioasa ocazie a dușmanului, că deși este ostaș vechi, în această împrejurare nu s-a arătat cu iscusință. Că siguranța ostășească învață a merge cînd se știe că dușmanul e departe, ca cum ar fi în vecinătate și că cu dreptate se poate osîndi la despăgubiri din avuturile lui. Pentru aceea se pedepsi toți ce se împărtășiseră în această neizbîndă; Ibraim-vezirul învinovățit că n-au trimes la timp oștirei otomane bani și cele de hrană (bucate), fu scos din vizirat ca și Sinan din comanda armiei sale. Lale dobîndi sigiliul etc ... //

cînd se auzi de pățirea lui Sinan. Îndată ce el sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat și îl trimise în locul său obicinuit de exil, la Malgara [553]; asemenea depărtă din slujbă și pe caimacamul Ibraim-pașa, învinovățindu-l că n-a trimes la vreme oștiri, bani și bucate, și numi vezir pe Lala-Mohamed pașa [554]. Muftiul, spăimîntat atunci de nenorocirea musulmanilor, prezentă sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi asupra tristei stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (at-meidan) și predicatorul Sfintei Sofii, șeicul Mohijedin, căuta a întări curagiul poporului și simtimentele lui religioase prin verseturi din Coran și tradițiile profetului [555].

f.237

XXXIX

După glorioasa coprindere a castelului Sîn Giorgiu, se ținu sfat între capii armiei creștine, spre a hotărî de trebue a trece Dunărea spre a lua în goană în tot locul pe îngrozitul dușman, sau a trece cu armia în Moldavia, spre a izgoni pe poloni și pe domnul pus de dînșii acolo și a trage această țară iarăși în alianța creștină [556]. Cea dintîi părere era fără îndoială minunată, căci cătînd la demoralizația turcilor, biruitorii creștini ar fi putut acum înainta, fără a întîmpina grele stavili pînă la Constantinopol [557]. Dar i se aduse împotrivă : lipsa mijloacelor de a trece Dunărea, căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de turci, și alte vase pentru trecere n-aveau decît două galere din cele luate de la turci ; apoi apropierea iernii și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii, care sileau a pune capăt acelii espedițiii ; iar mai ales se temeau ca nu cumva polonii din Moldova, ce erau în înțelegere cu turcii și cu tătarii, să supere Ardealul și Țara Românească pe cînd armia ar înainta în Turcia [558]. Aceste temeiuri înrîurîră mult asupra duhului lui Báthory și /
f.238 îl hotărî a se întoarce în Ardeal, de unde să treacă în Moldova, spre a goni pe poloni și a restatornici pe Răzvan-vodă în scaunul său [559]. Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa cei mai buni ostași, făcînd-o asfel, să cîștige în calitate aceea ce perdea în număr, și, încredințînd-o lui Mihai vodă, l-ar fi trecut în Bulgaria, aceea ce nu era cu neputință. Mihai care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut în acea iarnă a curăți Bulgaria de tot de turci, trecîndu-i Balcanii, lăsînd pe

---

1 pățirea] învingerea armatei / capitală] acest oraș // 2 exil] surghiunie // 3 — 5 *lipsește* asemenea.... pașa // 5 *lipsește* atunci // 7 *după* porunci *ad* atunci / să se facă // 8 *lipsește* (at-meidam) / Sofiei // 9 întări] realța // 17 XXXIX] XXXV // 12—24 După luarea castelului Sîn Giorgiu se sfătuiră capii creștini să treacă Dunărea și să ia în goană pe turci. Această idee era fericită, căci privind demoralizația armiei turcești, creștinii ar fi putut înainta fără multă împotrivire și a se apropia de Constantinopol. Dar mijloace d-a trece Dunărea nu avea altele decît două galere, toate de la turci, căci podul era parte stricat de ai noștri, parte de turci, nu putea sluji îndată ; apoi lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii, silea a sfîrși războiul. În sfîrșit, temerea ca nu cumva polonii, ce ocupa acum cu putere armată Moldova și se afla în înțelegere // 25 armia] oștirea // 26 — 27 Această considerație mai cu seamă făcu ca în loc d-a trece spre a culege roadele atîtor izbînzi, Báthory hotărî a se întoarce în Trans[ilvania] de unde // 28 în scaun *după* restatornici / *lipsește* său // 28 — 30 *lipsește* Mult ... cu totul //

de primăvară spre a porni către Constantinopol. Ce eșituri minunate n-ar fi putut atunci avea această espediție, pe care nepriceperea lui Báthory o stîrpi cu totul! Unii din capetele armatei, între care Piccolomini, povățuiră atunci a drege castelul Sîn Giorgiu și a pune garnizoană în/tr-însul, f.239 spre a închide în viitor turcilor trecerea Dunării printr-acest loc. Dar Báthory, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea lui va costa prea mult, porunci să-l dărîme și să dea foc caselor, și în cea din urmă zi a acelii luni [560] puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut [561]. Apoi, lăsîndu-și armia supt comanda lui Ștefan Bocskai, locotenentul său general [562] însoțit de o ceată de călărime, avînd cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii săi, luă calea Brașovului [563]. / Cu dînsul plecă și nunciul papei și internunciul împă- f.239v rătesc, generalul Carol cel Mare, istoriograful împăratului, care descrise toată această campanie și o trimise stăpînului său la Praga, după care descriere spune analistul Guerrin că a copiat pe a sa [564]. /

Miercuri, la zi întîi de noemvrie, Báthory și cu soții săi se duseră f.239 la București, pe care îl aflară deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile [565], își urmară calea înainte pînă la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitori [566]. Mihai însoțise pe Báthory pînă într-acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardealului, vrînd să-și / arate recunoștința sa pentru atîta vitejie și f.240 înțelepciune cu care se deosibise Mihai în această campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 mai, ce era atît de nesuferit acestuia, și a-i da înapoi toate drepturile stăpînirei de sineși, oprind pe seamă-i titru onorific de suzeranitate [567].

Fără îndoială că Báthory n-avea alt încotro face, temîndu-se că, și de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit l-aceasta de Mihai, ce acum era slobod de grija turcilor. Dup-această învoire prietenească, Báthory luă cu voia lui Mihai 50 tunuri din cele dobîndite de la turci și apoi, luîndu-și ziua bună de la dînsul, porni spre Brașov [568]. Într-acest oraș el așteptă cîteva zile pînă îl ajunse și Ștefan Bocskai și Răzvan-vodă împreună cu toată armata. Apoi dete lui Răzvan două mii săcui ajutor ca să intre în Moldova, să gonească pe Ieremia vodă și pe leși [569]. Așa Báthory, în relele sale chipzuiri, nu numai că nu trecu în Bulgaria spre a da goană turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o espediție serioasă, după cum se/făgăduise. f.241

---

3 Unii] Oarecare / *după* care *ad* și // 4 *lipsește* intr-însul // 5 prin / Báthory] Sig[ismund] // 6 pricinuit / *lipsește* castelul / Ardeal] Trans[ilvania] spre a-l putea apăra // 7 că va costisi mult dregerea castelului și ținerea lui, porunci // 8 acelii luni] lui octomvrie / *lipsește* mai // 9 armata // 11 *lipsește* săi // 12 — 15 *lipsește* Cu dînsul . . . a sa // 16—17 Miercurea în 29 octom, se duse la București, pe care // 17 *lipsește* Aci / *după* găsiră *ad* acolo // 19 — 23 pînă aci, unde prințul Transil[vaniei] plin de respect și de recunoștință către Mihai pentru atita vitejie și atita înțelepciune ce arătă în această // 24 —26 tractatul nesuferit lui Mihai de la 20 mai și a lăsa stăpîn deplin pe țară și pe veniturile ei, rămînînd fără altă legătură către dînsul de uzure vasalească // 27 — 29 *lipsește* Fără . . . Báthory // 29—30 Apoi luînd cu // 30 *după* Mihai *ad* vodă / turci, își luă // 31 *după* dînsul *ad* și // 31—32 Acolo așteaptă vro // 32—33 *lipsește* împreună, toată / cu armata *după* Bocskai // 33 *după* armata *ad* cum / Apoi] Dup-aceea / *după* săcui *ad* intr- / ca] cu care // 34 și pe] cu // 34—36 *lipsește* Așa . . . făgăduise /

Adevăr că el înştiinţă pe Răzvan a nu întreprinde nimic c-o îndrăzneală nesocotită, şi, de va vedea că polonii sînt mai mulţi la număr şi în puteri, să nu dea bătae, ci să aştepte pînă să-i trimiţă un mai mare agiutor[570]. Dar era lesne de înţeles că Răzvan, odată în apropiere de duşman, nu va fi poate stăpîn a se feri de bătae, chiar lăsînd doparte natura lui cea prea cutezătoare. Ar fi fost mult mai bine dacă Báthory întreprindea însuşi această espediţie, sau de da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Asfel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan şi oastea lui de trista soartă ce întîmpinară în Moldova.

În urma acestor orînduieli, Bàthory, ridicîndu-se de la Braşov, mers, în scaunul său în Alba-Iulia, vesel de triumfurile sale. El scrise de acie în 16 noemvrie, papei, vestindu-i de biruinţa dobîndită asupra lui Sinan şi trimiţîndu-i vro cîteva steaguri mai însemnate luate de la turci[571], între care şi steagul cel verde al proorocului dobîndit la bătălia de la
f.242 Călugăreni[572]. / Pontiful rămase foarte îndatorat de acest dar, mulţămi lui Báthory, făgăduindu-i ajutoare în bani şi de oameni şi porunci a se face rugăciuni şi *tedeum* în toate bisericile Romei pentru aceste izbînzi; iar cu steagurile împodobi templurile sale[573]. El trimise apoi prinţului Ardealului, prin comitele Luigi dell'Anguisciola, camerierul său de cinste, o sabie şi o pălărie binecuvîntate[574].

Báthory pornise şi la Praga un curier spre a duce vestea biruinţei, care sosi în acea capitală în 4 dechemvrie. Arhiduca Matei, aflînd la Viena această veselitoare ştire, puse de cîntă un *tedeum* în biserica Sfîntului Ştefan şi în toate celelalte biserici ale acelui oraş[575]. Europa întreagă se înveseli văzîndu-se mîntuită de primejdia ce o amerinţase şi aflînd smerirea lui Sinan, acel duşman cumplit şi neîmpăcat ce mult o îngrozise. Numele lui Báthory, care ştiu a trage asupră-şi gloria principală
f.243 a acestii izbînzi, fu trîmbiţat în toate / părţile de scriitorii şi oratorii contimporani şi în furia (frenezia) entuziasmului şi a linguşirei, el fu asemănat cu Alexandru cel Mare şi Iulie Cesar, cei mai vestiţi căpitani din vremea veche[576].

XL

După plecarea prinţului Báthory, neobositul Mihai vodă, fără

1 Înştiinţîndu-l d-a nu încerca nimic cu o îndrăzneală // 3 ci] şi / pînă] ca / *lipseşte* un // 4 — 9 *lipseşte* Dar era ... Moldova // 10—11 Apoi Báthory se duse în capitala sa de la Alba-Iulia, vesel de norocita sa espediţie // 11 de aci] îndată // 12 *după* biruinţa *ad* creştinilor / *lipseşte* dobîndită // 13 mai însemnate] principale // 15 de] şi / *lipseşte* acest dar // 16 *lipseşte* lui Báthory / făgăduind / *lipseşte* de // 18—19 prinţului Ardealului] lui Sig[ismund] // 20 binecuvîntate] blagoslovite // 21 — 22 Asemenea trimise şi la Praga un curier cu vestea biruinţei, care sosi acolo în 4 // 23 ştire] veste // 23—24 *lipseşte* în biserica Sfîntului Ştefan // 25 amerinţa // 26 — 27 ce mult o îngrozise] al creştinilor // 28 în] din / *lipseşte* şi oratorii // 29 *lipseşte* el fu // 30 — 31 şi Cezar, eroi cei mai vestiţi, căpitani ai vechimei // 32 XL] XXXVI // 33 Mihai v[oe]v[od] *înainte de* de după / *lipseşte* neobositul //

perdere de vreme, hotărî a sfîrşi campania, cucerind cetăţile dupe ambele ţărmuri ale Dunării, pe unde se mai afla turci carii ar putea fi vătămători ţării. Drept aceea, el porni spre Brăila, care se coprinsese, cum ştim, de turci, în vreme ce, din porunca lui, spătarul Udrea luă calea Nicopolului şi aga Farcaş se îndreptă spre Vidin. Turcii din Brăila, cum aflară că Mihai se apropie de dînşii, năpustiră cetatea şi fugiră peste Dunăre. f.243v În acea fugă grabnică, trei sute din ei se înecară / în acest rîu[577]. Mihai priimi glas atunci de la îndrăzneţul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s-a lovit de faţă cu Afis-paşa, care îi eşi întru întîmpinare, şi foarte i-a f.244 tăiat şi i-a spart oastea, încît acest paşă / d-abia a putut scăpa cu două slugi. Mihai pripi atunci de alergă spre Nicopol[578] şi ajungînd mai întîi la Turn, îl bătu, luă cetatea şi apoi, trecînd Dunărea, se împreună cu Udrea, izbeşte Nicopolul şi arde, sfarmă, robeşte şi pustieşte toate serhaturile turceşti din Bulgaria pînă la Vidin[579]. Ajungînd aci, el găsi cetatea în puterea îndărătnicului viteaz Farcaş, care îşi izbîndise glorios acum pierderea ce prin înşelăciune încercase într-acest loc cîteva luni mai nainte. Acest general, mai mult voinic decît norocos, fusese mai nainte preot în satul Fărcăşani în judeţul Romanaţi şi se numea Popa Stoica. Aflîndu-se într-acest loc de margine, care era adesea bîntuit de turci, Popa Stoica luase obicei, după săvîrşirea liturghiei, de-şi lăsa patrahirul şi, armîndu-se cu securea, pleca în capul sătenilor de vîna la turci. Vestea voiniciei lui ajunse la Mihai, care puse pe mitropolit de-l despopi şi în loc de rasă îl învesti cu ceapcăn, şi în loc de cruce îl armă cu sabie, crezîndu-l f.245 mai vrednic de a / sluji patria cu armele decît cu liturghiile. Farcaş adeveri nădejdile domnului, şi vitejia cu care se deosebi în mai multe rînduri îi dobîndi de la dînsul slujba de agă sau general de pedestrime. Asfel, acum, ca în multe alte rînduri, vom vedea pe acest domn răsplătind deopotrivă meritul şi slujbele către patrie, fără a căuta privilegiurile naşterii sau ale stării[580].

Locuitorii din Bulgaria, aflînd de sosirea lui Mihai la Vidin, se adunară

1—5 hotărî a cuceri cetăţile dupe marginea Dunării, unde se află garnizoană turcească ce putea aduce vătămare ţării. Spre acest sfîrşit el porni spre Brăila, singurul loc din ţară unde se mai afla încă turci, în vreme ce porunci hatmanului Udrea să meargă a izbi Nicopolul şi lui aga Farcaş a lovi Vidinul // 5—6 aflară apropierea lui Mihai, năpustiră // 7 *lipseşte* din ei / acest rîu] Dunăre // 7 — 8 Mihai v[oe]v[od] priimind ştire că Udrea trecînd Dunărea a izbit pe Afis-paşa ce i-a eşit înainte // 10—18 au spart ostirea, paşa putînd scapa cu două sluji, alergă şi el la Nicopol unde arse, sfarmă, robeşte toate împrejurimile; în vreme ce lua cu asalt această cetate, Vidinul îşi deschidea porţile la generalul său Farcaş. El îşi răscumpără asfel generos învingerea, ce prin înşălăciune încercase aci cîteva luni înainte. Acest Farcaş fusese un preot din satul Farcaşi din judeţul // 18 *după* Stoica *ad* El deduse multe probe de vitejia lui în contra turcilor căci // 19 într] în / *lipseşte* care era // 20 Popa Stoica] el / *după* obicei *ad* îndată / de-şi] îşi // 21 şi armîndu-se] lua / *după* securea *ad* în mînă şi / sătenilor spre a goni pe duşmanii ce se vrea să intre în sat / 22 voiniciei] vitejiei / ajunse pînă la domn, care îl puse pe // 22 — 23 şi făcînd a lepăda rasa şi îi îmbrăcă cu ceapcăn şi în locul crucei // 24 *după* patria *ad* sa / liturghiile] rugăciunile // 24—26 Voinicia cu care se arătă popa Farcaş făcu că Mihai v[oe]v[od] îl înălţă îndată în treapta de agă sau general de infanterie // 27 în multe alte rînduri] întotdeauna // 28 şi *după* slujbele / către patrie] vitejia // 28—29 căuta la naştere şi la stare // 30—1 Mihai v[oe]v[od] după luarea Nicopolului trece spre Vidin, neaflînd încă de predarea acestei cetăţi //

toţi din toate părţile de i se închinară[581]. Vitejiile acestui domn aprinsese
f.245v toate duhurile popoarelor chinuite de turci; / locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania şi mai multe părţi ale Greciei alerga
f.245 din toate părţile supt steagurile lui / şi toate popoarele acestor provinţii îşi întoarseră privirea spre dînsul ca către un înger de mîntuire. De atunci ele începură a-l numi *Steaua lor de la răsărit*[582].

Aceste din urmă biruinţi de la Nicopol şi Vidin încununară frumos minunata şi nemuritoarea campanie de vară a anului 1595, întru toate vrednică de cea de iarnă. Rădicarea românilor ca un viscol de mînie purtase fierul şi pîrjolul peste toată întinderea împărăţiei turceşti de la Dunăre /
f.246 pînă la Constantinopol, zdrobise şi doborîse la pămînt mai mult de trei sute mii turci şi tătari, carii, în cîteva rînduri şi în deosibite trupuri de armie, în zadar se ispitiseră a-l stăvili. Puterea şi energia ce într-acest an desfăşurară nişte ţări mici şi de multă vreme slăbite ca Ţara Românească, Ardealul şi Moldova, numeroasele şi minunatele fapte de vitejie ale acestor popoară, văzute astăzi, în starea de apunere în care ele se află, şi prin mulţimea grămădită a anilor, ni se par fabuloase şi am simţi greutate a le da crezămînt, dacă istorici vrednici de credinţă, contimpurani şi martori de faţă, şi mai toţi protivnicii noştri, nu s-ar învoi întru ară-
f.246v tarea şi mărturisirea lor şi dacă n-am şti / cîte minuni este în stare să producă patima unui popor întreg răsculat împotriva streinului, pentru altarele patriei şi ale credinţei sale. Dacă vecinii noştri făcea atunci asemenea jertfe ca ale noastre, sau măcar de ne-ar fi sprijinit ceva mai bine, dacă nemţii nu se arătau aşa de molatici în purtarea războiului şi aşa de nestatornici în făgăduelile lor, dacă polonii nu ne puneau mereu stăvili, arătîndu-se cu atîta vrăjmăşie către noi, şi daca Báthory n-ar fi fost aşa de uşure
f.247 şi nestatornic în faptele lui, / de atunci turcii, acei cruzi duşmani ai civilizaţiei, a căror barbarie cu veacuri întîrzie luminarea şi libertatea lumei, ar fi fost azvîrliţi în pustiile lor asiatice şi Europa Orientală ar fi avut o altă soartă!!

---

1 — 9 Aci locuitorii din Bulgaria, minunaţi de vestea acestui domn, alergară din toate părţile de i se închinară; recunoscindu-l de mîntuitor al creştinătăţii. Cu luarea Vidinului şi a Nicopolului se încheea campania a doua a acestui an 1595. Rădicarea // 9 purtă // 10 *lipseşte* fierul şi / *lipseşte* întinderea // 10 — 12 împărăţia turcească pîn în Constantinopol şi răstoarnă şi zdrobeşte mai mult de trei sute mii păgîni care în acest an în mai multe rînduri // 13 armate se ispitiseră // 14 — 15 ce desfăşură în acest an nişte ţări mici şi slăbite de atîta vreme ca Transilvania, Ţara Românească // 15 ale] a // 16 *lipseşte* ele / şi] patria noastră // 17 simţi] avea // 18 *după* credinţă *ad* de feliurite neamuri // 19 *lipseşte* şi mai toţi protivnicii noştri // 20 — 21 şti atotputernicia ideii libertăţii cînd ea încinge inima unui popor // 22 — 30 Dacă s-ar fi ţinut strîns aceste popoare unele la altele în contra duşmanului şi dacă ambiţia şi lăcomia nu le-ar fi făcut a întoarce armele unul împotriva altuia, uitînd datoria lor de atunci, turcii, acei duşmani cruzi ai civilizaţiei şi a căror barbarie cu veacuri întîrzie luminarea şi libertatea lumei, ar fi fost azvîrlită în pustia lor şi lumea orientală ar fi avut o altă soartă //

NOTE

[1] Hammer, t. II, p. 272 și 273.
[2] D'Ambry, p. 800.
[3] Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 274; Jouannin, p. 177.
[4] Hammer, t. II, p, 276.
[5] Hammer, p. 276; De Thou, t. XII, p. 500.
[6] Naima.
[7] De Thou, p. 500.
[8] Hammer, t. II, p. 277.
[9] D'Ambry, p. 813; Jouannin, p. 178.
[10] Montreux, p. 513; D'Ambry, p. 813.
[11] Montreux, p. 513.
[12] Esprinchardt, p. 208; Montreux, p. 596; D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 113.
[13] Cuspinianus, p. 143.
[14] D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 76, 104 și 112.
[15] *Ibid.* Vezi și *Historie de la vie, miracles et propheties de Merlin*, Paris, 1498, t. III.
[16] D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 112; Montreux, p. 499; Frachetta, p. 6.
[17] Montreux, p. 596.
[18] Hammer, t. II, p. 277.
[19] Esprinchardt, p. 266.
[20] *Ibid.*
[21] Seadedin.
[22] *Ibid.*
[23] Hammer, t. II, p. 277.
[24] Naima.
[25] Seadedin; Hammer, t. II, p. 277.
[26] Naima.
[27] Seadedin; Naima.
[28] Naima; Seadedin.
[29] Seadedin; Naima.
[30] Naima.
[31] Seadedin; Selaniki.
[32] „L'odeur de cette proie tire ces lions de leurs antres et les pousse à toute extrémité pour la posséder" (Montreux, p. 521).
[33] *Ibid.*
[34] De Thou, t. XII, p. 537—538; Bethlen, t. III, p. 582—585; Sieur d'Ambry, p. 814; Campana, p. 876; Frachetta, *Türkische und siebenbürgische Viktorien* etc.
[35] De Thou, t. XII, p. 511 — 513; Montreux, p. 505.
[36] Montreux, p. 519.
[37] Montreux, p. 503; Guerrin.
[38] De Thou, t. XII, p. 509.
[39] *Ibid.*
[40] Montreux, p. 504.
[41] De Thou, t. XII, p. 510.
[42] Bethlen, t. III, p. 552.
[43] Montreux, p. 526.
[44] Engel, t. II, p. 239.
[45] Cronicele românești, în „Magazin".
[46] Engel, t. II, p. 239; *Historia von den Empörungen*, p. 71.
[47] *Cronicele române*, în „Mag. ist.", t. IV, p. 281; *Historia von den Empörungen*, p. 71.
[48] *Cronicele române*, în „Mag. ist.", t. IV, p. 281.
[49] Heidenstein, p. 315; Walther; Bohomolec; Niemcewitz.
[50] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
[51] Kovachich, t. I, p. 209.
[52] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
[53] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
[54] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 128.
[55] Montreux, p. 526; Campana, *Histoire*, p. 868; Iacobus Francus, anul 1595, p. 3
[56] Vezi scrisoarea împăratului, în Reusner, *Ep. Turc.*, p. 114.
[57] *Cronicele române*, în „Magazin", t. IV, p. 281.
[58] Bethlen, t. III, p. 560.
[59] Montreux, p. 525; *Cronica* lui Fuchsie.

[60] *Ibid.*
[61] „Mag. ist.", t. IV, p. 281.
[62] Vezi tractatul întreg la sfîrşitul tomului.
[63] Bethlen, t. III, p. 571 ; Katona, t. 27, p. 188 ; Fessler, t. 7, p. 355 ; Miron Costin.
[64] Vezi Bisselie, Frachetta şi alţii.
[65] După Sigismund Báthory, prinţii următori păstrară ideea lui de crăia Daciei. Astfel fu cardinalul Andrei Báthory, Gabriel Báthory şi Bethlen Gabor, care la 1628 ceru de la sultanul Murad a-i recunoaşte titru de *crai al Daciei.*
[66] Bethlen, t. III, p. 572 ; Katona, p. 189.
[67] Scrisoarea lui Albert Király din tabăra de la Colintina (iunie 1595) către Sigismund Báthory, în Reusner, *Epistolae Turcicarum,* p. 132.
[68] *Ibid.* ; Frachetta, p. 3.
[69] Scrisoarea lui Király ; Herrera, Campana şi Frachetta spun că era numai 508 luntri.
[70] Frachetta, p. 3.
[71] Frachetta, p. 3 ; Herrera, p. 559 ; Campana, *Historie*, p. 863.
[72] Király, *ibid.*
[73] Montreux, p. 549.
[74] Király ; Herrera ; Campana ; Frachetta.
[75] Király.
[76] Király ; Campana, p. 863.
[77] Herrera, p. 559 ; Campana, p. 863.
[78] Király.
[79] *Ibid.*
[80] Frachetta ; Campana, *Historie*, p. 863 ; Herrera, p. 559.
[81] Király ; Frachetta.
[82] Király.
[83] Sagredo, ed. fr., t. V, p. 20 ; Montreux, p. 567 ; Iacobi Francus, anul 1595, p. 16 ; *Historia von den Empörungen*, p. 71 ; Ortelius, p. 253.
[84] Seadedin.
[85] Hammer, t. II, p. 278.
[86] Seadedin.
[87] Herrera, p. 559.
[88] Seadedin ; Naima.
[89] Seadedin.
[90] Naima.
[91] *Ibid.*
[92] De Thou, t. XII, p. 535.
[93] Seadedin ; Naima ; Selaniki ; Hammer, t. II, p. 279.
[94] *Ibidem.*
[95] Seadedin.
[96] Guerrin, p. 158 ; Baudier, p. 564 ; Montreux, p. 569 ; D'Ambry ; Iacobi Francus, an 1595, p. 34 ; Sacy, t. II, p. 110.
[97] Seadedin ; Naima ; Guerrin, p. 157 ; Montreux, p. 569 ; Esprinchardt, p. 265.
[98] Esprinchardt, p. 265.
[99] Seadedin.
[100] Seadedin.
[101] Montreux, p. 569 ; Guerrin, p. 157.
[102] Senkowski.
[103] Esprinchardt, p. 211.
[104] Walther.
[105] Stavrinos Vistierul.
[106] Hammer, t. II, p. 272.
[107] Sagredo, p. 724.
[108] Guerrin, p. 162.
[109] Seadedin.
[110] Istvánfi, p. 411.
[111] Seadedin.

[112] Numărul armiei turceşti e cam nehotărit. Analiştii turci, dupe care se luară şi unii analişti italieni, o scad la 70 mii oameni numai ; dar Hammer ne spune a nu ne încrede în buletinurile turcilor. Istvánfi spune că armia turcească trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii oameni. Noi am priimit numărul de 180 mii, dat de Walther, care fiind pe atunci

în ţară şi curînd dup-aceea la Constantinopol, ni se pare a fi mai exact. Iacobi Francus pretinde că Ferhat adunase 150 mii oameni în tabăra sa. Apoi Sinan ştim că a mai adăogat multe oşti pe lîngă cele adunate de Ferhat.

[113] Esprinchardt, p. 212.

[114] *Ibid.*, p. 213.

[115] Esprinchardt, p. 212.

[116] Esprinchardt, p. 214 ; Senkowski.

[117] Sagredo, p. 675.

[118] Hammer, t. II, p. 265 ; *Cronica* lui Fuchsie.

[119] De la această solie în Ardeal, documentele istorice pierd din vedere pe viteazul Radu din Calofireşti, pe care îl văzurăm înapoi strălucindu-se în războiul cu tătarii ; dar un cîntec vechi popular ni-l arată rivalizînd necurmat în vitejii „cu Buzeştii amîndoi şi cu Clăpeştii cîte-trei, fruntea boerilor şi domnii războiului", pînă în zilele lui Radu vodă, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci, întîmplîndu-se ca tătarii să vie să robească moşiile, casa şi pe mama bătrînă a lui Radu din Calofireşti, el alergă la domn cerînd agiutor pe Buzeşti şi pe Clăpeşti. Domnul refuzîndu-i agiutor, atunci el, însoţit de dreapta sa slugă Nedea şi cu vro cîţiva oameni, se aruncă asupra tătarilor. În bătae, Nedea striga stăpînului său :

„Tae, că nu e pe boerie,
ci este pe vitejie.
Tae marginile
şi-oi tăia mijloacele !"

Tătarii fură învinşi şi Calofirescul îşi mîntui pe mumă-sa. La întorsul său, întîmpină în cale pe Buzeşti şi pe Clăpeşti, care îl omoară şi duc trupul lui Radu Mihnea-vodă, zicîndu-i că de trăia îl scotea din domnie. Muma lui Calofirescu, aflînd de uciderea fiului său, alergă la domn cu multe zapise, prin care se dovedea că Calofirescu îi era frate. Atunci domnul, făcînd divan, judecă pe Buzeşti şi pe Clăpeşti de li se tae capul. Dintr-acest cîntec se vede dar că Calofirescul a fost fecior lui Mihnea-vodă Turcitul, care însoţi pe Sinan în Ţara Românească. Poate fiul şi tatăl şi-au încrucişat unul cu altul paloşele la Călugăreni fără a se cunoaşte ; poate glonţul sau paloşul Calofirescului trînti la pămînt pe lepădatul Mihnea la luarea Tîrgoviştei.

[120] „Magazinul istoric", t. IV, p. 282 ; Filstich ; *Cronicele române.*

[121] Bethlen, t. III, p. 593.

[122] „Magazinul istoric", t. IV, p. 282.

[123] Dogliani, p. 116 ; Ascanio Centorio, *Storia di Transilvania*, p. 100.

[124] Walther.

[125] De Thou, t. XII, p. 538.

[126] Sieur D'Ambry, p. 815.

[127] *Hist. v. den Empörungen*, p. 78.

[128] Walther.

[129] *Ibid.*

[130] Seadedin.

[131] Walther.

[132] *Ibid.*

[133] Seadedin.

[134] Walther ; Iacobini ; De Thou, t. XII, p. 539 ; D'Ambry, p. 815.

[135] *Cronicele române*, în „Magazin", t. IV, p. 282.

[136] Crucea de piatră ce se află la Călugăreni este făcută de Şerban vodă Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce îl făcu pe apa Neajlovului, dar nu priveşte bătălia.

[137] Acestea s-a petrecut într-un club la Mitropolie, cea dintîi şi din urmă oară cînd am stătut de faţă la seanţele acelui club. Trebue a şti că puţini oameni din popor se afla l-această adunare şi părerea mea e că poporul cel de gios, mai cu seamă al Bucureştilor, şi-a împlinit datoria revoluţionară şi naţională, declarîndu-şi, deşi cam tîrziu, vrointa de a apăra revoluţia cu paloşul ; iar clasele de sus, guvern, boeri, negustori, junime, s-au aflat mult mai prejos şi nevrednice de misia lor şi de poporul ce conduceau.

[138] D'Ambry, p. 815.

[139] *Ibid.* ; Iacobini ; De Thou, p. 539.

[140] Walther ; Iacobini ; Filstich ; Engel ; t.I, p. 236. Alţi analişti pretind că oastea lui Mihai se urca la 20 mii, dar ei n-au putut cunoaşte mai bine aceasta ca Walther şi Iacobini, ce se aflară atunci în faţa locului.

[141] Cesar Campana, *Histoire*, t. II, p. 890.

[142] Seadedin.

[143] *Ibid.* ; Naima.

[144] Naima.

145 Seadedin.
146 Seadedin.
147 Walther, cu greşeală, confundă rîul Salcia cu Neajlovul.
148 Seadedin ; Naima.
149 *Ibid.*
150 Naima.
151 ,,Sinan admirat la patience, ou plustost la résolution des Christens qui avec ques un si petit nombre avaient toutes fois l'assurance de l'attendre de pied ferm [au combat], luy qui avait une si puissante armée" (D'Ambry, p. 816) ; Iacobini.

,,Le Bascha jettant sa vue dans le camp du Palatin, considérant le peu de gens qu-il avait en comparaison de son armée, arresta longtemps sa pensée sur l'admiration de la hardiesse du Palatin d'oser avec une poignée d'hommes attendre de pied ferme un si grand nombre d'ennemys. Mais celui-là lui fournira tantost un plus grand sujet d'admiration, quand il mettra une partie de ses gens en pièces, le reste en fuite et le réduira luy mesme à un tel point qu'il se verra dans la boue jusqu'aux oreilles"(Baudier, p. 540).
152 Seadedin ; Naima.
153 Seadedin ; Hammer ; De Thou ; Iacobini ; D'Ambry, p. 816.
154 Seadedin.
155 Naima.
156 Walther.
157 Seadedin.
158 Iacobini ; Istvánfi ; De Thou.
159 Seadedin. În al XVI[-lea] veac, românii, în bătăliile lor, se slujeau de bivoli, precum cei vechi de elefanţi. Vezi ,,Mag. istoric", t. II.
160 Seadedin ; Naima.
161 Tout le rest de ce jour se passa aux occupations de se considérer les uns les autres. Les Turcs se mocquaient des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce ceux-ci n'étaient en plus grand nombre pour rendre la victoire plus glorieuse. Mais les Valaques, sérieusement attentifs à ce qu-ils devaient faire le lendemain, portaient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impétrer du secour, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. Michel, leur Palatin, les exortait généreusement au combat" (Baudier, p. 541) ; Walther ; Seadedin ; Frachetta ; Hammer ; Scrisoarea lui Báthori către împăratul din Sas-Sebeş, 2 avgust, în Reusner, *Ep. Turc.* ; *Cron. roum.*, în ,,Mag. ist". t. IV, p. 282.
162 Seadedin.
163 Naima.
164 Sieur D'Ambry, p. 816.
165 Bethlen, t. III, p. 593.
166 Sieur D'Ambry, p. 816.
167 Walther.
168 Naima.
169 Seadedin.
170 De Thou, p. 531.
171 Walther.
172 *Ibid.*
173 Seadedin ; Naima ; Hammer.
174 Naima.
175 Walther ; *Cronicele române*, în ,,Magazin", t. IV, p. 282 ; *Conspectus historiae Valachiae.*
176 Epistola lui Báthory către împăratul.
177 Walther ; Seadedin ; Naima ; ,,Magazin", t. IV, p. 282.
178 Engel, t. I, p. 237.
179 Montreux, p. 569 ; Larichianus, p. 219.
180 Seadedin.
181 Bethlen, t. III, p. 584 ; D'Ambry, p. 816 ; Iacobini ; Montreux, p. 569.
182 ,,Turcii pugnabant adjunti multitudine et numero, Valachi, fortitudino et audacia " (Iacobini) ; *Conspectus historiae Valachicae.*
183 Walther.
184 Istvánfie ; *Conspectus historiae Valachicae.*
185 Walther ; *Cronicele române*, în ,,Magazin", t. IV, p. 282.
186 Walther ; Fessler, t. 7, p. 358 ; Engel, t. I, p. 2.
187 Walther ; Engel ; Fessler, t. 7, p. 358 ; Fotino, t. II ; Kogălniceanu, p. 152.
188 Sieur D'Ambry, p. 817.

[189] Naima ; Seadedin.
[190] Naima.
[191] Walther.
[192] Sagredo, p. 724 ; Istvánfi, p. 412.
[193] Seadedin ; Naima ; Hammer ; t. II ; Iacobini ; Istvánfi, p. 412.
[194] Naima.
[195] Seadedin ; Naima ; *Conspectus hist. Valachicae* ; Stavrinos ; Hammer, t. II ; Iacobini ; Istvánfi, p. 412 ; Scrisoarea lui Báthory ; Sagredo. ed. fr., t. IV, p. 35 ; Jouannin, p. 178 etc.
[196] *Ibid.*
[197] Seadedin.
[198] Stavrinos ; De Thou, t. XII.
[199] Walther.
[200] φόβοζ πολὺξ τὸγ επιααc (Stavrinos Vistierul).
[201] Walther.
[202] Walther ; D'Ambry, p. 817.
[203] Sagredo, p. 724 ; *Conspectus historiae Valachicae* ; Iacobini ; Bethlen, t. III, p. 595 ; Scrisoarea lui Báthory, în Reusner.
[204] Walther.
[205] D'Ambry, p. 846, urcă numărul turcilor morți la 10 mii. Alții încă au exagerat și mai mult, urcîndu-l la 25 mii. Vezi Campana, *Hist.*, p. 890.
[206] Sieur D'Ambry, p. 816 ; De Thou, t. XII, p. 539 ; Walther, din contră, pretinde că din ai noștri căzură numai vro cîteva sute.
[207] Walther ; *Cronica română*, în ,,Magazin'', t. IV, p. 282.
[208] Guerrin.
[209] Naima.
[210] Sieur D'Ambry, p. 816 ; Iacobini ; Campana, *Hist.*, t. II, p. 890.
[211] Stavrinos.
[212] Seadedin.
[213] Seadedin ; Naima.
[214] Hammer, t. II. p. 279.
[215] Walther.
[216] Stavrinos Vistierul ; Cronica lui Constantin Căpitanul, în ,,Magazin'', t. I, p. 231.
[217] Walther ; Campana.
[218] Walther ; ,,Magazin'', t. IV, p. 283 ; Iacobini ; Bethlen, t. II. p. 595.
[219] Sagredo, p. 724 ; Iacobini ; *Conspectus hist. Valachicae.*
[220] Walther.
[221] *Ibid.* ; *Historia von den Empőrungen*, p. 71.
[222] Walther ; Istvánfi, p. 412.
[223] Walther.
[224] Istvánfi, p. 412.
[225] ,,Magazin istoric'', t. IV, p. 283 ; Filstich.
[226] Walther ; Istvánfi, p. 412 ;Seadedin.
[227] Walther ; Sagredo, p. 724 ; Istvánfi, p. 413.
[228] ,,Magazin istoric'', t. IV, p. 283 ; Filstich.
[229] Seadedin.
[230] *Ibid.* ; Naima.
[231] D'Ambry, p. 817. Analiștii turci nu pomenesc nimic din aceste oști ce unii din analiștii creștini spun că rămăsese peste Dunăre. Aceea ce ne face a priimi aceasta cu îndoială, căci credem că, de ar fi fost cu temei, turcii n-ar fi uitat-o spre a îndrepta pierderea bătăliei.
[234] Engel, t. I, p. 238.
[235] Seadedin,
[236] Seadedin ; Naima.
[237] Seadedin.
[238] Seadedin : Naima.
[239] *Ibid.*
[240] Seadedin ; Naima ; Iacobini.
[241] *Cron.rom.*, ,,Magazin'', t. IV, p. 310, și pisania monastirei Radul vodă.
[242] Naima.
[243] Seadedin.
[244] Naima.
[245] Seadedin.
[246] Istvánfi, p. 412.

[247] Seadedin.
[248] *Ibid.*
[249] Hammer, t. II, p. 279.
[250] Seadedin.
[251] Seadedin.
[252] „Est autem Tergovesta arx Valachiae munitissima et viro principe digna quam Voyvodae olim mansionis, suae sedem elegerunt" (Beyerlinck, t. II, p. 226). Vezi și Botero, t. III, p. 94; Montreux; „Tergovist welches eine schöne und veste Stadt" (Ortelius, p. 290).
[253] *Odă la ruinele Tîrgoviștei.*
[254] Marșul *Odă la oștirea română.*
[255] Seadedin; Naima; Sagredo, ed. fr., t. V. p. 34.
[256] Campana, *Historia del mondo* ..., t. II, p. 901; Herrera, p. 574; De Thou, t. XII, p. 543; Montreux, p. 569.
[257] *Historica relatio de statu Valachicae*, în „Magazin istoric", t. V, p. 60 și 69.
[258] Walther.
[259] Istvánfi, p. 412.
[260] Seadedin.
[261] Istvánfi, p. 412.
[262] Walther.
[263] Istvánfi, p. 412.
[264] Seadedin,
[265] Seadedin.
[266] Istvánfi, p. 412; De Thou, p. 543; Engel, t. I, p. 238.
[267] Fessler, t. 7, p. 360; Engel, p. 238.
[268] „Mirabatur Sinan Valachos viso suo exercitu non fugae, sed se sense stare" (*Conspectus historiae Valachicae*); Istvánfi, p. 412.
[269] *Conspectus historiae Valachicae*; *Hron.*, t. II, p. 196.
[270] Walther.
[271] Walther.
[272] Istvánfi, p. 412; Scrisoarea lui Báthory către împăratul din 28 avgust 1595; *Conspectus hist. Valachicae.*
[273] Bethlen, t. IV, p. 597.
[274] Scrisoarea lui Báthory către împăratul, de la Sas-Sebeș, din 28 avgust, în Reusner, *Epistolae Turcicarum*, p. 156.
[275] Bethlen, t. III, p. 589; Istvánfi, p. 412; D'Ambry, p. 817.
[276] Bethlen, t. III, p. 597; *Conspectus hist. Valachicae*; D'Ambry, p. 817; Istvánfi, p. 412.
[277] *Conspectus hist. Valachicae.*
[278] Bethlen, t. III, p. 601; D'Ambry, p. 818; *Conspectus hist. Valachicae.*
[279] D'Ambry, p. 818.
[280] Istvánfi, p. 412; Bethlen, p. 598; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae*; D'Ambry, p. 818.
[281] *Conspectus hist. Valachicae*; Istvánfi, p. 412.
[282] Bethlen, t. III, p. 603.
[283] Bethlen, t. III, p. 602; De Thou, t. XII, p. 542.
[284] Istvánfi, p. 412; *Conspectus hist. Valachicae.*
[285] *Historia von den Empörungen*, p. 77.
[286] Walther.
[287] Istvánfi, p. 413.
[288] Walther.
[289] *Conspectus hist. Valachicae*; Engel, p. 238.
[290] *Conspectus hist. Valachicae*; Istvánfi, p. 413.
[291] Istvánfi, p. 413.
[292] Istvánfi, p. 413; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae.*
[293] Istvánfi, p. 413; Iacobini.
[294] *Conspectus hist. Valachicae*; Istvánfi, p. 413.
[295] *Ibid.*
[296] Iacobini; Bethlen, t. III, p. 599.
[297] Istvánfi, p. 413; *Conspectus hist. Valachicae.*
[298] Iacobini; Istvánfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 603.
[299] Sieur D'Ambry, p. 818; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; De Thou, t. XII, p. 544; Beyerlinck, t. II, p. 226; Dantiscani, p. 129; Sagredo, p. 725; Montreux, p. 566; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik* și toți istoricii contimporani ce au pomenit de aceste întîmplări.

300 Dantiscani, p. 130.
301 Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; Istvánfi, p. 413; D'Ambry, p. 819.
302 Istvánfi, p. 413; *Conspectus historiae Valachicae.*
303 Bethlen, t. III, p. 605; Campana, *Historia*, p. 900.
304 Iacobini; Bethlen, p. 605; *Conspectus hist. Valachicae*; De Thou, p. 527.
305 Iacobini; Bethlen, p. 599.
306 Sagredo, p. 724.
307 Walther; Iacobini; Istvánfi, p. 413.
308 Iacobini; Bethlen, t. III, p. 605.
309 Sieur D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvánfi, p. 413; Sacy, t. II, p. 127.
310 *Ibid.*; Frachetta.
311 D'Ambry, p. 821; Iacobini; Dantiscani, p. 113; Guerrin, p. 165; Frachetta, p. 23; Bethlen, t. III, p. 603; Iacobi Francus, p. 39; *Historia von den Empörungen*, p. 78; Ortelius, p. 281 și alții.
312 Sieur D'Ambry, p. 821; Iacobini; Campana, p. 300.
313 Guerrin, p. 165.
314 D'Ambry, p. 821; Iacobini.
315 D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvánfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 609.
316 D'Ambry, p. 820; Tomasi, p. 22; Istvánfi, p. 413; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 611.
317 Walther; De Thou, p. 543; D'Ambry, p. 820; Istvánfi, p. 413; Iacobini; Montreux, p. 567; Dantiscani, p. 114; *Historia von den Empörungen*, p. 78; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik*, p. 149.
318 D'Ambry, p. 820; Iacobini; Istvánfi, p. 413.
318bis Iacobini; Istvánfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 613.
319 Spontoni, p. 39; Guerrin, p. 165; Fessler, t. 7, p. 360; Engel, t. I, p. 238; Ortelius, p. 291.
320 Guerrin, p. 167; Spontoni, p. 39; Dantiscani, p. 114; Francus, p. 39; Istvánfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 615; Iacobini.
321 Campana, *Historia*, p. 902; Herrera, p. 574.
322 D'Ambry, p. 820; Bethlen, t. III, p. 612; Frachetta.
323 Guerrin, p. 167; *Historia von den Empörungen*, p. 78; Montreux, p. 578; Dantiscani, p. 115.
324 Guerrin, p. 167; *Historia von den Empörungen*, p. 78; Ortelius, p. 292; Dantiscani, p. 115.
325 Istvánfi, p. 413.
326 Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; *Historia von den Empörungen*, p. 78; Ortelius, p. 293.
327 Sacy, t. II, p. 127.
328 Campana, *Historia*, p. 901.
329 Spontoni, p. 14.
330 Campana, *Historia*, p. 901.
331 Istvánfi, p. 414.
332 Campana *Historia*, p. 902.
333 Istvánfi, p. 414.
334 Campana, *Historia*, p. 902.
335 Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; Montreux, p. 578.
336 Guerrin, p. 168; Dantiscani, p. 116; *Historia von den Empörungen*, p. 78; Montreux, p. 578.
337 Campana, *Historia*, p. 902.
338 Istvánfi, p. 414.
339 Campana, *Historia*, p. 902.
340 Nicolae Costin.
341 Istvánfi, p. 414.
342 Walther; Iacobini; Istvánfi, p. 414
343 Walther; Istvánfi, p. 414.
344 Walther.
345 Istvánfi, p. 414.
346 Walther.
347 Istvánfi, p. 414; Walther.
348 Walther.
349 Guerrin, p. 182.
350 Istvánfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.

351 *Ibid.*
352 Istvánfi, p. 414 ; Nicolae Costin ; Sacy, t. II, p. 129.
353 Istvánfi, p. 414.
354 *Ibid.*
355 Istvánfi, p. 414.
356 *Ibid.*
357 Iacobini.
358 Istvánfi, p. 414.
359 Iacobini ; D'Ambry, p. 829 ; Niemcewicz.
360 Istvánfi, p. 414 ; Sacy, t. II, p. 129.
361 Campana, *Historia*, p. 902.
362 Istvánfi, p. 414.
363 D'Ambry, p. 821.
364 Iacobini.
365 Istvánfi, p. 414 ; Iacobini ; D'Ambry, p. 821.
366 Istvánfi, p. 414 ; Walther ; Iacobini ; D'Ambry, p. 821 ; Bethlen, t. III, p. 617.
367 Tomasi, p. 22.
368 Campana, *Historia*, p. 902.
369 Istvánfi, p. 414 ; Iacobini ; Bethlen, t. III, p. 618 ; D'Ambry, p. 821.
370 Campana, *Historia*, p. 902.
371 Montreux ; Guerrin ; *Historia von den Empörungen*, p. 78.
372 Walther.
373 Istvánfi, p. 414 ; Walther ; Iacobini.
374 Walther ; Istvánfi, p. 414.
375 Walther ; *Historia von den Empörungen* ; Dantiscani, p. 116.
376 Tomasi, p. 22 ; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik*, p. 149.
377 Istvánfi, p. 414.
378 De Thou, t. XII, p. 543 ; Guerrin, p. 167 ; Montreux, p. 578.
379 Guerrin, p. 169 ; *Hist. von den Empörungen*, p. 78.
380 Aceasta e o fabulă pe care sau că capii creștini o acreditase, căci Mihai vodă, la Călugăreni, încă o repetă ostașilor săi, cum am văzut, spre a încuragia oștile, ascunzîndu-le numărul cel mare al turcilor, sau că e născocită de istoricii [turci].
381 D'Ambry, p. 822 ; De Thou, t. XII, p. 544 ; Walther ; Iacobini ; Guerrin, p. 164—171 ; Dantiscani, p. 117 și 118.
382 *Ibid.*
383 *Ibid.* ; Ortelius, p. 292.
384 De Thou, t. XII, p. 545.
385 D'Ambry, p. 822.
386 De Thou, p. 545 ; D'Ambry, p. 822.
387 *Ibid.*
388 Campana, *Historia*, p. 903.
389 Sacy, t. II, p. 128 ; Dantiscani, p. 119 ; *Hist. von den Empörungen*, p. 78 ; Guerrin 'p. 171.
390 Tomasi, p. 22.
391 Mikal-ogli (prințul Mihai), asfel il numeau turcii.
392 Seadedin ; Naima.
393 Naima.
394 Seadedin ; Naima.
395 Seadedin ; Naima.
396 Naima.
397 Montreux, p. 576 ; *Historia von den Empörungen*, p. 78 ; Guerrin, p. 166 ; Dantiscani, p. 115.
398 Seadedin ; Naima.
399 Seadedin.
400 Campana, *Historia*, p. 902 ; Tomasi, p. 27.
401 Seadedin ; Campana, p. 902.
402 Istvánfi, p. 414.
403 *Ibid.*
404 Seadedin ; D'Ambry, p. 821 ; Istvánfi, p. 414.
405 Seadedin.
406 Istvánfi, p. 414.
407 Iacobini ; Istvánfi, p. 414 ; Seadedin ; Tomasi, p. 27.

[408] Campana, p. 40.
[409] Seadedin.
[410] Seadedin.
[411] Campana, *Historia*, p. 903.
[412] Walther; Engel, p. 239.
[413] Alexandrescu, *Odă la oştirea română.*
[414] Montreux, p. 579.
[415] Guerrin, p. 171; Iacobi Francus, p. 44; *Hist. von den Empörungen*, p. 78; Dantiscani, p. 120: Ortelius, p. 293.
[416] Guerrin, p. 171.
[417] Istvánfi, p. 414; Campana, *Historia*, p. 903.
[418] Walther; Istvánfi, p. 414.
[419] Istvánfi, p. 414; Sieur D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23; Campana, p. 903.
[420] Campana, p. 903; Istvánfi, p. 415; D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23.
[421] Iacobini.
[422] Campana, *Historia*, p. 903.
[423] Guerrin, p. 172.
[424] De Thou, t. XII, p. 545; Campana, *Historia*, p. 903.
[425] Istvánfi, p. 415.
[426] D'Ambrv, p. 822.
[427] Istvánfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, p. 621; Dantiscani, p. 122.
[428] Iacobini.
[429] „Magazinul istoric", t. II, p. 67.
[430] Cantemir, *Histoire de l'Empire othoman*, t. I, p. 266.
[431] Istvánfi, p. 415; Hammer; Engel, p. 166.
[432] Cantemir, t. II, p. 216.
[433] Engel, t. I, p. 179.
[434] Guerrin, p. 183.
[435] Campana, *Historia*, p. 904.
[436] Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122; *Hist. von den Empörungen*, p. 78.
[437] Iacobini; Istvánfi, p. 415.
[438] Seadedin.
[439] Seadedin.
[440] Hammer; Seadedin; Naima.
[441] Seadedin; Naima.
[442] Seadedin.
[443] Naima.
[444] Seadedin.
[445] Naima.
[446] Seadedin.
[447] Naima.
[448] *Ibid.*
[449] *Ibid.*
[450] Seadedin; Naima.
[451] Istvánfi, p. 415.
[452] Seadedin; Tomasi, p. 23.
[453] Istvánfi, p. 415; Campana, p. 903; Campana şi Tomasi spun că numărul robiţilor mîntuiţi se urca, deosebit de femei şi copii, la 10 mii; Herrera îl face de 12 mii, iar Istvánfi, Walther şi Sagredo îl fac la 4 la 5 mii.
[454] Sagredo.
[455] Seadedin.
[456] Seadedin; Naima.
[457] Hammer, t. II, p. 280; Istvánfi, p. 415; Iacobini.
[458] Campana, *Historia*, p. 904.
[459] Iacobini; Seadedin.
[460] Hammer, t. II, p. 280.
[461] Seadedin; Iacobini.
[462] Istvánfi, p. 415; Walther; D'Ambry, p. 823.
[463] Michaelis imprimis voce, manu exemploque, suos ad pugnam cohortante, Istvánfi, p. 415.
[464] Naima; Walther; Selaniki; Hammer, p. 282.
[465] Naima.

466 Istvánfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
467 Guerrin, p. 173.
468 D'Ambry, p. 823; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
469 Istvánfi, p. 415.
470 Naima; Istvánfi, p. 415; D'Ambry, p. 823.
471 Naima.
472 Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 280.
473 Seadedin.
474 Iacobini; Bethlen, p. 623; D'Ambry, p. 823.
475 Hammer, p. 280; D'Ambry, p. 823; Iacobini; Bethlen, p. 623;
476 Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; Istvánfi, p. 415.
477 Iacobini; Bethlen, p. 624.
478 Seadedin; Iacobini; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII.
479 Seadedin.
480 Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII.
481 Numărul turcilor morți l-această bătălie este iarăși nesigur. În vreme ce Istvánfi și Frachetta îl face numai de 6 mii, Montreux îl urcă la 30 mii. Noi am priimit de mai dreaptă cifra de 18 mii, dată de Walther, care se apropie de cea de 16 mii, dată de Sieur d'Ambry și alți analiști, și de cea de 17 mii, ce ne dă istoricul Sacy.
482 Walther; Istvánfi, p. 415; Sagredo, p. 725.
483 Iacobini.
484 Iacobini; N. Costin; Bethlen, t. III, p. 625; D'Ambry, p. 823.
485 Iacobini; Walther; Bethlen, p. 626; Istvánfi, p. 415; D'Ambry, p. 823.
486 Campana, *Historia*, p. 904.
487 Iacobini; D'Ambry, p. 824; Herrera, p. 575.
488 Tomasi, p. 23.
489 Campana, *Historia*, p. 904.
490 Istvánfi, p. 415; Herrera, p. 575. Alții spun că garnizoana castelului era numai de 700 inși; alții încă o scad la 600 numai.
491 Iacobini.
492 Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 824.
493 Guerrin, p. 182; Spontoni, p. 40; Iacobini; Istvánfi, p. 415; Bethlen, p. 626.
494 Istvánfi, p. 415; Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana; De Thou, p. 545; Ortelius, p. 294.
495 Istvánfi, p. 415.
496 De Thou, t. XII, p. 545; Herrera, p. 576; Campana, p. 904.
497 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40.
498 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
499 Campana, p. 904.
500 Campana, *Historia*, p. 904; De Thou, t. XII, p. 545.
501 Herrera, p. 576; Campana, p. 904; De Thou, t. XII, p. 546.
502 De Thou, p. 546.
503 Frachetta, p. 23.
504 Herrera, p. 576; De Thou, p. 546.
505 Guerrin, p. 173.
506 Campana, p. 904.
507 Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122.
508 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
509 Campana, *Historia*, p. 905.
510 *Ibid.*
511 De Thou, p. 546; Campana, *Historia*, p. 905.
512 Campana, p. 905.
513 *Ibid.* Se deosibise și se vestise atunci în războiul Ungariei generalii și ostașii italieni, mai presus decît toate oștile celorlalte neamuri.
514 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40; Campana, p. 905.
515 Walther.
516 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
517 De Thou, p. 546.
518 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
519 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.
520 Campana, p. 905.
521 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.

522 Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana, p. 905.
523 Tomasi, p. 23; Campana.
524 De Thou, p. 546; Guerrin, p. 174; Campana, p. 905.
525 Campana, p. 905.
526 Spontoni, p. 40.
527 Guerrin, p. 174; De Thou, p. 546.
528 Campana, p. 905; De Thou, p. 546.
529 Guerrin, p. 175; Campana, p. 905; Dantiscani, p. 124.
530 De Thou, p. 546; *Hist. von den Empörungen*, p. 78; Guerrin, p. 175; Dantiscani, p. 123; Campana, p. 906.
531 Walther; Istvánfi, p. 415.
532 Istvánfi, p. 415.
533 Guerrin, p. 175; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Dantiscani, p. 124.
534 D'Ambry, p. 823; Dantiscani, p. 124; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Ortelius, p. 294.
535 Istvánfi, p. 415.
536 Guerrin, p. 175; Herrera, p. 576; Dantiscani, p. 126; Ortelius, p. 295; *Hist. von den Empörungen*, p. 79.
537 Sacy, t. II, p. 131.
538 Spontoni, p. 41.
539 Frachetta, p. 23.
540 Iacobi Francus; Ortelius, p. 295; *Hist. von den Empörungen*, p. 79. Alții scad numărul tunurilor la 100 și la 80.
541 Guerrin, p. 175; D'Ambry, p. 823; Iacobi Francus, p. 44; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Dantiscani, p. 124.
542 Tomasi, p. 23.
543 Istvánfi, p. 415, se esprimă în aceste cuvinte asupra lui Sinan: „Astfel Sinan, care înlăuntru și dinafară niciodată nu-și plecase capul, a cărui trufie și zădărnicie desprețuia pe toți ceilalți, care, mîndru de puterile sale, nesocotea pe ale celorlalți și gîndea că tot trebue a sluji caprițiilor și ambiției sale, izgonit din Țara Românească peste Dunăre, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea și nesocotința sa: și Giurgiu, această cetate atît de tare, care de mai multe veacuri ținea de turci, fu luat înaintea ochilor săi de un cap nou și de niște oștiri adunate în pripă. Armata lui, zdrobită în cea mai mare parte, lipsită de toate bagajurile sale, se îndreptă spre Constantinopol, printr-o retragere ce semăna mult la fugă, în trupuri deosibite și puțin numeroase".
544 Tomasi, p. 23.
545 Istvánfi, p. 415; Frachetta.
546 A cita textul original în notă aci. [„Sinano Soldato agguerito e invecchiato nell'armi non hebe assai di costanza per tollerare il disastro: e assuefatto alle vittorie, pareagli, che la fortuna valesse, nell'etta sua decrepita abbandonarlo de suoi favori" — Sagredo, p. 496.]
547 Guerrin, p. 174; Seadedin; Naima; Dantiscani, p. 123; *Hist. von den Empörungen*, p. 79.
548 Seadedin.
549 Istvánfi, p. 415.
550 Seadedin.
551 Seadedin.
552 Sagredo, p. 726.
553 Hammer, t. II, p. 281.
554 Sagredo, p. 726.
555 Selaniki; Hammer, t. II, p. 281.
556 Spontoni, p. 44.
557 *Ibid.*
558 Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.
559 Spontoni, p. 44.
560 Guerrin, p. 176; Dantiscani, p. 125.
561 Iacobini; Istvánfi, p. 416; De Thou, p. 546; Walther; Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.
562 D'Ambry, p. 824; De Thou, p. 547.
563 Spontoni, p. 41.
564 Guerrin, p. 184.
565 Walther; Montreux, p. 579.
566 Walther; Istvánfi, p. 416.
567 Walther; *Cronica română* în „Magazin", t. IV, p. 284.
568 Walther.

569 Istvánfi, p. 416.
570 Istvánfi, p. 416.
571 Guerrin, p. 183 ; Montreux, p. 585.
572 Ortelius, p. 285 ; Montreux, p. 583.
573 Montreux, p. 583.
574 D'Ossat, t. I, p. 226 ; Spontoni, p. 14.
575 Guerrin, p. 185 ; Dantiscani, p. 136.
576 Vezi Frachetta, Tarducci și alții.
577 Montreux, p. 587 ; *Historia von den Empörungen*, p. 80.
578 *Cronica română*, în „Magazin", t. I, p. 233.
579 *Ibid.* ; Ιξτορία τηε βλαχίας, p. 266.
580 Fotino, t. II, p. 128.
581 Stavrinos : Καί αγὸ Βίδηνη ; *Cronica română*, în „Magazin", t. I, p. 234.
582 „Stello loro orientale" (Spontoni, p. 171).

Cartea III f. 268

SERVAGIU

(decemvrie 1595 — aprilie 1599)

I

Am văzut că la propunerea ce împ[ăratul] Germaniei făcuse regelui Poloniei d-a intra în legătura creștină în contra turcilor, acesta îi răspunse într-un chip rece și nehotărît, adăogînd că trebue a consulta dieta și c-atunci îi va da răspuns. În 7 fevruarie 1595 se deschise dieta Republicei [sic] Polonia la Cracovia. Papa trimisese acolo legații săi, pe Annibal de Capua, arhiepiscop al Neapolului [1], care împingea pe rege și poloni a se alia cu împăratul și cu toate popoarele creștine în contra dușmanului comun al creștinătății. Această treabă importantă se dezbătu cu multă înfocare [2]. Regele era aplecat spre această unire și acei ce țineau de Curte sfătuia alianța cu împ[ăratul], în numele religiei ce o poruncea [3]. Ceilalți declară că nu e prudent d-a rupe o pace de 70 ani cu turcii [4] și a pune în primejdie mîntuirea patriei lor, spre a face slujbă streinilor; că războiul va naște multe rele, care anevoe se vor/putea vindeca [5]; că, în lipsă de f. 269 arme și bani, trebue mai întîi a aduce țara într-o stare înfloritoare și puternică [6]. Partizanii războiului propunea a pune un bir de un scudin de tot capul de ovrei, precum se făcuse la 1578, în războiul cu muscalii [7]. Ion Sarius Zamoisky, cancilerul regatului și marele hatman al coroanei [8], care avea mare înrăurire în dietă și întorcea inima regelui cum voia, ura pe nemți și se lupta în contra lor [9], sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel război și adesea repetînd vorbele lui Ștefan Báthory : că republica polonă, cîtă vreme va fi aliată cu turcii, va păstra toată mărirea sa [10]. Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmützului, și Venceslas Berka, soli din partea împ[ăratului], și Dimitrie Napradi, prepozitul Aradului, Nicolae Socol și Mihai Kelemeși, trimiși din partea dietei Ungariei [11], pe lîngă care se uniră și deputații lui Báthory, prințului Trans[ilvaniei]/, și al lui Mihai, domul Țării Românești [12], și ai Moldovei. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor f. 270

---

1 Heidenstein, p. 312; Niemcewicz.
2 De Thou, t. XII, p. 510.
3 Niemcewicz; De Thou, p. 509.
4 Piasecius, la anul 1595.
5 De Thou, p. 509.
6 Niemcewicz.
7 De Thou, p. 510.
8 *Ibid.*
9 Istvánfi.
10 De Thou, p. 510.
11 De Thou, p. 510.
12 Beyerlinck, t. II, p. 228.

soli. Solii din partea electorului Brandeburgului, Ion Costitz și Ion Ben-
kendorf de Wardin, și din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner
și Christofor Brokendorf sosiră asemenea în Cracovia pe la sfîrșitul lui
martie, spre a îndemna pe poloni a-și uni puterile lor cu ale împ[ăratu-
lui], spre a apăra o cauză așa dreaptă [13]. Legatul papei, Malaspina, își
îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeau alergînd mereu în toate părțile,
cînd la rege în audiență particulară cu solii, cînd la cei mai de căpetenie
nobili și la senatori, ce vizita îndeosebi, împingîndu-i, îndemnîndu-i, si-
lindu-i pe toți a nu sta de lături din această cruciadă în contra păgînilor [14].
f. 271 Dar toate aceste / căzură înaintea urei ce Zamoisky avea pentru nemți
și aplecării ce avea pentru pacea cu turcii. Și cu toate că, spre a nu descu-
ragia pe soli și a le lăsa nădejdea putinței unei învoeli, se numise o comisie
din senat spre a cerceta condițiile tractatului propus de împ[ărat] [15], dar
nu se închee nimic, trăgănînd la vreme, pînă la sosirea unui ceauș turc, cu
scrisori din partea sult[anului] către rege și din partea lui Ferhat pașa că-
tre senat, cerînd de la poloni păstrarea păcii, priimind un răspuns favori-
tor [16], toate nădejdile solilor se curmară și ei fură siliți a se întoarce la locul
lor fără nici o ispravă.

II

În vreme ce Sinan pașa se apropia de Dunăre ca să năvălească peste
țările române și se vestise că și tătarii are să năvălească în Moldova în
f. 271ᵛ ajutorul turcilor, Răzvan vodă, văzîndu-și țara slăbită de atîtea nevoi / a
f. 271 războaelor, a domnilor tirani și răsipitori de țară, / ce încercase toată
Țara de Jos pustiită, locuitorii descurageați și risipiți fugînd înspăimîntați
de sila ce le făcea d-a fi războinici și d-a-și apăra vetrele, boerii, în capul
f. 272 cărora se afla unul numit Nedelcu, / om cu mare autoritate, desperînd
de mîntuirea țării lor, trăgîndu-se de dînsul și năzuind în ajutoare streine,
fu silit a se adresa la poloni, cerînd alianță și agiutor împotriva păgînilor [17].
Răspunsul ce dobîndi fu că, de vreme ce nu e în stare a[-și] apăra țara, să
se lepede de alianța cu creștinii și să se supue mai bine turcilor [18]. Asfel,
strîmtorat din toate părțile, Răzvan vodă, pe care Sig[ismund] Báthory
îl chemă într-agiutor, văzînd că singur nu își va putea apăra țara, atunci,
la nevoe de a veni tătarii, hotărî a se duce în tabăra lui Báthory, în contra
lui Sinan. De aceea, luîndu-și soția și încărcîndu-și avuțiile în cară, cu
oastea ce avea luă calea Transilvaniei [19].

Îndată ce se află în Polonia de plecarea lui Răzvan, marele hatman
al Poloniei, Zamoisky, care se afla nu departe de graniță [20], hotărî a se
folosi de războiu dintre români și transilveni cu turcii, spre a coprinde
f. 273 țara Moldovii, rămasă fără / stăpîn, a o smulge de supt influința prințului

[13] De Thou, p. 510; Istvánfi, p. 398.
[14] Niemcewicz.
[15] De Thou, p. 510; Niemcewicz.
[16] Heidenstein, p. 304; Niemcewicz.
[17] Heidenstein, p. 315.
[18] Heidenstein, p. 316.
[19] *Ibid.*
[20] Niemcewicz.

Tr[ansilvaniei] și a împ[ăratului] Germaniei și a așeza în acea țară vechile pretenții de supremație ale Poloniei. / Aceste pretenții că Moldova ar fi f. 273v fost vreodată un feud al Poloniei era. / Pentru aceea luînd de pretext că, f. 273 de vreme ce se aude că tătarii au trecut Boristenul și se apropie de Moldova pe drumul numit Negru, apoi această apropiere a tătarilor putînd aduce vătămare provințiilor polone mărginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolia, e nevoe ca el să ia poziție în Moldova, spre asigurarea Poloniei. Avînd puține oștiri pe lîngă dînsul, el se adresă la cazaci, chemîndu-i în agiutor, dar aceștia supărați, căci Zamoisky le refuzase d-a le plăti leafă și le declarase că, de vor supăra sau jefui vrun oraș turcesc, îi va privi ca dușmani ai Poloniei, în loc d-a-i veni într-agiutor, năvăliră în Polonia și deteră în jaf provințiile Volinia și Podolia. Trimișii lui Zamoisky către rege, cerîndu-i ce să facă, îi aduseră acest răspuns: „Poartă-te dupe împregiurări!"[21]. Hatmanul, fără a aștepta o hotărîre lămurită din partea regelui, își urmă planul său. Spre a se descărca oarecum de răspunderea ce putea să cază asupră-i, el / convocă un sfat ostășesc, în care pofti pe toți f. 27 senatorii din tabără și din vecinătate și îi făcu să priimească hotărîrea lui[22]. Spre a nu pica în vrăjmășie cu turcii prin această demonstrație, trimise un sol la Sinan pașa cu declarație că Polonia, fiind legată de veacuri d-o prietenie strînsă cu Poarta otomană, dorește a o păstra nesiluită; că această prietenie nu s-a clădit prin năvălirea de curînd a tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac polonii acum în Moldova țintește numai a pune supt ocrotire hotarele poloneze în contra tătarilor ce se apropie de dînsele; că organizația ce are să ia Moldova nu va fi împotrivitoare drepturilor Porții, ci, din contră, această țară va rămînea ca și mai înainte o mijlocitoare între Tucia și Polonia, punînd asfel distanță între hotarele lor, depărtînd orice pricină de război și chezășuind prieteșugul acestor două nații[23].

III

În 27 avgust, la facerea zilei, Zamoisky porunci să zică trîmbițele și trecu însuși, cu armia lui, Dnistru, care era foarte scăzut atunci, prin trei locuri și înot[24].

Armata / polonă era veselă și plină de încredere în generalul său. f. 275 Îndată văzură cu bucurie că sosi și Zotkiewsky cu rămășița regimentelor Liovului[25]. În Hotin, cetate a Moldovei pe marginea Poloniei, era numai o garnizoană de două sute unguri[26]. Îndată ce locuitorii aflară de plecarea lui Răzvan și intrarea lui Zamoisky, temîndu-se d-a trage asupră-le răzbunarea polonilor sau a turcilor, prin silă și amerințări izbutiră a scoate

[21] Niemcewicz.

[22] Vezi Montreux, p. 514, cele vorbite în sfat.

[23] Niemcewicz; Heidenstein, p. 316.

[24] La 1 oct. Zamoisky trecu cu armia lui Nistru și sosi a doua zi la Hotin, care se închină de popor la marele cancelar, și puse acolo comandant pe graful Beltzen cu o garnizoană. Cinci zile dup-aceea, el merse la Iași, rezidența Moldaviei, unde fu priimit cu multă cinste. Craiul Poloniei trimise prin contele Lyblin încă 1 500 călăreți și 2 mii pedestrași, oameni cu curagiu (*Hist. von den Empörungen*, p. 76).

[25] Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.

[26] Heidenstein, p. 315; Niemcewicz.

din această cetate garnizoana și a-i deschide cale spre a trece în Transil-
f. 275v vania. / Zamoisky atunci puse în cetate garnizoană polonă și comandant
f. 275 pe comitele Beltzan [27]. / O deputație numeroasă de locuitori cerînd pro-
tecția regelui Poloniei, numai să-i scape să nu cază în mîinile turcilor,
boerii ce însoțiseră pe Zamoisky din Polonia îi îndemnă a cere un domn [28].
Între candidații ce se arătă era un grec oarecare ce ținea pe fata unui fost
domn, Alexandru Bogdan, și trăise în Polonia; dar acesta fu depărtat
căci moldevenii ura pe greci și pe domnii streini [29]. Ceilalți candidați
f. 276 fură Luca Stroici și vistierul Ieremia Movilă, ce se afla în tabăra / lui
Zamoisky. Ei emigraseră din Moldova cu Petru vodă Șchiopul, la 1591,
cînd acesta preferă a se lepăda mai bine de domnie decît a mări haraciul
țării, după cum cerea turcii [30]. În vremea petrecerei lor în Polonia, pentru
dragostea ce arătară către acea țară și slujbele ce făcuseră, ei dobîndiseră
titru de nobleță în Polonia [31]. Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin
alianțele sale cu cele mai însemnate familii polone, fu mai favorizat, și
Zamoisky de sineși îl numi domn, cu aceste condiții : ca el să trimiță o de-
putație la regele Poloniei ca să-l roage ca să priimească pe Moldova supt
ocrotire și ca un feud al regatului Poloniei; că el se va bucura de țara Mol-
dovei socotindu-se cu titru și rangul de palatin al Poloniei; că, întîmplîn-
du-se cumva ca creștinii să birue pe turci, atunci Moldova va rămînea
supusă singur numai Poloniei; iar daca pacea cu Poarta se va păstra, Iere-
f. 277 mia va cîrmui țara cum / au cîrmuit-o și cei mai dinainte domni, păstrînd,
în orice caz, credință regelui Poloniei. Movilă priimi aceste condiții și, întă-
rindu-le prin giurămînt, trimise solie regelui [32].

Familia Movileștilor, care acum pentru peirea Moldovei se urcasă
pe scena politică, începu a se face cunoscută din vremea lui Ștefan vodă cel
Mare. Cînd acest viteaz domn merse de întîmpină la Schee, pe Siret, pe
Hroiot, ungurul ce năvălise în țară, îi căzu calul ucis în bătae. Atunci un
Purice-aprodul dete calul lui domnului său; iar Ștefan vodă nu putea în-
căleca în grabă, fiind om mic, și îi zise Purice aprodul : „Doamne, eu mă
voi face moviliță și vino de te sue pe mine și încalecă". Și suindu-se pre
dînsul, Ștefan vodă au preîncălecat pre cal, zicîndu-i : „Sărace Purice,
de-oi scăpa eu și tu, atunci ți-i schimba numele din Purice, Movilă!".
Și vrînd Dumnezeu [și] izbutind în bătae Ștefan vodă, și scăpînd și el
și aprodul, îl făcu boer armaș mare și dintru acest Purice se trase neamul
Movileștilor [33]./

În vremea aceea sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui
f. 278 Sig[ismund], prințul Transilvaniei, cu scrisori către Zamoisky, prin care
îl poftea să lase Moldova, că e a lui, și îi anunța că Sinan trecuse Dunărea
cu mari oștiri, adăogînd ca să se unească împotriva vrășmașilor comuni
și să oprească năvălirea tătarilor. Zamoisky răspunse că moldovenii sînt
foarte întărîtați asupra lui Răzvan, pentru care aleseseră ei alt domn;

[27] Guerrin, p. 192.
[28] Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.
[29] Heidenstein, p. 317.
[30] Ureche, p. 205; Heidenstein, p. 317; Bohomolec.
[31] Heidenstein, p. 317; Bohomolec; Niemcewicz.
[32] Niemcewicz; Heidenstein, p. 317.
[33] *Letopisețul vornicului Ioan Neculce.*

că el nu poate singur a vorbi despre alianță și că trebue a se înțelege într-aceasta cu regele [34].

Zamoisky, intrînd în grijă de venirea tătarilor, începu a căuta o poziție bună, în care la nevoe, să se poată apăra cu oastea sa, ce spun că era numai de zece mii [35], împotriva norilor de tătari și, pogorîndu-se la vale, găsi un loc cum dorea și își așeză tabăra între rîul Prutului și rîul Iasa (Jijia), incongiurînd-o, după obiceiul polonez, cu o îngrădire de cară. Ambele riuri nu numai că apăra tabăra, dar încă slujea spre a transporta mai lesne bucatele [36] ./ După ce sfirși de a-și întocmi tabăra, Zamoisky f. 279
își lepădă vesmintele sale de hatman, se îmbrăcă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iași, vrînd să vază cu ochii daca castelul acestui oraș poate a se întări în grabă ; dar găsi orașul stricat și ars de curînd de cazaci, dupe cum am văzut, și înfățișînd o tristă priveliște de grămezi înnegrite. Castelul numai sta în picioare, zidit fiind din piatră tare, precum și trei biserici grecești, una armenească și alta catolică, toate de piatră, și zidirea băilor d-o arhitectură orientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărîmat, nu se poate întări într-o vreme scurtă și fără mari cheltueli. Dar fiindcă Iașii era capitala țării, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn și să-l pue în scaun cu multă solenitate ; el porunci la trei regimente de gvardie d-a însoți pe domn la / intrarea lui în oraș. Cînd bieții locuitori văzu pe noul domn în capul f. 280
unei cavalcade mărețe intrînd în oraș, eșiră din mijlocul ruinelor și din găurile unde stau ascunși până atunci și îl întîmpinară, ocolindu-l cu strigări de bucurie, și după obiceiul locului, aruncîndu-i roade îmbelșugate, cum spicuri de grîu și struguri. Cînd se apropie domnul de biserica cea mare, care era supt palat, îl întîmpină vlădica în capul clirosului său, purtînd cruci și icoane, și îl duse în altar, unde, sfîrșindu-se ungerea obicinuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfîrși rugăciunea, eșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luîndu-l de mînă, îl duse la tron, pe care șezu ca un prinț suveran ; iar Zamoisky îi adresă aceste cuvinte : „Prințe ! Armele poloneze te-au pus pe acest tron, aceleași arme, pe cît D[umne]zeu o va ingădui, te vor ocroti și te vor apăra. Te-ai făcut vasal, nu ca odinioară, a unor tirani barbari, dar a unui rege peste un popol liber și măriminos. Fii-le dar credincios și recunoscător în toate faptele tale” [37]./

IV f. 281

Cînd sosi la Varșovia veste că Zamoisky, de capul lui, fără împuternicirea regelui, intrase în Moldova, se turbură foarte mult duhurile și se scorni multă larmă din partea celor ce îl ura. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel dintîi a cărui mînie izbucni în contra hatmanului. El adună îndată nobilimea marei Polonii și trimise o scrisoare, în numele acestori dietine adunate, arătînd mirarea lor cea mare ca un singur cetățean să îndrăznească a intra în capul unei armii într-o țară streină, și

[34] Heidenstein, p. 317.
[35] Miron Costin.
[36] Heidenstein, p. 318 ; Niemcewicz.
[37] Heidenstein, p. 318 ; Niemcewicz.

aceasta fără învoirea staturilor generale. Într-aceeaşi vreme, se afla la curtea Poloniei arhiducesa (Maria ?), muma reginei, care după ce vizitase pe ceilaltă fiică, princesa Transilvaniei, sosise acum la Varşovia. Această arhiducesă, cu totul plecată la interesele împ[ăratului] şi ale prinţului f. 282 Transilvaniei, se sili, prin fiica sa, ca să facă pe rege / ca să cheme înapoi pe Zamoisky. Regele, însă, deşi turburat despre rezultatul unei aşa de îndrăzneţe întreprinderi, nu îndrăzni a displăcea lui Zamoisky şi partidei lui, cărora era dator tronul, şi lăsă această treabă în hotărîrea senatului ce era să se adune [38].

Dar hatmanul însuşi, în tabăra sa, era coprins de temere şi se gîndea cum va eşi cu cinste din acest pas greu ce făcuse şi unde puse în primejdie armia şi răspunderea sa. El scrisese lui Sinan, precum şi sangiacului de la Tighina, că Polonia nu voeşte a rupe prietenia cu Poarta şi că ea doreşte numai să adăpostească de tătari hotarăle sale din partea Moldovei [39]. El rugă încă pe Sinan d-a nu se împotrivi la înălţarea lui Movilă, făcută în folosul comun al turcilor şi polonilor, ci să-l sprijinească cu creditul său lîngă sultanul, după făgăduelile noului voevod d-a plăti tribut îndoit (50 mii lire, în loc de 25) [40]. Dar trufaşul Sinan, ce se afla atunci în Valahia, f. 283 plin încă de nădejde că va birui pe creştini, răspunse / că cugetul stăpînului său nu se învoeşte cu intrarea polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale [41]; că sult[anul] dispozase de Moldova şi că n-are trebuinţă de armia polonă ca să pue în stăpînirea acestei ţări pe cela căria a dat-o [42]. Un răspuns aşa de mîndru băgă în multe griji pe Zamoisky. El se temu încă de ocazia ce da acum vrăjmăşiei duşmanilor săi din Polonia spre a-i face rău. În acest pas greu în care nesocotinţa sa îl aruncase, neavînd cu sine decît 10 mii oameni [43], el căuta a scăpa prin virtutea sa şi hotărî a se împotrivi bărbăteşte la armia nenumărată a tătarilor ce s-apropia [44].

f. 283v Într-adevăr, Gherei, hanul Crîmului, / avu acelaşi gînd ca Zamoisky. El nu se prea grăbise a veni în agiutorul lui Sinan, dupe cum fusese poftit, dar socoti a se folosi de acele turburări spre a coprinde Moldova şi a o f. 283 împopula cu tătari. Pentru aceea se sculă / împreună cu fratele său, Fede Gherei, şi cu nepotul său şi totdeodată cu cumnată-său, sangiacul Teghinei, şi plecase spre Moldova [45], cu 70 mii tătari, cu copiii şi nevestele lor, şi 2 mii ianiceri [46]. El pretindea că, după făgăduiala şi învoirea Porţii el trebue să stăpînească toată Moldova, afară de partea despre hotarul Poloniei, f. 284v care se va stăpîni / de nepotul său de soră, Adil Gherei [47], sangiacul Tighi-

---

38 Niemcewicz.

39 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.

40 Montreux, p. 584; De Thou, p. 540; *Hist. von den Empörungen*, p. 76.

41 Montreux, p. 584; *Hist. von den Empörungen*, p. 79.

42 De Thou, p. 540.

43 *Ibid.*

44 Niemcewicz.

45 Niemcewicz.

46 Miron Costin. Numărul oştirei tătare e încă nehotărît. Cronicarii poloni, ni se pare cu esageraţie, îl urcă la 70 mii. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky, spune că vine cu 20 mii numai. Iar alţi autori pun numărul oastei tătăreşti de 30 mii (Guerrin, p. 192).

47 Senkowski.

nei şi a Chiliei [48], supt titlul de paşă [49]. Aceasta însă nu era adevăr[at] că i s-ar fi îngăduit de Poartă, căci solii ce trimise el pentru aceasta la Poartă, dupe intrarea în Moldova, sosind d-abia după desăvîrşita învingere a lui Sinan, se întoarseră fără nici un răspuns din partea sult[anului] [50]. / f. 283v

V f. 284

În 9/19 octomvrie [51], Zamoisky, aşteptînd venirea tătarilor, şi-a mutat tabăra din acel loc şi, trecînd cu armia Prutul, din partea de unde se aştepta tătarii [52], se aşeză la Ţuţora [53], în nişte cîmpii întinse, udate de două părţi de cotitura apei [54], şi îşi întări tabăra cu valuri şi şanţuri adînci din părţile cele două deschise, făcînd tăbii de pămînt ca nişte turnuri şi alte întăriri, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsînd taberii patru porţi înzestrate cu tunuri [55]. În 10/20 octomvrie, avantposturile polone întîmpinară pe avantgarda tătărească şi, încăerîndu-se puţin la luptă, luară cîţiva prinşi, pe care îi aduseră lui Zamoisky. Chiar în ziua aceea, hanul înştiinţă pe hatmanul că va sosi a doua zi cu oastea lui. Zamoisky chemă îndată / pe polcovnicii cei mai deprinşi la f. 285
război în cortul lui şi le spuse că în ziua dintăi voeşte a se feri d-a izbi pe duşman, ţiindu-se în defensivă şi hărţuind numai pe duşman adesea cu cete mici, pînă să apuce oştile a se obicinui cu acei nori de tătari şi a se îmbărbăta, dupe obicei. A doua zi, în 11/21, hanul, după făgăduială, se apropie de tabăra poloneză şi Vlanicki, în capul brigadei sale, zbură întru întîmpinarea lui. În această luptă, carabinierii poloni trîntiră dupe cal vro cîţiva tătari, iar Turecki, un ofiţer polon, fu prins de duşman. Coloanele tătăreşti începură atunci a urma una dupe alta şi, după obiceiul acelui neam, călăreţii răspîndiţi în cîmpie căuta a se bate îndeosebi. Sangiacul începu a puşcări cu vro 500 ianiceri, cu carabinele lor cele lungi ce duce gloanţele atît de departe, încît uciseră şi calul pe care se afla călare Zamoisky, la poarta taberii. Hanul, văzînd că polonii se ţin bine şi că răniră mulţi din ai săi, porunceşte fratelui său, Fede Gherei, să treacă Prutul pe / de la f. 286
vale cu două corpuri de armie din cele mai viteze. Într-aceeaşi vreme, din partea polonilor porniră cîteva regimente întru întîmpinarea sa. Hanul văzînd aceasta, mai porneşte coloane nouă, care să atace pe poloni în flanc şi să-i arunce în Prut. Zamoisky, văzînd aceste manevre, îşi găteşte armata, porunceşte de deschide porţile taberii şi, scoţînd înainte din toate părţile pe carabinieri [56], atît poloni cît şi unguri [57], salută pe barbari cu atîtea gloanţe, încît doboară o mare parte la pămînt şi sileşte pe ceilalţi a se retrage [58]. Fede Gherei se şi trase în grabă, pierzînd mulţi din ai săi. Atunci

[48] Beyerlinck, p. 229.
[49] Niemcewicz.
[50] Naima; Seadedin; Hammer, p. 280.
[51] Miron Costin.
[52] Niemcewicz.
[53] Miron Costin.
[54] Niemcewicz.
[55] Miron Costin; Niemcewicz.
[56] Heidenstein; Niemcewicz.
[57] Montreux, p. 580.
[58] *Ibid.*

sangiacul trimise o trompetă şi ceru a parlamenta; se numiră spre acest sfîrşit parlamentari din ambele părţi războitoare, dar noaptea opri orice
f. 287 înţelegere şi lucrare. A doua zi, / hanul şi sangiacul, sau spre a speria pe poloni arătînd îndrăzneala lor, sau că vrură să-şi schimbe poziţia din lipsa păşunei, puseră de defilă în coaste toate trupele lor înaintea taberei polone. Norii nenumăraţi a acestor oarde ascunsese plăcuta vedere a frumoaselor livezi, verdeaţa nu se mai vedea, ci în toate părţile numai o gloată îndesită de oameni şi de cai; cei mai vechi dintre războinicii leşi nu-şi aducea aminte să fi văzut vrodată o armie aşa numeroasă [59]. Zamoisky se temu că tătarii să nu vroiască a trece Prutul şi a merge spre Iaşi; de aceea, poruncind a puşcări cu tunurile defileaoa duşmanului, totdeodată porneşte o seamă de oşti cu artilerie, ca, în întîmplare cînd tătarii vor apuca spre Ieşi, să arză
f. 288 podul după Prut cu ghiulele aprinse [60]. / Dar hanul nu vroia a merge spre Ieşi, ci numai * se silea a scoate pe leşi din tabără în cîmpie, unde credea că lesne îi va birui [61]; căci tătarii, obicinuiţi a se bate în cîmpie şi călare, nu vroiră a se lupta pe gios şi a ataca fortificaţiile [62]. Asfel şi unii şi alţii, neputînd a se vătăma, veniră la nevoea a căuta a se înţelege. Sangiacul ceru din nou a parlamenta. Tunurile tăcură şi se deschise conferinţele între capii poloni şi capii tătarilor [63].

VI

Poziţia lui Zamoisky, într-adevăr ajunsese foarte primejdioasă; departe de ţara sa, fără nădejde de agiutor, fără bucate, împresurat de o parte de o gloată de nenumăraţi tătari, de dincolo, din partea Ţării Româneşti, avînd temere ca să nu fie izbit de turcii de la Brăila, el se temea
f. 289 încă ca nu cumva tătarii, lăsîndu-l în tabără, să / ia calea Poloniei, spre a o pustii în lipsa lui şi pe cînd el nu i-ar putea goni în urmă în acele locuri

[59] Niemcewicz; Heidenstein, p. 322; Piaseţki, p. 128.
[60] *Ibid.*
* În manuscris „şi nu numai". [Nota edit.].
[61] Miron Costin.
[62] Niemcewicz.
[63] *Ibid.* „La 13 oct., cancelarul strînse armia ca să-i vestească că tătarii vin cu gloata. Mulţi se speriară şi cerea să se întoarcă în Polonia; mulţi încă preferară a muri cu dînsul, decît a fugi înaintea duşmanului. Îndată cancelarul alese un loc pe ţărmul apei şi întări tabăra cu o baricadă de cară. Într-aceea sosi un cazac din partea şefului tătar, cu un bilet cu această coprindere: „Tu, cîine bătrîn, daca eşti un viteaz războinic, nu fugi de mine, căci în trei zile voi ff negreşit lîngă tine!". Acelaşi cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care se zicea că e paşă în Moldova şi Valahia, care îi zicea că sultanul dedese ţările întregi ale Val[ahiei] şi Mol[dovei] la tătari, pentru bunele lor slujbe: că el, Zamoisky, trebue îndată să încalece, să iasă înaintea hanului, a se umili şi pleca şi să atingă cu fruntea lui, picioarele lui, nefiind alt mijloc de scăpare pentru dînsul. În 18 oct., tătarii sosiră pînă în tabără polonilor, dar se traseră îndată. În 20 se întoarseră 10 mii tătari asupra taberei polone, împotriva cărora întoarseră artileria cea mare şi pentru a doua oară fură puşi în fugă şi răsipiţi. A doua zi tătarul ceru o armistiţie spre a se înţelege de pace, care fu priimită. Se făcu o învoire pe şase luni şi tătarul se învoi a da steagul său de domnie lui Ieremia, pentru dragostea craiului Poloniei. Din partea tătarilor rămăsese pe loc mai mult de 3 mii, din care mulţi însemnaţi. Numărul tătarilor se urca pînă la 70 mii, cu femei şi copii. Sangiacul de Teghina avea 8 mii cu dînsul. Mulţi dintre tătari se întoarseră la Torna şi cancelarul lăsă o mie călăreţi în Moldova, şi cu ceilalţi 18 mii el plecă dupe cazaci, ca să-i supue şi să prinză pe trădătorul Nalipo-Waica" (*Hist. von den Empörungen*, p. 77).

deschise, cu artileria şi călărimea grea, niște cete așa de ușoare și sprintene ca ale tătarilor [64].

Ieremia Movilă vedea primejdia în care se afla polonii, nu dormise în vremea acestor zile de bătae, ci veghie spre a-i mîntui pe ei şi pe sine [65]. El trimisese daruri hanului, dîndu-i acele 5 sate ce pînă astăzi se numesc satele Hăneşti şi legîndu-se a-i da pe tot anul miere supt numirea de Baltzi Paşaliki şi altele, şi asfel se apropiară tătarii de învoire cu polonii, cum am văzut, şi, dîndu-şi zăloage din ambe părţi, începură a trata [66]. Condiţiile păcii, dupe cronicarii poloni, fură aceste: I. Ca sangiacul să depue dignitatea sa de paşă a Moldovei; 2. Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitorii, să fie păstrat de domn; 3. Armiile tătărească şi turcească să se întoarcă / tot pe unde au venit şi în trei zile să iasă din Moldova, fără a face f. 290 nici o nedreptate; 4. Prinşii de război să se întoarcă de la unii la alţii fără nici o răscumpărare; 5. Hatmanul să tragă graţia regelui, hanului şi sangiacului pentru cele făcute de dînsu; 6. Aceştia făgăduesc şi se îndatorează că sultanul va trimite steagul şi tuiurile de domn cu hatişerif lui Ieremia; 7. Hanul să trimiţă o ambasadă regelui Poloniei [67]. Acest tractat pe care cronicarii poloni l-au numit glorios (chwalebne przymierz), observează tare bine un învăţat polon, d. Senkowski, nu arată în ce stă această pretinsă glorie. Mai întîi că condiţia dintîi, prin care sangiacul depune demnitatea ce îşi arogase de paşă al Moldovei, este o absurditate şi un joc al tătarilor cu Zam[oisky], de vreme ce el cu aceasta nu perdea nimic, n-avea nici un drept asupra Moldovei, căci divanul nu vroise a priimi cererea lui şi lăsă pe trimişii / hanului a pleca fără nici un rezultat. f. 291

„Priimirea unei asemenea condiţii din partea lui Zamoisky — zice d. Senkowski — dovedeşte numai că în tabăra polonă nu se ştia nimic lămurit şi că toate se făcea pipăind prin întunerec" [68]. Afară de acestea, cronicarii poloni, pentru gloria lui Zam[osky], nota aceste condiţii: 1. Că Ieremia nu numai că se recunoaşte tributar al turcilor, mărind tributul, dar, încă se recunoşate încă tributar către hanul şi împarte pămîntul Moldovei, dîndu-i satele de care s-a vorbit; 2. Că oştirile polone să iasă şi să nu mai intre în Moldova; şi al 3-lea, că regele Poloniei să trimiţă un sol la împ[ărăţie] spre întărirea prieteşugului între ambele puteri [69]; / 4. Că f. 291v polonezii să-şi unească puterile cu tătarii împotriva cazacilor de la Nistru, ce făcea război turcilor şi tătarilor şi nu mai trimitea acestora darurile obicinuite [70], / Afară d-aceasta cronicarii poloni mai uită — zice d. Sen- f. 291 kowski — „că Zamoisky dedese asigurare deosibită tătarilor că donaţia ce le se făcuse supt regele Ştefan I (1578), ce sta în zece mii galbeni şi un număr oarecare de blăni de jder şi samur, să li se plătească / d-aci înainte f. 292 pe tot anul. Istoricul Naima-Efendi, vol. I. p. 338, pomeneşte lămurit despre aceasta şi această singură împregiurare e de ajuns spre a tălmăci grabnica bunăvoinţă cu care tătarii încheiară acest tractat. L-această naţie a tătarilor, pricina sultanului era cu totul deosebită d-a lor. În toate răz-

[64] Niemcewicz.
[65] Miron Costin.
[66] *Ibid.*
[67] Heidenstein, p. 322; Piaseţki, p. 128; Niemcewicz.
[68] Senkowski.
[69] Miron Costin.
[70] Scrisoarea hanului către regele Poloniei, în Reusner; Montreux, p. 594.

boaiele hanii * n-a vîndut decît folosul lor și d-acilea vine că ei era gata a încheea un tractat de pace, îndată ce dușmanul lor le dă un cîștig mare" etc. „Celelalte condiții ale acestui pretins tractat sînt obicinuite și asemenea tutulor celor ce s-a făcut în toate tractatele glorioase sau nenorocite cu turcii și cu oardele Crîmei. Asfel, reducînd acest tractat la dreapta lui valoare, vedem că strălucirea lui și calificația ce îi dau cronicarii de tractat glorios piere în fața nepărtinirei și a criticei sănătoase." /

f. 292 După iscălirea condițiilor tractatului, Zamoisky dărui sangiacului o haină de mătase cusută cu aur și lui Ahmet aga o cupă de aur. Hanul dărui asemenea pe zăloagele poloni ce era la dînsul cu haine de mătase aurită și a doua zi se trase cu oștirea [71] sa, îndreptîndu-se către Crim. Zamoisky plecă asemenea spre a se întoarce în Polonia, lăsînd în leafă lui Ieremia, după cererea lui, trei mii ostași poloni [72], subt comanda lui Ioan Potocki, starostele Cameniții, și lui Stanislas Chanski [73]. Ieremia însuși se duse de se așeză în scaun în Suceava [74]. Hanul, pîn-a nu se depărta, scrisese regelui Poloniei, trimițîndu-i o ambasadă, prin care îi cerea să întărească pacea încheată cu hatmanul Zamoisky, adogînd că, de nu vor pedepsi polonii pe cazaci, apoi va rupe negoțiațiile și va reîncepe războiul [75].
f. 294 Trimisul tăt[arului] dărui regelui / un cal și o săgeată din partea hanului. Regele scrise hanului și, dăruind solului o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoi [76]. „Toate acestea — spune un analist contimpuran — nu fu decît o umbră de pace într-un soare ce roșea de războae" [77].

VII

Sigismund Báthory umpluse Europa de plîngerile sale în contra polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îi acuza cu cuvînt că au intrat într-această țară fără nici un drept, fără a fi provocați, ca s-o smulgă de supt ascultarea sa și s-o reducă iar supt jugul turcilor, de care se mîntuise cu atîtea jertfe. Împ[ăratul] și papa, la care se plînsese scriindu-le îndeosebi, trimiseră îndată soli și scriseră în pricina aceasta regelui Poloniei /.

f. 295 Împăratul scrise în 30 octom[vrie] [și] rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgînii în contra prințului Trans[ilvaniei] și să lase Moldova în stăpînirea lui Răzvan [78]. Papa scrise în 8 noemvrie 1595 la regele Poloniei, într-un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o priimi în dechemvrie. „Cu condei de durere — începu el — vă scriu că cele făcute în Moldova crud m-au întristat". Îi impută apoi că în loc d-a asculta rugăciunile ce mereu i-a făcut de a se unii cu creștinii în contra turcilor ; [sic] că nădăjduia că, cel puțin, daca considerații particulare îl oprea d-a se declara pe față împotriva turcilor și a le face război, încai nu va aduce stavili

* În manuscris „hanul". [Nota edit.].

[71] Niemcewicz.

[72] Miron Costin ; (patru mii după Piasețki).

[73] Miron Costin ; Niemcewicz.

[74] Miron Costin.

[75] Scrisoarea hanului către regele Poloniei.

[76] Montreux, p. 594 ; Campana, *Hist.*, p. 900.

[77] Montreux, p. 594.

[78] De Thou, p. 542 ; Campana, *Hist.*, t. II, p. 897, dă copie de scrisoare împăratului.

şi opoziţie scopurilor prinţilor federaţi şi nu va turbura cursul fericit a armelor lor, după cum lămurit o făgăduise atît către dînsul, cît şi către împ[ărat] şi Sig[ismund]; că cu faptă lui a întărit pe turci în puterile şi nădejdile lor şi au slăbit pe creştini. „Toţi te învinovăţesc/ — zice papa — că f. 296 te-ai confedereat cu turcul şi tătarul împotriva prinţilor federaţi şi mai cu seamă împotriva prea iubitului nostru fiu Sig[ismund], pr[inţul] Tr[ansilvaniei], căci, spre a-l vătăma, ai numit alt domn în Mold[ova], făgăduind a-l apăra cu ajutorul turcilor şi tătarilor". Această faptă papa o califică de nevrednică şi închee propuind arbitragiul său pentru diferentul dintre regele Poloniei şi cumnatul său, pr[inţul] Tr[ansilvaniei], „ca să stîrpească dintre dînşii toate rădăcinile amari de prigonire şi vrăjbi, să le smulgă şi să le arunce în foc" [79]. Mult mai aspră fu scrisoarea ce papa adresă, tot în acea zi, către Zamoisky: „Fapta ta din Moldova va trage defăimarea şi hula tuturor oamenilor cinstiţi care trăesc astăzi şi care vor fi în viitorime. Ce prieten al binelui public, ce om înflăcărat de dragostea lui D[umne]zeu nu va tîngui că chiar în acel moment cînd se făcea turcilor, aceşti duşmani vecinici şi ne/îmblînziţi a creştinilor, un război sfînt f. 297r şi trebuincios pentru mîntuirea şi libertatea poporului creştin şi apărarea credinţei, atunci cînd, ocrotiţi într-un chip minunat de mîna lui D[umne]zeu, dobîndiră izbînzi asfel încît nici n-am văzut, nici n-am auzit altele asemenea, nici în anii aceştia, nici în veacurile trecute, cine, zic, nu va tîngui că chiar în acel minut cînd se nădăjduia atîta izbîndă, se făcu în Moldova tot ce putu uşura şi întări pe duşmanii crucei şi a lui Hristos şi dimpotrivă se opri şi se slăbi în cursul biruinţelor lor apărătorii credinţei, se turbură rezultatul războiului şi [se] puse tot în primejdie etc." [80]. Îl amerinţa apoi pentru relele poveţi ce da regelui şi pentru această „crimă şi scandal împotriva creştinătăţii" [81]. / Papa scrise asemenea cardinalului Báthory, f. 297v mustrîndu-l părinteşte pentru că aţîţă pe poloni în contra vărului său, prinţul Trans[ilvaniei], şi poruncindu-i să vie la Roma [82]. / Mihai vv. f. 297 trimise şi el atunci o ambasadă la regele Poloniei, / care sosi la Cracovia f. 298 şi în 14 noemvrie 1595 fură primiţi în audienţă de rege [83]. Istoricii tac despre misia acestii deputăţii, dar se dau cu socoteala că ea privea tot în pricina Moldovei.

VIII

Viteazul Răzvan nu aşteptă să vază isprava acestor tractaţii, de la care puţin se nădăjduia, şi hotărî cu armele în mînă a-şi redobîndi tronul ce i se răpise. Cu puţin agiutor ce luase de la Sigismund Báthory, el purcese spre Moldova la 27 noemvrie [84], el trecu munţii Oituzului ce despart Ţara Săcuiască de Moldova, în 29 noemvrie 1595, şi, aflînd veşti despre starea duşmanului, văzîndu-se mai slab cu numărul, trimise îndată la Báthory, cerînd un adaos de oaste şi mai cu seamă un mai mare număr de călăreţi;

---

79 Montreux, p. 590.
80 Reusner, p. 170.
81 *Ibid.*, Montreux, p. 590.
82 Montreux, p. 584.
83 Dantiscani, p. 145; Montreux, p. 584.
84 *Cron. rom.*, în „Mag. ist.", t. IV, p. 284.

dar pîn-a nu sosi aceștia la hotarăle Moldaviei, Ieremia vodă cu polonii
se grăbesc a izbi pe Răzvan [85]. Oștirea polonă se afla răspîndită în deosi-
f. 299 bite stații în țară, cînd deodată Chanski, care se afla pus de / Potocki cu
despărțirea lui în garnizoană la Suceava, înștiință pe Potocki că Răzvan
se apropie în grabă și drept spre Suceava în capul unei numeroase oștiri [86].
Ieremia îndată adună oștire de țară cît putu [87] și porunci lui Potocki de
adună în grabă regimentele sale, și grăbi de se uni cu ceata lu Chanski,
d-abia cu două ceasuri înaintea bătăii [88]. Era într-o duminecă, 5 dechem-
vrie, cînd Răzvan sosi aproape de Suceava [89]. Oastea lui se alcătuia de
patru mii pedestrași, cea mai mare parte vechii săi ostași, cu puțini ce
înrolase de curînd și apoi săcuii ce îl însoțiseră din porunca prințului Bá-
thory, și o mie de călăreți armați cu lance, tot d-ai prințului Transilvaniei [90].
Armia lui Răzvan vodă înainta pe dealuri prin niște locuri mai nalte decît
f. 299v acela unde se afla oastea împrotivnică / , asfel încît ea vedea mai lesne
f. 299/300 de către aceasta. / El își întocmi rînduiala bătăliei / asfel: la stînga sa,
care era apărată prin cară și tot aparatul de război, era cinci sute de călă-
reți; la dreapta, care era apărată de un zid, ce începea de la șanțurile ta-
berii și se întindea mult departe pînă la tabăra polonă, era asemenea călă-
rime; în centru, două batalioane pedestrime, după care urma alte zece pe
urmă, rămășiță de călărime și pedestrime, ca o rezervă. În toate părțile
se vedea steaguri fluturînd; steagul călărimei era cel mai împodobit; el
purta o frumoasă inscripție care spunea că Moldova s-a dat lui Răzvan de
Transilvania [91].

Ieremia vodă eșise înainte la satul Areni, unde își așăzase oștile
sale, iar pe oștirea polonă o rîndui la Schei, despre cîmpie, și sta ea la pază
f. 301 de supt un mal care e d-alături și aproape de drumul Băii [92]. / Rînduiala
ei era în coloane treptate asfel: înainte sta ca avangardă, în lipsă de
călărime ușoară, 100 moldoveni; după dînșii venea două batalioane a lui/
Stanislas Minski și Nicolae Zobrzydowski; era așezate puțin mai la dreapta,
din pricină că poziția era mai bună și spre a fi ferite de vînt, asfel [că]
batalioanele lui Tworzanski și Milewski, ce se afla la stînga, era puțin mai
nainte decît dînsele, dar mai nainte încă se afla batalionul lui Zavrowski,
ce nu se vedea de celelalte, fiind ascuns de fortificații; la centru era Pory-
cki, cu regimentul său, avînd de reazăm trupele lui Potocki, comandantul
Camenițiii, a fratelui său Ștefan, și la stînga pe al treilea frate, Iacob; după
dînșii, tot la mijloc, venea apoi o trupă de pușcași a lui Ioan Tomas Droho-
jewski, și lîngă dînsa pedestrimea, supt comanda lui Albert Vitoslawski
și Andrei Klopocki. La stînga, împregiurul zidului de care am pomenit
f. 302 mai sus, se așezase niște tunuri mari și altele de cîmpie, / care amenința
dreapta lui Răzvan și ocrotea pedestrimea moldovenească și pe cazaci [93].

---

[85] Istvánfi, p. 416.
[86] Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.
[87] Miron Costin.
[88] Heidenstein.
[89] Miron Costin.
[90] Heidenstein.
[91] Heidenstein, *ibid.*, p. 323; Niemcewicz.
[92] Miron Costin.
[93] Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.

Pîn-a nu se apropia oştile de bătaia puştilor, polonii descărcară de f. 302v două ori tunurile în oştirea lui Răzvan ; una dintr-însele răsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capii pedestrimei lui Răzvan [94]./

IX f. 302

Ieremia era la biserică, ascultînd liturghia, cînd avangarda lui Răzvan se apropie de oştile ţării ; şi cînd eşi Ieremia de la biserică, îndată se încăerară moldovenii lui Răzvan cu ai lui Ieremia. Lupta între ambe aceste două oşti nu ţinu mult, căci urînd, se vede, a-şi vărsa sîngele frate cu frate, şi unile şi altele se traseră din luptă [95].

Polonii atunci, din dealul de unde era despre Schei, se repeziră asupra săcuilor[96]. Zobrzydowski cu trupa sa şi a lui Chanski, căci acesta se afla atunci lîngă Potocki, şi Christofor Broniewski se azvîrlă peste dreapta lui Răzvan ; mais Zobrzydowski, cu toată bărbăţia ce arătă, rănindu-se la obraz şi la braţ, nu putea sprijini izbirea lui Răzvan şi ar fi perit cu oastea sa, de nu grăbea Potocki a-i veni într-agiutor. Într-aceeaşi vreme, Porycki, cu infan/teria şi cu puşcaşii lui Viersbowski, izbeşte cen- f. 303 trul lui Răzvan, în vreme ce batalioanele lui Tworzanski şi Milewski se azvîrlă asupra dreptei, în agiutor lui Zobrzydowski. Toate izbirile împreunate ale acestor cete sfarmă rîndurile săcuilor, care se trag înapoi puţin şi asfel polonii pătrund în tabără [97]. Răzvan-vodă, care cu toate că se văzuse mai slab mult cu numărul şi cu valoarea oştilor de duşman, nu numai că nu se ferise de bătae, dar o căutase cu bărbăţie [98], se afla atunci lîngă infanteria sa ; el se credea apărat de cavalerie, cînd aceasta, deodată, părăsind tunurile, o ia la fugă. În zadar Răzvan omorî cu mîna lui mai mulţi, ca să-i întoarcă înapoi ; silinţele lui fură zadarnice. Polonii coprinseră tunurile [99]. Săcui, văzînd fuga călărimei, întoarseră şi ei spatele [100]. f. 304 Răzvan, părăsit de oştire, rămîind numai cu puţini din ai săi, se luptă/multă vreme încă cu cel [mai] mare curaj ce putu [101] ; doi cai fură ucişi supt dînsul [102], el sări pe un al treilea cu multă sprintenie şi izbea de moarte pe f. 304v toţi cîţi întîmpina paloşul său. / „Ce mai viteaz !" striga, minunîndu-se f. 304 de atîta curagiu, atît ai lui, cît şi duşmanii ce-l vedeau. / Dar, în sfîrşit, părăsit de ai săi şi de noroc [103], văzîndu-şi toată tabăra coprinsă, oştirea rezleţită fugind în toate părţile, cu inima sfîşiată de durere, el se lăsă a se trage de puţinii credincioşi rămaşi pe lîngă el, care vrea a-l mîntui ; ei o luară cam spre stînga şi se înfundară [104] în păduri [105], Polonii lăsară regimentele lui Drohojewski în tabără şi toate celelalte se luară a goni pe ostaşii

---

[94] Heidenstein, p. 323.
[95] Heidenstein, p. 323 : Istvánfi, p. 416 ; Miron Costin.
[96] Miron Costin.
[97] Heidenstein, *ibid.* ; Niemcewicz.
[98] Istvánfi, *ibid.*
[99] Heidenstein ; Niemcewicz.
[100] Istvánfi, *ibidem.*
[101] Fortiter, quam potuit ; Istvánfi, *ibidem.*
[102] Istvánfi ; Montreux, p. 587.
[103] Sed tandem a suis et ab infesta fortuna desertus ; Istvánfi.
[104] Heidenstein ; Niemcewicz.
[105] Heidenstein.

lui Răzvan. Aceștia fugind răspîndiți și rătăcind în voia întîmplării prin
f. 305 munți și prin păduri, cei mai mulți căzură în mîinile/dușmanilor [106]. Foarte
f. 304 puțini fură aceia ce putură ajunge a trece munții în Transilvania [107]./ Ei coprinseră o mare pradă, cîteva tunuri de cîmpie, toate stindardele și toată averea ce Răzvan dobîndise de la Aron vodă, și prada dobîndită de la turci la Tîrgoviște și Giurgiu [108].

f. 305

X

Sărmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții săi, ajunse spre seară într-un sătuleț, unde se adăposti puțin, schimbîndu-și și hainele, și se depărtă sub ocrotirea nopții. Îndată sosi în sat niște poloni, trimiși d-ai lui Ieremia, ce alerga după Răzvan; gazdele acestuia, speriați de vecini, care îi mustra că au priimit un dușman în casă, fură siliți a mărturisi calea încotro a apucat fugarii. Asfel acești nenorociți fură îndată ajunși în cale și prinși, nu fără o luptă bărbătească, în care Răzvan fu rănit și ungurul Matei Sekiel, ce comanda peste 400 călăreți și Elie Kakoci, vechiul soț a lui Răzvan în oastea lui Aron-vodă, căzură morți împreună cu alții. Între prinși se afla fratele lui Răzvan, un boer mare anume Calotă, vistie-
f. 306 rul și logofătul / domnului, împreună cu alți boeri și capete din unguri. Aduși înaintea lui Ieremia, Răzvan și cu soții lui se purtară, în cumplita nenorocire, cu toată vrednicia și bărbăția cuvenită. La toate întrebările ce li se făcu, ei toți păstrară o tăcere mîndră și disprețuitoare [109].

Cîteva zile dup-aceea, pe la jumătatea lui dechemvrie [110], crudul Ieremia, nesocotind și legile războiului, care sfințește persoana unui prins și legile omenirei, osîndii pe toți prinșii la moarte. Printr-o cruzime înspăimîntătoare, el porunci a pune pe Răzvan la caznă, apoi îi tăie nasul și
f. 306ᵛ buzele [111], și dup-aceea puse de-l trase în țeapă [112],/ espuindu-l astfel — pri-
f. 306 veliște de jale! — la armie și la locuitorii țării [113]. / În minutul în care mult nenorocitul Răzvan vodă gemea de dureri pe țeapă [cu] o crudă bar-
f. 307 barie aduseră pe fratele său înaintea lui de-i / tăiară capul. L-această vedere, durerea morții fratelui său adăogîndu-se la a sa, Răzvan deodată se ridică, țîșni pe țeapă, întinse brațile către dragul său frate și într-această mișcare își dete sufletul [114]. Să întoarcem mai bine ochii de la această cruntă
f. 307ᵛ priveliște care răscoală inima, / crimă urîcioasă ce va rămînea o pată ve-
f. 307 cinică / de necinste asupra numelui de Ieremia Movilă, ce o porunci și asupra polonilor, ce o suferiră fără împotrivire, cu atît mai mult că Răzvan era prinsul lor.

---

[106] Istvánfi, *ibid.*, Heidenstein, *ibid.*
[107] Istvánfi, *ibid.*
[108] Heidenstein.
[109] Heidenstein.
[110] Piasețki, p. 152.
[111] Istvánfi, p. 416.
[112] Heidenstein; Niemcewicz; Istvánfi; Miron Costin.
[113] Istvánfi.
[114] Heidenstein; Niemcewicz.

În drumul ce merge de la Suceava la / Baia şi pînă astăzi se arată f. 307v
şi se pomeneşte movila lui Răzvan vodă [115], loc unde zac, neuitate de popor, oasele viteazului domn. /

Asfel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul său şi f. 307
nenorocirea îl înălţase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut ţigan, dintr-un neam osîndit de veacuri la robie, el fu încă o dovadă puternică că în ochii providenţii nu sînt popoare alese şi popoare osîndite, că ea răspîndeşte deopotrivă îndurările sale peste toţi oamenii, / fără osebire de naţie f. 308
şi clasă, puind pe fruntea fiecărui pecetea dumnezeirei şi declarîndu-l cu drepturi deopotrivă ca toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute şi la adevăr.

XI

Cumplita moarte a lui Răzvan întristă foarte nu numai pe prinţul Transilvaniei, dar şi pe împăratul şi pe papa Clement [116]. Báthory hotărî să-şi ia satisfacţie cu armele în contra polonilor, şi împăratul, părtaş al mîniei sale, hotărî a-l ajuta şi a lua parte la răzbunarea acestii insulte a polonilor, ce le era comună la amîndoi [117]. Pontiful, însă, temîndu-se cu tot dreptul că acest război între creştini va fi vătămător războiului cel cu noroc început în contra turcilor şi va putea încă arunca creştinătatea în vro primejdie mare fără nici un leac de mîntuire, / se puse între părţile f. 309
prigonitoare, propuind mijlocirea sa părintească, ca prin creditul său să împece aceste certe şi să aducă unirea şi o norocită împăcare [118]. El trimise spre acest sfîrşit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanez, la regele Poloniei şi la prinţul Transilvaniei [119]. Sigismund III, regele Poloniei, mişcat de aceste mustrări, trimise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coroanei, ca să arate pontifului că armele polone în Moldova făcuse mare slujbă creştinătăţii, scăpînd această ţară de tătari şi totdeodată oprind pe aceştia d-a năvăli asupra Ungariei şi a staturilor împărăteşti [120]. Zamoisky scrise şi el papei, în 10 ianuarie 1596,arătîndu-i aceleaşi şi îndreptîndu-şi cu multe sofisme şi neadevăruri faptele sale [121]. Spre a îmblînzi mai lesne pe papa, ce era foarte întărîtat în contră-le, şi a-l trage în partea / lor şi a-i dezarma mînia, regele Poloniei şi Zamoisky îi trimise, f. 310
din partea sinodului de legea grecească, doi episcopi ruteni, ca să [i se] închine şi să recunoască supremaţia papei. Într-adevăr, această faptă, ce nu izbuti pînă în urmă, făcu mare plăcere papei [122], încît se amînă cu totul satisfacţia ce aştepta Báthory de la poloni şi mîhni pe acesta într-atît, încît căzu în greşeli mari, foarte vătămătoare creştinătăţii [123]. Zamoisky fu atacat cu multă înverşunare în dieta de la Cracovia de duşmanii lui, care

[115] Miron Costin.
[116] Istvánfi, p. 416; Miron Costin.
[117] *Ibid.*
[118] Istvánfi, *ibid.*
[119] Ossat, t. I., p. 226.
[120] Niemcewicz; *Hist. von den Empörungen*, p. 81.
[121] Vezi scrisoarea în Reusner, *Ep. Turc.*, p. 171--176.
[122] Piaseţki, anul 1595; Niemcewicz; Ossat, t. I, p. 197.
[123] Istvánfi.

îl acuza cu mult drept că a implorat și a cumpărat pacea de la tătari. El se scuză dînd faptelor colora ce vru și foarte neadevărată [124]. Senatorii regatului scriseră atunci, în 24 mártie 1596, împ[ăratului] Rudolf, arătîndu-i / f. 311 că ei simt că datoria comună este ca să se împedece pe turci a reduce în pașalîc principatele Mold[ova] și Val[ahia]; că neputînd prin[țul] Trans[ilvaniei] a le apăra, e nevoe ca polonii să le ia supt protecția lor; că pentru această slujbă creștinească ce ei vor să facă, cer ca împ[ăratul] să le dea o sută mii florinți și să departeze pe Mihai din Țara Românească, căci nu-l pot apăra fără a rupe de față pacea cu turcii [125]. Această scrisoare sucită și plină de viclenii, vrînd să zică ceva și într-adevăr nezicînd nimic, nu dovedea altceva — zice un contimpuran — decît dorința polonilor d-a pune ei în Țara Românească alt domn în locul lui Mihai [126]. Asta fu cel dintîi semn de ură ucigătoare ce polonii purtară eroului nostru. /

f. 312

XII

Mihai Vodă, după luarea Vidinului, unde îl lăsarăm, se întoarse [la] f. 312v Tîrgoviște [127]. / Întoarcerea sa în țară este un marș triomfal; toți ostașii sînt încărcați de prăzi; poporul îl primește cu cîntece de veselie și vrăjf. 312 mașii tremură de numele lui [128]./ El începu îndată a se ocupa să vindece rănile și ticăloșia ce pustiirile războiul[ui] adusese asupra țării. Într-adevăr, starea ei era vrednică de jale. Populația se micșorase foarte mult prin moarte, prin pribegia locuitorilor în țări streine și robirile turcilor; numai în această din urmă campanie Sinan robise douăzeci mii locuitori și apucase a-i trece Dunărea [129]. Orașele și satele erau ruinate și prefăcute în cenușă; cîmpurile era părăsite, viile smulse, grînele călcate de oștirile ce șerpuiseră prin toată țara, nu putuseră da rod [130], dobitoacele moarte sau răpite de vrăjmași, care apucaseră a trece peste Dunăre mai mult de 60 mii vite [131]. Românii jertfiseră pentru dezrobirea independinții și a libertății lor, dar aceasta e un bine atît de mare, încît cu nici o jertfă, fie cît de grea, nu e scump cumpărată.

f. 313 Mihai vodă / trimise în Transilvania, cu multă cheltuială — fiind și acolo mare lipsă, căci negoțul încetase cu totul din pricina războiului — de cumpără grîne, făină, vin, sămînță și toate cele trebuincioase, de împărți între popor, care, la glasul domnului său, părăsi pădurile și vizuniile munților unde se trăsese și începu a rezidi orașele și satele pe ruinele celor vechi și a se apuca de lucrul pămîntului; și putu îndată să prețuiască foloasele independinții ce dobîndise cu atîtea jertfe [132]. Iar ca ostașii fără de

[124] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 176.
[125] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 182.
[126] *Ibid.*, p. 184.
[127] Walther; Stavrinos.
[128] Stavrinos.
[129] Walther.
[130] *Ibid.*
[131] Guerrin, p. 171.
[132] Walther.

esersiţie să nu se înmoaie şi corupă la lene şi nelucrare, domnul dete voe la vro cîteva mii să treacă Dunărea şi să necăjească pe vrăjmaş. Aceştia năpădesc peste Pelinul, oraş întins, şi, după ce au ucis mai mulţi locuitori, îl prefăcură în cenuşă şi, robind o femee cu o fată şi un băiat a unui din cei mai bogaţi şi însemnaţi locuitori, anume Michal-olgu, îi aduse în dar domnului, care tratîndu-i cu multă omenie, întoarse pe femee cu copii înapoi / la soţul ei pentru o răscumpărare de 50 mii galbeni (aur). f. 314

Nenorocirea espediţiei lui Sinan desperă pe sultanul d-a putea învinge făţiş pe Mihai vodă. El se încredinţă că spre a-l vătăma trebue a alerga la intrigi, a lucra mai întîi spre a-l desface de aliaţii săi, împăratul Germaniei şi prinţul Transilvaniei, şi a aţîţa în ţară partide în contra lui. Spre acest sfîrşit, prin begler-beiul de la Pesta, făcu propuneri foarte bune împ[ăratului], numai ca acesta să se tragă de Mihai şi să-l considereze ca un rebel către Poartă ; dar împ[ăratul] depărtă cu mînie aceste necinstite condiţii ce i se propunea [133]. Sultanul atunci întrebuinţă alte mijloace spre a ajunge la scopul său. Trimite mai întăi un agă în Ţara Românească, ca să aţîţe pe boerii nemulţămiţi şi a-i scula în contra lui Mihai şi în favorul Porţii, şi deodată dă poruncă paşilor dupe / margine şi hanului tătarilor să stea gata a intra în ţară spre a ajuta partida ce era a se revolta în favorul turcilor. Tot întro vreme, sultanul trimise la Sig[ismund] Báthory un ceauş cu făgăduială că-i va lăsa Transilvania fără nici un tribut, decît vasele de argint ce era obicei de se da cînd se plătea tributul, îndatorîndu-se încă a-i da şi Ţara Românească, dacă el va priimi a goni pe Mihai şi a se trage din confederaţia cu împ[ăratul] Rudolf [134]. Báthory, după ce ţinu cîtva pe ceauş la sine, îl trimise înapoi, zicîndu-i să spue stăpînului său că el, prinţ al Transilvaniei, niciodată nu va lăsa partea creştinilor, spre a se uni cu duşmanul lor [135] ; şi, prin povaţa nunciului papei şi a lui A. Carilio [136], plecă la 4 fevruarie cu 11 trăsuri şi 20 cai de călătorie la Praga, spre a se întîlni cu împăratul şi a dobîndi agiutoare de război [137]. / f. 315 f. 316.

XIII

Sultanul, ce nu putu izbuti lîngă împ[ărat] şi Báthory spre a vătăma pe Mihai, fu mai norocit pe lîngă români, de la care dobîndi ceea ce nu putuse avea de la streini. Aga trimis în ţară găsi între boeri aceea ce totdeauna a fost lesne a găsi : oameni corupţi, carii pentru o mîrşavă ambiţie şi lăcomie de bani sta gata a vinde domnul şi ţara lor. O conspiraţie întinsă şi groaznică se formă, în capul căria sta din boerii cei mai de frunte unul anume Dumitru, cel mai bătrîn din sfetnicii domnului şi logofătul Chiesar cu un fiu al său. Şase mii tătari din Dobrogea, cu care se unise şi trei mii turci, trebuia a năvăli fără veste în ţară, spre a ajuta pe conspiratori, ce se uniseră cu turcii pentru ca să mîntue ţara, cum zicea ei, a perde pe Mihai, dîndu-l în mîinile duşmanului. Dar acesta află printr-un chip minunat

[133] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 101.
[134] Bethlen, t. IV, p. 14 ; Katona, p. 271 ; Frachetta, p. 43.
[135] Bethlen, *ibid.*
[136] De Thou, p. 570.
[137] Montreux, p. 596 ; Ortelius, p. 301 ; *Hist. von den Empörungen*, p. 83.

f. 317 din vreme planurile, nemature încă, ce urzeau / nelegiuiții boeri în contra
lui și a țării. El puse streji lîngă Dunăre, ca să priimească pe dușman,
ce era gata a năvăli, și puse de tăie pe trădătorii Dumitru, Chiesar și cu
f. 317v/317 fiul său, / , ca niște vicleni de domnie și stricători de țară. / Patru zile
după pedeapsa conjuraților, cei 9 mii turci și tătari trec Dunărea ; domnul
mai trimite un agiutor de trei mii pedestrași și 300 călăreți oștirei trimisă
de mai nainte la graniță, care, izbind pe dușman într-o luptă norocită,
îl birue, coprinde tunurile și bagajurile lor și pe cei mai mulți îi omoară
sau îi prind robi [138]. Tot în acele zile, cu patru mile mai gios de la locul
acestii bătălii, alte trei mii turci, tot în înțelegere cu conspiratorii din
țară, trec Dunărea, dar fură îndată întîmpinați de către locuitorii țărani
adunați și de către păzitorii mărginilor și fură învinși, deși nu fără puțină
pagubă a românilor [139]./

f. 318 În vremea aceasta (fevruarie 1596), hanul Gherei intrase în Moldova
cu 30 mii tătari [140] și patru mii turci [141] cu tunuri împărătești. El avea
poruncă a sultanului a intra în Valahia, dar, neîndrăznind, vru a încerca
să înșăle pe Mihai vodă. El se adresă lui Ieremia vodă al Moldovei, care îl
priimise cu drag ca pe un prietin și aliat, și îi făgădui două mii galbeni de
va voi a favoriza planul său de a înșăla pe Mihai, făcîndu-l să priimească
a se supune Porții. Domnul Moldavei făcu cunoscut lui Mihai vodă că
hanul are deplină putere de la sultanul d-a închea pace între români și
turci, puind condiție ca Mihai să gonească trupele streine luate în leafă de
dînsul, care zicea hanul, nu numai că pustiesc țara turcească, dar încă
sînt o sarcină pentru țară. Hanul trimise totdeodată lui Mihai vodă, spre
f. 319 mai mare încredere, doi din cei mai însemnați tătari, / ca zăloage, cerînd
numai, pentru slujba sa, cîteva mii galbeni. Mihai vodă avea trebuință de
cîtăva vreme de pace după atîtea zdruncinări și suferințe de războaele
trecute, cu atît mai mult că Báthory pornise la Praga și nu putea aștepta
agiutor de la dînsul, ba încă vestea se răspîndise că acesta vroia a abdica
cîrmuirea staturilor sale și drepturile dobîndite asupra Țării Românești
împăratului Rudolf. Aceste priviri înduplecă pe Mihai a priimi mijlocul
ce i se înfățișa a intra în împăcăciuire măcar vremelnică cu turcii. El tri-
mise hanul[ui] solii săi cu un dar către dînsul, ca să trateze despre condi-
țiile propusei păci ; totdeodată dete drumul trupelor transilvane. Cum aflã
hanul că Mihai căzuse în cursa ce i-o întinsese, își luă masca dupe obraz
f. 320 și năvăli deodată cu / toată armata sa în șesul dintre Buzău, Brăila și
București, unde tăbărî, trimițînd cete în toate părțile, care mai mult de
opt zile călcară țara, arzînd orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitori,
f. 320v pustiind tot și căutînd în tot chipul a pune mîna pe Mihai. / Prăpădiră
mai multe orașe și sate, tratînd pe locuitori într-un chip grozav și fără
f. 320 omenire/ [142] . Două sute de cazaci, care era de pază la graniță, supt co-
manda lui Kozesa, Kirecki, Siemanowski și Bilecki, cum văzură apropierea
tătarilor, trecură în partea lor în Moldova, după ce jefuiră pe țăranii și
satele ce era însărcinați a apăra ; numa 40 dintr-înșii își păstrară datoria

[138] Walther.
[139] *Ibid.*
[140] Walther : Guerrin, p. 215 ; Ortelius, p. 304.
[141] Guerrin, *ibid.*
[142] Ortelius, p. 304.

și giurămîntul și, văzînd că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de tătari, grăbiră de alergară a vesti domnului această năvălire neașteptată. Poziția acestuia era foarte grea. Fără bani, fără oștire, căci oștirea țării ce rămase era răspîndită în țară și în cfartirurile de iarnă, încungiurat de nevoi, nesigur daca dușmanii / boeri nu-l vor trăda în mîinile dușmanilor, f. 321
umbla rătăcit căutînd mijloace de a mîntui pe el și țara de această mare primejdie. „În acele nevoi mari — zice Walther — eroicul său suflet scoate cea mai de apoi virtute a lui”. Într-un scurt timp el adună 6 mii oameni și, sprjinindu-se în agiutorul lui D[umne]zeu și în mîngîerea că să luptă pentru buna cauză, pornește întru întîmpinarea infioroasei mulțimi a tătarilor, izbește, tae, și pune în goană niște cete mari de tătari ce se răzlețiseră după pradă și, gonindu-i, merse la orașul Gherghița, unde găsi greul ordiei tătărești. Hanul rămase încremenit la o îndrăzneală așa de mare din partea lui Mihai și, cu toate că oștirea sa era mai mult de 6 ori mai mare, nu îndrăzni a priimi bătaia și se trase rușinos spre țara sa [143]. Spun că atît în luptele parțiale, unde îi bătu Mihai, cum și în goana ce îi dete hanului, îi omorî ca la opt mii tătari [144]. / Mihai coprinse apoi orașul f. 321^{v}
Brăila, pe care o coprinsese tătarii, făcînd multe grozăvii. Mihai omorî pe toți tătarii și turcii ce găsi vii, afară de cai; pe mulți turci spînzură afară din oraș. Unii care vruseră să treacă Dunărea, goniți fiind cu multă iuțeală, se înecară; puțini numai putură scăpa [145]./

XIV

f. 322

Vicleana cursă ce i-o întinsese tătarul făcu pe Mihai foarte neîncrezător către turci și a nu mai vroi a trata cu dînșii [146]. De aceea, cînd în aprilie sultanul îi trimise doi ceauși, vorbindu-i de pace și rugîndu-l a-l lăsa a trece cu oștirile în Ungaria, el nici nu vroi a-i primi [147], ba încă, spre a-și răzbuna despre ocara făcută de tătarii ce îi călcase țara, dete drumul la vro cîțiva ostași ai săi să treacă Dunărea ca să prade pe turci [148]. / 1 200 f. 322^{v}
haiduci loviră orașul Nicopoli și prinseră pe Buraș, beiul — cu femeea și copii săi și cu multă avuție a lui — care de curînd sosise de la Adrianopol, numit fiind de împăratul în acest post. Ei pustiiră tot locul numit Plenia și omorîră tot ce se împotrivea trecerii lor; rămășița fu dată flăcărilor. Întorcîndu-se din această espediție, ianicerii din Nicopol, în număr de 1 800, îi izbiră și, după o luptă tare, haiducii biruiră. Numărul turcilor uciși în aceste deosebite locuri se urcă la 3 000. Haiducii se întoarseră cu multă pradă (Türkische und siebenbürgische Victorien). /

Dup-aceea, Mihai vodă trimise la mai 6 pe Velicico cu 1 300 haiduci f. 323^{v}
la Baba, în Bulgaria, oraș neînchis, bogat și mare ca de 20 mii case, cele mai multe de meșteri, o bătură și o coprinseră și încărcară 150 cară de avuție dobîndită, luînd prinși și pre mulți turci însemnați cu muerile

---

[143] Walther.
[144] Campana, p. 51.
[145] Ortelius, p. 304.
[146] Walther.
[147] Guerrin, p. 228; *Hist. von den Empörungen*, p. 86.
[148] Walther.

și copiii. Ei șezură acolo trei zile, dînd foc orașului și sfărîmîndu-l, luară
calea înapoi spre Dunăre cu toată dobînda; iar turcii se strînseră din toate
părțile în număr de 12 mii supt un pașă și ajunseră pe Velicico cu oastea
lui la un loc ce se cheamă Comisul. Haiducii, văzînd aceasta, începură a
se hărțui zi și noapte cu dușmanul, pînă cînd, văzînd că le va fi cu anevoe
f. 324 a scăpa, tăiară pe toți prinșii, / prefăcură în cenușă tot calabalîcul lor și
prada făcută și, recomîndîndu-se la D[umne]zeu, se aruncară cu furie
asupra dușmanului și mai toți căzură morți; dar supt dînșii, în loc, zăcea
patru mii turci [149].

Mihai vodă foarte se întristă [150] și înștiință pe prințul Trans[ilvaniei]
f. 323 14 zile dup-aceea [151]./ Acesta atunci se întorsese de la Praga. El sosise în
acest oraș în 4 fevruarie și fu foarte bine priimit de toți domnii curții.
Îndată dup-aceea căzu bolnav greu de lingoare, fiindu-i viața în primejdie.
Cînd începu a se însănătoși, îl duseră la catedrală ca să asculte liturghia.
f. 325 Aci se făcu / un cuvînt plin de laude pentru dînsul. Báthory răspunse
foarte frumos în limba latinească, asigurînd că el va stărui cu statornicie
în partida ce luase și că niciodată nu se va dezlipi de casa Austriei și de
împărăție, dar că nădăjduia că și împăratul și împărăția nu-l vor părăsi;
că e încredințat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobîndi cu sprijinul lui D[umne]zeu mai mari biruinți asupra dușmanului numelui creștinesc decît cele dobîndite pîn-acum. Împăratul, dîndu-i apoi o audiență
particulară, îi dete slobozenie a se întoarce, după ce îl încărcă de daruri
și făgădueli. I se făgădui trei mii pedestrași și două mii călăreți, pe care
împ[ăratul] să-i ție trei luni cu cîte 24 mii scuzi pe lună, de care să dispozeze după plac. Papa îi făgădui 40 mii galbeni pe lună și însărcină pe Fran-
f. 326 cisco Murio del Monte să strîngă pentru / dînsul ostași în Italia.

După ce își luă ziua bună de la împ[ăratul], Sigismund se duse la
Viena. În toate părțile fu priimit cu aceeași fală și, spre a-l îndatori și
mai mult la urmarea războiului, iezuviții colegiului Vienei îi făcură un
cuvînt în public și vorbiră de dînsul ca-un al doilea Iosua. Cugeta Báthory
să treacă de acolo la Gratz, spre a vizita pe soacră-sa, arhiducesa Maria
de Bavaria, cînd află că în Transilvania săcuii, supărați căci în dieta din
urmă li se luase drepturile ce li se dedese cînd se porniră împotriva lui
Sinan și întărîtați de cardinalii * Andrei și Ștefan Báthorești ce se afla
proscriși și fugari în Polonia, se revoltaseră. Această împregiurare îl făcu
a-și schimba hotărîrea și a porni spre Transilvania. Pîn-a nu ajunge el
f. 327 în această țară [151bis], unchiul său, Ștefan Bocskai, potolise răscoala, / înecînd-o în sînge și pedepsind pe șefi cu mare cruzime, căznind pe unii, la
alții tăind capul, pe alții spînzurînd și la alții tăindu-le nasul și urechile [152].

Cum sosi în Transilvania, Sig[ismund] își adună oastea și plecă să
f. 327v bată Temișoara (9 iunie); după ce luă două mici / cetăți, Fillack și Czenad,
cu o mare perdere de turci, la 10 ale lunei iunie izbi Temeșvarul prin trei

---

[149] *Cron. rom.*, în „Mag. ist.", t. IV., p. 285; Guerrin, p. 287; De Thou, t. XII, p. 587; Iansonius.

[150] *Cron. rom., ibid.*

[151] Guerrin, *ibid.*

* În manuscris „cardinalul". [Nota edit.].

[151bis] De Thou, p. 570.

[152] Montreux, p. 596.

părţi[153]./ Înaintea acestui oraş sosi şi Mihai vodă, chemat de Báthory, f. 327
cu 4 mii luptători şi o mulţime de boeri[154]. Dup-o asediere de zece zile,
la sfîrşitul lunii, / fu izbit de turci şi de tătari, în număr de vro 40 mii, f. 327v
care venise prin Bulgaria în Banat. Dupe o luptă sîngeroasă de amîndouă
părţile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căci nu numai ajutoarele făgă-
duite de împ[ărat] nu sosea[155], ba încă însuşi trebuia / a merge cu două- f. 327
zeci mii ostaşi spre a se uni cu arhiduca Maximilian, ca să întîmpine puter-
nica oştire turcească ce însuşi sultanul povăţuia în Ungaria[156], iar Mihai
se întoarse spre a-şi apăra ţara. /

XV f. 328

Lala Mahomet, ce se numise vezir, surghiunîndu-se Sinan, murise
trei zile dup-aceea şi această în/tîmplare păru turcilor un semn ceresc ce f. 328v
poruncea d-a numi din nou pe Sinan în locul său.

Asfel acest neîmpăcat duşman al creştinilor fu scos din esil şi din nou,
pentru a cincea oară, fu investit cu slujba vezirească. / Toată grija lui f. 328
atunci fu să-şi răzbune ruşinea ce îi făcu creştinii. El avu curajul şi energia
să însufle sultanului hotărîrea d-a merge însuşi la război, urmînd pilda
lui Suleiman cel Mare. Armia, poporul, şeicii în predicaţii şi provinţiile
de margine în jelbile lor cerea încă aceasta ca singurul mijloc d-a mîntui
împărăţia. Hotărîrea sultanului d-a merge la oaste în primăvară se obştise
şi pregătirile de război se făcură cu grabă mare în toată iarna. Sinan în-
tîmpină însă acum un rival în ambiţia lui, pe vechiul său prieten, cumna-
tul sultanul[ui], Ibraim, fostul caimacan, care, dorind viziratul, spunea
de faţă că bătrîneţele fac pe Sinan nevrednic. L-aceste vorbe, / furiosul f. 329
Sinan striga faţă cu sultanul însuşi : „Spune că sînt bătrîn şi slăbit ; daca
zice aşa Ibraim, iasă cu mine în curte, să ne luptăm în suliţi şi în sabie
împreună !” şi zicînd acestea, apuca pe Ibraim de brîu de-l tîra afară din
sală[157].

La începutul primăverii, în minutul cînd se măgulea cu nădejdea
de a-şi răzbuna asupra creştinilor şi d-a se încorona cu lauri noi, crudul
arnăut muri într-o miercuri (3 aprilie 1596), zi rea în ochii moslimilor. /
Acest ministru, de un caracter aspru şi lacom, lăsă avuţii foarte mari, f. 329v
adunate în campaniile sale în Ungaria, Valachia, Georgia şi Iemenul[158]. /

Ibraim se numi atunci vizir şi serascher al armiei Ungariei. Trei zile f. 329
după numirea lui sosiră la Constantinopol cărţile / şi solii/ [trimişi] de Mihai f. 329v/329
şi boerii Ţării Romă/neşti, cerînd a se face împăciuire. / Aceasta era învo- f. 330/330v
irea ce făcuse cu hanul, pe care o trimisese spre întărire la Constantinopol,
pîn-a nu-şi da tătarul pe faţă viclenia sa. / Hogea Seadedin, istoricul ce f. 330
ne-a fost atît de folos în această scriere, citi aceste corespondinţe în divan
în locul lui Reis Effendi, şi o dispută înfocată se aprinse între muftiul şi

[153] *Die Warbaftige newe Zeitung.*
[154] Tomasi, p. 36.
[155] De Thou, p. 574 ; *Die Warbaftige newe Zeitung.*
[156] Tomasi, p. 36.
[157] Naima : Hammer, t. II, p. 282.
[158] Jouannin, p. 179.

hogea. Acesta era de părere ca să priimească pacea, daca Mihai va da pe fiul său drept zălog (otage), și muftiul Bostansade era împotrivitor, zicînd că nu se poate trata cu Mihai. Fiindcă muftiul se sculă îndată și eși afară, Seadedin se supără, dar își luă seama și, folosindu-se de lipsa protivnicului lui, înduplecă pe Reis Effendi să facă un răspuns lui Mihai și boerilor țării într-un înțeles favoritor, după cum vrea [159].

Dar aceasta nu sluji cu nimic, căci Mihai, cum știm, neîncrezător acum, după înșălăciunea hanului, refuză d-a mai trata cu turcii. Aceștia f. 330v însă / nu îndrăzniră a-l mai izbi atunci, speriați de atîtea învingeri, și hotărîră a purta războiul în Ungaria, unde însuși sultanul să meargă. / f. 330 Depărtarea sultanului la oaste era foarte neplăcută mumei lui, venețianca / f. 331 Baffa, care era sufletul cîrmuirei și făcea pe fiul său să facă toate dupe placul ei. Hotărînd să facă orice numai ca să oprească această depărtare, care putea să slăbească influința ei, ea rupse toate legăturile cu credința părinților ei și propuse o măcelărire generală a tuturor creștinilor. Aceste comploturi din norocire nu izbutiră. Sultanul se mulțămi a goni din Constantinopol cu ferman pe toți grecii neînsurați, puindu-le un soroc de trei zile [160]. Sultana mumă (valideaua), văzînd că a perdut stăpînirea pe inima fiului său, căută a se folosi de farmecul celii mai frumoase roabe din serai, spre a-l redobîndi. Mahomet se părea la început că căzuse în cursă; el răspunse la dezmierdările roabei cu amorul cel mai înfocat; dar cînd ea deschise gura ca să-l roage să rămîe în Const[antinopol.], Mahomet, f. 332 chiar / în pat, centru al plăcerilor sale, puse mîna pe cuțit și ucise fără milă acea jertfă nevinovată a ambiției mumăsii [161], fapt ce dovedește mai mult o inimă fieroasă, decît curajoasă. El puse apoi de mai înecă cîteva femei, supt pretext că n-au ținut postul [162]; apoi, în 21 iunie (1596), se puse în cale spre Ungaria, însoțit de un alai măreț și cu toată oastea, ducînd cu dînsul derviși, femei, icioglani, eunuci, cîini de vînătoare și șoimi [163]. Ambasadorii Francii și Engliterii priimiră poruncă a însoți pe sultan în această espediție în contra creștinilor [164].

XVI

Îndată după luarea Graanului, în anul trecut, feldmarșalul împărătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 avgust 1595), și cu dînsul și disciplina din armia nemțească. Țăranii din Austria, împovărați de despoerile f. 333 și jafurile nobililor de o parte și a trupelor / de alta, se adunară între Claus și rîul Ens și se revoltară. Această revoltă crescu și se măriră foarte și fu cumplită nu numai nobililor, dar și împărăției. Oștirile ce se trimise în contra lor, nemulțumite căci nu li se plătise simbria, se revoltară și ele și începură a prăda orașele și satele ce scăpaseră neprădate de țarani. Aceste întîmplări opriră cursul fericit al izbînzilor în contra turcilor și cîtăva vreme

[159] Naima: Hammer, t. II, p. 283.
[160] Hammer, p. 283.
[161] Sagredo, p. 743; Sacy, t. II, p. 135.
[162] Sagredo, p. 743; Hammer, p. 283.
[163] Sacy, t. II, p. 136; Sagredo, p. 744; De Thou, p. 578 și 579.
[164] De Thou, p. 579; Sagredo, p. 744.

puse Austria într-o anarhie grozavă, de care d-abia scăpă, ajutată de neunirile și lipsa de disciplină a revoltanților [165].

Îndată ce imp[ăratul] înțelese de pregătirile ce turcii fac împotriva Ungariei, trimise solii săi la papa și la prinții Europei, rugînd să caute a-l ajuta în această primejdie comună a creștinătății [166]. Papa se sili din nou a reînsufleți zelul pentru război, cu totul slăbit, al / prinților italieni, f. 334
căută în zadar a face pe esp[anioli] și francezi a înceta războiul între dînșii și a întoarce armele către turci, și, cunoscînd c atoată lumea de ce mare folos ar fi Polonia cînd ar priimi a intra în legătura creștină, hotărî a mai face o încercare și trimise pe cardinalul Henric Caetan în calitate de legat în Polonia, ca să silească, cînd se va aduna dieta, ca să îndatoreze pe rege și pe cei mari ai crăiei a-și uni puterile cu ale împărăției [167]. Papa scrise îndeosebi și crăiesii Poloniei și puse și pe arhiducesa Maria di Grazzo, muma ei, și pe soră-sa, prințesa Transil[vaniei], să-i scrie ca să îndemne pe regele într-această faptă, spre slujba lui D[umne]zeu și în obștescul interes al creștinătății [168]. Legatul papei ajunse în Varșovia cu episcopul de Breslaw, ambasador al imp[ăratului], și, dobîndind audiență de la dietă, îi espuse într-un frumos cuvînt, ce s-a tipărit atunci, misia / lui, f. 335
arătînd jertfele ce papa a făcut pentru creștinătate și datoria polonilor d-a ajuta pe creștini, căci fără dînșii puterile împărăției Germaniei întregi nu sînt în stare a sta împotriva puterii celii peste măsură mare a păgînilor [169]. Episcopul ce prezida dieta răspunse că această propunere cere o mare și coaptă dezbatere. „Polonezii — zice un analist contimpuran — vroia pace cu dușmanul păcii și nici o price cu pricinuitorul gîlcevelor" [170]. Ura veche și naturală a polonilor și mai cu seamă a lui Zam[oisky] către casa Austriei izbuti și legatul papei plecă fără a dobîndi nimic [171].

Intrigile Englitერii nu puțin / slujiră spre a împiedeca această unire f. 335v
a polonilor cu imp[ăratul] în contra turcilor. Ambasadorul englez, ce sosise în iarna aceea în Const[antinopol], răspîndise vestea că misia lui este d-a uni pe turci și poloni în contra voevozilor Țării Românești și Transilvaniei [172]. Simpatii însă și agiutoare dintr-altă parte veni a încuragea pe creștini în războiul greu ce purta. / Țarul muscalilor, Fedor I, și șahul perșilor f. 336
trimiseră ambasadori la Praga de încheiară alianță cu imp[ăratul] în contra turcilor, și vro cîteva cete de ecosezi vin pe la Dantzig în Transilvania, spre a lua parte la război [173]; și deputați din partea popoarelor din Herțegovina și alte locuri supuse turcilor reclamă în zadar agiutoare de la imp[ăratul] spre a se revolta [174].

[165] De Thou, t. XII, t. 548.
[166] Montreux, p. 615.
[167] De Thou, p. 581.
[168] Tomasi, p. 44.
[169] De Thou, p. 581.
[170] Montreux, p. 625.
[171] De Thou, p. 582; Montreux, p. 625.
[172] Hammer, t. II, p. 283.
[173] Tomasi, p. 48.
[174] Montreux, p. 615.

XVII

În vremea aceasta, sultanul, cu două sute mii oameni și 300 tunuri mari și mici, sosise la Belgrad și d-acolo merse la Buda, unde ajunse în 2 sept.[175]. Înapoia lui, Mihai izbea ariergarda și răpea proviziile oștirei. El coprinsese (avgust) pe Dunăre 6 corăbii mari încărcate de muniții, ce f. 337 [se] ducea la Belgrad, omorîse / 1 200 turci ce le însoțea, luase tot ce era în corăbii și pe dînsele le dete afund[176]. Cu puține zile mai înainte, la 16/26 iulie, trimisese Mihai vodă o seamă de oști alese ca să ia Vidinul, puindu-le cap pre aga Farcașiu. Românii trecură Dunărea pre la Sdegla. Turcii însă le prinse de veste și, adunîndu-să în mare număr, nu eșiră să se lovească de față, ci se ascunseră de făcură meșteșug. Așa, mergînd oștile lui Mihai vodă fără teamă, turcii le lovi de față și fără veste și, dupe un război tare ce ținu multă vreme, biruiră turcii pe ai noștri și cîți fură călări printr-înșii scăpară cîte ceva, însă puținei, iar pedestrașii peiră cu totul[177]. Această f. 338 pierdere scîrbi tare pe Mihai vodă și, văzîndu-se în lipsă de soldați, / țara fiind foarte despopulată, trimise prin țări streine să strîngă în leafă voinici viteji și aduse o seamă de leși și cazaci și altfel de oameni care îi era de folos[178].

Iar sultanul, de la Buda, merse de tăbărî înaintea cetății Erlau, la f. 338v 21 sept. / , a cării izbire se hotărîse într-un sfat de război. După ce sultanul, potrivit unei porunci (précepte) a Coranului, somă garnizoana d-a îmbrățișa islamismul și d-a preda cetatea, începu asedia, și, după șapte zile, capitulă; cetățuia nu întîrzie a urma această pildă.

Puțină vreme după această importantă coprindere, Giafer pașa întîlni în cîmpia Keresztes armia creștină, comandată de arhiduca Maximilian și prințul Sigismund al Transilvaniei; sosiți prea tîrziu spre a scăpa Erlau[l], ei vrură încai să-și răzbune printr-o biruință de perderea acestui oraș. Trei lupte aproape una de alta se făcură și, în cea din urmă, otomanii, cu toată îndărătnica lor împotrivire, fură respinși și perdură vro mie f. 339v de oameni și 40 tunuri. Această neizbîndă mai crescu / dorința ce de mai multă vreme arăta sultanul Mahomed d-a se întoarce la Constantinopol. În sfatul ce se ținu pentru aceasta, se hotărî, după părerea lui Hogea Seadedin, că ființa de față a padișahului era trebuincioasă spre a îmbărbăta pe ostași. În 26 oct., nemții și ungurii izbesc trupul de armată unde se afla sultanul, care se trase supt cortul lui Ionis-Bei, capul mutefericalilor, așezat în dosul bagajelor. Bătălia era acum perdută pentru otomani, artileria lor era în puterea dușmanului, corturile sultanului era în jaf și oamenii casei sale nu stăvilea lăcomia biruitorilor, fără numai cu o nefolositoare împotrivire, cînd o izbire făcută la timp de vizirul Djigala, care f. 340v era pus la pîndă, / puse neorînduială (embuscade) între creștini și le smulse biruința; cincizeci mii oameni supt paloșul musulmanilor sau în mocirlă. Djigala, căruia sultanul îi era dator izbînda, fu numit mare vizir în locul lui Ibrahim pașa[179].

---

[175] Montreux, p. 625; De Thou, p. 586.
[176] Guerrin, p. 288; De Thou, p. 586; Montreux, p. 625; Iansoni.
[177] *Cron. rom.*, in „Mag. ist", t. IV, p. 285.
[178] *Ibid.*, p. 286.
[179] Jouannin, p. 179.

Spun că mai mult de 50 mii creştini periră în baltă sau de sabia tătarilor, iar turcii numai 20 mii. Zece mii galbeni în aur şi 97 tunuri fură prada biruitorilor în această bătălie, ce analiştii lor aseamănă cu cea de la Mohaci şi de la Cialdiran. / „Asfel fu — zice Sacy — această bătălie de la Keresztes, pe care creştinii o cîştigară prin curagiul lor şi o pierdură prin lăcomia lor; pildă îngrozitoare care arată generalilor că vitejia poate izbîndi a dobîndi foloase, dar că numai disciplina le poate păstra”[180]. / f. 339 f. 339v

Dup-această învingere strălucită, sultanul se întoarse la Constantinopol[181]. f. 339

XVIII f. 340

Cînd turcii dupe margine văzură trecerea sultanului cu atîta oştire asupra Ungariei, începură a se semeţi şi a eşi din Ţara Rom[ânească] pe marginea Dunării, şi prinseră a prăda şi robi[182]. Mihai vodă îşi strînse atunci oştile şi, dupe sărbătoarea Sf. Mihail, purcese cu 2 mii oameni asupra turcilor[183]. Mergînd prin ţară, domnul întîlni o seamă de turci pre apa Teleormanului, robind şi stricînd ţara; el îi izbi şi îi prinse pre toţi vii, apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu şi o arse[184]. Dup-aceea trecu Dunărea şi izbi cetatea Nicopolul, în 12 noemvrie, ucise pe toţi turcii ce îi stătură împotrivă, coprinse un bulevard, pe care îl asemănă cu pămîntul, şi pe însăşi cetăţue era să coprinză, cînd află vestea nenorocitei bătălii de la Keresztes[185], care îl întristă foarte. Sangiacul Nicopolului, ce era închis în cetate, trimise / atunci domnului stofe ţesute cu aur şi argint, samururi frumoase, zece cai cu harşale de argint, rugîndu-l să lase de a mai bate cetate şi a nu mai întărîta mînia sultanului, care acum biruitor, se întoarce din Ungaria şi se aşteaptă la Sofia. Paşa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihai să-şi aibă pacea de la turci şi ca sultanul să-l recunoască pe el şi pe fiul său de domn moştenitor al Ţării Româneşti. Domnul căta mult mai puţin la aceste făgădueli frumoase, cît la puterea zidurilor cetăţii şi la vestea întoarcerii sultanului, care putea năvăli asupră-i. Se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangiacului, priimi cererea sa şi, ridicîndu-se de acolo, unde zăbovise 5 zile trecu Dunărea[186]. Domnul trecuse rîul în ţară de dimineaţă, şi însoţit numai de 6 inşi din căpetenii, apucase fără grijă înainte, urmat într-o lungă depărtare de 50 călăreţi şi, în sfîrşit, / mai departe încă, venea toată oastea după rînduiala ei. Asfel mergînd în cale, domnul şi cu soţii lui întîlniră doi turci pe care îi prinseră şi aflară de la dînşii că fac parte dintr-o bandă de 500 turci, care bîntuie satele acelui judeţ, arzînd şi jăfuind, şi că această ceată nu e departe. Cum află aceasta, viteazul domn se repede iute cu cei 6 soţi ai săi către cei cinci sute turci, îi ajunge şi îi izbeşte furios. Spun că omorî paisprezece f. 341 f. 342

---

[180] Sacy, t. II, p. 141.
[181] Hammer, p. 285; De Thou, p. 582 şi 583; Sacy, p. 141; Sagredo, p.780.
[182] *Cr. r.* „Mag.”, t. IV. p. 288.
[183] *Ibid.*, : Walther.
[184] *Cron. rom.*, „Mag.”, t. IV, p. 288.
[185] *Ibid.*
[186] Walther; *Cr. r.*, t. IV, p. 288; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580.

inşi cu mîna lui, pînă cînd apucă de îi veni agiutor din oaste, de-i prinse pe toţi cîţi scăpară de moarte. După această faptă de o semeaţă şi de o nesocotită vitejie, eroul se duse la Tîrgovişte, spre a se odihni şi a se bucura în pace de triumfurile sale[187].

XIX

Dar intrigile şi vicleniile ticăloşilor boeri ai ţării nu-l lăsă în repaus f. 343 multe zile şi a îngiji de treburile ţării. În cele dintîi zile ale lui/decemvrie, potrivit făgăduelilor şi învoelei făcute cu sangiacul Nicopolului, sultanul se grăbi a trimite lui Mihai o deputaţie de 20 inşi, cu steag roşu, spre semn de pace[188]. Boerii, duşmani ai domnului, se folosiră îndată de-aceasta, spre a învinovăţi pe Mihai vodă către prinţul Transil[vaniei], cum că ar fi hotărît a se trage din legătura cu dînsul şi cu creştinii, spre a se lega cu turcii. Báthory, slab de minte şi bănuitor, adună îndată sfetnicii săi spre a se chibzui despre ceea ce trebue a face în aceste împregiurări, cu atît mai grele că el nu era în stare a ataca de faţă pe Mihai. Acesta află bănuelile ce boerii băgaseră în capul lui Báthory şi toată intriga ţesută spre pierzarea lui, şi îndată înştiinţă pe acesta că, întărit prin nevinovăţia sa, el a hotărît să meargă în capitala lui să-l întîlnească numai cu o f.344 mică suită şi nădăjdueşte / că va da de minciună pe cei ce l-au pîrît şi va arăta că e credincios giurămintelor sale. Această hotărîre îndrăzneaţă a lui Mihai înmărmuri pe duşmanii lui şi ridică dupe inima lui Báthory toată bănuiala[189].

Mihai lăsă supt îngrijire şi pază pe deputaţia sultanului pînă la întoarcerea sa[190]. Apoi, luînd cu dînsul pe Mihalcea banul, Radul Buzescul şi puţini alţi boeri, porni în Transilvania[191] şi ajunse la Belgrad în 30 ale lui decemvrie. Báthory îi trimisese înainte pe secretarul său de stat, Pangratie Sennyei, cu 40 trăsuri de paradă şi o mulţime de nobili[192]; el însuşi îi eşi înainte cu un sfert de leugă din oraş, linguşindu-l cît putu cu dragostea[193]. Asfel cu cea mai mare pompă fu priimit Mihai vodă în capitala prinţilor Transilvaniei. A doua zi, în cea din urmă zi a lui decemvrie, Báthory trimise o seamă de călăreţi lui Mihai vodă, ca să-l însoţească la f.345 curtea sa. Acolo, de faţă / cu cei mai de căpetenie domni ai ţării Ardealului şi cu nunciul papei, ambii domni vorbiră ca la două ceasuri; pe urmă Mihai vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătindu-se Báthory a-l ospăta a doua zi cu toată fala cuvenită unui asemenea domn. În ziua cea dintăi a anului nou, Mihai vodă se duse cu multă solenitate la biserică, pe urmă merse la prinţul Transilvaniei, care îl ospătă măreţ, şi la patru ceasuri se întoarse la cvartirul său. În 2 ianuarie, voevodul fu ospătat la casa cancelerului Iojica, unde banchetul ţinu pînă la 7 ceasuri seara.

---

[187] Walther; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580—581.
[188] Guerrin, p. 333; Ortelius, p. 344.
[189] *Cr. r.*, „M.", t. IV, p. 286; Kogălniceanu, p. 168.
[190] Guerrin, p. 333; Montreux, p. 641; Ortelius, p. 344.
[191] *Cr. r.*, *ibid.*
[192] *Ibid.*
[193] Guerrin, p. 333.

În 3 ianuarie, ofiţerii şi pajii prinţului Transilvaniei aduseră la Mihai vodă, din partea lui Báthory, şase pahare mari de aur smălţuite, un ibric şi un lighean de argint. Oamenii domnului fură asemenea trataţi după / obrazul fiecăruia. Mihai vodă trimise şi el prinţului Báthory daruri fru- f. 346 moase, ce sta în vro cîteva blăni de mult preţ şi haine bogate, / o blană f. 346ᵛ de samur şi haine ţesute cu aur [194],/ ce fură primite cu aceeaşi bunăvoinţă f. 346 cu care fură trimise.

În 5 ianuarie, Mihai vodă merse de îşi luă ziua bună de la Báthory, spre a se întoarce în ţară [195]. Atunci Báthory făcu cunoscut lui Mihai vodă : că inima lui e foarte amărîtă, căci autoritatea papei şi făgăduelile ce a dat împ[ăratului] îi leagă mîinile şi nu-l lasă a-şi lua satisfacţia şi răzbunarea ce i se cuvine despre poloni ; că Polonia nu numai că e hotărîtă a ţine supt protecţia ei pe Moldavia, dar încă voeşte a o întinde şi asupra Valahiei ; că împ[ăratul] nu-i dă agiutoarele făgăduite în bani şi oameni şi asfel că el se află în nevoia sau de a se ruina cu totul, sau de a face pace/ cu turcii ; că într-o asemenea poziţie şi ostenit de atîtea griji ale puterii, f. 347 a hotărît a abdica şi a-şi lăsa ţara în stăpînirea Austriei, după tractatul încheat cu această putere la ... ian[uarie] 1595 ; că spre acest sfîrşit pleacă la Praga spre a negocia [196]. Mihai, care vru să ia parte la acele deliberaţii şi negociaţii, arătă lui Sig[ismund] că doreşte şi el a trimite un sol la Praga. Spre acest sfîrşit, lăsă lîngă Báthory pe banul Mihalcea, ca să-l însoţească la Praga [197]. El zise lui Sigismund şi însărcină şi pe solul său d-a spune împ[ăratului] Rudolf II, că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Poarta, îl va ajuta, de va voi război. Dar că în acest din urmă caz arată împ[ăratului] ca nu cumva să-l mai înceapă pînă nu va uni puterile tuturor prinţilor creştini ; că atunci trebue a izbi deodată şi cu toţii / împreună şi că asfel e sigur de biruinţă [198]. f. 348

Dup-aceea Mihai vodă se întoarse în Ţara Românească, şi Báthory, însoţit de banul Mihalcea, plecă spre Praga cu 40 trăsuri, unde ajunse în 17 fevruarie (1597), fiind priimit şi tratat cu mare fală şi cinste în toată călătoria sa prin staturile Austriei.

XX

Îndată ce Mihai vodă se întoarse în capitala ţării, asemănat cu înţelegerea ce avusese cu Báthory, chemă pe ceauşul turcesc ce îl aştepta, priimi de faţă steagul de pace ce îi adusese din partea sult[anului] şi îi dete

---

[194] Ortelius, p. 354.

[195] Guerrin, p. 333 si 334 ; *Ortelius*, p. *344*. Mihai-vodă merse în Trans[ilvania] să roage pe Sig[ismund] ca să continueze războiul cu turcii, zicînd că nici o provinţie nu e mai espusă şi mai trebuincioasă la război ca Valahia. Prinţul îi răspunse că priimeşte cu bucurie voinţa sa şi că o va împărtăşi împ[ăratului]. Mihai îi dete un boer al său, ca să meargă la împ[ărăţie] să facă aceeaşi rugăciune ce a făcut prinţului Sig[ismund]. (Herrera, p. 719).

[196] Tomasi, p. 53 ; Spontoni, p. 48.

[197] *Cr. r.*, „M.", t. IV. P. 287.

[198] Guerrin, p. 334 ; De Thou, t. XIII, p. 187.

un răspuns mulțămitor, așezînd asfel pace cu turcii. Această pace fu cu atît mai mult în nevoe a o priimi atunci, că aflase că o armie puternică se aduna la Sofia, gata a năvăli în Țara Românească și că acum Transilva-
f. 349 nia, ca și împărăția, / nu se îndemîna a-i sta în agiutor [199]. Această pace nu era alt decît o încetare de vrăjmășii (ostilități) și n-avea nici un caracter definitiv. Asfel, supt umbra acestii păci, Mihai căută a se pregăti pentru războI. El se înțelesese cu Báthory ca acesta să dobîndească agiutoare de la împ[ărat] și, cu pregătirile ce va face și el, să năvălească împreună în Turcia, siguri că multe popoară creștine, se vor rădica la vederea stindardelor lor. Într-adevăr, Mihai, prin agenții săi, și mai cu seamă prin vestea vitejiei și a triumfurilor sale, pregătise popoarele, supuse turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în toată
f. 350 Turcia, al cărui cap era episcopul de la Tîrnova, se formase. / Sîrbii și bulgarii se făgădui lui Mihai că, îndată ce va trece Dunărea, se vor rădica cu toții din toate părțile, vor tăia toate garnizoanele turcești, îi vor da Sofia în mînă și îl vor trece Balcanul [200]. Mihai începu cu multă activitate a se găti de oaste; el începu a strînge oameni de țară la oaste și începu a chema în leafă oștiri streine, după obiceiul de atunci [201]. Din nenorocire, Ieremia vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partizan al turcilor, nu numai că deschise cale tătarilor prin țara sa, dar încă se opuse la trecerea a 6 mii cazaci ce venea în slujba lui Mihai [202]. Dintr-altă parte, Sigismund Báthory cîștigă numai făgădueli mari, dar nici bani, nici oștiri de la împ[ărat] [203]. Asfel creștinii nu putură fi gata la vreme [204] și turcii
f. 351 care / nu se amăgea asupra gîndurilor ostile ale lui Mihai [205], descoperiră complotul bulgarilor, și episcopul de la Tîrnova, împreună cu mulți alții, fură prinși, chinuiți groaznic și tăiați în bucăți [206]. Zece mii sîrbi atunci, desperați, vor să se scoale; în iunie trimit soli lui Mihai vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-i că vor coprinde cetatea Vasița și Cladova și că nu vor cruța nici sîngele, nici viața lor pentru dînsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilători. Mihai vodă le răspunse să mai aștepte cîtva, pînă să vie o ocazie mai priincioasă, care să înlesnească mai mult izbutirea unei așa de primejdioase întreprinderi. Deși acest plan de izbire asupra turcilor se nimicnici deocamdată, Mihai își urmă pregătirile
f. 352 sale. La începutul lui iulie (1597)/ el făcu căutare armiei sale, care era de 15 mii oameni, și dete de fiecare ostaș cîte 5 talere. El mai aștepta încă 6 mii ostași silezieni, trimiși în agiutor de împ[ărat]. Tot în acea lună, Henric Lesota, un ofițer al împ[ăratului], sosi în Tîrgoviște ca să plătească, în numele stăpînului său, leafă pe toată luna la patru mii aleși călăreți d-ai lui Mihai vodă [207].

---

199 Engel, p. 243.
200 Tomasi, p. 57.
201 Engel, p. 243.
202 Tomasi, p. 57.
203 De Thou, p. 187.
204 Tomasi, p. 57.
205 Walther.
206 Tomasi, p. 57.
207 Walther.

XXI

Văzînd greutățile ce întîmpina din partea aliaților săi ca să facă o espediție puternică și serioasă în contra turcilor, Mihai vodă se încredință că nu va izbuti nimic contra turcilor cîtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dînșii, fără a mai năzui la agiutor strein, care cînd nu vine, cînd trebue a-l cumpăra cu jertfe scumpe, dupe cum i se întîmplase cu Báthory. El se încredință că o nație, spre a / ciștiga și a-și păstra f. 352 independința, trebue s-o pue supt ocrotirea puterii sale, iar nu a streinului, oricît de blînd și dulce s-ar arăta. El căută dar care sînt elementele de putere ale patriei lui și nu-i fu cu anevoe a le găsi.

Potopul de nații barbare și furtunele veacurilor ce trecuseră peste pămîntul vechei Dacii, de la descălecarea lui de romani, nu-l putură deșărta de acești locuitori, care prinsese rădăcină puternică și adînc înfiptă aci. Românii se păstrară dar în toate întinderea Daciei, cu limba, cu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împestrița cu alte neamuri streine; [în] Valahia și Moldova se păstrară locuitorii în cea mai mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea, se așezară, în puțin număr, săcuii, sașii și ungurii, precum și / sîrbii în Banat, dar în toate locurile f. 354 majoritatea era români. Timpul viforos al veacului de mijloc împărțise pămîntul românesc în trei țări: Transilvania cu Banatul, Moldova și Țara Românească; dar în inimile tuturor românilor rămase neștearsă tradiția unui trai comun și dorința d-a-l înființa din nou. În acele timpuri grele a năvălirei barbarilor, în două rînduri țările Moldova și Țara Românească se pustiiră, locuitorii trăgîndu-se la munte și în Ardeal, de unde, cînd barbarii deșertară locurile, ei se reîntoarseră supt domnii lor la vechile lor vetre. Dar multă vreme încă, pînă la 1467, domnii Țării Românești păstrară stăpînire peste ducaturile Omlașului, Făgărașului și Rodna în Transilvania, precum și / domnul Moldovei stăpîni mai multă vreme du- f. 355 catul Maramureșului. Întîmplările păstraseră aceste țări, Transilv[ania], Țara Rom[ânească] și Moldova, singure, izolate, slobode, între Împ[ărăția] turcească, Ungaria și Polonia, care toate amenința cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orice voevod din aceste trei țări [ce] se simțea în putere să caute a le uni într-un singur stat și asfel a reîntemeia vechiul regat al Daciei. Daca vedem această idee intrînd adesea în capul domnilor unguresți din Ardeal, cu atît mai mult ea trebui să intre în capul acelor mari voevozi români care se inspirară de simtimentul național și personificară individualitatea națională a românilor. Naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter mintos și ideal ce a dobîndit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă / și mai puternică ca simtiment. Toți istoricii veacului de mij- f. 356 loc se miră de puterea cu care românii își păstrează obiceele romane și simtimentele lor naționale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dînșii. „Țin ei — zice Tomasi, autor contimpuran al lui Mihai vodă — de ocară numirea de valah, nevrînd a fi chemați altfel decît români, glorificîndu-se (lăudîndu-se) că să trag din romani” [208].

Mircea cel Bătrîn fu cel dintîi domn român care se luptă pentru unitatea națională. Vru să coprinză Transilvania și ațîță un război cu

[208] Tomasi, p. 74.

Sig[ismund], regele Ungariei, ce dete pas turcilor a se amesteca în mijloc și sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid. Apoi Mircea își întoarse armele asupra acestuia și, după ce coprinde Moldova și o răpește de la Iuga vodă, reclamă moștenirea împărăției româno-bulgare
f. 357 de la turci și își întinde stăpînirea pînă la Balcani [209]. Dar / isprava acestor silinți ale marelui Mircea fu pînă în urmă întemeierea suzeranității turcești asupra țării.

Ștefan cel Mare al Moldovii calcă pe pasurile lui, coprinde Țara Românească, pe care n-o poate ținea, și trage prin aceasta asupra-i furia turcilor. Apoi dobîndește de la învinsul său de la Baia *, vestitul rege român al Ungariei, Matei Corvin, în proprietate Cetatea de Baltă și Ciceiul din Transilvania. Acest dar mai tîrziu silește pe un urmaș din osul lui, pe Petru Rareș, a se amesteca în trebile Transilvaniei și a vroi a coprinde această țară, și cade și el jertfă acestii ambiții naționale. Dar cu cît această idee dobîndea martiri mai mari, cu [cît] costisea mai mult pe români, cu atîta, după caracterul lor stăruitor, ținea ei la dînsa. În zilele lui Despot
f. 358 vodă (1572) în Moldova, acest zvînturatic / de geniu, trei îngeri, se zicea în popor, s-a arătat domnului în vis în dimineața Crăciunului, cu coroane de aur, proorocind că el va stăpîni curînd peste Moldova, Țara Românească și Trans[ilvania] [210]. Marea idee a unității naționale era dar pre acele vremi un simtiment popular. În ochii poporului, ea era aceea ce e astăzi un drept și o datorie, singurul mijloc d-a se mîntui de supt stăpînirea streinilor, d-a intra în întregimea drepturilor sale naționale și d-a le păstra nevătămate de bîntuire dușmanilor. Spre a o realiza, ce trebuia oare? O sabie românească puternică. Românii acum găsise aceasta. În capul Țării Românești sta un domn român tînăr, îndrăzneț, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejești, vestit și meșter în războae. El se inspiră de simtimentul nației, se aprinse de această idee /
f. 358ᵛ/358 a regenerației naționale / și, cu puternica lui voință, hotărî a nu pregeta /
f. 359 pînă la moarte întru îndeplinirea ei. Împrejurările politice îi fură favoritoare și deschidea un cîmp întins la îndrăznețele sale proecte".

XXII

Machinațiile și intrigile de atîta vreme pregătite de curtea Austriei aduseră isprava lor. Sigismund Báthory, povățuit de duhovnicul său, iezuvitul Carilio, și de Silvio Piccolomini, amîndoi vînduți curții Austriei, fu tîrît spre Praga, cum știm, unde ajunse în 17 fevruarie [211]. Acolo, după o priimire strălucită, care era pregătită, împăratul în numele craiului Spaniei, îi dete ordinul Mielul de aur, ce atîta îl dorise; zădărnicia acestui

---

[209] A cita în notă aci titlu lui Mircea după hrisovul adus de Fotino. [„Drept-credinciosul întru Hristos Dumnezeu, pietosul și iubitorul de Dumnezeu Mircea cel Mare, domn cu mila lui Dumnezeu și singur stăpînitor a tot pămîntul Ungro-Valahiei și de dincolo de Munții Carpați, pînă la pămîntul tătărăsc, Herțog (duce) Almașului și Făgărașului, domn al Banatului, despre apus, stăpînitor ambelor laturi ale Dunării pînă la Marea Neagră și domn cetății Dristorului și al tuturor țărilor și orașelor pînă la hotarele Adrianopolei"].

* În manuscris „Piatra". [Nota edit].

[210] Hammer, t. II. p. 114.

[211] De Thou, t. XIII, p. 187 și 293.

prinț ușure la minte fu foarte măgulită și fu plecat a asculta / aceea ce f. 360 îi insufla partizanii Austriei. În conferințele ce se deschise, Báthory propuse ca, de vreme ce neputința lui fizică nu-l iartă a avea moștenitori, voește a se lepăda acum de stăpînirea Transilvaniei și a o da Austriei. Împăratul, învățat de ai săi de a fi viclean, se prefăcu mai întîi a se mira de această propunere și a n-o priimi; dar se îmblînzi îndată și se închee cu Báthory aceste condiții: ca împ[ăratul] să-i dea, pe viață, în schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln și Ratibor din Silezia; ca să-i dea încă pe tot anul o pensie de 50 mii scuzi de aur, plătiți la Veneția, la Roma sau la Genua; că, fiindcă are de gînd a se călugări, să urmeze despărțire între el și soția lui, care va păstra titru de princesă a Transil[vaniei]; că de va intra în ordinile bisericești, să i se dea un venit în vro monăstire și să mijlocească la papa spre / a-l face cardinal; că, în orice vreme și caz, f. 361 împăratul să-i dea titru de prea-strălucit [212].

Depărtîndu-se de Praga, Báthory hotărî cu împ[ăratul] ziua în care acesta să trimiță ambasadori la dietă, ca să priimească stăpînirea Trans[ilvaniei], după care faptă apoi, arhiduca Maximilian, fratele împ[ăratului], să fie trimis spre a cîrmui țara [213]. După încheerea acestor capete, care se hotărîse a fi ținute secrete [214], Sig[ismund] Báthory se întoarse în Trans[ilvania] și îndată convocă sfaturile la Alba-Iulia pentru 17 aprilie, unde ceru cheltueli pentru război, care i se și decretă. Dar vorba se răspîndise de oarecare învoeli făcute între Sig[ismund] și împ[ăratul]; și, deși staturile nu știa desigur feliul acelor învoeli, dar le bănuia și începură / a se plînge cu oțerime că de două ori Sig[ismund], fără învoirea f. 362 țării, se dusese la împ[ăratul]. Toți se aduna și își împărtășea în taină temerile lor, căci nu îndrăznea a se aduna și a vorbi de față, spăimîntați fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Își aducea aminte suferirile ce țara pățise de la nemți în zilele lui Ferdinand și nu se îndoia că, de va cădea iar supt jugul [lor], va păți acum și mai rău. Sig[ismund] însă, nesocotind și dieta și drepturile țării, se purta în toate dupe placul lui [215], sau mai bine dupe cum îi șoptea iezuviții vînduți Austriei, ce îl încungiura. După sfatul lui Carilio [216] și a partizanilor Austriei, trimise în 27 sept. pe Ștefan Iojica să asedieze Temișoara, dar, din pricina ploilor, fu silit a lăsa cetatea, în 17 noemvrie, și a se întoarce în Ardeal [217].

XXIII

Cătînd însă la caracterul ușure și nestatornic a lui Sig[ismund], nimeni nu era sigur despre ceea ce va face pînă la urmă. Aci se arăta că se căește de cele încheate cu împăratul și declara că, de nu se vor împlini făgăduelile de agiutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale [218]

---

[212] Istvánfi, p. 434; Spontoni, p .56.
[213] Istvánfi, p. 434.
[214] Bethlen, t. IV, p. 35.
[215] Bethlen, t. IV, p. 35.
[216] De Thou, t. XIII, p. 187.
[217] Bethlen, *ibid.*
[218] De Thou, p. 157.

şi va face pace cu turcii, aceea ce sperie atît pe curtea Austriei, încît îi
f. 363v trimise o solie nouă, / pe episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-
f. 363 Brun, împreună cu contele Sigismund della Torre, / spre a-l linişti şi a-l păstra în aplecarea către Austria [219]. Aci se lăsa cu totul de urma dupe sfaturile vătămătoare ale iezuviţilor. Apoi, temîndu-se că unirea celor mai însemnaţi ai ţării să nu fie o stavilă neînvinsă planului lui d-a închina ţara Austriei, căuta în mintea lui, în veci turburată, mijloacele d-a împie-
f. 364 deca acea unire. Spre acest sfîrşit scrise într-o zi lui / Gaspar Corniş: „Iată voinţa mea: cînd voi eşi din Trans[ilvania], tu să nu laşi domnia la nimeni altul, ci s-o iei pe seama ta; pentru aceea te-am făcut cap peste armiile ţării". Într-altă zi luă doparte pe unchiu-său Ştefan Bocskai şi îi zise: „Te sfătuesc, de îţi trebue domnia Ardealului, să nu laşi să ţi-o ia oarecare român" (dînd a înţelege pe Iojica). Apoi propune domnia lui Iojica chiar.

Ştefan Iojica, cancelarul Transilvaniei, era român. Meritul său singur îl ridicase din pulbere în cea mai însemnată slujbă a ţării. D-abia intrat în vîrsta bărbătească, Iojica avea minte sănătoasă, împodobită cu multă învăţătură înaltă, iscusită, vioaie, ambiţioasă de mărime (putere) şi de fapte mari şi lăudate. El dobîndise atîta influinţă asupra tînărului
f. 365 şi fără de esperiinţă prinţ, încît se putea zice într-adevăr că el era / adevăratul stăpîn al ţării. Învăţătura şi limbuţia lui îl făcea de unea favorul şi dragostea tutulor. El ajunse într-o aşa poziţie înaltă, încît cei mai mari domni ai Trans[ilvaniei] privea ca o mare fericire d-a merita, cu multă închinăciune şi jertfire, favorul şi creditul său [220]. Asfel Sig[ismund] puse în rivalitate pe cîte trei aceşti bărbaţi puternici şi aruncă între dînşii seminţele dihoniei şi a vrăjmăşiei. Obicinuit de demult a semăna vrajbă între curtezanii săi, în acest minut, încă mai mult, el nu se credea în siguranţă decît văzînd pe toţi ceilalţi a nu se încrede unii într-alţii. Dar Iojica priveghea cu luare-aminte la toate gîndurile prinţului. Îl încuragia în hotă-
f. 366 rîrea d-a părăsi tronul, dar îi zicea a / nu-l* lăsa pe mîna nemţilor, dar a i-l da lui. El îndrăzni în public a se arăta ca candidat la tron şi a căuta a dobîndi voturile poporului. El zicea sau pune pe prietenii săi să zică că curagiul şi cinstea îl făcuse a merita acest post înalt la întîmplarea abdicaţiei lui Sig[ismund]. Îndrăzneala şi influinţa ce avea în ţară nimicnicise nădejdile tuturor competitorilor săi. Báthory, într-un moment de căinţă, închee cu dînsul o învoială asemenea celia ce încheiase, la 1594, cu Baltazar Báthory.

El porneşte la Poartă un trimis secret ca să ceară să se trimiţă, după obicei, lui Iojica, întărirea domniei Trans[ilvaniei] prin steag şi buzdugan. Dup-aceea, ca lucru mai sigur să izbîndească, Iojica, prin înţelegere cu
f. 367 Sig[ismund], scrise la vice-craiul de la Casovia, / ca nici el, nici cezarul să nu să grăbească d-a intra sau d-a trimite comisari în Transil[vania], căci nu s-a hotărît pîn-acum nimic despre eşirea prinţului Sig[ismund] din Trans[ilvania] şi staturile ţării nu vor ca Trans[ilvania] să cază în mîini streine. Aceste scrisori, trimise de Iojica, vice-craiului le espediază îndată la împăratul, care se hotărî atunci a trimite fără pierdere de vreme

[219] Montreux, p. 655; Tomasi, p. 53.
[220] Bethlen, t. IV.
* În manuscris „n-o". [Nota edit.].

în Trans[ilvania] pe arhiduca Maximilian; şi pînă a se găti acesta de drum, numi trei comisari ai săi ca să meargă înainte să îndatoreze pe Sig[ismund] a se ţine de învoiala făcută şi a le preda în mînă guvernul ţării [221]. Comisarii numiţi era Ştefan Zuchaia, episcop de Vacia, Francisc Nadazdi şi Bartolomeu Petz, consilier de război; dar fiindcă Nadazdi / f. 368 îşi ceru ertăciune a nu primii, fiind bolnav, se numi în locu-i Nicolae Istvánfi, vice-palatin al Ungariei [222], autor mai pe urmă a mult lăudatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos şi lui îi cîştigă măgulitoarea numire de Tite-Live al Ungariei [223].

XXIV

În vremea aceasta Mihai vodă — văzînd că Sig[ismund], de temerea turcilor, umblă să-şi dea ţara împăratului [224] / şi că caută a se împăca f. 368ᵛ cu turcii [225]; / că împ[ăratul] însuşi, / desperat de o nouă şi mai îngrozi- f. 368/368ᵛ toare revoltă a ţăranilor, / umbla a se împăciui cu turcii, / speriaţi şi ei f. 368/368ᵛ de revolta ianicerilor, şi, puţin dup-aceea, deschidea conferinţe de pace la f. 368 Weizen [226] / — gîndi şi el a căuta a încheea o pace hotărîtoare cu turcii, pace ce îl va lăsa slobod a lucra la planul ce îşi închipuise în mintea lui. El priimi bine pe Hali-Masser-Ceauş, ce veni la dînsul în vara acelui an, 1597, din partea sultanului, ce se spăimîntase de pregătirile ce auzise că face Mihai vodă. / Pricinile care silea pe sultan a face pace [erau] două: f. 369ᵛ revolta ostaşilor, lipsa şi foametea [227]. Desele răscoale ale ianicerilor la Const[antinopol] opri pe turci d-a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597)[228]./ Solul aduse domnului din partea sultanului scrisori şi feliuri f. 369 de făgădueli măgulitoare, unde, cu vorbe dulci, i se arăta că sultanul nu a vrut a-i porunci, ci l-a rugat şi îl roagă d-a se face prieten al său, că îi făgădueşte că tătarii nu vor mai încerca a trece prin Ţara Românească, numai Mihai să se unească cu turcii împotriva creştinilor, sigur fiind că, de vor fi comandaţi de un general viteaz ca dînsul, turcii vor fi nebiruiţi. Mihai vodă răspunse că priimeşte pace şi prieteşug cu turcii, dar că niciodată nu se va lupta cu dînşii împotriva creştinilor, că tot ce poate făgădui este d-a sta neutru [229]. Sultanul fu foarte vesel şi de această ispravă, la care nu se aşteptase, şi îndată, după povaţa lui Ibraim paşa vezirul [230], se grăbi a trimite o ambasadă mai strălucită decît toate cele trecute. /

Ţăranii din Austria — călcaţi (foulés) prin trecerea necurmată a f. 370 oştilor şi aruncaţi în desperaţie de garnizoane, care, supt pricinuire că nu li se plăteşte (li se mănîncă lefele de capi), jăfuia în toate părţile — care

[221] Bethlen, t. IV.
[222] Istvánfi, p. 439; Spontoni, p. 55.
[223] Hammer, t. II.
[224] Katona, p. 397.
[225] Tomasi, p. 53; Montreux, p. 647; Frachetta.
[226] Hammer, t. II, p. 288. Vezi Frachetta, p. 115, Tomasi, p. 53, şi Ossat, despre trataţiile împ[ăratului] şi lui Sig[ismund] cu turcii atunci.
[227] Vezi, în Montreux, p. 642.
[228] De Thou, t. XII, p. 187.
[229] Walther; Engel, p. 243.
[230] „Mag. ist.", t. I, p. 234.

se rădicaseră în celălalt an, se revoltară cu totul în acest an (1597), puind în capul lor pe unul dintr-înşii numit George Bruner. Ei se plîngea între altele că, fiind împovăraţi de biruri şi reduşi în robie de nobleţă, nu mai era în stare a suferi aceste jefuiri şi că ei nu putea ni[ci] să muncească, nici să semene pămînturile, de vreme ce îi lua mereu de la munca lor; că după ce da stăpînilor a treia parte din toate productele, apoi era şi espuşi
f. 370v la prada soldaţilor. / Ei adăoga că nu stau împotrivă a plăti dăjdiile pentru războiul cu turcii, la care gata sînt să meargă însuşi, însoţind pe stăpînii lor.

Aceste plîngeri nefiind ascultate, revolta se destinse cu furia răzbunării multă vreme înăbuşită. Oştirea împ[ăratului] fu silită a lăsa pe turci d-oparte, spre a îneca cu greu şi c-o luptă lungă dreapta sculare a bieţilor ţărani [231]./

f. 371 În 13 avgust (1597) [232], sosiră în Bucureşti doi ceauşi, solii sultanului, aducînd pentru Mihai vodă şi fiul său Pătraşcu, atunci în vîrstă de
f. 371v 13 ani, un firman de domnie pe viaţă — / necerînd decît jumătate tributul
f. 371 ce plătea domnii mai nainte — / o lance şi un buzdugan, semnele puterei [233], şi alte multe daruri de mare preţ, scoase din haznaua împărătească : douăzeci caftane ţesute cu fir de aur, sabie cu teacă de aur împodobite cu pietre scumpe, un surguci lucrat cu mare măestrie, împodobit cu briliante, rubine şi mărgăritare, o coroană de diamante, caii împărăteşti cu harşale şi frîne aurite şi altele.

Mihai priimi pe soli cu mare cinste, eşind întru întîmpinarea lor cu multă fală şi pompă domnească, căci „mult îl prindea domni”, zice un contimpuran. Solii i se închinară şi îl salutară cu vorbe dulci şi cu hainele
f. 372 de / aur împărăteşti l-au înveşmîntat, cu sabia strălucită l-au încins şi coroană încă i-au dat să poarte. Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îi pune a şădea lîngă dînsul, porunci d-aduse caftane de-i înveşmîntă, precum şi alte daruri multe le făcu ; apoi ospătîndu-i frumos şi dăruindu-i, îi trimise înapoi [234].

Cu încheerea acestii păci cu turcul, închee şi Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihai vodă şi plecă la Constantinopol. El petrecuse cîtăva vreme în Ţara Românească, chemat fiind a îngriji de învăţătura lui Pătraşcu, feciorul cel mare al lui Mihai. În ziua de Sf. Petre anul 1597, acest învăţat bărbat dete şcolerului său un compliment în versuri cu această coprindere :

[Elegia in generosae indolis dn. dn. Petri Palatinidis Moldawiae Transalpinae natalem ipso divorum Petri ac Pauli festo Targowistae anno MDXCVII scripta et exhibita

Anuus assvetum quando Natalis honorem
    Posceret, et promptas ad pia festa manus :
Flore caput viridi veteres ornare solebant,
    Et dare thuricremis annua liba focis.

---

[231] De Thou, t. XIII, p. 180—182.
[232] Walther.
[233] *Ibid.*
[234] Stavrinos; „Mag. ist.”, t. I, p. 234.

Suavisonis tenues mulcebant cantibus auras,
Fundebantque suas ore favente preces:
Coepta juvarentur felicibus omnia fatis:
Et superum firma protegerentur ope.
Vana celebrabant devotae Numina gentes,
Dum fuit a vero mens aliena Deo.
Qup magis, ut solitum renoves gaudebis, honorem
Annua festa, dies dum genialis agir.
Qua prodire tibi sub coeli contigit nomen acquis.
Inque salutiferis sumere nomen aquis.
Qua sacer expansis famulus te fovit in ulnis,
Fatidico miscens vota precesque sono.
Salve pavre puer, felicibus edite stellis:
Egregia pollens indole cresce puer.
Nomine Petrus eris, constanti pectore Petrus:
Robore petra animi, robore petra manus.
At velut ad petram valido fundamine nixam
Saeva procellosi volvitur unda maris:
Sic animum, quamquam divino Numine fultum
Fata fatigabunt inferiora, scias,
Ferrea, dante Deo, rumpuntur vincula Petro:
Aspera tu vinces fata, juvante Deo.
Ergo dies dum grata redit, quam laeta Diones
Stellula purpureis reddidit orta comis:
Non hove mactato Christum, non thure merove.
Sed pietate colas, sed sine labe fide.
Bos mortale notat corpus: thus ardua cordis
Vota: sed in ipsa, gaudia, mente merum.
Ara tibi tenero sub pectore sacra paretur:
Qua tua solemnis munera flamma cremet.
Ac ubi thura feres pingues facientia flammas:
Inque pio fusum fulserit igne merum:
Poplite perge Deum curvato, anomoque fideli
Ad pia sublata dona rogare manu.
Tutelaeque tuae vitae sortisque parentum
Larga recordatus munera, gratus ades.
Ac inopes releva potuque ciboque: Redemtor
Facta SIBI, viva, talia, voce refert.
Fautior utque dies Natalis saepe recurrat:
Funde verecundo pectore et ore preces.
Ut patria augescas felix virtute, gerendis
Rebus, ut et haeres Martia signa regas.
Hoc generose tibi Waltheri Musa precatur
Petre, det omnipotens, qui regit astra Deus.] [235]

În prefața scrierii sale, ce o tipări la Görlitz în anul 1599, încă trăind Mihai vodă, Walther spune că ea fu tradusă de dînsul în latinește dupe

[235] A. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România.* I, 1862, p. 50–51.

un original românesc, scris de un logofăt al domnului, în luna iulie 1597 şi aprobat de dînsul chiar. Acest original românesc încă nu s-a putut găsi.

XXV

Sigur acum că nu va fi supărat de turci, Mihai se dete cu totul întru înfiinţarea planului său. În vreme ce în Transil[vania], prin înţelegerea cu Iojica, lucra spre a opri pe nemţi a apuca acea ţară şi a o lua el în stăpînire sau prietenul său Iojica, agenţii săi în Moldova pregătea duhurile în favorul lui. El vru încă înainte, mai nainte de toate, a coprinde Moldova şi a-şi răzbuna asupra lui Ieremia Movilă şi asupra polonilor. Într-adevăr, polonii de mai de mult nu mai ascundea vrăjmăşia lor către/ f. 374 Mihai vodă; ei mereu lucra a-l strica cînd cu împ[ăratul], cînd cu sultanul. Ei propuseră în mai multe rînduri papei şi împ[ăratului]că se vor învoi a da agiutor împotriva turcilor, de-i vor lăsa a goni pe Mihai şi a lua stăpînirea acestor două ţări române; şi, văzînd că propunerile lor nu sînt priimite, ei se adresară cu asemenea propuneri la Poartă (sept. 1597), făgăduind că vor da tributul obicinuit al acestor ţări şi agiutor în contra creştinilor [236]. Ieremia vodă, creatură a polonilor, îşi dezvălise vrăjmăşia către Mihai, cum am văzut, în mai multe rînduri şi domnia lui era o primejdie mare pentru Ţara Românească. Moldovenii, care învăţaseră a cunoaşte pe Movilă şi ura domnia lui asupritoare şi jugul totdauna greu f. 375 pentru Moldova al influinţei polonilor, / se înveseliră cu inimă cînd le veni veşti şi făgădueli de mîntuire de la Mihai vodă, pe care îl slăvea ca pe un viteaz şi îl cinstea ca pe un erou român şi de la care aştepta mîntui- f. 375^{v} rea naţiei întregi / şi supt steagurile căruia mulţi dintr-înşii alerga spre a f. 375 lupta. / Ei priimiră bucuros a-şi uni ţara cu Ţara Românească, supt cîrmuirea unui aşa mare domn, care le aducea aminte pe Sf. Ştefan vodă, a cărui pomenire neştearsă era din inima lor. Mihai vodă, asigurîndu-se de aceste bune aplecări ale moldovenilor, începu a se pregăti în acea iarnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598) şi înştiinţă pe prinţul Transilvaniei că moldovenii îl doresc de stăpînitor şi ca să-i stea şi el într-agiutor, spre a goni pe Ieremia Movilă şi a-şi izbîndi asupra polonilor [237].

XXVI

Dar Sig[ismund] Báthory acum căzuse iarăşi supt influinţa nemţească şi, uitînd făgăduelile şi legăturile de curînd făcute cu Iojica, se hotărî a se ţine mai bine de cele încheate cu împ[ăratul]; şi aflînd de sosirea comisarilor împ[ăratului], convocă, la începutul lui aprilie, dieta la Alba-Iulia; şi, ascunzîndu-i cu mare îngrijire planurile lui, se prefăcu a-i cere bani pentru urmarea războiului cu turcii.

[236] Hammer, t. II, p. 294. Polonii încheeaseră acum pacea cu turcii. Aceştia trimiseră un agiutor de oaste lui Ieremia, spre a putea rezista lui Mihai. Prin mijlocirea ambasadorului englez, turcii făcea feliuri de făgădueli mari lui Mihai, nu numai să se lepede de prieteşugul transilvanului şi să asculte de turci (Herrera, p. 735.

[237] Bethlen, t. IV, p. 160.

Era atunci în Transilvania, lîngă prinţul Báthory, un nunciu al papei, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelerul Iojica un mare prieteşug şi asfel aflase toate planurile sale. Dar, ambiţios şi prieten mincinos, călugărul, care nu-şi îndrepta căile decît spre mijloacele cele mai sigure d-a dobîndi favorul papei, socoti că pentru aceasta va ajunge mai lesne scopului său prin împ[ărat], decît prin Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteşugul şi încrederea lui Iojica şi, eşind / la Turda înaintea comisa- f. 377
rilor împărăteşti, le spuse că Iojica umblă prin toate mijloacele a dobîndi tronul şi a nu lăsa pe nemţi a stăpîni ţara ; că el, prin influinţă şi făgădueli, a tras în parte mulţi din deputaţii dietei şi că, prin îndemnurile lui, dieta nu voeşte a recunoaşte de bune învoelile făcute între Sig[ismund] şi cezarul, fără ştirea ei. Deputaţii, auzind acestea, îşi umară drumul către Alba-Iulia, unde Sig[ismund] îi priimi cu cinste şi le dete bună făgăduială că îşi va ţine cuvîntul către împ[ărat]. / În conferinţa ce avu Sig[ismund] f. 377v
cu deputaţii, faţă fiind şi Bocskai, se chipzuiră despre mijloacele d-a sili pe deputaţii îndărătnici a priimi învoirea făcută ; hotărîră a dobîndi de la dînşii prin spaimă aceea ce nu credea că pot dobîndi cu voe. Se învoiră dar a izbi o lovitură puternică, jertfind vreunul din cei mai puternici magnaţi, spre a îngrozi pe ceilalţi. Jertfa aleasă chiar de Sig[ismund] fu sărmanul Iojica. Inima duşmană de ungur se dete pe faţă prin această alegere. Sig[ismund] luă cuvîntul şi arătă că Iojica merită pedeapsa etc. (după Istvánfi). /

Inima lui Iojica se umplu de grijă cînd văzu sosirea neaşteptată a f. 377
comisarilor împ[ăratului], de la care nici un bine nu putea aştepta. A doua zi des-de-dimineaţă, plin de acel neastîmpăr, presimţire a unei nenorociri ce ne amerinţă, Iojica, sau spre a se linişti şi a se gîndi de scăparea sa, sau spre a se chipzui / despre trebile ce era să se trateze în dietă, încă- f. 378
lecă pe un cal ce il dăruise de curînd Sig[ismund] şi vru să iasă din oraş, însoţit numai de vro cîteva din slugile sale. Pe cînd trecea pe poarta Sf. George, calul său, împiedecîndu-se de pod, ce era stricat, căzu asfel, încît p-aci era să sfarme capul lui Iojica. Dar acesta, nespăimîntîndu-se, se urcă îndată pe cal şi înaintă cîtva în cîmpie ; apoi acelaşi neastîmpăr îl întoarse în oraş.

Dar pîn-a nu sosi el, Sig[ismund], în vreme ce staturile, după obicei, merse în biserica cea mare spre a ţine seanţa lor, le trimise poruncă d-a se aduna la palat. Deputaţii ascultară de porunca prinţului şi, fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea aceasta Iojica sosind, intră şi el cu dînşii. Dar îndată văzură că eşirea li se închide de pretorieni. Îndată intră în sală comisarii împ[ăratului], care, arătînd adunării / cărţile de împuternicire f. 379
ce avea de la împ[ărat], espuseră prin grai misia lor, zicînd că au venit ca să pue în lucrare tractatul încheat între Sig[ismund] cu împ[ăratul] şi că acum rămîne ca staturile să întărească prin jurămînt această învoire. Sig[ismund] intră şi el atunci în sala adunării şi mărturisi că a făcut cu împ[ăratul] schimbul Transilvaniei pentru ducaturile Ratibor şi Oppeln. Pentru aceea porunceşte staturilor ca să asculte, căci de nu, are la poartă lictori ca să pedepsească neascultarea lor.

XXVII

Îndată ce prinţul sfîrşi cuvîntul său, comisarii împărăteşti scoaseră scrisorile trimise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit înapoi, şi le arătă adunării, zicînd că e de tînguit că între magnaţii Transilvaniei se află unul care să îndrăznească, prin machinaţiile sale turburătoare, a ruina alianţa şi învoelile încheate de atîta vreme între cezarul şi Sig[ismund] şi a băga vrăjmăşia între dînşii.

Auzind aceasta, Báthory vru să depărteze d-asupra-i bănuiala de f. 380 nestatornicia sa şi, cu o mîrşavă / viclenie, descărcă toată vina pe Iojica, zicînd că aceste scrisori nu sînt prin ştirea lui, că Iojica este autor acestor maschinaţii şi acestii conspiraţii ascunse, duşman al cezarului şi al republicei, că are comunicaţii secrete cu Mihai vodă şi că el nu poate suferi ca o asemenea crimă să rămîe nepedepsită [238]. Apoi porunci lui Ştefan Bocskai de arestui chiar în adunare pe bietul Iojica, ce rămăsese înmărmurit văzînd şi auzind o asemenea neruşinoasă trădare. El fu dat în paza lui Ştefan Lazăr, cel întîi căpitan al pedestraşilor palatului, care îl puse în fiare [239] şi îl duse în temniţă [240]. Căderea unui aşa însemnat om, favoritul pîn-atunci al prinţului, şi fără martori şi judecată, produse efectul care se aştepta f. 381 de uneltitori. / Spaimă intră în inimile tuturor, încît priviră înmărmuriţi şi în tăcere această privelişte [241]. Spre a insufla şi mai mare groază în inimile deputaţilor, Sig[ismund] puse de arestui pe un ostaş ce [se] deosebise foarte mult, atît în război, cît şi în pace, anume Toma, supt pricinuire că i s-a spus de nişte pîrîtori cum că el ar fi vorbit oarece despre împilarea libertăţii; apoi, spre noapte, fără judecată, puse de-l spînzura în vileag [242].

„Toate aceste fărădelegi — zice un istoric ungur — insuflă tutulor o mare durere şi se văitau încet, zicînd că nişte oameni liberi, care, după vechiul decret al strămoşilor lor şi după legile patriei, nu se putea nimeni f. 381^{v} atinge de persoana lor, nu se cădea a fi pedepsiţi asfel / dupe capriţul unui f. 381 om, cu spînzurătoare şi cu tăere de cap, / fără pricină şi fără să li se lase un minut ca să cunoască învinovăţirea ce li se aducea; că, daca e un lucru groaznic şi criminal d-a omorî pentru orice pricină un om care n-a fost / f. 382 cercetat, ni[ci] învinovăţit, nici osîndit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în temniţă. Dar aceste plîngeri zadarnice era; nimeni nu îndrăznea a vorbi în public pentru legile patriei, ştiind foarte bine, că, îndată ce o vorbă liberă va eşi din gura lui, vor trimite laţuri, securi, lictori şi calăi ca să-l omoare [243].

XXVIII

Sig[ismund] publică atunci un decret prin care îndatoră pe tot proprietarul de un domen dăruit de stăpînire sau cumpărat, cum şi pe tot proprietarul de un oficiu municipal, a jura credinţă lui Rudolf, împ[ăra-

---

[238] Bethlen, t. IV, p. 63—64; Istvánfi, p. 437.
[239] Bethlen, t. IV, p. 64.
[240] Istvánfi, p. 439.
[241] Bethlen, t. IV, p. 65; Istvánfi, p. 440.
[242] Bethlen, t. IV, p. 65.
[243] Bethlen, t. IV, p. 65—66.

tul], craiul Ungariei, adăogînd că cel ce nu va priimi aceasta se va privi
ca unul ce a băgat sabie şi foc în ţara sa şi va fi pedepsit cu moarte şi con-
fiscaţie [244]./ Acest amerinţător decret fu priimit, de toţi într-o adîncă şi f. 383
tristă tăcere ; nimeni nu murmură, nimeni nu arătă că se învoeşte.

În sfîrşit, deputaţii îndrăzniră a face o încercare fricoasă. Ei trimiseră
la Sig[ismund] pe Francisc Theke, unul din cei [mai] însemnaţi nobili,
spre a-l ruga în numele tuturor d-a nu părăsi ţara într-un asemenea mi-
nut, d-a cumpăni cu minte coaptă hotărîrea ce va lua, d-a nu se lăsa în
asemenea însemnate lucruri a fi povăţuit de capriciu, dar de judecată;
că, dacă în orice lucru semeţia şi graba sînt rele, ele sînt mai primejdioase
decît oricît cînd se amestecă cu primejdia patriei; că, de i s-a urît atîta
cu naţia şi poporul, încît voeşte, fără ca nimeni să i-o ceară, să-şi lase
slujba sa, cel puţin să lase nevătămată şi curată / libertatea de care tot- f. 384
dauna ţara s-a bucurat, d-a-şi alege prinţii şi să păstreze neclintit drep-
turile ţării de la Sf. Andrei, regele Ungariei, pe care a jurat el cu toţi cei-
lalţi prinţi şi nobili a le păzi. Báthory răspunse necăjit la această solie :
„că el nu vrea a umbla după placul altora, ci dupe al său". Ducînd Fran-
cisc Theke acest răspuns la deputaţi, aceştia, desperaţi şi îngroziţi de ceea
ce pătise Iojica, nu mai îndrăzniră a sta împotrivă şi, plecîndu-se împre-
giurărilor, se hotărîră a asculta nedreapta poruncă a prinţului şi a consuma
astfel, prin învoirea lor, mişeleasca trădare de ţară a lui Báthory. / Sena- f. 385
torii mai întîi, apoi cei mari şi ceilalţi deputaţi ai staturilor făcură jură-
mînt lui Rudolf, mai mult din gură decît din inimă.

Dup-aceea comisarii împăratului, în numele lui, jurară paza drep-
turilor Transilvaniei. Esemplare ale jurămintelor deputaţilor şi copia
învoirei între Sig[ismund] şi cezarul s-au pus în păstrare la Sibiiu şi un
esemplar de jurămîntul transilvănenilor se trimise împăratului [245]. Într-
acest chip Transilvania fu trădată Austriei.

XXIX

Magnaţii şi nobilii căută atunci să capete o răsplată a laşetăţii lor.
Ei trimiseră la Sig[ismund] pe Francisc Theke / şi pe Albert Lüveg, jude f. 386
din Sibiiu, ca să-l roage să scoaţă din temniţă pe Iojica, un om aşa de
însemnat şi care se rudea cu cele mai dintîi familii, chiar şi cu a prinţului ;
că de a făcut vro crimă, să fie judecat în calea legii, şi că Sig[ismund]
nu se cade să risipească aşa, de pe faţă, libertatea nobililor, şi adăogînd
că ei stau gata a chezăşui pentru Iojica. La aceste Sig[ismund] răspunse
că Iojica acum e în puterea comisarilor împărăteşti, cărora el a dat ţara
şi puterea d-a face dreptate [246].

Chiar în noaptea aceea, tîrziu, Cristofor Keresztúri porunci să scoaţă pe
Iojica din casa unde era arestuit. Acesta, urcîndu-se în trăsură, faţă cu Eus-
tatie Gyulasi, zise : „Iată preţul prieteniei / crailor !". Atunci Keresztúri f. 387
îl dete în mîna lui Bartholomeu Petz, care se întorcea la împ[ăratul].
Acesta îl duse în închisoare la Szathmar. Toată averea lui Iojica fu con-

[244] *Ibid.*, p. 67.
[245] Bethlen, t. IV, p. 67—68.
[246] Bethlen, t. IV, p. 84.

fiscată. Se găsi la dînsul niște cupe de argint, pe care Iojica pusese de săpase aceste cuvinte, presimțitoare a soartei ce îl aștepta : „Tu nu m-ai înălțat atîta, Dumnezeul meu, decît ca să mă faci să cad de mai sus". /

f. 388 XXX

Predarea Ardealului de Sig[ismund] în mîna Austriei fu peste voia [nu] numai a locuitorilor din țară, ci încă și a acelor ce se afla espatriați. Știm că între aceștia era și cardinalul Andrei Báthory, care petrecea în Polonia. El se credea firește chemat a moșteni tronul dupe Sig[ismund] și află cu părere de rău că acesta, după ce l-a prigonit, l-a izgonit din țară și i-a răpit averea, acum îi răpește și nădejdea ce avea d-a se urca într-o zi pe tronul Ardealului. El scrise o scrisoare lui Sig[ismund], care, firește, avu puțin efect; apoi îndrăzni să intre să facă vreo mișcare, dar, găsind pe nemți întemeiați, se văzu silit a eși îndată [247], alergă în grabă lîngă regele Poloniei și, știind că împ[āratul] nemțesc era să dea Ardealul în
f. 389 stăpînirea arhiducii Maximilian, ce păstra încă titru de rege al / Poloniei, se sili cu acesta cît putu spre a întărîta pe craiul Poloniei asupra împăratului și a frăține-său. „Nu e destul — îi zise el — pentru casa Austriei, care crede că tot îi este ertat, d-a călca toate tractatele și d-a vrea să uzurpeze toate coroanele; ea întrebuințează astăzi nu puterea, ci șirîtenia și înșălătoria cea mai meșteșugită, spre a despuia pe niște vecini, aliații Poloniei. Ambiția ei e pricina că astăzi toată Ungaria, geme supt jugul păgînilor; asfel va ajunge și Transil[vania], vremea de nu se vor grăbi a lua armele spre a înfrîna dorințele ambițioase ale unei familii a cării lăcomie n-are margini".

Nunciul papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, aflînd de proectele cardinalului, povățui pe curtea Austriei ca arhiduca Maximilian să lepede
f. 390 titru ce / încă purta de crai al Poloniei, ca prin această satisfacție dată polonilor să-i îndatoreze a nu lăsa pe card[inalul] Báthory a face turburări în Ung[aria] [248]. Dar craiul Poloniei nu sta atunci a sprijini pretențiile cardinalului Andrei. El se gătea pentru nesocotita și nenorocita espediție ce făcu în anul acela în Sveția. E știut că, moștenind după moartea tatălui său crăia Sveția, el nemulțămise poporul acestii țări, vrînd, după sfaturile cele rele ale iezuviților, să silească pe acest popor protestant a priimi legea catolică. Țara atunci se răsculă, puind în capul guvernului pe Carol, duca de Sudermania, unchiul craiului Sigismund. /

f. 391 XXXI

Pîn-a nu se depărta din Transil[vania], Sigismund Báthory trimise c-o ambasadă solenelă pe Sarmasagi la Mihai vodă în Țara Românească, despre care aflase că s-a turburat foarte priimind vestea abdicării sale în favorul împ[āratului]. El îi trimise scrisori în care îi scria că ar fi vrut a-i trimite pe Bocskai, dar, fiindcă comisarii cezarului sînt acolea, el are trebuință de

[247] Bethlen, t, IV.
[248] De Thou, t. XIII, p. 294.

dînsul și pentru aceea îi trimise în loc pe Sarmasagi, ca pe cel mai credincios al casei sale pe care ar fi putut trimite, și că dorește ca Mihai să aibă toată încrederea într-însul. Afară din aceste scrisori, prin zisul deputat făcu cunoscut lui Mihai vodă că el nu voește a lăsa Transil[vania] fără nădejde de a se mai întoarce, dar că / crede că prezența sa poate f. 392 ațîța pe prinții creștini a lua armele în contra turcilor toți împreună și deodată; că crede că, fiind de față, mult mai bine va putea înlesni toate pregătirile de bani și armii și cîte trebue la război, decît lucrînd prin deputați; iar daca nu va izbuti a ațîta (a împinge), a arma pe creștini asupra turcilor, cum dorește, va lucra atunci a așăza o pace generală între toți creștinii și barbarii, pace care, după asigurarea lui, va coprinde și pe Țara Românească. Tot atunci răspunse la cererea ce Mihai vodă îi făcuse mai nainte d-a-l ajuta spre a coprinde Moldova, că îl povățuește să stea liniștit, căci atît papa, cît și împ[ăratul] sînt hotărîți a opri / orice război f. 393 între munteni, moldoveni și poloni, intrînd în mijloc spre a-i împăciui la nevoe.

Iluziile de care se hrănea sau le arăta numai Báthory era cu totul copilărești. Depărtat de tron, putea el oare avea mai multă influință în Europa decît cînd era pe tron, strălucind de slava biruințelor sale? Stavila care oprea legătura creștină d-a izbuti era temerea tuturor stăpînilor Europei despre ambiția și mărimea casei Austriei. Popoarele Europei nu voia a-și vărsa sîngele, banii și sudoarea lor pentru un război al cărui cîștig era să fie pentru Austria. De atunci esistința Turciei se privea ca necesarie echilibrului european, / ca o stavilă naturală ambiției Austriei, pre- f. 394 cum aceasta era o stavilă ambiției Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Francia și Englitera nu numai că nu voiră a intra în legătură în contra turcilor, ba încă ajutară pe aceștia, / căutînd a le dobîndi pacea cînd îi f. 394v văzu în grea nevoe. / Chipul cu care Austria luă în mînă Transilvania și f. 394 abdicarea prin înșălare a lui Báthory mai mări în Europa dreptele temeri despre nesățioasa ambiție a curții Austriei.

XXXII

Într-aceea, Sig[ismund] se găti a pleca spre Silezia. El nu luă pe soția lui cu dînsul, de care hotărîse a se despărți, ci o lăsă ca să cîrmuiască tronul împreună cu comisarii împ[ăratului]. În 17 mai, el ajunse la Zaurin, care, din neîngrijirea turcilor, de curînd căzuse prin apucare fără de veste în mîna oastei împ[ăratului]. Arhiduca / Matei veni acolo a doua f. 395 zi să-l întîlnească pe Báthory cu un cortegiu pompos. După o șădere de trei zile, în care nemții se siliră cît putură să facă pe Báthory a-și petrece prin turnire (turnois) și alte petreceri, se duseră ambii la Viena și apoi la Breslau, și în toate locurile fură primiți cu cea mai mare cinste, după poruncile într-adins ale împ[ăratului]. [249]/ Pe la sfîrșitul lui iunie, Sig[ismund] se duse la Oppeln și Ratibor, unde ambasadorii împ[ăratului] îl instalară în noul său stătuleț [250]/. Petrecerea lui Báthory în Austria produse un en-

[249] De Thou, t. XIII, p. 295.
[250] De Thou, p. 295.

tuziasm pregătit şi aţîţat de curte, care ţintea a-şi acoperi maşinaţiile cu f. 395 care îl despuiase de tron / . Austriacii urcară pînă în slava cerului această lepădare mărinimoasă a lui Sig[ismund] de un tron întărit prin atîtea izbînzi slăvite. Triumful lui Báthory asupra lui însuşi, zicea ei, este mai presus de biruinţele ce pîn-atunci strălucise viaţa sa. Toate artele se întrecură spre a consfinţi memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav f. 396 împărătesc, din porunca lui Rudolf, / făcu portretul prinţului şi îl împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancoră de care se ţinea trei coroane cu această deviză : *Scio cui credidi.*

Aceste coroane arăta Transilvania, Mold[ova] şi Val[ahia], pe care Báthory le dase împ[ăratului], p-aceste două numai cu numele; dedesuptul portretului se săpă aceste versuri :

[Magnus es, ingenti cum Marte tot agmina fundis
Barbara, et aequata est, tunc, tua fama Coelo ;
At maior dum te superas, tuaque omnia tecum,
Sacrati subdis Caesaris Imperio ;
Maximus, et verse surges virtutibus clim,
Et tua perpetuus facta loquetur Honor.]

În ţările streine mai întîi nu vrură a crede lepădarea lui Sig[ismund] de tron. Oamenii ambiţioşi se mira cum să-şi lepede el asfel ţara şi tronul. Toţi oamenii cu minte nu se puteau domiri cum el, domn stăpînitor, să f. 397 rîvnească / după o pălărie de cardinal. Abdicarea lui li se părea un amestec de mărime şi slăbiciune, mai mult un capriţiu decît o faptă cumpănită şi serioasă [251]. Din aceasta se putea lesne bănui că, mîine poate, acest om uşure, ascultător la alt capriţiu sau la alte inspiraţii contrarii, se va căi şi va lucra cu totul în contra faptei de acum.

XXXIII

Vestea prefacerilor din Transilvania şi ambasada lui Sarmasagi turbură foarte pe Mihai vodă. Singur, izolat, ţintă a vrăjmăşiei turcilor, pof 397v/397 lonilor, / care tocmai atunci înnoiră pacea cu turcii, a tătarilor / şi a lui f. 398 Ieremia Movilă, lipsit de bani şi mijloace d-a ţine o oştire mare / în picioare spre a se apăra în contra atîtor duşmani puternici, pîn-aci el îşi răzimase spatele şi armele de Transilvania. Prin aceea numa că această ţară pică supt stăpînirea Austriei, Mihai vodă cu ţara trebui totdeodată să cază supt influinţa acestii împ[ărăţii]; chiar şi daca Sig[ismund] nu ar fi tratat pentru Val[ahia], lăsînd drepturile protectuitoare dobîndite de dînsul Austriei, Mihai putea tare lesne a nesocoti această dare, ce n-avea nimic serios, de vreme ce vitejiile lui Mihai rupsese tractatul de la mai 1595. Dar putea el oare, aflîndu-se încungiurat de atîţi duşmani, sigur că turcii f. 399 caută prilej a reîncepe războiul, a se strica acum cu Austria? / El văzu că proectul său asupra Transilvaniei se nimicnici, că nădejdea sa cea iubită de a coprinde Moldova trebue amînată deocamdată. Începu să creadă că,

---

[251] Sacy, t. II, p. 480 şi 143.

alăturîndu-se pe lîngă împărăția Austriei, va putea izbuti a face pe aceasta a înțelege importanța d-a organiza și d-a întemeia un stat român mare și puternic supt protectoratul ei și care să fie sabia și bulevardul ei și a creștinătății în contra Orientului. Credea însă mai mult într-însul. El nu părăsi proiecte[le] lui, ci amînă numai îndeplinirea lor.

Spre a arăta bunăvoința sa către împ[ărat], se grăbi a trimite către comisarii împ[ărătești] în Ardeal doi soli, pe Elie Cacucin, săcui, și pe Petre Oermeny, ca să le zică că, după plecarea lui Sig[ismund], el nu știe ce să facă și în cine să se razeme, / neavînd bani de ajuns spre a plăti oștirea f. 400
trebuincioasă spre război ; că neștiind ce au de gînd cez[arul] și comisarii, trimise să-i întrebe de-i pot trimite bani acum, sau de se îndatorează a plăti mai pe urmă banii ce el va lua împrumut, zălogind averea lui ; că, spre a se înțelege de toate aceste, s-ar fi dus însuși la dînșii, dar că n-a putut, fiindcă își scrîntise un umăr la vînătoare, căzînd dupe cal.

Comisarii gîndiră că cu orice preț trebue a ține în partea Austriei pe acest îndrăzneț și întreprinzător războinic și a nu-l supăra și a-l sili să treacă la dușman, și îi răspunseră să aibă puțină răbdare și să fie sigur că toate se vor închea după dorințele sale ; că despre toate aceste ei se vor înțelege prin oameni aleși sau însuși vor veni la dînsul ; că îndată ce prințul Maximilian, ce se așteaptă, va / să vie, nu va uita nimic din cele f. 401
de trebuință spre a-l apăra și întări în puteri, ci încă îi va trimite cinstiri (demnități) mari, care vor crește și înălța slava lui. Mihai vodă așteptă cîtăva vreme, dar văzînd că arhiduca Maximilian nu mai sosește, trimise o nouă solie, pe spătarul Radu și logofătul Miriște, ca să arate comisarilor că el nu mai poate aștepta și cere un răspuns hotărît. Ambii comisari împărătești, episcopul de Veitzen și Istvánfi, ținînd sfat cu unii din cei mai însemnați ai Trans[ilvaniei] și lăsînd oameni aleși spre a purta trebile Tr[ansilvaniei] în lipsa lor, plecară însuși spre a veni la Mihai vodă în Țara Românească, luînd cu sine pe Gaspar Corniș și Pangratie Sennyei, / cunoscuți bine ai lui Mihai din deosibite ambasade ce avură la f. 401v
dînsul. / Luînd de la Sibiiu și Brașov, ei trecură munții pe la Rucăr și / f. 401
ajunseră la Tîrgoviște peste șase zile după plecarea lor din Alba-Iulia. f. 402
Mihai vodă, aflîndu-se tot bolnav, trimise înaintea lor pe fiul său Pătrașcu cu mai mult de trei mii soldați și îi aduse cu mare cinste în Tîrgoviște. După ce conferințele se prelungiră trei zile, se închee un tractat cu coprinderea următoare [252] :

XXXIV

„Mihai, voevodul Țării Românești și sfetnicul maiestății sale împărătești și crăiești etc., dinpreună cu Eftimie mitropolitul / Tîrgoviștei, f. 403
vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofătul Teodor, vistierul Andronachi, spătarul Negru, logofătul Miriște, banul Calotă, sfetnicii lui și reprezentanți ai Țării Românești, sînt hotărîți să-și unească țara lor cu coroana Ungariei. Spre acest sfîrșit, înțelegîndu-se cu vrednicul de cinste Ștefan Szuhay, episcop de Veitzen, prefect al camerei ungurești

[252] Istvánfi, p. 444.

de la Presburg, și [cu] prea strălucitul Nicolae Istvánfi de Kisasaszonfalva, propalatinul regatului Ungariei și căpitan al cetății Oedenburgul, legați plenipotențieri și comisari împărătești în Trans[ilvania] și Țara Românească, au încheat cele următoare : /

f. 404 1. Împ[ăratul] se îndatorează a da leafă la 5 mii soldați d-ai lui Mihai ; cît pentru alți 5 mii oameni, călărime și pedestrime, ce cere Mihai, comisarii să se silească a face ca împ[ăratul] sau a-i trimite oaste, sau a le da leafă pentru ținerea și armarea lor, însă vara leafa întreagă, iar iarna pe jumătate. Afară d-aceasta, avînd Mihai nevoe absolută de un mai mare agiutor, împ[ăratul], sau în numele lui, arhi [duca] Maximilian, se îndatorează a-i veni în agiutor cu oștile Ardealului și din alte părți. Asemenea și Mihai se îndatorează d-a se sili d-a împinge mereu pe turci din partea locului și a merge în agiutorul Transil[vaniei] și a părților vecine ale Ungariei, cînd nevoia o va porunci.

f. 405 2. Mihai și fiul său Pătrașcu și toți următorii lor în linie / bărbătească să stăpînească Țara Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, ca vasali ai împ[ăratului], fără a plăti vreun alt tribut decît să dea în tot anul la împ[ărăție] un dar de cinste, după voia și alegerea sa.

Moșiile cumpărate de Mihai și fiul său cu banii lor să fie ale lor și să aibă voe d-a face cu dînsele ce le va plăcea.

3. Întîmplîndu-se ca Mihai și Pătrașcu să moară fără moștenitori, măria sa împ[ăratul] să aibă a întări pe domnul ce se va alege prin învoirea obștească a boerilor, staturilor și rîndurilor țării.

Măria sa va da domnului, oricare ar fi, în Ung[aria] sau în Trans-
f. 406 [ilvania], o cetate cu venituri îndestule spre ținerea lui.

4. Făcătorii de rele și dezertorii / ce din Țara Rom/[ânească] trec în Trans[ilvania] și Ung[aria] să se poată prinde și aduce înapoi.

5. Negutătorii din Țara Românească vor avea slobod comerciu cu Transil[vania], fără însă a vătăma privelegiurile cetății slobode din această țară. În Țara Rom[ânească] negoțul va fi slobod, plătind taxa hotărîtă.

6. Religia și biserica română să fie slobode, ocrotite și neatinse de nimeni.

7. Nuncii și ambasadorii ce domnul țării va trimite la împ[ăratul] sau la arh[iduca] Max[imilian] să aibă îndată audiință și să fie tratați dupe cum cere cuviința. /

f. 406ᵛ Acest tractat se închee în 9 iunie 1598, în biserica Sf. Nicolae din Tîrgoviște"[253].

f. 407

XXXV

În aceeași zi (9 iunie), înainte de încheerea tractatului, Mihai vodă în aceeași biserică a Sfîntului Nicolae, depuse jurămîntul de credință lui Rudolf al II[-lea] și urmașilor lui și dupe dînsul jură mitropolitul Eftimie și toți boerii.

---

[253] Originalul acestui tractat în latinește se află tipărit în Pray, *Annales veteres Hunnorum* etc., p. 155—158.

Pîn-a nu pleca din Țara Românească, comisarii deteră domnului
prețul de 17 500 florinți de Ung[aria] pentru pregătirile de război; zece
mii florinți îi plătiră în monedă, și pentru ceilalți șapte mii Mihai vodă
priimi un inel cu un mare diamant și alte treizeci și șase diamante mai
mici[254].

Acest tractat a fost mult lăudat de unii din istorici. Țara Rom-
[ânească] singură, zis-au ei, nu putea / a-și păstra neatîrnarea ei; cum pu- f. 408
tea dar face mai bine decît a se închina Austriei, cu asemenea favoritoare
condiții? Alăturîndu-se de Austria, românii din Țara Românească se alătura
deodată și de atîția români, frați ai lor din Transil[vania], Banat și părțile
orientale ale Ungariei. Moldovenii încă n-ar fi întîrziat a se lipi de Austria
cu aceleași condiții ca muntenii. Prin lipirea cu Austria, românii înceta
d-a face parte din Orientul barbar și se unea cu apusul luminat și asfel
sporea iute și ei în calea civilizației. Încet cu încet, împregiurările ajutînd,
românii, supt ocrotirea Austriei, se întărea și, dobîndind unitatea națio-
nală, dobîndea putința d-a cîștiga cu vremea / neatîrnarea lor și intra în f. 409
toate drepturile naturale ale națiilor.

Toate aceste considerații sînt frumoase și ar fi fost adevărate, daca
din norocire * sinceritatea s-ar putea afla vrodată în învoirile făcute între
o parte slabă și alta mai puternică, totdauna plecată a abuza de puterea
și protecția ei; daca firea împărățiilor, care sînt niște adunături de staturi
și nații fără nici o asemănare și legătură între [ele], strînse și ținute lao-
laltă într-un stat numai prin silă, s-ar putea învoi cu ideea naționalității
și a independinții națiilor. Austria dar ar fi abuzat de protecția ei, aceea
ce ar fi silit pe români a se arunca din nou în brațele turcilor spre a scăpa
de nemți, după cum făcuseră în vremea lui Mircea / spre a scăpa de un- f. 410
guri. Apoi chinuiți și de turci, ar fi ajuns firește acolo unde au ajuns, a
se arunca în brațele muscalilor spre a scăpa de turci, pentru un veac,
după care să se arunce în brațele turcilor spre a scăpa de protectoratul
împilător al muscalilor. Oscilații nenorocite, dar neapărate cînd un mic
stat se află între altele mai mari și smițit de dînsele. Asta este soarta ne-
norocită / a națiilor care se bizuesc în streini, iar nu în ele însăși; asfel f. 410v
a fost și va fi soarta / țărilor române, cîtă vreme nu se vor împuternici f. 410
prin unitatea națională.

În acest tractat vedem încă că Mihai vodă ținti încă a face tronul
ereditar și a întemeia o dinastie. Mulți din voevozii noștri cei mari, înainte
și în urma lui Mihai vodă, visară ereditate și, printr-o fatalitate, de mi-
nune, acest vis [făcu] să se stingă cu sunet moștenirea lor. / Mircea cel f. 411
Bătrîn visă ereditate și, pîn-a nu muri, avu durere să vază pe numeroșii
săi fii legiuiți și bastarzi a sfîșia țara prin pretențiile lor la tronul de [la]
care tatăl lor ** îi gonea. Neagoe Basarab visă ereditate și pretenția fiului
său d-a domni răsculă țara și o aruncă în niște războae civile și o anarhie
grozavă, care dete prilej turcilor a face țara pașalîc; și ar fi perit, daca
din norocire țara nu își alegea domn pe Radul de la Afumați, care o mîn-
tui, iar fiul lui Neagoe vodă muri pribeag și în ticăloșie la Constantinopol.
Mihai vodă visă ereditate și fiul său muri pribeag în pămînt strein, fără

254 Pray, p. 156. Acest autor dă asemenea și jurămîntul lui Mihai vodă în latinește.

* În manuscris „nenorocirile". [Nota edit.].

** În manuscris „tatăl său". [Nota edit.].

a-şi mai vedea ţara după moartea tătîne-său. Şerban Cantacuzino visă ereditate şi bău otrava vărsată de chiar rudele sale de aproape, iar fiul
f. 412 său rătăci izgonit în ţară streină. Brîncoveanu vodă visă / ereditate şi, pîn-a nu muri, văzu capetele a cîte patru fii ai săi rostogolindu-se la picioarele sale, tăiate de sabie turcească. Pretenţie nebună, într-adevăr, d-a întemeia stabilitatea unei dinastii într-un pămînt ce se mişcă şi se cufundă în mijlocul furtunelor dese ce de dinafară îl cutrieră, în mijlocul unor oameni ce lesne se prefac şi se schimbă. Moldovenii începură statul lor prin erditatea domniei, dar îndată caracterul nestatornic al poporului îl aduse a face domnia alegătoare. La un popor de un caracter schimbător şi nestatornic trebue instituţii în analogie cu caracterul său, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde a o înăbuşi. Un asemenea popor are trebuinţă de instituţii libere, alegătoare, republicane.

f. 413

XXXVI

Coprinderea Transilvaniei de austriaci şi tractatul lui Mihai cu dînşii supără foarte pe turci şi îi hotărî a nu suferi aceasta şi a se oşti din nou asupra Transil[vaniei] şi a Ţării Româneşti, pînă se afla încă în ameţeala prefacerii de stăpînire. Satîrgi-Mehemet paşa, al doilea vizir, ce se afla în Ungaria, priimi poruncă a intra în Transilvania, şi paşii după marginea Dunării trebuiră a-şi împreuna puterile spre a năvăli în Ţara Românească. Mihai, împuternicit prin agiutorul ce luase de la comisarii împ[ăratului], se pregătea acum a face o nouă campanie cu turcii, cînd o întîmplare neprevăzută de nimeni curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania şi Valahia în valuri noi şi în sfîrşit deschise cale dorinţei inimei sale. /
f. 414 În palatul din Ratibor, în Silezia, Báthory, în loc de acea linişte filosofică de care îşi făcuse o icoană aşa de încîntătoare, găsi neplăcuta uniformitate a unei vieţi fără lucru şi urîtul stăpîni inima sa.

Ca toţi domnitorii care de bunăvoe se pogorîse dupe tron, el se hotărîse a o face stăpînit fiind de ambiţia de a minuna lumea prin dispreţul măririlor omeneşti şi printr-o faptă neobicinuită. Dar, deodată ce acest minut trecu, începu a dori dupe tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viaţă molatică, fără trebi dinlăuntru, fără griji dinafară, i se făcu dor de larma taberilor şi de acel cort deschis în care aerul bătea
f. 415 în toate părţile. / Fiindcă din puterea şi gloria militară nu preţuise decît vanitatea lor, trufia lui suferea, căci n-are cui da destule porunci şi inima lui ofta dupe războae care hrănea dragostea d-a auzi pe toţi slăvind nu-
f. 415ᵛ mele lui [255]. / El începu a blestema, acum în zadar şi tîrziu, pe acei ce îl sfătuiră l-această lepădare dupe tron, ruşinoasă şi pricinuitoare de atîtea nenorociri. Şi, cu aceeaşi uşurinţă, cu care veni în Ratibor, gîndi să se în-
f. 415 toarcă în Ardeal [256]. / Însă mai întîi ispiti daca duhurile în Transil[vania] îi sînt spre favor şi adresă o scrisoare unchiului său, Ştefan Bocskai, printr-un trimis într-adins, espuindu-i ca un copil urîtul ce îl coprinsese şi rugîndu-l, prin jurăminte, ca să lucreze pentru dînsul, să poată scăpa din acel grozav esiliu [257]. În Transil[vania], cîrmuirea comisarilor împ[ăratului]/

[255] Sacy, U. II, p. 147.
[256] De Thou, t. XIII, p. 295.
[257] Bethlen, t. IV., p. 132.

și oarecare prefaceri ce ei încercară a face nemulțumise pe acei aspri mag-
nați unguri, / care de atîta vreme învățase a urî pe nemți. Ei era atunci f. 416
foarte îngrijați de amerințările turcilor din Banat de a năvăli fără veste
asupră-le, fără a fi gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian arhiduca
era hotărît a lua stăpînirea Trans[ilvaniei], magnații trimiseră la dînsul
să-l roage a veni cît mai în grabă cu oaste, ca să ia guvernul țării și s-o apere
de dușman. Dar Maximilian, încurcat în războiul cu Ung[aria], da zi
peste zi și nici el nu venea, nici oaste nu trimitea. Locuitorii transilvăneni
îngrijați, începuseră a cîrti asupra împ[ăratului], zicînd că nu-și împli-
nește făgăduelile făcute / cînd i s-a închinat Transilvania. / Bocskai cîrtea f. 416v/416
mai mult decît toți, părîndu-i rău că, [prin] abdicarea nepotului său,
Báthory, perduse toată importanța și puterea ce avea în țară [258]. Cînd
priimi scrisoarea lui Sig[ismund], el o comunică lui Demetrie Naprasdi,
episcop de Trans[ilvania], opozant al guv[ernului] împ[ărătesc] și care
avea de prieteni pe Gaspar Corniș și Lupu Corniș, unii / din cei mai însem- f. 417
nați săcui, și, în înțelege[re] cu dînsul, răspunse lui Sig[ismund] ca să fie
plin de nădejde, că lucrează pentru dînsul și să se grăbească a veni în Tran-
s[ilvania] [259].

XXXVII

Cum priimi Báthory această scrisoare, fără a mai întîrzia, începu a
se găti de plecare. Temîndu-se ca duhovnicul său, părintele Carilio, al
cărui zel pentru Austria îi era acum cunoscut — aducîndu-și aminte cu
cîtă înfocare îl povățuise a se lepăda de tron — să nu-i aducă vro împie-
decare, se gîndi a-l trimite la împ[ărat], ca să-i arate că sorocul cînd tre-
buia a i se plăti pensia hotărîtă a trecut și încă n-a priimit nimic, și să-l
roage ca să i se adaoge în stăpînire Lactemișiu, / moșie a doamnei Maria f. 418
Marica, fosta soție a [lui] Vratislau Prenestein, vicar de Boemia, care
avea un frumos și mare palat, ce se zice că semăna cu vestitul palatul
Pitti din Florența, sau alt loc frumos de locuit, plîngîndu-se că în statul
lui nu are casă care să-i placă de locuit. Părintele Carilio plecă și în puține
zile se întoarse, dobîndind ambele cereri de la împărat. Dar Sig[ismund]
nu așteptase întoarcerea lui și, puține zile după plecarea-i [260], însoțit nu-
mai de doi inși și îmbrăcat, după cum zic unii, călugărește, plecă pe ascuns
din Ratibor și, lăsînd drumul mare, spre a nu cădea în cursele lui Max-
[imilian], se îndreptă pe altă cale mai lungă, pe lîngă hotarul Poloniei și,
în timp de noapte, ajunse fără veste la Cluj, în Transilvania [261], în 20 ale
lunei lui avgust [262]. Îndată ce sosi se îndreptă către Mihai Katonai, ce
era prefect / al orașului, care îi spuse că și soția lui se află sosită cu o zi f. 419
înainte în oraș / , spre a aștepta venirea arhiducei, care acum era în Caso- f. 419v
via, și trimisese o mie de călăreți spre a o însoți în Germania [263]. / El îi f. 419
porunci să meargă la dînsa să-i spue că a sosit și s-o saluteze în numele

[258] Spontoni, p. 61.
[259] Bethlen, t. IV, p. 132.
[260] Spontoni, p. 62.
[261] De Thou, t. XIII, p. 295; Tomasi, p. 61.
[262] Istvánfi, p. 446; Bethlen, t. IV, p. 159.
[263] Tomasi, p. 61.

[lui]. Princesa se afla la biserică, făcîndu-şi rugăciunea, cînd i se aduse
această veste neaşteptată ce o miră şi o turbură foarte. Ea răspunse că
îndată ce se va săvîrşi slujba bisericei, şi că nu leapădă o convorbire faţă
cu martori. Sig[ismund], îndată ce se întîlni cu soţia lui, simţind cît îi va
fi de trebuinţă în acele împregiurări, o trase spre sineşi cu mîngîeri prefă-
cute şi făgădueli pe această sărmană femee, lipsită de sfat şi agiutor, pe
care o nesocotise şi o urgisise mai nainte. Dup-aceea, fără întîrziere,
porni pe Benedict Macedius şi pe Ştefan Lazarius, cap al soldaţilor palatu-
lui, care avea cheile cetăţii, la Alba-Iulia, unde intrară fără a afla comi-
f. 420 sarii / împ[ăratului] şi duseră lui Bocskai scrisoarea lui Báthory. Acesta,
chiar în noaptea aceea, luînd cu sine o trupă de soldaţi, se duse la cortul
lui Gaspar Corniş, ce se afla tăbărît lîngă Sebeş, cu oastea ţării adunată
pentru apărarea despre turci, şi îi vesteşte sosirea lui Sig[ismund] la Cluj,
cu soţia lui, şi îl îndeamnă cu cuvinte scurte şi aspre a-l recunoaşte de
prinţ. Corniş, după oarecare îndoire şi amerinţări ale lui Bocskai, se învoi.
Moise Săcuiu trase îndată pe săcui, ce alcătuia cea mai mare [parte] din
oştire, în conspiraţie, făgăduindu-le libertatea. Pilda săcuilor trase şi pe
celelalte oşti, care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisarii împărăteşti,
părăsiţi de oşti şi de Corniş, trimiseră cărţi cetăţilor săseşti şi la clujeni
f. 421 spre a le aduce [aminte] jurămîntul făcut împ[ăratului]. Ei trim/iseră
şi lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot într-un fel, ca să-i zică să gră-
bească a veni pînă n-a apuca duşmanul a se întări. Dar aceste scrisori
n-avură norocu a merge la adresa lor. Un plic ce se dedese lui Gheorghe
Palatici fu dat de acesta lui Bocskai, ca să-i tragă favorul. Altul se luă de
la Nicolae Honol pe cînd acest curier îşi schimba calul la Turda, cu mare
primejdie a vieţii sale. Iar al treilea, Ioan Marcul, raguzanul ce-l ducea,
trădat de soţii săi italieni, fu silit a-l înghiţi cînd, în vremea nopţii, aprozii,
bănuind ce avea, încungiurară casa şi umbla a sparge uşile spre a intra.

A doua zi des-de-dimineaţă, Bocskai eşi din tabără cu Corniş şi se
duse la deputaţii împ[ăratului], de la arătă scrisorile lui Sig[ismund], ce
îi cheamă la dînsul. Aceştia răspunseră că vremea îi va sfătui. Bocskai
f. 422 atunci puse pază / la palatul unde se afla comisarii şi, întorcîndu-se în
tabără, chemă o adunare, unde se plînse de nemţi că sînt grei şi scumpi,
că nu trimiseseră pîn-atunci nici oştiri, nici bani, nici ajutoare; că Max-
[imilian] nu îndrăzneşte a veni în provinţie; că pînă în acea zi ei fusese
purtaţi de deputaţi cu nădejdi zădarnice; că nu trebue a mai aştepta
nimic de la dînşii; că duşmanii sînt în arme, primejdia de faţă, nevoia e
neapărată d-a-şi întoarce dorinţele asupra celui prinţ ce mila d[umne]-
zeiască aduse înapoi şi că trebue a-i da înapoi sceptrul. Toţi aclamară
aceste cuvinte şi urară ani mulţi fericiţi prinţului şi trimiseră deputaţi la
Cluj, spre a-l felicita. Deputaţii cezarului fură aspru păziţi [264].

f. 423

XXXVIII

f. 423v Sig[ismund] după ce priimi jurămîntul locuitorilor Clujului, trimise
în toate părţile în Trans[ilvania], spre a înştiinţa pe popor de sosirea lui.
Toţi se supuseră. Saxonii numai stătură în cumpănă cîtva. Ei zicea că

---

264 Istvánfi, p. 446.

nu pot a-i face jurămînt, din pricină că tot el le poruncise d-a jura împăra-
tului și că înainte trebue a-i dezlega de acest jurămînt [265]. Cetatea Oradea
Mare, ce era comendată de Georgie Kiraly, singură rămase de nu vroi
a se supune lui Sig[ismund] și a călca jurămîntul făcut împ[ăratului] [266]. /
În 22 avgust, Sig[ismund] scrie arhiducelui Maximilian, ce era în
cale ca să vie în Trans[ilvania], că, văzînd însuși cu ochii că principatele
Oppeln și Ratibor, ce i se dedese spre compensație pentru Trans[ilvania]
și Val[ahia], era de o valoare mult mai neînsemnată decît ceea ce i se
arătase, găsise de cuviință, pentru aceste drepte și puternice cuvinte, a
se întoarce în țara sa; că acum e stăpîn peste Cluj, capitala Transil[va-
niei], că e hotărît a se sili cît va putea ca să păstreze ce e a lui, împotriva
oricărui ce ar năvăli asupra-i. De aceea roagă pe Maximilian d-a nu-și
mai urma înainte călătoria, ca să nu-l pue în reaua nevoe d-a se apăra
și d-a supăra pe cei ce caută a îndatora; că, în orice chip, / el e hotărît f. 424
a cruța totdauna și caută, după cum se cade, cinstea și protecția împ-
[ăratului] și a casei Austriei, d-a respecta sf. împărțire, dupe cum tot-
dauna a făcut, și d-a sprijini interesele lor pe cît îi va sta în putință [267].
După-aceea Sig[ismund] se duse la Turda cu soția lui, unde convocă
dieta și trimise cărți poruncitoare, iscălite de dînsul și de soția lui, la co-
misarii cezarului, amerințîndu-i că-i va aduce cu sila de nu vor voi a veni
de voe. Pentru aceea comisarii, însoțiți de o trupă de călăreți, fură aduși
la Turda și, după cinci zile de la sosirea lor, Sig[ismund] îi aduse înainte-i
și, depărtînd orice martor afară de soția lui, le zise cu vorbe prefăcute /
că este tare mîhnit că a supărat cezarul prin întoarcerea sa din Silezia, f. 425
dar că a fost silit fără voe a o face, căci locul acolo nu era plăcut de locuit;
că păstrează încă cezarului vechea sa credință, numai acesta să nu-i facă
război și Max[imilian] să nu caute a-l goni din țară; că crede că n-are
a se teme de una ca aceasta de la niște prinți așa de buni și înțelepți. Dar
că, daca din întîmplare va vedea că pregătesc împotrivă-i vro vrăjmășie,
va aduna puterile și ale altor prinți și se va pregăti de apărare. Apoi făgă-
dui comisarilor că îi va slobozi îndată ce supușii săi i-o vor erta [268]. /
Într-aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse cîteva cară ale f. 426
prințului Trans[ilvaniei], ce venea din Silezia încărcate cu mult aur în
bani și bucăți și alte lucruri prețioase și pe care era mulți oameni din suita
prințului. Max[imilian] duse aceste care în orașul cel mai apropiat. Cum
află aceasta, Sig[ismund] declară că nu va da drumul comisarilor pînă
nu i se vor întoarce carăle. Din aceasta începură vorbe mai aspre între
dînsul și curtea Austriei. El striga tare împotrivă-i, acuzînd-o că a între-
buințat rău credința sa cea lesne și încrederea lui. L-aceste cuvinte, casa
Austriei răspunse tare că Sig[ismund] adaogă obrăznicia la viclenia sa [269]. /

XXXIX f. 427

Reurcarea pe tron a lui Báthory, ca și abdicația lui, trebui să fie
fatală unui om ce îl slujise cu atîta credință și fu jertfit de dînsul cu o cru-
zime atît de vicleană. Iojica, cum știm, zăcea în închisoare la Szathmar,

[265] De Thou, p. 295 și 296.
[266] Spontoni, p. 62; Tomasi, p. 61.
[267] De Thou, t. XIII, p. 296.
[268] Istvánfi, p. 447.
[269] De Thou, t. XIII, p. 296.

cînd împ[ăratul], turbat de mînie că Sig[ismund] îi răpi Trans[ilvania], vru să-şi răzbune asupra cuiva şi să înfricoşeze cu aceasta pe împotrivnicii transilvăneni. El trimise îndată la Szathmar pe Ioan Marin, dalmat de la Raguza, ca să omoare pe Ştefan Iojica. Acesta, ce fusese rudit cu Iojica, temîndu-se a nu fi acuzat că s-a purtat nelegiuit cu un aşa mare om, chemă vro cîţiva inşi spre a-l judeca, pîrîndu-l că a pretins la domnia Trans[ilvaniei] şi că e vinovat de lèse-majestate, căci a aţîţat pe cei mari şi poporul şi a vrut a dobîndi o ţară ce împ[ăratul] o hotărîse pentru/
f 428 Maximi[lian.]. Iojica suferi cu multă mărime nedreptatea soartei. Sigur despre soarta lui, el despreţui orice apărare, nu priimi nici avocat şi nici nu vroi a răsturna multe cuvinte mincinoase şi nedrepte ale pîrei; şi nu vroi a cere nici de la judecători, nici de la împ[ărat] revizia procesului. El fu osîndit la moarte [270]. Singură femeia lui numai, ce era şi ea româncă, fostă doamnă în Ţara Românească, făcu oarecare rugăciuni şi ispitiri zadarnice a mîntui pe soţul său [271]. Osînditul fu mai întîi pus la caznă, apoi îl duseră la poarta cetăţii, unde, după ce rosti cîteva cuvinte spre
f. 429 apărarea sa şi ceru după obicei ertăciune la mulţimea / de oameni adunată, fu izbit cu securea de un prins turc şi capu-i se rostogoli la pămînt. S-a băgat de seamă că Iojica fu omorît în aceeaşi lună şi zi cînd, patru ani înainte, prin inspiraţia lui, a lui Gesti şi Bocskai, se sugrumară Baltazar Báthory şi Wolfgang Kovatzius. El fu înmormîntat fără nici o cinste într-o biserică din cetăţuie şi d-abia acoperit cu pămînt, aceea ce văzînd-o un prieten a lui Iojica, ceru voe căpitanului din Szathmar ca să-l îngroape mai bine. Voia i se dete şi el puse de-l înmormîntară după cuviinţă [272]. Asfel fu sfîrşitul acestui bărbat, unul din cei mai mari ai românilor din
f. 430 Ardeal. Dacă norocirea ar fi ajutat meritul şi ambiţia lui, el ar fi / ajuns să domnească în patria lui şi soarta fraţilor săi români ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu că dori independinţa patriei sale. El peri nevinovat şi ucis fără de lege de Austria, căci ea n-avea drept asupră-i, nefiind supusul
f. 430v ei, / vina ce se imputa fiind săvîrşită înainte de a ocupa Austria Ardealul. /
f. 430 Averea sa fu confiscată de împărăţie. Lăsară numai soţiei sale şi junelui său fiu cîmpul Gerend, spre a putea suferi amărăciunea stării de faţă şi a îndulci dorul stării trecute. Vremea însă întoarse o parte mare din moşiile lui Iojica la fiul său [273]. Urmaşii drepţi ai lui Iojica şi pînă azi se ţin în bunăstare şi treaptă; dar, cu totul deosibiţi de străbunul lor, ei trădară naţionalitatea română pentru a îmbrăţişa pe cea maghiară, şi trădară şi
f. 431 pe aceasta, dînsu-se cu / totul în partida casei Austriei, duşmana Ungariei şi ucigaşa străbunului lor.

XL

Se auzi atunci că al doilea vizir Mehemet-Satîrgi-paşa se apropie de hotarăle Trans[ilvaniei], că impresurase Cenadul şi îl luase, după ce

---

[270] Bethlen, t. IV, p. 161.
[271] Tomasi, p. 61.
[272] Bethlen, t. IV, p. 162.
[273] Bethlen, t. IV, p. 84.

bătuse pe comandantul cetăţii, Francisc Lugaci, şi oştile sale; că într-o alergătură coprinsese Aradul şi Naglaciul, care fusese părăsite de oştile împărăteşti, şi că acum se îndrepta spre Oradea. Sig[ismund] trimise la Satîrgi pe Matei Borbeli, cerînd să-i trimiţă patru deputaţi la Lipova, ca să trateze de o alianţă. El făgădui încă că, de vor voi turcii, le va da în
mînă pe deputaţii / împăratului, numai să facă pace. Dar Satîrgi îi răspunse f. 432
d-a se adresa la Const[antinopol] de voeşte a contracta alianţă. Acest răspuns spăimîntă pe Sig[ismund] şi văzînd că alt chip decît a căuta a se împăca cu împ[ăratul] [nu este], începu a trata mai cu omenire pe deputaţii şi porni la Casovia, la Max[imilian], pe Gavril Helleriu şi Luca Trausneriu, cetăţeni din Cluj, spre a pipăi gîndurile arhiducei. Deputaţii îi aduseră cuvinte blînde de la Maximilian şi făgăduiala d-a-i întoarce carăle şi oamenii prinşi, de va da drumul deputaţilor pînă în 9 zile. Sig[ismund] vesel de acest răspuns neaşteptat, se grăbi de trimise pe deputaţi la Casovia, lîngă Max[imilian], pe care îl găsiră greu bolnav [274].

Era învederat că Austria, în acel minut cînd turcii c-o nouă furie se pornise spre război, nu îndrăznea a deschide război cu transilvănenii /
şi va prefera mijloace pacinice de învoire. Această încredinţare încurajă f. 433
pe Sig[ismund] de porni la Praga pe episcopul Albei, Naprasdi, şi pe Ştefan Bocskai, împreună şi cu contele Sig[ismund] della Torre, care fu însărcinat de la Praga d-a trece la papa Clement la Roma. Deputaţii era însărcinaţi a cere reînnoirea alianţei de la 1594 [275].

Sig[ismund] trimise într-aceeaşi vreme pe Ştefan Bodoni la Mihai vodă, de care simţea cît are trebuinţă Transilvania, ca să-l roage a închea un tractat de alianţă şi totdeodată să-i ceară şi un agiutor de oaste împotriva gloatei turceşti ce se înainta spre a pustii Transil[vania], Mihai vodă se temu că, nepriimind alianţa lui Sig[ismund] şi de nu i-ar sta în
agiutor, l-ar putea sili pe acesta a se arunca în / braţele turcilor, aceea ce f. 434
ar fi o mare primejdie pentru Ţara Românească, căci turcii o ar putea izbi şi din partea Dunării şi din partea munţilor. Pentru Ţara Românească, lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putinţă de nu va putea a se rezema în siguranţă pe munţi. Alianţa Transilvaniei, în acest caz, îi este dar neapărată. Mihai ştia încă că împăratul caută împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a priimi alianţă, puind condiţie cu giurămînt că, cită vreme Sig[ismund] va sta pe tron, nu va lăsa pe turci a intra în această ţară. Această condiţie priimindu-se, Mihai vodă spuse lui Sig[ismund] că nu va putea priimi rugăciunea ce îi face ca să vie însuşi într-agiutor, din pricină că însuşi e amerinţat de turci din partea
Dunării, dar la trebuinţă îi va trimite oricît agiutor va putea [276]. / Fără f. 435
multă întîrziere, Mihai vodă trimise lui Sig[ismund] trei mii voinici archebuzieri pedeştri, învestiţi ungureşte, toţi într-o formă, şi cinci sute călăreţi cazaci cu paloş, arc şi archebuză [277], puindu-le cap pe aga Leca [278]. Ei sosiră în Cluj, unde era adunată armata lui Sig[ismund], ce priveghea mişcările turcilor ce bătea Oradea [279].

---

[274] Istvánfi, p. 447.
[275] Istvánfi, p. 452; Tomasi, p. 65; Spontoni, p. 66; De Thou, p. 297.
[276] Bethlen, t. IV, p. 164 şi 171; Engel, p. 246.
[277] Tomasi, p. 65.
[278] „Mag. ist.", t. IV, p. 289.
[279] Tomasi, p. 65.

XLI

Hafiz-Ahmet pașa, fostul beglerbei în Bosnia, [ce] se afla de curînd
numit pașă la Vidin cu însărcinarea d-a apăra și a strejui țermurile Dunării,
priimise poruncă să se unească cu Mehmet pașa de la Silistra, ca să năvă-
f. 435^{v} lească în Țara Românească. / Mihai vodă, aflînd aceste gătiri ale turcilor
f. 435 își strînse oștile și le porni spre Nicopol, unde se puseră a pîndi pe / Hafiz
pașa, care împreună cu Ramazan Zadeh, bei de Adana, și cu alți bei ce
i se dedese în agiutor, eși din Vidin și luă calea Rusciucului și Silistrei,
f. 436 spre a se uni cu Mehmet pașa. / Cînd ajunse Hafiz pașa în cîmpia Senau-
f. 436^{v}/436 din, lîngă Nicopol, / la satul Chiselești [280] / vornicul Dimu sau Dumitru,
capul oștirei române, se prefăcu că e însărcinat cu Mihai spre a trata pace,
și supt pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie de tabăra turcească
tunurile sale acoperite cu postav roșu; douăzeci mii români deteră deo-
dată și fără veste năvală asupra turcilor, ce era d-abia trei mii, care, foarte
puțin stînd împotrivă, deteră dosul și scăpară în Tîrnovița [281]. Vornicul
Dimu se întoarse la Mihai, în Caracal, cu două tuiuri ce luase din acea
izbîndă.

Mihai trecu atunci cu toată oastea sa Dunărea, mai presus de Nico-
pol, și întîmpină pe Hafiz pașa, care, cu oști ce căpătase din Dobrogea și
Zagre [282], în număr de 13 mii, venea să-și răzbune învingerea. Mihai vodă
f. 437 izbește / de față pe turci, îi birue, pe mulți ucide, pe alții îi împrăștie, le
coprinde tunurile și toată tabăra [283]. Spun că în această învingere Hafiz-
Ahmet pașa pierdu tot, încă și hainele sale și turbanul, și că Mihai, vrînd
să-și rîdă de dînsul, îmbrăcă o babă bătrînă cu hainele și turbanul pașii
și o arătă armiei sale, zicînd: „Iată serdarul; l-am prins. Cel puțin nu
e deosibire de la unul pînă la altul"; și rîdea zicînd acestea [284].

Mihai vodă se apucă apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei și
sîmbătă, în 10 septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra în cetate,
căci turcii zidea noaptea aceea ce spărgea românii ziua. După ce mai șezu
Mihai vodă acolo trei zile, arseră orașul și plenui țara împregiur, [apoi]
purcese cu toată oastea în sus, spre Vidin. Sangiacul ce rămăsese acolo
f. 438 trimise degrab de strînse toți turcii / din ținutul Vidinului, trimise și la
beiul de la Baia de veni cu oști într-agiutor și eși întru întîmpinarea lui
Mihai vodă în șesul Vidinului. Războiul ținu tare și multă vreme; în cea
de apoi, fură biruiți turcii, cu multă peire a lor; puțini scăpară în cetate,
ceilalți fură tăiați, goniți, risipiți.

În goana ce dete turcilor, Mihai, ce după obicei se afla în fruntea
oștilor căutînd a se bate singur ca un soldat, precum făcea eroii vechimei,
învăpăiat de bărbăția sa, fără să simță se văzu singur, rezlățit de oamenii
săi. O ceată de turci, văzîndu-l, se întoarseră cu mare furie asupra-i; Mihai
se apără vitejește, ucide vro cîțiva din dușmani, cînd un turc cu sulița o îm-
ponțișă asupra lui Mihai și i-o înfipse puțin în pîntece. Dar domnul, văzînd
f. 439 primejdia, se grăbi a apuca sulița cu amîndouă mîinile de fer și / căută

---

[280] Engel, p. 246.
[281] Seadedin; Hammer, t. II, p. 290 și 299; „Mag. ist.", t. IV, p. 289.
[282] Seadedin.
[283] „Mag. ist"., t. IV, p. 290; D'Ambry, p. 849.
[284] Seadedin.

în toate părțile ca să-i vie cineva din boeri în agiutor, să-l izbăvească de peire. Alți boeri mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescul și frate-său, Stroe stolnicul, care grăbiră de tăiară capul turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre domnul lor, care le fu totdauna recunoscător pentru bărbăția ce arătară atunci [285].

După această bătălie, șezu Mihai vodă supt cetate 10 zile deplin, arzînd împregiur toată marginea țării turcești, apoi cu toate oștile și cu toată dobînda, plecă spre a trece Dunărea, pe la Rușava, în țară. Însă cînd fu oștile jumătate trecute, se lăsă un vînt cu vifor pe Dunăre, încît fu silită ceilaltă jumătate din armie a aștepta zece zile pînă / se potoli vîntul, în f. 440
care vreme oștirea a tot plenuit și a ars țara turcească împregiur. Dup-aceea trecu și ea și se adunară în 5 noemvrie, iar domnul, cu toți boerii, se întoarse în scaun în Tîrgoviște [286]. El aduse în țară 16 mii creștini de ambe sexe din Bulgaria, cu averea lor, pe care îi așăză în țară, dîndu-le pămînturi, spre a umplea locurile pustiite de turci [287]. Apoi, cum ajunse în capitală, trimise în dar lui Báthory, din dobînda lui, pe fratele pașii de Anatolia, ce prinsese în bătae, un steag mare aurit cu o coroană de argint poliit și un hanger turcesc într-o teacă de aur [288]. /

XLII f. 441

Aceste strălucite izbînzi ale lui Mihai vodă spăimîntă pe turcii ce se lupta în Ungaria și încurajă pe creștini. Satîrgi-Mehemet pașa — care, dupe cum știm, cu o puternică oaste bătea Oradea Mare de șapte săptămîni prin mine și dese asalturi, ce era vitejește apărată de locuitori — cum află vestea că trei casteluri mici în Ungaria picară în mîna nemților, că Buda e asediată și în sfîrșit, că Mihai vodă a bătut pe Hafiz pașa, se ridică cu oștirea și se trase spre Solnoc [289]. Sig[ismund] Báthory / se întoarse f. 441v
la Cluj, unde licenție oștirea, plecă cu principesa în preumblare prin țară [290]./
Răsuflînd atunci de temerea ce avusese de turci, începu a-i fi frică ca nu f. 441
cumva împ[ăratul], folosindu-se de / învingerea turcilor, mai sigur și f. 442
slobod în mișcările sale, să nu voiască a-i impune aspre condiții. Începu a se căi din nou că s-a urcat pe tron și scrise deputaților săi la Praga ca să caute cel puțin a dobîndi ca să i se adaoge, pe lîngă principatele Oppeln și Ratibor, ținutul Kremmer în Moravia, cu o pensie de 50 mii scuzi de aur și amnistia despre revoluția aceasta a Trans[ilvaniei] [291]. În vreme ce ambasadorii săi lucra cu inimă la Praga și izbutiră pînă în sfîrșit a dobîndi condiții foarte favorabile de la împ[ărat] și asfel cum nu se aștepta a dobîndi, partida contrarie Austriei, care acum era foarte mare în Trans[ilvania], lucră mai cu grabă. Folosindu-se de orice zgomot, ea făcea pe Sig[ismund] a-și schimba părerea, arătîndu-i neîncetat că tractatul lui /

[285] „Mag. ist., t. IV., p. 290.
[286] „Mag. istoric", t. IV, p. 291.
[287] Bethlen, t. IV, p. 173; D'Ambry, p. 849.
[288] Bethlen, *ibid.*, p. 92.
[289] Hammer, t. II, p. 290.
[290] Tomasi, p. 61.
[291] De Thou, t. XIII, p. 327.

f. 443 cu împ[ăratul] este o mare ocară pentru dînsul şi va fi o pată vecinică pentru familia lui; că din prinţ suveran a ajuns rob al Austriei; că de va pune în îndeplinire un asemenea tractat nedrept, trebue să se teamă de viaţa lui şi că, în sfîrşit, Trans[ilvania] are să fie în primejdie d-a fi năpădită de turci, care nu vor suferi niciodată Casa Austriei să stăpînească această ţară [292]. Ei zicea că ţara e ostenită de război şi că singura mîntuire pentru dînsa e alianţa cu turcii. Dar, fiindcă Sig[ismund] are legături prin giurămînt cu Mihai vodă d-a nu se dezlipi de împ[ărat] şi d-a nu închea alianţă cu turcul, e bine ca Sig[ismund] să abdice în favorul vărului său, cardinalul Báthory, pe care să-l cheme din exiliu [293]. Şi închea făcîndu-i
f. 444 un tablou / îngrozitor de primejdia la care se espune însuşi, de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurîndu-l să priimească mai bine dragostea rudelor sale decît jugul nesuferit al Casei Austriei.

Aceste poveţi auzea adesea Sig[ismund] de la cei ce-l încungiura [294], acestea i le scria şi hatmanul Zamoisky, cumnatul său din Polonia [295]. Un iezuit, anume Kaboşi, izbuti în sfîrşit a îndupleca pe Sig[ismund] ca să cheme din Polonia pe vărul său, card[inalul] Andrei Báthory [296]. Acesta, cum i se vesti că poate a se întoarce în Transilvania, unde îl aşteaptă un tron, merse la Cracovia de luă sfatul regelui Poloniei şi [al] lui Zamoisky şi apoi, sub hainele de negustor, ajunse în Trans[ilvania] în luna lui fevruarie 1599 [297] şi merse la Sibiu, unde se afla sosit Sig[ismund] cu soţia
f. 445 din / preumblarea prin ţară şi unde, fiind la hotarul Ţării Rom[âneşti], Mihai vodă trimisese boeri de-l complimentă [298].

XLIII

Sig[ismund] priimi foarte bine pe cardinalul şi îi arătă multă dragoste. El vărsă multe lacrămi îmbrăţişîndu-l, crezînd cu aceasta să şteargă
f. 445^{v} aducerea-aminte a trecutului. / Se umili fără demnitate înaintea duşma-
f. 445 nului său, / îl rugă să-i erte nebunia ce făcuse, împins de sfaturi rele şi oarbă patimă ce îl pornise a face atîta rău familiei sale, îl jură în numele lui D[umne]zeu să priimească, ca o ştergere a acelii ocări, această deschisă destăinuire ce face şi d-a nu păstra despre aceea nici o mînie [299]. Cardinalul, stăpînit de dorinţa de a se urca pe tron, închise în inima lui pentru un minut toată duşmănia sa împotriva făţarnicului său văr şi
f. 446 răspunse la făţărnicia lui cu o asemenea / făţărnicie şi semne de dragoste [300]. Ei plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sig[ismund], spre a trage mai mult prieteşugul şi încrederea vărului său, îl opri să şadă în casă-i. Se minuna toţi oamenii văzîndu-i în toate zilele primblîndu-se împreună într-aceeaşi trăsură şi arătîndu-şi atîta dragoste, cum aceşti duşmani de atîţia ani începură îndată a se iubi atît de mult [301]./

[292] De Thou, t. XIII, p. 327.
[293] „Mag. ist.".
[294] De Thou, t. XIII, p. 327.
[295] Istvánfi, p. 452.
[296] De Thou, p. 297.
[297] Istvánfi, p. 452.
[298] Tomasi, p. 79.
[299] De Thou, t. XIII, p. 297.
[300] Istvánfi, p. 452.
[301] De Thou, t. XIII, p. 298.

Sig[ismund] se învoi cu cardinalul ca să-i plătească în tot anul f. 446v
24 mii scuzi de aur, să-i dea în stăpînire cetatea Bistrița, cu pămîntul său
și a zecea parte din venit, și alte cetăți mai mici și venituri [302]. Apoi am-
bii / plecară la adunarea dietei, ce se convocase la Mediaș în luna lui mar- f. 446
tie. Acilea mai întîi se revocă osînda împotriva izgoniților din țară. Cardi-
nalul și cu partizanii săi căpătară * cu cinste puși iarăși în rangul și avuția
lor, făcîndu-se întru aceasta un edict, prin care se poruncea ca toți care
au vrun esemplar din actul de osîndă făcut înainte / exilaților să-l aducă f. 447
guvernului spre a fi arse, cu pedeapsă de o gloabă de două sute scuzi de
aur pentru acei ce va călca această poruncă [303]. Se propuse apoi la dietă
să se aleagă cardinalul de prinț al Trans[ilvaniei], și toată nobilimea
ungurească grăbea cît putea această alegere. Sig[ismund] ținu, în treaba
aceasta, un lung cuvînt în limba ungurească. El vorbi mult despre sluj-
bele ce cardinalul a făcut creștinătății și faptele cele mari ce tatăl său (?)
Ștefan făcuse în vreme de pace și război. Vorbi încă și mai mult de tot ce
el însuși făcuse pentru binele statului și, după ce a arătat primejdiile în
care era Trans[ilvania], zise că, vrînd a o feri de toate acele calamități,
nu vede alt mijloc mai bun și mai lesne decît să pue pe card[inal] în locul
lui, dîndu-i sarcina cîrmuirei / ce el nu se mai simte în stare d-a purta. f. 448

„Cunoașteți — adăogă el — și primejdiile în care m-am aflat m-a
învățat, că noi avem deopotrivă a ne teme de puterea ambilor împ[ărați],
vecinii noștri, în contra cărora am avut a ține atîtea războae. Este peste
putință să ne bucurăm de pace de nu vom găsi mijloacele d-a cruța (ico-
nomisi) într-aceeași vreme p-amîndoi acești stăpînitori. Unchiul meu,
politic iscusit ca și căpitan viteaz, de mai multe ori mi-a zis-o, cînd eram
copil; dar dacă n-am urmat acele sfaturi înțelepte, voi încai a drege toate
relele ce nesocotința mea a făcut și a lăsa locu-mi vărului meu, care
singur numai, poate priveghea la păstrarea acestii provinții și să-i aducă
pacea. El are curagiu și statornicie și se bucură de o sănătate desăvîrșită.
Slujbele cele mari ce a făcut la ambele împărății îl fac a fi cinstit de dîn-
sele și el are încă de prieten de aproape pe craiul Poloniei, / acest puternic f. 449
vecin, încît, oricum s-or întoarce trebile, domnia acestui prinț va fi feri-
cită. Transilvania, sleită și ostenită de atîtea pierderi, are trebuință de
pace și numai cardinalul o poate iconomisi cu ambele puteri vecine. Polo-
nia și Moldavia, care are mare credit la Poartă, fiind în interesele noastre,
va fi lesne d-a ține pacea cu turcul. Și nici despre partea împăratului nu
e mai greu; acest prinț n-are nimic a se plînge de cardinalul, care apoi
are protecția papei, și cînd curtea Romei va priimi alegerea sa, împ[ăra-
tul] nu va mai îndrăzni nici a mișca.

Cît pentru mine — adăoga el — sînt bolnăvicios. Părul meu cel
alb, cu toate că sînt într-o vîrstă puțin înaintată, și boalele ce simt în trupul
meu mă silesc a lăsa cîrmuirea statului. Însuflețit d-un adevărat zel pentru
patria mea, dau de bunăvoe sceptrul la un om / care are puterile tre- f. 450
buincioase ale duhului și ale trupului spre a purta această sarcină. Abdi-
carea mea nu e nepilduită. Carol al V[-lea] și vro cîțiva alți regi, a căror
aducere-aminte totdauna va fi vrednică de cinste, după ce multă vreme

---

[302] Istvánfi, p. 452.
* Șters „fură" și corectat „căpătară". [Nota edit.].
[303] De Thou, p. 327.

şi după legi au cîrmuit pe popoarele lor, au preferat mîntuirea patriei lor la interesele lor particulare şi o depărtare de bunăvoe de grijile cîrmuirei".

Dupe aceea, el acordă o amnistie generală despre trecut şi puse pe toţi deputaţii, oameni obicinuiţi din cele trecute a priimi toate poruncile
f. 450v cu supunere şi răbdare, de jurară credinţă cardinalului. Acesta, / după ce
f. 450 făcu şi el giurămînt deputaţilor [304], / mulţumind lui Báthory şi la toţi deputaţii ţării, trimise îndată unul din ofiţerii săi la Poartă, ca să capete o trecere slobodă la ambasadorii săi care să trateze cu sultanul. /

f. 451 Acest trimes căpătă de la turci o vestă de mătase ţesută cu aur, după cum se obicinuieşte, şi fu însărcinat a spune stăpînului său că poate, pînă în cele patru următoare luni, să trimiţă pe miniştrii şi darurile lui [305].

Această revoluţie din Transilvania fu privită de români ca un complot pentru peirea lor şi a domnului lor [306]. Cronicele româneşti acuză cu acrime viclenia făcută de Sig[ismund] abdicînd în favorul card[inalului], numai ca să poată face pace cu turcii, de la care el era oprit de giurămîntul făcut lui Mihai, şi prin aceasta să-l înşele. Cea dintîi abdicare a lui Sig-
f. 452 [ismund] silise pe Mihai/vodă a se închina nemţilor şi întărîtă pe turci asupră-i, şi cînd, primejduindu-se a supăra pe nemţi, Mihai vodă priimeşte alianţă cu Sig[ismund], acesta, prin a doua abdicaţie, dă cîrma ţării în mîna prietenului turcilor, polonilor şi lui Ieremia vodă, coaliţie duşmană de moarte a lui Mihai vodă, [care] punea în primejdie mare ţara şi tronul său.

Drept aceea, cum află Mihai vodă, de noua revoluţie a Transilvaniei, puse mîna pe sabie./

---

304 Istvánfi, p. 452.
305 De Thou, p. 328 şi 329.
306 „Mag. ist.", t. IV, p. 291.

Cartea a patra f.1

UNITATEA NAȚIONALĂ

(aprilie 1599—iulie 1600)

I

Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați, se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările semănate de domnul pre pămînt. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sînt adunate și așezate cu măestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brîu de munți ocolesc, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-însul, ici-colea, se disface, întinzîndu-se pînă în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brîu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării, cătînd unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voe, ca un domn stăpînitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste, locuri care îți aduc aminte natura țărilor / de miază-noapte, dai ca la porțile f.2
Romei, peste cîmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene. Asfel, miazănoapte și miazăzi trăesc într-acest ținut alături una de alta și armonizînd împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor înspre ceriu ; alături te afunzi într-o mare de grîu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Oriîncotro te-i uita, vezi colori feliurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încîntător farmecă vederea. Stînci prăpăstioase, munți uriași, a căror vîrfuri mîngîe norii, păduri întunecoase, livezi mirositoare, văi răcoroase, gîrle a căror limpede apă lin curge pîntre cîmpiile înflorite, pârae repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele amerințătoare stînci de piatră, care plac vederii și o spăimîntează totdeodată. Apoi, în tot locul, dai de rîuri mari, cu nume armonioase, a căror unde port aurul. În pîntecele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa : sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul și, în sfîrșit, metalul cel mai îmbelșugat decît toate, aurul, pe care îl vezi strălucind pînă și prin noroiul drumurilor [1].

Asfel este țara Ardealului. /

Dar nu numai artistul și naturalistul au, ci încă strategicul, politicul f.3
și arheologul au de multe a se minuna într-acest împodobit ținut. Cel dintîi va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate

[1] Gerando. *La Transylvanie*, Paris, 1845, t.I, p. 35.

f.3v naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumei. / De oriunde vei veni, ai să urci mult spre a ajunge la dînsa şi nu poţi intra fără numai prin şapte porţi întărite de natură, lesne de apărat, foarte
f.3 anevoie de coprins. / Politicul va admira felurimea naţiilor şi a religiilor
f.3v adunate din toate colţurile lumei pe acest pămînt, unde / D[umne]zeu însuşi pare a le fi chemat, întinzînd înaintea lor o masă aşa de îmbelşu-
f.3 gată, / cum şi minunatele instituţii democratice ce au ocrotit aceşti munţi,
f.4 pe cînd despotismul le mătura din toată Europa. / În sfîrşit, istoricul-arheolog va cerceta cu interes suvenirile şi rămăşiţele dacilor, a acestui viteaz şi nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al pelasgilor, care se arătă la leagănul civilizaţiei tutulor popoarelor şi formă vîrsta eroică a omenirei. El va întîlni încă la tot pasul urmele de uriaş ale poporului crai aici, romanii, domnii lumei, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei ferice (felix Dacia), draga ţară a cezarilor. /

f.4v Aci era Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquae, Auraria, frumoase şi însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, şi cea mai vestită decît toate, Sarmiseghetusa Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de a cării ruine plină e şi astăzi valea Haţegului [2].

Rămăşiţele templurilor, bazilicelor, apeductelor, băilor dau şi astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia supt romani. /

f.5

II

Dar nu ţinu nici două veacuri înflorirea Daciei, şi împăratul Aurelian, la 274, îşi retrage legiunile dintr-însa şi o lăsă în mîinile goţilor. D-aci înainte cumplite nevoi, în vreme de mai multe veacuri, copleşiră Dacia. Aflîndu-se în calea barbarilor, peste dînsa se vărsă mai întîi acel îngrozitor popor de neamuri care înecă toată Europa. După goţi, hunii cei groaznici, gepizii, avarii, bulgarii, pacinaţii, comanii etc. trecură asupră-i, pînă către sfîrşitul veacului al IX[-lea], dar fără a o putea însă îneca, fără a putea sili pe locuitori a-şi părăsi patria. În acele vremi grele, Ardealul mai cu seamă fu scutitorul naţiei române. În munţii lui scăpă locuitorii Ţării Româneşti şi ai Moldovei cînd se văzură năpădiţi de barbari. De unde, cînd se mai limpezea locul de duşmani, ei se scobora la şesuri, către căminele lor. Era atunci, în veacul IX de la căderea avarilor, Dacia liberă, şi în vreme ce în Dacia Inferioară se întemeia banatul Craiovii, în Dacia Superioară se întemeia mai multe staturi române libere. /

f.6 Pe la începutul veacului al X-lea domnea peste Ardeal, Banat şi Bihor ducii români Gelu, Menomorut şi Glad, cînd un nou neam barbar din Asia năvăliră asupră-le. Românii stătură puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi războae, ducele ungurilor, Arpad, încă nu putu coprinde Bihorul, ţara lui Menomorut, şi tocmai după moartea acestuia intră în stăpînirea ei cu drept de moştenire, fiindcă fiul său, Zolta, luase în căsătorie pe fiica ducelui Menomorut. Gelu, domnul românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroiceşte ungurului Tuhutum şi muri

[2] „Magazinul istoric", t.I, p. 19; t.III, p. 97.

în bătae de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). „Atunci românii văzînd moartea domnului lor, dederă mîna cu ungurii de bunăvoia lor și își aleseră domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca”.

Asfel, românii, nu învinși și coprinși fiind, dar printr-o unire politică, priimiră pe unguri în țara lor. Într-acest chip, dupe un război sîngeros intrară ungurii și în Banat, unde domnea Gladiu.

Dintr-un început a domnirei ungurilor, soarta românilor fu mai blîndă. Ei își păstraseră / constituțiile lor provințiale cu ducii lor proprii. / f.7 Românii era soți ai ungurilor, iar nu supușii lor. / f.7v/7 Tot Ardealul nu încăpuse încă în stăpînirea ungurilor și pe lîngă hotarele de miazăzi se afla ducaturi românești cu totul libere, precum era cele ale Făgărașului și Omlașului. În celelalte părți ale Ardealului, supuse ungurilor, aceștia era foarte puțini; mai mult o armată decît o populație. Afară de dînșii se mai afla atunci în Ardeal niște oarde din acelaşi neam, ce locuia munții de către răsărit. Aceștia era săcuii, ce se cred a fi rămășițe din oștile lui Atila. / f.7v Ei era împărțiți în scaune și avea o organizație cu totul democratică. /

Mai tîrziu pe la anul 1143, o colonie germană veni în Ardeal, chemată f.7 fiind de craiul Gheiza II și așezată de dînsul în pămîntul numit crăesc. Cu toți ungurii, săcuii și sașii, românii, cu toate că mulți din ei trecuseră în vecinele principate, rămaseră însă tot în mai mare număr în Ardeal și își păstraseră, pînă în al XIII-lea veac, împreună cu simtimentul dreptului lor de moșteni ai țării, încă multe drepturi și pămînturile lor [3]. Dar zaluzia națiilor ce vecuiau cu dînșii într-aceeași țară, / f.8 iar mai cu seamă de cînd ducii ungurilor se urcară la vrednicia de crai și introduseră iobăgia, începură a trata pe români ca o nație coprinsă și, după dreptul coprinderilor de atunci, a-i despoea de pămînturile lor, spre a și le împărți între sine și a reduce pe moștenii țării în starea de iobagi.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă la starea iobăgiei; dar norocul nu-i ajută și toată răscoala nefericită îngreuia mai mult jugul lor. Asfel, încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optum, nepotul ducelui Glad, văzînd tendințele tiranice ale ungurilor, chemă poporul la arme și, dupe un înfricoșat războî numai prin trădarea ginerelui său, Cinad, fu învins. Apoi, mai tîrziu, cînd jugul ajunsese și mai greu, românii reduși acum toți în stare țărănească, se sculară în mai multe rînduri în veacul al XII[-lea], al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardealului / f.9 și a Ungariei dupe acele timpuri e plină de așa-numitele răscoale țărănești (tumultus rusticorum). Aceste răscoale nu era numai rădicarea iobagului către stăpînul său, dar mai mult răscoala simtimentului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporții mari și, în vreme ce această deosibire a sîngelui slujea impilătorilor de pretext la tirania lor, în inima impilaților ea hrănea vecinica dorință a neatîrnării.

III

Jugul românilor din Ardeal se îngreuia mai mult pre an ce trece nu numai din partea nobililor unguri, ci încă și din partea popilor catolici. /

[3] Vezi diplomele lui Andrei II din anul 1211 și 1222.

f.9v Era o întreită tiranie : religioasă, politică şi soţială. La 1366, Lodovic I, regele Ungariei, dedese voe nobililor să stîrpească de tot naţia română[4]. f.9 Această cruntă prigonire ajunse / atît de nesuferită, încît, la 1437, românii apucară cu toţii armele împotriva tiranilor. Ei îşi aleseră povăţuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară într-agiutor pe secui şi pe saşi, se conjurară împreună şi făcură legătură spre apărarea comună şi stîrpirea f.10 românilor, întărind cu jurămînt a lor legătură în 17 sept. 1437. / Această legătură o mai întăriră încă în 2 fevruarie 1438 şi fu temelia constituţiei ce a domnit în Ardeal pînă în anul 1848. Dar ţăranii români, ajutaţi şi de puţinii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ţinură războiul mai bine de doi ani şi tocmai la 1439, căzînd asupă-le toată puterea Ungariei, f.10v ei se liniştiră, / după ce însă craiul Albert le dete libertatea de a se străf.10 muta în verice loc şi vericînd le va plăcea. / Înălţarea românului Ioan Huniade la guvernul Ungariei şi aceea a lui fiul său Matei la demnitatea de crai opri furia ungurilor d-asupra românilor. Matei pedepsi încă cu crîncenie pe cerbicoşii nobili unguri din Ardeal, rebelaţi în contră-i, supt pricinuire că nu vor a se supune la un crai român. Vrînd să dea satisfacţie cererilor poporului român de la 1437, el îl scăpă de dijmele ce plătea la popii catolici şi îl apără de asupririle nobililor. Craiul Matei, ca şi tatăl său, Ioan Huniad, spre a rădica naţia lor apăsată, nu ştiu face altceva decît a înmulţi numărul nobililor români. Această măsură fu slabă în adevăr, căci aceşti nobili sau era săraci şi neputincioşi a ţine frunte f.11 numeroşilor nobili, sau,/de era bogaţi, dobîndea interese potrivnice mulţimei şi se îneca în aristocraţia maghiară, pierzîndu-şi naţionalitatea. Adevăr e că Corvinii, înălţaţi în mărimea lor prin unguri, care îi priveghea de aproape, ştiindu-i de sînge român, nu putea face mai mult. Ei nu putea şi de ar fi avut acele idei şi ar fi vrut să desfiinţeze regimul feodal sau să gonească pe unguri din pămîntul românilor şi să despartă acestora, din crăie, ţară deosibită. Cu totul împotrivă, ţintirile lor era să îngloteze pe toţi românii în acelaşi stat cu ungurii ; pentru aceea ispitirile lor nenorocite de a coprinde Ţara Românească şi Moldova.

Dar cu craiul Matei muri şi dreptatea, dupe spusa şi de astăzi a poporului în Ungaria şi Ardeal, şi asuprirea ţăranilor români crescu din zi în zi. La anul 1514 izbucni acea revoluţie a ţăranilor din Ungaria supt Doja, îngrozitoare prin crîncenia faptelor ei şi a pedepselor ce trase asupră-i. Românii din Banat, precum şi chiar nobilii români din Maramureş, luară parte l-această revoluţie. Ţăranii români din Ardeal, ce nu se mişf.12 caseră, împărtăşiră pe/deapsa celorlalţi şi perdură dreptul de a se muta dupe o moşie pe alta. Apoi se introduse şi cartea de legi a lui Verbözy, care legiuia : că ţăranul n-are nimic afară de simbria pentru munca sa (rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedeapsa d[umne]zească nu întîrzie a izbi pe aristocraţii unguri.

Cînd puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, ţăranii nu vroiră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li s-a lăsat nici un drept ; şi Ungaria căzu pentru totdauna, împreună cu craiul său, în bătălia memorabilă de la Mohaci (29 avgust 1526). Banatul de atunci căzu cu totul în stăpînirea turcilor şi Ardealul rămase supt prinţi unguri, aleşi şi vasali

---

[4] Katona, t. X, p. 375.

ai Porții. Această nouă epocă în care intră Ardealul fu și mai fatală românilor atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru români prin care veneticii unguri și soții lor ocăresc numele și neamul lor și religia lor numai o suferă, vremelnicește și pe dînșii îi declară de hoți și tîlhari, vagabonzi în țara moștenită de la părinți, / f.13 legi care cu totul depărtează de slujbe civile, nu le ertă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsindu-se cu tăere de mîna dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu le este ertat a purta haine de postav, nici pantaloni, nici cizme, nici pălăria de un fiorin, nici cămașa supțire; apoi alte nenumărate legi despre iobăgia veșnică, etc.

Ura națională a românilor în contra tiranilor unguri se întrupă atunci în oarecare individualități puternice, care fără a simți poate, se făcuse organul ei. Asfel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537–1591), mai apoi Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573–1575) / f.12ᵛ și Pavel Macikași (1586) / f.13 clătiră forța discordiei peste capetele ungurilor și învăluiră greu prin răscoalele și războaiele ce ațîțară. Asfel viteazul domn al Moldovei, Pătru Rareș (1518–1544) de zece ori năvăli în Ardeal pustiind cînd pe sași, cînd pe săcui, cînd pe unguri și reclamînd moșie părintească în acea țară.

Și în urmă îndată după aceea Alexandru vodă al Moldovei și Petru vodă al Țării Românești (1550–1553; 1556–1557) intrară de mai multe ori mijlocind între deosebitele partide și totdeauna pedepsind pe unii din asupritorii românilor. /

Aceste întîmplări făcură ca / f.14/14ᵛ în acest veac românii dintr-o parte și dintr-alta a Carpaților se frecară unii cu alții, își vărsa durerile și își aduseră aminte tradițiile unui trai comun și doriră reînființarea lui.

De atunci / f.14 de cîte ori un steag românesc se ivea fluturînd în vîrful Carpaților, Ardealul întreg se înfiora: românii de nădejde, tiranii lor de spaimă.

IV

Am văzut în cartea din urmă cum, schimbîndu-se lucrurile și vremile, ajunse Ardealul în stăpînirea cardinalului, prietenul polonilor, al turcilor și a lui Ieremia-vodă Movilă din Moldova, toți dușmani înverșunați ai lui Mihai-vodă. Cea dintîi grijă a noului stăpînitor fu d-a trimite un sol la Poartă, spre a închea pacea, și Poarta, după ce întoarse pe sol cu răspuns favoritor, nu întîrzie a trimite în Ardeal un ceauș spre a trata de pace. Cardinalul se arătă dintru-ntîi că voește a sta neutru și a fi totdeodată prieten și cu turcii și cu nemții [5], cumpănindu-se asfel între ambele aceste părți războitoare pînă să vază care îi va da mai mari foloase. Pentru aceasta hotărî a trimite o solie la împăratul. Acesta priimise bine pe solii tri/ f.15 miși de Sigismund și îi pornise înapoi cu condiții moderate [6]. Abia eșiseră ei din Praga, cînd împăratul aflăde revoluția din Transilvania. Mîniat foarte, văzîndu-se înșălat asfel de ușurința sau viclenia ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petzen cu poruncă să arestuiască

[5] Tomasi, p. 75.
[6] Istvánfi, p. 452.

pe soli, oriunde îi va găsi [7]. Aceştia, ajungînd la Thorn, aflară că Sigismund, cu „obicinuita sa uşurinţă de minte" [8], lăsase Ardealul cardinalului, şi hotărîră să nu meargă mai departe, pînă să afle voinţa cezarului [9]. Acolo îi ajunse Bartolomeu Petz şi îi puse să facă giurămînt de credinţă împăratului, şi ei nu se întoarseră în Ardeal decît mai tîrziu, dupe moartea cardinalului [10].

Dar în Ardeal, acesta revocase pe soli din însărcinarea lor şi trimise în locul lor la împăratul pe Kamuthie, care fu arestuit de Petzen la Viena, iar cărţile lui i se luară şi se trimiseseră împăratului [11].

Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpînului mult mai rău decît
f.16 bănuia. Nobilii şi popoarele era foarte întărîtate împotriva Austriei / şi era cu toţii încredinţaţi că era mult mai bine pentru dînşii d-a se bucura de dulceţile păcii supt un prinţ pămîntean, care avea învoirea şi ocrotirea turcului, decît a avea de stăpîn un strein, care să-i arunce fără îndoire într-un război sîngeros [12]. Cu toate aceste, cardinalul, căutînd a cîştiga vreme, scrise lui George Basta, generalul împărătesc, ce se afla cu oastea sa la Casovia, şi îl rugă d-a nu-l supăra şi lovi nici într-un chip, căci el voeşte a întări toate cele încheate cu solii lui Sigismund de împăratul; că el n-avea alte ţintiri decît păstrarea păcii şi a bunei rînduieli în Ardeal; că asfel umbletele lui nu vor fi neplăcute şi nu va fi nevoe a întrebuinţa sila către un prinţ aliat al împărăţiei [13]. Basta ascultă bucuros această rugăciune şi dete poruncă la ai săi d-a nu supăra nimeni hotarăle Ardealului [14]. Petzen se întoarse la Praga pe la sfîrşitul lui aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisorea către împăratul, prin care ruga pe m[ajestatea] s[a]
f.17 a crede că el e gata / la orice slujbă, mai cu seamă în ce priveşte interesul comun al creştinătăţii; că spre a sfîrşi în pace pricea ce s-a ivit, el va trimite îndată soli cu deplină împuternicire [15].

El propunea încă ca, spre a strînge şi mai mult legătura sa cu împăratul, să i se dea în căsătorie prinţesa Maria-Cristina, care acum se învoise a se despărţi de Sigismund Báthory/[16]. Această jună şi frumoasă prinţesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soţia lui Báthory, după patru ani de suferinţe, acum, prin învoire cu soţul său, iscălise acturile prin care cerea papei a strica unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste acturi se atestară de cardinalul Andrei şi de alţi trei martori din partea prinţului şi patru din a prinţesii, între care era duhovnicul amînduror şi două dame din casa sa, de cele mai aproape de persoana sa [17]. Atunci se ivise în public multe fabule spre a tîlmăci neputinţa fizică a lui
f.18 Báthory. Unii / zicea că el fusese legat prin farmecile unei babe fermecătoarea, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacock [18]. Alţii prepuseră că mu-

---

[7] De Thou, t. XIII, p. 329; Ortelius, p. 433.
[8] „Solita mobilitate instabilis animi" (Istvánfi, p. 452).
[9] Istvánfi, p. 452; De Thou, p. 329; Bethlen, t. IV, p. 248; Ortelius, p. 433.
[10] Istvánfi, *ibid.*
[11] Bethlen, t. IV, p. 248.
[12] De Thou, t. XIII, p. 330.
[13] *Ibid;* Ortelius, p. 432; Doglioni, *Theatro de'principi*, t. II, p. 744.
[14] Spontoni, p. 83.
[15] De Thou, t. XIII, p. 330
[16] Tomasi, p. 76.
[17] Ossat, t. II, p. 74.
[18] De Thou, t. XIII, p. 503.

ma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fiică a ei și neizbutind, căci vanitatea lui îl făcu a prefera pe nemțoaică, prin farmeci îl legă [19]. Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pre urmă autorul a două scrieri despre acele timpuri, ca să vestească papei înălțarea sa pe tronul Ardealului și să-l roage a-i da ertare spre a se putea cununa cu Maria-Cristina. Papa, priimind actele de despărțenie, strică căsătoria în 14 iulie (1599), într-un consistoriu [20]; dar Maria-Cristina era dezgustată de lume și sătulă de suferințe și, nepriimind propunerile cardinalului, lăsă Ardealul și se întoarse la Gratz, lîngă părinții săi. De acolo se trase fără întîrziere în monastirea Santa Maria d'Halla la Insbruck, unde se călugări. Ea avea d-abia 25 ani. Era o femee frumoasă, cuminte, împodobită cu învățături, iubeață, dar avu nenorocirea a fi născută arhiducesă și / osîndită din naștere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. f.19
Ea fusese mai întîi hotărîtă a se căsători cu posomorîtul bătrîn, tiranul Filip II, craiul Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dînd-o în căsătorie după Báthory. Astfel, în acea monăstire, periră îngropate supt văl atîtea daruri strălucite ce împodobi acea nenorocită femee, lăudată și căită de toți cîți au cunoscut-o [21].

V

Împăratul nu răspunse la scrisoarea ce îi trimisese cardinalul Báthory prin Petzen și porunci generalului Basta să se grijească de oaste, spre a intra în Ardeal [22]. Asemenea, priimind scrisori de la Mihai vodă, cum că el se teme de o trădare din partea lui Andrei și că ar dori să se oștească în contra lui, îi trimise printr-un raguzean o bună sumă de bani [23]. Cardinalul, văzîndu-se amenințat din toate părțile cu mai multă grabă decît prevăzuse el și îngrijat de / primejdia în care se afla, ceru un (saufconduit) [bilet de f.20
liberă trecere] și trimise pe Gaspar Cornis la Basta, spre a cîștiga vreme. Acest trimes arătă că: dacă împăratul nu priimește o învoire pe care stăpînul său totdauna a dorit, acest prinț va fi nevoit, pentru apărarea sa, a-și căuta un puternic protector; că el roagă pe m[ajestatea] s[a] î[mpăratul] să declareze curat de voește a trata pe cardinal ca un aliat sau ca un dușman, că un ceauș al Porții, ce era lîngă dînsul îi făgăduia ajutorul și prietenia sultanului, fără a cere mai mult de / 10 mii galbeni tribut anual, în f.20v
loc de 15 mii ce era mai nainte, / și că, neputînd sta fără protecție, se va f.20
declara pentru Poartă; dar că cardinalul, gîndind mai mult la ceea ce cereau de la dînsul rangul și calitatea sa, dorea mai bine să se unească cu împăratul împotriva dușmanului comun a numelui de creștin, decît a se arăta că jărtfește intereselor sale particulare cauza religiei și mîntuirea și libertatea patriei sale; că multe era mijloacele de împăciuire și că trebuia a mai strînge nodurile printr-o nouă căsătorie cu casa Báthorilor, asupra căreia casa Austriei a vărsat atîtea faceri de bine; că / cardinalul, văr primar cu f.21
Sigismund, se va sili d-a merita această alianță prin jertfirea și credința sa; și că el dorea ca împ[ăratul] să binevoiască a-i da în căsătorie pe prințesa

[19] Spontoni, p. 52.
[20] Tomasi, p. 75; Spontoni, p. 86.
[21] Spontoni, p. 86; Bethlen, t. IV, p. 249; Istvánfi; Tomasi, p. 76.
[22] De Thou, p. 330.
[23] Tomasi, p. 77.

Maria-Cristina; că atunci acest prinţ, rezemîndu-se pe această augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca duşman nu numai pe turc, acest crud bici al creştinilor, dar încă pe toţi cîţi vor izbi casa Austriei.

Basta fu puţin atins la inimă de aceste cuvinte şi, încredinţat fiind că, cardinalul nu lucra cu bună-credinţă, răspunse trimisului cu aceeaşi prefacere: că stăpînul său trebue a nădăjdui mult de la buna voinţă a împăratului; că el va face îndată cunoscut m[ajestăţii] s[ale] aplecările în care se afla cardinalul, şi că crede că va asculta bucuros propunerile acestui prinţ; că, afară de aceasta, el le va rezema cu tot creditul său [24].

Cardinalul, într-adevăr nu era de bună-credinţă. Prieten al Poloniei,
f.22 căreia era mult în/datorat, el nu putea să voiască serios alianţa cu împăratul. El ştia acum că căsătoria ce cerea era peste putinţă. El credea mai mult în turci, care îi mulţumea dorinţele şi îi făgăduia şi Ţara Românească [25]. Lui îi trebuia însă oarecîtăva vreme spre a se înţelege bine cu turcii, polonii şi Movilă şi a se întemeia în ţară, a se îngriji de oaste şi a dobîndi ajutoare de la aliaţi. El trimise spre acest sfîrşit în Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori, şi pe Ştefan Cacasiu de la Cluj, şi în Moldova pe Ioan, cu numele Nagy (Mare) din oraşul Köröbanya. Acesta era însărcinat d-a negoţia o căsătorie între unica fată a lui Ieremia-vodă cu Ioan Iffiu, fratele său din mumă [26]. /

f.23

VI

Acum cardinalul, crezînd că a înşelat şi a adormit pe împăratul, vru să adoarmă şi să înşale şi pe Mihai vodă, de care simţise că nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mihai vodă, într-adevăr, înţelesese bine cît de primejdios e pentru dînsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăciui cu turcul [27], şi a se bate cu dînsul, avînd Ardealul duşman, îi era foarte cu greu. El începu a preveghia cu luare aminte toate mişcările cardinalului şi află acurat: că acesta făcuse alianţă cu polonii, turcii şi Ieremia, şi că, înainte de toate, aliaţii asupra Ţării Româneşti şi asupra capului lui vor năpădi, că turcii se învoiseră a lăsa lui Andrei Transilvania şi Ţara Românească, scăzînd şi tributul cu 5 mii galbeni, şi că, după povaţa şi sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l perde. Mihai înştiinţă de toate aceste pe împăratul, făgăduind că va goni pe cardinalul din Ardeal [28].
f.24 Afară de primejdia / cu care îl amerinţa cardinalul, lui Mihai îi era ciudă mare, cum un popă (cum îi zicea el) să domnească peste o ţară aşa de frumoasă, de care el se credea mult mai vrednic şi pe care o iubea foarte [29].

Cardinalul trimise la Mihai vodă pe Gaspar Corniş, pe care îl numise general mai mare peste toată oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, cînd se ucise nobilii. El ura pe cardinalul Báthory şi partida turcească şi se temea de răzbunarea lui. Cu puţine zile înainte, el priimise o înfruntare grea de la junele Iffiu, fratele vitreg al car-

---

[24] De Thou, t. XIII, p. 331; Bethlen, t. IV, p. 269; Ortelius, p. 445; *Staat von Siebenbürgen* etc.; Doglioni, t. II, p. 744.

[25] Bisselie.

[26] Bethlen, t. IV, p. 269—273.

[27] *Cronica* lui Fuchsie.

[28] Bisselie.

[29] Spontoni, p. 88.

dinalului și al cărui tată perise în acea ucidere de la 1594. Corniș avea drept a se teme că amnistia și uitarea făgăduită de cardinalul nu va fi ținută în seamă. Asfel inspirat, Corniș, spun că întîlnindu-se cu Mihai vodă, îl mai întărîtă încă asupra cardinalului, încredințîndu-l de gîndurile vrăjmășești ale acestuia, și îl / întemee mai mult în proectul său d-a intra în Ardeal. f.25
Întorcîndu-se lîngă cardinalul, Corniș îl asigură că Mihai vodă nu hrănește nici un cuget de dușmănie asupră-i și nu bănuește nimic [30]. Nu mult după aceea, cardinalul trimise la Mihai vodă alți doi soli, pe bătrînul George Ravazdi, unul din senatori, și pe Nicolae Viteaz, bărbat însemnat și care cunoștea limba românească, „spre a-i făgădui prietenie și raport de bună vecinătate, cerînd și de la dînsul asemenea" [31]. Mihai, necunoscînd încă deplin cugetile împăratului și crezînd în sinceritatea cardinalului, se înduplecă a închea cu acesta un tractat, puind în condiție : ca cardinalul să nu se dezbine de împăratul, nici să se alieze cu turcii, ci, unindu-și armele împreună, să poarte război împotriva lor. Acest tractat încheat la 14 aprilie 1599 se iscăli de Mihai și de zece boeri ai săi, și prin giurămînt pe Evanghelie se întări. Apoi solii ardeleni, după o zăbovire de două luni în Țara Românească, se întoarsără acasă [32].

Dar nu trecu multă vreme și Mihai vodă se încredință de viclenia cardinalului către dînsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la turci și, din cărțile ce se găsi la dînsul, se dovedi cum că cardinalul încheașe pace și alianță cu turcii și cu Irimia vodă și voia să-l răstoarne din tron, să-l prinză, pentru care sfîrșit chipzuiau fiecare a-și aduna oștile în tabără [33]. Mihai, văzînd că este asfel înșălat, se hotărî d-a le apuca înaintea vrăjmașilor lui, a izbi pînă a nu fi ei în stare să-l izbească. Deci începu a aduna și a scrie soldați numeroși, parte mare din poloni, cazaci, sîrbi [34]. El scrise împăratului toate faptele cardinalului, arătînd că va să-l răzbune despre dînsul și să coprinză Ardealul, cerînd pentru aceasta de la maiestatea sa să contribuiască cu 30 mii / talere pentru plata oștilor f.26
și 10 mii puști. În vremea aceasta, spre a nu insufla bănueli cardinalului, răspîndi vorbă că aceste gătiri de oaste le face împotriva turcilor [35].

VII

Cu toate aceste, faima, adesea prevestitoare adevărată a nenorocirilor ce amerință, începu a se lăți, ațițînd toate vorbirile, spăimîntînd toate fețele, vestind că acele pregătiri de război ale lui Mihai vodă nu se fac împotriva turcilor, ci împotriva Ardealului [36]. Atunci prințul Andrei porni un sol la Casovia, spre a întreba pe generalul Basta daca e adevăr că Mihai vodă pregătește o revoluție și fierbe în duhul său proectul d-a-l

[30] Bethlen, t. IV, p. 279; Istvánfi, p. 452.
[31] „Amicitiam et boni vicini officium sollicitando eandemque vicissim ab illo expetendo" (Istvánfi, 4, p. 452).
[32] Bethlen, t. IV, p. 283.
[33] Bisselie, t. XI; Guerrin, p. 495.
[34] *Cronica* lui Fuchsie.
[35] Spontoni, p. 89.
[36] Bethlen, t. IV, p. 289.

goni și d-a stăpîni Ardealul. Basta, ascultînd vorbele acestui trimis, răspunse foarte simplu că gîndurile lui Mihai îi sînt necunoscute și că cardinalul îl poate întreba pe el însuși de ceea ce pregătește [37]. Cardinalul se hotărî atunci a trimite la Mihai vodă pe senatorul Pancratie Senney, spre a iscodi gîndurile lui. Mihai priimi pe sol cu multă bunăvoință și cinstiri, în palatul său de la Tîrgoviște, încungiurat fiind de soldații săi. Sennyei ceru de la dînsul : d-a nu lăsa pe prințul Andrei în cumpănă între temere și nădejde ; d-a împrăștia printr-o declarație cu inimă curată zgomotul rău ce alerga nu numai în Ardeal, dar încă în toate părțile dinafară. Mihai, văzînd proectele sale descoperite, se simți în nevoe d-a înșăla pe dușmanul său, spre a nu fi însuși înșelat și perdut de dînsul. El protestă cu multă înfocare, înaintea lui Sennyei, împotriva nedreptelor bănueli ce cardinalul are asupră-i ; el aduse aminte de giurămîntul ce a făcut că va păzi pace și prieteșug cu Ardealul și că aceasta i-o povățuește și interesul său ; el adăogă protestații și giurăminte că asfel va urma și în viitor, declarînd f.26ᵛ în sfîrșit că el stă gata a trimite în Ardeal / pe soția sa și pe fiul său, Pătrașcu, ca zăloage ale credinței sale, numai cardinalul să trimiță pe f.27 frate-său, Ștefan Báthory, la Turnu-Roșu, lîngă hotarul / Țării Românești, spre a-i priimi, și să se îndatoreze că va pune pe fiul său să învețe limba latinească și că va purta grijă pentru siguranța și buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria și prieteșugul [38]. Istoricul Bethlen, în cuvîntul ce pune în gura lui Mihai în această împregiurare, pretinde că el ar fi zis că, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumnezeu a mînca trupul femeii sale și a bea sîngele fiului său. Nouă ne vine cu greu a crede la acest jurămînt, cînd știm cît de mare era credința sa și cît de puternic inima sa, ca toate inimile de leu, își iubea familia. Credem mai mult sau f.27ᵛ că / aceste cuvinte sînt niște esagerații ale analiștilor unguri contimpurani, f.27 sau că Sennyei chiar, / care și el era tainic dușman al cardinalului, a adaos de la sine aceste cuvinte, spre a insufla călugărului o încredere oarbă în Mihai vodă. Gaspar Corniș încă declara că el își pune capul că Mihai vodă n-are nici un gînd de vrăjmășie. Asfel crezuții prințului Andrei slujiră mai mult a-l înșăla decît chiar dușmanul său Mihai vodă [39].

Într-acest chip Andrei Báthory se înșălă ; și, încredințat acum că Mihai vodă nu cugetă rău asupră-i, îi dete voia cerută d-a cumpăra în orașele săsești arme, praf, trîmbițe, steaguri și tot ce-i trebuia pentru război și de a le trece în Țara Românească [40]. Asemenea el îngădui la vro cîțiva unguri, precum George Mako și frate-său Grigore, Francisc Lugaciu, războinici viteji și cercați, și la mulți alții a intra în slujba lui Mihai vodă, dorind ei a se bate supt dînsul [41]. Dar această încredere ce avea în Mihai nu opri pe cardinalul d-a lucra și cu mai multă înfocare cu aliații săi pentru înființarea planurilor comune. El se învoi pentru încheerea păcii și alianței cu turcii prin Mustafa, solul turcesc, și ceaușul Ușaim, care de cîtăva vreme se afla în bună cinste petrecînd la curtea lui ; dintr-altă parte se înțelese cu Ieremia-vodă și cu polonii ca fiecare, strîngîndu-și oștile

---

[37] Bethlen, t. IV, p. 289 ; Istvánfi, p. 452.
[38] Bethlen, t. IV, p. 291–296.
[39] *Ibid.*, p. 296.
[40] Bethlen, t. IV, p. 299 ; Istvánfi, p. 453.
[41] *Ibid*, p. 299.

în taberi, să stea gata a-i veni într-agiutor [42]. El însuși își adună oștile, puind tabără / la Sas-Sebeș, și aștepta numai sosirea aliaților săi, spre a f.28 se porni împotriva lui Mihai.

În vreme ce cardinalul, fără grijă, pînă să-i vie aliații, își petrecea timpul plimbîndu-se prin munți, vînînd, la păstrăvi și desfătîndu-se prin mîncări și băuturi, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-Sebeș, începu a cîrti și a se plînge, mai cu seamă nobilimea. Fiecare după caracterul său striga și zicea că-și pierdeau vremea într-o nelucrare nefolositoare și rușinoasă; că se ruina acolo nefăcînd nimic; caii slăbea și ei nu puteau merge să îngrijească trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăiri, de a-și petrece vara închiși în tabără, topindu-se în moliciune. Cei mai limbuți, nu respecta nici pe prințul, nici pe sfetnicii săi; ei striga că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărît și leneș, și că, obișnuit fiind la trîndăvie călugărească și la o viață delicată și singuratică, el nu știa ce trebue unei armii și ceea ce cerea interesul statului; că el a luat domnia fără să știe ce ar putea mîntui republica și cum și cu ce se face războiul. Cardinalul cum auzi aceste cîrtiri ale ostașilor, se îngriji foarte, și îndată, lăsînd în tabără numai pe pretorieni și trupele mercenare, dete la toate celelalte oști voe de a se întoarce pe la casele lor [43]. Asfel, nu oarba încredere în Mihai vodă, ci temerea sa de cîrtirile oștenilor săi făcu pe cardinal a strica lagărul și a se dezarma deocamdată.

VIII f.29

În vremea aceea sosi în Ardeal la Alba-Iulia (20 aug. 1599) germanu Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunțiu apostolic pe lîngă cardinalul [44]. Aceste fusese, cum știm, în aceeași calitate în Polonia, unde, din reaua-credință a lui cu care se purtă, își trase hula tutulor, și polonezii făcură un joc pe numele lui, ce însemna spin rău, zicînd : „Niciodată nu poate fi spin bun, măcare deși ar fi trimis de la Roma" [45]. El era într-adevăr un ambițios și intrigant mare, căutînd prin toate chipurile a dobîndi pălăria de cardinal, ce foarte mult o dorea. După o ședere de cîțiva ani în Polonia, desperînd de a-și vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, pe care teatru atunci se petrecea multe intrigi. El dorea în tot chipu, să cîștige favorul împăratului, ca printr-însul să dobîndească cardinalatu [46]. El se sili a face pe Andrei Báthory să înțeleagă cît este de urît și ocărîtor pentru dînsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu turcii împotriva creștinilor și a papei; că el trebue a se teme de mînia papei și a sfîntului colegiu și de răzbunarea împăratului și a tutulor creștinilor. / El îi făgăduia încă f.29v că va mijloci la papa ca să-i dea voe a se căsători, ca să nu se stingă familia Báthoreștilor. /

---

42 Bisselie.
43 Bethlen, t. IV, p. 303—304.
44 Istvánfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 288; Piasecius, p. 205; Engel, t. I, p. 249.
45 „Nonquam erit bona spina, licet mittatur de Roma" (Piasecius, p. 200).
46 *Ibid.*

f.29 Un analist ungur dupe atunci, anume Szamosközi, pretinde că prinţul Andrei se lăsă a se convinge de aceste cuvinte ale lui Malaspina şi se făgădui că va strica alianţa cu turcul, cu atît mai mult că aceştia pretindea ca să le dea înapoi cetăţile de margine Lipova, Ieneu şi alte treceri vecine. Zicea numai că temîndu-se de împotrivirea lăcuitorilor, voia ca să ţie acesta secret pînă la epoca adunării dietei[47], iar pentru încheerea acestei alianţe, porni îndată pe Ştefan Cacasiu la împăratu[48];/ şi că apoi, chemînd la sine pe solii turci, le declară că voeşte război cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observînd că ceilalţi analişti tac despre aceasta şi că solii săi lîngă sultanul, Nicolae Gavay şi Francis Budai, nu se întoarseră de la Poartă decît după intrarea lui Mihai-vodă în Ardeal./

f.29/30 Urma însă ne va arăta că / Andrei Báthory nu era de loc sincer în făgăduelile sale. O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta de hotărîrea lui d-a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky, cerînd poveţi şi protestînd de voinţa lui de a ţine cu Polonia. Zamoisky îi răspunse, în 23 septemvrie (1599), ca să se grăbească a trimite o ambasadă la staturile Poloniei, cerînd protecţia lor pentru dînsul şi pentru provinţia sa[49]. Este adevăr că toţi actorii acestii scene umbla căutînd a se înşăla între sine unii pe alţii : Andrei Báthory înşăla pe împăratul, pe Mihai, pe Basta şi pe Malaspina ; împăratul înşăla pe cardinalul, pe al căruia trimis, Cacasiu, îl priimi foarte bine la Pilsna, unde se dusese, şi-i dete nădejdi că va închea în curînd tractatul cerut, şi într-aceeaşi vreme trimitea instrucţii tainice la Mihai vodă şi la generalul Basta, ca să se înţeleagă împreună spre a intra cît mai în grab în Ardeal şi a goni d-acolo pe cardinalu. El încă înşăla şi pe Mihai vodă, lăsîndu-l a nădăjdui mult, dar bine hotărît a se sluji de dînsu ca de un instrument şi a nu-l lăsa a se întemea în stăpînirea Ardealului. Mihai vodă căuta a înşăla pe cardinalul şi într-aceeaşi vreme voia a înşăla pe Basta, intrînd în Ardeal înaintea lui, cum şi pe împăratu, fiind hotărît a păstra această ţară supt cîrmuirea lui. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobîndi el, iar nu Mihai, cîrmuirea Ardealului ; în sfîrşit Malaspina
f.31 umbla să înşăle pe toată lumea, vînînd în toate părţile mult / dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra — deşi în ziua de astăzi, cînd ideele morale sînt mult mai dezvoltate, este oarecum ertat, decorîndu-se cu numirea de diplomaţie şi înşălăciune de război — datoria istoriei, această conştiinţă a neamului omenesc, este de a-l osîndi. Mihai vodă, din toţi, este mai lesne de ertat ; el era ameninţat cu viclenie în cîrmuirea şi patria sa şi era nevoit a se apăra cu aceleaşi arme cu care era izbit ; ambiţia lui încă avea un scop mult mai nobil şi mai înalt decît a celorlalţi ; el ţintea a regenera naţia sa.

IX

Mihai vodă, aflînd de tabăra cardinalului de la Sas-Sebeş, trimise în Ardeal pe banu Mihalcea, sfetnicul său de-aproape, şi pe George Raţ,

---

[47] Bethlen, t. IV, p. 304–310.
[48] *Ibid.* ; Istvánfi, p. 452.
[49] Bethlen, t. IV, p. 317.

sîrb cu neamul și cu numele, spre a cerceta puterile și gîndurile lui Andrei. Sosind lîngă acest prinț ei îi declară că Mihai vodă voește să năvălească în Bulgaria, în vreme ce Ibraim-pașa războia în Ungaria, după cum făcuse cu izbîndă în anul trecut, și că ar dori pentru aceasta să nu i se întîmple în lipsă vro primejdie din partea Ardealului. Cardinalul încredință pe trimiși că Mihai vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nici o stînjenire la întreprinderile sale; pe lîngă acest răspuns, trimișii raportuiră lui Mihai că în tabăra de lîngă orașul Sas-Sebeș Andrei avea numai niște pretorieni și oarecare oști mercenare, iar oastea țării din pricina sărbătorilor [se licențiase] * și fiind fără grijă de vrăjmași.

În acele zile, Mihai vodă trimise lîngă Rudolf cezarul unul din boerii săi, anume Stoica, boer ales, înțelept și de cinste al țării, ca să dea poruncă lui George Basta cu oștile sale ca să se unească / la Casovia cu garnizoanele f.32 germane și, cu Ștefan Bocskai, împreună cu oștile Varadinului, să cază cu toții asupra Ardealului, în care el, Mihai, va năvăli într-aceeași vreme, și asfel Andrei, silit fiind a-și împărți oștile, să nu poată respinge și pe unul și pe celălalt dușman. Cezarul trimițînd pe Stoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa de la vice-craiu de la Casovia. Cu toate acestea, trimise cărți lui Moise Szekeli, căpitanul Szathmarii, poruncindu-i d-a da la vreme tot ce va fi trebuincios [50]. Generalul său George Raț aduse încă lui Mihai o sumă de bani din partea împăratului și el se puse atunci a-și aduna oastea și a-și pregăti expediția ce avea în gînd, răspîndind mereu vorba că se gătește împotriva turcilor [51].

Autorii contimpurani vorbesc asfel de armata lui în această epocă: „Slujesc de soldați acestui voievod, afară de români, a căror vitejie o cunosc bine turcii din vremea viteazului lor căpitan Dracola, mulți unguri, ardeleni, cîțiva arnăuți, greci, bulgari și sîrbi. Are puțini pușcași, de care se află în lipsă și ardelenii, căci aceste popoare și mai seamă ungurii se bat mai voios cu săbiile și călări cu sulițile, și cu mare îndrăzneală arăt fața la vrăjmași" [52]/.

Mihai își iubea ostașii și cea dintîi a lui îngrijire era pentru dînșii. f.32v Totdauna în mijlocul lor, făcîndu-le necurmat căutare, cercetînd trebuințele lor, arătîndu-le familiaritatea unui camarad, cînd vorbindu-le cu puterea și mărimea unui domn, cînd cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate națiile alerga cu entuziasm supt steagul unui erou care le făgăduia biruinți slăvite, căci ei știa bine că el își ține făgăduiala și înfocarea lor era așa de mare cît și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor izbuti. Ei era mîndri de dînsul și mîndri de ei înșiși, gîndind că fac parte dintr-o armie nebiruită. Românii, precum și moldovenii, îl urma îmboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atît de glorioasă și făgăduiala a o face pe atît de mare. Sîrbii, bulgarii, grecii, arnăuții alerga la dînsul ca către un înger de libertate și de mîntuire pentru neamul lor. Cazacii, polonezii, ungurii se întocmea supt steagul lui, unii povățuiți prin admirarea lor pentru un

---

* Loc alb în manuscris. [Nota edit.].
[50] Bethlen, t. IV, p. 314–317.
[51] Bethlen, t. IV, p. 319.
[52] Lazaro Soranzo, p. 147.

mare erou, alții împinși prin dragostea războiului și a foloaselor ce aducea
ostașilor, alții, ca mai toți vitejii, căci inima lor era aprinsă de acea nobilă
dragoste a gloriei, care împinge pe om la moarte ca să dobîndească ne-
murire [53]. /

f.32 Într-aceea, în cursu lui septemvrie, Mihai vodă trimise alți doi
boeri, anume unul vistierul Damian și celălalt Preda, ca să ceară, în numele
f.33 lui, o trecere sigură prin mijlocul Ardealului în Ungaria, / unde îl cheamă
împăratu în ajutor împotriva puternicului Ibraim pașa, făgăduind a trece
prin Ardeal fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalu răspunse că nu crede
că vro primejdie așa mare amerință creștinătatea, încît să aibă trebuință
de ajutorul lui Mihai, îndemnîndu-l în orice caz a trece mai bine cu armia
sa Dunărea, în Bulgaria, după cum îi era gîndul, și va face prin aceasta
o diversie mult mai folositoare creștinilor [54].

D-abia se întoarseră acești boeri lîngă Mihai vodă și el trimise din
nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovii, și pe George Raț, căpitanul
gvardiilor sale, spre a-i vesti că, după povața ce i-a dat el, este gata să
treacă Dunărea spre a pustii Bulgaria [55]. Dar cu toate acestea, Andrei
nu se încrezu și porni la Mihai pe George Palatici, om foarte dibaci, ca să-l
încredințeze că pacea încheată cu turcii și cu tătarii este numai o prefacere,
pînă să-i vie bine a se declara dușmanul lor, aceea ce nădăjduiește a o
putea face curînd; și că el voește a cultiva cu dînsul sfintele drepturi
a unei bune vecinătăți și a unui prieteșug nesiluit. Mihai, care știa acum
ce temei au cuvintele lui Andrei, răspunse că și el voește să trăiască în
bună unire cu prințu Andrei. Mihai lucră cu atîta taină, încît, împărțin-
du-și armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palatici să vază fără numai
trei sute pedestrași din gvardiștii săi [56]. Întorcîndu-se lîngă cardinalul,
f.34 Palatici îi raportă răspunsul lui Mihai, adăogînd / că n-a văzut la dînsul
nici o pregătire de război [57].

Cardinalul, sigur acum că Mihai va sta în liniște și că a cîștigat asfel
timpul trebuincios pentru înființarea proectelor sale, crezu că va putea
acum a-și căuta și a se desface de împotrivnicii săi dinlăuntru și a răzbuna
uciderea fratelui său Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de prinț el jurase,
pentru dînsul și pentru fratele său Ștefan, uitare desăvîrșită și că nu va
căuta nici răzbunare, acum umbla a prigoni supt alte pricinuri pe acei
ce-i credea ca sfătuitori ai acestii ucideri; asfel era Ștefan Bocskai, Gaspar
Corniș, George Ravazdi și alții. Puind pricină că Bocskai nu a intrat în
Ardeal cînd a fost chemat, cardinalul ocupase cetățile Deva și Gorghiu,
ce era în stăpînirea lui Bocskai. Asemenea Ștefan Báthory trăgea la ju-
decată pe sus însemnații sfătuitori ai osîndei lui Baltazar, cerînd ca să-i
f.35 întoarcă starea acestuia, ce Sigismund Báthory / o împărțise între dînșii.
Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 oct. (s.n.), ziua Sf. Luca,
la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale lui și ale fratelui
său [58]. În vremea aceea Sigismund Báthory, după o petrecere d-abia de

---

[53] A cita pe Campana, p. 49.
[54] Istvánfi, p. 453; Bethlen, t. IV, p. 320.
[55] Istvánfi, p. 453.
[56] Bethlen, t.IV, p. 322.
[57] Bethlen, t.IV, p. 322.
[58] Bethlen, t IV, p. 323–326.

cîteva luni în Polonia, scrise cardinalului că i s-a urît cu traiul în țară streină și dorește a intra în Ardeal, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temîndu-se cu tot dreptul de un om atît de neastîmpărat, îi răspunse printr-un catren (în patru versuri), povățuindu-l a sta liniștit, și îi refuză cererea [59].

X

Într-aceea Ieremia vodă din Moldova făcu știre cardinalului că Mihai vodă voește a intra în Ardeal cu oști grele. Și tot într-o vreme, Ioan Maro, sîrb de neam, dar născut și crescut în Ardeal, care cunoscînd bine limba românească și latinească, se afla în slujba / lui Mihai vodă ca secretar și f.36 cunoștea proectele lui, scrise cardinalului că să nu crează încredințările lui Mihai, căci el are de gînd a năvăli în Ardeal și a coprinde această țară, pentru care sfîrșit își adună toate oștile [60]. Andrei Báthory porni îndată la Mihai vodă în solie pe Tomas Csomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proectele lui Mihai [61]. / Csomortany sosi f.36ᵛ la București spre sîmbătă seară, 11 octombrie, și îndată avu audiență de la Mihai vodă, și după cîtăva vreme de vorbă, luînd cuvîntul domnului, se întoarse a doua zi, duminecă, către cardinal cu un răspuns pacinic [62]. / Despre această solie analiștii contimpurani se deosebesc între sine. f.36

Cronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul însărcină pe Csomortany, a spune lui Mihai a-și lăsa țara și scaunul, căci apoi de nu, va fi izgonit de dînsul și de turci și va încăpea în mîna acestora [63]. Se vede că cardinalul își dete asfel pe față gîndirea sa, sau pentru că credea că, peste puțin va fi în stare a o pune în lucrare, / fiindcă îi sosise acum niște cete de polonezi și moldoveni într-agiutor [64]./ f.36ᵛ sau că a vrut a speria pe Mihai și a mai dobîndi un repaos pe cîtva timp. f.36 Aceiași analiști unguri spun că Mihai vodă, auzind vorbele lui Csomortany, se înfuriară și era cît p-aci a da morții pe aducătorul acestii obraznice / solii, dar că, stăpînindu-și mînia, el gîndi că e mai bine a respecta dreptul f.37 gintelor și a căuta a răzbuna acest afront asupra lui Andrei, de la care i-a venit decît asupra solului. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsă a descoperi pe fizionomia lui nici un semn care să-i arate cugetul. Asfel, acest minunat bărbat știa, cînd vroia, a se stăpîni pe sineși și a-și învăli asfel proectele, încît nimei să nu le poată pătrunde [65].

Dar un alt analist, Ambrosie Simigianus, pretinde: că Andrei propuse lui Mihai a-i da azil în Ardeal dacă turcii vor voi a-l goni din Țara Românească, și pînă să-și facă pace cu dînșii; că Gaspar Corniș, dușman cardinalului, răstălmăci altfel vorbele acestuia — în înțelegere fiind cu Csomortany, care și el era tainic partizan al lui Mihai, în slujba

---

[59] *Ibid.*, p. 326.
[60] Bethlen, t. IV.
[61] Bethlen, t. IV.
[62] Bethlen, t. IV. După scrierea lui Ioan Csindi, ungur vestit, ce slujea atunci în oastea lui Mihai vodă.
[63] „Mag. ist.", t. IV, p. 292; Bethlen, t. IV, p.329.
[64] Bisselie.
[65] Bethlen, t. IV, p. 330. După analistul Ștefan Szamosközy.

căruia comandase nişte oştiri — puse pe acesta a spune lui Mihai că, i se
f.38 porunceşte d-a eşi îndată din Ţara Românească, / altmintrelea va fi prins de turci, fiind el o stavilă între alianţa cardinalului cu turcii.

Simigianus ca şi Szamosközy bănuesc că Gaspar Cornis cu Pancratie Sennyei, unul din senatori, şi cu mulţi alţi din cei mari ai Ardealului, mai cu seamă din cei compromişi cu Sigismund Báthory în uciderea nobililor la 1594, temîndu-se d-a cădea jertfă lui Andrei şi Ştefan Báthoreşti, chemară pe Mihai-vodă a intra în Ardeal. Cel din urmă analist pretinde că adesea mulţi au auzit pe Gaspar Cornis zicînd: „Cînd tai un cap din Báthoreşti, îndată se iveşte altul în loc, dar voi face asfel de bine că m-oi mîntui pentru totdauna de această peire”[66]. Aceste învinovăţiri, precum şi altele ce vom vedea mai la vale, nouă, dupe cum şi altor istorici unguri şi streini, nu ni se par destul de temeinice ca să putem închea şi acuza pe Cornis şi pe soţii lui de trădare către neamul lor. Fără îndoială că aceştia nu iubea pe cardinalul, de care avea a se
f.39 teme, dar mai toţi ungurii simţea ca dînşii; şi de la / simtimentul de ură pînă la trădare e încă mult.

XI

Mihai vodă, iarăşi, nu avea trebuinţă de ajutorul unor trădători dintre nobili, cînd avea în parte-i pe toate popoarele Ardealului. Românii, poporul cel mai numeros dintr-această ţară, de mult aţintise ochii spre dînsul cu credinţa nădejdii şi îl aştepta ca pe un mîntuitor, spre a-i scăpa de tirania aristocraţilor unguri. Într-adevăr, printr-o fatalitate a lucrurilor, asuprirea ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor români se adăoga într-o progresie crescătoare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei. Într-o cronică săsească dupe acele timpuri, citim, la anul 1592, acestea: „Foarte adevărat este ceea ce zice Livie (în cartea IV, decada 4), îmbuibarea cu zgîrcenia sînt ciumele care răstoarnă toate împărăţiile cele mari. În ambele acestea se deprindeau nobilii foarte tare, mai ales Cîndieştii atîţia bani storceau de la iobagi, încît nimănui nu-i era ertat a lua bani
f.40 împrumut sau alte soiuri de hrană / decît numai de la ei. Apoi vinurile ce le da iobagilor era foarte acre, fără gust şi nici de o treabă; asemenea şi grîul era muced şi tărîţos, şi totuşi cu preţ mare; carnea de bou, de oae, sau era de vită bolnavă, sau de mortăciune, pe care iobagii, măcar că nu le putea nici gusta, era siliţi a le plăti cu preţ destul de mare; nu căuta nime la milă, nu la sărăcia plebei cei mai ticăloase, nu la D[umne]zeu, ci făcea fiecine ce voia. Fiecare era crai sau principe etc.

Cîndeştii, spre a-şi asigura lucrurile sale, trimitea scrisori în toate părţile, ca principii, pe aceştia îi urma alţii, astfel încît şi cei mai trenţuroşi nobili deprindeau tiranie şi răutate asupra sărmanilor ţărani ş.c.l., ş.c.l. Te uiţi, doamne, şi rabzi! Faimos a fost şi Francis Alardi, ce locuia la Murăş lîngă Sîn Paul, şi bătrînul Bogatie, cămătari şi sfărnari foarte avuţi, carii au întreprins cea mai mare tiranie cu ticăloasa plebe”[67]. /

---

[66] Bethlen, t. IV, p. 330—332.
[67] *Cronica* lui Fuchsie, p. 100.

Aceste se urma la 1592, înaintea războiului. De 7 ani de cînd urma f. 41
neîncetat războiul, chinurile şi nevoile românilor crescuseră peste măsură, încît inima lor acum fierbea de dorinţa d-a-şi vărsa focul răzbunării peste capetele tiranilor lor, domnii Ardealului.

Deosibit de români, pe care în lipsă de alte pricini, legătura sîngelui i-ar fi silit a sta mai bine cu fraţii lor din ţară decît cu neam strein, chiar saşii şi săcuii era cu totul în favorul lui Mihai vodă. Oraşăle săseşti, ostenite şi nemulţumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împăratul Germaniei, spăimîntate încă/ de cîtava vreme de ura cea mare ce f. 42
le hrănea cardinalul şi de ţintirile lui d-a-i reduce cu sila la legea papistăşească — dupe făgăduiala ce dedese papei, nădăjduind a intra asfel în favorul acestuia — sau a-i stîrpi cu totul — se pleca bucuroşi către Mihai vodă, care zicea că coprinde ţara pentru împăratul. / Ei aflaseră f. 42v
că la Alba se şi ridicase în piaţă 7 ţepi, în care Andrei vroi să tragă pe cei 7 judecători saxoni înainte de 18 octomvrie, ziua hotărîtă pentru deschiderea dietei, la care aceştia trebuia să se afle. Albert Hull, comitele saşilor şi unul din cei mai mari din bărbaţii lor, descoperind acest groaznic proect, hotărî a-şi mîntui compatrioţii de tirania unui popă crud şi fanatic. El se grăbi a scri lui Mihai, rugîndu-l a grăbi a veni în agiutor, făgăduind a răscula toată naţia în favoru-i [68].

Mihai, spre a le da dovadă de încrederea sa într-înşii, alesese pe Christofor Herzely, cetăţean de la Braşov, frate cu judele acelui oraş, pe care îl trimisese la Praga la împăratul cu cărţi în care se trata de gonirea cardinalului din Ardeal. Se zice că Herzely făcu această călătorie supt pretext de comerciu şi că Mihai dete lui Herzely pentru drum 100 galbeni de aur, şi împăratul, după ce l-a răsplătit cum se cade, îl trimise înapoi la Mihai [69].

Săcuii asemenea, dupe cum ştim avea o ură fieroasă împotriva nobililor şi mai ales asupra familiei Báthoreştilor. / Purtarea cea înşelă- f. 43
toare a acestora, dîndu-le libertatea cînd avea nevoe de dînşii şi răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscoală a lor (1596) fusese pedepsită îi făcuse nerăbdători de a scutura jugul, stînd a da mînă de ajutor oricărui duşman al casei Báthoreştilor.

Aşa, toate popoarele Ardealului ura pe cardinalul, aştepta cu nerăbdare şi sta gata a ajuta pe Mihai spre a răpi din mînă-i ţara Ardealului. Mihai, dar, în Ardeal, era nădejdea şi sprijinul intereselor popoarelor împotriva aristocraţiei şi a domnirei ungureşti. Vai ! pentru ce necunoscu el această frumoasă misie şi trase asupră-i pedeapsa meritată acelor ce calcă menirea cu care providenţa i-a însărcinat ! /

Dar afară de popoare, ştim că o mare parte din cei mai mari nobili f. 44
ai Ardealului, nemulţămiţi de Báthoreşti, chema în dorinţa inimei lor pe Mihai ; deşi, în lipsă de dovezi temeinice, nu credem că această dorinţă a mers pînă la trădare şi că ei ar fi înlesnit cu ceva la triumful lui Mihai.

Asfel, cursoarea ce tîra pe Mihai şi îl împingea în Ardeal, era puternică, nebiruită, providenţială. /

---

[68] Seivert, p. 186 şi 187.

[69] Bethlen, t. IV, p. 332.

f. 45

XII

A doua zi, după pornirea lui Csomortany spre Ardeal, luni în 13 octomvrie 1599, Mihai vodă adună la Ploeşti o parte mare din oştile sale. Toată gloata ostaşilor români şi sîrbi era aşăzaţi în piaţă şi pe uliţi, iar călăreţii gvardiei sale, numiţi curteni, şi o ceată de cazaci şi de polonezi îi răspîndi împrejurul oraşului. Generalului Baba-Novac, care avea supt comanda lui 5 000 oameni pedestrime precum şi pe haiducii din Ungaria, îi dete poruncă de a-şi întocmi ostaşii săi armaţi în cinci rînduri, din piaţă pînă la curtea palatului domnesc. Asfel fiind posturile aşăzate, aduseră înaintea lui Mihai mai întîi pe viteazul George Mako cu ceilalţi căpitani de oaste, Ştefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiş şi pe toţi ofiţerii unguri ce slujea în armata sa. Domnul le luă mîinile lor în ale sale şi-i puse să jure că-l vor urma oriunde îi va povăţui, mai ales în espediţia ce el pregătea, că vor asculta şi vor îndeplini toate poruncile sale şi că nu vor trăda steagul său nici de faţă, nici într-ascuns. După ce dete asfel drumul lui Mako şi oştilor sale, aduse asemenea de la satul Floreşti 500 călăreţi unguri comandaţi de Dimitrie, ce-i zicea cel Mare, şi de locotenenţii săi Georgie Horvath, Ioan Kiş, Petru Kidel, Ioan Sindi şi cîţiva alţii. El aduse încă şi pe beşlii, de care avea două sute în oastea lui. Această ceată de călăreţi, supt această numire turcească, era întocmită de Mihai vodă. Ei avea o plată deosebită şi ajunseră fruntaşii vitejilor. Capul lor era Ştefan Petnahazi. Mihai vodă îi aduse pe unul după altul f. 46 spre a face jurămîntul. Fură unii care / se îndoiră puţin a face un jurămînt orb şi cam nehotărît. Către care întorcîndu-se Mihai, le zise cu oarecare asprime : „Faceţi, căci datoria soldaţilor este a urma pe general, iar [nu] a generalului a urma pe soldaţi ; mie se cade a porunci, vouă a asculta !”.

Mihai, căutînd mereu a ţine cît mai ascuns proiectul său, răspîndise vorbe, ca mai nainte, că această gătire de război se face asupra turcilor. Dar o seamă de boeri pătrunseră proiectele sale. Era mulţi din boerii săi cei mai iubiţi, cărora nu prea plăcea ţintirile *ambilor Mihai*, cum se zicea atunci, adecă ale domnului şi ale banului Mihalcea, care mereu aţîţa ambiţia şi pofta de domniri şi de coprinderi a domnului. Aceşti boeri iubea ţara şi pe domn, dar voia să vază pacea şi se împotrivea espediţiei în Ardeal, ca una care poate avea pînă la urmă sfîrşit rău, aţîţînd mulţi duşmani asupra ţării şi zădărnicind nădejdea de a o vedea împăciuită f. 47 şi culegînd rodul de atîta / sînge vărsat. Între aceşti boeri era şi Teodosie logofătul, boer bătrîn, ales, de cinste, şi priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banului Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal, lîngă cardinalul, f. 47ᵛ acest boer vru să facă o silinţă spre a întoarce pe Mihai vodă / din hotărîrea f. 47 sa d-a intra în Ardeal. / [El] trase în gîndul [său] pe soţia lui Mihai, doamna Stanca *. Era o femee aleasă această doamnă, ale cării calităţi chiar duşmanii soţului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entuziaste. Bună, blîndă, supusă, înger de mumă şi de soţie, ea adesea domolea iuţimea şi asprimea caracterului soţului său, şi într-aceeaşi vreme inimă eroică, ea împărtăşea de multe ori primejdiile bărbatului său, însoţindu-l în războae şi pînă pe cîmpul bătăliilor stînd la coasta lui. Ca logofătul Tudosie, ea nu iubea pe banul Mihalcea, pe care îl învinovăţea

---

* În manuscris „doamna Florica”. [Nota edit.].

că sfătuește rău pe domn. Fie un presimtiment de nenorocirile ce coprin-
derea Ardealului / va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupuluri f. 48
nobile și poruncite oricărui e în poziție d-a asculta numai glasul inimei
sale, fără a avea alte datorinți mai înalte a împlini, ei i se părea că e
nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima stăpînită de aceste
simțiri, ea se duse lîngă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrămi a-l
întoarce din hotărîrea sa. Ea îi aduse aminte azilul ce le dedese Ardealul
atunci cînd erau amîndoi pribegi, prigoniți de tiranul Alexandru, ajutorul
ce îi dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pre urmă spre
a mîntui țara de năvălirea lui Sinan pașa; și îl jura pe D[umne]zeu, pe
sf. Mihai și pe Sf. Nicolae, patronii casei lor, d-a nu purta războiul într-o
țară de la care priimise numai bine, / spre a nu trage asupră-i osînda f. 49
nemulțămitorilor [70]. Înfocatele și elocuentele cuvinte, precum și lacrămile
ei fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărîrea soțului său. Și oare s-ar
fi căzut ca el să lase tocmai acum, în minutul d-a o îndeplini, o idee care
de multă vreme frămînta în inima sa? În ce oare se arăta el nemulțămi-
tor? Daca Sigismund Báthory l-a ajutat oarece prin creditul său spre a
căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin
cîte foloase biruințele sale a adus Ardealului și care sporiră gloria lui Sigis-
mund? Trebue oare a uita la cîte umilințe supuse Sigismund pe Mihai și
patria lui? Trebue a uita că pata rușinosului tractat de la 1595 nu era
încă ștearsă? Daca Sigismund a venit a-l / ajuta împotriva lui Sinan, nu f. 50
era oare spre a ajuta pe sineși și Ardealul, ce era deopotrivă amerințate?
Atîta numai că, în loc să aștepte pe turci în Ardeal, veni să-i întîmpine în
Țara Românească și feri prin aceasta Ardealul de pustiirile războiului.
Apoi, chiar de ar fi avut Mihai și românii datorie de a fi recunoscători
lui Sigismund, acesta mai cîrmuia acum Ardealul? Nu-l lăsase, pentru
peirea lui Mihai, în mîinile cardinalului; Acesta apoi nu era vădit de
dușman al nostru? Trebuia oare a-i lăsa timp a ne izbi și a ne pune în
stare d-a nu-i putea sta împotrivă? Și chiar de ar fi fost altfel purtarea
cardinalului, chiar de ar fi avut Mihai datoria de a se arăta recunoscător
către dînsul, recunoștința personală a unui domn poate oare stinge dreptul
și datoria unei nații? Putea el dezerta cauza națională pe care se făgăduise
a ajuta? Ardealul, / a cării gloată a populației sînt români, nu este el o f. 51
țară românească? Trebuea oare a mai lăsa în stăpînirea ungurilor toată
această țară care, după dreptul naturei și dreptul oamenilor, este a ro-
mânilor? / Mai ales cînd chiar populația de alt sînge îi chema? f. 51v

Ce fiindcă ne tragem din acel glorios popor, stăpîn al lumei, care
întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în cartea
istoriei omenirei, fi-vom noi osîndiți a trăi alături frate cu frate în veci
strein unul de altul? Sîntem noi osîndiți a ispăși mărimea strămoșilor
noștri și jugul supt care ei osîndiră lumea, trăind vecinic izolați unul de
altul supt un deosebit jug barbar? D[umne]zeu nu ne-a dat și nouă oară
un același drept ca celorlalte nații și o aceeași datorie, o misie a împlini
în omenire? / Dar întreprinderea de a crea unitatea națională e grea; f. 51
ea va ațîța mulți dușmani asupră-ne și curînd sau mai tîrziu ne va fi
fatală, precum fu lui Mircea, Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Ce, pentru
că o datorie națională, o datorie de viață și de moarte e anevoe, sîntem

---

[70] Bethlen, t. IV, p. 337–339.

oare în drept a ne apăra de dînsa? Se poate oare naşte ceva în lume fără jertfe şi dureri? Eroul va cădea într-adevăr supt această grea sarcină. El va adăoga un nume glorios mai mult la şirul martirilor unităţii naţionale; dar silinţele lui, sîngele său vărsat, pînă şi greşalele lui vor lumina calea generaţiilor viitoare, şi o zi va veni, cît de tîrziu, cînd ursitele glorioase ce el a visat pentru naţie se vor împlini. /

f. 52

XIII

Pîn-a nu intra în Ardeal, Mihai se chipzui a feri, în lipsă-i Ţara Românească de năvălirile turcilor. Spre acest sfîrşit, după spusa lui Bethlen, le trimise soli vestindu-le că povăţueşte o armie împotriva cardinalului, care a încheat pace cu împăratul, şi că se va sili în tot chipul a-l aduce la ascultare şi a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestii fabule în ochii turcilor, el lăsă în Tîrgovişte un ceauş însărcinat a priimi în lipsa lui un tribut pentru sultanul [71]. Adesea turcul ca şi Mihai au căutat a se înşăla unul pe altul prin asemenea fabule groase, la care nimeni nu putea crede. Şi fără îndoială că şi acum, daca turcii nu năvăliră în ţară, era mai mult din neputinţă, decît de încrederea în vorbele lui Mihai. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătăma decît caracterul său şi îşi trăgea asupră-şi, din partea duşmanilor săi, cu oarecare temei, învinovăţirea de a fi om viclean (rusé), prefăcut şi fără credinţă. /

f. 53 Înainte de a eşi din ţară Mihai aşeză pe bătrîna sa mumă, Teodora, pentru care era plin de dragoste şi de îngrijire, ca într-un loc de siguranţă, la monastirea Cozia, clădită în poalele Carpaţilor, ca să şază cîtă vreme va ţine războiul. Această bătrînă doamnă, care văzu şi presimţi cu inima nestatornica norocire a fiului său, fericirea şi restriştea lui, pînă şi tristul său sfîrşit, muri în aceeaşi monastire, cinci ani după această espediţie (1603).

Doamna Stanca *, neizbutind a întoarce pe soţul său de a întreprinde espediţia hotărîtă, vru a-l însoţi în Ardeal, şi împreună cu fiul său Pătraşcu, ce avea atunci 15 ani, a împărtăşi primejdiile soţului ei [72]. /

XIV

Mihai vodă nu se mulţămi, ca un general harnic, a învălui espediţia sa de cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operaţii a cărui idei strategice cu drept poate minuna. În înţelegere fiind cu saşii, sigur d-a trage pe săcui în parte-i, el hotărî a intra cu oastea principală pe la Văleni şi pasul Boza în Ardeal, a se aşeza între saşi şi săcui, a ţine pe aceia în supunere, a trage pe aceştia în partea lui şi a închide calea prin care ajutoarele de poloni şi de moldoveni putea sosi cardinalului [73]. Tot

---

[71] Bethlen, t. IV, p. 339; Engel, t. I, p. 251.
* În manuscris „doamna Florica" [Nota edit.].
[72] Bethlen, t. IV, p. 340.
[73] De Thou, t. XIII, p. 331; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik*, p. 160.

într-o vreme el trimise peste Olt, la Radu Buzescul și la banul Udrea, ca să sae și ei cu toate oștile Craiovei, ale Jiului și cu ale Mehedinților, să-i iasă înainte către luncile Sibiiului și, ocupînd acest oraș aliat, să ție calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardealului și punctul obiectiv al operațiilor / războiului [74]. f. 55

Asfel toate întocmind și prevăzînd, trei zile după depunerea jurămîntului oștilor, la 16 oct., Mihai vodă porunci ungurilor săi să meargă a tăbărî în poalele Carpaților ce despart Țara Românească de Ardeal. Acolo chemă în grabă toată mulțimea ostașilor, ce era împrăștiați prinpregiur în batalioane, puse prin glasul erolzilor de proclamă : / ca toate f. 55v trăsurile să rămie în urmă ; fiecare să-și poarte bagajul ; lucrurile cele mai grele să se încarce pre cai de cărăuși, puține trăsuri rămase pentru femeile și avuturile boerilor / ; ca să încarce lucrurile taberii pe cai ușori de munte, f. 55 lăsînd tot ce e greu de purtat ; că prințul Andrei a făcut pace și alianță cu turcul ; că oastea va trece prin Ardeal, căci cezarul i-a dat loc de întîlnire în Ungaria ; că el voește ca în această cale căpetenii și soldați să fie unul lîngă altul, soți de drum. Asfel poruncind, el se pune cu toată oastea a trece munții, îndreptîndu-se către pasul Boza. Înainte trimise o ceată aleasă spre a ocupa trecătoarele și a stăpîni strîmtorile, ca să nu lase pe dușman / să răstoarne pe drum copaci, lucru ce lesne se face f. 56 într-acele locuri, și asfel să-i tae drumul să-i întinză curse în strîmtorile de dincoace și, că de se va găsi, să le strice ca să înlesnească trecerea armiei. El se luă pe urma acestii cete cu atîta iuțeală, încît într-o zi și o noapte trecuse Alpii mai cu toate oștile sale, pîn-a nu merge încă vestea în Ardeal că el a pornit din Țara Românească[75]. Această extraordinară iuțeală dovedește lămurit că acest mare războinic, fu poate cel dintîi în Europa care simți zisa, comună acum, „că secretul tacticei stă în picioare".

Timpul uscat și arzător al verii trecuse, și acela al toamnei din acest an favoriza întreprinderea lui Mihai, căci nici cerul nu fu ploios, după cum adesea se întîmplă în această lună, de face pămîntul noroios, nici zăpada, nici frigul și nici o altă turburare a cerului nu întîrzie această espediție[76]. „Un geniu favoritor lui Mihai, împotriva ungurilor — zice Bethlen — îi făcuse tot lesne de îndeplinit. Drumurile nu era închise prin copaci răsturnați, nici apărate prin oștire; el nu întîlni nici o oaste care să-l oprească în cale și trecu Alpii / cu mai mare iuțeală decît odinioară f. 57 Anibal"[77].

XV

După ce a trecut munții, găsind un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor la trecerea din Țara Românească în Ardeal, numită Boza, Mihai vodă tăbărî acolo în acea zi, care era o sîmbătă [78] (18 octomvrie) [79].

---

[74] *Cr. română*, „Mag. ist.", t. IV, p. 293.
[75] Bethlen, t. IV, p. 343.
[76] *Ibid.*
[77] Bethlen, t. IV, p. 344.
[78] *Ibid.*
[79] *Cronica* lui Fuchsic.

Îndată porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ştefan Haraly şi un alt Ştefan Dömös, toţi săcui de neam, ca să îndemne pe săcui la revoltă. Ajungînd lîngă concetăţenii lor, aceştia se siliră cît putură ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihai. Ei le făgăduiră mari răsplătiri şi mai ales o libertate temeinică, pentru care d-atîtea ori ei se sculaseră şi trăseseră asupră-le cumplite pedepsi de la prinţii Báthorieni şi cei mai dinaintea lor; ei îi povăţuiră d-a scutura acum acest jug nu numai ruşinos, dar şi nesuferit; să nu gîndească că vor fi în siguranţă de nu vor îmbrăţişa nici o parte, nici pe alta; să se socotească că lîngă Mihai vor fi îndată răsplătiţi prin redobîndirea libertăţii şi că n-au nimic a nădăjdui de la prinţul Andrei, un Báthory şi un popă; că mai bine este a scutura odată o nevrednică robire, decît a se lăsa a trăi vecinic supt împilare, ei şi neamul lor. Auzind aceste vorbe şi altele, secuii care locuia Csikul şi Gherghiul răspunseră că ei nu vor lua armele şi nu se vor duce la Mihai pînă cînd
f. 58 cetăţuia Verhegy, zidită dasupra capetilor lor de Ioan / Sigismund, ce fusese ales crai al Ungariei, nu va fi dărîmată; că dacă Mihai eşind biruitor, voeşte a priimi această condiţie şi să le dea libertatea, făgăduesc d-a alerga îndată lîngă dînsul şi d-a urma steagul său. Înştiinţîndu-se Mihai d-aceasta, priimi cererile lor, şi săcuii, cum aflară răspunsul domnului, se adunară în mare număr lîngă cetăţuia Varhegy şi o deteră pradă flacărilor; apoi vro mie dintr-înşii alergară la arme.

În vreme ce aceştia se gătesc a se duce lîngă Mihai vodă, sfărîmînd şi arzînd palaturile nobililor, ceilalţi săcui, în pilda lor, năvăliră cu atîta furie asupra palaturilor celor mari, încît mai nici unul nu scăpă de omor [80]. /
f. 58v Între aceste palate fură arse şi palatul şi posesiile lui Ion Böldi din săcuime, pe care cu greşeală spun unii că se arseră de Mihai vodă [81]. /

f. 58 Într-aceea, ridicîndu-şi tabăra de la Boza, Mihai o aşăză duminică (19 octombrie) lîngă Prasmar, oraş din Ţara Bîrsei sau ţinutul Braşovului[82]. Mihai vodă nevrînd a lăsa în urmă-i un oraş aşa de important ca Braşovul, care ar fi putut a-l izbi în spate, a ridica oştiri sau a-i tăia linia de comunicaţie şi proviziile [83], chemă îndată în cortul său pre cei mai de căpetenie ai oraşului, între care judele Valentin Kersely, om ales prin calităţile şi prin avuţiile sale, şi le zise ca să-i dea oraşul şi să-i jure credinţă, fiind mai bine pentru dînşii, a-l sprijini decît a-l mînia [84]. Judele se consultă cu magistratul oraşului şi, nu atît pentru orăşeni, cît pentru Ţara Bîrsei, ce le era supusă, hotărîră şi se învoiră cu toţii ca să facă pe voia lui Mihai, supt condiţie daca va coprinde ţara. Aşadar în 20 octomvrie,
f. 59 eşiră deputaţi din partea oraşului / Chirilă Greissing, senator şi bătrîn respectat prin părul său cel alb, şi prin înţelepciunea sa [85], împreună cu Luca Hirscher, oratorul comunităţii, şi cu alţi doi cetăţeni juraţi, însoţiţi şi de cîţiva soldaţi. Apropiindu-se ei de tabără, le eşiră întru întîmpinare cîţiva cazaci carii îi duseră la cortul domnului [86]. Ei îi prezentară un car cu cojoace, trebuincioase soldaţilor spre a se feri de frig, şi bucate multe,

[80] Bethlen, t. IV, p. 345, 346—347.
[81] Istvánfi, p. 483.
[82] Bethlen, t. IV, p. 347.
[83] *Ibid.*; *Cronica* lui Fuchsie.
[84] Bethlen, f. IV, p. 347.
[85] Bethlen, t. IV, p. 355.
[86] *Cronica* lui Fuchsie.

şi îl rugară să tracteze oraşul Braşovului cu milostivire, căci populaţia, fiind puţin războinică şi cu totul dedată la industrie, nu-l poate întru nimic vătăma[87]. Mihai le răspunse că ei, prin înscris întărit cu pecetea cetăţii, să se îndatoreze cu credinţă împăratului nemţesc, căci de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ţinutul ei. L-aceste cuvinte, deputaţii, văzînd primejdia, îşi cerură trei zile spre a se chipzui[88]. /

XVI f. 60

În noaptea acelei zile, luni spre marţi (20 spre 21 oct.), după miezul nopţii, pe o ploae şi o grindină grozavă, Mihai dete semnalul d-a rădica tabăra de la Prasmar[89] şi merse de tăbărî la Codlea (Zsunyog-szeg?)[90].

În ziua următoare (21 oct.), sosiră în tabără solii braşovenilor, anume Pavel Kertz, doctorul cetăţii, Mathei Fronius şi Ion Hirscher, juraţi, cu / cîţiva din sutaşi, / spuind că comunitatea n-a mai vrut a aştepta f. 60v/60 pînă în sorocul de trei zile ca să aducă răspuns şi că i-a însărcinat ca să roage pe Mihai-vodă a se mulţămi cu făgăduiala că-i vor fi credincioşi, de-l va ajuta D[umne]zeu a izbuti asupra lui Andrei; că de vreme ce le voeşte binele, după cum zice, să se îndure asupră-le şi să nu-i pue în primejdie de a peri prin răzbunarea lui Andrei[91]; cu toate acestea, ei făgăduia de acum a nu unelti nimic împotrivă-i, nici de faţă, nici pe ascuns, şi că vor sta în linişte desăvîrşită, numai şi domnul să fie binevoitor locuitorilor tîrgurilor şi locului din împregiur[92]. Mihai îi ascultă cu luare-aminte şi le răspunse asfel: / Văd că voi vă temeţi şi de mine şi de principele vostru, f. 61 şi nu fără cuvînt. Deci eu sînt mulţemit cu făgăduinţele voastre, numai să rămîneţi statornici"[93].

În 22 oct., Mihai trece cu toată oastea sa peste măgura Codlei, şi încă în aceeaşi zi ajunse la Şărcaia, o moşie de ale Braşovului[94]. Trecînd armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 mii de pasuri, nişte veliţi poloni din avangardă, întîlnind nişte negustori ce venea cu marfă, îi prădară şi îi uciseră[95]. Alţi soldaţi în cale aprinseră cîteva sate, între care Feldioara şi Măghiuruşul[96], prădară cîţiva preoţi şi rădicară mai ales toţi caii şi bucatele ce găsiră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiştii şi istoricii unguri a urla şi a se văita de fărădelegile oştirei lui Mihai, chiar şi astăzi, cînd armiile sînt bine disciplinate şi administraţia proviziilor organizată, / sînt foarte comune la o oştire care năvăleşte în pămînt f. 62 strein şi este nevoită a se hrăni cum şi unde va putea. Apoi îndărătnicia locuitorilor de a-şi ascunde bucatele mînia pe ostaşi. Mihai se silea cît putea a ţine în frîul disciplinei pe ostaşi, dar străşnicia lui nu putea vedea şi pedepsi tot. Aşa, cînd plecă oastea din Prasmar, nişte ostaşi puseră foc

---

87 Bethlen, t. IV, p. 356.
88 *Cronica* lui Fuchsie.
89 Bethlen, t. IV, p. 358.
90 *Cronica* lui Fuchsie.
91 *Ibid.*
92 Bethlen, t. IV, p. 356.
93 *Cronica* lui Fuchsie.
94 *Ibid.*
95 Bethlen, t. IV, p. 358.
96 *Cronica* lui Fuchsie.

tîrgului. Mihai cum aflǎ, sǎri şi puse oamenii sǎi sǎ stingǎ focul, „jurîndu-se
— spune o cronicǎ vrǎşmaşǎ lui — cum cǎ cu voia lui nu se fac acestea,
însǎ el nu e în stare a ţine în frîu o astfel de mulţime de ostaşi furioşi [97].
El aflǎ mai apoi cǎ nişte ostaşi izbiserǎ castelul de la Heltii şi era p-aci
sǎ-l coprinzǎ şi îndatǎ trimise poruncǎ straşnicǎ de-i opri de la aceastǎ
întreprindere [98]. Aceste sînt destule spre a nimicnici neruşinatele hule
ale istoricilor unguri, care învinovǎţesc pe Mihai nu numai cǎ n-a fǎcut
nimic spre a înfrîna ostǎşimea, ci încǎ a îndemnat-o „la hoţie, tîlhǎrie,
f. 63 pustiire, aprinderi şi omor" [99]. Era cu greu, într-adevǎr, / a nu se întîmpla
oarecare eccesuri şi a pǎstra o straşnicǎ disciplinǎ într-o armie numeroasǎ,
compusǎ în mare parte de ostaşi mercenari de feliurite naţii. Spre a-şi
închipui cineva ce fel era armiile atunci, trebue sǎ-şi aducǎ aminte cum
era ele cîţiva ani mult mai în urmǎ, în rǎzboiul de 30 ani. Armia lui Mihai
trebuia sǎ semene cu acea împǎrǎteascǎ a vestitului Wallenstein.
f. 63v În 23 oct., Mihai / scoase afarǎ o proclamaţie, vestind cǎ el a venit
ca sǎ ţie pe locuitorii Ardealului în credinţa şi supunere ce ei juraserǎ
mai nainte împǎratului şi a scoate din scaun pe Andrei Báthory, care,
lǎsînd partida creştineascǎ, va sǎ predea Ardealul turcilor. Dup-aceea el /
f. 63 porni de la Şǎrcaia spre Fǎgǎraş, „nevǎtǎmînd pre nime — zice aceeaşi
cronicǎ citatǎ mai sus — nici prǎdînd satele, pentru cǎ de bunǎvoe, îi
deterǎ cele trebuincioase spre hranǎ", şi chiar într-aceeaşi zi ajunse la
f. 63v Cherţişoara [100]. În cale, în toate pǎrţile Mihai / revoluţiona popoarele şi
îi silea, mai ales pe saşi (pe care nu voia a-i lǎsa în urma sa în stare de
a se arma), a se uni cu armia sa [101]. /
f. 63 Mihai fǎcea toate cu o grabǎ mare, încredinţat fiind cǎ Andrei se
aflǎ cu totul fǎrǎ putere, încît el credea cǎ, silind la drum, îl va putea
ajunge pîn-a nu apuca el a-şi strînge armia şi cǎ lesne îl va putea nimic-
nici [102]. /

f. 64

XVII

La Alba-Iulia, dieta se adunase chiar în aceeaşi zi în care Mihai-vodǎ
tǎbǎrîse în strîmtorile Alpilor. Ea se apucase îndatǎ, dupǎ cererea prinţului,
de a face proces lui Bocskai, care nu vroise a se înfǎţişa în persoanǎ îna-
inte-i, dupǎ cum fusese citat. Dupǎ douǎ zile, iatǎ soseşte un curier trimes
de Valentin Herschely de la Braşov cu cǎrţi cǎtre cardinalul, pe care
deschizîndu-le sfetnicul sǎu Gaspar Corniş, vǎzu cǎ se vesteşte cǎ deocam-
datǎ tot e liniştit şi sigur, afarǎ numai cǎ s-a vǎzut rǎtǎcind într-o trecere
în vecinǎtatea Bozii nişte companii de veliţi polonezi, dar cǎ ei nu fǎcuserǎ
nici un rǎu nici oamenilor, nici vitelor, şi cǎ de se va întîmpla ceva mai
însemnat o vor face îndatǎ cunoscutǎ. Dar curierul care adusese scrisorile,
cînd eşise din Braşov, vǎzuse avangarda lui Mihai întinsǎ de bǎtae în
preajma oraşului. Ajungînd la Alba-Iulia încǎ galben de fricǎ şi socotind
f. 65 cǎ în cǎrţile sale / se pomeneşte de nǎvǎlirea lui Mihai, nu spuse nimic

[97] *Cronica* lui Fuchsie.
[98] *Ibid.*
[99] Bethlen, t. V, p. 357.
[100] *Cronica* lui Fuchsie.
[101] Bisselie, t. XI; Ortelius, p. 452.
[102] Bethlen, t. IV, p. 349.

lui Gaspar Corniș, dar răspîndi această veste printre orășeni, încît tot orașul se umplu și ferbea pe uliți vorbind de aceasta, cînd cei mari nu știa încă nimic. Un căpitan de călăreți pretoriani, anume Gaspar Libek, ducîndu-se la Corniș, îi făcu cunoscut zgomotul răspîndit în oraș de curier. „Ajută-ne, doamne!" strigă Corniș tremurînd l-această groaznică știre, și îndată, aducînd înainte-i pe curier, se asigură de adevăr și, după ce îl mustră rău, alergă la prințul Andrei spre a-i spune primejdia ce îl amerință. Cine ar fi văzut turburarea și spaima lui Corniș atunci s-ar fi încredințat că acest om nu putea fi trădător, dupe cum l-a bănuit unii din analiști[103].

Spun că Andrei Báthory dintru-ntîi nu vru să crează, tratînd această veste de fabulă și glumă, mai ales că solii lui Mihai, banul Mihalcea și George Raț, se afla la Alba, lîngă dînsul, și îl încredința a nu se îngriji, căci toate or eși / cu bine[104]. Cu toate acestea, țiind după obicei îndată f. 66
sfat cu cei mari, porunci să trimiță fără întîrziere în toate părțile spre a chema pe lăcuitorii la arme. Într-aceea, nobilimea săcuilor, mai aproape fiind de rău și credincioasă prințului Andrei, trimitea curier peste curier, spre a-i vesti că Mihai vodă a trecut Alpii și a sosit cu o armie însemnată la Prasmar; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întîmpinat pînă la Földvar. Spune Ambrosius Simigianus că mulți din nobilii voitori de rău ai prințului Andrei prindea scrisorile ce-i era adresate și oprea pe curieri d-a se înfățișa înaintea lui; pe lîngă aceasta, vorbile despre sosirea dușmanului se împotrivea una altia și ei se silea prin multe, cuvîntări a-l încredința că n-are a se teme de nimic. Cu toate acestea zice Bethlen, precum valul gonește valul, d-asemenea o vorbă despre sosirea lui Mihai mărea și întemeia pe ceilaltă vorbă și umplea urechile tutulor. A doua noapte după sosirea curierului de la Brașov, se duse Ștefan Báthory, Gaspar Corniș, Pancratie Sennyei și Ștefan Bodoni lîngă prințul Andrei, pe care îl găsiră meditînd, și cîntînd dintr-un instrument de muzică, pe cînd țara era în foc. Ei îl deșteptară din meditația sa, descoperindu-i adevărata stare a lucrurilor. Andrei, fără a se prea grăbi și fără a-și perde cumpătul[105], / dă drumul dietei și, numind pe Gaspar f. 66v
Corniș locotenent al său peste toată armia[106], / trimise îndată porunci f. 66
strașnice în toate părțile crăiei[107], spre a se purta, pre obicei, în tot locul o sabie cruntată în sînge[108], și a vesti ca, fără zăbavă și cu cea mai mare iuțeală, toată nobilimea, toată breasla / ostășească să se adune în grabă f.67
înarmată la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amerință și nu sufere nici o întîrziere; că toți aceea ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca niște trădători și dezertori și se vor pedepsi cu moartea cea mai cruntă[109]. El scrise asemenea și la săcui, care era scutiți de slujbă ostășească de cînd fuseseră despuiați de libertatea lor, că, într-o primejdie atît de grea, să-și unească și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul

[103] Bethlen, t. IV, p. 349.
[104] *Cronica* lui Fuchsie.
[105] Bethlen, t. IV, p. 352.
[106] Istvánfi, p. 453.
[107] Bethlen, t. IV, p. 352.
[108] *Cronica* lui Fuchsie.
[109] Bethlen, t. IV, p. 352.

comun, făgăduind a da libertate la toți aceia ce-i vor sta într-ajutor; că era mult mai bine și mai sigur pentru săcui d-a-și dobîndi libertatea de la un prinț ales de dînșii, care are aceeași nație, limbă și obiceiuri ca și ei, decît a lua armele în favorul unui strein, împotriva aceluia ce este os din osul lor și sînge din sîngele lor. Și pentru ca să-i facă să se lupte cu dînsul și fără voia lor, Andrei luă măsuri aspre în țara săcuilor dintre rîurile Mureș și Crișul (odinioară rîul Aurit). Una din aceste măsuri era punerea în lucrare a unui obicei vechi, întrebuințat de schiți și apoi și în Ungaria pe la începutul acestii crăii. Acest obicei era ca, la o primejdie mare cu care amerința vrun dușman strein țara, acel locuitor ce nu se scula îndată după poruncă, spre a lua armele împotriva dușmanului, era legat cu funii prin mijlocul trupului și cu multă rușine pedepsit [110]. Dar f. 68 ura săcu/ilor asupra lui Andrei era atît de mare, încît nici amerințările, nici făgăduelile lui nu-i putură îndupleca a lua armele în favorul lui [111].

În urma acestora, cardinalul merse de întîlni pe Malaspina, ce se afla bolnav, îi espuse primejdia în care se află și dobîndi de la acesta făgăduiala că va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihai vodă. Ei se chipzuiră de a trimite mai nainte pe un nobil, Isac Csejtie, la Mihai, spre a afla cererile lui și a căuta a-l aduce la simtimente pacinice. Dar Mihai, fără a da nici un răspuns, opri la sine pe Isac Csejtie pînă după bătae. Fără a mai perde vremea, cardinalul, urcîndu-se într-o trăsură, eși din capitala sa, ce nu mai era s-o vază, ursit a fi o priveliște ticăloasă a lunecoaselor lucruri omenești. El lăsă în locul său în Alba-Iulia pe fratele său, Ștefan Báthory, și pe Ladislas Gyulasi, și se duse la Sas-Sebeș, unde se făcea adunarea f. 69 oștilor [112]. / Aci aflînd Andrei că Mihai înaintează repede spre Alba, fără a aștepta toate oștile ce soseau încet, își rădică tabăra de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi să-l urmeze și, lăsînd doparte Făgărașul, unde avea garnizoană, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiiu [113], unde ajunse a treia zi [114], în 24 oct. [115]. Locuitorii Sibiiului, care împreună cu căpetenia lor, Albert Süveg, era aliați cu Mihai îl priimiră reci, fără a-i da datoriile de credință cuvenite [116].

XVIII

Într-aceea, Mihai înainta cu grabă spre Sibiu, socotind să ajungă acolo înaintea lui Andrei. În 25 octomvrie, el ajunse lîngă tîrgul Tălmaciului cu oastea, soția și familia sa. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șase mii ostași olteni, ce-i aducea pe la Turnul Roșu, Radu Buzescu și banul Udrea, pe care îi aștepta în tot minutu și care sosiră tocma a doua zi, în 26. Armia lui Mihai se mai adăogase în cale cu o seamă de săcui, sași și alți partizani ai săi din Ardeal, mai ales români ce-i venise

[110] *Ibid.*, p. 354.
[111] *Cronica* lui Fuchsie.
[112] Bethlen, t. IV, p. 360.
[113] Istvánfi.
[114] Bethlen, t. IV, p. 362.
[115] *Cronica* lui Fuchsie.
[116] Bethlen, t. IV, p. 363.

într-ajutor[117]. Asfel împreunîndu-și oastea, Mihai vodă, mai naintînd spre Sibiu, își așază tabăra la sat la Veștem[118], țiindu-și asfel armia între cotiturile munților, pînă va socoti c-a venit vremea ca s-o scoată la cîmpie[119]. /

Între strîmtorile munților era un spațiu șes îndestul de mare, unde f. 70
Mihai putea tăbărî și a-și întocmi oștile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce după vîrstă și după sex nu era în stare d-a se lupta, împreună cu bagajele și o mare mulțime de cară[120]. Miercuri în 17/27 oct., strejile ambelor armate potrivnice se arătară și se văzură unele cu altele. Dar, atît pentru că tunurile noastre rămaseră în urmă cale d-o zi, cît și pentru că în acea zi era sărbătoarea evanghelistului Luca, pe care românii îl cinstea foarte mult, Mihai hotărî a-și ține oștile în strîmtorile munților și d-a nu da bătae în acea zi[121].

Cardinalul, văzînd apropierea armiei lui Mihai, intră în grijă mare, căci, nesosindu-i încă ajutoarele de la Lipova, Ieneu, Caransebeș și ale săcuilor din scaunele Arianos și Mureș, el se socotea mai slab în puteri nu numai cu numărul, dar și cu calitatea oștilor. „Într-adevăr — zice Bethlen — românii care de mai mulți ani se află în război necontenit cu turcii, obicinuiți cu munca și cu primejdiile, era priviți de toți ca mult mai buni ostași decît ungurii"[122]. / Între aceste oști românești, mai de- f. 70v
prinse la izbîndă și mai vestite, era cetele ce se chema Buzeștii și Rățeștii, pre numele căpitanilor săi, frații Buzești și George Raț[123]. /

Cu toate că, într-adevăr, oștile lui Mihai era mai bune decît ale lui f. 70
Andrei, în care se afla mulți țărani rău armați și nedeprinși cu războiul[124], dar cu numărul nu se deosibea mult între dînșile[125]. Fiecare armie număra
ca / la 25 mii luptători[126]; artileria lui Andrei era mai bună și mai nu- f. 71

---

[117] Bethlen, t. IV, p. 363. Acest autor greșește puind aci numele lui Baba Novac, în locul lui Radu Buzescu și banul Udrea. Novac cu haiducii săi intrase în Ardeal împreună cu Miahi vodă.

[118] „Mag. istoric", t. IV, p. 293.

[119] Bethlen, t. IV, p. 366.

[120] *Ibid.*

[121] Bethlen, t. IV, p. 367; Istvánfi, p. 453.

[122] Bethlen, t. IV, p. 367.

[123] *Cronica* lui Miron Costin, p. 220.

[124] De Thou, t. XIII, p. 352.

[125] Istvánfi, p. 453.

[126] Un analist ungur, anume Szamosközy, martor de față, citat de Bethlen, vorbește asfel despre numărul oștilor lui Mihai vodă: „Este anevoe d-a spune acurat cîte oști era, căci căpeteniile înșiși n o știa: fiecare după patima sa ridica sau scădea numărul cum vrea. Românii însuși, care vor să se arate mai curajoși, arăt un număr necrezut de mic. Iar noi, fără patimă, vom arăta ceea ce am văzut cu ochii noștri. Acei ce vorbesc mai mult urcă la 30 mii pedestrași și călăreți numărul ostașilor lui Mihai. Acei ce spun mai puțin, 20 mii. Românii spun numai 8 mii. Acei ce țin mijlocul spun 25 mii. Atîta sau mai atîta mi se pare a fi mai de crezut. Acei ce pun mai mult sau mai puțin fac abuz de calcul și fără cuvînt se arată darnici în cifre. Nimeni nu poate tăgădui că aceasta fu un potop mare de oameni, ca cum toată Țara Românească, smulsă de la vetrile sale, căzuse peste noi. O parte mare era volontiri, ce alergaseră la dînsul trași prin nădejdea d-a putea prăda, și nu atît puterea lor reală, cît mulțimea lor insufla groază.

Este încă de sigur (certain) că Mihai vodă își adăogă numărul oștilor sale, după ce a intrat în Ardeal, atît pentru că mulți de la sine alerga în tabăra lui, împinși de nădejdea pradei, cît și pentru că Mihai, în toate părțile pe unde trecea, poruncea să proclame, într-o parte și într-alta, că el va privi ca dușman și își va răzbuna ca de un asemenea pe oricine care, fiind în stare a purta armele, nu va urma înarmat oastea sa. El lucra într-acest chip atît ca să sperie

meroasă decît a lui Mihai; el număra mai mult de 40 tunuri, în vreme ce Mihai avea numai 18 bucăți, mari și mici[127]. Cardinalul, în tabăra sa, adună pe lîngă sine senatul și alți oameni încercați, spre a se sfătui cum să poarte mai bine războiul. Părerile fură împotrivite; unii sfătuia d-a prelungi războiul și a nu lăsa să hotărască soarta și norocu unei singure
f. 72 bătălii. Ei zicea că această prelungire va/ dezorganiza armata lui Mihai prin foamete, ostenelile războiului, lipsa banilor și nedisciplina ostașilor; că, cu cît vor întîrzia mai mult, cu atîta armia lor va crește în număr, în vreme ce a lui Mihai va slăbi. Alții zicea că trebue a rezema toată tabăra de zidurile Sibiului și s-o întărească prin metereze făcute cu care legate împreună; că asfel, unind tabăra cu orașul, or putea avea îndestulare despre hrană și respinge pe dușman prin lovituri de tun, de s-ar ispiti ei să-i lovească; că trebue a potoli focul dușmanilor, prelungind războiul prin amînări, făgădueli, înșălăciuni și solii; că asfel puterile dușmanului se vor moleși și se vor slăbi prin așteptare și prin izbiri parțiale, mai ales cu un om ca Mihai, iute, îndrăzneț și nerăbdător; asfel închea ei, Fabius pe Anibal și craiul Matei triumfă lîngă Vratislav de silințele a doi puternici crai, al Poloniii și al Boemiii. Emeric Sziczsai, unu din credincioșii prințului Andrei, îl rugă îndeosebi d-a-și căuta un azil înaintea luptei, spre a se feri de primejdiile războiului, aducîndu-i aminte nenorocirile de la Varna și Mohaci. La acestea Andrei răspunse: „D-aș fi în locul tău și eu aș face-o; dar știindu-mă cap al acestii armii, nu voi să fiu fugar și să dezertez p-ai mei".

Dar alții, pe care bănuitorii cronicari îi numără între dușmanii lui Andrei, povățuia a nu se trage înapoi și a nu lăsa a trece ocazia d-a stăvili năvălirea dușmanului ș-a opri răul d-a se întinde mai mult; că
f. 73 cu cît mai mult vor întîrzia, / armia lui Mihai va crește prin unirea săcuilor ce-i mai așteaptă să vie ș-a altor partizani ai săi; că dușmanu va fi mult mai de îngrozit atunci cînd își va uni toate puterile. Pentru aceasta nu este vreme de perdut; trebue a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor săi și a cerca norocu războiului[128]. Acest sfat era și cel mai bun, căci orice prelungire a războiului ar fi fost în paguba lui Andrei și în folosul lui Mihai, de vreme ce popoarele Ardealului ținea cu acest din urmă. La acest sfat se uni și Andrei și hotărî a-și cerca norocul[129]. Mai înainte el vru să sleiască toate mijloacele de împăciuire. „O!

(Urmare subsol p. 219)

duhurile cu mulțimea, cît spre a nu lăsa în spate-i nimic din care să se poată organiza batalioane. Aceea ce, la vedere mărea oastea voevodului era un număr foarte mare de cară, pe care împotriva unei strașnice porunci a domnului, fiecare tîra cu sine, precum făcuse voevodul și toți boerii, purtînd nevestele, copiii, toată starea și avuția, ca cum ar fi avut de gînd de a schimba pentru totdauna pămîntul de locuință: pricina era căci se temeau ca, în lipsa domnului și a armiei din țară, turcii sau tătarii să nu cumva să năvălească spre a o prăda" (Bethlen).

Despre armia lui Andrei, analiștii unguri o scad peste măsură, făcînd-o de 9 mii: alții încă numai de 5 mii. Dar mai mulți istorici și analiști streini, precum: De Thou, t. XIII, p. 352, Guerrin, p. 497, Ortelius, p. 453, Bisselie etc. o fac de 25 mii. Istvánfi, asemenea, zice că numărul oștilor era mai deopotrivă de ambe părțile. Din aceasta se lămurește că, deși poate a fost oastea românească mai mare decît cea ungurească, deosebirea era însă neînsemnată.

[127] De Thou, p. 352: Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452.

[128] Bethlen, t. IV, p. 368–375.

[129] *Ibid.*, t. IV, p. 375.

nepricepută minte omenească ! zice unul din cronicarii noștri ; cîtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace, și nu vru ; ci vru să tocmească cînd nu fu de nici un folos"[130].

XIX

Mihai vodă, precum am văzut în urmă și din pricinile arătate, nevrînd a da bătae în acea zi de miercuri 17/27 oct., spre a îndatora pe dușman a nu-l izbi, se socoti a-l ocupa în acea zi cu negoțiații. Trimise dar soli la Andrei, cerîndu-i ca să-i deschiză calea pentru el și armia sa, spre a merge să se unească / cu nemții împotriva turcilor, căci de nu, f. 74 apoi ș-o va deschide el cu sabia ; că el n-a intrat cu gînduri vrăjmășești în Ardeal ; că de s-a făcut vro pustiire prin sate și orașe, a fost fără porunca lui. Andrei, doritor de pace, ascultînd solii îi trimise înapoi la Mihai, împreună cu doi ai săi, cu acest răspuns : că Mihai vodă trebue să se tragă în Țara Românească tot pe drumul pe unde a venit și să se despăgubească toate relile ce au făcut ostașii săi și apoi să facă o nouă legătură de pace și alianță temeinică împreună.

Mihai, ascultînd propunerile deputaților, se arătă a le priimi în de bine, și spre a insufla mai multă nădejde de pace lui Andrei, el închee cu aceiași deputați o încetare de arme pentru acea zi, și pentru care ceru zăloage, făgăduind de a trimite și din parte-i. Andrei se grăbi a trimite pe Moise Săcuiul și pe Melhior Bogathie[131], cel dintîi căpitan vestit, cu cinste, cunoscut de Mihai pentru campaniile sale în Ardeal, celălalt june, ales prin nașterea și calitățile sale. Mihai îi trimise doi boeri străluciți, postelnicii Preda și George, cu care Andrei vorbi și se plînse cu viiciune de purtarea lui Mihai către dînsul[132].

Într-această vreme sosi, în tabăra lui Andrei, Malaspina, legatul papii, pe care îndată prințul îl porni lîngă Mihai-vodă, ca să se silească în tot chipu spre a-l aduce a face pace[133]. Nunțiul, înfățișîndu-se înaintea lui Mihai, nu se temu d-a necinsti caracterul său de episcop și de sol, pogorîndu-se pînă / a minți într-un chip nerușinat. Prefăcîndu-se că vine f. 75 de la curtea împăratului și slujindu-se cu numele m[ajestății] s[ale] i[mperiale] de la care spunea că are carte la mînă, el porunci lui Mihai să iasă îndată din Ardeal, fără a face nici o vrăjmășie. Cerînd Mihai să i se arate porunca împăratului, nunțiul răspunse că ea se află în mîinile prințului Andrei, căruia a lăsat-o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșălăciunea sa, căci Mihai îl dete de minciună, scoțînd o carte a împăratului cu totu dimpotrivă, prin care i se poruncea să izbească pe cardinal fără întîrziere, declarînd că la această poruncă voia să asculte. Nunțiul îl înconjură în numele lui Dumnezeu că să nu facă nici o mișcare în ziua aceea, pînă ce va vorbi cardinalului ca să-l aducă la alte sentimente. Mihai nu mai răspunse nimic nunțiului[134] și acesta se întoarse chiar în acea zi la Andrei[135]. Din partea lor, Moise Săcuiu și

[130] „Mag. ist.", t. IV, p. 293.
[131] Bethlen, t. IV, p. 367–377 ; De Thou, p. 352 ; Guerrin, p. 495 ; Ortelius, p. 452 ; Ortelius, p. 452.
[132] Bethlen, t. IV, p. 377.
[133] *Ibid.* ; Istvánfi, p. 453.
[134] De Thou, p. 332 ; Guerrin, p. 495 ; Ortelius, p. 453 ; Wicquefort, p. 779.
[135] Bethlen, t. IV, p. 378.

Melhior Bogathie se siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihai la sentimente pacinice şi binevoitoare către Andrei, zicîndu-i cu înşălăciune că un tractat de pace s-a şi încheat între acesta şi împăratul şi rugîndu-l ca, privind nestatorniciile lucrurilor omeneşti, să se mulţumească pe poziţia sa de acum şi să n-o jertfească la ambiţia sa şi la un viitor nesigur [136].

La aceasta iată care fu răspunsul lui Mihai: „Am jurat lui Hristos pe turci să nu slujesc, şi voi pe ei iubiţi; cum oare să mă încred vouă?
f. 76 De aceea / hotărît-am a vă coprinde ţara, a muri ca un creştin, sau peste voi a domni" [137]. El adăogă că alianţa ce spun ei c-au încheat cu împăratul este o pricinuire deşartă, spre a ocoli greutăţile de faţă şi mai mult spre a rupe pacea decît a o face; că e mai bine a hotărî prin arme decît a mai face tractat de pace. „Încît pentru nestatornicia norocului, ştiu — zise el — că sînt om, dar ştiu încă că Dumnezeu ajută războaele drepte, c-am luat armele pentru lege; că el va întări pe cei ce se luptă pentru dînsul, va prigoni pe cei ce-l vînd" [138].

Joi, în 18/29 oct., zi consfiinţită după carindarul nou la apostolii Simon şi Iuda [139], des-de-dimineaţă, Mihai vodă trimise înapoi lui Andrei pe Moise Săcuiu şi pe Melhior Bogathie, cu următorul ultimatum: „Andrei Báthory, ca un partizan al turcilor şi vînzător al pricinii creştinătăţii, să se lepede de stăpînirea Transilvanii, să îmbrace haina popească, să se ducă în Polonia şi să lase prinţipatul pe seama lui Sigismund Báthory,
f. 76v sau să hotărască puterea armelor [140]; / că atunci el, domnul Ţării Româ-
f. 76 neşti, se leagă că îl va face a dobîndi milostivirea împăratului/". Cardinalul înţelese atunci că trebue a se pregăti de război şi trimise înapoi zăloagele lui Mihai. El se gîndi să mai trimită o dată pe Malaspina lîngă Mihai, spre a mai face o cercare de pace. Urcîndu-se într-o trăsură şi însoţit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra lui Mihai, dar acesta nu vru
f. 77 să-l priimească, şi, fiindcă Malaspina se apucă în tabără a vorbi / ofiţerilor şi ostaşilor, îndemnîndu-i să lase armele ca să nu se verse sînge creştin, Mihai, văzîndu-l călcînd asfel de a doua oară datoriile sale de sol şi încă că nu-i adusese porunca împăratului făgăduită, îl chemă înainte-i, îl mustră puţin pentru înşălăciunea lui şi, fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit obrazului său, îl trimise, pînă la a doua poruncă, la arest în coada taberii, puindu-l supt paza fiului său Pătraşcu, ca să nu i se întîmple nici un rău [141].

Fără cuvînt au bănuit unii unguri că şi Malaspina, vrînd să cîştige favoru împăratului şi a dobîndi prin mijlocirea lui dignitatea de cardinal, lucra în secret în favorul lui Mihai şi că de bunăvoe el rămăsese în tabăra
f. 77v lui [142]. / Polonezii mai ales, urînd pe Malaspina, umplură Europa de învinovăţirile lor, zicînd că el a fost un spion al imp[ăratului] şi a înşălat şi perdut pe cardinal [143]. Această bănuială a venit căci, în urma bătăliei,

---

[136] Bethlen, t. IV, p. 379.
[137] Stavrinos; Bethlen, t. IV, p. 381.
[138] Bethlen, t. IV, p. 380—381.
[139] „Mag. ist.", t. IV, p. 293; Bethlen, t. IV, p. 381; Istvánfi; Bisselie şi alţii.
[140] Bethlen, t. IV, p. 382; Engel, t. I, p. 253; *Die neueröffnete ottomanische Pforte*, p. 339.
[141] Wicquefort, p. 799; De Thou, p. 332; Bethlen, t. IV, p. 383; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 497.
[142] Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p.779.
[143] Piasecius, p. 205.

Malaspina se arătă plin de zel pentru Mihai și împăratul. Dar este de crezut că el se arătă asfel căci se comprometase foarte mult în ochii lor prin focul cu care apărase pe Andrei înaintea bătăliei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favorul cardinalului era căci acesta, cîtva înainte, făgăduise în secret papei a-i închina Ardealul, nădăjduind asfel a-l avea, la nevoe, sprijin împotriva împăratului și a putea păstra această țară ca un feud atîrnător de sf. scaun [144]. /

În vreme ce Andrei și ungurii sta în cumpănă între temere și nădejde f. 77
și aștepta întoarcerea Malaspinii, ca să vază de le aduce pace sau război, Mihai își ia toate măsurile pentru bătae. El își întocmește armia, își așază tunurile, pune tot lucru la locul său [145] și, înaintînd spre Sibiu, trimite un erold cardinalului ca să-i spue că el voește să cruțe sîngele creștinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar ca, în numele împăratului, să-i asigureze învoirile ce i se dedese și i se jurase de Sigismund, cum și să-l facă a intra în stăpînirea acestii țări; că cardinalul ținea un prințipat / ce nu f. 78
era al lui; îl declara în sfîrșit că, de nu va lăsa mai curînd armele spre a se supune la m[ajestatea] s[a], el îl va goni dupre urmă cu foc și cu sînge pînă îl va scoate afară din țară [146].

XX

La această vestire trufașă, prințul Andrei, pierzînd nădejdea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mîniat peste măsură, trimise înapoi pe erold [147], încălecă calul și porunci lui Gaspar Corniș, general-en șef, d-a forma rîndurile și d-a întocmi armia de bătae. Locul unde armia fu întocmită era o cîmpie nu prea bună, așăzată între orașul Sibiu și tîrgul Șelimberg; această cîmpie este din natură așa de nepotrivită, încît pămîntu se pleacă din partea Șelimbergului și dimpotrivă se ridică din partea orașului Sibiului; întinderea ei este d-aproape 4000 pași. Mihai era spre răsărit, urmînd rîul Cibin *; Andrei era de ceilaltă parte a rîului, spre apus. Armia lui Andrei fu întocmită asfel că ea ocupa partea cea mai de jos a cîmpiei, închisă de ambele părți între oraș și rîul Cibin. Mihai, din contră, răspîndise ostașii parte în șes, cea mai mare parte pe înălțimile care, din sus de Sibiu și de Șelimberg, se țin de munți. Asfel încît, după împrejurări, voevodul putea alege, sau după natură, / sau după voință, f. 79
un loc mai priincios, în vreme ce prințul Andrei n-ar fi putut lua decît unul mai rău.

Întocmirea armiei lui Andrei era asfel: la centru o mie călăreți, al căror cap era viteazul Moise Săcuiul, avînd de locotenenți pe Francisc Sevri și cei doi Toma, numit unul Csomortany, celălalt Becz, ambii săcui și vestiți în război; pe lîngă dînșii era trei sute polonezi armați cu arcuri, puști și săbii, comandați de un nobil și voinic polon. La dreapta era așăzați

[144] De Thou, p. 332.
[145] Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p. 779.
[146] De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik*, p. 161.
[147] De Thou, p. 332.
* În manuscris „Sibiu". [Nota edit.].

pedestrașii luați din garnizoane și o mie sași; această aripă o comanda Ștefan Lazăr, războinic harnic, care se slăvise în războaele cu muscalii din vremiile lui Ștefan, craiul Poloniei; acestuia se dete George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, ce se afla pe lîngă Andrei dinaintea năvălirei lui Mihai. La stînga venea întîi 600 pedestrași pretorieni, ziși albaștri, dupe uniforma lor; capul acestii cete alese era Matei Pereseth, voinic îndărătnic, avînd de locotenent pe Francisc Turi. După dînșii venea o armie ajutătoare, povățuită de Petre Huszar și Ștefan Tahi, ambii unguri din Ungaria, care fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar priimise de la Andrei
f. 80 comanda / întregei aripe stînge. Alături cu oastea lui Huszar, tot la stînga, venea cei mai de căpetenie magnați și nobili, Melhior Bogathie, Nicolae Zalasdi și mulți alții; și la stînga lor era Andrei Barcskai, banul Lugojului, cu o călărime voinică, Gaspar Sibrik, căpitan al călărimei pretoriene, și junii nobili ce slujeau la palat, al căror regiment se urca la 400 oameni, adăogat încă cu mai atîți pedestrași aleși, veniți, cum se zicea, de la porțile comitaturilor. În a doua linie, venea falanga sau corpul armiei de rezervă, formată de oamenii comitaturilor și nobilime. Capii era: Ion Iffiu, numit Junele, după vîrstă-i, ce era frate vitreg prințului Andrei, Ștefan Toldi, George Ravazdi, Ștefan Bodoni, dintre senatori, Baltazar Corniș, asemenea senator și fiu al lui Gaspar Corniș, și mulți alții. Capul tutulor era Gaspar Corniș, dar fiindcă, ca general-en-chef. el comanda toată armia, Pancratie Sennyei comanda în locu-i această trupă. La spatele ei venea ca la 600 călăreți, a căror capi era Benedict Menzenti, Mihai Szemere, Wolfgang Petki și Ștefan Besenie.

Asfel întocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi și le ținu /
f. 81 un cuvînt lung, plin de patimă, fără demnitate și cuviință în care se împletește semeția și obrăznicia ce mai totdauna a întrebuințat ungurul
f 81ᵛ către român. El nu se mulțumește numai a imputa lui Mihai / mustrările
f. 81 obicinuite atunci de unguri, adecă / că s-a arătat ingrat către unguri, care l-a ajutat a se face domn și l-a mîntuit de Sinan, dar încă aruncă înjurături
f. 81ᵛ groase și nevrednice asupra lui și a nației române: / „Mihai — zicea Andrei — e un șarpe pe care l-a hrănit în sînul său și al cărui venin umblă
f. 81 să-l otrăvească. / Frații lui pasc și astăzi porcii și caprele în pădurile Țării Românești. El seamănă mai mult unui dobitoc furios, decît unui om. El s-a unit cu tîlharii și cu țăranii, semenii lui din toate țările, spre peirea noastră. Nu vă temeți, adăugă el, de această nație proastă și defăimată de veacuri dajnice Ungariei, nație de robi pe care se cuvine a-i bate mai bine cu nuele și bețe decît cu ferul[148].

Apoi, spre a aprinde și mai mult mînia ostașilor săi către Mihai și să le dovedească reaua lor credință, el puse de ceti tractatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și Viteazul și îl întărise prin jurămîntul lui și al boerilor. Andrei uită numai a spune că el a fost cel dintîi care călcă
f. 82 și rupse acest tractat, prin comploturile sale împotriva/lui Mihai și prin pacea ce închease cu turcii. Dup-aceea cardinalul se așază la dreapta falangei sale, pe un loc rădicat, spre a priveghea la toate întîmplările războiului, și, pentru ca locul său să poată fi văzut de către ai săi, puse înainte-i un steag mic pe care era țesut cu aur litera A. El purta platoșă

[148] Bethlen, t. IV, p. 390–394.

ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce îl avea în dar de la Sigismund Báthory; lîngă dînsul sta Ștefan Csaki, din magnați, George Palatici și vro cîțiva alți nobili dintre săcui[149].

XXI f.82ᵛ

Mihai căta la întocmirea oastei lui Andrei și după dînsa își întocmi pe a sa. El văzu că Andrei întărise mai bine cu oști aripa stîngă, apoi centru, iar aripa dreaptă era cea mai slabă; deci el hotărî a-și concentra silințele și izbirea asupra acestii din urmă aripe a dușmanului, și a centrului, refuzînd a înhăța bătae între dreapta lui și stînga dușmanului. Pentru aceea el întări bine stînga sa, față cu dreapta lui Andrei, puind acolo pe / Baba Novac, vestit general pre acele vremi[150], cu catanele sale f.82 și haiducii[151]; la dreapta era călărimea sîrbească[152], o ceată de cazaci și alta de moldoveni[153]. La centru era ungurii, avînd cap mai mare pe George Mako; iar capii cohortelor era Francisc Lugași, Dimitrie, numit cel Mare, George Horvath, Mihai Gyulai, Lupul Noak și alții, care comanda batalioane sau companii. În dosul lor era polonezii și o seamă de cazaci / și numeroasa călărime românească. În sfîrșit venea Mihai cu f.83 falanga sa, o trupă de o mie săcui, împreună cu boerii și milițiile lor[154]. Trei cruci mari întregi de aur era înaintea lui Mihai, și îndată după cruci venea eroica lui soție, doamna Stanca *[155]. /

Pîn-a nu se înhăța oștile la luptă, Mihai protestă, prin un erold f.84 ce trimise în tabăra lui Andrei, pentru sîngele ce are să se verse; că împotriva voinței sale cardinalul îl silește a se bate. Apoi declară că el dă ertare tutulor ce vor voi a recunoaște pe împăratul de stăpîn[156]. El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi a fugi dintr-o tabără într-alta, sau căci nădăjduia că un mare număr din soldații lui Andrei vor trece la dînsul, precum se și întîmplă, sau că voia a da ardelenilor un semn de bunavoința lui către dînșii[157].

Mihai, trecînd în fruntea oștilor, le vorbi puțin, cu cuvinte scurte și energice, asfel cum trebuia unor ostași doritori de a se bate[158]. Purtînd în dreapta și în stînga trupul, ochii și brațele sale, domnul, mai mult prin gesturi espresive decît prin cuvinte, îndemna pe ai săi, zicîndu-le: „Aicea (și arăta tabăra sa), aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună, tocmelile, legăturile și giurămintele de pace, împăratul și D[umne]zeu. Grăbiți dar, căci cu biruința vă așteaptă o slavă mare și o bogată pradă. Iar dușmanul (întorcîndu-și mîna către dînsul), ce are oară pe seamă-i, fără numai credința călcată în picioare și giurămîntul batgiocoritor, lipsa de orice bărbăție, vicleniile, cursele, sfaturile otăritoare cu turcii și nele-

149 Bethlen, t. IV, p. 395.
150 „Baba Novac, quoque famosus id temporus dux" (Bethlen, t. IV, p.363).
151 Bethlen, t. IV, p. 396: Stavrinos.
152 Bethlen, t. IV, p. 396.
153 Stavrinos.
154 Bethlen, t. IV, p. 396.
* În manuscris „doamna Florica". [Nota edit.].
155 Stavrinos.
156 Guerrin, p. 495 și 497; Ortelius, p. 452 și 453.
157 De Thou, p. 333.
158 Bisselie.

giuirea unor legături vinovate? Supt un cap chemat la cele sfinte, soldatul f.84 e pîngărit; supt / o purpură sfîntă e un piept nevrednic și răzvrătit către cer. De la unii ca aceștia ce mai e de așteptat? fără numai aceea ce ei ne arată : inimi îndoite, tremurul trupului lor, blesteme femeești și prin urmare fuga mai nainte de a se bate''[159].

Asfel scurt cuvîntă Mihai, și grăind, chipu-i fulgerează, ochii scînteează și focul inimei sale aprinde în inimile ostașilor săi un eroic entuziasm. Ei sînt siguri acum că vor birui[160]. Domnul porunci îndată a se invoca în toată tabăra de trei ori sf. nume al lui Isus[161]. O strigare mare se înălță deodată la ceriuri; semnul de bătae se dete și trîmbițele începură a suna din ambele taberi[162]./

f.85

XXII

f.85v Era zece ceasuri de dimineață (18/28 octomvrie) cînd începu bătălia f.85 prin / o furioasă tunărire din ambele părți[163]. Sunetele trîmbiților, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuierare a ghiulelelor ce se încrucișa în aer, clincăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului înzgomota aerul și întu- f.85v neca ceriul, răspîndea în toate părțile spaima morții / și curma vieți fără f.85 număr[164]. / Tunurile lui Mihai vodă era așezate pe un loc mai bun decît al ungurilor și ar fi făcut mult rău acestora de ar fi avut tunari mai meșteri, căci ghiulelele, aruncate prea sus, trecea peste capetele ungurilor, lovea numai vîrful lancelor și făcea mai multă spaimă decît vătămare[165].

D-abia se începuse bătaia, cînd un nobil român din oastea lui Andrei, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dînd pinteni calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bá- f.86 thorești / rădicase pe Zalasdi dintr-o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Báthoreștilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cinstea și slujbele făcute și priimite l-ar fi îndatorat a rămîne credincios lui Andrei, dar glasul sîngelui îl împinse, cu marea mirare și întristare a ungurilor, în tabăra lui Mihai. Spun că el făcu cunoscut lui Mihai poziția armiei vrăjmașe. Un an dup-aceea, vom vedea cum ungurii răsplătiră cu moarte cumplită lui Zalasdi pentru această faptă[166].

Cea dintîi izbire o făcu Baba-Novac cu recea-i vitejie, în capul călăreților săi, asupra lui Ștefan Lazăr, pe care îl avea în față; dar cu toate silințele ce puse, el fu respins înapoi de voinicii pedeștrași ai acestuia. Îndată Mihai îi trimise în ajutor o trupă de călăreți armați cu lance; era călăreții unguri și săcui, comandați de George Mako. Aceștia, ajungînd în mijlocul ostașilor lui Baba, uimiți de neizbînda lor, îi îmbărbătează f.87 din nou și împreună, împingînd / înainte caii lor, cad peste oștile lui Lazăr și ale lui Andrei; apoi, despărțindu-se în două trupuri, unul se lasă asupra

---

[159] Bisselie.
[160] Bisselie.
[161] Guerrin, p. 497; Ortelius, p. 453.
[162] Bisselie.
[163] Tomasi, p. 80; Bethlen, t. IV, p. 397; Bisselie; Spontoni.
[164] Bethlen, t. IV, p. 397; Bisselie.
[165] Bethlen, t. IV, p. 397.
[166] Bethlen, t. IV, p. 397 și 398.

pedestrașilor care siliră pe Baba a da înapoi, îi măcelărește groaznic, călcînd pe unii în picioarele cailor lor, lovind pe alții cu lăncile. Acolo peri Ștefan Lazăr, ce comanda această aripă. El se jertfi din bunăvoe morții, azvîrlindu-se în mijlocul măcelului soldaților săi și strigînd : „Voi să mor, ca să nu mai slujesc un popă nemulțămitor, care mi-a răpit cinstea și vredniciile mele”.

Celălalt trup căzu peste oastea lui Moisi, ce era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al bătăii, și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămară greu. „Ungurul — zice Bethlen — era în luptă cu ungurul; unul se bătea spre a apăra patria, celălalt spre a o robi”. În sfîrșit, după ce se luptară cîtva cu puteri dopotrivă, trimițînd Mihai încă un ajutor la ai săi, Moise Săcuiu fu împins înapoi de Mako și perdu multă lume în retragerea sa. Un steag învestit cu semnele Báthoreștilor fu răpit de la oastea sa; stegarii Toma, numit Grecul, Ștefan Szeplaki și Tudor Colbaz fură omorîți.

Petre Huszar, din aripa stîngă, văzînd oastea lui Moise c-a dat înapoi și că bătălia este perdută, grăbi a alerga / într-ajutorul lui Moise f.88 cu voinica trupă de lăncieri ce comanda și, dînd asupra sîrbilor și ungurilor lui Mihai, osteniți de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Văzînd aceasta Mihai, cu rămășița călărimii sale ungurească și românească, și cea mai mare parte din rezerva sa, alergă însuși asupra lui Petre Huszar, dă ajutor ungurilor și sîrbilor săi și, după o multă vărsare de sînge, respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atîta voinicie [167]. Mihai însuși alerga ca un leu prin mijlocul vrăjmașilor, ținînd în mînă sabia sa mare, groaznică și amerințătoare, cu care dobora în dreapta și în stînga pe cîți întîmpina [168]. / El nu se mulțămi însă a inima pe ai săi prin pilda ce le f.88ᵛ da, ci încă prin cuvinte îi / îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a f.88 se folosi d-acest minut priincios, ca să spargă de tot armia dușmană [169]. /

XXIII
f.89

Ungurii acum perduseră bătălia; armia lor în risipă fugea în toate părțile; rezerva numai singură mai ținea. Această trupă numeroasă și curajoasă, care încă nu dedese în bătae stătu în ajutor la celelalte oști, le opri din fuga lor și le sili a se întoarce spre armia împrotivnică. Andrei Barcsai, Moise Săcuiu, Ștefan Tahi, Petre Huszar și ceilalți capi, temîndu-se ca izbînda lui Mihai să nu se prelungească și spre a pune stavilă furioaselor sale izbiri, se îndeamnă și se îmbărbătează unii pe alții, își pun în orînduială batalioanele a căror orînduială era stricată și, cu energia desperării, cu o numeroasă călărime de lăncieri și cu toată pedestrimea gvardiei, furios se aruncă asupra lui Mihai, mîndru și sigur acum de izbînda sa. Lupta reîncepu atunci cu mare înverșunare din amîndouă părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. / Românii și ungurii se sfîșie unii pe alții ca niște f.89ᵛ tigri știind bine că prețul biruinței e frumoasa și mănoasa țară a Ardealului. Unii se luptă, s-o ție, ceilalți ca să ia înapoi moștenirea părintească. /

---

[167] Bethlen, t. IV, p. 399—402.
[168] Stavrinos.
[169] Bethlen, t. IV, p. 401.

f.89 Biruinţa multă vreme stătu nehotărîtă, pînă cînd silinţele desperate ale ungurilor şi împrospătarea oştilor lor sparseră oastea ostenită a lui f.89v Mihai şi o siliră a da dosu. / Cea mai spăimîntătoare nerînduială intră atunci în rîndurile acelor ostaşi care cîtva timp înainte era biruitori. / f.89 Fuga lor fu atît de repede, încît cu mare greu Mihai izbuti a-i opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare şi de praf, el alerga într-o parte şi într-alta, întrebuinţînd cînd îndemnările, cînd amerinţările, cînd loviturile, spre a întoarce pe ostaşi la bătae. El izbuti mai întîi, prin autoritatea persoanei sale, a opri steagurile; apoi f.90 pe lîngă dînsele, se nevoi a opri / pe fugari, strigîndu-le: „Ce va să zică această mişelie? Ce va să zică această spăimîntare neobicinuită care vă face să lăsaţi să vă scape din mîini o biruinţă căştigată? Voi vă trageţi dintr-o luptă cu noroc începută; voi daţi pas unui duşman îngrozit şi pus în risipă a-şi aduna puterile. Unde sînteţi voi, vitejii mei soldaţi, care odinioară aţi pustiit Bulgaria, care aţi zdrobit armiile lui Caraiman şi ale lui Ahmet, care aţi îmbogăţit Ţara Românească pe jafurile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sînt acum topite, mîinile voastre slăbite şi inimile voastre fără bărbăţie? Şi — aceea ce este ruşinos de spus, nevrednic de făcut — pentru ce mîinile voastre armate cheamă în ajutoru lor picioarele voastre nearmate? Asfel oare o să biruiţi şi să luaţi voi Ardealul? Asfel o să umpleţi casele voastre de dobîndă? Pentru ce dar nu vă opriţi; Nu vreţi oară mai bine a dobîndi astăzi slava decît o vecinică necinste?". Prin asemenea cuvinte îi apostrofa Mihai. Dar spaima era mai puternică decît ruşinea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănile şi loviturile. În dosul taberii românilor era un deal nălţişor, încunjurat cu şanţuri, lîngă satul Heltau[170]. D-abia în acel loc, numit tufişul Cisnădiei[171], Mihai izbuti a opri fuga ostaşilor, a-i întocmi în orînduială şi a-i întoarce cu faţa către duşman[172].

XXIV

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruinţă şi ar fi putut izbuti a sparge cu totul şi a răzleţi oastea noastră spăimîntată şi pusă în goană f.91 şi a împedeca / pe Mihai vodă a întocmi din nou, daca acei ce comanda rezerva ar fi dus-o în ajutorul lui Barcsai şi Moise, care izbutiră a înfrînge armia română; dar Corniş şi Pancreatie Sennyei ţinură în nemişcare rezerva ce era supt comanda lor. În vremea aceea, Mihai îşi clăti oştile din nou asupra vrăjmaşului. El porni înainte două cete de polonezi ce nu dedeseră încă [lupta] în acea zi, care năvăliră cu furie asupra ostaşilor lui Barcsai şi Moise, ucigînd şi răsturnînd tot înaintea lor. Moise şi Barcsai sprijiniră cîtva această furtunoasă izbire; dar văzînd că nimeni nu le vine într-agiutor, că flancul lor descoperit e amenințat de Mihai, se trag cu grabă spre rezervă. Atunci o ceată de poloni, ce slujea în armia lui Andrei, văzînd fuga ungurilor şi crezînd că bătaia e perdută de dînşii,

[170] Bethlen, t. IV, p. 401—405.
[171] „Mag. ist.", t. IV, p. 218.
[172] Bethlen, t. IV, p. 405.

trec lîngă compatrioții lor, în armia noastră [173]. În vreme ce se petrecea aceste, Gaspar Corniș, generalul-en-chef al dușmanului, vrînd să facă o recunoaștere spre / dreapta, ca să vază ce e de făcut în starea de atunci f.92 a luptei, fu fără veste ocolit de escadroanele moldovene ce slujeau în armia noastră, prins și adus înaintea lui Mihai, care cunoscîndu-l de mult din soliile lui și respectînd virtutea și vrednicia ce împodobea pe acest lăudat războinic, îl tratâ bine și îl puse în loc sigur, ca să nu i se întîmple nimic [174].

„Au fost unii — zice Bethlen — vrăjmași ai cinstei și ai reputației lui, care au zis că Corniș de bunăvoe și într-adins s-a lăsat prins și dus la Mihai, fiind de partida împăratului" [175]. Analiștii streini stau încă în îndoială despre aceasta [176]. Prinsoarea fără veste a generalului-en-chef, dezertarea polonilor, spargerea oștilor lui Moise și a lui Barcsai încremeniră de spaimă pe Andrei și pe ostașii săi, încît ei nu mai îndrăzniră a ține lupta cu Mihai [177], în vreme ce acesta, reîmbărbătînd pe ai săi, se aruncă puternic înainte, tae, turbură și pune în nerînduială cetele unguresti [178]. /

Era acum trei ceasuri după-amiazi. Andrei, care de la 7 ceasuri f.93 dimineața stătuse în acel loc, văzînd acum, după o bătae de 5 ceasuri, armia sa în risipă, fără nădejde a mai îndrepta bătaia, gîndi la sine spre a mîntui prin fugă, după povața unora; și, înainte de scăpătatul soarelui, el își părăsi postul [179] și armata, luînd fuga, însoțit fiind de o sută călăreți [180], între care era frate-său Ioan Iffiu, Ion Gerendi, George Palatici, Ioan Beldi cu fiii săi Pavel și Clement, Toma Csomortany, Nicolae Mico și mulți alții [181]. Oastea lui Andrei, / părăsită asfel de prințul său și lipsită f.94 de generalul său robit, căută a mai ține pînă la sosirea nopții, ce nu era departe, ca să se poată trage în siguranță. Obosirea armiei noastre o ajută întru aceasta.

Noaptea acum sosise și bătaia tot mai ținea. / Pancreatie, Sennyei, f.94ᵛ Moise Săcuiu, Ștefan Toldi, Petre Huszar mai sprijină încă mai multe izbiri ale lui Grigorie Mako, cînd, pe la 8 ceasuri, Mihai, / înțelegînd de f.94 fuga lui Andrei și văzînd că bătălia nu mai e nehotărîtă și că rămîne numai a o sfîrși, împinge înainte cîteva cete din oastea sa, zicîndu-le: „Feții mei, mai opintiți încă o dată; biruința e a noastră; vitejia voastră mi-o chezășuește". Năvala acestor cete sparge cu totul rămășița oștilor lui Andrei și le pune pe fugă." Ei se trag în tăcere — zice Bethlen — cu pași grabnici și fără rînduială, părăsind românilor tabăra, biruința și patria" [182]. Ai noștri se aruncară îndată în tabăra ungurească, unde găsiră și prădară mult aur, argint, haine, cai, corturi, multe steaguri și 45 tu-

---

173 Bethlen, t. IV, p. 408.

174 Bethlen, t. IV, p. 406—407; Spontoni, p. 91; Tomasi, p. 80.

175 Bethlen, t. IV, p. 407.

176 Tomasi, p. 80; Spontoni, p. 91.

177 Bethlen, t. IV, p. 409.

178 Tomasi, p. 80.

179 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvánfi, p. 453.

180 *Ibid.*; Tomasi, p. 81.

181 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvánfi, p. 453.

182 Bethlen, t. IV, p. 418.

f.94v nuri[183]. / Ostașii noștri petrecură noaptea aceea prădînd tabăra ungurească și sărbătorind biruința lor prin mese, cîntece și chiote de veselie[184]. / f.94 Armia lui Andrei lăsase pe cîmpul bătăliei 2 027 morți și aproape f.94v la 1 000 răniți și prinși[185]. / Între acești din urmă, afară de generalul Corniș, căzuse și George Ravazdi, pe care săcuii, urîndu-l de moarte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor, îl omorîră a doua zi de bătălie. Asemenea păți de către români și socinianul Wolfgang Corniș. Toți f.94 ceilalți prinși cu mărinimie de Mihai fură liberați. / Perderea noastră a trebuit încă să fie însemnată, deși mai mică decît a ungurilor[186]. Dintre ai noștri încă rămaseră morți mai mult ostași de rînd, în vreme ce din unguri pică mulți nobili, între care afară de cei mai sus însemnați, / f.95 fură Francisc Tholdalasi, Ioan Lascovius, Mihai Culpenius, ce purta steagul gvardiei, Ioan Berendei, Daniil Bako și alții[187].

„Multe muieri unguroaice — zice Stavrinos — rămaseră văduve ziua aceea; turburatu-s-a soarele și ziua s-a întunecat; praful de aer se înălța și pămîntul, tot s-a roșit de sîngele vărsat... Să fi văzut acolo trupuri moarte și tineri viteji cum zăceau în țărînă, goi, fără suflare". Leșurile ce stau mormane în cîmpie fură adunate de locuitorii Sibiiului și îngropate toate laolaltă. Asfel cei ce cu puțin înainte erau dușmani înverșunați, mijlocind natura, se lăsară fără împotrivire a fi împreunați într-același mormînt. Fiindcă groapa făcută nu putea coprinde atîția morți, f.96 grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fiecare / din ele o mînă de iarbă, asfel încît se făcu o movilă mare, ce se întindea la un mil de oraș, și „care va fi — zice dureros Bethlen — pentru veacurile viitoare, un monument vecinic de peirea Ardealului"[188].

Asfel fu bătălia de la Sibiiu, una dintre cele mai vestite în analele f.96v gloriei române. / Ea fu mult mai mare prin rezultaturile ei, căci ne făcu îndată stăpîni și Ardealului. /

f.96

XXV

A doua zi, vineri 29 oct., la răsăritul soarelui, Mihai porni în deosebite direcții numeroase cete, spre a lua în goană pe dușman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ca nu cumva dușmanul să umble a se aduna undeva și a întinde vro cursă. Spre a studia bine starea lucrurilor, el trimise spioni în toate părțile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d-a-i raportui îndată[189]. Într-adevăr, eșise vorbă că spre Alba și Cluj prințul Andrei făcea pregătiri de război și că și rădicase un mare număr de soldați. Mihai însă află îndată că nicăiri nu se află oști care să îndrăz- f.97 nească a sta sau de față, sau pe ascuns împotriva / lui, biruitor, și hotărî

[183] Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454; Bisselie, t. XIII; De Thou, p. 335. După Bethlen, p. 425, însă numai 32 tunuri găsiră ai noștri în tabără.

[184] Bethlen, t. IV, p. 419.

[185] Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454. După acești autori, morții lui Mihai nu treceau peste 200 oameni, aceea ce e anevoe de crezut, într-o luptă așa de lungă și de învierșunată. Bethlen pretinde că din ambe părți împreună periră 2 000 ostași. Istvánfi spune că din oastea cardinalului periră numai 1 118 ostași. De Thou și Bisselie numără 3 000 oameni perduți de Andrei. Apoi Montreaux esagerează acest număr, urcîndu-l la 12 mii.

[186] Bethlen, t. IV, p. 421.

[187] Bethlen, t. IV, p. 422; Istvánfi, p. 453.

[188] Bethlen, t. IV, p. 422.

[189] *Ibid*, p., 420.

a-și duce armia drept spre Alba-Iulia, spre a stăpîni această capitală a Ardealului și, împreună cu dînsa, și toată țara [190].

Într-aceeași vreme, făcu deobște cunoscut prin proclamații și prin erolzi : că în orice parte se va arăta Andrei Báthory, să-l prinză și să i-l aducă la Alba, viu sau mort, făgăduind o bună răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarînd că va pedepsi strașnic pe acei ce îi vor da lăcaș sau îl vor scăpa [191]. El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1 200 oameni din oaste de împănară toate drumurile, căutînd pe Andrei [192].

La Alba-Iulia, Ștefan Báthory și Ladislau Gyulasi, pe care Andrei îi însărcinase cu administrația țării, cum aflară de bătălia nefericită pentru dînșii de la Sibiiu, luară ce avea mai scump și, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Cseh [193], Ștefan Báthory mai întîi la Cluj, apoi la cetatea Hosta, pe hotarul Poloniei. / Acolo așteptă cîtva, / dar pierzînd nădejdea d-a f.97v/97
căpăta ajutoare de la poloni, el se duse la Somlyo, loc de unde se trage casa Báthoreștilor [194]. /

Cum se văzură slobozi prin fuga lui Ștefan Báthory, albanii se f.98
grăbiră a porni înaintea lui Mihai trei deputați, oameni înțelepți și elocuenți, anume Martin Turi, Ștefan, ce-i zicea Sartorius, și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Mihai tăbărît nu departe de Sibiiu și, înfățișîndu-i niște cupe de aur și alte daruri scumpe, îl rugară „ca să fie mai mult cu îndurare decît cu asprime, d-a nu pustii un oraș biruit, care se predă fără împotrivire, și d-a nu da în jaf o capitală unde el are să locuiască ; că ei sta gata, pentru protecția ce le va da, a se jertfi, ei și tot ce au, pentru dînsul". L-aceasta răspunse Mihai „că el n-a întreprins acest război spre a strica acea țară și că iubește mult mai bine a o vedea semănată și plină de avuturi și bucate decît a o pustii și ruina cu cruzime ; că el a vrut numai să aducă pe locuitori la credința către împăratul, ce ei îi jurase, și apoi și-au călcat jurămîntul nesocotind legile d[umne]zeești și omenești ; că gîndul lui, coprinzînd țara, n-a fost altul fără numai d-a înfrînge pe rebeli, a / da pacea și liniștea popoarelor ; pentru aceea, el nu f.99
va face nici o sminteală nici locuitorilor Albei, nici la toți acei ce vor recunoaște autoritatea sa, ba încă el îi va însoți cu toată bunătatea sa cîtă vreme îi vor fi credincioși" [195].

XXVI

Într-aceea, Mihai-vodă ridicîndu-și tabăra de la Sibiiu, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia [196]. Prin toate orașele pe unde trecu în cale, locuitorii alerga înainte-i cu daruri, slobozind puști în semn de veselie și priimindu-l cu mare dragoste și entuziasm [197]. Apropiindu-se de Alba, locuitorii orașului și ai județului îl întîmpinară cale de o leugă înainte

---

[190] Bethlen, t. IV, p. 420.
[191] *Ibid.*, t. XIII, p. 421.
[192] De Thou, p. 333; Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 498; Bisselie.
[193] Bethlen, t. IV, p. 425.
[194] De Thou, p. 333; Guerrin, p. 459; Ortelius, p. 454; Bisselie.
[195] Bethlen, t. IV, p. 427.
[196] *Ibid.*, p. 431.
[197] Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 497.

cu multă cinste şi daruri [198]. În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprasdi, încungiurat de tot clerul său. El fericită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urîndu-i tot felul de fericiri, o domnie vecinică asupra ţării Ardealului, ce el dobîndise cu sabia, o viaţă îndelungată şi izbînzi multe, care să se adaoge unile peste altile.

f.100 În / aceeaşi zi, luni 1 noemvrie (s.n.), Mihai Vodă intră cu mare
pompă în capitala Ardealului. Dorinţa ce adesea avea d-a face întipărire
popoarelor printr-o strălucită priveliştc, adăogîndu-se la vesela îmbătare
a unei izbînzi de atîta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această
intrare triomfală o podoabă neauzită în părţile noastre. Intrarea s-a făcut
f.100v prin poarta Sf. George. / De la această poartă pînă la palatul domnesc,
sta înşiraţi ostaşii de ambe părţile uliţei în mai multe rînduri, în dosul
cărora se grămădise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul şi clerul
său, isnafurile (corporaţiile) oraşului, apoi o bandă de muzică ce se com-
punea de opt trîmbiţe, care cu multă armonie modula sonurile lor, de
atîtea tobe de oţel pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute şi
f.100 flaşinete. / În urma acestei orchestre, venea Mihai, călare pe un măreţ
cal alb. Opt paji învestiţi cu mare eleganţă încungiura calul domnului.
f.101/101v Înaintea / lui / opt seizi duceau de frîu opt cai acoperiţi cu şele preţioase,
lucrate cu aur şi argint, şi împodobiţi cu pene mari.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o egretă de pene de erodiu legate cu o [copcă] de aur; o mauta lungă albă de mătase ţăsută cu fir, avînd pe de lături ţesuţi vulturi de fir; tunică albă de aceeaşi materie; lungi ciorapi de mătase albi, garnisiţi cu petre scumpe şi botine de saftian galben; de brîu atîrna o pală de Taban împodobită cu aur şi rubine.

O ceată de zece lăutari ţigani urma îndată după domn, cîntînd
f.101 imnuri naţionale. Apoi venea / o mulţime de boeri şi ofiţeri străluciţi,
toţi călări, şi o număroasă trupă de soldaţi. Lîngă domn se ducea steagurile
lui Andrei Báthory luate în bătălie. Ele erau desfăcute şi plecate spre
pămînt, spre semn că Ardealul e supus.

Asfel, în mijlocul concertului trîmbiţilor, tobelor şi altor instrumente, la sunetele clopotelor şi vuetul tunurilor, la care se unea strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului şi trase la palatul domnesc. În cale, pîn-a nu ajunge la acest palat, Mihai spun că se îndreptă către un nobil ungur, Ştefan Bodoni, ce căzuse prins în bătaia de la Sibiu, şi îl întrebă unde-ar fi mai bine să tragă. „Fără îndoială — zise Bodoni — în palatul prinţului Andrei". La care vorbe Mihai răspunse :
f.102 „Ce, nu sînt încă biruitor?" [199]. / Toată ostăşimea se împărţi în linişte şi
cu orînduială prin birturi şi case publice, fără a face nici o pagubă sau vătămare locuitorilor. Nimeni n-ar fi îndrăznit a face vrun rău, ştiind pe straşnicul domn acolea [200]".

---

[198] *Ibid.*

[199] Bethlen, t. IV.

[200] Bethlen, t. IV.

Pilda albenilor fu urmată de locuitorii tutulor orașelor țării, care se grăbiră a trimite deputați la Mihai — spre a-i aduce supunerea și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui [201]. Cetatea Clujului, la cea dintîi somație ce i se făcu, se închină în 4 noemvrie și priimi în garnizoană 1 000 soldați supt comanda banului Mihalcea. Mihai porni 3 000 soldați spre a aduce la supunere toată țara de jos [202] și într-aceeași vreme scoase un decret deosibit, prin care făgăduia mila și ertarea sa la toți deopotrivă, de orice treaptă ar fi, carii vor depune armele / și vor asculta de dînsul f.103
și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate părțile prin obicinuiții curieri [203]. Asfel, toată țara Ardealului, pînă la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Mihai, deosibit numai de cetățile Husta și Uioara [204].
/ Mihai începu a purta titlul următor : „Mihai, voivodul Țării Românești, f.103v
al sfințitei maiestăți cezaro-crăiești consilier și locoțiitor asupra Ardealului, și a oastei maiestății dincoace de Ardeal și de părțile lui supuse căpitan etc.'' [205]. /

XXVII f.103

Oare ce s-o fi făcut nenorocitul Andrei Báthory? Din ziua în care, cu desperarea în inimă, el fugi din cîmpul bătăii de la Sibiiu, i s-a perdut urma. Nimeni nu putea spune unde se află. Rămas-a încă în țară oprit de vro nădejde, sau că, pierzînd tronul, își părăsi și patria, silind numai a-și mîntui viața? Izbutit-a încă într-aceasta? început-a oare în țară streină tristul și descoloratul trai al pribegiei, acea suferință crudă care usucă pe om fără a-l omorî? Asfel se întreba toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai! În vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompă măreață / în capitala sa, sărmanul Andrei, în colțul împotrivitor al țării, răsplătea f.104
printr-o moarte cruntă nenorocirea de a domni.

El se trăsese, cum am văzut, din cîmpul bătăii, însoțit d-o sută inși călări, / trecu pe lîngă Sibiiu și luă direcția Sighișoarei (Seghesvar), f.104v
vrînd să se / îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vro f.104
ocazie priincioasă spre a-și dobîndi tronul perdut. / El ajunse într-o fugă f.104v
la Oltzina. Acolo calul său căzu în noroi și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dînsul, ca să scape cît mai iute în cetatea Odorhei [206], în săcuime, unde soții săi îl povățuiră a merge; aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova [207]. El dete aci porunci spre a ține în datoria supunerii pe săcui, de nu s-a revoltat încă, făgăduindu-le uitarea revoltei lor că le va da vechea libertate. Dar toate era zadarnice. Poporul săcui îl ura de moarte [208]; nobilii săcui, numai, care fusese la bătae și

[201] *Ibid.*
[202] Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.
[203] Bethlen, t. IV.
[204] Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.
[205] *Cronica* lui Fuchsie; „Mag. ist.", t. II. Noi nu cunoaștem bine care a fost natura legămintelor dinainte între Imp[ărat] și Mihai despre Ardeal. Este însă prea de crezut că acest titlu Mihai nu și l-a luat de la sine și că Austria i-l făgăduise.
[206] Gerando, t. II, p. 22.
[207] Bethlen, t. IV.
[208] Istvánfi, p. 454.

aceea ce îi găsi pe la casele lor priimiră bucuros a-l însoţi şi a ocroti
f.104v fuga sa. Ei se temea / a rămînea în ţară de Mihai, iar mai cu seamă de
ura înverşunată ce avea supră-le compatrioţii lor; ruinaţi prin libertatea
ce Mihai-vodă dedese ţăranilor săcui, ei dorea încai să-şi poată scăpa
viaţa fugind în ţară streină.

Pregătirile ce nobilimea trebui să facă pentru fuga sa sili pe prinţul
Andrei a aştepta pe loc trei zile, şi această zăbavă fu peirea capului său.
Văzînd el această întîrziere şi gîndind că mulţimea soţilor săi să nu vă-
f.105 dească mai mult duşmanului fuga sa, el hotărî a se despărţi / de dînşii. El
lăsă în cetăţuia Odorhei pe George Palatici, apoi, alegînd un număr oare-
care din nobili spre a-l însoţi, dete drumul celorlalţi, mulţămindu-le de
credinţa ce i-a arătat şi povăţuindu-i să meargă a se închina biruitorului
Mihai, de la care crede că vor priimi ertare, şi să aştepte în linişte vremea
care Dumnezeu, ce ţine în mîna sa ursitele împărăţiilor, va însemna pentru
mîntuirea Ardealului din puterea acestor biruitori streini [209]. De acolo
f.105v Andrei, / lăsîndu-şi bogatele sale vestminte de purpură spre a pune haine
f.105 ţărăneşti [210], / se îndreptă spre Moldova, depărtîndu-se mult de drumul
cel mare, luînd potecile şi făcînd ocoluri, spre a-şi ascunde şi mai bine
fuga. După cîtăva cale, ajunse într-o vale unde găsi un izvor cu apă dulce
şi îmbelşugată; vederea locului plăcîndu-i cu deosebire, el se opri acolo,
apoi deschizînd sacul unuia din soldaţii săi, luă puţin vin şi pîine, spre
a potoli oarecum foamea şi setea sa şi a stîmpăra amarul inimii sale.
Făcînd acest mic ospăţ, el se adresă către acei ce-l încunjura şi le zise:
„Precum mîntuitorul Hristos, înainte d-a se da jertfă morţii, făcu cina
cea din urmă cu ucenicii săi şi fu vîndut de Iuda, unul dintr-înşii, care
îi întinsese cursă, asemenea şi eu, căzut în nenorocire prin trădători, poate
fac astăzi cea din urmă cină cu voi, pe care o consfinţesc morţii mele".
f.106 Această presimţire a morţii ce îl aştepta şi pe care o şi în/tîmpină în ziua
următoare mişcă foarte inima sa ca şi a tutulor celor ce îl asculta. Plecînd
din acest loc, ei ajunseră a doua zi în vederea munţilor celor mari
ce ţin pînă la hotarele Moldovei, în capătul ţinutului oraşului săcuesc
numit Csik, şi sosesc la un loc pe care locuitorii îl numesc Sf. Thomas,
după o biserică ce îi e consfinţită. Acolo, în a şasea zi după nenorocita
bătălie, se opri Andrei, gîndind că în aceste locuri va fi mai în siguranţă
împotriva curselor săcuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce încunjur Ar-
dealul, sînt aspre, muntoase, păduroase [211].

XXVIII

Era între săcui un nobil din neamu lor, anume Blasie Ördög, care prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare săracă la o avuţie însemnată. El nu vrusese să meargă la bătae, luînd de pricinuire starea cea rea a sănătăţii sale; dar îndată ce auzi despre învingerea şi fuga lui Andrei, el puse să tragă clopotile, spre a aduna, după cum este obiceiu la ţară, rudele sale, clăcaşii şi compatrioţii săi şi începu a-i aţîţa spre a

[209] Bethlen, t. IV.
[210] Istvánfi, p. 454.
[211] Bethlen, t. IV, p. 437—443.

lua vrăjmăşeşte în goană pe Andrei. El zicea cu o mare furie, la o naţie acum destul de înfuriată, „că ei trebue să arestuiască / pe Andrei, unel- f.107 titorul atîtor rele, ca să merite binevoinţa lui Mihai; că numele Báthory vecinic a hrănit nenorocirile publice şi private şi că este bine a-l stîrpi din ţară; că trebue a ucide p-acest popă nevrednic în pace şi în război, ca să nu mai rămîe nimeni din această afurisită familie, spre a chinui ţara prin tirania sa". Nici că făcea trebuinţă de multe îndemnări, săcuii fiind însuflaţi de o ură omorîtoare asupra numelui Báthoreştilor, căci mai întîi Ştefan Báthory şi Sigismund Báthory în anii trecuţi le răpise nu numai orice libertate, ci încă îi pedepsise foarte aspru pentru revolta lor şi apoi îi supusese nobilimii ca nişte robi vînduţi. Ei căuta toate mijloacele spre a scăpa de această robire; pentru aceea ei mutase asupra lui Andrei toată ura ce hrănise către cei mai dinainte Báthoreşti şi îşi făgăduia prin moartea sa d-a-şi redobîndi libertatea şi a se mîntui de o robire ocărîtoare. Pentru aceea ei vroiră mai bine să piarză pe prinţul Andrei şi nobilimea săcuie, decît să piară ei înşuşi şi să fie vecinic robi. Ei alergară toţi din toate părţile, bătrîni şi juni, care cu arme, care fără arme, unii împinşi de furie şi de îndrăzneală, alţii de nădejdea jafului, închipuindu-şi că Andrei cu nobilii ce-l însoţeau trebue să aibă multe avuţii cu dînşii. Întru aceasta nădejdea lor / nu era cu totul înşălată. f.108 Prinţul Andrei şi suita sa aflaseră că sînt goniţi de o ceată de săcui, dar nu o credea îndestul de mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea, Andrei, nevrînd a fi întîrziată suita sa de bagajele cele multe, vrea să le părăsească; dintr-altă parte, strîmtorile mocirloase nu-l lăsa a se prea grăbi.

Numeroasa ceată a săcuilor izbi pe fugari în poalele muntelui Sf. Thomas. Cînd se apropie prinţul Andrei cu soţii săi d-acest loc, pe aproape de scăpătatu soarelui, dete peste nişte strîmtori, şanţuri, găsiră drumul acoperit de copaci şi vro sută de săcui stînd în loc şi aşteptîndu-i. Ei întărise aşa de bine acea strîmtoare, încît era siguri că nimeni nu va putea răzbi printr-însa. La stînga acelui loc era un munte foarte nalt, ale cărui povîrnişuri era pline de păduri şi de mărăcini. Cînd suita lui Andrei apucă de intră în acele strîmtori, cătînd mai mult la fugă decît la bătae, săcuii o izbiră cu strigări mari deodată în faţă şi în dos. Fugarii se opresc atunci bărbăteşte şi se întocmesc spre bătae. Săcuii, văzînd micul număr al potrivnicilor lor, năvălesc cu mai mare foc asupră-le, descărcă în ei puştile ce aveau, apoi încep a azvîrli intr-înşii cu săgeţi, / suliţi, durde şi lănci; f.109 alţii, ca duşmanul să nu-i poată lovi, fiind el călare şi ei pe jos, răstoarnă caii, tîrînd plopi pe pămînt, dezrădăcinînd alţi copaci şi silindu-se în tot chipul spre a face lupta deopotrivă. Nu cu mai puţină înfocare nobilimea îşi apără viaţa şi pe prinţul său şi respinge cît poate izbirile ţăranilor; mulţi căzură din ambele părţi, dar mult mai mult din partea lui Andrei. Într-adevăr, căzînd fără veste în cursă, încurcaţi de bagajele lor, ei nu putea a se sluji cu folos de caii lor şi nu le venea lesne a-şi întrebuinţa armele împotriva duşmanului. Deosebit de aceasta, ei era foarte puţini şi săcuii mai mult de opt sute. Pentru aceea Andrei şi nobilii, răzbiţi de mulţime, încep a se trage înapoi răzlăţiţi; unii perzîndu-şi caii, se aruncă pe jos, între stejari şi crînguri şi fug încotro pot. Ţăranii săcui, mai ageri la picior şi cunoscînd locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strîmtorile

şi asprimile munţilor, caută, găsesc şi ucid pe nobilii ce nu cunoştea căile şi sîngerează pînă în departe toate acele locuri de uciderile lor [212]. /

f.110

XXIX

Prinţul Andrei, rugat fiind de ai săi ca să fugă, să scape pînă cînd ei mai ţinea frunte duşmanului, se şi trăsese cu un mic număr, lăsînd drumul mare şi luînd-o prin cotiturile muntelui. După ce a făcut ca vro două mii de paşi, el fu silit, din pricina prăpăstiilor ş-a greutăţiior drumului, a-şi lăsa călăria, cu atît mai mult că ea nu mai putea umbla, fiind cu totul obosită. Deci el începu pe jos a se urca pe munte, ajunge cum poate în locuri anevoe de apropiat şi îşi îndreptează fuga spre părţi nelăcuite. Lepădînd tot ce ar fi putut întîrzia fuga sa, cu patru soţi ce din întîmplare găsise, el pătrunse pînă în adîncul munţilor. Prin aceşti munţi, Ştefan, numit Negrul, era foarte trebuincios prinţului, cunoscînd bine căile, dar fiindcă sîngele ce curgea din rana ce priimise îi luă puterea şi simţirile. Andrei şi soţii săi, temîndu-se ca duşmanii ce îi gonea să nu-l găsească şi să-i răpească puţina viaţă ce-i rămăsese, îl culcară mai mult mort într-un loc umbrit şi-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecîndu-se dup-
f.111 aceea şi prin multe primejdii întorcîndu-se la casa sa, el / povesti această barbară măcelărie.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înaintă cîtva, doborît de sete, de căldură şi de drum; în sfîrşit, făcîndu-se din ce în ce mai mult noapte, el şi singuru soţ ce-i mai rămăsese, un nobil credincios, anume Nicolae Mico, zăriră lucind în depărtare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care se străluci de atunci prin crunta dramă al căria fu teatru. Sosind lîngă acest foc care ardea în coliba unui păstor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas, şi, murind de sete, ceru de la ţăranul ce găsi într-acel bordei să-i dea de băut. Ţăranul neavînd altceva, îi dete puţin zer. Prinţul Andrei luă cupa şi mai întîi o întinse lui Nicolae Micu ca să guste, zicîndu-i : „Să bem aceste amărăciuni cu care viclenii şi trădătorii ne-au adăpat îndestul" [213]. El înghiţi puţin, apoi trimise îndată pe ţăran să-i caute puţină apă, dîndu-i un /
f.112 galben de aur unguresc, numai să vie mai curînd [214]. Eşind atunci din colibă, Andrei se duse de se întinse pe iarbă supt un copaci vecin îşi rezemă capul de un trunchi pe jumătate putred şi însărcină pe Micul să stea de pază, în vreme ce el se va odihni puţin, ca să poată apoi a-şi urma drumul, făgăduind că va sta şi el la rîndul său de streajă pînă cînd Micul va odihni [215]. Zăcînd asfel pe pămîntul gol, Andrei luă breviarul în mînă, se puse a citi la lumina lunii ceasurile canonice şi îndată osteneala biruindu-l, somnul pe nesimţite îl coprinse [216].

În vremea aceasta trupa săcuilor, urmînd deosebitele cotituri şi locuri grele pe unde Micul şi Andrei fugiseră, sosesc cu o iuţime minunată şi cad asupra ţăranului, strigînd : „Ce procleţi de nobili ai priimit în

[212] Bethlen, t. IV, p. 443–449.
[213] Bethlen, t. IV.
[214] Bethlen, t. IV, p. 451; Istvánfi, p. 454.
[215] Bethlen, t. IV, p. 452.
[216] Spontoni, p. 91.

gazdă? De nu ni-i vei da îndată, te vom ucide, după ce te vom face mai întîi a suferi mii de chinuri, calăule". Spăimîntat foarte și neștiind ce vrea ei să facă, țăranul le spuse: „că doi inși intrase la dînsul, șăzuse puțin ș-apoi eșise; că el nu știe de loc cine era ei și că gîndește că sînt ascunși p-acolo aproape". Micu, auzind zgomotu acelor ce sosea și între-/ bările ce făcea țăranului, se duse spăimîntat de sculă pe prințul Andrei f.113
și îi vesti că dușmanii i-a călcat, rugîndu-l să caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s-ar fi temut a lumina / fărădelegea, se ascunse supt f.113v
negrii nori, și / în acel întunerec, Andrei, care nu cunoștea locurile, n-avea f.113
chip de scăpare [217]. El trimise pe Micu înaintea vrăjmașilor, spre a căuta a-i îmblînzi prin vorbe și făgădueli [218]. Dar gloata săcuilor, furioasă, în loc d-a asculta rugăciunile lui Micu, întorc către dînsul armele lor; după ce se ocroti un minut cu sabia sa, Micu, plin de răni, fu prins viu. Se povestește că, doritor d-a scăpa mai curînd de viață și simțind pe gîtu-i tăișul ruginit al paloșului unui țăran, el îi întinse sabia sa, care era mai scuțită, zicîndu-i: „Slujește-te cu aceasta, prietene, și nu mă mai sfîșia rănindu-mă cu arma ta fără tăiș.". Și zicînd aceste, el îi întinse gîtleju, ca să nu se zică că un viteaz a avut, ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoi.

În vreme ce Micu era asfel prins și ucis, Blasie Ördög, de care am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, izbește pe Andrei. Împins mai mult / de nevoe decît de vitejie, Andrei trase sabia cea lată ce purta f.114
la coastă și începu a se apăra cu o mînă slabă [219], silind să nu moară fără răzbunare [220]. El izbutise a răni pe unii din vrăjmași, cînd Blasie mai îndemînatic în luptă, îi dete o lovitură de săcure în frunte, făcîndu-i o rană mare deasupra ochiului stîng [221], de unde începu sîngele pîrîu a curge de îi acoperi vederea [222]. În această stare, nenorocitul Andrei încercă să fugă, dar urmat, de aproape de ucigași, el priimi cu o asemenea armă o altă rană din partea din dos a capului, dasupra grumazului [223], și perzînd simțirile, căzu la pămînt, bătîndu-se în sîngele său [224]. N-apucase încă să-și dea sufletu, cînd ucigașii, urîndu-li-se de vremea ce perdea ca să-i smulgă un inel frumos de diamant, ce purta în degetul cel mic, îi tăiară degetul ca să poată lua inelul [225]; apoi, apropiindu-se de dînsul, Blasie Ördög îi tăie capul [226], pe care, punîndu-l într-o suliță [227], îl luă cu dînsul, iar trupul îl lăsară în acel loc, despuiat de orice vesmînt și în prada fiarălor sălbatice [228]. Această tragedie se petrecu lîngă satul Szent Do-

---

[217] Bethlen, t. IV, p. 453.
[218] *Ibid.*; Istvánfi, p. 454.
[219] Tomasi, p. 81; Spontoni, p. 91.
[220] Bethlen, t. IV, p. 454.
[221] *Ibid.*; Istvánfi, p. 454; Tomasi, p. 81.
[222] Tomasi, p. 81.
[223] Istvánfi, p. 454; Tomasi, p. 81.
[224] Tomasi, p. 81.
[225] Bethlen, t. IV, p. 454.
[226] Tomasi, p. 81.
[227] Ortelius, p. 456.
[228] Bethlen, t. IV, p. 455.

mokos (Sf. Dominic). Astăzi încă, într-acel loc, țăranii îți arăt locul unde fu omorît sărmanul Andrei și credinciosul său Mico [229]. /

f.115 XXX

Asfel fu sfîrșitul lui Andrei, prinț, cardinal și episcop de Varmia în Prusia. El era de vîrsta de 28 de ani [230] numai; nalt la stat, barba și părul capului galben, pe care după ritul religiei, el avea obicei a le purta rase. Era d-un caracter dulce și blînd și mai bun pentru biserca decît pentru război. Din copilăria lui avusese plecare către călugărie. Din nenorocire, calitățile lui private chiar făcu dintr-însul un rău stăpînitor; ambiția de a domni îl perdu; el cumpără printr-o crudă moarte o domnie de opt luni asupra Ardealului și fu numai o jalnică pildă a ticăloșiii ursitelor omenești [231].

După arătarea unor analiști, nenorocirea în care pică Andrei și ungurii din Ardeal fură prevestite prin niște semne cerești. În luna lui iunie se ridică deodată despre apus o furtună grozavă, care îngrozi pe toți și pricinui multă stricăciune într-o parte mare a Ardealului. De dimineață norii se rostogolea unii asupra altora. Cerul întreg se întunecase; tunetul urla neîncetat; trăsnetul ce cădea, fulgerile ce strălucea prin întuneric,
f.115 o ploaie deasă și repede și mai ales / o vijălie grozavă spăimîntase pe toți. Parte din acoperișurile caselor din Alba-Iulia fură ardicate, înălțimile zidurilor doborîte, precum și grajdurile din curtea prințului, care era foarte puternic zidite; păstorii pe drumuri fură răsturnați sau tîrîți cu iuțeală încotro nu vroia; mulți cai ce păștea pe cîmp fură azvîrliți în Murăș, unde se înecară; o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcină. Această furtună ținu mai puțin d-un ceas și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu cîteva luni în urmă. Întraceeași vreme globuri de foc se arătară în deosebite locuri, răspîndind groaza. O mulțime de lupi se pogorîră cete-cete din munții numiți Meszes și se răspîndiră în șăsurile Ardealului și prin sate, asemenea și multe alte fiară sălbatice. Cinci zile înaintea bătăliii de la Sibii, toată noaptea se văzu flăcări pe ceriu, asfel încît armia lui Andrei merse la drum luminată d-această minunată flacără. Cînd Andrei tăbărî la orașul Szeredahely din pămînt săsesc, el văzu trecînd pe dinainte-i un arap negru, purtînd în mînă o coasă grozavă. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnații, după ce cercetară și căutară, îi răspunseră că un asemenea om nu se află în armie. Cu puține zile pînă a nu se întîlni Andrei cu Mihai-vodă, el visă că picase în niște turme de țapi furioși și că d-abia scăpă, cînd niște porci îi sfîșiară mantela și coiful. Încredințat
f.117 că acest vis este un semn rău, / el îl povesti îndată la Alba-Iulia lui Ștefan

[229] Gerando, t. II., p. 22. Analiștii contimporani se deosebesc asupra zilii în care Andrei fu ucis. Timon și Alexandru Dubokay pomenesc de ziua de 31 oct. Ortelius o pune la 9 noemvrie, iar Bisselie tocmai la 20 noemvrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune șase zile după bătaia de la Sibiu, adică în noaptea de 3 spre 4 noemvrie, socotind această dată, după potrivirea ce am făcut cu altele, ca cea mai adevărată.

[230] După Bethlen, iar după Istvánfi, de 33 ani.

[231] Bethlen, t. IV, p. 456; Istvánfi, p. 454.

Báthory și la alții. În vreme ce Andrei se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia, ca să meargă la tabără de la Saș-Sebeș, unul din pintenii săi de aur se sfărîmă, și cînd eșea pe poartă își sfărîmă asemenea și încheitoarea mantelii sale. În sfîrșit, duhul de superstiție și de misticism al ungurilor merse pînă a crede că și schimbarea portului ce ei făcuse de vro cîțiva ani fuse un semn rău, care arăta că ei trebue să sufere într-o zi jugul unei nații streine[232].

XXXI

După uciderea lui Andrei, secuii se apucară a căuta prin păduri și prin strîmtori pe nobilii care umbla rătăcind prin întuneric. După ce îi ucise mai pe toți, se întoarse la locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cît pusese mai multă grabă spre a cîștiga această pradă, cu atîta perdură din vreme spre a o împărți, certîndu-se, înjurîndu-se între dînșii, încît p-aci era să se înhațe la bătae cu armele. Fură omorîți atunci, parte cu Andrei, parte în fuga lor, Ioan Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, frații Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany, comis a lui Andrei, căruia scăpă viața în luptă / f.118 omorînd un săcui ce-l amerința cu moartea, Emeric Lazar, Francisc, numit cel Mare, Mihai Caraczoni, meșter căpitan d-artilerie, și mulți alții, vestiți prin meritul și avuțiile lor. „Săcuii îi ucidea fără milă, încredințați că nimic nu putea fi mai folositor republicii săcuești decît moartea a tutulor acestor oameni, care îi ținuse într-o robie aspră, ca pe niște robi cumpărați cu bani. Ei credea că numai acest mijloc au spre a-și redobîndi starea lor cea dintîi și a-și asigura libertatea pe care o dorea cu înfocare"[233]. Numai un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în războae, scăpă în Moldova. Acesta este același care după cum s-a văzut înapoi, fusese trimis sol de Andrei la Mihai-vodă și care, cu toate că credința lui era bănuită lui Andrei, îl însoți în fuga sa. Dovadă puternică cîtă ușurință pun oamenii în bănuelile lor[234].

Fu atunci o dispută între secui, dintre care unii voia să păstreze în viață vro cîțiva nobili prinși, iar alții cerea ca să se omoare îndată „acești oameni nesuferiți și vrednici de ură"; se învoiră apoi a amîna pentru cîtăva vreme moartea unora dintr-înșii. Aceștia era Ioan Iffiu, fratele lui Andrei, Ștefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb și Wolfgang Lazar. Săcuii le legară mîinile la spate și tot f.119 înjurîndu-i / mereu îi pornesc ca să-i ducă spre Alba-Iulia, la Mihai vodă[235]. Înaintea lor, Blasie Ördög ducea înfipt într-o suliță, sîngeratul cap a lui Andrei Báthory[236] învălit într-o pînză[237]. Pînă a nu ajunge însă la Alba-Iulia, săcuii în cale uciseră pe prinșii lor; trupurile lor le aruncară într-un șanț lîngă Alba-Iulia, iar capetele lor sîngerate și vinete le azvîrliră neîngropate în oraș. Blasie Ördög păstră numai pe Ioan Iffiu,

[232] Bethlen, t. IV., p. 477—480.
[233] Bethlen, t. IV, p. 458—459.
[234] *Ibid.*, p. 459.
[235] Bethlen, t. IV, p. 460.
[236] Ortelius, p. 456.
[237] Bethlen, t. IV, p. 460.

pe un fiu al lui Nicolae Micu, anume Mihai, în vîrstă numai de 12 ani, și capul lui Andrei, pe care îl înfățișă lui Mihai vodă în 11 ale lui noemvrie [238].

Puseseră capul pe o masă și Mihai cătă puțin la dînsul în tăcere, pînă cînd, văzînd pe doamna Stanca *, ce era lîngă dînsul, înecîndu-se în lacrimi, o întrebă pentru ce plînge? — „Pentru că — răspunse această miloasă și simțitoare femee — aceea ce i s-a întîmplat lui se poate întîmpla și ție sau acestuia", arătînd pe fiu-său Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrămile deodată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă : „O, săracul popă ! săracul popă !" Asfel plînse marele Cesar cînd văzu înainte-i capul dușf.120 manului său / Pompei [239].

După aceasta, Mihai trimise acest cap, pus supt un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret după dînsul, pe care îl trimise împăratului [240]. Mihai trimise pe Ioan Iffiu în închisoare, la cetatea Deva și după povața ce-ii dete logofătul Teodosie, porni oameni să caute trupul lui Andrei, pe care îl găsiră gol, dar nevătămat de păsări și dobitoace, nelipsind de la dînsul decît degetul cel mic, care fusese tăiat de ucigători, după cum am spus. Trupul mortului fu pus într-un car și ca să nu fie într-o asemenea stare expus privirilor cînd băgară carul în oraș, îl acoperiră cu foi de copaci verzi. Asfel îl aduseră în Alba-Iulia, nouă zile după moartea sa. Îndată, cu mare îngrijire, din porunca lui Mihai, trupul fu învestit în haine mărețe, întins pe o piatră de marmură și acoperit cu o manta de purpură. Apoi îl duseră în templu cel mic, ca să stea pînă la ziua înmormîntării. Cîteva zile după aceea, după ce se adună acolo și deputații țării, convocați pentru deschiderea dietei, Mihai trimise de aduse și trupul lui Balthazar Báthory, pe care prințul Sigismund pusese de-l îngropase fără nici o cinste în cetățuia de la Szamosujvar, și apoi se făcu înmormîntarea lui Andrei cu o pompă de tot crăiască [241]. Cus-
f.121 ciugul/ era purtat de juni nobili [242] și încungiurat de toți boerii rumâni. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după cusciug [243]. Apoi venea Mihai însuși cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor [244]. Înainte și înapoi pîșeau cu toată cuviința oștile înarmate și în bună rînduială. Apoi preoții, cîntăreții și faclele nu mai avea număr [245]. Asfel duseră trupul lui Andrei în biserica cea mare și îl puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-său Balthazar. Acolo trupul ambilor frați fură împreunate [246]. În același templu zăcea de mai multă vreme îngropați doi alți călugări, bărbați mari și puternici care periră cu aceeași moarte ca Andrei : cardinalul George Martinuție,

---

[238] *Ibid.*, p. 461.
* În manuscris „doamna Florica". [Nota edit.]
[239] Bethlen, t. IV, p. 461 - 463.
[240] *Ibid.*, p. 462.
[241] Bethlen, t. IV, p. 468.
[242] Bethlen, t. IV, p. 468.
[243] Stavrinos.
[244] Bethlen, t. IV, p. 468. Ortelius, p. 461.
[245] Stavrinos.
[246] Bethlen, t. IV, p. 468.

ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rudolf II, și episcopul Oradiei, ucis de Griti [247]. Blasie Ördög, ucigașul lui Andrei, în loc de răsplata ce aștepta de la Mihai, fu osîndit a i se tăia capul pentru fărădelegea ce făcuse [248]. Toată prada ce săcuii luaseră de la Andrei și soții [lui], în aur și argint, din porunca lui Mihai fu vărsată în visteria țării [249].

XXXII f.122

Mila, îndurarea și generozitatea ce arătă Mihai-vodă către cainicul său dușman mări favorul popoarelor pentru dînsul, trase inimile nobilimei Ardealului și lauda tuturor națiilor streine. Nobilii Ardealului simțiră mai ales atunci că, urîți fiind de moarte de popoare, singura lor scăpare e Mihai acum. Ei gîndiră că, de au perdut cîrmuirea țării și au căzut supt un stăpînitor de alt sînge, încai să caute a-și păstra starea și viața. Aceste într-adevăr era atunci foarte amerințate. Am văzut înapoi ce fel ura și trata săcuii pe nobili. Ostașii mercenari, unguri, poloni, sîrbi, cazaci și alții, răspîndindu-se prin țară, nefiind supt ochiul strașnic al domnului, necăjea încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcîndu-i să simță toate relele războiului. Apoi, chinuita nație a românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiiu, se ridică în picioare groaznică, înverșunată, amerințătoare [250]. Cu cît fuseseră ei mai/cumplit împilați de nobilii unguri, f.123
cu cît mai mult înecaseră în inima lor suferințile lor și ura ce avea către dînșii, cu atît izbucnirea acestii uri fu puternică și pustietoare. Românii ardeleni cuvîntă asfel și într-un chip simplu către unguri; sînteți niște venetici care ați venit prin silă și ne-ați călcat țara, ne-ați răpit pămînturile, drepturile, viața, ne-ați chinuit și ne-ați aruncat în cea mai cumplită robire între noi și între voi n-a domnit dreptatea, ci numai sila și instrumentul supunerii; acum ne-am deșteptat, că ne simțim puternici vrem să intrăm în drepturile și pămînturile noastre ce ne-ați răpit odinioară; vom lua dar, pe seamă-ne moșiile și casele voastre, iar pe voi vă vom ucide sau vă vom goni ca să curățăm țara de voi. Aceste idei și sentimente povățuiră toate revoluțiile făcute sau încercate de români de la năvălirea ungurilor pînă astăzi. Asfel revoluțiile veacului de mijloc, acea de la 1437, răscoala de la 1599, pînă la insurecția lui Horea de la 1784 și revoluția de la 1848, fură mai mult inspirate de setea răzbunării decît de dragostea libertății și pentru aceea românii nu-și putură asigura libertatea; căci libertatea triumfează, fără a se răzbuna; altmintrelea ea nu mai e libertate, ci numai răzbunare. Niciodată și nici într-un loc libertatea
/ nu s-a putut întemeia prin călcarea dreptății și prin cîrmuirea groazei. f.123ᵛ
Libertatea nu se ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate./

Românii crezînd a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se f.124
punea de ucidea la aristocrați și pustia acareturile lor; și fiindcă mai adesea nobilii apuca de fugea, ei își vărsa furia mai mult asupra bieților burghezi unguri du prin orașe; și cum trecea furtuna, aristocrația era

[247] Tomasi, p. 81.
[248] „Magazin istoric", t. IV, p. 295.
[249] Bethlen, t. IV.
[250] Bethlen, t. IV.

iarăşi în păr şi românul iar cădea în gheara lui. De asemenea mai mulţi domni români din principate, duşmani ai aristocraţiei, printr-un guvern de teroare, credea că fac ceva ucigînd la boeri, în loc de a ucide boeria; toată schimbarea era de persoane, dar duhul de castă şi instituţia se păstra, ba încă se mai întărea prin interesul ce insufla oamenilor cei prigoniţi şi împilaţi.

Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească singură pricepu că, spre a asigura libertatea, trebue a lăsa pe boeri a putrezi în pace şi a ucide boeria prin proclamarea dreptului comun.

Românii ardeleni n-au priceput aceasta nici la 1848, cu atît mai mult ei n-o pricepu la 1599. Ei nu gîndea că nu e nici drept, nici folositor, nici cu putinţă de a curăţi ţara Ardealului de toate populaţiile streine, care fac mai de a treia parte din totalul populaţiei; ei uitară
f.125 că o posesie îndelungată aduce drepturi/pozitive şi netăgăduite, că o naţionalitate, oricît de mică va fi, trebue respectată, căci sfînt e dreptul ce are ea de a trăi în pămîntul ce ocupă; că acest drept natural e pe dasupra oricărui drept istoric, de vreme [ce] pămîntul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pămîntului. Problemul de dezlegat în Ardeal era şi este nu cum vor face românii, ungurii, saşii şi săcuii ca să rămîie numai ei singuri într-acea ţară şi să gonească pe celelalte popoare, ci, proclamînd dreptul comun sau egalitatea pentru individe şi naţionalităţi, să caute mijlocul de a armoniza împreună, alcătuind un stat federativ. Fără îndoială că numărul românilor în Ardeal le asigura în orice caz o preponderenţă naturală şi dreaptă în trebile ţării şi prefăcea oarecum Ardealul într-o ţară românească.

Asfel românii şi ungurii la 1848, luptîndu-se unii împotriva celorlalţi, pleca de la aceleaşi principii greşite şi căzură sub acelaşi jug.

XXXIII

f.125ᵛ Aşa şi la 1599, românii ardeleni, ridicîndu-se / nu se purtară ca un popor martor, însuflat de dragostea libertăţii, prin care purtare ei ar fi impus şi lui Mihai şi asupritorilor lor şi ar [fi] silit şi pe unul şi pe ceilalţi a-i întregi în drepturile lor naturale şi soţiale, ci, setoşi de răzbunare,
f.125 se apucară să / plimbe torţa şi paloşul prin palaturile nobililor. Mulţi nobili periră atunci. Cei mai mulţi scăpară, unii afară din ţară, alţii supt protecţia lui Mihai. Acesta nu putea să sufere asemenea neorînduieli, /
f.126 care se descărca asupră-i. Bănuit încă pînă a nu intra în Ardeal, de unguri, că lucrează prin preoţii românii a scula pe ţărani împotriva [nobilimii ungureşti, el dorea să dovedească neadevărul acelor bănueli, cu toate că, după intrarea sa în Ardeal, el fu îndemnat spre uciderea nobilimii ungureşti nu numai de către românii ardeleni şi o seamă de boeri, dar încă şi de un număr însemnat din cei mai mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihai a-şi asigura stăpînirea Ardealului prin nimicnicirea aceştii aristocraţii puternice, care totdauna era să-i stea împotrivă; dar inima sa, dorinţa d-a-şi da un nume mare şi bun în Europa, care îşi aţintise ochii acum asupră-i, îl depărtă de la o asemenea faptă, preferînd a încerca cu
f.126ᵛ binele a-şi trage inimile nobililor unguri. / Din nenorocire el nu se mulţumi

numai a-i tolera şi protecta, ci se încungiură de dînşii; le încredinţă posturile cele mai însemnate în armie şi administraţie şi împărţi iarăşi între dînşii averea confiscată de la cei ucişi în bătae sau care pribegiseră [251]. Umilinţa ce arăta către dînsul aceşti aspri şi trufaşi nobili şi setea cu care vîna favoarea lui înşălă pe Mihai. El crezu că ei nu vor mai ridica niciodată capul lor, după ce l-au plecat atît de gios. El socoti că va găsi un reazăm şi o putere într-înşii şi că prin ei va trage inima întregii naţii ungureşti şi va deschide un cîmp mare la întinsele şi ambiţioasele sale proecte. Aceasta îl orbi şi îl făcu de împinse pînă la nesocotinţă generozitatea sa către dînşii; şi / cu cît ei stăruia în învinovăţirile şi bănuelile lor, cu f.126 cît ei complota şi umbla mai rău să-l surpe, cu atîta el se arăta mai îndurător către dînşii, încît generozitatea lui ajunse o slăbiciune care îl perdu.

Acesta îl făcu că el, după ce domoli setea de răzbunare a ţăranilor români, nu le dete libertatea, spre a nu vătăma interesurile nobililor. Adevăr că el nu putea lucra în Ardeal împotriva de ce făcuse în Ţara Românească. Nenorocitul *aşezămînt de rumânie* ca un butuc îl ţinea în lanţ şi-l tîra spre perzare. El dedese libertatea săcuilor nevoit fiind şi fiindcă aceştia numai de puţină vreme o perduseră şi o dorea cu / înfo- f.127 care. Dar românii de mai multe veacuri îşi perduse libertatea şi fiind şi mai numeroşi, paguba ce ar fi simţit nobilii unguri ar fi fost mult mai simţitoare. / Apoi săcuii era o populaţie foarte războinică, în vreme ce f.127v românii supt împilare, uitaseră pînă şi întrebuinţarea armelor ce stăpînii lor nu le lăsa să aibă. Apoi, Mihai, ca toţi războinicii, credea mai mult în soldat decît în popol; duhul lui era mai mult de concherant decît de naţionalist. Nobilii, în ochii lui, era reprezentanţii popolului, naţia armată, şi pe arme voia a se întemeia. /

Mihai socoti să urmeze în Ardeal, în privinţa românilor, politica f.127 Corvinilor, adecă a uşura oarece sarcinile ţăranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor şi a înălţa mai mulţi dintr-înşii în treapta de nobili, ca asfel naţia să fie reprezentată în dietele ţării. Dar am văzut mai înapoi că această sistemă nu adusese mari foloase românilor, căci nobilii lor, dobîndind interese împotrivitoare gloatei poporului, se alia cu ceilalţi nobili unguri şi se lepăda şi de naţionalitatea lor. Datoria lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din obăgie şi proprietate de pămînt, spre chezăşuirea acelii libertăţi şi a da naţiei o reprezentare deosibită în dieta celor trei naţii. Asfel el ar fi dat stăpînirii sale în Ardeal o temelie neclintită. / Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfăţişă ca f.127v acum, îndată după bătălia de la Sibiiu, cînd ungurii îngroziţi, amorţiţi cu totul, se mulţumea de li s-ar fi lăsat măcar viaţa. Mai tîrziu Mihai în zadar vru; anevoinţele crescuseră prea mult; ocazia trecuse. Şi nu trebue a crede că noi aci judecăm pe Mihai după ideile de democraţie ale veacului nostru, iar nu dup-acele a veacului său; căci urma ne va dovedi că aceste idei era bine simţite atunci şi chiar de Mihai. /

De asemenea idei inspirat, Mihai vodă deschise la 22 noemv[rie] f.127 în Alba-Iulia, adunarea generală, în care el făgădui că va păstra constituţia ţării şi toate privelegele, libertăţile şi daniile nobililor, afară de cele făcute

---

[251] Bethlen, t. IV.

de Sigismund. Reprezentanții depuseră jurămîntu de credință și, spre răspuns la cererile domnului d-a i se da provizii și bani pentru ținerea oștilor, s-a orînduit ca de fiecare casă sau poartă (cum să zice în Ardeal) să se dea cîte opt măsuri de făină și opt măsuri de ovăz sau orz și de la f.128 10 case cîte o vită de tăiat, și, fiind omul sărac, în lipsă / de vită, să dea trei oi. Asemenea se hotărî ca, de vreme ce s-a dat libertatea săcuilor, aceștia să aibă a da, după vechiul lor obicei, cînd se schimbă domnul sau cînd se însoară, din șase boi unul pe seama domnului. Această dare se numea de secui *friptura de bou*. Încît pentru bani spre purtarea războiului, se hotărî ca să se dea de fiecare casă, fără a fi nimeni scutit, nici domnu, nici boeri, cîte șase florini; trei florini să se dea pînă în 25 zile, socotindu-se din ziua publicării decretului, iar ceilalți trei, cu 25 de zile mai tîrziu. Toate celelalte articole [ce] se încheiară atunci și fură coprinse în actul general al dietei, ce se întări de Mihai vodă și se publică [252], privesc numai interesurile nobililor: dă voe unora dintr-înșii a se întoarce în țară, asigură libertatea săcuilor, iar pe români, fără nici o ușurare, îi f.128v lasă în starea de obagi ai nobililor. Asfel Mihai trădă / misia sa în Ardeal și merită d-a cădea. /

f.128

XXXIV

În vremea aceasta se răspîndi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în Țara Românească pe la începutul lui decemvrie, și multi se îngrijiră; dar aceasta peri îndată, lămurindu-se cum că turcii, f.129 ce într-adevăr intraseră în țară, cu toate că bine armați, după / obiceiu lor, era însă puțini și veniseră numai ca să cumpere miere și unt, aceea ce făcînd, eșiră din țară fără a vătăma pe nimeni. Cu toate acestea, Mihai îngrijindu-se, porni o mie de călăreți în Țara Românească, care să împedice asfel de veniri ale turcilor și să apere țara [253]. Scurt după aceea, Mihai porni și pe fiu-său Pătrașcu în Țara Românească, cu o seamă de oaste, spre a cîrmui țara în locul lui, și-i dete de curator pe Pancreatie Sennyei, pe care, însă, după o lună îl rechemă înapoi, nu se știe din ce pricină [254]. Mihai poruncise la o seamă de nobili din Ardeal ca să însoțească pe Pătrașcu în Țara Românească. Dar ei începură a tremura toți, gîndind că merg la peirea lor de se vor duce în Țara Românească și rugară pe Mihai d-a amîna deocamdată pornirea lor, la care el se învoi [255]. /

f.130 La sfîrșitu dietii, Mihai puse de aduse la Alba-Iulia visteria prințului Sigismund, ce îl pusese în cetățuia Vecs, supt paza lui Ștefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri și, între altele niște cupe de argint așa de mari, încît doi oameni abia putea duce unul gol; pe lîngă aceste mai era podoabe de cai, platoșe, șeli garnisite cu pietre scumpe și diamanturi, săbii, pumnaluri, paloșe, hangeluri, săcuri și alte lucruri asemenea; apoi mai multe vesminte scumpe, prețuite 32 mii florinți, din care una împodobită cu diamanturi era prețuită 15 mii florinți, pe urmă un mare număr de monede de aur numite de Portugalia, din care

[252] Vezi acest act în „Mag. ist.”, t. II, p. 358. Bethlen, t. IV, p. 469.
[253] *Cronica* lui Fuchsie; Guerrin, p. 509 și 508.
[254] *Ibid.*
[255] Bethlen, t. IV, p. 470.

unul făcea 10 galbeni de aur. Cînd intră Mihai ca să vază această avuţie în casa unde era aşăzată, răpit de mirare strigă: „Ce de bani am să fac d-aci ca să-mi plătesc ostaşii şi oamenii mei''. Preţul se ridica într-adevăr la mai multe sute mii de florinţi [256].

Mihai îşi aşăză apoi oştirea în deosibite comitaturi pentru ernat, împărţind-o mai ales prin cetăţi; dar oarecare eccesuri ce făcură ostaşii, iar mai ales ungurii, sîrbii şi cazacii, ridicară plîngeri din partea lăcuitorilor, iar mai cu seamă din partea nobililor, care alerga la Mihai văitîn/du-se. f.131
La aceste plîngeri Mihai răspundea adesea cu bunătate, zicînd că aceste se fac fără ştirea lui, făgăduind că va pedepsi straşnic pe cei vinovaţi; că de vreme ce, din mila lui Dumnezeu, Ardealul este acum al lui, el se va sili spre a face să domnească într-însul pacea şi liniştea şi ca nimeni să nu încerce vro pagubă [257].

În vremea aceasta coprins de mînie asupra lui Ioan Maro, puse să-l caute şi să-l gonească prin toată ţara pînă îl vor prinde. Este ştiut că acest sicritar al lui Mihai dezvălise mai întîi prinţului Andrei proectul stăpînului său d-a năvăli în Ardeal. Mihai îi ertă cu geneorzitate această vină; dar în ajunul bătăliei de la Sibiu, nemulţumitorul Maro trecuse din tabăra lui Mihai în aceea a lui Andrei, nădăjduind că acesta va izbîndi. Mihai, care ertase întîi pe Maro, întră într-o mînie furioasă la această nouă a lui trădare. Maro, care aflase mînia domnului asupră-i, rătăcea pe ascuns într-o parte şi într-alta, în sate şi oraşe, pe la deosebiţii nobili, căutînd vro ocazie spre a fugi în Ungaria. Asfel umblînd, el se duse din întîmplare sau într-adins la Ştefan Tholdi, nobil ungur, rugîndu-l a-i da un azil ca să scape de goana ce-i dă Mihai. Tholdi îl priimi şi îi făgădui că va fi în siguranţă în casa lui; dar temîndu-se de Mihai şi dorind a dobîndi favorul său, îi descoperi îndată că Maro este ascuns la dînsul. Tîrît la Alba-Iulia, Maro fu dus înaintea lui Mihai, care după ce îl mustră pentru fărădelegea lui, îl dete pe mîna / călăilor harnici a chinui pe vinovaţi. Aceştia îl legară strîns f.132
de picioare şi de mîni la un stîlp, care se afla într-una din mahalele Albei; apoi îi ciontiră mai întîi picioarele, pe urmă genunchii unul după altul şi în sfîrşit braţele pînă în coate. Trupul lui, sfîşiat şi despuiat de toate vesmintele, rămase două zile în privirea tutulor, acoperit de noroi şi de sînge.

Dar să întoarcem mai bine ochii de la această urîcioasă privelişte, tînguind barbaria acelor timpuri [258].

XXXV

Mihai vodă trimisese o deputaţie de două persoane, între care şi Petru Ormeni [259], ca să meargă la Praga să vestească împăratului norocita biruinţă asupra lui Andrei şi coprinderea Ardealului. Ajungînd deputaţia la Viena şi dînd lui arhiduca Matei această înveselitoare ştire, el puse îndată a se cînta în toate bisericile *Te Deum laudamus* şi, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarduri, slobozîră mai multe salve de artilerie

[256] Bethlen, t. IV, p. 471.
[257] Bethlen, t. IV, p. 472 şi 473.
[258] Bethlen, t. IV, p. 474—477.
[259] Bethlen, t. IV, p. 462; Ortelius, p. 456.

spre semn de bucurie. Arhiduca Matei dărui căpetenii deputaţii un lanţ de aur şi la soţii săi cîte un pahar de argint suflat cu aur; apoi deputaţia porni înainte şi se duse la Pilsen, unde găsi pe împăratul [260]. Ea raportui f.133 împăratului de izbînda dobîndită. / Această ambasadă fu vesel priimită de mărirea sa şi, fiind bine dăruită, priimi poruncă a se întoarce înapoi.

Împăratul scrise îndată papii, vestindu-i norocita coprindere a Ardealului şi (necunoscînd încă moartea cardinalului) plîngîndu-se foarte de purtarea cardinalului, învinovăţindu-l că este în înţelegere cu turcul, şi rugînd pe sfinţia sa d-a-l afurisi şi a-i lua înapoi pălăria de cardinal. Într-aceeaşi vreme, sosi la Roma şi scrisorile episcopului Malaspina, care vestea moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniii făcu cunoscut că învingerea şi moartea cardinalului aduseseră mari neplăceri la toată curtea craiului Poloniei şi că toţi strigă împotriva Malaspinii. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, papa convocă la 12 ianuarie 1600 o congregaţie de 19 cardinali, ca să chipzuiască de trebue a cere vro satisfacţie şi a huli omorîrea cardinalului. Papa mai întîi şi apoi cei mai mulţi din cardinali fură de părere "că nu trebue deocamdată a proceda nici cu cenzura, nici a cere vro satisfacţie despre moartea cardinalului, cu atît mai mult că el fusese ucis în război, purtînd arme şi într-o haină şi meserie f.134 deosebită de acea de cardinal; că nu se ştie cine / l-a ucis şi daca aceia ştia sau nu că ucid un cardinal, nici daca sînt ei catolici sau schismatici şi afară de juridicţia sfîntului scaun; că înainte d-a proceda la afurisenie, trebue a face vro formă de judecată pe care, în aceea nehotărîre, nu ştie de unde s-o înceapă; c-apoi cu aceasta papa ar supăra pe împăratul şi pe prinţul Ţării Româneşti, pentru pizma acestora asupra cardinalului, a cărui memorie ei se vor sili a o înegri cît vor putea; că în acel caz ei ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele proceduri şi cenzuri şi vor face a se compune cărţi împotriva cardinalului, în care nici colegiul cardinalilor, nici sfîntul scaun nu vor fi cruţaţi; că mai bine este să aştepte sosirea nunţiului Malaspina, care acum lăsase Ardealul şi se afla în cale spre a se întoarce la Roma, şi de la care vor afla mai multe şi mai desluşit şi vor şti ce este de făcut [261].

Se vede că mai tîrziu papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinalului, osîndind, după cum spune analistu Timon, pe toată naţia săcue la un post straşnic de o sută de ani [262]. Malaspina, întorcîndu-se la Roma, papa îl făcu [să] simţă că aflase purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în f.135 episcopatul său, unde muri de mîhnire, ducînd dorul / pălăriei de cardinal [263].

XXXVI

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 noemv[rie], generalul Basta, pe care arhiduca Maximilian, depărtîndu-se la Viena, îl lăsase locotenent în locu-i la Casovia şi în Ungaria de Sus, însoţit de Mihai Sekeli, Pavel

[260] Guerrin, p. 502; Ortelius, p. 456; Béthlen, p. 462.
[261] Ossat, t. II, p. 122.
[262] Katona, t. XXVII, p. 600.
[263] Ossat, t. II, p. 122; Bethlen, t. IV, p. 467 şi 468.

Nias şi David Ungnad, se duse cu oştile lor la Oradea Mare, purtînd cu dînşii şi o mare sumă de bani ce împăratul trimisese la Casovia pentru plata armiei. Ei vroia să vie în Ardeal spre a da ajutor lui Mihai întru coprinderea acestii ţări, cînd aflară că Mihai a şi izbutit a coprinde această ţară fără a mai aştepta ajutorul lor [264]. Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardeal, cu pretenţie d-a cîrmui ţara în numele împăratului. David Ungnad, sfetnic însemnat al împăratului, strălucit prin multe solii la Constantinopol şi într-alte părţi, apucă înaintea lui Basta şi, însoţit de Petre Lasli, sosi în 12 noemv[rie] la Alba-Iulia, spre a curteni pe Mihai vodă despre norocita sa biruinţă. Acesta le dete audienţă a doua zi, în 13, la 8 ceasuri de dimineaţă, priimindu-i foarte bine. După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Báthory, pe care îl bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un portret după cap, foarte asemănat. În 17 noemvrie, cînd Ungnad voi să plece, Mihai, care priimise în dar de la dînsul un ban de aur mare, pe care era 10 portrete ale împăratului, îi trimise şi el, printr-unul din cei mai mari ai săi ofiţeri, o harşa frumoasă, rugîndu-l s-o priimească de bunăvoinţă. / Ungnad priimi acest dar arătînd o mare mulţămire şi apoi porni din Ardeal [265]. / f.136

Mihai vodă, aflînd de venirea lui Basta, trimise îndată vro mie de oameni către cetatea Husta dupe Mureş, care e cheia drumului ce din Polonia, Ung[aria] şi Moldova duce în Ardeal. În această cetate era o garnizoană de 19 companii de trabanţi, cărora se poruncise d-a se ţine bine acolo pînă la cel din urmă om; dar ei, văzînd cetatea ocolită şi izbită, perdură curagiul şi se închinară, cu condiţie că li se va cruţa viaţa. Întrînd valonii lui Mihai în cetate, puseră mîna pe avuţii nepreţuite, căci acolo Báthorii şi mulţi nobili îşi lăsase averile lor. Spun că aceste avuţii se urca la 10 milioane [266]. Tot atunci Mihai coprinse şi Lipova şi alte oraşe din Banat. [267]. / f.136

Basta, intrînd în Ardeal, prinse la Somlyo pe Ştefan Báthory, care fugise acolo de la cetatea Husta. El îi făgădui că îi va dobîndi ertare de la împăratul daca va mijloci predarea cetăţii Uioara, cea mai puternică a Ardealului, şi unde era atunci în garnizoană 2000 trabanţi cu multe arme. Ştefan Báthory priimi a-şi cumpăra libertatea prin predarea Uioarei. Mihai se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Asfel acum, prin predarea acestii din urmă cetăţi, Ardealul întreg căzu supt stăpînirea lui Mihai [268]. f.136

Atunci pentru întîiaşi dată se întîlni în faţă Mihai cu Basta, a cărui nume era menit a fi înscris cu sîngele său în istoria vieţii sale. Ei nu se plăcură; după ce îşi arătară antipatia lor în public prin vorbe amari şi împungătoare ce unul zicea supra altuia şi muşcîndu-se prin satire, împrejurările îi aduse îndată a şi-o arăta prin fapte [269].

Să ne oprim puţin asupra acestui geniu fatal al eroului român.

George Basta era de neamul lui arnăut, dar născut într-un sat La Rocca, lîngă Tarent, la anul 1547. Tatăl său, Dimitrie, nobil din Albania,

---

[264] Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 455.
[265] Guerrin, p. 507; Ortelius, p. 458 şi 459.
[266] Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 459; Beyerlinck, t. II, p. 262.
[267] Guerrin, p. 502.
[268] Guerrin, p. 501; Ortelius, p. 455; Bisselie; De Thou, p. 334.
[269] Spontoni, p. 95; Bisselie.

își părăsise țara împreună cu alte familii, spre a scăpa de tirania otomană, și trecuse în Puglia, supt umbrirea craiului Spaniei, care îi făcuse o pensie anuală și îi dedese comanda unei companii de lăncieri, tot arnăuți, cu care îl trimise la Milan. El luă de soție o damă din Alexandria și avu doi feciori, f.137 din care cel mai mare, Nicolae, / ajunsese locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei. Cel d-al doilea, George Basta, intră la 14 ani ca soldat în compania tatălui său, apoi, după moartea lui, trecu ca stegar în compania fratelui său. El ajunse curînd locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de archibuzieri călări, căpitan de lăncieri, sfetnic de război. El comanda un regiment de călărime de arnăuți, cînd duca de Parma fu numit cîrmuitor în Țările de Jos, la 1579, și el se perfecționa în meseria armelor supt acest mare căpitan, care, recunoscînd meritul lui Basta, îl făcu comisar general de călărime la anu 1580. El se deosebi în asedierile cetăților Anvers (1584) și Buona (1588), însoți în Franța pe duca de Parma în ajutorul Ligei, în anul 1590 și 1592; asemenea făcu parte din espediția comtelui Carol de Mansfeld în Franța, la 1593. După aceea merse de făcu cîteva campanii în Ungaria, se întoarse iarăși în Țările de Jos la 1596 și, la 1597, fu cerut de împăratul la Filip II, craiul Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa, și, dobîndind[u-l], îl numi general de artilerie și gubernator al cetății Vienii și apoi general în oastea arhiducei Maximilian, fratele împăratului.

El era mare și plin la trup, gras la față, ochii mari și privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, față măslinie; caracterul fizionomiei lui arăta viclenie; iar caracterul lui moral lăsa ca faptele lui să ni-l vedească [270]. /

f.138

XXXVII

f.138v Mihai vodă / se supără de venirea lui Basta, nu voi în nici un chip a-l cunoaște ca general-căpitan al țării, zicînd că el este numit căpitan f.138 general și prinț vasal și tributar al împăratului /. [El] făcu cunoscut lui Basta că, de vreme ce a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimănui, va putea păstra prea bine țara în supunere, și el ar face bine a se trage în Ungaria de Sus, căci n-are trebuință nici de dînsul, nici de oștile sale [271]. Dar Basta, care era sigur a dobîndi el de la împăratul cîrmuirea Ardealului, nu numai că nu voi a asculta cererea lui Mihai, dar încă pretinse să pue f.138v garnizoane nemțești prin cetățile Ardealului, / silind pe Mihai, în numele împăratului, a priimi aceasta măcar pe o vreme, pînă cînd Ardealul va fi cu totul liniștit și nu va mai avea a se teme de năvălirea streinilor [272]. / f.138 Mihai vodă, care priimise în numele împăratului, și numai ca locotenent al lui, jurămîntul de credință al țării Ardealului, jurase asemenea că va păstra toate priveleghiurile și drepturile acestii țări. El era hotărît a-și

---

[270] Spontoni, p. 58, 59 și 336 și 337; Sirtori; Bayle, t. IV, p. 495. Basta e autorul a două scrieri despre arta militară: I. *Maestro di Campo generale*, Veneția, 1606, in—4⁰; ?. *Governo della Cavalleria leggiera*, Francfort, 1612, in-fol. Cea dintîi din aceste scrieri se află în Biblioteca de la Sf. Sava în București, împodobită cu un portret a lui Basta; cea de-a doua am găsit-o în Biblioteca Națională din Paris.

[271] Ortelius, p. 460.

[272] De Thou, p. 356.

ține jurămîntul chiar împotriva împăratului, al cărui scop înțelese că era a reduce țara într-o provinție a împărăției, iar nu a o ține ca o țară deosebită, liberă și numai dajnică coroanei sale, după cum se făgăduise întîi. Afară de aceasta Mihai nu voia a lăsa din mînă-i guvernul Ardealului, pe care-l cîștigase cu sabia, și a-l vedea mai ales trecînd în mîinile lui Basta, pe care de acum nu-l putea suferi.

Peste puțin, ura acestor doi oameni se vădi publicului într-o ciocnire care fu p-aci a aprinde flacările războiului între dînșii. Basta, spre a începe îndeplinirea voinții sale d-a pune garnizoane din / oștirea sa prin cetăți, f.139
trimise o ceată de germani ca să intre în cetatea Husta după Tisa. Dar comandantul român ce Mihai pusese în acea cetate nu voi să priimească înăuntru oamenii lui Basta și, închizîndu-le porțile cetății, îi respinse înapoi cu vorbe răstite. Oastea împărătească fu nevoită a petrece noaptea aceea în cîmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a se întoarce îndărăt. Basta, aflînd aceasta, se înfurie foarte și îndată începu a se găti de război, trimițînd să-i vie călărimea din Silezia și pedestrimea după mărginile vecine ale Ungariei și întocmindu-și asfel o numeroasă oaste supt arme. Mihai nu se lăsă mai în urmă și își strînse și el pe lîngă sine toate puterile. Amîndouă taberile era acum gata a începe război între dînsele și a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultu Petz, om îndemînatec, ce se afla atunci în Ardeal, alergînd cînd la Mihai, cînd la Basta / și arătîndu-le primejdia în care se espune creștinătatea deschizîndu-se între f.139ᵛ
[ei] un război civil, pre cînd Ibraim pașa, în Ungaria începu a amerința prin mișcări războinice, / izbuti, prin autoritatea cuvintelor lui, a-i împăca. f.139
Și, deși ei urmară a se urî în inimă, dar în vederea oamenilor trăia în pace [273].

Mai apoi însă, rugat de Petz, Mihai priimi în 24 dechemvrie, în cetatea Husta, pe lîngă garnizoana românească, și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Somlyo încă era niște cete de nemți [274]. Iar în celelalte cetăți, Mihai nu lăsă să intre garnizoane împărătești, zicînd că aceasta este împotriva priveleghiurilor și / libertăților țării [275] și că f.140
acum războiul încetînd într-această țară, el n-are trebuință d-alte puteri, decît d-ale lui [276].

Aflînd el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voește a da cîrmuirea Ardealului lui Basta, se mînie foarte de înșălăciunea nemulțumirea și perfidia împărătească și strigă tare că în această revoluție Ardealul a dobîndit mai mult un stăpîn puternic, al cărui jug nesuferit o va împovara, decît un apărător împotriva puterii turcești [277]. Mihai impută încă prin vorbe amari cruzimea, scumpetea și obrăznicia cu care puțin mai nainte oamenii împărătești trataseră Ardealul [278]. În urma acestora, domnul făcu sfat cu toți boerii români și nobilii Ardealului, arătîndu-le lupta ce are cu oamenii împărătești pentru drepturile țării. La acest sfat toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să ție domnia acestii țări, fiind numai tributar către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărîre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea

[273] Bisselie.
[274] Guerrin, p. 550; Ortelius, p. 460.
[275] De Thou, p. 335.
[276] Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.
[277] De Thou, p. 335.
[278] Istvánfi, p. 454.

şi pe logofătul Stoica, cei mai străluciţi din sfetnicii lui [279]. Aceştia, sosind în 13 ianuarie (1600) la Pilsen, înfăţişară mai întîi împăratului, din partea lui Mihai vodă, sabia, buzduganul şi steagul lui Andrei Báthory, precum
f.140v şi calul ce el încălicase în bătălie[280]./ (A vedea în text un pasaj ce nu s-a
f.140 pus aci, fiind anevoe de înţeles. Acest pasaj trebe adăogat aci). / Apoi
f.141 ei îi făcură cunoscut că Mihai vodă nu se priveşte în Ardeal decît ca / un guvernator spre a administra ţara şi a o păzi de năvălirile duşmanilor şi că supt acest titlu el voeşte ca împăratul să i-o încredinţeze; al doilea cerea să se hotărască ce să facă cu oraşul Clujului, care de mai multe ori necunoscuse şi trădase autoritatea împărătească şi merita o pedeapsă pilduitoare; şi, în sfîrşit, cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal care fugiseră şi acum cerea ertare, vrînd a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultaţi cu multă bunăvoinţă de împăratul şi după ce m[ajestatea] s[a] ţinu sfat, fură bine dăruiţi şi trimişi înapoi cu mare cinste, cu acest răspuns: „Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal şi că printr-înşii va face cunoscut lui Mihai voinţa sa" [281].

În vremea aceasta, sosise la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihai vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinţ voia să uzurpeze suveranitatea ţării; că omenirea ce acest om barbar afectează şi dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuelile şi e de temut ca rugăciunile cele vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiurilor ţării şi spre a-l îndemna a nu trimite într-însa oştiri streine, să nu ascunză gîndiri ambiţioase [282]. Aceste scrisori aruncă în deosebite păreri sfatul împărătesc, sau mai bine
f.142 acea camarilă de femei şi de iezuviţi ce cîrmuia imp/ărăţia în locul slabului şi leneşului Rudolf al II[-lea]. Unii, cîştigaţi cu totul în favorul lui Mihai, striga că Basta scrie ca un rival şi ca un pizmaş al gloriei sale; că Mihai este mult credincios împăratului şi un căpitan cu merit şi cu vitejie sublimă. Dar alţii, şi a căror părere birui, ziseră că trebue a da mai mult crezămînt lui Basta, căpitan credincios şi cu sfat înţelept, decît lui Mihai, a cărui nesăţioasă ambiţie de a domni este deobşte cunoscută [283].

XXXVIII

Mihai, sigur acum că, după ce l-a ajutat norocul ca să coprinză Ardealul, îl va ajuta ca să-l şi stăpînească, aştepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului şi urmă a administra Ardealul ca pe o ţară a sa. La 9 fevruarie el convocă dieta ţării [284], unde, după zisa unui cronicar sas, nu făcură alta decît „mîncară, băură şi numărară banii lui vodă" [285]. Iar după mărturia istoricului Bethlen, această sesie se vede a fi fost mai serioasă; căci Mihai, începînd a se deziluziona de nobilii

[279] „Mag. istoric", t. IV, p. 295.
[280] Ortelius, p. 461.
[281] Ortelius, p. 462; Bethlen, t. IV, p. 483; Guerrin, p. 502.
[282] De Thou, p. 334; Doglioni, t. II, p. 745.
[283] Spontoni, p. 95 şi 96.
[284] Bethlen, t. IV, p. 484.
[285] *Cronica* lui Fuchsic.

unguri și vrînd a face oarecare ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga d-a nu se atinge de privilegiurile lor. / Ei îndrăznea a vorbi de pri- f.142v velegiurile lor, atunci cînd, cu orice jertfă, trebuia a unii pe toți locuitorii țării spre a apăra privilegiurile țării ce erau amenințate de nemți. / Dom- f.142 nul, furios de aceasta, răspunse lovind cu mîna mînerul săbiei sale și strigînd: „Iată privilegiul vostru!". Din nenorocire el amerință numai, dar nu lucră. / Într-adevăr, acum era mai greu d-a o face decît îndată f.142v după bătălia de la Sibiiu. El apucase, din nenorocire, a jura paza constituției țării și, credincios jurămîntului, ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țară fără învoirea dietei. El nu vroia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-i împlini voința. Asfel, acum, ca și mai pe urmă, ne vom încredința că buna-credință îl perdu pe el și tocmai această virtute îi tăgăduiră dușmanii săi. / Ungurii îl în- f.142 vinovățiră atunci că el / ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi făcut-o, f.143 dacă Dimitrie, arhiepiscopul bulgarilor, nu s-ar fi dus cu biblia la dînsul, ca să-l întoarcă din acea hotărîre. Vom mai vedea în urmă această învinovățire repetîndu-se de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este că Mihai a avut multe ocazii d-a o face, ba încă și împrejurările l-au îndatorat spre aceasta, și tot n-a făcut-o. Asemenea sîntem la îndoială de arătarea ce singur numai Bethlen face, cum că Mihai ar fi poruncit în acea vreme lui George Ratz, comandantul cetății Deva, a arunca în Mureșul înghețat pe junele Ioan Iffiu, ce se afla acolo la închisoare [286]. / Mihai era un om iute la mînie, dar nu era f.144v crud. Viața lui ne dovedește. Cu ce generozitate l-am văzut purtîndu-se într-atîtea rînduri către boerii din Țara Românească ce complotase peirea lui! Apoi am văzut dorința lui d-a trage prin bunătate inima ungurilor și îl vom vedea în privința lor generos pînă la nesocotință. / f.143v

Într-aceea Mihai, spre a păstra memoria biruinții sale în Ardeal, pusă de tăie o medalie, care se află în cabinetul împărătesc de la Viena, bătută în aur și trăgînd 10 galbini. Pe fața principală se vede portretul lui Mihai. Atît împregiurul portretului, cît și pe cealaltă parte, se cuprinde titlul lui în latinește asfel:

„Michael Valchiae Transalpinae Woivoda, Sacrae Caesareae Regiae Majestatis Consiliarius per Transylvaniam Locumtenens, cis transylvaniam patium eius super exercitu Generalis Capitaneus". Și în mijloc: „a Deo vigilantia, virtute et armis victoriam nactus (1600)" [287].

„Și într-adevăr — zice Ioachim — veghere lui era neobosită. Ea nu-l părăsea niciodată și el a arătat în toate împregiurările că știa să se păzească de cele mai mici lucruri ce l-ar fi putut vătăma; vitejia lui era în tot chipul încercată și într-aceasta dușmanii săi cei mai înverșunați îi da dreptate. În sfîrșit, născut, ca să zicem așa, în tabără, crescut supt corturi, mînuind armele mai bine decît orișicine din ai săi, el nu dete de

[286] Bethlen, t. IV, p. 485.

[287] „Mihai, voevodul Țării Românești, consilierul majestății sale imperiale, crăesc locoțiitor al Ardealului și general căpitan peste armia din părțile cele dincoace de Ardeal, dobîndind de la Dumnezeu biruință prin veghere, virtute și arme, 1600." Acest titlu dovedește că această medalie nu s-a tăiat după coprinderea Moldovei, precum au bănuit unii din istorici.

minciună deviza sa" [288]. În sfîrşit, împreuna într-însul virtuţile ce un poet cînta despre un alt erou :

„Labor impiger, aspera virtus,
Vis animi excellens, ardor, vigilentia, cura
Et durum tractandis robur in armis." /

f.143 Mihai vodă, care mai demult făgăduise că se va duce la Braşov şi
fusese împiedicat prin venirea solilor şi prin alte trebi, se duse, în sfîrşit,
în acest oraş la 1 martie, unde intră cu mai mult de 6 000 călăreţi şi
pedeştri şi cu o pompă necrezută. La 9 martie ajunse în Braşov un sol
de la împăratul turcesc, paşa de la Timişoara [289], bătrîn venerabil, numit
Huraia-aga. Mihai îi eşi înainte cale de o jumătate de mil [290] de oraş, la
Ghimbav [291], cu o cavalcadă măreaţă. Cînd se întîlniră, şi unul şi altul se
deteră jos după cal şi, după ce se îmbrăţişară, aga luă de la Mihai o
pală persienească ce acest domn purta la coasta sa şi îi dărui alta tur-
cească, împodobită cu aur şi pietre scumpe. Pe lîngă aceasta, îi mai dete [292]/
f.143v/143 un steag verde, spre semn de protecţia otomană [293], / mai multe pene de
erodiu din cele mai frumoase, spre a face egrete, şapte cai de preţ şi un
f.144 foarte bun şoim. Aceste daruri fură / purtate înaintea lui Mihai şi asfel ei
intrară amîndoi în Braşov, în zgomotul artilerii întregi [294].

Trimisul turc se sili în tot chipul spre a îndupleca pe Mihai d-a se dezlipi de împăratul Germaniii, spre a se alia cu sultanul. Mihai îi răspunse cu bunăvoinţă, dar îi declară curat că el niciodată nu va recunoaşte altă autoritate decît p-a împăratului creştinesc [295].

Tot atunci sosi şi trimişii împăratului către Mihai vodă, neamţul David Ungnad şi ungurul Mihai Sekeli, căpitanu Sathmarii [296]. Ei fură martori la această primire făcută solului turcesc. Lui Mihai îi păru bine d-aceasta ; el nu se îndoi că o privelişte aşa de nouă nu-i va pune în grijă şi că bănuelile ce-i va coprinde îi va face a fi mai înduplecători. Cu toate acestea, el le dete să înţeleagă că ei nu trebue a se scandaliza de ce văzu-seră ; că el nu putea a nu priimi cu cuviinţă un ambasador şi de a-i face cinstea ce i se cădea, fără a fi privit de toţi ca cel mai puţin politicos din toţi prinţii [297]. /

f.144v Mihai porni înapoi pe solul turcesc, făcîndu-i multe daruri şi cinste
mare, trimiţînd sultanului vorbe pacinice şi în secret făgăduind munţi
f.144 de aur, cum se zice [298]. / Agenţii împărăteşti, înfăţişîndu-se înaintea dom-
nului, îi ziseră : „că cezarul, pentru atîta credinţă şi slujbe memorabile
ale lui, îi făgădueşte toată clemenţa şi toată bunătatea sa împărătească.
Dar fiindcă împregiurările şi starea Ardealului o cer, el îi porunceşte d-a
f.145 se / întoarce îndată în Ţara Românească şi d-a păzi hotarele împotriva

---

[288] Ioachim, *Das neueröffnete Münz-Kabinet*
[289] *Cronica lui Fuchsie.*
[290] De Thou, p. 508; Doglioni, t. II, p. 745.
[291] *Cronica* lui Fuchsie.
[292] De Thou, p. 508.
[293] Spontoni, p. 97.
[294] De Thou, p. 508.
[295] Ortelius, p. 463.
[296] *Cronica* lui Fuchsie; Bethlen, t. IV, p. 486; De Thou, p. 508.
[297] De Thou, p. 509.
[298] Bisselie.

turcilor." Spre dovadă de favorul cezarului, ei îi înfățișară o carte împărătească cu această coprindere [299].

XXXIX

„Rudolf II, din mila lui D[umne]zeu împărat al romanilor, pururea august.

Noi recunoaștem și facem a se cunoaște prin coprinderea acestora tutulor :

După ce din mila atotputernicului D[umne]zeu (pentru gloria căruia ne luptăm împotriva națiilor păgîne și barbare) Ardealul a fost supus puterii noastre și strălucitul Mihai-vodă din Țara Românească, înflăcărat de un mare zel pentru creștinătate, a supus pe sine și țara sa maiestății noastre și ne-a dovedit credința sa către noi prin fericitele și curagioasele sale întreprinderi împotriva turcului și în Ardeal, unde a tras această țară de supt domnirea nedreaptă a cardinalului Báthory și a dobîndit o mare biruință. Atît pentru îngrijirea cu care priveghem la păstrarea posesiilor noastre, cît pentru bunătatea și dărnicia noastră obicinuită / f.146 către supușii și vasalii noștri, am vrut să mărturisim că statornica credință a strălucitului voevod Mihai către noi și slujbele sale ne-au fost plăcute, încredințați nu numai că strălucitul voevod va urma a fi credincios, precum a fost, dar încă că urmașii vor imita această lăudată pildă de credință și de curagiu. Pentru aceea, din chiar voința noastră, după ce am chipzuit îndestul, priimim în credința și clientela noastră și aceea a următorilor noștri crai ai Ungariei pe numitul Mihai voevod și copiii săi și ținutul său Țara Românească, precum o mărturisim prin aceste cărți. Asfel, de cîte ori va fi trebuință, precît vom putea, noi îi vom da agiutor, pentru ca domnia acestii Țări Românești să treacă regulat de la persoana strălucitului Mihai la legiuiții săi copii de sexul bărbătesc, de la cel dintîi născut la cel dintîi născut, cu această condiție însă că, de cîte ori se va înfățișa un nou caz de moștenire, acel ce va moșteni va face nouă și următorilor noștri jurămîntul de credință ce Mihai ne-a făcut. Spre dovadă acestor cărți scrise cu mîna noastră și la care s-a pus pecetea noastră. Datu-s-a în orașul nostru Pilsen, în 11 fevruarie, anul domnului 1600, al 24-lea al stăpînirei noastre ca crai al romanilor, al 28-lea ca crai / al Ungariei și f.147 al 24-lea a stăpînirei noastre ca crai al Boemiei.

Rodolf

Prin porunca sfințitei maiestății sale împărătești

Ion Barvitius" [300]

Mihai vodă, auzind aceea ce îi spuneau agenții cezarului în numele său, nu-și putu ține mînia și le răspunse îndată de față : / „că el nu va f.147ᵛ

[299] Bethlen, t. IV, p. 487.

[300] Acest act, spune Bethlen, care cel dintîi l-a scos la lumină, era scris pe parșemin și se afla în păstrare în biblioteca lui Gabriel Bethlen, prințul Ardealului, și la moartea lui trecu la comitele Ștefan Bethlen, fratele său.

lăsa Ardealul spre a se întoarce în Țara Românească / și nu va face pe
f. 147 voia împăratului; că, deși cezarul i-a plătit în toți anii o subvenție, dar
că prin toate ostenelile și primejdiile ce a suferit de la dușmanii cezarului
luptîndu-se pentru dînsul, el meritase guvernul Ardealului, care după
f.147v dreptate și legiuit i se cuvine"[301] / dînd a înțelege că numai puterea armelor, cu care cîștigase această țară, îl va putea îndatora a o întoarce
înapoi[302].

Apoi Mihai de a doua oară adună la sfat boerii, care toți fură de
părere „că îi este prin înțelepciune poruncit a păstra pe seamă-i Ardealul;
că el suindu-se pe scaunul Țării Românești, țara era ocolită de vrăjmași,
și că D[umne]zeu îi puse în mînă Ardealul ca, cu puterile unite a ambelor
țări, el să se poată apăra"[303]. Mihai, văzînd că simtimentele boerilor și
nobililor Ardealului conglăsuesc cu ale sale, se întemeie și mai mult în
hotărîrea sa d-a ține Ardealul. În 15 martie el deschise dieta, pe care o
chemase la Brașov. Cu două zile înainte, el vruse s-o amîne și să-i schimbe
locul la Sibiu, dar fiindcă deputații veniseră din toate părțile, îl rugară
a o continua. Toată sfătuirea dietei ținu numai un ceas; aruncînd o contribuție de 4 fiorini de cap. Toți se aștepta la o contribuție mult mai
aspră; apoi, auzind aceasta, o priviră ca o binefacere deosebită și se învoiră cu toții[304]. /

f.147 În 16 martie, la 7 ceasuri, porni din Brașov la Sibiu și d-acolo la
Alba[305], ducînd și pe agenții împărătești cu sine. Aci, după ce îi ținu
cîteva săptămîni și îi mai zăbovi și la Cluj, îi trimise înapoi la împăratul
f.148 Rudolf cu acest răspuns: / „că de nu îi va trimite subvenția anuală, și
aceasta în grabă, el va duce asupra împăratului nu numai oameni, dar
încă mii de mii de demoni; că el n-are trebuință de agiutorul streinilor;
că are destui soldați, numai bani îi lipsesc spre a-i putea ținea"[306]. El
rugă încă pe agenți d-a sili ca împăratul să numească altă persoană în
locul lui Basta, care îi era bănuitor din deosibite cuvinte și pentru ca
f.148v sfăzile lor particulare să nu turbure liniștea țării întregi[307]. / El învinovățea mai ales pe Basta că, în locul să grăbească a-i aduce ajutorul ce
era dator cardinalului, își petrecuse vremea în zadar în [cuvînt indescifrabil]* de nimic, încă se prefăcuse că e bolnav, pentru că priimise o
sumă mare de bani de la cardinal, prin mijlocul lui Corniș, ca să nu-l
vateme și pentru aceea el se mișcase prea cu încetul cu oastea sa spre
Ardeal, lăsînd să scape ocazia d-a intra împreună cu dînsul în acea țară[308].
f.148 / Deosibit de acestea, Mihai făcu a se propune pe de lături agenților împăratului: că de vreme ce Ardealul i se face din ce în ce mai iubit, el
dorește ca să-l stăpînească și după dînsul să treacă la fiul său, prin drept
de moștenire; că pe lîngă Ardeal să i se adaoge încă Oradea Mare, Husta,
Nagybania (Baia Mare) și părțile dinafară ale hotarului Ungariei, care
mai nainte ținuse de Ardeal; și că tot ce va mai cîștiga cu vreme, țări și

---

[301] Bethlen, t. IV, p. 490.
[302] Spontoni.
[303] „Mag. ist.", t. IV, p. 294; Filstich.
[304] *Cronica* lui Fuchsic.
[305] *Cronica* lui Fuchsie.
[306] Bethlen, t. IV, p. 491.
[307] De Thou, p. 509.
* [lucruri deșarte] șters.
[308] Spontoni, p. 96.

oameni, să rămîie pe seama lui și a fiului său; ca să i se dea bani pentru a rădica oști și aceleași pensii și aceeași cinste de care se bucurase Sigismund Báthory [309], / între care a fi făcut principi al sfintei împărății și a f.148v
i se da ordinul Mielul de aur [310]; / că împăratul și ceilalți principi creștini f.149
care țin de împărăție să se îndatoreze d-a-l răscumpăra cu bani de la turci, întîmplîndu-se să cază prins în mîinile lor; că întîmplîndu-se a fi gonit de dușmani din Transilvania sau Țara Românească, împăratul să aibă a-i plăti o sută mii talere pentru traiul său în Ungaria de Sus. El adăoga, spre a pipăi mai bine plecările deputaților împăratului, că nădăjduește că nu i se vor cere înapoi cetățile Ardealului pe care le și luase în stăpînire. Apoi, din parte-i, se îndatora către împăratul a-l privi ca un puternic prinț; că niciodată nu va umbla a-i smulge țările ce el îi credințase, ci, dimpotrivă, a i le păstra prin slujbe credincioase; precum asemenea și celelalte părți ale Ardealului, ce sînt ale măririi sale, cu partea de țară pînă la Tisa, el le va coprinde și le va supune împăratului. Dacă toate aceste dăruiri le va dobîndi el de la bunătatea și dărnicia împăratului, făgăduește d-a face pentru mîntuirea creștinătății mai multe izbînzi și coprinderi asupra / dușmanului comun decît se făcu vrodată f.150
de cineva; și că de i se va da numai atîția bani cît se cheltuia pe fiecare an în Ungaria pentru armie, se leagă că va supune împăratului toată țara de la Marea Neagră pînă la Ofen, Stuhlweissenburg și Solnoc [311].

Deși aceste cereri ale lui Mihai era mult mai prejos de condițiile ce împăratul dedese lui Sigismund Báthory prin tractatul de la 24 ian. 1595, ele se părură peste măsură de mari agenților împăratului și, aprinși încă de Basta împotriva lui Mihai, se întoarseră foarte întărîtați și cu inimă bănuitoare lîngă împăratul, căruia însuflară aceleași bănueli [312].

Mihai nu-și mai făcea iluzii acum asupra nemților; el înțelesese că de bunăvoe ei nu vor da nimic, ci numai siliți de dînsul și de împregiurări. El se gîndi a se împăciui cu dușmanii săi, ca să încete odată acest îndelungat război și spre a putea fi slobod, la întîmplare, în fața nemților. / Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei, pentru a închea pace și f.151
alianță [313]. Vorba eși atunci că Mihai propuse și lui Irimia, domnul Moldaviei, ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu, fiul lui Mihai, ca așa Ardealul, Polonia, Moldova și Țara Românească, fiind una, să n-aibă temere nici de tătari, nici de turci, cu mult mai puțin de nemți [314]. / Dar o nouă do- f.151v
rință de domnire ce coprinse pe nestatornicul Sigismund Báthory împedecă orice tratație și aprinse din nou flăcările războiului [315]. /

XL f.151

Cînd Sigismund Báthory află tragica moarte a vărului său Andrei, alergă îndată către cumnatu-său, Ioan Zamoisky, marele canțelar al

---

309 Ortelius, p. 463; De Thou, p. 509.
310 Spontoni, p. 96.
311 Ortelius, p. 463 și 464; De Thou, p. 509; Doglioni, t. II, p. 745.
312 De Thou, p. 509; Bethlen, t. IV, p. 491.
313 „Mag. ist.", t. IV, p. 296; *Cronica* lui Fuchsie.
314 *Cronica* lui Fuchsie.
315 Istvánfi, p. 459.

crăiei Poloniei, ca să-l roage să-i vie într-agiutor, spre a redobîndi Ardealu
şi a goni dintr-însu pe Mihai-vodă. Din nenorocire pentru dînsu, în acest
drum i se aprinsă două trăsuri, care arsără împreună cu mai mulţi cai
şi cu tot ce avea mai scump [316]. Zamoisky nu-i tăgădui agiutorul său.
Asfel Sigismund, pe care nişte emigraţi din Ardeal, anume Francisc
Jerrei, Gabriel Bethlen şi alţii îl aţiţau mereu spre a răzbuna moartea
f.151^{v} cardinalului [317], făcu confederaţie cu Iremia-vodă din Moldova / şi cu
Zamoisky. Se zicea că el se învoise cu acesta pe următoarele baze: ca
Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu bani şi oameni,
spre a-l restatornici pe tron; Sig[ismund] să ia în căsătorie o fată a lui
Zam[oisky], sau pe oricine alt, numai să nu fie nemţoaică. De va muri
fără feciori, atunci domnia Ardealului să cază în moştenire la fiul lui
Zamoisky, născut din Griselda, sora lui Sig[ismund]. În tot cazul, Sig[ismund] şi Ardealul să fie cu totul desfăcuţi de nemţi [318]. /
f.151 Sigismund şi Irimia vodă se adresară la sultanul, cerînd bani şi
f.152 oaste într-agiutor. / Sultanul nu îndrăzni a se declara de faţă împotriva
f.152^{v} lui Mihai, refuză a le da bani, / dar în taină era cu dînşii; el mijloci mult
prin scrisori ca polonii să le stea puternic în agiutor şi le trimise o seamă
de oaste în agiutor, care de faţă se privea ca volentiri [319]. Zamoisky asemenea îşi puse toate silinţele spre a hotărî pe crai la acest război şi prin
aceasta dete o bună ocazie sveţilor de a se scăpa de acest crai al lor,
pe care nu-l mai voia.

Asfel craiul Sigismund îşi perde drepturile sale din Sveţia, spre a
f.152 călca pe ale vecinilor săi [320]. / Aliaţii pusă asfel în picioare o armie de
mai mult de 40 000 ostaşi [321], compusă de moldoveni, unguri, poloni,
tătari şi turci [322]. Ei se apropiară de hotarul Ardealului [şi] sta acum
gata a năvăli asupra lui Mihai vodă.

Mihai află furtuna ce îl amerinţa şi începu a se pregăti în grabă a
f.152^{v} o stăvili cu toată puterea ambilor ţări ce stăpînea. El / în inima sa se
bucură de noua ocazie ce duşmanii săi îi dă, sau mai bine de silinţa ce
ei îi fac d-a-şi îndeplini proectul său cel vechi d-a coprinde Moldova,
f.152 precum coprinsese Ardealul. El / era sigur de ostaşii săi şi popoarele
sale şi avea toată credinţa întrînşii. Săcuii îi era cu totu jărtfiţi pentru
drepturile ce căpătase de la dînsul; cazacii, sîrbii şi bulgarii sta gata a
muri pentru dînsu, căci el îi îmbrăcase, îi înarmase, îi căuta adesea şi le
plătea simbrii bune. Trupurile lor cele mari, barbele cele lungi, strălucirea
veşmintelor şi a armelor lor insufla groaza. Dar Mihai punea temei mai
mult pe iubirea oştilor româneşti, viteze şi cercate în atîtea războae; şi
apoi se întemeia el pe dragostea poporului român din ambele ţări, care în
răpirea entuziasmului ce avea pentru eroul său nu-l numea altfel decît
„Macedon al nostru" [323]. Moldovenii însuşi iubea mai mult pe Mihai şi
f.153 cu atît mai mult pre cît ura / acum de moarte pre Ierimia, pentru asprimea
cîrmuirei sale şi pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într-adevăr, el

[316] Ortelius, p. 461; De Thou, p. 334.
[317] Istvánfi, p. 454.
[318] *Cronica* lui Fuchsie.
[319] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 510.
[320] Bisselius, t. XXII.
[321] Spontoni, p. 98.
[322] De Thou, p. 510; Doglioni; t. II, p. 745; Ortelius, p. 468.
[323] Bethlen, t. IV, p. 492; Heidenstein; Engel, t. II, p. 246.

pusese o dajdie de un soldiu de aur pe lună și toți banii ce-i strîngea îi trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoe; căci el nu se întemeia în puterile sale și încă mai puțin pe dragostea supușilor săi [324].

Mihai își avea armia asfel împărțită în deosebite părți ale Ardealului: săcuii rămăseseră în ținutul lor; ungurii mercenari, în număr de 1 500, era așăzați lîngă orașul Brașov, pe malurile rîului Bîrsa, prin satele și castelurile nobililor, ca într-un loc mai lesne de hrană; iar pe cazaci îi așăză în tabără într-un tîrg numit Arany, pe țărmul Mureșului, lîngă cetatea Deva [325].

Mihai, sau din dorința de a se feri de război și de a înființa planul alianții între Ardeal, Moldova, Țara Românească și Polonia, ce își închipuise, sau că, desperînd de a putea împiedeca războiul, vroia numai să cîștige vreme ca să se poată găti și izbi pe dușman fără veste, deschise tractație, după cum avea obicei de a vorbi tot de pace pe cînd se pregătea cu dinadinsul la război. El trimisă un sol la Sigismund, propuindu-i că îi va intoarce Ardealul, daca el va lua în căsătorie pe fiica sa, Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decît orașul Brașovului / și cetatea f. 154
Făgărașului. Sigismund era gata a priimi această propunere, dar Balthazar Szilvasi și Hertelius, carii era pe lîngă dînsu, îl făcu a schimba părerea[326], cu atît mai mult că de această propunere a lui Mihai se ținea și alta ca acesta, tot cu aceeași ocazie, făcuse lui Ierimia. Mihai îi cerea să dea pe fie-sa după fiul său Pătrașcul și apoi de bunăvoe să se tragă în Polonia, lepădîndu-se de domnia Moldovei, care să rămînă pe seama lui Mihai, ca de acolo să aibă ocazie a goni pe tătari de la Dunăre pînă la Cetatea Albă și Nistru și asfel să-și mărească statul [327].

XLI

Negoțiațiile cu Sigismund și cu Ierimia nu izbuti. Mihai, văzînd că nu va putea încungiura războiul, vru încai a se sili să slăbească cît va putea mai mult dușmanul. Spre acest sfîrșit, trimisă la sultanul un sol, anume Mihai Török, spre a-i vorbi de dorința lui de a ține pace cu turcii și a-i cere semnele întăririi domniei sale asupra Ardealului [328]. Asăminea trimisă o solie și la craiul Poloniei, poftindu-l ca să nu sprijinească pe dușmanul său, Ierimia Movilă, nici să dea ocrotire emigraților din Ardeal, între care era și Thomas Csomortany. Această solie nu numai că nu fu ascultată [329], / dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărîrea f. 154v
lui Mihai d-a-l izbi, ca să ia măsurile cuviincioase, să gătească provizii pentru armia polonă și să întărească cetățile Suceava și Hotinul [330]. /

---

[324] De Thou, p. 510; Ortelius, p. 468; Doglioni, t. II, p. 748.

[325] Bethlen, t. IV, p. 493.

[326] Bethlen, t. IV, p. 494.

[327] Bethlen, t. IV, p. 495: *Cronica* lui Fuchsie.

[328] Bethlen, t. IV, p. 491; „Mag. istoric", t. IV, p. 296.

[329] Engel, t. I, p. 258.

[330] Heidenstein; Niemcewicz.

f. 154 Mihai se turbură foarte văzînd pe poloni declaraţi cu totul şi de f. 155 faţă vrăjmaşi ai săi. El îşi închipui atunci un plan de uriaş/; el vru a năvăli în Polonia, a se folosi de simpatiile ce avea în poporul acelii ţări, spre a face o revoluţie, a răsturna craiul, a pune pe altul sau a opri acea crăie pe seamă-i. Într-adevăr, o parte mare din lăcuitorii Poloniei şi popoarelor Rusiei, speriaţi de unirea religioasă la care craiul Sigismund, împreună cu iezuiţii ce-l cîrmuia, îl silea a face cu religia catolică, chema pe Mihai din toată inima lor. „Nu era acum de temut — zic cronicarii poloni — de perderea unii singure provinţii, dar de schimbarea guvernului f. 155ᵛ pentru toată crăia'' [331]. /Mărturisesc încă unii din analiştii poloni că el merse şi mai departe, că vrusese a dezmădula crăia Poloniei, fărădelege împotriva sfîntului drept al naţiilor, care din norocire nu întină atunci sabia română, rămîind ca să fie, în zilele noastre, povara ruşinoasă a crailor Europei. /

f. 155 Spre îndeplinirea planului său asupra Poloniei, Mihai se pusă în corespondinţă cu patriarhul de la Constantinopol, mitropolitul de la Kiev, marele duca al muscalilor şi Carol, duca de Suderman, care cîrmuia crăia Sveţiei. El făgădui la acei doi arhiepiscopi că, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sînt prin putinţă, el va cuprinde Polonia, va întemea acolo religia Răsăritului şi o va întinde mai departe în Europa [332]. Stăpînitorilor propunea o alianţă pentru împărţirea Poloniei pe aceste baze : casei Austriei să se dea Polonia cea mare; muscalului, Lituania; Sveţiei, Livonia, iar celelalte provinţii le oprea pe seama sa [333].

Mai înainte însă de a-i sosi răspunsurile de pe în toate locurile de f. 156 unde trimiseră soli, /Mihai îşi pusă oştile în mişcare asupra Moldovei. Această grabă a lui îi fu folositoare într-aceea că îi înlesni repedea coprindere a Moldovei; dar îl vătămă mult apoi, căci, nefiind sigur de aliaţii săi, el nu îndrăzni a trage foloasele izbînzilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe soarta aceştii ţări sau s-o silească a încheia pace. Era într-adevăr o mare greşeală din partea lui Mihai pe care o plăti scump, de a întărîta pe toate puterile vecine împotrivă-i, lăsîndu-se pe sine fără nici un aliat. De ar fi apucat încai a se învoi cu împăratul pentru Ardeal, ca să fie sigur că nu va fi izbit în lipsă-i, sau de ar fi dat în Ardeal de temelii stăpînirei sale întreaga mulţămire a poporului român; dar el jărtfise pe acesta nobililor, a căror dragoste tot nu-şi putu trage şi care acum şi ei complota peirea lui.

Mihai, într-adevăr, prevăzuse multe din aceste, el căutase să amîne şi acest război ca [de] o fatalitate era tîrît. Hotărîndu-se a-l face, el nădăjduia că, pe lîngă aceea că-şi împlinea o veche dorinţă a inimei sale, coprinzînd Moldova, această nouă izbîndă va putea încă sluji a învinge îndărătnicia Austriei şi a o sili, fără voe chiar, a-i acorda toate cererile sale în privirea Ardealului; şi într-aceasta nu se înşălă. El nu ştia însă că această împărăţie nu uită niciodată aceea ce i s-a smuls prin silă, nu iartă pre cei ce au făcut-o şi că perfida ei politică, cumplită în setea-i de răzbunare, f. 157 nu alege mijloacele. /Mihai înştiinţă însă pe împăratul că el voeşte a face o espediţie împotriva Moldovii spre a goni de acolo pe emigranţii din Ardeal,

331 Piasecius, p. 223; Bethlen, t. IV, p. 495.
332 Bethlen, t. IV, p. 532. ş.a.
333 Heidenstein, p. 355; Niemcewicz.

partizani ai lui Andrei Báthory și ai familiei lui, dîndu-i mult a nădăjdui. Spre a se asigura că nobilii unguri din Ardeal nu vor face nici o mișcare, porni la fiul său Pătrașcu, în Țara Românească, treizeci din cei mai de căpitenie nobili, ca să fie ca niște zăloage [334]. El nu voi să ia în agiutor nici pe Basta, nici vreo ceată din oastea împărătească, sau dintr-adins, sau din graba cu care era silit a năvăli asupra dușmanului [335]. / (A inter- f. 157v
cala aci un capitol deosebit de descriere a Moldovei) /.

XLII f. 157

Adunîndu-și în grabă oștele sale străine din cvartirurile lor, Mihai le împreună cu armia sa și cu a Ardealului. Ese din Alba-Iulia [336] și, la 1 mai, își așază tabăra lîngă orășelul Preșmăr [337]. Acolo poronci la toți săcuii să se scoale în arme și să-l urmeze [338]. El făcu cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răzbuna moartea lui Ștefan vodă Răzvan, aliatul său, pe care Ierimia vodă îl omorîsă cinci ani mai nainte, într-un chip crud, rușinos și împotriva obiceiurilor creștinești [339]. Armia lui Mihai spun că trecea peste 50 000 ostași, din care 38 000 pușcași, 3 000 cazaci, 4 000 călăreți sîrbi, 4 000 săcui și 4 000 volontiri supt comanda lui Baba-
Novac [340]. Cea mai mare parte din această / armie trebuia a se pogorî f. 158
din Ardeal în Moldova pe la Trotuș; ceailaltă să treacă din Țara Românească pe la Focșani [341].

În 6 mai 1600, Mihai, lăsîndu-și soția în Ardeal, porni spre Moldova [342]; și vrînd a sosi chiar înaintea vestii sosirei sale, cu o grabă de care toți s-au minunat, fără a da răsuflare oștilor sale, trecu munții nu prin drumul obișnuit, pe unde știa că-l așteaptă dușmanul, ci urcîndu-se prin munții cei mai grei, printre stînci și strîmtori aspre. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu seamă din lipsa proviziilor ce nu găsiră nici pe acolo, nici în părțile Moldovii, pe care dușmanul le pustiise mai înainte. Caii nu avură pășune, și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci. Oștile însă nu murmurară deloc împotriva acestii răpegiuni. Într-adevăr, Mihai le dedese încredințare că vor birui și le făcuse a nădăjdui mult în îmbelșugarea și gloria ce vor dobîndi prin biruința cîștigată fără nici un aliat [343]. Oștile vrăjmașe orînduite spre baza acelor munți, văzînd cu mirare și spaimă că dușmanul, trecînd prin prăpăstii, i-au ocolit, se traseră spre șăsul Moldovei, către tabăra lor cea mare [344].

Sigismund Báthory și Ieremia vodă, care se afla atunci la o nuntă în orașul Trotuș, luînd veste că Mihai a trecut munții cei mari și că acum,

[334] Bethlen, t. IV, p. 495.
[335] Bisselie, t. XXII.
[336] Bethlen, t. IV, p. 496.
[337] *Cronica* lui Fuchsie.
[338] Bethlen, t. IV, p. 496.
[339] Bethlen, t. IV, p. 495.
[340] Ortelius, p. 467.
[341] „Magazin istoric”, t. I, p. 237.
[342] *Ibid.*, t. IV, p. 296.
[343] Spontoni, p. 98; Bisselie; Ortelius, p. 467.
[344] Bisselie.

f. 159 rînduit de bătălie, se apropie de dînşii, rămaseră încremeniţi [345]. / În groaza ce îi coprinse, ei gîndiră că aceea ce e mai sigur pentru dînşii este d-a se trage înăuntru ţării; şi fără zăbavă sculîndu-se cu toată armia, se îndreptară spre Suceava [346]. Mihai vodă, neîntîmpinînd în faţă-i pe duşman, dupe cum se aştepta, se luă după dînsul cu aceeaşi iuţeală cu care trecuse munţii. Armia lui avu şi aici a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că duşmanul pustia tot în cale, spre a întîrzia goana ce-i da ai noştri [347]. Dar oştile lui Mihai, biruind aceste suferinţe, se îmbărbătară şi mai mult, siliră la drum şi în sfîrşit agiunsără pe oştile vrăşmaşe la un loc anume *Iascea* şi le nevoiră a sta de război [348]. Avangarda duşmanului, alcătuită de cîteva regimente poloneze bine armate, izbiră avangarda noastră, alcătuită de cîţiva români şi sîrbi, şi o sparseră. Mihai trimise îndată de chemă o seamă de unguri din Ardeal, carii se afla mai în urmă, şi îi zvîrli asupra polonilor din avangarda duşmanilor, care, după o puţină apărare, se întoarseră în resipă, lăsînd în loc ca la 200 f. 159v morţi dintr-înşii [349]. / Între aceştia era şi un viteaz polon, anume Dydynski [350]. /

f. 159j Îndată după această luptă de avangardă, ambele trupuri de armii potrivnice se arătă unul în faţa altuia. Ele cătară cîtva una cătră alta, ca şi cum ar fi aşteptat ceva. Ce va face armia moldavă? Lupta-se-va ea f. 160 alăturea cu polonii pentru un domn pus de dînşii şi nesuferit ţării, / împotriva fraţilor lor de sînge şi a unui erou, fala tutulor românilor? Moldovenii nu stătură mult în cumpănă. Într-o clipă, 15 000 dintr-înşii, puindu-şi cuşmele în vîrful lăncilor, cu mari strigări de bucurie trecură în tabăra lui Mihai [351]. Ierimia nu mai avu atunce alt ce face decît a fugi cît mai în grabă, împreună cu oastea ce-i rămăsese, spre Hotin [352]. Agiungînd la Suceava, el nu îndrăzni să intre în cetate, neîncrezîndu-se în lăcuitori [353]. „Era aşa de groaznic Mihai vodă şi vestit de războae în toate aceste părţi — zice Miron [Costin] — cît îndată ce au sosit la Suceava i s-au închinat cetatea Sucevii şi a Neamţului şi pusă în cetăţi o seamă de ai lui pedestraşi [354]”. Cronicarul polon Heidenstein bănueşte că comandantul Sucevii, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, cîştigat fiind printr-o mică răsplătire [355]. Mihai vodă apoi pripi aşa de aproape Ierimia, încît avangarda sa agiunsă nişte haiduci pedeştri cu cîteva cară din ariergarda lui Ierimia. Haiducii stătură cu inimă la război, apărîndu-se cîteva ceasuri, dar, înglotindu-se oastea lui Mihai, ei fură sparţi şi deteră dosul. Această luptă stătu lîngă rîul Jijia, la un sat anume Verbia, unde sta o movilă mare peste trupuri, făcută după aceea de Ierimia [356].

---

[345] Bethlen, t. IV, p. 496. „Il Moldavo e Sigismondo rimasero attoniti e stupeffati della spedita celerità con la quale il Valacco si duro viaggio compito havero” (Spontoni, p. 98).

[346] Bethlen, t. IV, p. 497.

[347] De Thou, p. 510.

[348] „Magazin istoric”, t. IV, p. 296.

[349] Bethlen, t. IV, p. 497.

[350] Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.

[351] Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.

[352] „Magazin istoric”, t. IV, p. 297.

[353] Niemcewicz; Heidenstein, p. 357.

[354] Miron Costin, p. 222.

[355] Heidenstein, p. 351.

[356] Miron Costin, p. 222.

În sfîrşit, duşmanul, agiungînd la Nistru, la cetatea de margine a Moldovii numită Hotinul, pe care Ierimia o grijisă foarte bine cu slujitori de ai săi / nemţi [357], hotărî de a se opri acolo spre a da bătae [358], nădăjduind că va putea izbuti a birui oştile lui Mihai, obosite de atîta cale [359]. f. 161
Numărul ostaşilor ce-i aveau aliaţii cu dînşii se urca încă la 30 000 [360]. În 18 mai sosi şi Mihai pe loc şi îndată se înhăţă bătaia la Otani, lîngă Hotin [361]. Bătălia ţinu de la 10 ceasuri dimineaţa pînă în seară şi, cu toate că duşmanul se purtă mai vitejeşte în această bătălie, dar nu fu mai norocit decît altă dată. / Mihai, cu o furie mare, cade asupra armiei f. 161ᵛ
duşmane, care după o lungă împotrivire, perde cîmpul de bătae, pe care îl roşeşte şi îl udă cu valuri de sînge /; 8 000 din vrăjmaşi zăceau în cîmpul f. 161
bătăliei, iar în oastea noastră numai 2 000; mulţi duşmani încă periră ca vai de ei, înecaţi în rîul Nistrului. Românii cîştigară o pradă bogată [362]; iar duşmanii ce scăpară se închiseră cu toţii în cetatea Hotinului [363].

XLIII

Mihai începu a bate cetatea. / Ghiulelele lui, spune Miron, se cu- f. 161ᵛ
noştea în zidurile cetăţii pînă la surparea ei [364]. / Şi după o asedie de f. 161
trii zile, văzînd că nu o va putea sparge [365], căci îi lipsea tunuri mari [366], puse un trup de pază împregiurul cetăţii [367] şi, lăsînd în capul oştilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu şi Baba-Novac, el se întoarsă la Suceava [368] şi de acolo la Iaşi, / unde intră cu triumf, se sui în tronul dom- f. 161ᵛ
nilor Moldovei, priimind într-o ceremonie solenelă giurămîntul de credinţă al boerilor acestii ţări [369]. De atunci el începu a se intitula şi a se scrie: „Domn al Ţării Româneşti, al Moldovei şi al Ardealului" [370]. /

Ierimia vodă, văzînd că îl vor scoate din cetate, fugi într-o noapte, f. 161
pe furiş, cu toţi boerii lui în Polonia [371]. Mihai, / deşi cunoştea bine cît de f. 161ᵛ
mulţi partizani are Polonia întreagă, iar mai cu seamă că vecina ţară a Poloniei, care era de lege orientală, îl chema şi îl aştepta cu mare bucurie spre a i se închina lui [372], tot nu / îndrăzni a trece peste hotar în Polonia, f. 161
spre a sfîrşi războiul, încheind pace sau îndeplinindu-şi planurile sale în

---

[357] Miron Costin, p. 222.
[358] „Mag. ist.", t. IV, p. 297.
[359] De Thou, p. 510.
[360] De Thou, p. 511; Ortelius, p. 461; Bisselie.
[361] Mai toţi analiştii pun această bătae pe Nistru, însă unii la Hotin, alţii la un loc, aproape pe care nu îl scriu tot un fel. Aşa, De Thou scrie *Orthein*; Ortelius, Doglioni şi alţii *Ortbun*; Bisselius, *Orthano*. Acest din urmă se aseamănă cu numele satului *Otani* de lîngă Hotin, unde credem că s-a dat această bătălie, necunoscînd vrun loc acolo al cărui nume să se apropie mai mult de acel dat de istorici.
[362] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511; Bisselie; Doglioni, t. II, p. 728.
[363] „Mag. ist"., t. IV, p. 297.
[364] Miron Costin, p. 222.
[365] „Mag. ist.", t. IV, p. 499.
[366] Bethlen, t. IV p. 499.
[367] „Mag. ist"., t. IV, p. 297.
[368] Heidenstein, p. 351.
[369] Spontoni, p. 98.
[370] „Mag. ist.", t. IV, p. 297.
[371] „Mag. ist.", t. IV, p. 297.
[372] Miron Costin, p. 223.

f. 164 acea ţară, din pricină că el încă nu era / înţăles bine cu aliaţii săi, că nu putuse cuprinde cetatea Hotinul şi că trebi grabnice îl chema în f. 164v Ardeal. / Aceasta fu o mare greşeală a lui Mihai, căci vecinatele provinţii era fără oşti şi, cu simpatia popoarelor, şi fără aliaţii săi el ar fi putut impune voinţa sa în Polonia [373].

El scrise craiului Poloniei că a luat armele şi a intrat în Moldova spre a opri izbucnirea unui complot rău ce Ieremia urzise împotrivă-i [374]. Era atunci polonii strînşi la dietă la Varşovia, sfătuind oaste împotriva Sveţiei, silind mult craiul ca să i se dea mijloace a-şi redobîndi crăia de moştenire [375]. Eşişe vorba cum că Mihai dobîndise de la Poartă întărirea nu numai de domn al Moldovei, ci încă i se dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întărea stăpînirea peste toate provinţiile polone ce va putea coprinde. Toate aceste aţîţară mari dispute în dietă. Slăvitorii şi partizanii lui Mihai, carii era mulţi, tăgăduia adevărul acestii din urmă vorbe şi, lăudînd faptele eroice ale lui Mihai împotriva turcilor, încredinţa că el va fi un om foarte folositor republicei şi că pregătirile războinice ce vor să facă împotrivă-i sînt de prisos. „Siguranţa crăiei Poloniei — zicea ei — nu se reazămă pe Moldova. Ce ne pasă nouă şi ce perde sau cîştigă republica, daca va domni în acea ţară Ieremia sau Mihai? De trebue a apăra pe Ieremia, apere-l aceia care au cîştig dintr-aceasta şi cărora le place orice pricinuire, numai să poată face război". „Această f. 163 din urmă / observaţie bătea în Zamoisky şi în ambii fraţi Potocki [376]. Cel dintîi era patronul lui Ieremia, pe care îl pusese pe tronul Moldovei şi făgăduise a-l apăra; ceilalţi era rudiţi cu Ieremia prin căsătorie. Partida lui Zamoisky striga împotriva partidei lui Mihai, învinovăţind-o de a fi duh austrian şi prietenă a religiei Răsăritului.

O greşeală se făcu atunci din partea noastră. Baba-Novac intră în Pocuţia, provinţie a Poloniei, cu gînd ca să tragă pe cazaci în partea lui Mihai. El pustii acolo moşiile lui Ştefan Potocki [377]. Fără îndoială că avea drept a intra în Polonia, care ne făcuse război pîn-atunci; aveam drept a intra în Pocuţia, care este o veche provinţie a Moldovei, fiind cumpărată la 1431 de Alexandru vodă cel Bun şi Bătrîn de la craiul Poloniei, Vladislau, într-o mie de ruble de argint [378] şi apoi multă vreme f. 163v ea stătu o pricină de războae necurmate între poloni şi moldoveni. / Mihai cunoştea aceasta şi reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocuţiei. / f. 163/162 Dar nefiind hotărît Mihai / a purta îndată războiul în Polonia, intrarea în Pocuţia era o greşală, căci întărîtă mai mult pe duşmanii săi din Polonia şi le dete cuvînt împotriva partizanilor noştri. Partida lui Zamoisky începu într-adevăr a striga tare că Baba-Novac a pustiit Pocuţia prin foc şi sabie, ducînd în robie o mulţime de oameni, femei şi copii, prin mijlocul oraşelor şi satelor aprinse. Cu toate aceste dieta nu voi a slobozi bani pentru pregătirile de război. Zamoisky nu se descurajă de acestea, nici se lăsă din hotărîrea sa. El cîştigă pe craiul, asupra căruia ştim că avea mare influinţă, zicîndu-i mereu prin scrisori şi prin grai că unchiul şi vrăjmaşul

[373] Piasecius, p. 223.
[374] Heidenstein; Niemcewicz.
[375] *Ibid.*; Miron Costin, p. 222.
[376] Heidenstein; Niemcewicz.
[377] *Ibid.*
[378] Ureche, p. 107.

său, duca de Suderman din Sveţia, se va bucura mult şi se va întări în puterea sa văzînd că streinii calcă ţara Poloniei nepedepsiţi. În înţelegere dar cu craiul, Zamoisky dete poruncă hatmanului Zotkiewsky de a se duce în grabă, cu cîte oşti va putea a aduna mai curînd, ca să se aşeze pe Nistru, spre a apăra hotarul şi a observa mişcările lui / Mihai [379]. f. 162v

Acesta, văzînd atunci că polonii nu sînt încă în stare a-i face vreun rău, că ei se mulţămesc a sta în poziţie de apărare, socoti pînă una-alta să se întoarcă în Ardeal, spre a pune capăt la pricea ce era între dînsul şi împăratul pentru stăpînirea Ardealului. El trimisese curieri la cetăţile acestii ţări, spre a vesti triumfurile sale în Moldova, şi tot Ardealul îşi arătă veselia prin descărcături de tunuri şi alte ceremonii [380]. Asemenea, Mihai pornise curieri la împăratul, ca să-i facă cunoscut coprinderea Moldovei şi a i-o închina din partea sa şi a fiului său, Pătraşcu, păstrînd însă pe seamă-i stăpînirea ei [381]. /

XLIX f. 164

Apoi, spre a-şi trage dragostea poporului Moldovei, îi ertă birul şi îl adusă a făgădui că, cîtă vreme se va păstra această ertare, cu mijloacele lor vor apăra ţara de tot felul de duşmani [382]. El oprise asăminea prin straşnică poruncă jaful în oraşe şi sate, hotărînd a fi osîndiţi la bătae toţi ostaşii români cari o vor călca; iar pe ostaşii unguri, fiind mai deprinşi la pradă, îi osîndea la moarte. Din nenorocire, nobilii unguri, care strigasără atît de mult asupra relilor ce făcea ostaşii lui Mihai în Ardeal, găsea că este pre natural ca ostaşii lor să prade în Moldova nepedepsiţi. Într-o zi şapte unguri din oamenii lui Pancratie Sennyei şi Giorgi Sibrik, nobili însămnaţi din Ardeal, fură prinşi jăfuind şi aduşi înaintea lui Mihai. O mulţime de nobili alergară atunci şi se rugară de domn, în numele întregii armii ungureşti, de a da drumul vinovaţilor. Mihai le dete / drumul cu f. 165 vorbe nehotărîte, şi cum plecară nobilii, îndată trimise poruncă să omoare pe cei şapte prinşi. Începură atunci ungurii a murmura, zicînd că fără dreptate au fost aceştia ucişi.

Nişte intriganţi ambiţioşi, precum Moisi Secuiul şi Ştefan Czaki, se folosiră de ocazie spre a întărîta pe nobili împotriva cîrmuirii lui Mihai şi a-i aduce a trimite pe ascuns deputaţi către Sigismund Báthory, care se auzise că se afla la marginea Podoliei, în tabără cu Ioan Zamoisky, canţelarul crăiei Poloniei, spre a se sfătui cu dînsul şi cu Zamoisky despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardeal spre a goni pe Mihai, făgăduind că ei îi vor sta întru agiutor şi că poporul îi va priimi cu mare bucurie. Sigismund le răspunse că: „D[umne]zeu e bun şi că, de va voi să-l cheme iarăşi la cîrmuirea Ardealului, el nu va lăsa să-i scape din mînă ocazia, de temere ca să nu stea împotriva voinţii lui Dumnezeu. Dar că acum trebui a suferi cu răbdare toate relile la care ca oameni sîntem supuşi, şi a aştepta vremea hotărîtă de Dumnezeu pentru sfîrşitul

[379] Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480.
[380] *Cronica* lui Fuchsie.
[381] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511.
[382] *Cronica* lui Fuchsie.

tiraniei lui Mihai". Zamoisky încă făgădui ca, la vreme, va da agiutor aliatului său Sigismund [383].

Boerii Moldaviei se rugară de Mihai ca să le dea domn, spre a-i cîrmui în locu-i, pe fiul său Nicolai. Mihai le făgădui întîi a face pre voe f. 166 şi porni numaidecît pe Radul / Buzescu şi pe postelnicul Stoica, cu o suită de 300 inşi, ca să meargă să aducă din Ţara Românească pe fiul său Nicolai. Dar pe urmă se socoti cum că fiul său este prea tînăr şi nu va putea cîrmui o ţară de margine, mai ales că avea încă a se teme de Ierimia şi de poloni, şi îşi schimbă hotărîrea, orînduind o comisie vremelnică de cîrmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generali ai săi, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armaşul Sava şi spătarul Negrea [384].

Apoi, în 27 iunie, părăsind Moldova [385], trecu pe la Oituz în Ardeal [386] şi veni la Braşov, însoţit numai de 400 călăreţi cazaci, serbi şi valoni [387]. El poruncise ca armia să-l urmeze, rămîind în Moldova numai 6 000 pedestraşi şi călăreţi, supt comanda unui boer strălucit în războae, anume Mîrza, şi a lui Moise Săcuiu, pe care îl numisă în această espediţie căpitan-general al ungurilor [388]. La Braşov, Mihai petrecu cinci zile. Aice, năcăjindu-se pe braşoveni pentru nişte vorbe deşarte ce auzise de la dînşii, îi ameninţă că le va prăda cetatea, dar rugat de unii din oamenii săi / 166v/166 şi mai ales de Moise Săcuiu, care îl însoţise din Moldova, / se îmblînzi şi îi ertă, căci el ades avea asămine mînii prefăcute [389]. El îşi împărţi apoi armia în Ardeal asfel: pe unguri supt poroncile lui George Mako şi Ştefan Tarkany, în Ţara Bîrsei; pe sîrbi, în scaunile saşilor de la Cohalom şi Şinca, pe poloni şi pe cazaci asăminea în scaunele săseşti de la Sighişoara f. 167 şi Mediaş, şi cu toată cealaltă oaste intră în triumf în Alba-Iulia, / în cele dintîi zile ale lui iulie, şi hotărî ziua de 20 a aceliaşi luni pentru a se aduna acolo dieta ţării [390].

XLV

Cînd se vesti coprinderea Moldovei, toată lumea rămase uimită f. 167v de mirare. / Acel căpitan care umblă şi izbeşte cu iuţeala trăsnetului, acei minunaţi ostaşi care sufere în tăcere marşurile cele mai repezi, osteneala şi foamete cumplită, trăind numai de entuziasm şi de glorie, bătîndu-şi joc de puterile naturei, ca şi de ale oamenilor, buna rînduiala, disciplina şi f. 167 jertfirea ce ei păstrară în această campanie, / strălucitele triumfuri care încununară strădaniile lor fură slăvite şi trîmbiţate în toate părţile. Acel veac nu arătase încă în Europa o asemenea armie şi un asemenea general. În toate părţile se zicea că Mihai a coprins Ardealul în 11 zile şi Moldova numai în 8 [391]. Toţi duşmanii săi se îngroziră. Ei se încredinţară că singuri nu pot face nimic împotrivă-i, ci numai coalizîndu-se toţi împreună.

---

[383] Bethlen, t. IV, p. 500—504.
[384] „Mag. ist.", t. IV, p. 297.
[385] *Cronica* lui Fuchsie.
[386] Bethlen, t. IV, p. 504.
[387] Ortelius, p. 471; De Thou, p. 511.
[388] Bethlen, t. IV, p. 504.
[389] *Cronica* lui Fuchsie.
[390] Bethlen, t. IV, p. 505.
[391] *Cronica* lui Fuchsie.

Mihai ajunsese acum în culmea slavei și a mărimei ce el visase. Cinci ani abia trecuse de cînd el trăsese sabia spre a apăra țara sa de tirania turcească și, după o mulțime de eroice triumfuri, respinse potopul turcesc departe de dînsa și de Europa creștină. Nu numai atît. El voi a-și crea o patrie mare pe cît ține pămîntul românesc; și norocul ajutîndu-l în cîteva luni Ardealul, Moldova și o parte din Banat sînt unite cu Țara Românească. Rămăsese numai Timișoara cu ținutul ei, ce se afla supt turci și Oradea Mare, cu părțile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la împăratul cu dreptul că ele fac parte din Ardeal, precum ținuse și supt Sig[ismund] Báthory. Aceste mici ținuturi dobîndite unitatea națională era completă. / Independința absolută ar fi urmat fără îndoială. / f. 168v Mihai realizase acum visarea iubită a / voevozilor cei mai mari a românilor. f. 168/168v Acum românul s-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cîrmuire națională, asfel precum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, pămîntul său destul de bine cuvîntat de ceriu, locuitării săi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, a sta de sineși și a se apăra împotriva năvălirilor streinilor. Mihai avea destulă înțelegere spre a constitua acest stat, a cărui hotară le trăsese cu sabia sa. Dar spre a așeza bine temeliile și a usca tencuiala acestii zidiri prea grabnic făcută, îi trebuia vreme; și vremea îi fu de lipsă. El n-apucase încă a încununa zidirea sa d-abia ridicată, și iată glasul cobitor al clopotului restriștei sună cu tărie, și din / toate părțile, înverșunați, aleargă dușmanii f. 170 săi mii de mii și toți într-una spre a-l dărîma. Vai, căci nu ne-am putut opri aci, în culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria!

Pentru ce, după draga povestire a atîtor norocite și mari izbînzi, să fim osîndiți a descrie și cruntele noastre nenorociri?

f. 171

Cartea a cincea

MIRISLĂU

(iulie 1600–ianuarie 1601)

I

Îndată după întoarcerea lui Mihai în Alba-Iulia, sosiră acolo olaci de la împăratul, aducîndu-i urări pentru norocita izbîndă din Moldova și înștiințîndu-l ca să se mulțămească cu Țara Românească și cu Moldova și să lase Ardealu pe seama împăratului. Mihai nu se putea învoi cu aceste propuneri, neîndurîndu-se a lăsa Ardealu; el porni îndată la curtea împărătească doi soli, pe Tudosie Logofătul și pe Gaspar Corniș, spre a ruga pe Rudolf II ca să-i lase Ardealu, căci l-a dobîndit cu sabia și cu atîta sudoare, osteneli și sînge, și să-l sloboadă asupra turcilor, să meargă a lua mai întîi de la dînșii Temișoara, pe care s-o închine împăratului [1]. După aceea Mihai schimbă cîrmuirea vremelnică din Moldova și orîndui acolo în locul său pe Marcu, fiul lui Petru vodă Cercel, trimețînd împreună cu dînsul și pe Preda Buzescu [2].

Întru aceea, Mihai, la 20 iulie 1600, deschisă dieta în Alba-Iulia, spre
f. 172/172v a consulta despre deosăbite tre/buinți ale țării./ El o puse din nou de-i jură cre-
f. 172 dință. / Încă nu se spărsesă dieta, și Mihai, aflînd că doctorul Bartholomeu Petz, trimis de împăratul către dînsul sosise la Sathmar în Ardeal, trimisă doi ardeleni, pe Francis Alard și Andrei Barcsai la Cluj, ca să se împreune cu banul Mihalcea, ce era acolo, ca să meargă tustrei la Sathmar, lîngă acest ambasador, spre a-l invita să vie la Alba, unde îl așteaptă dieta cu nerăbdare, a aduce banii ceruți într-atîte rînduri împăratului de Mihai și, în sfîrșit, spre a trata despre trebile Ardealului și ale cîrmuirii sale. El le zisă că la întîmplare cînd solul, bănuitor cum se aude s-ar teme să vie, ei să rămîie la Sathmar zăloage pînă la întoarcerea sa.

Ajungînd aceștia la Sathmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba și ei rămaseră în acel oraș [3]. Petz fu adus în cîmpia Albii în mijlocul mulțimii de popor și încungiurat de un strălucit cortegiu de pedestrași și de călăreți; pe urmă după un măreț cuvînt de urare ce îl ținu Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Mihai îi eși întru întîmpinare pînă în mijlocul rîndurilor. Bartholomeu Petz, fiind asfel priimit, aduse domnului, în numele împăratului, daruri scumpe, titlul de locțiitor al său în Ardeal, acela de sfetnic
f. 173 împărătesc și o sumă însemnată de bani pentru / plata oștilor [4], pe care însă o lăsase la Sathmar, sau din pricina nesiguranței drumurilor, cum

[1] „Magazin istoric", t. IV, p. 297.
[2] *Ibid.*, p. 208; *Cronica* lui Fuchsie.
[3] Bethlen, t. IV, p. 505; Ortelius, p. 479.
[4] Bethlen, t. IV, p. 506–507.

da el a înțălege, sau pentru că nu vroia a da acești bani în mîna lui Mihai pînă a nu se asigura mai înainte bine de simtimentele sale [5].

Mihai, după ce priimi bine pe solul împărătesc îi trimisă răspuns prin Gaspar Corniș și Pancratie Sennyei: „ca să binevoiască a se întoarce îndată lîngă cezar, spre a-i cere, pentru dînsul și în numele său, ca să-i dea Ardealul supt niște nouă condiții și să-l roage d-a trimite răspuns craiului Poloniei ca să nu-l izbească cu puterea în Moldova, pentru ca el cu oștile ardelene, moldovene și muntenești și acele ce avea în leafă de la împăratul, să poată cu mai multă grabă și siguranție merge împotriva turcilor, a trece Dunărea și a amenința Constantinopolul". Auzind aceste, Bartholomeu Petz le răspunsă în taină: „că el știe că, după pornirea sa, Mihai nu va împlini nici una din făgăduelile sale, că înșălătoria lui este acum deplin cunoscută; dar — zisă el — treaba voastră este de a priveghea toate faptele lui, și, de-l veți vedea că proiectează ceva împotriva împăratului, dați îndată de știre maiestății sale [6]". Aceste cuvinte ale lui Petz ne dezvălește caracterul adevărat al misii sale; cu toate aceste el făgădui d-a sprijini înaintea împăratului cererile lui Mihai. Asfel se întoarsă Petz, după ce în cîteva zile fu tractat cu mare cinste de cătră Mihai și umplut de daruri. În această vreme Mihai începu a-și lua următorul titlu: / *Mihai voevoda Țării Românești, al Moldovii, sfetnic al sfințitei majestăți împărătești și crăești și locotenentul său în Ardeal* [7]. f. 174

Într-aceea, dieta hotărî o contribuție de șase fiorini de fiecare poartă pentru ținerea oștilor domnului, poruncind la toți a fi gata spre a pleca la război la porunca domnească [8]. În vremea aceasta, nobilii din Ardeal ce fuseseră / trimiși în Țara Românească, la Pătrașcu, se întoarseră înapoi [9]. / f. 174v

II f. 174

Închiindu-se dieta, vestiră lui Mihai că un sol de la marele vizir Ibraim se apropie de Brașov cu darurile ce-i trimite împăratul turcesc. De îndată el porni într-acolo cu o escortă numeroasă. Aflînd sosirea solului, el eși din orașul Brașov în cîmpie, spre a-l întîmpina împreună cu toți guardiștii săi și alte oști, ducînd înainte, prin seizi, cîțiva frumoși cai. El se pogorî de pe cal, priimi steagul sultanului, plecîndu-se și îmbrățișîndu-l, pe urmă, salutînd cu mult respect pe sol, priimi de la dînsul sabia și cuca, pe care i-o puse pe cap. Pe urmă, încălecînd, puse pe sol la stînga sa (aceea ce pentru turci este un loc mai de cinste decît dreapta), pe urmă îl dusă în oraș, în mijlocul descărcăturilor a tutulor tunurilor și bombardelor ce se afla în Brașov, și îl priimi, în această lungă procesie, cu toate semnele putincioase de bucurie, și cu toate grațiile unei gazde recunoscătoare. După ce l-a tratat măreț, l-a împovărat cu daruri și l-a ținut cîtăva vreme la sine, / Mihai f. 175 ii dete drumul și se întoarsă la Alba-Iulia [10].

[5] De Thou, p. 511; Ortelius, p. 479.
[6] Bethlen, t. IV, p. 507—508.
[7] Bethlen, t. IV, p. 508—509.
[8] *Ibid.*; *Cronica* lui Fuchsie.
[9] Bethlen, t. IV, p. 510.
[10] Bethlen, t. IV, p. 509—510.

f. 175v Împreună cu solul turc, Mihai trimisă în solie la marele vizir Ibraim, care bătea atunci cetatea Kanischa, pe vornicu Dima sau Dumitru, spre a trata despre trebile Ungariei. După luarea Kanischei pe la începutul lui septemvrie (1600), vizirul Ibraim trimise la Constantinopol pe ambasadorul român cu Iazid Sade, reis-efendi al taberii, spre a se înțelege acolo cu divanul și sultanul. Hafiz pașa eunucul, văzînd pe Dima, care îl înșălase și îl biruise la Nicopol în anul 1598, cum am văzut înapoi, vru să-și răzbune. El dobîndi de la mufitul Sanollah o fetură care declara că solul unui domn viclean ca Mihai este afară de dreptul neamurilor. Pe această fetură rezămîndu-se, eunucul puse mîna pe Dima și îl bătu la falangă pînă ce își dete sufletul în groazinice dureri. Această urîcioasă călcare a dreptului solilor trase asupra lui Hafiz pașa mînia tutulor, chiar și a turcilor. Ibraim pașa mai ales se supără foarte și scrise într-aceasta la sultana Valide. Hafiz pașa fu îndată depărtat din slujba de caimacam [11]. Această întîmplare însă mînie foarte pe Mihai și din nou îl întărîtă împotriva turcilor. /

f. 175 Într-aceea Mihai, aflînd că polonii adună oaste pe hotarul Moldovei și că s-au așezat tabăra lîngă Nistru, în dreptul Hotinului [12], scrisă îndată generalului împărătesc din Ungaria de Sus ca să-și ție armia gata, ca la trebuință s-o poată avea supt mînă [13]. Era Basta care comanda această armie. Din porunca împărătească el se trăsăsă din Ardeal la Casovia, capitala guvernului său, cu durerea în inimă că lasă Ardealu în mîna lui Mihai. El avea însă poruncă de a sta gata de a agiuta pe Mihai la orice cerire [14].

Dar aceste favoruri ce împăratul făcu lui Mihai ascundea *o vicleană trădare*. Am auzit vorbele lui Petz către Corniș și Sennyei și am observat că ele vădesc adevărata misie a lui. Într-adevăr, el fusese însărcinat ca, pe de o parte să aducă lui Mihai împlinirea cererilor, iar pe de alta a pregăti elementele prin care să poată trage răzbunare asupra lui Mihai pentru siluirea ce stăruința sa făcuse împăratului. În lipsă de oaste spre a putea scoate prin silă pe Mihai din Ardeal, cezarul, care se temea de ambiția f. 176 lui ca el să se alieze cu turcii și să se proclame neatîrnat de împărăție, /hotărî a-l adormi, dîndu-i cererile sale, și, într-aceeași vreme, cunoscînd ura nobililor unguri către Mihai, prin tainice instrucții ce dete lui Petz și lui Basta îi însărcină a se folosi de această ură, a o ațîța și a o lăți și mai mult și, cînd va izbucni răscoala, a o agiuta cu putere împotriva lui Mihai.

Petz și Basta nu pregetară într-aceasta; elemente găsiră cu prisos. Cunoaștem viclenile uneltiri ale lui Moise Secuiu și Ștefan Csaki în Moldova. Cu tot favorul la care îi avea Mihai pe amîndoi, cinstea și darurile ce le-a făcut, ei își urmară în taină comploturile lor. Moise Secuiul lăsase pe Mîrzea în Moldova și însoțise, cum am văzut, pe Mihai în Ardeal. La întoarcerea sa, el se opri cîtăva vreme în ținutul Bîrsii, în orașele Földvar și Botfalva; el se înțălesă acolo cu George Mako și cu ceilalți căpitani ce comanda pe ostașii unguri despre întoarcerea lui Sigismund și de revolta împotriva lui Mihai, ațîțîndu-i a sta și ei una spre a mîntui nația lor supt domnirea unui așa de rău stăpîn [15]. După aceea el trecu la Sighișoara (Sasburg) supt

[11] Hammer, t. II.
[12] Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511.
[13] Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511.
[14] Spontoni, p. 96—100.
[15] Bethlen, t. IV, p. 505.

cuvînt ca să-și vază femea și pe ginerele său, Wolfgang Corniș, și, șăzînd puțin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, ca să-i ceară agiutor de oaste împrotiva lui Mihai. Îndată ce acesta auzi de dezertarea lui Moise și înțălesă uneltirile lui, porni la Sasburg / pe George Racz ca să prindă pe Wolf- f. 177 gang Corniș și să îl aducă în fiară la Alba-Iulia. Pe cînd se săvîrșea aceasta, secuii din scaunul Odorheiului, aflînd vicleniile nobililor, pe care atît îi ura, puseră mîna pe doi nobili, anume Francisc Farcaș și Mihai Szemere, și îi ucisără acolo, în Sighișoara. Unul din complotiști, anume Ioan Petki, ce se afla acolo, luă fuga; dar domnul, spre pedeapsă, îi confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniș, după ce fu adus la Alba-Iulia, îl puseră la închisoare.

Uciderea acelor doi nobili și arestuirea acestui din urmă dete pricină intriganților a ațița și a spăimînta lumea și a pregăti și întinde complotul lor. Ei striga mai ales mai tare — și la aceasta se părea că au oarecare cuvînt — asupra relilor ce făcea ostașii în țară și zicea că aceștia ar fi omorît un preot sas din tîrgul numit *Insula Creștină* și că ar fi jăfuit pe alții. Dar aceea ce pricinui mai multă turburare fu fapta ce se întîmplă în orașul Banfy-Hunyad. Mihai trimisese în acest oraș o sută de pedestrași români spre a fi hrăniți acolo. Lăcuitorii nu prea era mulțemiți de purtarea lor; cînd într-o zi de duminică, dimineața, pe cînd ei mergea în mare număr la biserică, iată ce văd în piață mai mulți ostași români beți, făcînd feluri de rele și necăjind oamenii, / luîndu-le marfa. Larma și strigările neguți- f. 178 torilor și a soldaților auzindu-se în biserică, lăcuitorii ce se afla înlăuntru, neștiind ce se petrece afară, eșiră înspăimîntați din biserică și se siliră a împăca cearta; dar întărîtîndu-se și mai mult și unii și alții, românii cheamă pe soții lor într-agiutor și urmează a prăda și a face multe rele; lăcuitorii, din partea lor, se adună mulțime multă, iau armele și năvălesc asupra românilor și îi ucid pe toți, afară de un mic număr ce putu scăpa. Aflînd aceasta, Mihai se turbură foarte și, în aprinderea mîniei sale împrotriva lăcuitorilor Hunyadului, vrînd a face o strașnică pildă, porunci lui Ștefan Csaki, căpitan-general peste toată armia țării, să ia cîtă oaste îi va trebui, ca să meargă să spargă orașul, să ucidă pe lăcuitori sau să-i aducă prinși. Csaki, neîndrăznind a sta împotrivă poroncii domnești, plecă spre a o îndeplini; dar apucă înainte de trimisă pe ascuns un om care spusă lăcuitorilor primejdia ce-i amerința. Lăcuitorii se grăbiră atunci a fugi cu familiile lor și cu tot ce avea mai scump la munți; un mic număr numai de nenorociți, crezînd că nu li se va întîmpla nimic, rămasără pe loc și orașul fu ars împreună cu dînșii [16].

III f. 179

Vestindu-se toate acestea în țară, se spăimîntară peste măsură nobilii, încît mulți (ca la o sută dintr-înșii), încărcînd în care familiile și cu tot ce avea mai scump, se silea a se mîntui prin fugă [17]. Aflînd Mihai aceste mișcări ale nobilimei [și] dezertarea lui Moise Secuiul, spre a opri ca din această fierbire să nu se aprinză un foc mai mare, plecat mai mult a întrebuința mijloace blînde decît aspre către nobili, trimisă oficial în palaturile

16 Bethlen, t. IV, p. 511—515.
17 Bethlen. t. IV, p. 516; Ortelius, p. 481.

şi locuinţele lor pe Nicolai Viteazul, un român din Ardeal, vestit orator pre acele timpuri. Viteazul, supus şi jertfit cu totul domnului, priimi cu bucurie însărcinarea ce-i dete, închindu-i-se plecat, şi se duse la fiecare nobil îndeosebi. Întrebuinţînd deosebite argumente după duhul celor la care se adresa, el se silea a-i încredinţa de strălucitele proiecte ce are domnul pentru creştinătate. Adesea sfîrşea cuvîntul său zicînd că „Mihai iubeşte mai presus de orce mîntuirea şi păstrarea creştinilor; că zi şi noapte el se gîndeşte numai cum ar putea sluji mai cu credinţă pe împăratul, a întinde hotarăle creştineşti, a doborî puterile turcilor, în sfîrşit a păstra ardelenilor, a căror vitejie o preţuise în cea de curînd biruinţă asupra lui Ieremia, f. 180 vechile lor legi şi privilegiuri. / Că el n-are nimic mai scump ca sîngele nobililor, nimic care să iubească mai mult ca naţia ungurească şi că nu va întreprinde nimic împotriva legilor obşteşti a acestii patrii, precum de curînd o încredinţasă lui Bartholomeu Petz, solul împăratului. Că nime nu trebue să se turbure de fuga lui Moise Secuiul, care în cea din urmă espediţie din Moldova făcuse parte dintr-o conjuraţie al cărei scop era de a omorî pe domn, spre a da prinţipatul lui Sigismund, şi că el, prin fuga sa în Polonia, scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniei sale. Că deşi doi oameni însemnaţi (Francisc Farcaş şi Mihai Szemere) fuseseră ucişi la Sighişoara, prin furia secuilor, aceasta foarte a fost neplăcută domnului şi el asigurează că uneltitorii morţii lor se vor pedepsi îndată cu moartea, iar pentru vătămarea ce soldaţii domnului au făcut, fără ştirea lui, lăcuitorilor, după o cercetare şi o preţuire făcută, se va plăti pînă la o para". Prin aseminea cuvinte şi giurăminte personale, Nicolai Viteazul, părîndu-se a fi domolit înfierbîntarea nobililor, se întoarse triumfător lîngă Mihai[18]. /

f. 181 Nobilii unguri erau însă împărţiţi în deosebite păreri şi partide. Acei veniţi din Ungaria, care numai de cîtăva vreme se statorniciseră în Ardeal şi care nu împărtăşeau ura naţională a nobililor ardeleni către români, se lipiseră din inimă de Mihai. Ei vedea de atîţia ani, de la nenorocita înfrîngere de la Mohaci, draga lor patrie, Ungaria, se află robită şi sfîşiată de către turci şi nemţi. Ei vedea acum că n-au altă nădejde d-a mîntui patria lor şi a reîntregi în libertatea şi unitatea sa decît în Mihai. Într-însul ei îşi pironise toate nădejdile lor; ei îl încungiura, îl aţîţa, îl îndemna, îl linguşea, dîndu-i titlu de crai, titlu cu care îl salutase şi viziru Ibraim[19], şi rugîndu-l de a scăpa crăia Ungarii din mîinile turcilor şi a nemţilor şi a [o] opri pe seamă-i, aducîndu-şi bine aminte că cele mai strălucite timpuri ale acelii crăii au fost cînd ea era cîrmuită de familia română a Corvinilor.

Aceste nădejdi nu erau deşarte; ele coprindea o mare idee, care fusese visarea bărbaţilor celor mari, unguri şi români, în trecut şi care a rămas de atunci pînă astăzi şi va fi încă în viitor idealul oamenilor de stat a acestor două naţii, deopotrivă viteze şi generoase. Într-adevăr, lăcuind în parte pe acelaşi pămînt, singure numai deosibindu-se cu sîngele de cele-f. 182 lalte neamuri dimpregiur, deopotrivă amerinţate şi bîntuite / de puternicile împărăţii ce le ocolesc, aceste naţii dintru început semăna menite a-şi uni viaţa printr-o legătură frăţească, spre mîntuirea şi dezvoltarea comună şi spre a forma un stat mare şi puternic între Adriatica şi Marea Neagră. Mai

[18] Bethlen, t. IV, p. 516—519.

[19] Bethlen, t. IV, p. 523.

mulţi crai ai Ungariii, precum Ştefan cel Mare, Carol Robert, Sigismund I şi Ludovic I, precum şi Corvinii doriră şi se ispitiră a înfiinţa această idee; dar, înfăţişători a ideilor veacului lor şi a geniului sumeţ şi iubitor de domnire a ungurilor, în loc d-a vorbi românilor de frăţie şi egalitate, cerea ca să li se supue şi să [re]cunoască supremaţia lor. Aceste smintite şi nenorocite pretenţii aţîţă în inima românilor, înfocată atunci pentru libertate, o ură mare împotriva ungurilor; şi încercările crailor Ungariei şi năvălirile lor în Ţara Românească şi în Moldova fură greu pedepsite. Ambiţia lui Mihai zîmbea la proectele nobililor din Ungaria; el întrevedea poate în viitor o zi în care se va ispiti întru îndeplinirea lor; dar deocamdată se vede că, deşi amerinţa prin vorbe Austria, ca s-o aducă a-i împlini cererile, dar în adevăr nu avea de gînd a ridica război asupră-i spre a-i smulge drepturile ei asupra crăiii Ungariei, după cum îl învinovăţesc unii din istorici [20]. Nevoia şi înţelepciunea sa îl silea spre aceasta. Încungiurat de atîţia duşmani, el nu putea ridica sabie şi asupra Austriei, cînd toată nădejdea / lui de sprijinire o avea numai într-însa. f. 183

IV

Cu totul altele era sentimentele nobililor unguri din Ardeal către Mihai. Un mic număr numai dintr-înşii, recunoscători pentru purtarea ceea blîndă a lui Mihai către nobili, se lipise de dînsul şi îl slujea în dreptate. Ei vedea bine că de vor scăpa de stăpînirea lui Mihai, vor cădea supt nemţi, turci sau supt Sigismund Báthory şi vor fi mult mai rău. Cei mai mulţi însă ura în Mihai un domn român. Învăţaţi a urî şi a despreţui naţia română în iobagii lor ţărani, lor le venea cu ciudă a-şi pleca trufaşul şi sumeţul cap supt un stăpîn român. Ei se temea încă, cu mare cuvînt, / de relele urmări ce f. 184 poate avea pentru dînşii întemeierea unei stăpîniri româneşti în Ardeal. Ei se temea de o schimbare de politică a lui Mihai, de o zi cînd el va înceta d-a fi generos, ocrotind pe ei şi privilegele lor cu paguba românilor. Se temea încă că chiar cei mai mulţi dintr-înşii, cîştigaţi de domn sau mînaţi de duhul slugăriei şi al ambiţiei, să nu se lepede cu încetul de naţionalitatea lor şi a se români.

Aceea ce se petrecea în Ardeal de cîtva timp da temei mare temerilor lor. Mihai începuse a favora cu deosibire pe români şi a căta cu ochi bănuitor către nobilii unguri, pe care îi învinovăţea de a fi nemulţămitori către dînsul, / iar mai ales către nobilii săcui, pe care îi ştia duşmanii lui, pentru f. 184ᵛ libertatea ce dedese poporului [21]. / El înălţă din românii ardeleni la treap- f. 184 ta de nobili, silise pe unguri a face oarecare uşurare ţăranilor şi ocrotea pe aceştia împotriva / abuzurilor [22]. Deosibit de acestea, începuse a umplea f. 185 Ardealul, deşert în mare parte de locuitori, cu colonii de români din Ţara Românească şi de bulgari, şi nu se încredea decît în acei nobili unguri care adoptaseră cu totul obiceiurile şi investmîntarea românească [23]. / Deosi- f. 185ᵛ bit de acestea, Mihai, spre a plăcea românilor, le zidise mitropolie în Alba-

---

[20] Behlten, t. IV, p. 523.
[21] Bethlen, t. IV.
[22] „Mag. ist.", t. III, p. 220.
[23] Bethlen, t. IV.

Iulia și o înzestrase cu multe averi [24]. Un baston de argint, dăruit de dînsul mitropolitului Ion al anul 1599, se păstrează pînă astăzi la Blaj [25].

f. 185 Toate acestea dovedea în Mihai planul d-a români cu încetul Ardealul. Toate acestea îngrija tare pe nobilii unguri ; ei vedea că se stinge cu totul supremația lor în Ardeal, care se va preface într-o țară ales românească. Aceste temeri le ațița și le mărea încă micul număr de complotiști pe care i-am văzut în lucrare încă din espediția în Moldova. După fuga lui Moise f. 186 Săcuiu, / soțul său Ștefan Csaki rămăsese capul complotului. Csaki se trăgea dintr-una din cele mai strălucite familii unguresti din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfățișare, dulce la limbă, dar viclean la inimă și ambițios peste măsură ; el își închipuise d-a aduce răsturnări în Ardeal, ca da de va putea dobîndi pe seamă-i tronul acestii țări. El începuse prin a se face cu totul curtizan al lui Mihai, imitînd în toate gesturile și obiceele lui, apărînd cu înfocare faptele și proectele lui, înălțîndu-l pînă la ceriu și comparîndu-l cu cei mai mari eroi ai lumei, a căror mari fapte slăvește istoria. Prin aceste chipuri, mai ales prin vitejia ce arăta în espedif. 187 ția Moldovei, Mihai îl luase foarte la inimă, îi arăta mare / încredere, îl numise căpitan-general al toatei armiei sale și îi dăruise mai multe moșii însemnate în Ardeal [26]. Csaki trădă cu nevrednicie încrederea domnului și bunătățile lui către dînsul și profită de favorul ce avea ca să comploteze fără temere și să surpe pe făcătorul său de bine. Pe lîngă aceea că povățuia propaganda rebeliei în Ardeal, el era în corespondință necurmată cu generalul Basta, către care se arăta cu totul jertfit Austriei și că lucrează numai pentru dînsa, și într-aceeași vreme, prin Moise Săcuiu, sta în relații cu polonezii, [cu] Sigismund Báthory și [cu] Ieremia Movilă. Aceasta se puse atunci în raport cu tătarii și cu turcii, cerînd ajutor împotriva lui Mihai. f. 188 Și / unii și alții fuseră voioși a intra în coaliție. Turcii trimiseră îndată, cu taină, 40 000 galbeni de aur, sumă însemnată pe acele timpuri, la Ieremia Movilă, ca să facă oști asupra lui Mihai, și hatișerif de domnie neschimbată în Moldova, lui și seminției lui [27]. Într-aceeași vreme, adună oști în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în Țara Românească.

Asfel o coaliție puternică și îngrozitoare se pregătea asupra capului lui Mihai. Austriacii, ungurii polonii, Ieremia cu partida sa în Moldova, f. 188v turcii și tătarii, / toate aceste popoare, care fuseseră umilite prin triumfurile noastre, călcate prin oștile noastre, acum înțelegîndu-se din mînă în mînă împreună, se înfiora de mînie și de nădejde și se gătea a năvăli într-una f. 188 mii de mii, / ca o vijelie furioasă, spre a doborî la pămînt un singur om ; dar f. 189 acest om era Mihai / Viteazul, domn al vitejilor români.

V

Mihai nu bănuia nimic de furtuna ce îl amerința. El se încredea încă în steaua sa și în fatalitate, această superstiție a oamenilor cărora mult le-a slujit norocul. El vedea bine că polonii sau turcii nu-l va lăsa mult în odihnă, dar socotea că, cu sprijinul Austriei, de care nu se îndoia, va putea lesne

[24] „Magaz. ist.", t. II, p. 238 ; Miron Costin, p. 221.
[25] *Ibid.*, t. III, p. 229.
[26] Bethlen, t. IV, p. 547.
[27] Miron Costin, p. 223.

a pedepsi îndrăzneala dușmanului. Se vede că Mihai se ținea de hotărîrea sa d-a porni împotriva turcilor ca să le ia Banatul, dupe cum se făgăduise Austriei. El nădăjduia că, pe lîngă folosul d-a uni Banatul cu celelalte țări române, printr-acest război va cîștiga încă cu totul încrederea Austriei, temătoare ca el să nu se alieze cu turcii. Spre acest sfîrșit, Mihai avea nevoe d-a fi sigur că nu va fi izbit de poloni. Pentru aceea / trimise la craiul Po- f.190
loniei doi soli, pe George Ratz și Stroe Buzescu, boer însemnat, spre a-i arăta pricinile care l-a silit a coprinde Moldova, asigurîndu-l că „nu are de gînd a face nimic împotriva Republicei Poloniei și a craiului ei, că încă el se pune la voia craiului, îmbiindu-l cu prietenie și bună vecinătate, numai să voiască a se uni cu creștinii și a se lepăda de alianța turcească". Pretinde Bethlen că această solie era o prefacere din partea lui Mihai, ca să înșele pe craiul Poloniei, dupe cum înșelase pe Andrei Báthory și pe Ieremia Movilă, și a-l izbi fără veste și fără a fi gata de apărare; iar că scopul lui Mihai era de a subjuga Polonia; că solii săi, sosind la Sathmar, spuseră în numele lui Mihai, la ofițerii împăratului ce găsiră acolo, că Mihai are mare prietenie către arhiduca Maximilian și are de gînd să-l facă crai al Poloniei; că întru aceasta are corespondință tainică cu duca țării muscălești, / pentru ca muscalii de o parte, Mihai de alta și Maximilian de a treia f.191
parte, într-aceeași vreme să izbească Polonia; că pe urmă, comunicînd la acei ofițeri solia lor către craiul Poloniei, ei asigura că merg la dînsul numai spre a-i da mai multă încredințare de gîndurile lui Mihai; dar într-adevăr proectele acestuia țintea întru a goni, de se va putea, pe craiul Poloniei, pe urmă a da mai lesne deoparte pe Maximilian și a-și asigura pentru sine crăia Poloniei.

Solii, sfîrșind treaba lor la Sathmar, plecară spre Muncaci [28]. Este cu greu a crede că Mihai, pe care acești istorici streini îl arat atît de ascuns și prefăcut în gîndurile sale, să și le [fi] dat pe față cu o asemenea nesocotință. Credem că multe din aceste sînt bănueli; că Mihai / se mulțumea f.192
pe cîte ținuturi coprinsese, ca să voească a mai răpi și altele de la poloni, și că ar fi fost mulțămit daca polonii l-ar lăsa a stăpîni în pace Moldova, dorința lui fiind acum d-a-și mări țara, coprinzînd locuri, țări și cetăți de la turci, iar mai ales Banatul Temișian și cetățile Ghiula și Solnocul din Ardeal, ce se afla în mîinile turcilor [29].

VI

Dar cu toate asigurările ce Mihai dedese nobililor unguri prin Nicolae Viteazul, ferberea tot domnea între dînșii. Aceasta începu a neodihni pe domn. O rază de tristă îngrijire — presimțire a viforului ce urla în depărtare, amerințîndu-l — intră în cutezătoarea și voinica sa inimă. / Crezînd f.193
ca toți contimpuranii săi, în înrăuriri misterioase ale naturei asupra omului, în astrologi și ghicitori, el întrebă pe mumă-sa, ce era meșteră în a ghici viitorul, care îi răspunse că „termenul puterii sale se apropie". Fără a se îndupleca la această dezvălire a viitorului, Mihai, într-o zi cînd un mare număr de nobili se afla adunați la Alba-Iulia, puse de alese juni sprinteni

[28] Bethlen, t. IV, p. 531—533.
[29] Bethlen, t. IV, p. 540.

români și unguri, spre a-i pune să se lupte înaintea lui, ca să prevază prin eșitul bătăii daca pînă în sfîrșit triumful va rămînea pe lîngă nația română sau pe lîngă cea ungară. Se alese dar atîția români cît și unguri și îi armară numai cu darde și ciomege. Rînduindu-se în bătae în fața domnului, lîngă rîul Ompoly, junii luptători români și unguri se înhățară la luptă cu o potrivită îndrăzneală și se luptară multă vreme, ținînd biruința în îndoială,
f.194 nevrînd a se lăsa unii altora. În / sfîrșit, ungurii, carii era mereu umiliți prin cuvintele ocărîtoare cu care românii se obicinuiseră a întrebuința cînd le vorbea, văzînd și că unii din pedestrașii români se amestecă printre luptători, năvălîră, cu mînie mare cu dardele lor asupra românilor și izbutiră a-i pune pe goană la porțile cetății. Domnul, după ce a lăudat pe junii unguri pentru izbînda lor, îi chemă în curtea palatului său și puse de le dete cu îmbelșugare pîine și vin și apoi le dete drumul. Pe cînd junii unguri eșea din curte, fericitați de mulți că in această luptă s-au arătat mai voinici ca românii, soldații români ce păzea la poartă, supărîndu-se de îngîmfarea lor, puseră mîna pe unul dintr-înșii și începură a-l bate cu nuele și ciomege. Soții lor, mai luînd îndrăzneală din vinul ce băuseră, alergară în agiutor și încăerară din nou lupta cu ostașii români, pe care îi răsipiră [30].

În aceleași zile, altă întîmplare veni de mai adăogă ura între cetele
f.195 ostășești. Vro sută de ofițeri cazaci veniseră la Alba/Iulia spre a-și priimi leafa. Aci în oraș, unul din cazaci găsi o femee publică și o luă la sine. Amorezul acestii femei, care era din curtea domnului, aflînd aceasta, se duse de-și luă cu sila amoreza înapoi. Cazacul, mîniat asupra românului, chemă pe soții lui într-agiutor, românul chemă pe pedestrașii români și îndată se încăerară la luptă cu armele. Aflînd căpitanii cazaci că soții lor în oraș se află în primejdie, es cu armele, ucid și rănesc mai mulți români. Aceștia se adun atunci în mai mare număr și dau năvală cu puștile în cazaci; și îndărătnicindu-se și unii și alții, ținură bătaia ca la trei ceasuri, încît peri din ambe părți ca la 100 oameni. Auzind aceasta, ceilalți cazaci din tabără se ridic cu toții și sosesc înglotiți lîngă Alba, amerințînd românilor. Aflînd domnul aceasta se grăbi a trimite oameni de-i împăcară și liniștiră pe unii ca pe alții, prin amerințări și făgădueli [31].

Aceste dezbinări arătau slăbiciunea unei armii compusă de oști de
f.196 / feliurite nații, neînfrînarea, gelozia, pizmuirea și vrăjmășia unor cete către altele și da curagiu [la] dușmani în uneltirile lor cele tainice în contra lui Mihai.

VII

Într-adevăr, nobilii ce complotau se foloseau de orice spre a ațîța lumea și a o îmbărbăta spre a o aduce la o revoltă de față împotriva lui Mihai. Spre a trage prin spaimă pe toți nobilii în sfaturile lor viclene, ei răspîndea
f.196v mereu vorba că Mihai are de gînd să-i pue supt sabie pe toți. / Prin asemenea vorbe intrigoase, ei ațîța patimile, deștepta pizmele, hrănea spaima
f.196 între nobili. / Noi am arătat înapoi viclenia acestii mincinoase veste și cuvintele ce depărta pe Mihai de la o asemenea urmare. Analiștii unguri,

[30] Bethlen, t. IV, p. 519—521.
[31] Bethlen, t. IV, p. 521—523; Ortelius, p. 481.

care pun temei pe această bănuială, nu aduc nimic spre a o întemeia prin dovezi, fără numai aceste două fapte, care încă şi ele au trebuinţă de a fi adeverite. Ei spun că, într-o seară, Mihai, aflîndu-se în palatul din Alba-Iulia, în camera numită *Veres Bársonyos* (căci supt vechi principi zidurile erau / îmbrăcate de purpură), unde pre obiceiul său se odihnea (reposa) f.197
pe perne şi pernițe puse unile d-asupra altora, după moda turcească numită *kerevat*, chemă la sine pe un ofiţer ungur, anume Ştefan Hadnagy, din legionul mercenarilor unguri, ce se afla în cvartir în Ţara Bîrsei. După ce l-a pus de a jurat pe icoana Maicii Domnului, ce era spînzurată pe zid, Mihai spun că-i vorbi asfel : „Îţi aduci aminte, Ştefane, tot ce am făcut pentru creştinătate în Ţara Românească, ce primejdii am înfruntat spre a supune Ardealul rebel craiului romanilor şi spre a birui pe cardinalul care dobîndise, peste voia împăratului, prin îndemînarea şi înşălătoria prinţului Sigismund, domnia acestii ţări. Cît pentru voi, pe care ceilalţi principi [vă] nesocotea, nedîndu-vă nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei voastre, dărnicia mea v-a încărcat de faceri de bine ; ajutînd D[umne]zeu şi norocirea, v-am făcut din săraci bogaţi, din pedestraşi călăreţi, din necunoscuţi vestiţi şi faimoşi, fiind eu singurul prinţ care caută mai puţin la naştere, avere şi altele — lucruri ce ceilalţi prinţi cinstesc mai cu seamă în supuşii lor — decît la vitejie şi la fapte frumoase ... Am cîştigat trei / frumoase f.198
provinţii, Ţara Românească, Ardealul, Moldova, pe care le-am luat cu mare greu de la prinţi puternici. Ce ne mai rămîne oare să dobîndim, după părerea chiar a împăratului turcilor, fără numai diademă crăiască ? Împăratul creştin ne-o va acorda lesene, mai cu seamă după ce va încerca puterile noastre, de vreţi voi. După dărnicia mea cea veche către voi, atunci cînd n-aveam atîtea mijloace, puteţi a vă închipui ce cinstiri vă aşteaptă pe tine şi pe soţii tăi. Dar, iubite Ştefane, avem o stavilă, pe nobilii ardeleni, obicinuiţi a trăi în desfătări casnice, ţiindu-se de lucrarea pămîntului, vînătoria, negoţul şi alte petreceri. Puţin doritori de slavă, de triumfuri asupra naţiilor streine, d-a mări hotarele ţării lor, ei se mulţumesc pe starea de acum a lucrurilor. Ei au purtat cu părere de rău armele pîn-aci împotriva turcilor, a căror alianţă le-a slujit d-a petrece cîtva timp în desfătări. Dar fiind opriţi prin credinţa ce au făgăduit într-atîtea rînduri împăratului, ei privesc ca o fărădelege d-a întreprinde ceva împotrivă-i, sau de faţă, sau pe taină. Aşadar, numai zdrobind şi pierzînd pînă / la cel mai din urmă f.199
pe aceste trîndave trunchiuri ale creştinătăţii, vom putea noi dobîndi adevărata glorie a unei mari vitejii şi mărginile dorite a celor mai bogate ţări. Trebue să-i zdrobim pe toţi, al meu Ştefane. Aleargă îndată către ungurii noştri lăsaţi în ţinutul Bîrsei şi zi-le în numele nostru ceea ce ai auzit. Ei ucişi şi ţara umplîndu-se de sîrbi şi români, atunci lesne vom putea pune mîna pe hotarăle Ungariei şi cu încetul vom putea merge pînă la Praga. Acum priimeşte 200 colonate, preţ al credinţei tale, şi, de ne va ajuta norocul, vei priimi şi mai mult". Aceste zicînd dete drumul lui Hadnagy, priimind de la dînsul făgăduiala că îi va fi credincios şi va împlini însărcinarea sa [32].

Ca Mihai să se fi plîns adesea de nemulţămirea către dînsul a nobililor unguri, ca el să-i fi amerinţat poate că-i va pedepsi de vor urma comploturile lor este lesne de înţeles. Dar ca el să fi avut hotărîre a-i ucide, aceasta / n-avem destul temei a crede. El totdeauna a tăgăduit aceasta. De ar fi f.200

[32] Bethlen, t. IV, p. 524–529.

avut el o asemenea hotărîre, cum de nu-i ucise într-atîtea rînduri, cînd îi avea pe toţi adunaţi la un loc, cu ocazia dietelor, sau pentru alte pricini? Spre îndeplinirea acestui scop, el nu avea trebuinţă d-a cîştiga pe Hadnagy sau chiar pe cei 1 500 unguri ce forma legionul ce se afla în ţinutul Bîrsei, avînd destui soldaţi în jertfirea cărora avea deplină încredere. Apoi chiar în lipsă de soldaţi, spre a se curăţa de nobili, n-avea decît să închiză ochii şi să lase pe ţăranii români din Ardeal şi pe săcui a-şi împlini înfocata lor răzbunare asupră-le.

A doua faptă adusă de unguri împotriva lui Mihai este o scrisoare ce el, spunea, a scris lui Tamasfalvi. Acesta era de neam săcui şi de mai mult slujea în armia lui Mihai, care, pentru vitejia ce arătă la bătălia de la/
f.201 Sibiu, îi mărise leafa şi îl făcuse prefect mai mare şi căpitan peste săcuii din scaunul Mureşul. În campania Moldovei, fiindcă jăfuise o monastire, Mihai poruncise să-i tae capul dar apoi îl ertă. Tamasfalvi, cum vom vedea, fu nevrednic de încrederea şi generozitatea domnului său.

Scrisoarea ce spun că Mihai scrise lui Tamasfalvi suna aşa : „Tamasfalvi ! În cele mai mari greutăţi, în minutele cele mai critice, noi am încercat şi niciodată nu ne-am îndoit de jertfirea ta pentru noi, cunoscînd vitejia ta, talentele tale şi credinţa ta. Cînd vei vedea această carte, desfăşură-ţi steagurile şi pune-te în cale cu ostaşii tăi ; pe unde vei afla că se află *vro tabără de nobili*, du-te acolo în grabă şi ucide-i pînă la cel mai dupre urmă. Tu vei priimi peste puţine zile o mare şi însemnată dovadă de recunoştinţa mea"[33]. Scrisoarea aceasta, adevărată fiind, nu dovedeşte aceea ce au cugetat ungurii a o face a dovedi. Ea se vede scrisă după /
f.202 răscoala nobililor, şi atunci Mihai era în drept a porunci de a risipi taberile nobililor şi a-i ucide.

VIII

Într-aceea, George Mako, capul legionului de unguri ce se afla în Ţara Bîrsei, după înţelegerea ce am văzut că avusese cu Moise Săcuiul, nu numai că lucra mereu a face pe ostaşii legionului ce comanda a se revolta împotriva lui Mihai, dar încă îndemna de faţă şi pe alţi prieteni ai lui a sta gata a se răscula. Unul din aceşti prieteni trimise lui Mihai vodă o scrisoare ce îi scrise Mako, în care spunea : „Să ai de sigur că nelegiuitul Mihai vodă conspiră moartea tuturor nobililor. De aceea trebue prin toate chipurile, prin înşălare sau silă, de se poate, a-l pierde mai dinainte ... Iată-mă eu, chiar de m-ar chema el lîngă dînsul, nu mă voi duce, [ci] cu soldaţi aleşi, pe care cred a-i aduce lesne ca să apere sîngele lor şi patria lor, voi apăra
f.203 naţia mea pînă la cel din urmă suspin împotriva cruzimei / acestui tiran. Nu mă îndoesc că vei face asemenea". Aflînd apoi Mako că această scrisoare a picat în mîna lui Mihai, scrise lui Ştefan Halmagyi, nobil ungur, prieten al său, care se afla în slujba prea de aproape a domnului, d-a-i trimite cum va şti acea carte scrisă în glumă, fiindu-i teamă a lăsa în mîna lui Mihai acea dovadă materială, cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagyi, şi el prieten necredincios, spuse tot domnului şi se sili prin multe cuvinte a-l face a întoarce acea carte a lui Mako ; unul din cuvintele sale

[33] Bethlen, t. IV, p. 529–530.

era că „dînd înapoi acele cărți, va rădica orice neîncredere de la Mako și că, liniștindu-l și mîntuindu-l de temerea pedepsii ce îl așteaptă, va putea lesne a-l trage la curte”. Dar Mihai vodă răspunse : „Nu se poate, fătul meu, nici se cuvine a da o scrisoare atît de obraznică și atît de primejdioasă la cel care a scris-o. Ea e o dovadă a vicleniei lui împotriva mea și o mărturie temeinică a dreptei pedepsi ce am hotărît a-i face”. Cu toate aceste, junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte / pe care să o ție ca o dovadă f.204
de dreptatea pedepsii ce îi hotărîse și să-i dea pe celelalte, pe care să le trimiță înapoi lui George Mako. Halmagyi duse aceste scrisori lui Mako, asigurîndu-l că domnul nici le citise, nici le văzuse. Dar Mako, băgînd de seamă că-i lipsește din ele, îi crescu temerea și, cu toate că domnul îl chema prin scrisori a veni cu soldații în tabăra sa, el rămase statornic pe lîngă hotărîrea sa de mai nainte de a nu merge.

El nu stătu însă în nelucrare și în toată ziua răspîndea vorba prin soldații săi că Mihai voește a ucide pe toți ungurii, vorbă care se mărea trecînd din gură în gură, fiecare după obicei, mai adăogînd ceva de la sine; și se silea a aduce pe ostașii, mîniați prin aceste vorbe, a se revolta împotriva domnului lor. Dintr-altă parte, Mihai îl chema mereu prin cărți a veni la Alba cu oștile alese și nobilii ce avea supt poruncile, fiind / gata a f.205
întreprinde o espediție împotriva turcilor. Văzînd însă că supt nici un cuvînt nu poate birui îndărătnicia lui George Mako, Mihai, plecat mai mult spre mijloace blînde și împăcătoare, chemă la sine pe Grigore Mako, fratele lui George Mako, ostaș curagios, mai dulce la caracter decît frate-său, pe care îl avea în de bine, fiindu-i foarte credincios, și îl trimise cu însărcinare ca să caute a îndupleca pe frate-său și să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lîngă frate-său, dar nu izbuti într-altceva fără numai că făcu pe George Mako de trimise domnului, în numele legionului întreg, pe Martin Vereș și George Borsai cu însărcinare să-i zică : „că ostașii nu pot veni lîngă domn pînă nu li se va trimite leafa pe patru luni, ce nu li se plătise încă; că afară de aceasta, ei se roagă ca domnul să ia în băgare de seamă că ei l-a slujit cu bărbăție și / că acum s-a răspîndit o groaznică vorbă cum că domnul f.206
pe toți i-a hotărît jertfă morții; că soldații, spăimîntați de aceasta se tem a se împreuna cu oștile taberii; că chiar daca acest zgomot nu are temei, el făcuse însă o așa mare întipărire asupra duhului oștilor, că supt nici o pricinuire ei nu vor merge la dînsul, de nu le va trimite mai nainte cărți care să declare de mincinos acest zgomot.”

Auzind Mihai acestea de la deputați, rămase încremenit de mirare și de ciudă de aceste nevrednice zgomote răspîndite de voitorii de rău. El răspunse, jurîndu-se pe tot ce avea mai sfînt, pe viața sa, norocirea sa, femeea sa și copiii săi, că niciodată el n-a meditat un asemenea proect. „Ar trebui — zicea el — a avea o inimă de fer spre a nu recunoaște meritele și faptele lor cele bune; ar fi cea mai mare nemulțămire de a trata pe niște veterani ce l-a slujit așa de bine, pe el și pe copiii lui, ca niște făcători-de-rău, prin pedepsi. Deci să nu se mai teamă nimeni de acest zgomot mincinos, semănat / de turburătorii păcii obștești și prin dușmanii norocirei sale. f.207
Că el le va da cărți de încredințare, unde le va arăta gîndurile lui; asemenea le va plăti și leafa ce avea a lua” [34].

---

[34] Bethlen, t. IV, p. 533—539.

Dar aceste asigurări curate și sincere zădarnice era, căci Mako ca și nobilii care știa bine că acele zgomote era mincinoase era bine hotărîți a duce complotul pînă la sfîrșit.

IX

Toate aceste fapte de care atinserăm pîn-acum într-această carte se petrecură în cursul lunei lui avgust (1600). Pe la capătul acestii luni, fiind lucrurile într-această stare între domn și George Mako, Ștefan Csaki cu vro cîțiva magnați, conjurații lui, se adunară la Cluj, unde ținea sfaturi tainice cum vor face spre a împărtăși proectele lor nobilimei și a scula țara; și hotărîră a trimite veste tainică la fiecare d-a se afla într-o zi hotărîtă în f.208 cîmpiile vecine orașului Turda. Mihai vodă, / aflînd această adunare a nobililor la Cluj și bănuind — din cele ce știa despre complotul unor nobili în Moldova, ca să cheme pe Sigismund și pe Zamoisky, și din scrisorile lui Mako — că este oarecare mișcare în Ardeal, trimise răspuns acestor nobili adunați în Cluj să vie îndată la curtea lui. Dar aceștia, știindu-se vinovați, se temură, se escuzară cu deosibite pricinuiri și îndată se răspîndiră.

În vreme ce acestea se petreceau în Ardeal, Mihai priimi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă și Sigismund Báthory, cu o puternică oaste stau gata a intra în Ardeal [35]. Îndată el porni olăcari spre Casovia, către George Basta, ca, dupe cum îi era poruncit prin cărți de arhiduca Matei, ca să-l invite cu cea mai mare grabă a veni împreună cu oastea sa spre a se împreuna cu dînsul la Alba-Iulia, rugîndu-l foarte că, de va vedea că nu poate ajunge la vreme cu pedestrimea, să-i trimiță înainte cît mai curînd două mii călăreți [36]. /

f.209 Trimișii lui Mihai întîmpinară pe Basta, două marșuri de Casovia, în cale spre Ardeal [37]. Printr-o coincidență lesne de înțeles din cele ce am văzut înapoi, pe cînd nobilii se aduna la Cluj și hotăra ziua izbucnirei revoltei, Basta se mișcase și el din Casovia [38], în 2 sept. (1600) [39], și luase calea spre hotarele Ardealului. El avea cu dînsul pe colonelul Rotowitz, cu o mie călăreți reitri, un regiment de o mie pedestrași toți din Silezia, regimentul lui Pezzen, de trei mii nemți, apoi o seamă de oști din partea locului, cu patru companii numai de nemți de călărime de rînd și compania gvardiei sale de călărime valonă, cu vro cîțiva husari și haiduci. Peste tot oastea se urca la 7 mii oameni pedestrime și călărime și 9 tunuri, din care trei de baterie și șase de campanie, cu toate cele trebuincioase [40].

f.210 Basta, / înaintea trimișilor lui Mihai, se prefăcu că are mare prietenie către domnul lor și se arăta foarte voios a-i veni într-agiutor [41]. El le zise că nu poate, fără a face o mare nesocotință și a se pune în primejdie, a trimite înainte călărimea, cum cerea Mihai, de care are nevoe spre a sprijini pedestrimea prin cîmpiile pe unde are a trece și unde poate fi izbit

---

[35] Spontoni, p. 100.
[36] Spontoni, p. 100; Tarducci.
[37] Spontoni, p. 101.
[38] Bethlen, t. IV.
[39] Spontoni, p. 101. După Tarducci, în 4 sept.
[40] Spontoni, p. 101. Tarducci și Istvánfi spun că erau 6 mii ostași și opt tunuri.
[41] „Simulata amicitia, ac mittendarum copiarum promptitudinae Vayvodae ostensa" etc. (Bethlen, t. IV, p. 541).

de turci, poloni sau tătari dar făgăduia că, cu cea mai mare grabă putincioasă, va alerga cu toată oastea spre a da ascultare poruncilor cezarului şi a sluji pe Mihai într-o aşa frumoasă ocazie [42]. Trimişii se întoarseră spre a aduce acest răspuns lui Mihai, şi Basta, trecînd rîul Tisa şi cîmpia Kalo cu o iuţime neauzită, işi duse oastea pe la Sathmar la hotarăle Ardealului, la satul Maitin, unde se opri spre a priveghea cele ce se petrecea în Ardeal [43].

X

Mihai vodă, nădăjduind că Basta va veni în agiutorul său, poruncise la toţi ai ţării d-a veni armaţi în/tabăra de lîngă oraşul săsesc numit Sas-Sebeş. f.211
Aci se adunară îndată toţi ostaşii, românii, polonezii, cazacii şi săcuii toţi, deosebit de călăreţii din scaunele Mureşul şi Aranyos. Dar nobilii unguri, după cum li se dedese cuvîntul de magnaţii conjuraţi, se adunară cu toţii lîngă oraşul Turda, în cîmpia numită *Keresztes*, lîngă rîul Aranyos şi tăbărîră acolo. Văzînd Mihai că nobilii nu înaintează mai încolo de Turda, începu a le da zor şi le porunci ca în trei zile să pornească spre Alba-Iulia. Dar nobilii dînd de azi pînă mîine, îi trimiseră pe Gabriil Banfi ca să arate domnului cuvintele ce îi oprea d-a veni la Sas-Sebeş, din care cea mai de căpetenie era : că în ţinutul Albei şi al Sebeşului, fiind pustiit prin atîta soldăţime şi prin oamenii curţii ce alerga mereu într-o parte şi într-alta, nu pot găsi nutreţ de cai, în vreme ce la Turda era livezi şi izlazuri de vite şi de cai îndestule şi că viaţa oamenilor e mai lesne ; că toţi comiţii ce se /
afla duşi ca să strîngă contribuţiile hotărîte de dietă încă n-a sosit ; dar că ei f.212
stau gata la cel dintîi semn al domnului să meargă unde le va porunci.

| „Asfel — zice Bethlen — nobilii, ca nişte păsări care au să fie prinse în cursă, vîltora în pregiurul laţurilor ce pe ascuns ei întinseseră lui Mihai''. Acesta păru a se domoli prin cuvintele lui Banfi şi făcu cunoscut magna-
ţilor şi nobililor ca să vie la Alba-Iulia fiecare cu cîte o slugă, lăsînd celelalte f.212v
oşti ale lor în tabără, / fiindcă împregiurările cerea ca să le comunice lu- f.212
cruri de interes public. / Pretinde Bethlen că această chemare era cu gînd
ca să-i omoare ; că banul Mihalcea dedese acest sfat, pe care îl aprobase cea f.212v
mai mare parte din boeri, / care zicea că va peri domnul de nu va face să f.212
piară nobilimea. / Dar Radu Buzescu, care era aplecat către unguri, căci slujise odinioară ca stolnic pe Ştefan Bâthory, cînd era el prinţ în Ardeal, fu de părere d-a întrebuinţa mijloace blînde către nobili, fiind mai bine a le cîştiga dragostea decît a le însufla temerea [44].

Este anevoe de înţeles cum Mihai să poată crede că nobilii, care nu voia a veni la dînsul cu oştile lor, să vie fără oşti. Fără îndoială că acum nu
mai / era de întîrziat. Trebue a merge asupra acelor nobili care îndrăznea f.213
a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le împrăştia oştile încă nehotărîte şi neadunate toate şi a pedepsi pe capii conjuraţi. Iar de apuca ei a se întemeia în puteri, a face un apel poporului, români şi săcui, şi, la insu-

[42] Spontoni, p. 101.
[43] Bethlen, t. IV, p. 541 ; Spontoni, p. 109.
[44] Bethlen, t. IV, p. 542—544.

recţia nobililor, a răspunde printr-o insurecţie populară. Cu această pîrghie
f.213v puternică în mînă şi / sprijinind cu oastea sa regulată, ce avea în leafă armia
f.213 naţională, / Mihai ar fi fost sigur d-a nimicnici orice putere duşmană în
Ardeal.

Adevăr că furia poporului ar fi cucerit toată nobilimea. Fie ! Piară !
căci şi-au meritat peirea. Din nenorocire, Mihai, nu pricepu niciodată că
în popol şi numai în popol e adevărata lui putere, adevăratul său sprijin.
El îl căutase cînd în nobili, cînd în armie şi în oştile mercenare, cînd în Austria.
Deşi, încă apăsînd poporul sau nefăcînd nimic pentru dînsul, el îi
depărtase inima de la dînsul, dar poporul, în care simtimentul naţional
vecinic şi curat trăeşte, era încă gata a se scula la chemarea lui. Cînd însă
f.214 Mihai se hotărî a / o face, era prea tîrziu.
f.214v O fatalitate orbeşte pe Mihai, / sau mai bine el este tîrît şi pedepsit
prin urmările neapărate ale greşelelor sale. / El care a minunat pe toată
f.214 lumea prin îndrăzneala sa, prin iuţimea prin care apuca de izbea pe duşman
pîn-a nu prinde acesta de veste, el care a zdrobit atîţi puternici duşmani,
acum stă ameţit înaintea răscoalei a unor nobili. În loc d-a porni asupră-i el
stă în nelucrare, măgulindu-se cu nădejdea că cu vorba îi va aduce la cunoştinţă.
Asigurarea că Basta îi va veni în agiutor şi că asfel nobilii, aflîndu-se
prinşi între două armii, nu vor îndrăzni a face nimic, singură numai poate
tălmăci purtarea lui. Asfel, ca şi cum şi-ar fi pus în gînd, cu paguba sa, a
arăta neadevărul calomniilor analiştilor unguri asupră-i, în loc d-a porni
oaste asupra nobililor, trimise în tabăra lor doi unguri, pe Ioan Kemeny,
un senator, şi Ştefan Petki, războinic ales (acesta căzînd în vină mare,
fusese osîndit a i se tăia capul, dar Mihai, după rugăciunea senatorilor şi
f.215 mai ales a episcopului Ardealului, Naprazdi, luînd / în privire că el se purtase
vitejaşte la Lipova şi într-alte părţi, îl ertă), spre a afla ce vor ei şi
a căuta a-i împăca prin făgădueli [45].

XI

Aceşti doi trimişi unguri trădară încrederea ce Mihai puse într-înşii.
Sosind în tabăra nobililor, ei auziră plîngeri, tînguiri ascunse, văzură pe
unii vărsînd lacrămi. Cu toate că toţi nobilii adunaţi în tabără era împotriva
domnului, nu era nici o unire între dînşii, nici unul nu îndrăznea a se încrede
la altul. Numele numai al lui Mihai îi amuţea pe toţi şi, deşi ştiau că sufer
toţ d-o durere, nimeni nu îndrăznea a descoperi rana comună. „Corturile
răsuna de suspinuri şi vaete; ar fi zis cineva [că sînt] nişte oameni izbiţi
fără veste de focul trăsnetului, spăimîntaţi de zgomotul tunetului, care
arată însă printr-o cătare neghioabă că o otravă de o duhoare puturoasă
f.216 i-a pătruns” [46]. Puţini / era care îndrăznea a-şi vărsa mînia ce fierbea în
inima lor, şi aceia, vorbind încet şi numai către prieteni, zicea : „că voevodul
este un înşălător, un adevărat turc, că trebue a se mîntui de această
peire prin orice mijloc”. Cu toate că puseseră în capul oştilor lor pe Ştefan
Csaki, dar ştiindu-l favorit şi entuziast de Mihai, nimeni nu avea încredere
într-însul şi nimeni chiar din prietenii săi, nu îndrăznea înaintea lui a spune
ceva împotriva domnului, chiar în glumă.

[45] Bethlen, t. IV, p. 545 şi 546.
[46] Bethlen, t. IV, p. 546 şi 547.

În această stare de spaimă și neîncredere reciprocă în care se afla nobilii, ar fi fost foarte lesne a-i resipi, daca Mihai, pe lîngă solie și vorbe blînde, ar fi înaintat îndată spre dînșii cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu putință, atunci la început, a-i împăca și prin vorbe și făgădueli, daca trimișii lui Mihai, în loc d-a căuta a face pace, nu ațîța încă mai mult pe nobili și [nu] îi apropia unul de altul.

Csaki, înțelegînd inima lui Ioan Kemeny și Petki, trimișii lui Mihai, și văzîndu-se obiectul neîncrederii tutulor, se adresă către dînșii, zicîndu-le: „Îndrăzni-voi a vorbi cu siguranță înaintea voastră''. / „Și noi înainte-ți?'' f.217
răspunseră ei. Csaki le-o asigură, dîndu-și cuvîntul și mîna dreaptă. Atunci aceștia îl îndemnară a nu perde vreme. Conjurații toți, care era înțeleși unii cu alții, se adunară [47]. Ei convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaki luă cuvîntul și îi îndemnă cu multă elocvență'' a scutura jugul unui domn strein, barbar și tiran, care a jurat peirea lor, și pentru aceasta a se folosi de ocazia de față, cînd se află toți adunați la un loc și armați și cînd oastea cezarului nu e departe''. Și sfîrșaște propuind: „ca să trimiță adunarea soli la Basta, generalul Ungariei de Sus, care acum se află la hotar spre a-l chema într-agiutor, arătîndu-i că a venit vremea ca să dobîndească Ardealul pe seama împăratului și a-și izbîndi despre Mihai și totdeodată pe dînșii să-i mîntuiască de tirania lui'' [48].

Avu mare putere cuvîntarea lui Csaki asupra nobililor adunați, nu spre a crește ura lor către Mihai, dar spre a-i hotărî spre răzbunare [49]. / Îndată ei aleseră din sînul lor pe Francisc Alard și pe Gabriil Haller ca să f.218
meargă lîngă Basta, însărcinîndu-i „ca să-l roage de a le da agiutor spre a-i mîntui de jugul și cîrmuirea cruntă a lui Mihai; să-i spue că voevodul este aliatul tainic al turcilor; că d-abia dedese drumul trimisului împăratului Rudolf, cînd priimi cu mare pompă pe trimisul turc, care îi dedese, spre întărirea domniei, semnele de la împăratul turcesc; că ei făgăduesc o vecinică credință împăratului Rudolf, către care sînt și de mai nainte legați; că primejdia grăbește, paloșul domnului amerință acum capetele ungurilor; că după nimicnicirea lor, acest trufaș barbar va merge cu sabia și focul în mînă să-și cerce norocul spre Casovia, dupe cum o făgăduise la marele vizir Ibraim pașa [50]; că daca Basta nu le va da ajudorul nădăjduit, ei care sînt hotărîți a nu mai suferi pe Mihai, / se vor vedea nevoiți sau a f.219
chema pe Sigismund ce era la hotar cu oaste puternică, sau a cere ajutorul sultanului turcesc'' [51]./

Nimic nu era mai neadevărat decît aceste învinovățiri ce aducea f.219v
ungurii lui Mihai. În loc de a se arăta tiran către nobili, el le mîntuise viața de furia săcuilor și românilor; în loc d-a-i ucide, dupe cum făcuse Sigismund, pe care ei dorea a-l avea domn în locul lui Mihai, acesta nu pedepsise pe nimeni fără vină și judecată, ba încă pe mulți din cei osîndiți ertă. El păstrase starea și privilegiurile lor cu paguba românilor și scăderea sa; păstra cu scumpătate constituția țării, nu făcu nici o schimbare în legi, nu scoase nici o dajde fără învoirea dietei și nu silui hotărîrile dietei, după cum într-atîtea rînduri o făcuse Sigismund. Pe lîngă aceasta, e învederat că nu el,

---

[47] Bethlen, t. IV, p. 547—549.
[48] Spontoni, p. 102 și 103.
[49] *Ibid.*, p. 103.
[50] Bethlen, t. IV, p. 550.
[51] Spontoni, p. 103.

ci tocmai era tainic aliat al turcilor nobilii, care în fața se arăta jertfici împăratului, iar pe ascuns își da mîna cu Sigismund, polonii și turcii, ale căror viclene urmări nu întîrziară a eși la iveală. Pe nădejdea lui Sig[ismund] și a polon[ilor] mai mult se sculaseră ei, și daca acum se adresa la Basta era de nevoe, căci Sig[ismund] și polonii era încă departe și vegeta încă și le era teamă d-a nu fi izbiți de Mihai în grabă; pentru aceea se adresară
f.219 la Basta, care-l știa aproape și gata a-i ajuta. / Gîndind nobilii că Basta va voi un act de credință publică, deteră deputaților spre a-i duce cărțile iscălite cu mîinile tutulor stărilor și pecetluite cu pecetea lor, în care își da credința lor cezarului Rudolf [52].

XII

După ce porniră p-acești deputați la Basta, nobilii trimiseră alții lui George Mako, ca să-l roage, de-i este scumpă mîntuirea patriei, să vie îndată la dînșii cu oștile ce el comanda. Aflînd aceasta, Mako lăsă ținutul Bîrsei și se îndreptă spre orașul Mediaș. Cînd priimiră veste nobilii de sosirea lui la Mediaș, îi trimiseră pe Nicolae Bogathi, ca să-i făgăduiască, între alte lucruri, că ei nu-și vor mai aduce aminte de relele ce el le-a făcut de curînd, că nu-i vor lua niciodată fără despăgubire și fără o judecată mai dinainte moșiile ce voevodul îi încredințase și încă îi vor dărui leafa pe două luni. Și spre a da mai mult temei acestor făgădueli, îi trimiseră în
f.220ᵛ același oraș, unde încă se afla, pe Ioan Kemeny / și Ștefan Petki, care veniseră la dînșii de la Mihai, și îl rog d-a-și aduce aminte de nația ungară din care și el se trage, de a urma ceea ce a început, d-a veni în tabăra de la Turda, a-și uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta din țară un tiran crud, d-a nu se teme de un popor căruia norocul a slujit mai mult decît curagiul.

În vremea acesta, curierii vestiră lui Mihai că Mako, stăruind în îndărătnicia sa, în loc d-a merge cu oastea sa la Alba-Iulia, dupe cum îi poruncise, s-a dus la Mediaș. Țiindu-se de hotărîrea sa d-a umbla cu binele și a-i liniști și domoli mai mult cu mijloace împăciuitoare, Mihai găti două solii, una către soldații lui Mako, puind în capu-i pe Ioan Nemeș, cu însăr-
f.220ᵛ cinare de a astîmpăra duhul oștilor și a le rădica orice bănuială, / plîngîndu-se de răscoala lor, chemîndu-i la datorie, pentru ca în acest minut greu pentru creștinătate să nu-l pue în nevoe a-i pedepsi, el, care totdauna a fost binevoitor către dînșii, și pentru ca ei să nu fie o stavilă la bunele și
f.220 cuvioasele sale strădanii. / Ceailaltă, compusă de Pancratie Sennyei și vistierul Stoica — român, ispravnic al palatului, care de curînd se întorsese
f.221 de la Pilsna, unde fusese trimes ambasador către împăratul Rudolf — / la tabăra nobililor la Turda. Ei era însărcinați să dea de minciună zgomotul răspîndit între nobili că el voește peirea lor. Cu aceștia dete împreună și pe trimisul către Mako, spre a-l prezenta nobilimei.

Ajungînd cu toții la Turda, acești deputați, înaintea tutulor nobililor adunați, față fiind și doi deputați trimiși de George Mako, își împlinesc Misia ce li se încredințase. Făcîndu-se tăcere, vistierul Stoica, cu gravitatea sa obicinuită asfel cuvîntă: „Cu mare părere de rău a aflat domnul răzvrătirea lui George Mako și răscoala legionului său, răscoală ce el n-a

[52] Bethlen, t. IV, p. 550.

întărîtat prin nici o nedreptate, fiind mulţămit de bunele slujbe ale ei pînă acum; că el nu cunoştea pricina unei aşa de fără veste dezghinări; că bănuia că poate ea ar fi eşitul unei mişcări pricinuită printr-un zgomot mincinos mai mult decît printr-o veste sigură. Daca ei au fost îndemnaţi l-această îndîrjire nesocotită căci le-a rămas simbrie neplătită, iată că le-a trimes prin Ioan Nemeş simbria pe patru luni întregi; de au altă temere, s-o pără / sească, căci domnul le-a trimes cărţi de încredinţare, la care tot creştinul f.222 trebue să crează. Daca sînt în ceva vinovaţi în legătura făcută cu Sigismund, domnul îi îmbiază cu o uitare şi o iertare deplină. Cu mai mare părere de rău a aflat domnul că nobilimea s-a turburat de oarecare larmă răzvrătitoare, care dă domnului gînduri mincinoase şi nelegiuite; că el ia de martor pe D[umne]zeu şi pe sfinţi că n-are nimic mai scump ca sîngele nobililor, că nimic nu are mai la inimă fără numai de a păstra legile lor cele vechi şi ale patriei, şi că el stă gata a răsplăti fiecăruia după meritele sale''.

Abia sfîrşi Stoica cuvîntul şi cei doi trimişi ai lui George Mako strigară: ,,că soţii lor de arme nu vor să meargă a se împreuna cu domnul, că ei nu mai vor să slujească supt steagurile lui; că ei vor mai bine să treacă îndată în Ungaria, unde vor găsi vechea libertate a patriei, administraţia dreptăţii, siguranţă pentru viaţa lor şi milostivirea împăratului; că în zadar Stoica osteneşte urechile lor printr-atîtea vorbe, căci Mako / a şi hotărît f.223 a trece în Ungaria''.

Deputaţii români, văzînd îndărătnicia lor, nebănuind nimic nici de înţelegerea lor cu nobilii, nici de hotărîrea acestora d-a rădica cap şi sabie împotriva domnului, crezînd vorbele trimişilor lui Mako şi gîndind că acesta se va îndrepta spre Cluj, ca să treacă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întîmpina. Ei avea de gînd să laude lui Mako şi oştilor sale milostivirea domnului, d-a se sili a domoli mînia lor şi a-i aduce în tabăra domnului, sau, de nu izbutea cu vorbe, d-a scula în numele domnului pe ţărani şi d-a ucide pe soldaţi pînă la unul. Aceasta fusese şi dorinţa lui Mihai. O asemenea hotărîre ar fi trebuit a o lua la vreme şi a o întinde pe toată ţara. Din nenorocire, nu se făcu nici în acest caz în parte. Deputaţii, mergînd la Cluj, aşteptară acolo în zadar, mai multe zile, sosirea oştilor lui Mako şi, văzînd că nu mai vin, se întoarseră la Alba-Iulia, lîngă domn, / fără să fi f.224 făcut nimic. Asemenea lui Ioan Nemeş, ducîndu-se la George Mako, îi spuse tot ce-i zise voevodul, dar văzînd că cîntă înaintea unui surd pierzînd toată nădejdea, se întoarse şi el lîngă Mihai [53].

XIII

Într-aceea, deputaţii nobililor trimişi la generalul Basta ajunseră la Maitin, unde se afla acesta, şi, spuindu-şi însărcinarea lor, fură cu multă bunăvoinţă şi dragoste priimiţi[54]. / Basta se arătă mult vesel şi prea gata f.224ᵛ a-i sluji, şi le făgădui ajutorul şi sosirea sa [55]. / Sînt însă unii analişti care, f.224 nebănuind că Basta avea instrucţiuni tainice de la împăratul, instrucţii provocate fără îndoială de ura lui, spre a lucra întru surparea lui Mihai,

[53] Bethlen, t. IV, p. 551—556.
[54] *Ibid.*, p. 556.
[55] *Ibid.*

pretind că Basta stătu puţin în cumpănă cînd priimi solia nobililor [56]. Dar şi de e această îndoire a lui Basta adevărată, e învederat că ea era o prefacere. Mai mulţi analişti şi istorici mai noi nu se îndoesc că Basta ar fi putut îndrăzni a nu asculta porunca împărătească, de nu ar fi avut tainice instrucţii d-a lucra în contra poruncii de faţă. Dar chiar daca curtea Austriei e nevinovată, daca Basta, mînat numai de ura sa către Mihai, a lucrat în contra poruncei împăratului său, acesta, nepedepsind neascultarea lui, n-a luat oare asupră-i toată răspunderea şi nu dă drept temei la orice bănuială?

Basta, spre a acoperi răspunderea sa personală şi aceea a curţii împărăteşti, ale cării tainice instrucţii nu putea arăta armiei sale şi căria spusese că o duce în agiutorul lui Mihai, spun că convocă un sfat de război, propuindu-i de a-şi da părerea de trebue a agiuta pe Mihai ori pe nobilii revoltaţi. Trei fură părerile în care se împărţiră mădularii acelui sfat. Unii era de părere d-a nu ajuta nici o parte, nici pe alta şi să aştepte să vază eşitul şi a
f.226 dobîndi nouă porunci de la împăratul. / Alţii că, potrivit poruncilor cezarului, trebue a da ajutor lui Mihai şi să nu dea ascultare la acei oameni răzvrătiţi la Turda, rîvnitori mereu de lucruri nouă şi pe atît streini de împărăţia cezarului, pre cît sînt îndărătnici şi duşmani lui Mihai vodă; că ei nu cer agiutorul lui Basta pentru că iubesc mai bine pe împăratul decît pe Mihai, ci numai siliţi fiind de greşala răscoalei lor a chema ajutorul cel mai vecin. Ei adăoga: că bine este ca voevodul a înfrîna trufia revoltanţilor, fiind nişte oameni îndrăzneţi cu duhul şi pururea gata la lucruri nouă. Asfel apoi, cînd se va lepăda Mihai de Ardeal, această ţară va fi mai lesne şi mai în pace cîrmuită de miniştrii cezarului. Urma va dovedi că această părere era cea mai înţeleaptă. A treia părere, pe care Basta o inspiră la un june cu totul jertfit lui, comitele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, şi care, o sprijini era: că trebue a se uni cu revoltanţii şi a se folosi de această ocazie spre a răpi Ardealul din mîinile uzurpătoare şi tirane ale lui
f.227 Mihai; că / deşi poruncă au de a agiuta pe acesta, dar împăratul nu ştia, cum le-a aflat ei, înşălăciunea cu care Mihai voeşte a prăpădi oastea lor şi a se rebela împotriva cezarului; că prin ajutorul ce vor da nobililor şi mîntuindu-i de Mihai, vor îndatora şi mai mult pe aceştia la credinţă către împăratul; că cu oastea lor şi cu cei 12 mii şi mai bine de luptători ce spun că au nobilii, şi prin aceea că Mihai nu cunoştea scopurile ce au şi îi aşteaptă a-i veni întru agiutor, vor putea lesne a-l izbi pe neaşteptate şi a-l birui [57]

Sfatul, care era întocmit de Basta mai mult de oameni siguri ai lui, aprobă această părere a comitelui Tomaso Cauriolo. Şi Basta, care „era de mai nainte hotărît la aceasta” [58], îndată ce priimi din nou de la solii nobililor jurămîntul că vor fi pururea credincioşi cezarului Rudolf [59], chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rînd nemţeşti din călărimea Ungariei de Sus, şi îi porunci în secret d-a se pune îndată în cale cu călă-
f.228 rimea sa spre Turda şi, de va găsi acolo lucrurile sigure, / asfel dupe cum făgăduiseră solii, să se unească cu nobilii, asigurîndu-l că ceialaltă oaste, în vro cinci zile, se va împreuna cu dînsul. El îi porunci să caute a bate

[56] Tarducci; Spontoni, p. 104.
[57] Spontoni, p. 105–107.
[58] „Il general Basta che a questa sentenza era già risoluto” (Spontoni, p. 107).
[59] Spontoni, p. 107; Bethlen, t. IV, p. 557.

locurile și a lua limbă unde e Mihai și cu ce puteri se află; că daca din întîmplare el, apucînd înaintea gîndurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobilii, să-și schimbe hotărîrea și să meargă la dînsul să-i spue că, potrivit poruncilor cezarului, armia vine în ajutoru-i [60].

Asfel Basta, după împregiurări, sta gata a trăda sau pe Mihai, sau pe nobilii ardeleni. El chemă apoi pe deputații nobililor și stărui mult ca nobilii să nu dea bătae voevodului pînă nu va apuca să sosească și dînsul; că dacă, după natura locurilor, fără voia lor vor fi siliți a veni în luptă, să se tragă mai bine spre Cluj. Într-aceeași vreme, să facă știre tutulor nobililor Ardealului, la toate breslele de ostași, d-a-și aduce aminte de credința ce au jurat împăratului Rudolf, d-a părăsi pe voevod și d-a veni în tabăra lor [61]./

XIV f.229

Întorcîndu-se deputații în tabăra nobililor, le spuse cîte le zise Basta. Deci ei îndată, ascultînd sfatul acestuia trimit deputați la săcuii ce ținea cu Mihai, ca să-i îndemne a se uni cu dînșii. Dar săcuii, recunoscători către Mihai pentru libertatea ce le dedese și temîndu-se că, de vor veni ungurii iar la putere, nu numai că o vor perde cu vreme, dar încă că vor căuta a-și răzbuna asupră-le pentru mulți nobili ce omorîseră, răspunseră: „că ei sînt mulțămiți de un domn așa mare ca Mihai". Tot într-o vreme trimiseră nobilii la cazacii lui Mihai pe Balthazar Vereș și pe Ioan Zoltai, jurisconsult, ca să-i invite a se uni cu dînșii cu bune și sigure condiții. Cazacii însă era cu totul jertfiți lui Mihai. Slujind în dobîndă și iubitori de bogăție, ei dobîndiseră mult de la Mihai și nădăjduia încă a dobîndi.

Mihai, cum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostașii săi. Adesea, la mese, el dăruia cazacilor, ca și celorlalte oști, bani, cai, haine cusute cu / fir, ce luau vederile prin feliurimea coloarelor și a florilor. Asfel toată f.230
armia sa era frumos împodobită și mîndră de strălucitoarele ei costumuri, cît și de vitejia ei. Adesea Mihai, cînd le da daruri sau leafa, îi îndemna să stea credincioși pe lîngă prietenia și norocirea lui și le zicea: „Mai adăstați puțin, ostași, și vă voi duce într-o țară unde se găsește cu îmbelșugare mătase, aur, diamante și tot feliul de avuții". Aceste făgădueli și bunăvoința ce Mihai arăta oștilor lipiseră cu totul inimile cazacilor de dînsul și, cînd deputații nobililor se duseră să-i îndemne să se tragă din partea lui Mihai, înfuriați, ei uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnului toate cărțile ce le trimisese nobilii. Soțul lui Balthazar Vereș, jurisconsultul Ioan Zoltai, d-abia scăpă; pe cînd el se silea a dovedi cazacilor că, potrivit legilor lui Justinian, ei au drepte cuvinte de a părăsi pe Mihai, aceștia năvăliră asupră-i suduindu-l, bătîndu-l și rupîndu-i hainele, încît cu greu apucă de scăpă în strîmtorile munților. /

Fură mai norocoși nobilii cu alte oști. Ei rugaseră încă să vie la dînșii f.231
pe pedestrașii pretoriani ai voevodului, carii era în număr de 700, și pe călăreții beșlii, ambele cete compuse de unguri; dar pedestrașii avură anevoință a fugi, căci domnul, simțind gîndul, îi sili a sta în frîul disciplinei, ucigînd cîțiva centurioni ai lor și îi închise pe toți într-o grădină îngrădită cu ziduri,

---

[60] Spontoni, p. 107.
[61] Bethlen, t. IV, p. 557.

ce se afla lîngă camerile sale. Această grădină, în care Mihai zidise o bae frumoasă, fu mai tîrziu făcută cetățue de prințul Ardealului Gabriil Bethlen. Cîțiva din acești pedestrași, care putură scăpa, fură uciși în cale prin paznicii orînduiți de streajă de Mihai și foarte puțini, făcînd un mare ocol ajunseră tîrziu, și tocmai dupe bătae, în tabăra nobililor. Călăreții beșlii izbutiră mai bine. Într-un semn hotărît, ei se sculară cu toții și se duseră la Turda a se uni cu nobilii. Pe lîngă dînșii se luă și Ioan Iacobini, un tînăr cu duh, ce era secretar al cancelariei domnului [62]. El fusese mai nainte, în aceeași calitate, pe lîngă Sigismund Báthory și, însoțind pe acest prinț în espediția sa în Țara Românească împotriva lui Sinan vezirul, la 1595, descrise această campanie. /

f.232 XV

Nobilii trimiseră asemenea, încă din 2 septemvrie, scrisori la sașii din Brașov și Sibiiu, spre a-i trage în partea lor, părăsind pe Mihai. Sașii însă, necunoscînd mărimea mișcării împotriva lui Mihai și temîndu-se de puterea acestuia, spre a se arăta cu slujbă și credință către dînsul, îi trimiseră acele cărți. Încă nu sosiseră acestea în mîna domnului, și brașovenii precum și sibienii priimesc și alte cărți de la nobili, în care se coprindea pre larg tot planul dezghinării ungurilor. Brașovenii îndată porniră aceste cărți cu un om întradins la domnul, iar sibienii, spre a se arăta și mai cu bunăvoință, plecară mai mulți în persoană spre a duce cărțile, luînd cu dînșii și pe omul trimis de brașoveni. Era ei mai să intre în curtea domnului, cînd aflară de la unii oameni ai curții că celelalte cetăți săsești s-a lepădat de credința lor către Mihai, precum și că toți ungurii ce se afla în tabăra acestuia a fugit și s-a împreunat cu nobilii, cîștigîndu-și mai întîi amnistie de-
f.233 plină pentru cîte făcuseră cînd se afla supt poruncile lui Mihai, / lucru ce nobilii bucuroși le acordară, mai ales nădăjduind că cu modul acesta vor putea trage în partea lor și pe săcui. Acestea înțelegînd sibienii se întorc din drum la ai săi și trimit la brașoveni nouă scrisori ale nobililor, cu altele ce priimiseră de la germani și unguri și de la oamenii și generalii împăratului. îndemnătoare de revoltă, vestindu-le că și ei, în 10 sept., s-a răsculat, și
f.233ᵛ rugîndu-i d-a sta împreună cu dînșii. / Sașii n-avea nici un temei a se revolta. Ei, împreună cu săcuii, chemaseră pe Mihai în Ardeal. Acesta nu numai că îi mîntui de tirania lui Andrei Báthory, dar încă îi favorase cu deosibire în toată vremea, dar sașii nemulțămitori și mișeii cît bănuiră slăbiciunea făcătorului lor de bine și văzură că împăratul e împotrivă nu pregetară a-l părăsi și a răsplăti prin trădare mîrșavă binele ce le făcuse românii. /

f.233 Brașovenii, cum priimiră aceste scrisori de la sibieni, încă atunci seara, duminică 11 sept., toți cu mare aplaus se învoesc a se dezbate de supt Mihai și îndată, în acea noapte, prind și pun la închisoare pe toți românii pe cîți putu pune mîna, între carii era vistierul Vistelie și George, fratele banului Mihalcea ; pe alții iarăși îi omorîră, „căutîndu-se românii în toate unghiurile și văile și dîndu-se morții fără nici o cruțare" [63]. Dup-aceea, în

[62] Bethlen, t. IV, p. 557—560.

[63] *Cronica* lui Fuchsie.

zadar se ispitiră ei în cîteva locuri a pătrunde pînă la tabăra nobililor, căci oştile lui Mihai îi stăvili [64]. Ei fură siliţi a-şi mărgini revolta în ţinutul / lor f.234 şi a urma a ucide mişeleşte pe români, dupe cum începuseră. Saşii de la Bistriţa numai putură trimite cîteva sute de pedestraşi în tabăra nobililor. Aceştia se adresară cu rugăciune şi la clujeni, zicîndu-le „că voevodul a hotărît d-a nimici de tot naţia lor ; că trebue a ajuta patria amerinţată de o asemenea soartă ; că clujenii, fiind singurii care au arătat virtute în împregiurări grele, generozitate la trebuinţele patriei, pentru aceea cer de la dînşii de a le da o mie de puşcaşi şi 700 talere împrumut”. Clujenii, după ce răspunseră numai prin cîteva cuvinte de nepriimire la deputaţii nobililor, porniră îndată lîngă domn, printr-un lung încungiur, pe concetăţenii lor Ioan Hosszu şi Toma Litteratu, spre a-i spune cererile nobililor şi a se lega către dînsul printr-o nouă legătură de credinţă ; şi spre răsplătirea credinţei lor, ei cerea să li se dea numai un singur tîrg. După ce i-a lăudat foarte, domnul le făgădui a le împlini cu prisos cererea, de îi vor rămînea credincioşi. El dete ştire deputaţilor d-a face un mare încungiur şi d-a se întoarce în grabă către concetăţenii lor, căci pe drumul / cel mare ei vor putea să f.235 cază în mîinile ungurilor. Dar nobilii tăiară toate drumurile, ca domnul să nu ştie nimic de starea lor, şi deputaţii, cu toate că urmaseră sfatul lui Mihai, luînd un drum cotit, tot fură prinşi de nobili şi aduşi goi în tabără, de unde li se dete apoi drumul ca să se întoarcă la concetăţenii săi. Clujenii rămaseră pe lîngă Mihai. Unul dintr-înşii numai, anume Ioan Darabos, ridică cîţiva călăreţi şi îi duse în tabăra nobililor, zicîndu-le: „Aideţi să ne luptăm cu inimă supt steagul împăratului, căruia am jurat credinţă ! ” şi protestînd împotriva lui Ştefan Sereş, magistratul Clujului, care oprea orice răscoală [65].

Asfel, mai mult în numele împăratului se făcea răscoala. Prin viclenia ungurilor, care se arăta în faţă supuşi împăratului, luă insurecţia întindere şi putere mare şi încinse pe Mihai de toate părţile, / în vreme ce, de f.236 ar fi sculat poporul cum trebuia, el ar fi putut încinge asfel pe duşman şi nu i-ar fi dat vreme a se întări în putere şi a-i dezorganiza armata sa cu încetul.

În pept inima ni se frînge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă grozavă, la care ne tîrî aceste greşeli ; căci de aci izvorîră nu numai nenorocirile acestui bărbat mare, unul dintre cei mai minunaţi ai istoriei omenirei, dar încă şi nenorocirile naţii române, care, dintr-atîta mărire şi glorie, căzu, împreună cu eroul său, într-o prăpastie spăimîntătoare, de unde două veacuri şi jumătate de suferinţe nu o au putut încă mîntui.

XVI

În vremea aceasta, George Mako, încheind cu deputaţii nobililor condiţiile de alianţă, plecase de la Mediaş şi sosise cale de cinci mile de tabăra rebelilor, într-un loc numit *Bogatz*, îmbelşugat de vin, unde dete soldaţilor săi voe să bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra lui Mihai ce răspîndise între ostaşi de atîta vreme, el nu era încă sigur că va / putea a-i face a se f.237 revolta, uitîndu-şi credinţa jurată domnului şi bunătăţile lui pentru dînşii.

---

[64] Bethlen, t. IV, p. 560.

[65] Bethlen, t. IV, p. 561 şi 562.

Drept aceea își opri ostașii într-acest loc, crezînd prin amețeala beției a-i tîrî în tabăra nobililor. El trimise credincioși de ai săi, din ofițeri și soldați, prin toate cîrciumile unde se afla ostașii deșertînd pahare, care începură a cîrti cu dispreț și a amerința împotriva lui Mihai. „Trebue — zicea ei — să gonim pe această fiară pînă la hotarele Țării Românești; trebue să murim pentru patrie și să alegem între unguri domn de sîngele nostru. Decît să ținem cu Mihai pentru o păcătoasă leafă ce ne dă mai mult de trebuință decît de dragoste, mai bine să ne unim cu George Basta, din armia căruia se zice că au și sosit cîteva mii de ostași fruntași!". Și fiindcă nimeni nu vorbea împotriva acestora, sîngele ostașilor se aprindea din ce în ce, bînd. George Mako, temîndu-se ca a doua zi, potolindu-se focul vinului, să nu se schimbe părerile, fără a aștepta a se ivi de ziuă, dete armiei sale semnul
f.238 de plecare, trece Mureșul, pe urmă / oprește un minut în loc pe ostași și le grăește asfel: „Soților, nemuritorul D[umne]zeu ne-a dat ieri la toți o aceeași gîndire și toți fără osebire vă uniți împotriva acelii peire a nației noastre, acel stricător a legilor noastre care medita cu cruzime moartea noastră a tutulor, împotriva lui Mihai voevod! Voi ați luat armele pentru apărarea acestii provinții, ce prin vitejia noastră Mihai a supus-o tiraniei lui; voi v-ați pus să apărați atîtea fecioare curate și nevinovate împotriva dobitocirei și cruzimei barbarilor. Sigur că astăzi vom putea a răzbuna relele ce domnul prin voi a făcut ungurilor, întăriți prin alianța d[umne]-zeiască, aideți în tabăra lor și să unim soarta noastră cu a lor".

Soldații răspunseră acestui cuvînt a lui Mako printr-o murmurare mînioasă. Uitînd vorbele de eri, cei mai mulți viindu-și în fire din amețeala vinului, își aduseră aminte datorința lor și începură în gura mare a lăuda
f.239 facerile de bine ale voevodului, osîndind o așa rușinoasă / nemulțămire din parte-le. Ei [își] aducea aminte că a fost goi și că Mihai îi îmbrăcase, că era pe gios și că el le dedese cai și îi înălțase din starea de călăreți de rînd la ranguri mai nalte; că era o necinste neperitoare, o faptă vinovată înaintea lui D[umne]zeu d-a trage sabia asupra unui așa de mare făcător-de-bine, care, afară de leafa ce le-a plătit, le-a făcut atîta bunătăți. Vro cîțiva comandanți încă își despărțiră oștile de ceilaltă armie, protestînd în gura mare asupra trădătorului George Mako. Acesta era perdut acum, daca din norocire-i nu-i sosea în acel minut în agiutor Wolfgang Kamutki, trimes de nobili spre a birui îndoirea ostașilor. Acest deputat, june cu curagiu și cu mare elocvență, ținu un cuvînt ostașilor, în care reînnoi și întări în numele nobilimei toate cele făgăduite de Nicolae Bogathi și adăogă: „că George Basta este să vie cu o puternică armie în agiutorul ungurilor, că el e la hotar,
f.240 că o mare temere a coprins pe voevod, / că Ștefan Csaki vine asemenea întru întimpinarea lor cu magnații țării spre a-i fericita, că era mult mai cu cinste, de va voi așa norocul, a cădea apărînd viața sa și mîntuirea patriei, decît a mai sluji, puțin timp încă și într-o spaimă necurmată, un tiran".

Prin aceste și alte vorbe, el cîștigă pînă în urmă duhurile turburate ale soldaților. George Mako, văzînd ostașii aprinși, dete semnul și, după ce mustră pe acei ce nu-l vor urma, puse armia în mișcare, și chiar aceia care pînă atunci îi era împotrivitori fură siliți a-l urma. Îndată Ștefan Csaki, în capul unei părți din oștile nobililor și a celor mai însemnați capi, într-un strălucit costum, călare pe un cal măreț înșăuat, eși pentru întîmpinarea legioanei lui Mako, sunînd trîmbițele, tobele și dînd toate semnele de veselie. Ambele oști oprindu-se în loc, Csaki le făcu un cuvînt pompos și apoi

din ambe părți își dau mîna, se îmbrățișează. Toți ungurii laudă / pe sol- f.241 dații lui Mako, că au prețuit, mai mult pe D[umne]zeu, patria, legea, decît prietenia românilor. Dup-aceea îi duc în tabără unde nobilii le dau la toți mese, le dăruesc o cîtime îndestulătoare de grîu și nutreț pentru cai și leafa pe două luni [66].

Asfel se împlini trădarea lui Mako și a legioanei sale.

XVII

Mihai vodă, cu toate că nu aflase încă nimic despre trădarea[lui] Basta, dar cunoscînd acum puterile nobililor, începu cu tot dinadinsul a se găti de oaste. El chemă pe lîngă dînsul toate oștile, chiar și p-acele din orașele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugoș și Caransebeș, supt povața lui Andrei Barcsai. Scrise încă și lui Petrașcu a-i aduce o oaste însemnată din Țara Românească. / Afară de aceasta, strîngea arme, muniții și tot ce f.241ᵛ era de trebuință pentru un lung războ [67]. / Deși el se gătea de bătae, dar f.241 dorința lui era statornică d-a o încungiura. / Pentru aceea, el chemă la sine f.242 doi preoți, părintele George Vásárhelly din societatea lui Iisus, om bun și predicator de minune, și pe Ioan Ungvari, alt predicator elocvent al reformaților din Alba, care știa adînc din cărți, și îi trimite pe amîndoi la Turda, fiind ei de religii deosibite, să poată sta fiecare pe lîngă cei de credința lor, însărcinîndu-i a propune pace și ertare nobililor și a-i îndemna a-și uni mai bine puterile împreună spre a se lupta împotriva turcului ; că daca el sau soldații lui au făcut vro greșală, s-o spue de față și slobod ; în sfîrșit, să-i încredințeze că, prin căința lor și milostivirea sa, această răscoală se va putea ispăși printr-o vecinică uitare. Dar cînd acești deputați sosiră la tabăra nobililor, nu fură nici ascultați, nici priimiți [68]. /

Într-aceea, Rothalt, urmînd poruncilor generalului său, Basta, se f.243 apropie de Turda și, aflînd starea nobililor acolo, porni înainte cu călărimea sa în tabăra lor, unde fu priimit cu mari demonstrații de bucurie [69]. El asigură nobililor că generalul său, doritor d-a-i ajuta și a-i mîntui de tirania lui Mihai, în cinci zile va veni a se împreuna cu dînșii și pentru aceea l-a trimes pe dînsul înainte cu călărimea sa, spre a le fi spre slujbă pînă atunci. El trimise apoi răspuns înapoi la Basta ca să-i dea de știre de aceea ce a făcut și porni vro zece sau doisprezece călăreți ușori, ca să bată drumul nu numai spre Alba-Iulia, dar în toate părțile, ca să descopere unde se afla atunci Mihai. Doi din acești călăreți fură prinși de / paznicii acestuia și de f.244 la dînșii el află că chiar în acea zi Basta trebue să-și împreune armia cu a nobililor [70]. Basta, în adevăr, / pornind de la Maitin, veni la Tușnad, în- f.244ᵛ dreptîndu-se către Ardeal pe drumul numit Mesesia, din pricina varului de care se află acolo mulțime, sau a nisipului alb [71] ; se opri apoi puțin la / orașul Zilah din poalele muntelui Meszes, la hotarul Ardealului, de unde, f.244

---

[66] Bethlen, t. IV, p. 563–567.

[67] Spontoni, p. 108.

[68] Bethlen, t. IV, p. 567.

[68] Spontoni, p. 107 și 108. După Bethlen, capul acestii călărimi nu era Rothalt, ci Ladislau Petö.

[70] Spontoni, p. 108.

[71] Istvánfi, t. IV, p. 468.

în două marşuri, sosi la Cluj cu armia sa şi bagajele sale [72], la 13 septemvrie [73]. Aci fu primit cu pompă de locuitori, care îi eşiră pentru întîmpinare.

Tabăra de la Turda se mărea pe tot ceasul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoi, sosi şi el cu 400 călăreţi săcui din scaunul Mureşului, lăudîndu-se că a venit nechemat ca să dea mînă de agiutor împotriva tiranului şi arătînd nobililor scrisoarea ce-îi trimisese Mihai şi a cării coprindere am văzut mai sus. Mai veniră încă o seamă de săcui din scaunul Aranyos. Aceşti săcui din scaunele Aranyos şi Mureşul totdauna ş-a deosi-
f.245 bit / simtimentele şi cauza de fraţii lor din celelalte scaune. Mai iubitori de linişte, ei s-au ţinut în veci departe de revoluţii, ţiind mai adesea cu puterea ce li se părea mai legiuită; aşa ei au fost cu Andrei împotriva lui Mihai; pe urmă stătură cu nobilii, căci aceştia se arăta că sînt supuşi împăratului. În zilele noastre încă, ei a ţinut pre partea împăratului împotriva tot neamului lor, rebelat asupră-i. Clujenii, şi ei, văzîndu-se în mîinile armiei lui Basta, trebuiră să se supue şi ei a trimite nobililor oştile şi banii ce le ceruseră. Într-aceea, în tabăra de la Turda zbura în toate corturile vestea sosirei lui Basta şi, tot veselindu-se, cîştigară inimă şi se arătară mai aprişi împotriva domnului, începînd a striga de faţă : la arme ! şi înştiinţînd, la scăpătatul soarelui pe improtivnicii lor, prin descărcări de arme, semn
f.246 obicinuit la soldaţi în tabără, înfocarea / lor şi dorinţa d-a veni la luptă.

După ce dete la Cluj o zi de odihnă ostaşilor săi, Basta sosi într-o singură zi la tabăra nobililor, departe de două mile. El fu priimit cu semne mari de bucurie şi salutat cu mare respect de toate stările ce îi eşise întru întîmpinare. El tăbărî dincolo de podul dupe rîul Aranyos, în locul unui sat de curînd ars de cazaci, numit Keresztes. Îndată Ştefan Csaki şi ceilalţi magnaţi îi dau comanda tutulor oştilor Ardealului, ce era în număr de 12 mii ostaşi căl[ări] şi ped[eştri] şi 4 tunuri, se supun ei toţi ai lor la poruncile lui şi îl îndăstulează cu grîu şi bucatele trebuincioase [74].

XVIII

Aflînd Mihai vodă sosirea lui Basta în tabăra nobililor, trimise în această tabără unul din cei mai dintîi boeri, şi anume Andrei Postelnicul,
f.247 şi pe Luca Trausner, dîndu-le trei / solii :

Cea dintăi pentru George Basta, căruia îi însărcină să-i zică : „că de vreme ce n-are nici o poruncă de la împăratul să năvălească în ţinutul său, s-o plece, dîndu-i pace. Să-şi aducă aminte de trudele şi cheltuelile sale împotriva turcilor în interesul creştinătăţii şi cu ce greutate a supus Ardealul împăratului, răsturnînd pe cardinalul Andrei, ce avea sprijin şi putere în Polonia, Moldova şi Ardeal; aceea ce cu greu ar fi putut face împăratul, de nu era el; apoi ar fi nedrept a răspunde la atîtea slujbe printr-o purtare duşmană".

A doua însărcinare era pentru nobili, la carii el vrea să li se zică : „ca să-şi aducă aminte că ei a fost toţi în puterea lui atunci cînd a supus Ardealul, că el ar fi putut a-i ucide pe toţi, dar că el fusese atît de milostiv,

[72] Bethlen, t. IV, p. 468.
[73] Ortelius, p. 481.
[74] Bethlen, t. IV, p. 568—570.

de nu le făcu nici un rău la sfîrşitul războiului, dar încă îi păstră în legile şi privilegile lor, cînd, după dreptul războiului, ar fi putut a desfiinţa şi nimicnici toate acele legi şi privilege; că el e gata a le da tot ce e drept şi a păstra în armie o aspră disciplină; şi că / se miră de ce ei vor să se revolteze f.248 împotrivă-i, căci trebue să gîndească că D[umne]zeu obicinueşte a sprijini pricinile drepte".

A treia însărcinare era pentru ostaşii ce îl părăsise, cărora puse să le zică: „că ei trebue să-şi aducă aminte că el îi rădicase din starea proastă la trepte mai nalte; că el, şi nu altul, în Ţara Românească şi Ardeal, le dedese cai, haine, arme şi alte podoabe ce ei avea; că în toate ocaziile el le-a arătat binevoinţa sa; că supt poruncile sale, în Ţara Românească, ei au înfrînt pe turci şi a cîştigat reputaţie, bogăţii şi că, atunci cînd ei se umplea de dobîndă de la duşman, el nu oprea nimic pe seamă-i, lăsînd tot la dînşii şi tratîndu-i totdauna nu ca nişte slujbaşi, dar ca nişte copii ai săi; să se socotească împotriva cui au să rădice armă, şi de ruşinea cu care va fi pătaţi pe toată viaţa ce le rămîne; că pentru dînsul, el jură pe tot ce are mai scump că se va purta cu dînşii cu bine şi cu dragoste ca / şi mai înainte, f.249 de se vor întoarce la datoria lor".

Dar cînd deputaţii sosiră în tabără, nu li se dete voe d-a arăta în public aceste propuneri.

Dar Mihai nu-şi mai făcea acum iluzii asupra duşmanilor şi, în vreme ce aştepta întoarcerea acestor deputaţi, de sîrg el se găteşte ca să pornească împotriva nobililor şi a lui Basta. În noaptea înaintea zilei în care era să iasă din Alba-Iulia, el văzu în vis o mare şi groaznică furtună, care se rădică despre Turda, se opri şi se sparse tunînd groaznic dasupra Albei; pe urmă trăsnetul îl izbi pe el însuşi. Minunat de acest vis şi deşteptîndu-se fără veste, Mihai sări din pat, aprinde o lumînare şi porunceşte să vie îndată la dînsul Pancratie Sennyei, Ştefan Bodoni şi vro cîţiva din cei mai [de] căpetenie boeri. Aceştia, alergînd iute, găsiră pe domn turburat foarte de visul / ce f.250 avusese, pe care îl destăinui şi lor, spuindu-le că acesta îi preveseşte nenorociri.

Cu greu boerii izbutiră a-l linişti [75]. Urma ne va arăta că acest vis fu, vai! cu prisos profetic.

XIX.

A doua zi, Mihai, rădicînd tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armiei să se aşeze la vale de oraşul Aiud (Enyed), în cîmpia numită Tinod [76]. Într-aceeaşi vreme, Basta, după ce dete o zi de repaos oştilor sale obosite de iuţimea cu care veniseră la Turda, în 16 septemvrie [77], împreună cu oastea nobililor, rădică tabăra de la Keresztes [şi] merseră de o aşezară într-o cîmpie udată de rîul Mureş din ţinutul de Maros-Ujvar [78], pe care Mihai o dedese banului Mihalcea [79]. De aci, / în dimineaţa viitoare, 17 [septem- f.250v

[75] Bethlen, t. IV, p. 570—574.
[76] *Ibid.*, p. 575.
[77] Spontoni, p. 108; Tarducci; Ortelius, p. 481.
[78] Bethlen, t. IV, p. 575; Spontoni, p. 109.
[79] Bethlen, t. IV, p. 575.

f.250 vrie][80],/ rînduindu-și armia de bătae, porni împreună cu toate bagajurile sale spre Aiud, cu gînd d-a tăbărî în mai sus-numita cîmpie Tinod ; dar aflînd că Mihai l-a întrecut în ocuparea acestui loc, el se opri lîngă satul Mirislău. / f.250v/251 El întîmpină aci pe Mihai cu tabăra așezată / într-o cîmpie alăturată, numită *Holtmaros* [81].

Mirislău e un sat două leghe dincolo de Alba-Iulia [82]. El e așezat în capătul de dincoaci a unei cîmpii lungi de șase mile aproape, dar de o lărgime nepotrivită, fiind țărmurită de o parte de munți, iar de cealaltă de f.251v Mureș, / rîu plutitor, care din țara săcuilor trece prin mijlocul Ardealului, f.251 sosește la Lipova, în Banat, și se varsă în Tisa, / asfel încît în unile locuri lărgimea cîmpiei e de un mil, în vreme ce de ce vine încoa spre sat se strîmtează de ajunge de o jumătate mil, încă și mai puțin. Satul era așezat asfel între dealuri și rîul Mureșul, încălecînd drumul cel mare, care, pe la poalele dealurilor, duce de la Alba-Iulia la Cluj. Dincoaci de sat se întindea o cîmpie cultivată de mărimea unui mil, care e sfîrșită de un pîrîu adînc mult, ce din dealuri se varsă în Mureș. Pe acest pîrîu era un pod, pe unde drumul cel mare și alte două mai mici, unul din sat și altul de la Mureș, trec spre Alba-Iulia [83].

Dincoaci de acest pod și pîrîu era tăbărît Mihai. El lăsase de la corturi la pîrîuri numai atîta loc cît îi era trebuință pentru piazza * de arme, f.252 spre a-și mînui armia [84]. / Era poziția taberii noastre atît de temeinică și în loc așa de bun, încît nu putea avea a se teme de nimic și nici un chip nu era ca vrăjmașul să ne poată izbi sau sili la bătae fără voia noastră [85]; căci aripa dreaptă, care era despre rîul Mureș, era ocrotită de o mare pădure, care și dînsa se ocrotea de zăgazuri și țermurile rîului. La aripa stîngă se înălța necurmat dealuri și munți, care încongiură pînă și spatele taberii noastre. Spre a trece printr-acești munți, nu se putea decît printr-un urcuș, care era o potecă strîmtă, și aceea foarte bine păzită, și cu tunuri întărită ; în frunte era pîrîul adînc de care am pomenit, pe al cărui strîmt pod, care și el lesne se putea rupe, anevoe și cu mare perdere ar fi putut trece oștile dușmane. În tot lungul acestui pîrîu, Mihai așezase baterii de tunuri [85]. El trimisese încă dincolo de Mureș, pe un deal nalt lîngă satul Gombas, 300 călăreți spre a observa rînduiala oștilor dușmane și ce făcea ele [87].

f.253 Văzînd / că dușmanul înaintează spre satul Mirislău, el scoase din tabără o trupă de două mii călăreți poloni [88] și îi trimise dincolo de sat, spre a recunoaște oștirea dușmanului [89]. Îndată această trupă înhăță o luptă cu avangarda dușmană, compusă de călăreți ardeleni supt comanda lui Ștefan Csaki. Lupta ținu cîtva îndoită, căci cînd unii, cînd alții dovedea și din nou se întorcea la luptă [90]. Aflînd Basta de această luptă ce urma la

---

[80] Spontoni, p. 109.

[81] Bethlen, t. IV, p. 575.

[82] N.B. După Tarducci, iar după Istvánfi, trei mile de Alba. Lucru trebue verificat, căci, după cartă e mai mult.

[83] Spontoni, p. 109 ; Tarducci.

* Loc rezervat pentru arme. [Nota edit.].

[84] Spontoni, p. 109.

[85] Spontoni, p. 109 ; Istvánfi, p. 463 ; Bethlen, t. IV, p. 576.

[86] Spontoni, p. 109 ; Tarducci.

[87] Bethlen, t. IV, p. 575.

[88] Spontoni, p. 109. După Bethlen, însă, era o trupă de cazaci.

[89] Spontoni, p. 109.

[90] Bethlen, t. IV, p. 576.

avangardă, împreună cele două regimente nemțești, al lui Pezzen și cel din Silezia, făcînd dintr-însele un batalion mare, ca un lung pătrat cu două mîneci, de cinci sute muschetari fiecare, și în mijloc puind pe sulițași, lăsînd deșert atîta cît încăpea cele șase tunuri de cîmpie, pe care le puse acolo cu munițiunea lor, tîrîndu-le pedestrimea cu mîinile. În această rînduială, deschizîndu-i ceailaltă oaste drum, înaintă acest batalion pînă la cele dintîi oști de la avangardie, unde, luîndu-și poziție într-un loc înălțat, văzu pe poloni stînd, formați în escadroane, în cîmpie, / puțin departe de sat, ne- f.254 hotărîți ce să facă. Îndată, la un semn dat, se deschise în două aripi fruntea de suliți a batalionului, și tunurile se slobozîră drept în poloni, doborînd gloanțele atîți oameni și cai, încît ceilalți, spăimîntîndu-se, căzură în confuzie și nerînduială. Fără a le lăsa vreme a se dezmetici și a se pune în rînduială, Basta înaintă spre dînșii cele două mîneci de muschetari, care începură a slobozi focuri în poloni, încît aceștia fură siliți a se trage înapoi. În retragerea lor, ei puseră foc de patru colțuri satului Mirislău, pentru ca dușmanul să nu se poată așeza într-însul. Dincoaci de sat, ei deteră peste o ceată de husari unguri, care trecuseră gîndind să-i ia pe poloni pe la spate, dar fură ei prinși în mijloc de poloni de o parte, și de alta de o ceată trimisă de Mihai în agiutorul polonilor. Asfel acești husari fură toți snopiți acolo, fără ca Basta, care privea această măcelărire, să voiască a le da agiutor, pricinuind că fără / poruncă ei se duseră acolo [91]. f.255

XX

Ungurii, văzînd această izbîndă alor săi, voia ca Basta să unească îndată puterile lor spre a izbi tabăra lui Mihai. Ștefan Csaki cu Ioan Micloș și vro cîțiva magnați se duseră la Basta ca să-i spue această dorință a nobililor și a soldaților lor. Basta le răspunse : „Caut la așezarea locului și văd că voevodul și-a pus tabăra într-un loc prea tare, încît nu-l vom putea trage spre bătae fără a perde mulți d-ai noștri ; pe lîngă aceasta se apropie seara și vremea d-a ne bate a trecut astăzi. Voevodul întrebuințează meșterșug, deci trebue a lucra împotrivă-i cu multă minte. Cu toate acestea, de socotiți că trebue să începem astăzi bătaia, nu stau împotrivă ; căci chiar cînd această parte a armiei împărătești o peri, cezarul, preamilostivul meu stăpîn, mai are și alți ostași nemți ; dar daca — ferească D[umne]zeu ! — vom fi biruiți, cea mai mare primejdie / va amerința vouă și acestii țări f.256 ce va cădea în peire. Socot dar că e bine să petrecem liniștit în noaptea viitoare și nădăjduiesc că voevodul se va trage în această noapte sau, de va avea gînd a se bate, el va veni spre noi. Pentru aceea, gîndesc să așteptăm ziua de mîine, care nădăjduesc că ne va fi fericită”. Acest sfat a lui Basta fu priimit de toți [92]. Cerea unii de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo tabăra ; dar din mai multe pricini, mai ales din iuțimea focului ce era anevoe de stins, Basta nu priimi. El își așeză oștirea dincolo de Mirislău, la apus, aproape de sat, într-un loc care parte se întindea în cîmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste trei trupuri mari de gvardie, așezîndu-le la cele trei intrări ale satului, de către

[91] Spontoni, p. 110.
[92] Bethlen, t. IV, p. 577 și 578.

tabăra noastră : unul de unguri, în vîrful unui deal, unde era o biserică ce domina satul, altul de ardeleni, dincoaci de sat, lîngă drumul cel mare, și
f.257 al / treilea, alcătuit de toată pedestrimea nemțească și de toată artileria, supt comanda strejarului general-maior contele Tomasi Cauriolo, brescian, pe malul Mureșului, de mîna stîngă, care era vecină de tabăra noastră o bătae de tun. Acolo rădicară nemții o tabie între rîu și sat și deodată ambele părți începură a tuna una asupra celiilalte [93].

Pe la cea dintîi mutare a sentinelelor de noapte, prinseră nemții patru din șase români, care au nesocotită îndrăzneală, vrînd să calce vro sentinelă, căzură într-o cursă pusă de comitele Cauriolo la povîrnișul rîului. Ei fură îndată duși la cortul lui Basta și amerințați de dînsul cu ștreang de nu vor mărturisi adevărul; spuseră că dincolo de pîrîu a tăbărît Mihai cu mai mult de treizeci mii luptători și 40 tunuri mari și de cîmpie și că din ceas
f.258 în ceas așteaptă pe fiul său / Pătrașcu cu deosibit agiutor [94]. Deși acești prinși, sau din neștiință, sau din nevoință, nu spuseră adevărul despre numărul oștilor lui Mihai, dar era adevăr numai că Mihai aștepta pe fiul său. Această pricină făcea pe Mihai a nu se prea grăbi la bătae. Văzînd că dușmanii stau liniștiți, își închise și el oștile în tabără, așteptînd ziua de a doua zi, să vază ce va face dușmanul.

XXI

Pe la miezul nopții aceleiași zi (17 sept.), însă, el chemă pe unul din cei mai viteji căpitani ai săi, Petre Armeanul [95], și îl trimise în tabăra dușmană cu cărți către Basta și unguri, în care el lua de martori pe cel înalt și toți sfinții : „că el nu e pricina acestii nenorociri pentru creștini ; că acest foc nu s-a aprins din greșala lui, ci din neastîmpărul și răutatea a doi-trei
f.259 nobili numai ; că nici a gîndi vrodată să ajungă treaba la / o bătălie între creștini, l-acea cruzime d-a-și vărsa sîngele între dînșii ; că de vreme ce el e credincios împăratului, ce cată Basta cu oștile împărătești în tabăra rebelilor ? Întoarcă-se dar toți mai către dînsul și meargă cu toții să bată Timișoara sau să se lupte cu turcii, oriunde îi vor găsi ; ar fi aceasta creștinesc lucru d-a nu trage sabie între sine ; ar fi aceasta slăvit pentru maiestatea sa împărătească".

Basta și ardelenii răspunseră îndată lui Mihai : „că mai întîi ei nu-l cunoscuseră ; că și lor li se părea crud lucru d-a vărsa atîta sînge creștin, orișicare parte ar triumfa ; dar că e prea tîrziu spre a da un răspuns hotărît într-o pricină așa de însemnată, pentru care trebuia sfatul și chipzuirea a tutulor stărilor ; că vor face aceasta noaptea și că a doua zi des-de-dimineață îi vor da răspuns" [96]. Acest răspuns era înșălător, căci nici o hotă-
f.260 rîre nu luară ungurii, nici răspuns nu deteră / lui Mihai a doua zi dimineață. Ei îl făcură numai a hrăni în Mihai acea fatală nădejde ce mereu avu că

---

[93] Spontoni, p. 110 ; Tarducci.
[94] Spontoni, p. 111.
[95] *Ibid.* ; Tarducci.
[96] Bethlen, t. IV, p. 578—580. După Spontoni și Tarducci, Basta dete lui Mihai prin Petre Armeanul un răspuns : zise ca să lase îndată țara Ardealului și să se tragă în Țara Românească, făgăduind a nu-l supăra în retragere ; că, dup-aceea, puse pe Petre Armeanul supt pază, pînă îl scoase din tabără. Mihai, auzind, foarte se mînic și cu vorbe de amerințare și de dispreț porunci, cu toate că era încă noapte, să zică din trîmbițe și tobe, obștind bătălia pe dimineață.

va putea a veni la pace şi a se feri de bătae. Mihai într-adevăr o voia aceasta din toată inima. Fie oarba-i încredere în Austria şi dorinţa nenorocită ce pururea a avut d-a se arăta credincios către dînsa, fie acea letargie morală care stăpîneşte mintea unui om mare şi îi întoarce toate pasurile în greşeli, cînd providenţa a hotărît surparea lui, Mihai era îndoitor, nehotărît, fără voinţă statornică. „El se lupta cu inima jumătate — zice biograful său — căci nu voia a se bate cu nemţii, ca să nu se arate trădător"[97]. Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai însemnat în viaţa lui ca acesta. Niciodată ca acum el n-avusese nevoe de a desfăşura cele mai din urmă puteri ale sufletului său; niciodată nu fu el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru dînsul o ruină completă, după cum şi fuse. Biruitor, el scăpa deodată şi de legăturile sale cu Austria şi de acelea cu ungurii. Aristocraţia ungurească perea / pentru totdauna în Ardeal şi această ţară cu peirea f.261
ungurilor şi a saşilor rămînea o ţară ales românească. Austria, ameninţată de turci, neavînd altă armie spre a-i opune, s-ar fi văzut silită a lăsa orice pretenţii asupra Ardealului şi a părţilor ce se ţin de dînsa şi a recunoaşte independenţa noului stat românesc. Polonia n-ar mai fi îndrăznit atunci a ne supăra sau, deşi o făcea, Mihai ar fi căzut asupra-i cu toate puterile sale, cu farmecul numelui său de nebiruit, cu simpatiile ce avea în populaţiile ei, şi amar de dînsa! De atunci, naţia română, încungiurînd toate nenorocirile ce o bîntuiră în urmă, s-ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea şi libertatea sa şi s-ar fi apucat a îndeplini cu putere mare misia de libertate şi civilizare ce providenţa i-a menit în orientul Europei. Cîtă mărire, cîtă glorie şi fericire o ar fi întîmpinat în această cale! O biruinţă, şi toată această visare, tot acest frumos ideal naţional de atunci se înfiinţa! /

XXII f.262

A doua zi dimineaţă, 8/18 septemvrie, Mihai nu se mişcă din tabăra sa, hotărît fiind a aştepta în acel loc puternic întărit de natură, sigur fiind că va zdrobi pe duşman de s-ar ispiti a trece pîrîul spre a-l izbi[98]. Generalul Basta, în aceeaşi dimineaţă, îşi destinse armia în rînduială de bătălie [sub formă] lunară, dincoaci de satul Mirislău, în cîmpia cea cultivată, cu hotărîre statornică a înhăţa lupta cu Mihai[99]. Neîncrezîndu-se însă numai pe arătarea ungurilor, care pretindea că e foarte lesne a trece pîrîul, vru să meargă a vede lucru cu chiar ochii săi. El se asigură atunci de primejdia învederată la care s-ar espune de ar izbi pe Mihai în acel post bine ocrotit, atît de pîrîul anevoe de trecut, ce apăra fruntea şi o parte de flanc, cît şi de o înălţime din mîna stîngă, de unde artileria mătura tot locul coprins între tabăra lui Mihai şi sat[100].

Spun că privind aceasta, Basta / încreţi sprînceana şi zise: „Prietenii f.263
mă făcea să fiu acum şac-mat, din dorinţa ce au de a-şi răzbuna, de nu cătam lucru aci cu ochii mei", dînd a înţelege pe unguri, care îi zisese

[97] Stavrinos.
[98] Spontoni, p. 112.
[99] *Ibid.*
[100] *Ibid.*; Tarducci.

că e lesne și comodă trecerea pîrîului [101]. Deci, armat și călare cum se afla, el chemă sfatul de război și cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s-ar espune armia lor, de s-ar ispiti a trece pîrîul spre a izbi pe ai noștri, încheind că era de trebuință a face altceva. Părerea lui era ca să se tragă înapoi puțin, ca Mihai, înșălîndu-se de prefăcătoria acestii fugi părute, se va lua în urmă-le și va perde folosul ce îi da acea cetate a locului. Ungurii răspunseră l-această părere cu inima răsculată : că e lucru foarte necinstitor și vătămător de a face o retragere în fața unui dușman numeros și îndrăz- f.263v neț, / căci a se retrage, spre a se feri de bătae, după părerea locului, nu e alt decît a fugi și a-și rupe însuși oastea, tăind inima la ai săi și mărind-o f.263 la dușman ; / că părerea lor era ca, nesocotind acea mică greutate, cu vitejie f.264 să treacă rîul, izbind / pe dușman, sau să se închiză în acel post unde se află, așteptînd o ocazie priincioasă de a se lupta [102].

Basta se sili să le dovedească că aceea ce propune el nu e retragere, nici mai puțin vrun fel de fugă, ci o stratagemă militară, spre a scoate pe dușman din acel loc ca o cetate, asigurîndu-le că el cu nemții săi se va pune la ariergardă, spre a nu se perde nici un om [103].

Se făcea acest sfat de război, cum s-a zis, în cîmpie și călare, făcînd toți capii un cerc împregiurul lui Basta, cătînd a-l păzi de loviturile tunurilor românești, grindinînd din toate părțile, îndreptate fiind într-acea parte de capul tunarilor lui Mihai, un italian de Mantua, anume Vincenzo. Înf.265 tr-acea, un soldat ungur doritor d-a afla și el ce era hotărît în sfatul / de război, apropiindu-se de cerc, ținîndu-și coiful în mînă, iacă că o lovitură de tun, îndreptată la semn spre a lovi în acea adunare de ofițeri călări, zboară acelui soldat coiful din mînă, fără a-l răni nici pe dînsul, nici pe cal, care îndată se puse pe fugă, trecînd ghiuleaua alături cu contele Tomaso * Cauriolo, care într-acea parte închidea ocolul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el.

Această împregiurare făcu că sfatul se sparse deodată, tirîndu-se și ungurii în grabă către părerea lui Basta [104].

f.265v Îndată, ridicînd strejile, / trăgînd tunurile după fortificații, scoțînd f.265 pedestrimea din preajma satului și puind foc la sat [105], / îndreptară avangardia către un pod peste Mureș ; după aceea venea tot bagajul cu alte care, apoi toată pedestrimea și călărimea din Ardeal, deosibind dintr-însa numai două mii călăreți spre întărirea ariergardei, la care rămăsese tunurile f.266 și toată pedestrimea ger/mană, împreună și Basta cu cele două cete de muschetari, patru companii de călărime de rînd din Ungaria de Sus și compania de valoni, gvardia sa, avînd încă cu sine mai mulți nobili cavaleri nemți, unguri, francezi și italieni [106]. În această rînduială, toată armia sa îndreptă către satul Decs, de unde veniseră în trecuta zi [107].

---

[101] Spontoni, p. 112.
[102] Spontoni, p. 112 și 113 ; Tarducci.
[103] Tarducci ; Spontoni, p. 113.
* În manuscris „Camil'' [N. ed.].
[104] Spontoni, p. 114.
[105] Bethlen, t. IV, p. 583.
[106] Spontoni, p. 114 ; Tarducci.
[107] Bethlen, t. IV, p. 583.

XXIII

Des-de-dimineață, Mihai, eșind din tabără, își / întocmise armia și așteptа să vază ce face dușmanul, / cînd strejile și spionii îi raportară lui că tabăra dușmanului s-a rădicat și că merge acum înapoi spre partea de unde a venit. Întru-ntîi lui îi veni cu greu a crede aceasta, dar văzînd că așa era, își închipui — fatală orbire! — că într-adevăr Basta fuge[108], și zîmbind, zise: „Unde fuge cîinele de italian? Nu știe el că în tot locul îl voi ajunge"[109]? Deci, îndată părăsind postul său atît de sigur, se puse în goană dupe dușman cu mare furie și nu cu mai puțină neorînduială[110]. Îndoindu-se însă că nu va putea ajunge pe dușman la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărimea sa, cu cîteva trupe de cazaci, ca să recunoască pe dușman și să-l supere și întîrzieze / în retragerea sa. Dar cele două cete de muschetari, care se opriră în loc, schimbîndu-se cînd una, cînd alta în luptă, ajutate de artilerie și de călărimea ușoară, ținu în depărtare pe călărimea noastră. f.266v f.266 f.267

Dușmanul însă din pricina acestor izbiri, se trăgea încet, și aceasta plăcea lui Mihai, doritor să sosească însuși cu toată oastea, spre a se destinde de bătae dincolo de Mirislău, în acea spațioasă cîmpie, crezînd mereu că dușmanii fug de o întîlnire. Basta însă începu a se mișca și mai încet, ca să înșale pe Mihai, dîndu-i nădejde că îl va putea ajunge, și depărtîndu-l de sat cît putea mai mult. Inima lui sălta de bucurie cînd văzu că, după călărime, ese din sat și căruțele de artilerie română, semn că Mihai părăsind de tot postul său, înainta cu toate puterile sale. El își însemnase dinainte un loc bun și destul de mare, care, în parte, puțin cîte puțin, frumos se ridica, rămîind încă pentru călărime destulă cîmpie. De acest loc apropiindu-se Basta, întorcîndu-se, privea mișcările lui Mihai[111]. /

Acesta crezînd mereu că dușmanul fuge și dorind foarte d-a-l ajunge la timp, silea pedestrimea la drum și tot într-o vreme porunci să-i aducă înainte un cavaler ungur, ce fusese prins, numit Baltazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebări despre persoana lui Basta, de dînsul bine cunoscută, zicîndu-i cam în glumă, de crede el că Basta îl va aștepta sau că fuge întins în Casovia. Bornemissa răspunse lăudînd talentele ostășești ale lui Basta și adăogînd că crede că el va primii bătaia și că această retragere nu e fără vreun mister. Mihai fu foarte vesel l-aceste cuvinte, arătîndu-se cu mare dorință de a se bate[112] și ajungînd în cîmpie, ca la / cinci sute pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri în loc și a se întocmi în rînduială de bătae[113]. f.268 f.269

Basta, văzînd aceasta, se opri și el 500 pași departe de Mihai[114], lîngă satul Decs și își întoarse armia spre dînsul[115]. Băgînd de seamă Mihai că dușmanul se oprise în loc și pentru întîiași dată bănuind că fuga lui fusese poate o stratagemă, se urcă pe un deal vecin ca să vază mișcările

[108] Bethlen, t. IV, p. 584; Spontoni, p. 115.
[109] Spontoni, p. 115.
[110] *Ibid.*; Bethlen, t. IV, p. 584.
[111] Spontoni, p. 115; Tarducci.
[112] Spontoni, p. 115.
[113] Tarducci.
[114] *Ibid.*
[115] Bethlen, t. IV, p. 584.

lui şi zise către Andrei Barcsai, generalul său: „Ce gîndeşti că vor duşmanii?". „Vor să dea bătălie", răspunse acesta. Atunci Mihai, din nou stăpînit de îndoirile şi nehotărîrile duhului său, îi zise: „Să facem pace cu dînşii, domnule Barcsai" — „E cam tîrziu acum, strălucite doamne —
f.270 răspunse acesta — / pune-ţi platoşa, rîndueşte soldaţii de bătălie şi să ne pregătim de luptă" [116].

XXIV

Îndată Mihai se puse a-şi întocmi oştile de bătălie [117]. El făcu din toată armata o singură frunte deopotrivă, destul de îndesită pentru îngustimea cîmpiei, întinzîndu-se de la dealuri pînă la rîpa rîului Mureş [118]. În aripa dreaptă, începînd de la Mureş, venea mai întîi toţi cazacii, care era arcaşi şi archebuzieri călări, împărţiţi în patru scadroane, lîngă care venea două scadroane de lăncieri români [119]. Numărul acestii cete de călăreţi români şi cazaci se urca la 4 500 şi era comandaţi de Ştefan Tahi, care arsese Aiudul, şi Francisc Lugasi [120]. Alături cu călărimea venea un batalion mare de pedestrime de săcui, sîrbi şi români, avînd în frunte patru
f.271 tunuri mici, ocrotit din partea stîngă / de un alt escadron de lăncieri poloni şi moldoveni. Peste toată această aripă dreaptă era mai mare Baba Novac, cel mai întîi general al călărimei, „om — zice Spontoni — deşi bătrîn, dar cu mare foc şi curagiu şi cu o deosibită esperiinţă" [121]. La aripa stîngă, care era ţărmurită de munte, venea rămăşiţa călărimei, împărţită în cinci escadroane [122], în număr de 4 000 români, sîrbi şi săcui, a căror capi era George Budai şi Petre Odobaşa [123], împărţită la laturile a două batalioane de pedestrime săcue, română, sîrbă şi moldavă, care era întărită cu cîteva tunuri de cîmpie; asfel, că această aripă se sfîrşea întinzîndu-se încovoită
f.271v pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia [124]. / Toată cealaltă artilerie o aşăză dintr-această parte, pe drumul cel mare, înaintea liniei de bătălie [125]. /
f.271 În centru venea cîteva mii de pedestraşi săcui, comandaţi de Pancratie Sennyei, Ştefan Bodoni şi Andrei Barcsai [126]. Aci era şi Mihai cu o trupă strălucită, alcătuită de boerii săi şi de toată acea nobilime ce îi rămăsese
f.272 credincioasă în Ardeal şi care îl însoţea din Mol/davia şi Polonia [127]; dar pre obiceiul său, el nu sta la un loc, ci mereu alerga printre deosibitele rînduri [128]. În dosul acestii linii, ca rezervă, venea supt George Farcaş, căruia de puţin timp domnul îi luase comanda cetăţii Lipova, trei mii călăreţi săcui şi un număr însemnat de ţărani pe gios, români şi săcui, pe

---

[116] Bethlen, t. IV, p. 584.
[117] *Ibid.*
[118] Tarducci; Spontoni, p. 115.
[119] Spontoni, p. 115; Tarducci.
[120] Bethlen, t. IV, p. 585.
[121] Spontoni, p. 115.
[122] Spontoni, p. 116.
[123] Bethlen, t. IV, p. 585.
[124] Spontoni, p. 116.
[125] Tarducci.
[126] Bethlen, t. IV, p. 585.
[127] Spontoni, p. 116.
[128] Bethlen, t. IV, p. 585.

care Mihai armase cu puștile ce îi trimise împăratul Rudolf, cum și o seamă de sîrbi, care cu puțin mai nainte părăsiseră țara turcească și venise în mare număr a se așeza în Ardeal. Scopul lui Mihai — după cum spun ungurii — amerințînd pe ungurii ardeleni să-i pue în loc, trimițînd și o parte în Țara Românească. În urma acestora venea opt sute gvardiști pe gios, supt comanda ungurului Mathei Gyarmathy[129].

Numărul oștirei lui Mihai, după mărturia chiar a istoricilor unguri, se urca / aproape la 22 mii oameni[130] și 27 tunuri, mari cu mici, după f.273
Tarducci, iar după Bethlen de 32 tunuri. Era acești ostași ai lui Mihai din cei mai de rînd ce avusese, căci oștile cele mai bune se afla în Moldova și în Țara Românească. Natura acestor soldați era asfel că ei nu-și ținea bine șireagul și se da într-o parte și într-alta, dupe cum le venea, fără nici o rînduială. Aci într-o săritură se azvîrlea prea departe și apoi se trăgea înapoi[131].

Întocmindu-și oștile, Mihai le ținu un cuvînt, le lăudă mult[132], porunci la două mii pedestrași archebuzieri săcui aleși să se urce pe cel mai vecin deal ce se ridica lîngă drumul cel mare[133] și dete semnul de bătae. Soldații răspunseră cu mari strigări[134], și tunurile de la cele trei batalioane dupe drum începură deodată a tuna și a grindina asupra oștirei dușmane[135] în locurile pustii. /.

XXV f.274

Basta, cătînd întocmirea armiei lui Mihai, își întocmi și el pe a sa într-o singură frunte, paralelă la a lui[136]. El așeză în capătul aripei drepte, asupra drumului cel mare, un scadron de pedestrime din Ardeal și Ungaria[137]. Alături venea o ceată de 2 000 călăreți lăncieri, supt comanda lui Ștefan Csaki, Ladislau Petke și George Mako[138]. După dînșii venea pedestrașii săcui din scaunul Mureșului, pedestrașii clujeni și bistrițeni, avînd de cap pe Francisc Turi[139]. Apoi venea o ceată de 1 500 călăreți raiteri din Silezia, supt povățuirea lui Melhior Rottowitz și Ioan Seprawitz. Peste toată această aripă era cap mai mare Ștefan Csaki[140]. La aripa stîngă, pe rîpa Mureșului, sta două cete de lăncieri ardeleni, lîngă care era într-o ceată călărimea lui Propostvari / și în coasta ei un scadron de pedestrime f.275
din Ungaria și Ardeal, comandată de Sigridie Prunitz, moravul, flăncuită de călărimea ungurească din Ungaria de Sus, comandată de Ragozzi,

[129] Bethlen, t. IV, p. 586.
[130] Istvánfi, p. 464. Bethlen însă o face de 25 mii, iar analiștii italieni esagerează și mai mult, urcînd armia peste numărul de treizeci mii.
[131] Bethlen, t. IV, p. 586.
[132] *Ibid.*
[133] *Ibid.*; Spontoni, p. 116.
[134] Bethlen, t. IV, p. 587.
[135] Spontoni, p. 116.
[136] Tarducci. Spontoni arată cu greșală că Basta dete liniei sale de bătălie o formă lunară.
[137] Tarducci; Spontoni, p. 116.
[138] Bethlen, t. IV; Spontoni, p. 116.
[139] Bethlen, t. IV.
[140] Spontoni, p. 116.

lîngă care venea un alt scadron de raiteri supt povățuirea lui Balthazar Rottowitz, văr al lui Melhior [141]. În centru venea batalionul de două regimente de pedestrime nemțească, comandate de colonelul Ioan-Henric Baptist Petz [142], avînd la dreapta cîțiva călăreți armați ușor supt poruncile lui Ștefan Petki [143]. Între centru și aripa stîngă sta Basta cu cei o sută valoni aleși și cavalerii streini [144]. El ținea de rezervă cele patru campanii de rînd de călărime nemțească din Ungaria de Sus, comandate de Rothalt, puind în acest escadron și stindardul împărătesc, ținut de un june cavaler ungur [145]. Tot înapoi venea încă două sute călăreți supt poruncile lui Ioan,
f.276 numit Cel din Urmă [146]. Ioan Tamasfalvi, cu 400 / călăreți săcui din scaunul Mureșului și Mathei Pereset, cu cîteva mii de țărani, încungiura, învăluind toată armia [147]. În sfîrșit, artileria fu așăzată înaintea centrului, pe părțile cele mai ridicate ale cîmpiei [148]. Pe un car se vedea stînd George Borbely, strălucit prin biruințele cîștigate la 1595 asupra turcilor la Lipova, Csannad și Ienö. Neputîndu-se sluji cu mîinile și picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor al luptei, sfaturile lui fiind prețioase [149].

Oștirea toată a lui Basta cu a ungurilor se urca, dupe istoricii unguri, peste numărul de 18 mii [150], iar după Spontoni, panegirist al lui Basta, era de 20 mii, din care 12 mii pedestrime de deosibite nații, dar toți de o vitejie încercată, opt mii călărime și trei tunuri de baterie și 12 de cîmpie.

Asfel întocmind armia, Basta dete semnul de bătae, în numele lui Iesus-Maria [151]/.

f.277

XXVI

Era după-amiazi cînd începu bătălia [152] printr-o furioasă pușcărire din ambe părți. Artileria dușmanului ne supăra puțin, precum și puștile noastre pe dînsul; dar artileria noastră dupe drum îl vătăma greu [153]. El se clătise din loc și se apropie cu pas încet spre linia noastră, care sta frumos neclintită, așteptîndu-l [154]. Artileria noastră urma furtunînd de peste toată linia cu mare pagubă a dușmanului; și i-ar fi pricinuit stingere multă, daca nepotrivirea locului nu-i slujea pe alocurea de zid de apărare împotriva ghiulelor, care se îngropa în pămînt. Atunci, dintre vrăjmași,

---

[141] Spontoni, p. 116; Tarducci.
[142] Tarducci; Spontoni, p. 116; Bethlen.
[143] Bethlen; *Ibid.*
[144] *Ibid.*; Spontoni, p. 116.
[145] Spontoni, p. 116.
[146] Bethlen, t. IV.
[147] Bethlen, t. IV.
[148] Spontoni, p. 116; Tarducci.
[149] Bethlen, t. IV.
[150] Istvánfi; Tarducci; Spontoni, p. 114. Din istoricii unguri, Bethlen numai, cu esagerație, scade armia la 12 mii oameni.
[151] Spontoni, p. 117.
[152] Spontoni, p. 119.
[153] Bethlen, t. IV.
[154] Spontoni, p. 117.

peri, izbit de o ghiulea de culevrină, Ștefan Borseny, unul din cei mai însemnați nobili unguri[155].

Pe la două ceasuri după-amiazi[156] desperarea dușmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română așezată / pe drum inspiră strejarului-maior f.278
general Cauriolo o idee fericită, care hotărî soarta bătăliei. El se înfățișă înaintea lui Basta și îi zise că el se leagă că, cu o bună mînă de muschetari aleși, va putea pune mîna pe artileria dușmană, așăzată pe drum, care atît de vătămătoare este armiei lor. Plăcu lui Basta această propunere și îndată scoase din rînduri trei sute din cei mai buni muschetari și îi dete lui Cauriolo. Acesta apucă cu vro cincizeci pași mai nainte de aripa dreaptă și, luîndu-se pe lîngă dealuri, ascuns și apărat de cotiturile lor, înaintează repede asupra gvardiei de săcui și sîrbi ce era lăsată spre apărarea artileriei noastre[157].

Mihai, văzînd acea ceată de muschetari înaintînd cu hotărîre, se îndoi de vro stratagemă și porunci la cel mai vecin scadron de lăncieri, în număr de trei mii călăreți, ca să împresure pe dușman, izbind în / coastă f.279
pe muschetarii povățuiți de Cauriolo. Basta însă văzu acea divizie de lăncieri stînd gata a se pune în mișcare și, bănuind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca, cu toți raiterii săi, să grăbească a întîmpina pe lăncierii noștri și a-i izbi cînd se vor mișca pînă a nu apuca ei a izbi pe muschetari.

Într-aceea, artileria românească își urma pustiirile sale în rîndurile dușmanului. Încă cei două mii archebuzieri săcui, ce se afla așezați pe înălțime, văzînd că dușmanii înaintează spre dînșii, slobozîră asupră-le toți într-un foc de rînd ; dar puțin îi vătămă, căci nu măsurase bine distanța și era vro două sute de pași departe de dînșii. În același timp se mișcă înainte și acel divizion de lăncieri mai sus pomenit, în care Mihai pusese nădejdea și de care Basta foarte era în grijă ; dar pîn-a nu ajunge a izbi pe muschetari, pe care i-ar fi zdrobit cu totul, Melchior Rottowitz se grăbi a sprijini furia lor, împresurîndu-i cu raiterii săi / și, după ce se tăiară f.280
unii cu alții cîtva, fură lăncierii noștri respinși înapoi.

Într-acest chip scăpînd muschetarii de izbirea lăncierilor români, năvălîră spre paznicii artileriei noastre. Aceștia, din pricina norilor de fum și de pulbere ce întuneca pînă în depărtare aerul, nu vedeau apropierea dușmanului, cînd acesta, ajungînd la bătae, începu a trage într-înșii, luîndu-i pe la spate. Asfel izbiți fără veste și fiind în mai puțin număr paznicii artileriei, tot ce făcu spre apărarea lor fu zădarnic și mai toți căzură morți peste carăle artileriei, care pică asfel în mîinile dușmanului. Îndată Cauriolo porunci de întoarse gurele tunurilor, asfel coprinse, către linia noastră[158]. /

XXVII f.281

Îndată ce Basta văzu izbutirea lui Cauriolo, porunci ca pedestrimea și călărimea ardeleană, ajutate de (batalionul) divizionul de pedestrime

[155] Bethlen, t. IV.
[156] Tarducci.
[157] Spontoni, p. 117.
[158] Spontoni, p. 117 și 118. Tarducci.

nemțească, să năvălească asupra aripei stînge a noastre. Dar furia dușmanului întîmpină un curagiu deopotrivă de mare în pedestrimea noastră, care sta țeapăn, fără a-și strica linia. Nimic n-ar fi putut isprăvi aci dușmanul și ar fi fost respins cu rușine și perdere înapoi, daca artileria noastră coprinsă de dînsul, slobozind în ai noștri, nu ar fi făcut în rîndurile lor adînci și îngrozitoare pustiiri [159]. Acestea îi aduce în nerînduială și pînă în urmă îi sili a-și strica rîndurile și a se răschira [160]. Mihai [și] căpitanii săi, între care generalii Radu și aga Leca, chior d-un ochi, dar viteaz mare, alergară
f.282 înaintea/ostașilor ce se răzlețea, silind a-i opri în loc și îndemnîndu-i cu vorba, cu gestul a se întoarce la bătae; dar văzînd că silințele sale sînt za-
f.282v darnice [161], se duse la centru, clătit și el prin perderea artileriei și / resi-
f.282 pirea aripei stînge, / spre a sprijini pe Basta, ce înainta către acea parte. Mihai sta căutînd a inima pe ai săi și tot nădăjduia că va putea îndrepta bătălia, cînd văzu că și aripa dreaptă dă cu încetul înapoi. Ea fu izbită deodată de călărimea lui Ragozzi, de pedestrimea ungurească a lui Prunitz și de rămășița călărimei ardelene și din Silezia; și cu toată puternica împotrivire și minunata purtare de vitejie a lui Baba Novac, fu silită a se pleca acestor izbiri împreunate [162]. Cazacii, mai întîi de toți din această aripă,
f.283 se azvîrliră în / rîul Mureș, unde mulți dintr-înșii se înecară [163].

Văzînd ostașii din centru că și aripa stîngă s-a spart, încep și ei a-și părăsi rîndurile, prăvălindu-se în nerînduială, în voia întîmplării [164].

Mihai și generalii săi se silesc din toate puterile a opri pe fugari, împingîndu-i spre bătae, pe unii prin cuvinte pe alții cu mîna, pe alții cu pavăza sa. Zadarnică trudă! [165]. Nici o putere omenească nu mai putea acum opri din fugă pe reschirații și spăimîntații soldați. Părăsit asfel de soldații săi și de dușmanul noroc, Mihai rămăsese singur cu cîțiva ofițeri și călăreți pe acest nenorocit cîmp de bătae [166]. El strînsese pe lîngă sine steagurile, nădăjduind că armia se va aduna pe lîngă aceste semne glorioase.
f.284 Dușmanii se apropia să-l împresure, și Mihai, cu inima despicată / de durere, nu se putea smulge din acel loc. Toți respecta acea tăcută (sombre et sinistre) durere; cu toate acestea, dușmanul se apropiase. Trebuie a fugi! aceasta strigă cu rugare către Mihai soții săi. El, Mihai ... el să fugă? Oh! nu ... Generalii săi, prietenii săi iubiți îl încungiură, îl roagă, îl îndeamnă, îl tîrăsc. El se hotărî în sfîrșit. Mai întîi însă porunci să-i aducă steagul cel mare, steagul țării. Acest steag foarte vechi și privit de români ca sfînt era de damasc alb, avînd zugrăvit un corb pe un cîmp verde, purtînd în cioc o cruce îndoită roșie. Mihai puse de-l scoase după lancia pe care era atîrnat și îl vîrî în sînul său, dînd asfel pildă la ofițerii săi de făcură asemenea, spre a scăpa cît mai multe steaguri se putea [167]. Dup-aceea, dînd pinteni calului, lăsîndu-i slobod frîul, luă fuga, însoțit de ofițerii săi, cîțiva
f.285 poloni / și alți călăreți ce putură scăpa, căci dușmanii împresurase pe Mihai

[159] Spontoni, p. 118.
[160] Istvánfi, p. 464.
[161] Istvánfi, p. 464.
[162] „Con tutto che il General della cavalleria Babba Novacco mirabilmente s'adoperasse" (Spontoni, p. 118).
[163] Bethlen, t. IV.
[164] *Ibid*; Istvánfi, p. 464.
[165] Bethlen, t. IV.
[166] Istvánfi, p. 464.
[167] Spontoni, p. 118; Tarducci.

şi trupa sa şi era p-aci să-i închiză din toate părţile în mijloc şi pe toţi să-i prinză, de mai întîrzia puţin. Mihai fu gonit de aproape în fuga sa de călărimea valonă şi de alţi călăreţi şi cavaleri din duşmani, avînd toţi mare dorinţă să aibă cinstea a-l aduce prins lui Basta.

XXVIII

Într-acest chip, necurmat şi de aproape gonit de duşmani, Mihai ajunse la malul Mureşului, în vecinătatea arsului sat Mirislău; rîul era lat, adînc şi plin de trupurile ostaşilor care se încumătase, se ispitiseră a-l trece; cu toate acestea nu era alt de făcut, căci duşmanul era în spate. Mihai nu stătu de loc în cumpănă; el se azvîrli în apă, încrezîndu-se în puterea iutelui său armăsar. Credinţa lui nu fu înşălată; generosul armă-
sar, / deşi obosit de truda acelii zile, / se luptă împotriva talazurilor întă- f.285v/285
rîtate ale rîului, / înotînd cu putere şi, ferind pe călăreţul său de orice pri- f.285v
mejdie, îl depuse pe celălalt mal al rîului. / Dar acolo el se opri sleit de f.286
puteri şi Mihai văzînd neputinţa călăriei sale, descălecă şi, recunoscător pentru slujba ce-i făcuse, cu acea dragoste ce are călăreţul pentru armăsar, soţul său iubit, el îl mîngîie, îl trase de moţ, îl sărută şi apoi îi dete drumul slobod pe cîmpie [168]. Acest cal, frumos cu deosibire, roib înfocat, de viţă turcă bastardă [169], fusese trimes în dar lui Sigismund Báthory, cînd era prinţ în Ardeal, de Vicenzo, duca de Mantua. De la Sig[ismund] el încă-
puse în stăpînirea lui Mihai şi, părăsit fiind / asfel de dînsul, pică în mîinile f.287
ostaşilor lui Basta, carii mult se minunară de frumuseţea lui [170].

Încălecînd Mihai pe alt cal, se întoarse şi aruncă o ochire asupra cîmpiei de bătae, unde se vedea ruinele armiei sale, toată reschirată, gonită şi tăiată de duşmani [171]. Oh! cine ar putea spune cîtă durere sorbi inima lui în acea ochire! Apoi se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunse pe ostaşii săi ce fugiseră, îi puse în rînduială pe cît putu şi împreună cu dînşii intră în Alba. Aci, pîn-a nu sosi el, se aflase prin fugari de învingerea românilor. Soldaţii ce era puşi de pază la cetăţuia principală eşiseră de acolo; Wolfgang Corniş, care se afla acolo în închisoare, se pogorî în curtea cetă-
ţuiei; vro cinci-şase / paznici ce rămăseseră acolo, văzîndu-l plimbîndu-se f.288
singur (căci slugile ce avea pe lîngă sine alerga prin palatele boerilor, spre a jefui), puseră mîna pe dînsul şi, trăgîndu-l printr-o mică poartă a cetăţuii despre grădină, îi aruncară mai întîi o săcure pe frunte, pe urmă îi făcură alte trei răni cu săcurea şi în sfîrşit îl omorîră [172].

Mihai nu se zăbovi la Alba-Iulia decît pînă îşi schimbă calul şi îşi luă ce avea mai scump, apoi îşi urmă drumul spre cetăţuia Făgăraş [173].

Asfel fu bătălia de la Mirislău, această întîi nenorocire, începătura şi pricina tutulor celorlalte. Astfel nestatornicul noroc, în cîteva ceasuri, ne răpi aceea ce ne dedese într-atîţi ani şi după atîtea mari strădanii. Vai! cîte nădejdi frumoase înşălă el, cîte proecte mari nimicnici!

---

[168] Spontoni, p. 119.
[169] *Ibid.*; Tarducci.
[170] Spontoni, p. 119.
[171] *Ibid.*
[172] Bethlen, t. IV.
[173] *Ibid.*; Istvánfi, p. 464.

f.289 Mirislău! Mirislău! blestem asupra / ta, loc de peire, loc afurisit!
Ce de sînge eroic sorbiși tu în această zi pustie! Amar nouă! Acest sînge îl
vom izbîndi curînd. Biruințele strălucite de la Gorăslău (3 avgust 1601),
de la Brașov (17 iulie 1603), de la Petersdorf (12 iulie 1611) ne vor răzbuna
cu prisos asupra viclenilor unguri; ele însă nu ne vor putea întoarce mări-
f.289ᵛ mea perdută în această zi; / și nenorocitele noastre sfîșieri cu ungurii, de
atunci pîn-acum, nu vor folosi decît despoticelor împărății, dușmanile
f.289 noastre comune. / Ni se cade a vărsa lacrimi amari asupra acestii mari
nenorociri de la Mirislău; dar să nu învinovățim de loc providența. Noi
care robisem pe frații noștri țărani din Țara Românească și păstrarăm în
robia ungurilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea și
fericirea?

XXIX

Armia noastră se răschirase în toate părțile. Spun că de la Mirislău
spre Alba, ca la două mile de loc, era cîmpiile și drumurile semănate cu
trupuri de morți și murinzi [174]. După mărturisirea cea mai dreaptă și a / mai
f.290 multor, în această nenorocită bătălie noi perdurăm 4 000 oameni, 12 tunuri
și toate bagajele [175].

Basta, folosindu-se de biruința sa, pornise îndată călărimea sa ușoară,
însoțită de o mie din călărimea lui Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostașilor
lui Mihai, din carii pe mulți întîmpinînd, îi uciseră sau îi prinseră [176]. Ajun-
gînd aceștia în Alba-Iulia, cu toate că toți ai noștri se depărtaseră, ei, însă,
luînd de pretest că încă a mai rămas lucruri d-ale românilor, deteră în pradă
orașul și uciseră mai mulți nevinovați locuitori. Ei puseră acolo mîna pe
f.291 armele / trimise de împ[ărat] lui Mihai [177]. Basta poruncise la toți gonacii
săi ca să păstreze viața la toți acei săcui ce de bunăvoe vor depune armele,
gîndind să-i cîștige în partea sa [178]. Această bunovoință a lui Basta către
săcui fu pricina că, chiar în noaptea bătăliei, neunirea intră între dînsul
și unguri, care, în loc d-a se lăsa mîna[ți] de dînsul, îi arătară că el le-a
slujit de instrument numai.

Știm că Mihai așezase pe un deal ce domina locul bătăliei două mii
f.292 archebuzieri săcui,/oameni aleși, socotind că prin înălțimea poziției vor
putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a arche-
buzelor lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d-a nu se mișca din loc fără numai

[174] Spontoni, p. 119.

[175] Ortelius, p. 481; De Thou, p. 503; Ioachim, t. II, p. 18; *Neuröffnete ottomanische Pforte*, p. 340; Fotino, t. II, p. 142. Bethlen, t. IV, din contră, spune că Basta însărcinînd pe locuitorii Aiudului d-a aduna într-un mormînt toate trupurile acelor căzuți în bătae, ei însărcinară cu această treabă pe unul din concetățenii lor, care, făcînd-o raportă, după spusa analelor ungurești, că pe cel mai mare deal era 9 mii de trupuri și în cel mai mic două mii, din ambele taberi, dar cei mai mulți era săcui și români. Rîul Mureșul strică mai tîrziu cel mai mare din aceste dealuri. În acest număr nu se socotește cei înecați. De ar fi temeinică această arătare, că noi, perzînd de la 4 la 5 mii oameni, încă două mii săcui uciși după bătălie (cum se va vedea), urmează că dușmanul să fi perdut mai mult de 4 mii oameni. Italienii Tarducci și Spontoni esagerează cu deosibire numărul ucișilor. Cel dintîi zice că noi perdurăm 10 mii ostași și Basta 40 numai; cel d-al doilea, că perdurăm 18 mii, afară din cei înecați în Mureș, și 30 tunuri, mari și mici, iar Basta numai 40 inși.

[176] Spontoni, p. 120; Tarducci.

[177] Spontoni, p. 122; Tarducci.

[178] Spontoni, p. 122.

fiind chemaţi, văzură priveliştea lăcrămoasă şi fură privitori a nenorocitei bătălii, nemişcîndu-se din locul lor. După ce văzură măcelărirea soţilor lor, temîndu-se şi ei de viaţa lor, făcură de mai multe ori semne cu bandierele că vor să se predea. Basta înţelese semnele lor şi îi priimi în milă şi cu omenire le dărui viaţă şi libertate. Dar, în acea noapte chiar, care din întîmplare era foarte întunecoasă, Csaki[179], care începuse a se îngîmfa, zicînd că el şi cu ungurii săi au cîştigat bătălia, iar nu Basta[180], chemă la sine pe nobilii şi credincioşii săi dintre ungurii din Ardeal şi începu a se plînge de Basta, căci „a priimit în milă pe acei săcui, carii era tocmai din acei ce se răsculase cu plebea împotriva nobilimei, ispitindu-se a o stinge cu totul; într-acest chip, ei, carii, cu obicinuita lor vitejie, dobîndiseră / f. 293 o aşa de strălucită biruinţă, să nu-şi poată lua, drept răsplata ostenelilor lor, satisfacţia, deşi mică, despre nişte duşmani aşa de neîmpăcaţi. Deci el era de părere că nu se cade a lăsa nepedepsiţi pe acei şeleraţi (procleţi); dar că, în acea noapte chiar, să pue sfîrşit duşmăniei şi vieţii acelor oameni, de o partidă ce le e cu atîta supărare împotrivitoare şi duşmană. Cît pentru general, lesne se pot îndrepta înainte-i, cu cuvîntul că ei n-a făgăduit nimic săcuilor, şi prin urmare n-a greşit nimic scoţînd din lumina zilei pe aceşti turburători ai odihnei comune“[181].

Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi întărîtate de necazurile păţite, din natură nemilostive şi peste măsură nesăţioase de răzbunare[182]. Deci toţi deobşte hotărîră ca pe la miezul nopţii să ucigă pe acei nenorociţi, carii, pe parola dată lor de Basta, neputînd bănui o asemenea barbară întreprindere asupră-le, fără grijă sau dormea, sau nearmaţi veghea. / f. 294 În puterea nopţii, în tăcerea cea mai mare, nobilimea ridică din cvartirele lor cîteva mii de pedestrime saşi şi unguri, povăţuiţi de căpitani dintre nobili, duşmani de moarte a săcuilor, şi încungiurară locul despărţit unde aceşti nenorociţi avuseseră poruncă a tăbărî. La un semn dat între nobili, din deosibite părţi ei năvăliră cu ostaşii, lor în mijlocul săcuilor şi, cu vicleană şi aspră cruzime, cu iuţeală şi fără preget îi înjunghia şi îi ucidea unde şi precum îi afla. Prin această groaznică jertfă se stîmpără sufletele nesăţioase ale nobililor cu moartea a două mii nenorociţi săcui, toţi oameni aleşi şi floarea naţiei lor. „Faptă cu atît mai crudă şi barbară — zice Spontoni — că se săvîrşea de oameni de aceeaşi naţie, legi şi obiceiuri"[183]. Asfel de cinste (loyauté) şi inimă curată avea aristocraţii unguri, duşmanii noştri. /

f. 295 Desplăcu foarte cruda răzbunare la toată armia împărătească şi mulţi începură a povăţui şi a striga lui Basta d-a pedepsi pe acei ce au necinstit toată armia şi pe generalul ei; dar Basta, deşi amărît de aceasta, nu îndrăzni a face, nici a zice nimic. Aceasta dete şi mai multă îndrăzneală lui Csaki şi, puind mîna pe cîteva tunuri şi pe o parte de muniţii, din dobînda bătăliei, fără voia lui Basta le trimise la castelul său de la Almaş.

A doua zi după bătălie, Basta porni pe comitele Tomaso Cauriolo la curtea împărătească, ca să ducă bandierile şi steagurile cîştigate în bătae. În zece zile ajunse acesta la curte şi fu îndată priimit de împăratul, care

179 Spontoni, p. 120.
180 Istvánfi, p. 464.
181 Spontoni, p. 121.
182 „Piacquero a quegl'animi alterati per a la già ricevute offese, e di natura nemici della clemenza, e oltre modo avidi di vendetta, le parole del Chiacchi" (Spontoni, p. 121).
183 Spontoni, p. 121.

se înveseli mult de izbîndă, dărui bine pe trimes şi lăudă mult fapta lui Basta [184]. Asfel se dovedi complicitatea curţii în purtarea generalului ei în Ardeal. /

f. 296 Într-aceea, Basta şi ungurii, fără a mai întîrzia, alergă la Alba-Iulia, unde găsiră oraşul prădat de oamenii lor şi trupul lui Wolfgang Cornis ucis. Ei poruncesc să-i pue trupul într-un cusciug, spre a-l înmormînta mai f. 296v tîrziu şi, / nefăcînd nici o răscumpărare bieţilor locuitori despre paguba f. 296 făcută de soldaţii lor, ei fără / a mai perde vreme, se luară după Mihai [185].

XXX

Mihai, obosit şi plin de grijă [şi] întristare, cu puţinii oameni ce îl însoţea [186], lăsînd de lături Sibiiul [187], merse la Făgăraş [188], unde avea în cetate femeea şi multe lucruri preţioase [189]. Aci se apucă a-şi aduna rămăşiţele spăimîntate ale oştirei, care alerga cătînd scăpare în acest loc sigur. Între aceşti ostaşi se arătă şi Baba Novac, rănit, cu barba şi părul capului arse, cu faţa înnegrită de pulberea sîngeroasă a bătăliei, căci el îşi făcuse f. 297 cumsecade / datoria lui în ziua luptei şi împlinise totdeodată şi slujba unui căpitan prevăzător şi a unui voinic soldat [190]. Înfăţişîndu-se el înaintea domnului său, îi zise suspinînd şi întristat: „Sîntem biruiţi şi abătuţi doamne, mai mult de împotrivnicul nostru noroc decît de armele duşmanului; şi pentru ca el să nu rămîe cu totul mîngîiat prin moartea ta, încalecă-ţi calul şi mîntuieşte-te, trecînd în Ţara Românească. Acest loc nu e atît de sigur cît să nu poată fi luat de biruitorul Basta, care mereu goneşte răspîndite[le] rămăşiţe ale ticăitei noastre armii. Şi într-adevăr, să mă crezi că aş fi vrut mai bine să rămîi mort între atîţi viteji soldaţi, ucişi în bătălie, decît, fugind, să mai trăesc, după o perdere atît de nenorocită şi vrednică de lacrămi, f. 298 de n-aş fi dorit a îngriji încă de siguranţa / ta şi a te sluji pînă la cel din urmă suspin. Fugi dar cu lucrurile ce ai mai scumpe, căci duşmanii peste puţin vor sosi aci, vor asedia această cetăţue şi atunci va fi peste putinţă a pleca. Eu însă voi rămînea aci spre a aduna pe nenorociţii răspîndiţi şi a sta pînă la moarte împotriva duşmanilor" [191].

Mihai iubea şi stima foarte pe bătrînul său general Baba Novac şi hotărî a urma povaţa lui. Şi, deşi Baba Novac stăruia ca să rămîe cu cîţiva soldaţi spre apărarea acelii cetăţui şi a ţine în loc pe duşmani pînă să apuce Mihai să scape, vrînd asfel a-şi jertfi viaţa pentru mîntuirea stăpînului său, dar Mihai în nici un chip nu vroi să plece fără dînsul [192]. Deci împreună intrară în Ţara Bîrsei, în 23 sept., şi tăbărîră la Codlea [193]. Aci Mihai întîm-

---

[184] Spontoni, p. 121 şi 122.
[185] Bethlen, t. IV.
[186] Spontoni, p. 122.
[187] Istvánfi.
[188] Spontoni, p. 122; Istvánfi, p. 464; Bethlen.
[189] Spontoni, p. 122.
[190] „Havendo fatto nel di del conflitto il debito suo, con haver essercitato in un tempo istesso l'officio di provido Capitano e di valoroso soldato" (Spontoni, p. 122).
[191] Spontoni, p. 122 şi 123.
[192] Spontoni, p. 123.
[193] *Cronica* lui Fuchsie.

pînă trupele ce, după porunca lui, îi aducea / fiul său Pătrașcu din Țara f. 299
Românească și cele ce-i venise în agiutor din Moldova[194].

XXXI

Țara Bîrsei fusese teatru de scene sîngeroase. Brașovenii, în 12 sept., a doua zi dupe răscoala lor, rădicară furci în mijlocul pieții, unde acăța pe orice român putea pune mîna. În aceeași zi aflară că o trupă de români sînt aproape de hotarul Bîrsei, la Rucăr, vrînd a intra în Ardeal. Această știre o întări cîțiva bărbați fruntași din oastea română, carii venea înainte și mergea fără bănuială, neștiind nimic de trădarea brașovenilor. Rosnovenii însă fără veste cad asupră-le, și, prinzîndu-i, îi duc în cetatea Brașovului, unde, după puțină cercetare, fură îndată omorîți, păstrînd numai pe un agă cu viața. În aceeași seară, pe la 4 ceasuri, eșiră brașovenii ca /
să întîmpine pe românii ce veneau. Dar aceștia văzîndu-se mai slabi cu f. 300
numărul, se traseră. Puțini picară în mîinile dușmanilor și fură uciși fără milă.

În 13 sept., pe la amiazi, brașovenii, merg de pun tabără la Preșmăr, ca în ziua următoare să năvălească asupra acelor români ce se aștepta să vie din Moldova, pe la Oituz. Pe lîngă dînșii se uniră a doua zi 150 pedestrași unguri cu puști. În acea zi, 14 sept., ei năvălesc asupra românilor, care începeau a se arăta. Dar ai noștri îi respinseră cu o asfel de tărie, încît pe mulți omorîră, pe alții răniră și capul tunarilor lor priimi printr-o bombă o asfel de lovitură, încît n-a rămas pele pe trupul lui care să nu fie arsă. Către seară, umblară brașovenii mai bine, căci luară de la români un tun ; dar a doua zi, aflînd că vine din Moldova armașul Sava cu o trupă de mol-
doveni, năpustiră tot / și fugiră de se închiseră în Brașov. f. 301

În aceeași zi săcuii dupe lîngă Olt, se ridic asupra sașilor și aprind Crisbavul și Bodila. A doua zi, în 16, se adună românii cu moldovenii, între carii era și armașul Sava, și cu săcuii, la Preșmăr, de unde, mai nainte de a începe ceva, trimit o deputație la senatul din Brașov ca să ceară următoarele : „1 Întreabă pentru ce nu i-a lăsat să treacă în pace, ci le-a făcut feliuri de stricăciuni, omorînd mulți dintr-înșii și luîndu-le și mașinile de război ; 2 Cer ca să li se dea toți nobilii cîți s-ar afla la ei și mai ales cei ce s-a împreunat în ziua trecută cu ei în contra românilor, asemenea și tunul luat de dînșii". Acestea le cer printr-un brașovean pe care l-a fost prins în ziua trecută. Săcuii amerință brașovenilor cu foc, de nu le vor da pe nobili și tunul. Brașovenii răspunseră că de vor da foc, ei vor omorî femeile și copiii românilor și a săcuilor, carii se afla spre siguritate în Brașov.

În urmarea acestora, în 17 sept., trecură ai noștri în pace prin Țara /
Bîrsei, nefăcînd altă stricăciune decît că aprinseră un sat românesc ce se . 302
ținea parte de Brașov, parte era moșia unui nobil. Spun că numărul celor carii trecură se urca peste cinci mii. Într-acest timp, brașovenii priimesc scrisoare de la ungurii de la Turda, ca să închiză toate drumurile și să taie toate podurile * de către Moldavia și Romănia, ca să nu poată veni oaste ajutătoare lui Mihai. Dar brașovenii n-avură timp a face nimic, căci [în] dimineața de 18 sept. aflară printr-un român, anume Rascie, ce venea din

[194] I et [illegible] t IV

* „[illegible]ădurile" în manuscris. [Nota edit.].

Țara Românească și care picase în mîinile lor, cum că Pătrașcul, fiul lui Mihai, e aproape cu o armie de 29 000 și că românii sînt hotărîți a deprăda toată Țara Bîrsei și a o nimici prin foc și prin sabie. Lucru de care să și încredințară brașovenii, căci pe la amiazi o seamă de români, aflînd că femeile lor lăsate în Brașov s-ar fi omorît de brașoveni, deteră deodată foc
f. 303 la satele următoare : / Preșmărul, Hermanul, Bodul, Sîntu-Petru, Heltiul, Noul, Feldioara, Rotbavul și Măgherușul. Brașovenii nu omorîseră însă pe femeile românilor, ci numai le adunaseră du prin oraș, unde șădea împrăștiate, și le închiseseră în casa sfatului, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetății.

În 19 sept., românii se apropie de cetate și aprind într-o suburbie trei case, dar, fiind foarte puțini, se traseră înaintea năvălirei oștenilor. În 20 sept. Pătrașcu, care sosise cu armia sa, trimite prin amenințări și făgădueli scrisoare orășenilor, îndemnîndu-i a se supune lui Mihai. Tot în acea zi, nouă cete eșite din săcuime în Țara Bîrsei prefac toate în pulbere și cenușă, aprind satele de-a rîndul, încît seara ardea și Codlea. Brașovenii, spăimîntați de aceste pustiiri s-ar fi supus îndată ; dar a doua zi (21 sept.) prinseră veste cum că Mihai a fost bătut la Mirislău. Știrea aceasta îi îndîrji spre apărare [195].

Acestea fură pustiirile ce căşunară pe Țara Bîrsei pînă în 23 sept., cînd sosi Mihai la Codlea, pustiiri care nu fură întrecute decît de înfricoșatul război civil de la 1848 și 1849. /

f. 304

XXXII

Mihai, intrînd în Țara Bîrsei, aprins de mînie asupra sașilor pentru trădarea lor, porunci de dete flacărilor toate tîrgurile pe unde trecea [196]. Soldații săi de la Mirislău, adunîndu-se pe lîngă dînsul și împreunîndu-se cu oștile venite din Țara Românească și Moldova, el se văzu iarăși în capul unei armii puternice, pe care autorii poloni o urcă la 50 mii [197]. De ar fi adevărat spusa cronicarului sas Fuchsie că Pătrașcu venise cu 29 mii și că armașul Sava adunase 5 mii supt comanda lui, adăogîndu-se acestuia cu vro 15 mii scăpați de la Mirislău, arătarea polonilor n-ar fi o exagerație. Oricum, Mihai avea acum destule ca să poată crede că va putea a-și izbîndi
f. 305 desprea Basta / și unguri și a-și redobîndi puterea asupra Ardealului.

El își așezase oștile la Bod și Preșmăr și aștepta sosirea nemților și a ungurilor, care acum era pe la Șercaia, ca să le dea bătae, cînd, în 3 oct., îi sosi știrea că hatmanul Zamoisky cu Sigismund Báthory și Ieremia Movilă au intrat în Moldova cu o foarte numeroasă armie compusă de poloni, turci și tătari și că se apropie ca să năvălească în Ardeal [198]. Polonii trecuseră Nistru în Moldova în 30 sept. Știm că cu cîteva luni înainte, încă aflîndu-se Mihai în Moldova, din porunca lui Zamoisky, Zolkiewicz cu armia sa
f.305v își așezase tabăra înaintea Nistrului, în dreptul Hotinului, / unde tăbărau
f.305 românii [199]. / Întîlniri particulare începură de atunci între ostașii ambelor
f.306 taberi. Polonii, încuragiați de niște mici lupte / în care fuseseră norocoși,

[195] *Cronica* lui Fuchsie.
[196] Bethlen, t. IV.
[197] Heidenstein, p. 360.
[198] *Cronica* lui Fuchsie.
[199] Heidenstein ; Niemcewicz.

cerea capului lor să-i lase să treacă rîul. Zolkiewicz scrise lui Zamoisky, întrebîndu-l de-i dă voe a trece Nistru înainte de sosirea lui. Zamoisky îi răspunse că să lasă pe înțelepciunea sa, recomandîndu-i d-a nu espune cu ușurință acele oști ce are și care, pierzîndu-se nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce are țara pentru dăjdii.

Zolkiewicz, încuragiat prin acest răspuns al lui Zamoisky, se urcă pe o înălțime, de unde putea vedea tot ce se petrecea în tabăra noastră.

Într-o zi, văzînd că la noi nu e așa de mare privighere, dupe cum era totdauna, trecu rîul fără veste și făcu o izbire puternică cu tunuri mari asupra fortificațiilor taberii noastre, care, vătămîndu-se greu, ai noștri fură siliți a se așeza în altă tabără, un mil mai departe în dosul celii dintîi. Polonezii fură siliți îndată a trece rîul înapoi.

Tot ce cîștigară prin această izbire fu că comunicația pentru trans- f. 307
portul bucatelor se făcu mai lesne. Într-aceea, polonii mai luară inimă și nădejde de izbîndă, văzînd că sosi în tabără și Ieremia vodă. El își lăsase femeea și copii la Camieneț și venise de se uni cu Zolkiewicz, ducînd cu sine o mie călăreți și cinci sute pedestrași [200].

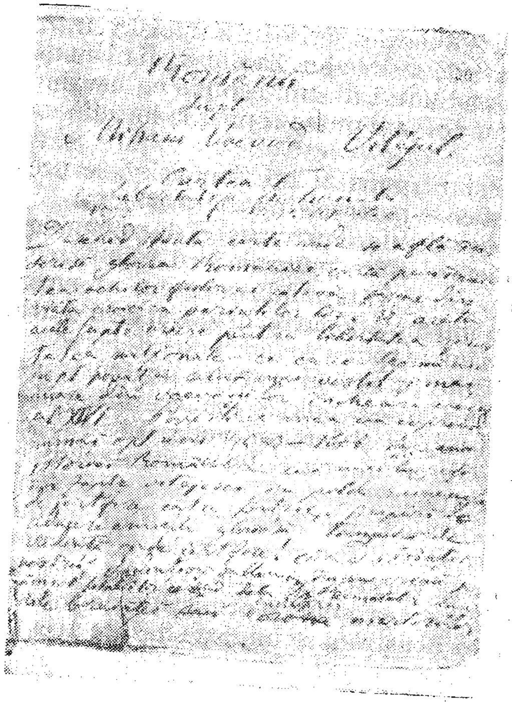
Generalii noștri din Moldova scriseră lui Zolkiewicz, întrebîndu-l pentru ce a trecut Nistru și de aduce război sau pace? Polonul răspunse că această întrebare din partea celor ce a vărsat sînge polon e o nouă ocară; că războiul și pacea atîrnă de la crai; că el propune o armistiție de treizeci zile, ca să meargă un trimis din partea noastră a se înțelege despre aceasta cu craiul.

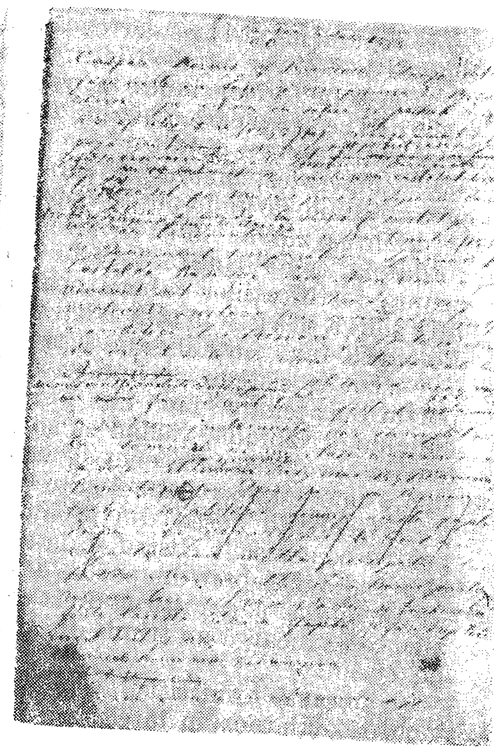
Această armistiție, / pe care ai noștri făcură greșeala a o priimi, o f. 308
închee Zolkiewicz, în înțelegere fiind l-acesta cu Zamoisky, numai cu acel scop ca să dea acestuia timp să sosească cu armia sa [201].

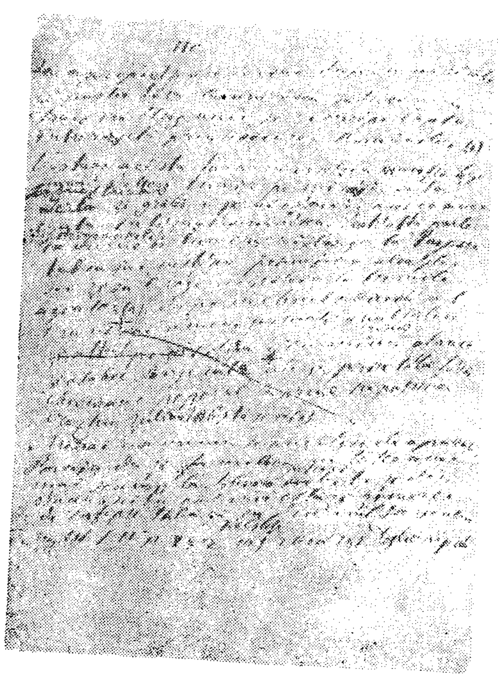
XXXIII *

---

[200] Niemicewicz.
[201] Niemicewicz.
* Aici se sfîrșește manuscrisul lui Bălcescu [Nota edit.]

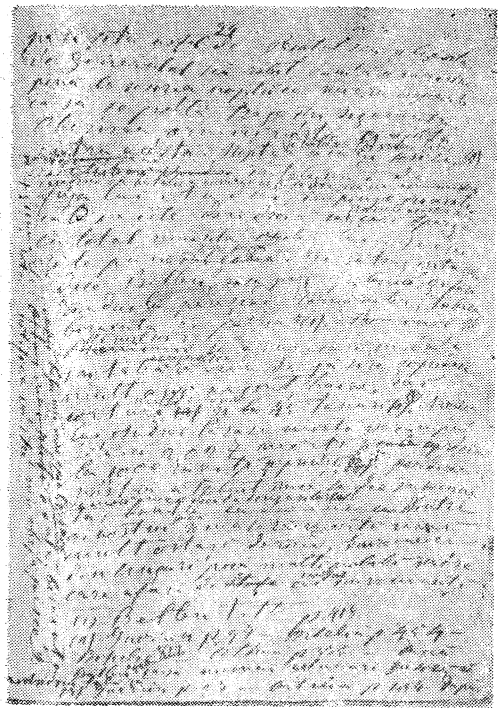

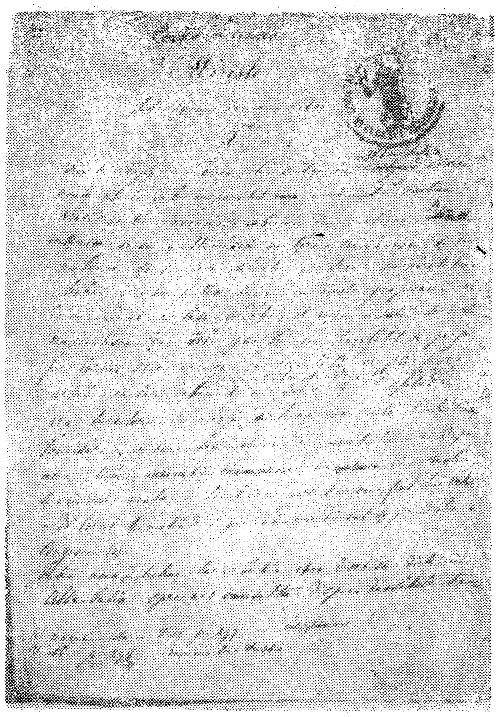

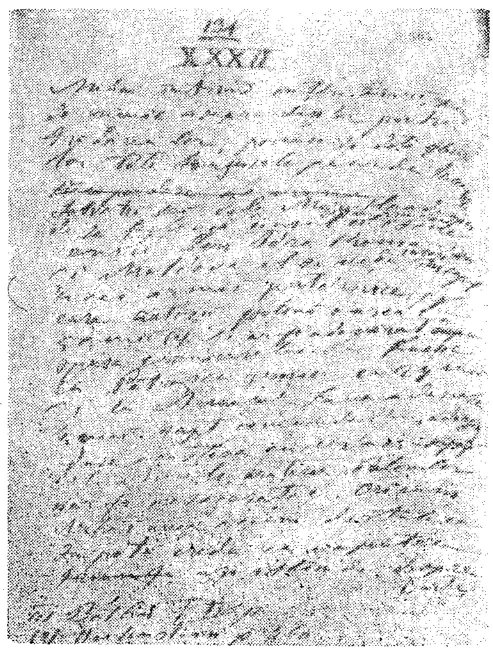
Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea I, ms. rom. 77, f. 50.

Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea II, ms. rom. 79, f. 109.

Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea II, ms. rom. 77, f. 167.

124
XXXII

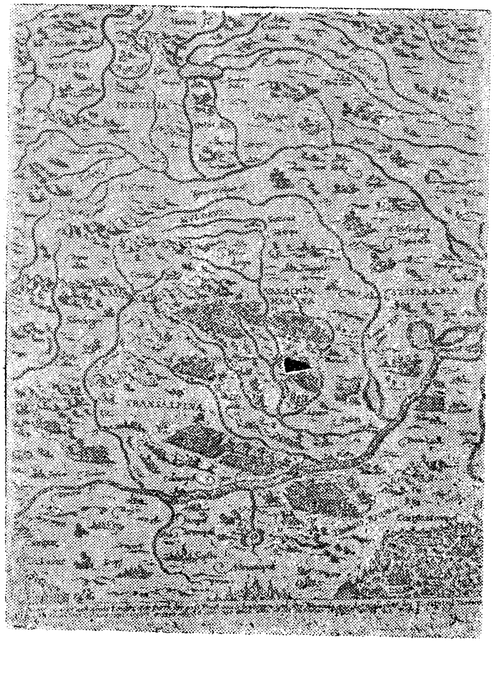
Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea IV, ms. rom. 78, f. 94.

Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea V, ms. rom. 78, f. 171.

Românii supt Mihai voevod Viteazul. Cartea V, ms. rom. 78, f. 304.

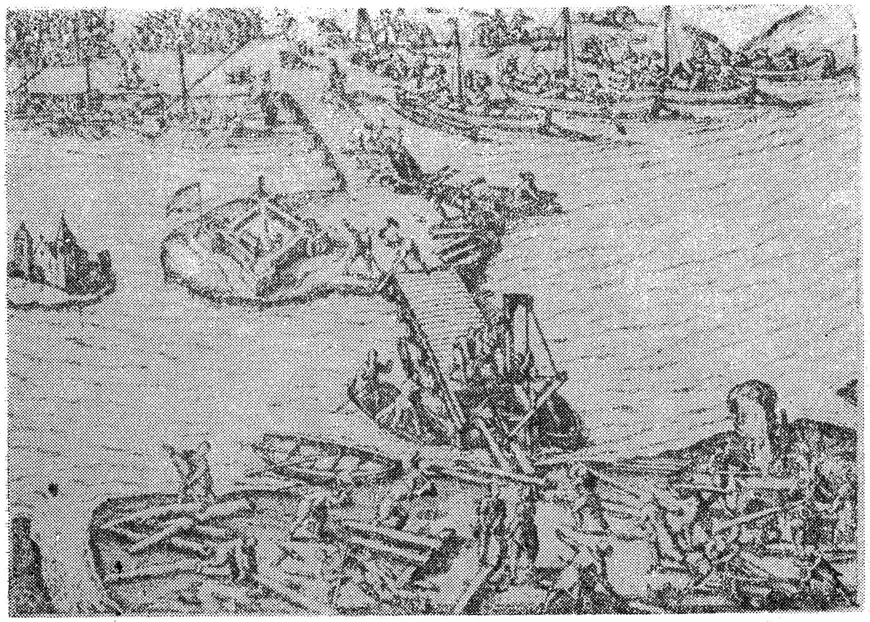

Mihai Viteazul. Gravură în aramă 241 × 162 mm de Aegidus Sadeler, Praga, 1601.

Mihai Viteazul. Gravură în lemn 120 × 100 mm, în *Von der Schlacht Sigismund Báthori mit dem Michael Wayda auss der Wallachey* ..., Nürnberg, 1601. (După A. Veress, *Documente* .., VI, p. 428).

Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii în 1595. Fragment din harta *Hungarie sampt den ganzen Donaw Fluss von Wein an biss hinder Constantinopel im Schwartzen Mehr.*

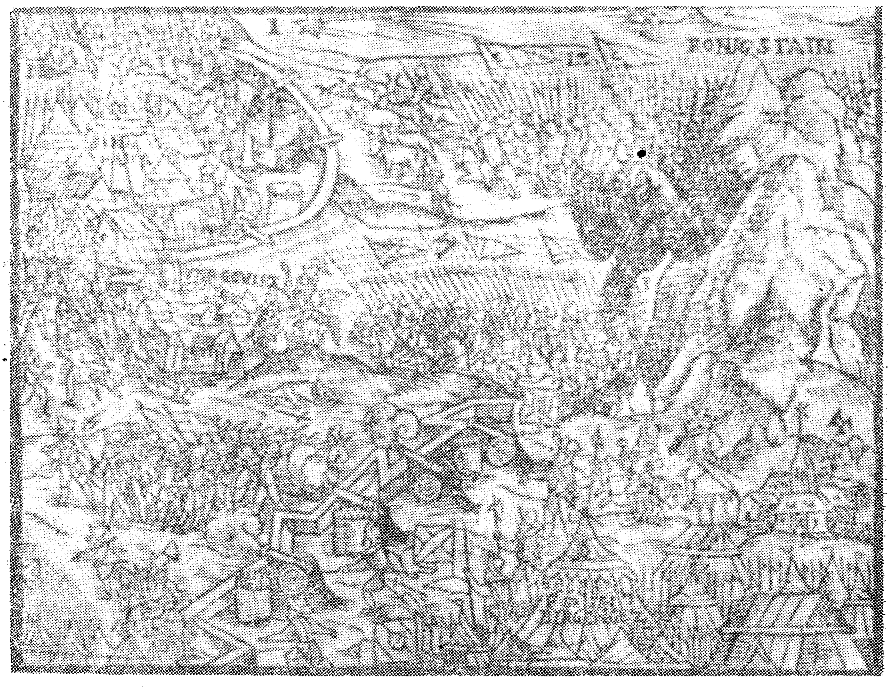
Turcii construiesc un pod peste Dunăre la Giurgiu în iulie 1595. Gravură în aramă 104 × 148 mm de Theodorus de Bry, în *Pannoniae historiae chronologica* : *Res Ungariam, Transylvaniam* ..., Francfurt am Main, 1596.

Bătălia de la Călugăreni. Gravură în aramă 253 × 333 semnată P. M.

Bătălia de la Tîrgoviște 8 /18 octombrie 1595. Gravură în aramă 135 × 200 mm de Franco.

Recucerirea Tîrgoviștei în octombrie 1595. Gravură în aramă 106 × 140 mm, în *Sybenbuergische Chronica und Kriegshaendel zu Wasser und Lande ...*, Wallstatt, 1596.

Sigismund Báthory. Gravură în aramă 200 × 135 mm de Franco, în *Effiggie naturali dei maggior prencipi et piu valorosi capitani* ..., Venetiis, 1608.

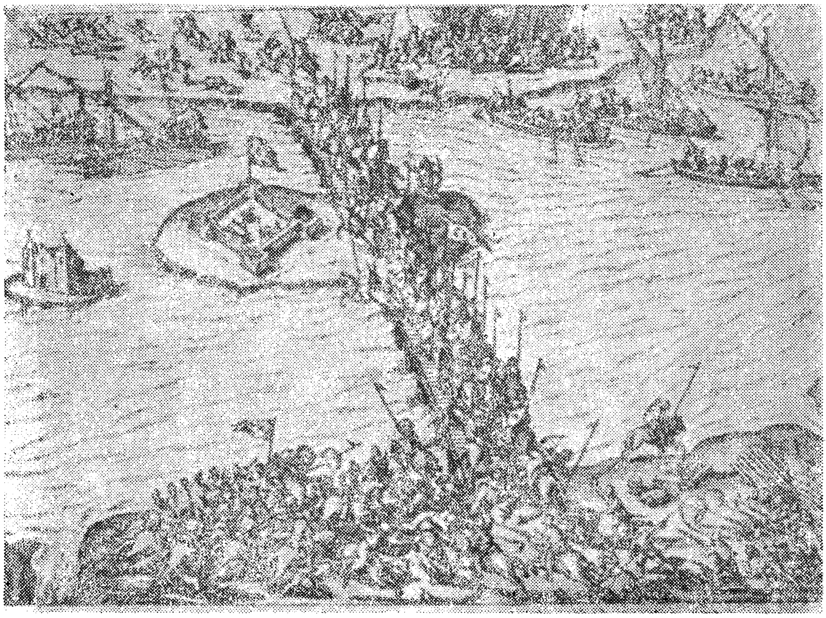

Sigismund Báthory. Gravură în aramă 170 × 130 mm, în *Sybenbuerghische Chronica* ..., Wallstatt, 1596.

Sinan Paşa. Gravură în aramă 204 × 135 mm de Franco, în *Effiggie naturali dei maggior prencipi et piu valorosi capitani* ..., Venetiis, 1608.

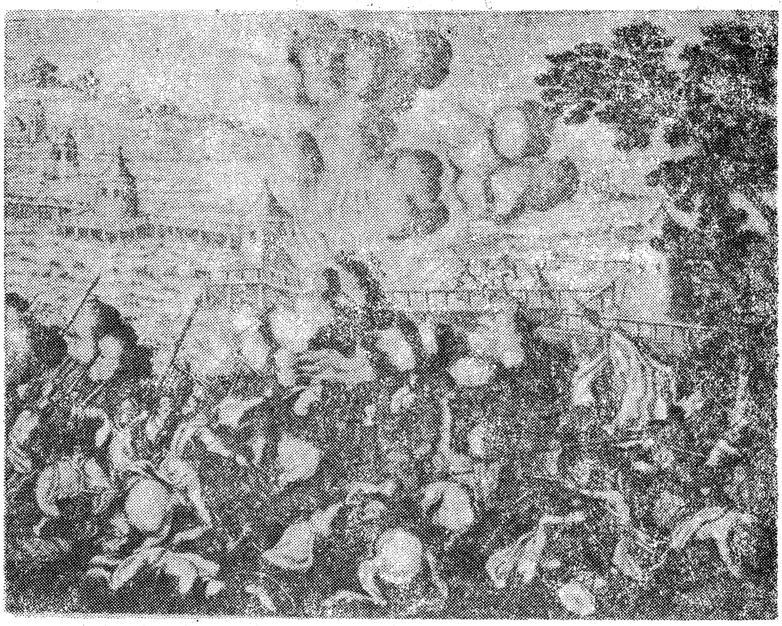

Ioan Zamoiski. Gravură în aramă 200 × 135 mm de Franco, în *Effiggie naturali dei maggior prencipi et piu valorosi capitani* ..., Venetiis, 1608.

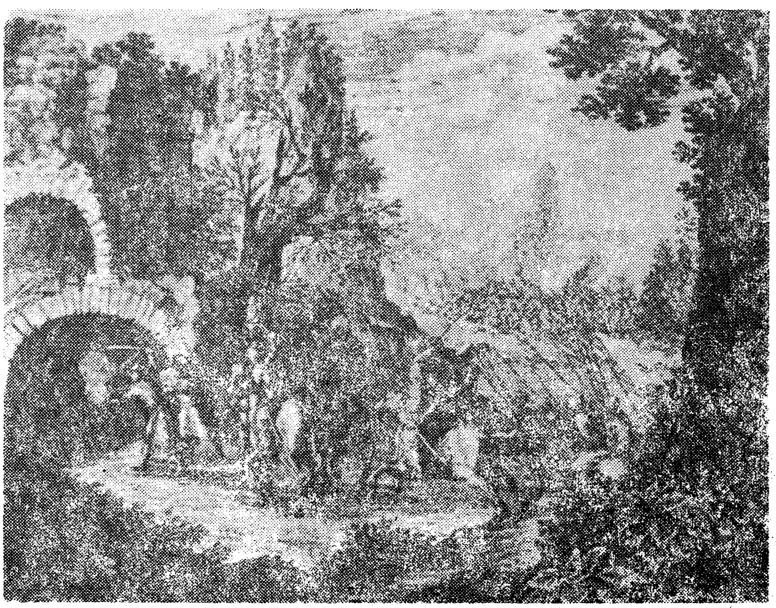
Retragerea turcilor la Giurgiu în octombrie 1595. Gravură în aramă 105 × 149 mm de Theodorus de Bry după desenul lui I. I. Boissardus, în *Pannoniae historiae chronologica* : *Res Ungariam, Transylvaniam* ..., Francfurt am Main, 1596.

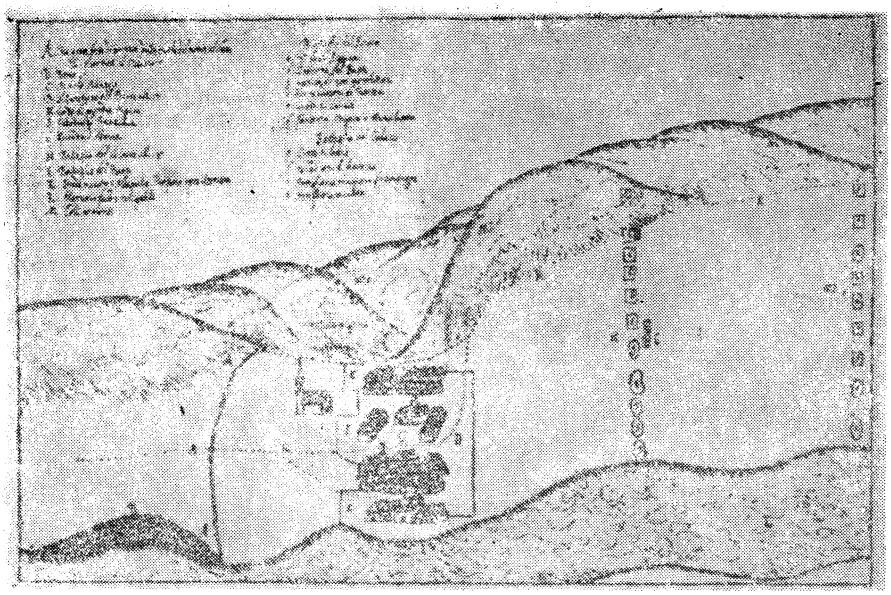

Călăreț valah din oastea lui Mihai Viteazul. Gravură în aramă 102 × 77 mm după [Bruyn], *Diversarum gentium armatura equestris* ..., [Amsterdam, 1601].

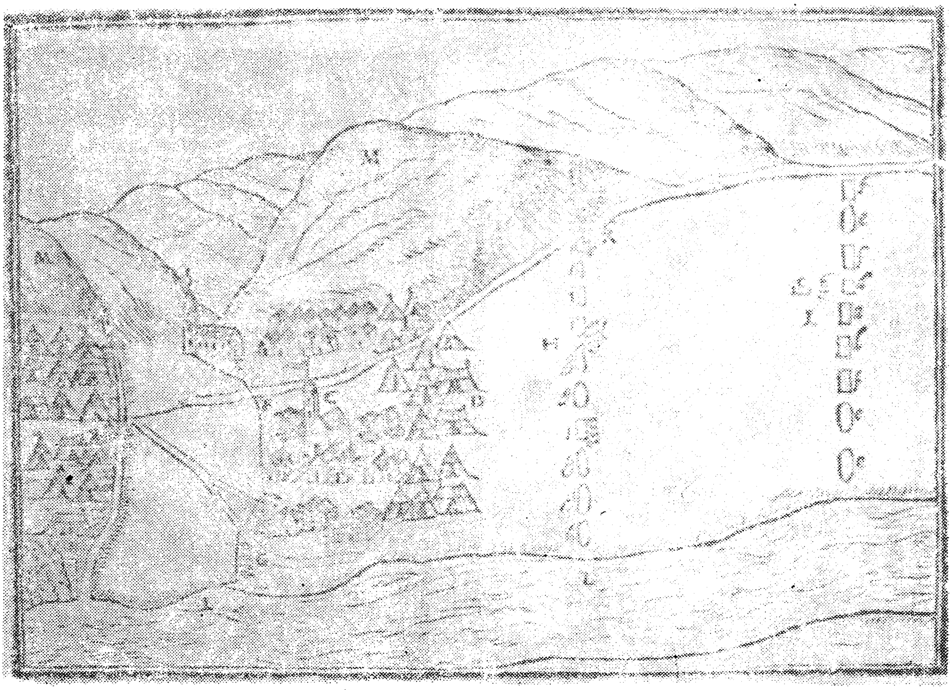
Lupta de la Giurgiu. Gravură în aramă 115 × 140 mm, desenată de I. A. Thelot, gravată de G. A. Wolfgang, în *Die Neu eroeffnete Ottomanische Pforte* ... de Ricaut și Giovanii Sagredo, Augspurg, 1694.

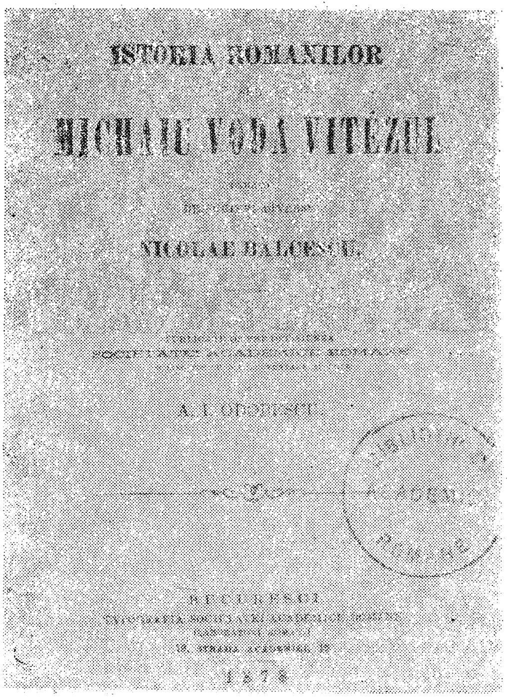
Lupta de la Șelimber. Gravură de aramă 108 × 139 mm, desen de I. A. Theold, lucrată de G. A Wolfgang și publicată în *Die Neu eroeffnete Ottomanische Pforte* ..., de Ricaut și Giovanni Sagredo, Augspurg, 1694.

Planul bătăliei de la Mirislău (8/18 septembrie 1600). Schiță în peniță făcută după un italian contemporan și martor ocular, A. Veress, *Documente* ..., vol. IV, p. 297.

Alt plan al bătăliei de la Mirislău. Gravură în aramă 110 × 156 mm, în *Successo delle faltioni occorse nell'gario* ... 1600. Descrite de Achille Tarducci ..., Veneția, 1601.

ISTORIA ROMANILOR

MICHAIU VODA VITEZUL

NICOLAE BALCESCU

BUCURESCI

1878

Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Michaiu vodă Viteazul*. Însoţite cu o precuvîntare şi note de A. I. Odobescu. Bucuresci, Tipografia Societăţii Academice Române, 1878. Ediţia princeps.

BIBLIOTECA SCRIITORILOR ROMÂNI

N. BĂLCESCU

OPERE COMPLECTE Vol. I

Istoria Românilor

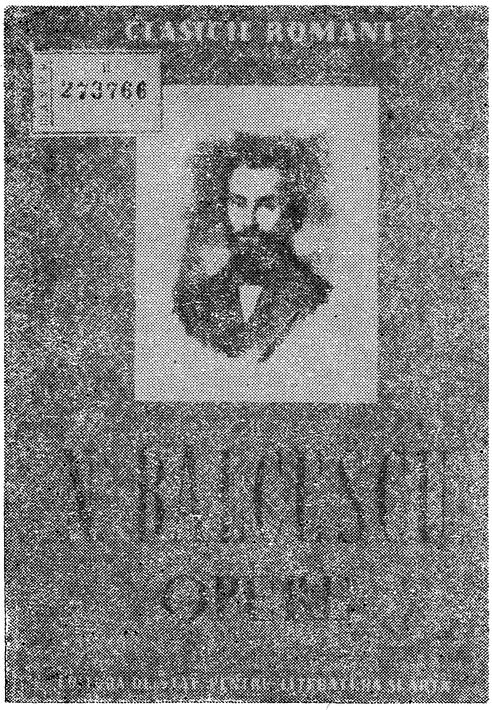
Mihaiŭ-Vodă-Viteazul

BUCURESTI 1901

N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*, Bucureşti, „Minerva", 1901.

N. Bălcescu, *Românii sub Mihai voevod Viteazul*, Ediție îngrijită de Stelian Semedrescu, București, „Cugetarea”, 1940.

N. Bălcescu, *Opere, Istoria românilor sub Miha voevod Viteazul*, București, E.S.P.L.A., 1952.

NOTE ŞI MATERIALE

Lucrarea s-a tipărit după manuscrisele care se află la Biblioteca Academiei R. S. România cu cotele ms. rom. 77, 78, 79 astfel :

Introducerea, ms. 77, autograf, f. 4 — 31, cu varianta după ms. 79, copie, f. 1—20 ; Cartea I, Libertatea naţională, ms. 77, autograf, f. 50—122, variantă după ms. 79, copie, f. 22—86 ; Cartea a doua Călugărenii, ms. 79, autograf, f. 90—247, cu variantă după ms. 77, autograf, f. 123—267 ; Cartea III, Servagiu, ms. 77, autograf, f. 268—452 ; Cartea a patra, Unitatea naţională, ms. 78, autograf şi copie cu corecturi autografe, f.1—170 ; Cartea a cincea, Mirislău, ms. 78, autograf, f. 171—308 (neterminat).

Nicolae Bălcescu a făcut un plan al lucrării *Românii supt Mihai voevod Viteazul,* concepută în şase părţi, însă boala nemiloasă nu i-a dat răgaz s-o termine, oprind-o la Cartea a cincea, cap. XXXIII.

În ms. 77, f. 1—3 se cuprinde acest plan pe care îl reproducem mai jos :

„INTRODUCŢIE 1f.

Part. I — Idea progresului, legea istorică, tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.

Partea II — 1. Care este calea noastră naţională. Unitate naţională ; 2. Scopul soţial care este ; încotro trebue a alerga ; 3. Revoluţia soţială. Chestia proprietăţii. 4. Revoluţia politică ; libertatea individuală ; egalitatea şi speciile ei ; votul universal ; Suveranitatea naţională ; juriul ; Tiparul ; asociaţii ; 5. Puterea au guvernul ; Camera şi domnul ; 6. Legile ; judecătoria ; 7. Puterea armată ; 8. Dajdii ; 9. Educaţie ; instrucţie ; 10. Bunurile mănăstireşti ; 11. Comunicaţii.

TABLA TOMULUI ÎNTÎI f.2

Precuvîntare

Cartea întîi

Libertatea naţională — 1593—1595 aprilie
(scrisă la Paris, iarna anului 1851, ian. şi fevr.)

Cartea a doua

Călugărenii — aprilie 1595 — dechemvrie 1595
(Paris 1851 martie şi aprilie)

Cartea a treia

Robirea ţăranului — dechemvrie 1595 — aprilie 1599
(Ville d'Avray 1851 mai — avgust)
Acte adaose

TABLA TOMULUI AL DOILEA

Cartea a patra

Unitatea naţională — aprilie 1599 — iulie 1600 f.3
(Hyères 1852 martie şi aprilie)

Cartea a cincea

Mirislo — avgust 1600 — ianuarie 1601
(Constantinopol 1852)

Cartea a şasea

Goroslo ianuarie 1601 — septemvrie 1601
Acte adaose
Lista izvoarelor acestii istorii".

Introducerea de la sfîrşitul capitolului VII, ms. 77, f. 31 (Ştefan ia proectul . . .) şi pînă la sfîrşit (Cap. IX), f. 48, reprezintă mai mult note, ce urmau să fie prelucrate de autor. De aceea nu le-am introdus în lucrare şi le reproducem în continuare:

„Ştefan ia proectul lui Mircea şi caută a uni ţările, dar spiritul individual al româ-
f. 31 nilor zdrobeşte întreprinderea lui. Într-adevăr boerii ţării etc. pierderea mării.

În aceste timpuri fraţii noştri din Transilvania, deşi Huniad şi fiul său cîrmuiră soarta Ungariei, pierd drepturile lor etc.

Dacă acest secol fu pentru români un secol în care începură luptele din lăuntru, dacă
f. 32 rezultatul / lui fu stingerea democraţiei, dar fu încă secolul cel mai glorios, secolul prin care se nemuririră şi se luptară puternic pentru libertate. Cei [mai] mari bărbaţi, care produse acest secol în omenire, fu românii Dracula vv, Vlad Ţepeş, Ioan Huniad şi fiul său Matiaş şi în sfîrşit Ştefan cel Mare; [ei] plană asupra acestui secol glorios etc.

Boerii ţării, recrutîndu-se tot mereu din elementul popular, desfăşoară pe lîngă dorinţa d-a constitui libertatea lor asupra tronului, o vitejie rară împotriva vrăjmaşilor din afară etc.

Dar izolîndu-se de popor, încet cu încet, fac pe acesta apatic; ţara slăbeşte şi turcii
f. 33 îndrăznesc mai mult şi în secolul [următor ea] cade cu / totul supt domnirea lor.

VIII

După moartea lui Ştefan în Moldova, Bogdan fiul său şi Petru Rareş calcă pe pasurile lui, ţin cu străşnicie liniştea în lăuntru şi apără şi întind hotarăle ţării de duşmanii din afară. Dar, presuraţi de dînşii, ei caută de se învoesc de bunăvoe cu cel mai puternic, cu turcii, cu condiţii încă mai favorabile decît muntenii. Dar boerii caută a zdrobi puterea domnilor; ca să izbutească nu se apără nici de asasinat, nici de trădare, se aliază cu turcii şi izbutesc a lua preponderenţă toată în ţară şi a face tronul electiv şi cu totul la dispoziţia lor. Ţara cade în grozave sfîşieri şi abuzuri. Lăpuşneanu răzbună crud ţara asupra boerilor. /

f. 34 În aceste sfîşieri, nişte streini favorizaţi de popor, în ura asupra boerilor, iau puterea. Despot voeşte a civiliza. Unul din aceştia, Ion vodă, caută a se rezema în contra boerilor şi a turcilor, declarînd război acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Ţara cade atunci cu totul supt puterea turcilor şi în prada lor, care răpeşte pînă şi dreptul d-a-şi alege domnii şi aceştia ajung mai puţin de[cît] un paşă.

În Ţara Românească, după Radu cel Mare, [Mihnea] ia cu putere, înţelepciune şi pa-triotism cîrma ţării, dar boerii nu-l pot suferi şi, avînd în capul lor pe Basarabeşti sau Pîrvu-
f. 35 leşti, numiţi asfel după banul Pîrvu, izbutesc / prin ajutorul turcilor a-l depărta, ba încă a-l şi ucide în Ardeal, unde se trăsese. Pîrvuleştii numesc pe Vlăduţ domn, dar, văzînd pe acesta că voeşte a se libera de epitropia lor, îl ucid şi dau puterea unuia dintr-înşii, [lui] Neagoe Basarab. Bun, blînd, acest domn face pe popol a erta triumful boerilor, dar el dezvoltă şi mai mult privilegiurile boerilor şi clerului. El robeşte o mare parte a ţării monastirilor şi o mare parte a monastirilor la metoasele streine greceşti. După moartea lui, partidele se răscoală; fiecare îşi numeşte un domn şi turcii intervin cu multă îndemînare, pun mîna pe ţară şi o
f. 36 declară paşalîc. Această izbire deşteptă pe români; primejdia îi uni / şi supt Radu de la Afumaţi se luptă pentru drepturile naţionale şi triumfară.

De la moartea acestui domn, 1552—1592, lupta această continuă cu deosebite alternative. Poarta începu a numi singură domnii; tributul se mări nemăsurat; dăjdiile asemenea; ţara ajunsese într-o ticăloşie şi mergea cu paşii pre o ruinare totală, cînd braţul de fer al lui Mihai o opri la marginea prăpastiei. Lupta pentru independenţă reîncepu cu glorie. După
f. 36v ce aceasta se asigură, Mihai întreprinde unirea românilor. / Spiritul şi individualitatea na-
f 36 ţiei se întrupă într-însul etc. /, Mai norocit decît Ştefan el izbuteşte dar cade în această în-
f. 37 tîmpinînd vrăjmăşia Austriei, care / scoală pe unguri împotriva românilor. Aceste naţii gene-

roase, cărora atîtea interese le impun datorința d-a trăi frățește împreună, se zdrobește una pe alta în folosul Austriei.

Mihai cade ucis hoțește de austriaci și cu dînsul cade și puterea românilor și speranțele ce creștinătatea și toate națiile orientului pusese în români, pe care îl numea steaua lor de la răsărit. /

În toate aceste două secole, românii se arătară vrednici de dînșii și de misia lor. Clasa boerilor mai cu seamă, întinerită tot mereu prin elementul energic ce eșea din popor și se absorbea într-însa făcu țării și omenirii slujbe mari. Vitează, roditoare în fapte eroice, în exemple sublime de jertfire, ea reprezintă simțămîntul războinic a nației și udă cu sîngele său laurile patriei. f. 37v

Nația în care simtimentu prevalează, dacă nu slujesc oamenire[a] prin dezvoltarea minții, ca fr[ancezii], en[glezii] și n[emții], dar prin lucrare, prin jertfire, îi egală și îi întrec și le dă repausul d-a lucra. Astfel D[umne]zeu împarte funcțiile între nații și prin lucrare comună, omenirea se desăvîrșește. /

De la începutul secolului al XV [-lea] lupta începuse între principiul libertății, care voia a mărgini puterea prinților și principiul autorității, care voia a o întări. / În Europa această luptă fu cîștigată și despotismul regilor fu un mare principiu de unitate și de conservație, în vreme ce la noi izbînda aristocrației aduse slăbiciunea puterii. Două chipuri sînt d-a avea un guvern puternic : trebue sau ca pricipiul autorității ce el reprezintă să-și aibă izvorul de sus sau de gios din popor ; într-un cuvînt nu sînt * decît două guverne puternice : despotismul și democrația. Orice principiu intermediar este un principiu de slăbiciune. Despotismul totdeauna a fost și este peste putință între români, nu numai căci respectul cătră cel mare ** ci căci sînt o nație foarte nobilă, care nu putea suferi alt guvern decît cel intemeiat pe caracterul național, cel care organizează egalitatea, adică democrația. / f. 37 f. 38v

Ajutați adesea de principiul popular ce ei reprezentau, libertatea birui pe la capătul acestui secol, dar boierii biruitori făcură din această libertate un privilegiu al lor. Ei / căutară a se forma în castă privileghiată ; a-și întemeia puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor. Izvorîtă din popor, iar nu din *principiul concuistei*, ea nu putu a se constitua pe bazele aristocrației feudale europene, ea nu putu în drept viola egalitatea ; ea își mărgini dar nația sa în rînduiala economică. A înghiți proprietățile cele mici concentrîndu-le în proprietăți mari a răpi deodată cu proprietatea și libertatea individuală a țăranilor prefăcîndu-i în șerfi, a dobîndi dreptul de a se scuti de cele mai multe dăjdii, asta fu ținta ei. Asfel, prin reformarea legilor economice ale țării, o țară întreagă ajunsese roabă unor particulari. La sfîrșitul acestui secol robia devenise completă. Mihai vv silit de aristocrați, făcu acel / așăzămînt, ca fiecare țăran p-a cui moșie se va fi aflînd să rămîie rob veșnic. De atunci robia fu completă etc. (ca în art. din „Mag.") / Clasa războinicilor se întemeiază d-asupra mănăstirilor. / Această fărădelege a boerilor fu espiată cu pierderea țării. Osînda o urmă de aproape. / Societatea întreagă se alcătuiește pe un șir de privilegiuri și clase ; fiecare clasă are privilegiuri deosebite : fiecare individ are privilegiu ; întins eșafodagiu de tiranii superposi e una asupra alteia și toate apăsînd pe țăranul muncitor. / f. 37 f. 38 f. 39 f. 39v/39 f. 39v

Cine va veni să zdrobească această clasă apostată care eșind din sînul poporului robi pe frații și părinții lor și care ocăra omenirea? Iată-i că sosesc ; sînt și ei niște robi și pentru ca pedeapsa și rușinea să fie mai mare sînt niște robi streini. / f. 39

f. 40

IX

Ce sînt acești streini care vin să revoluționeze și schimbe soarta unei nații întregi ? Cum niște streini pot ei doborî o soțietate puternic întemeiată? Ce principiu de interes vital al soțietății reprezentează? Prin ce luptă, prin ce mijloace ajung la putere și la domnie asupra românilor?

După căderea imperiului orientului întreg supt puterea turcilor, mulți greci din Constantinopol și Rumelia își căutară o scăpare în principate, care se bucurau de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțul mărunt și de industrie[1]. Ei ajung a lua asfel în mînă toată industria și comerciul țării și a alcătui o burghezie bogată. Îmbogățindu-se se însoară / cu pămîntence, f. 41

* În text *este* [Nota edit.].

** Cuvînt indescifrabil. [Nota edit.].

[1] Hrisovul lui Ștefan Racoviță.

dobîndesc asfel drepturi şi încap în boerie. Ei se înaltă la putere după cum s-a înălţat burghezii în Europa ; se fac apărătorii popolului [2] împotriva apăsării aristocraţilor şi căutau a le dobori privilegiurile.

Asfel îşi fac partida puternică în ţară şi încep lupta în contra boerilor pămînteni. Răi, intriganţi etc. (tablou despre dînşii) ; ei n-au decît o ţintă fiscală. Vor să doboare toate privilegiurile, să pue mîna pe stat, să emancipeze pe ţărani de boeri, ca să-i poată despuia ei în numele statului. Dar popolul nu-i cunoaşte ; vede că ei sînt vrăjmaşii boerilor ce-i tiranizează şi îi reazemă.

f. 42 Încă din vremea lui Mihai vv, grecii se făcuseră nesuferiţi pămîntenilor. Aceea ce ni se dovedeşte etc. (după „Magazinul"). În Moldova ...

Domnia lui Brîncoveanu mai pre larg, el reprezentează spiritul boerilor. Aristocraţia nu mai reprezenta nimic, pierduse virtuţile militare, se corupsese. Despuerile poporului cu birurile, stricarea armatei spre a face clăcaşi etc. Cază dar această aristocraţie infamă ! Vie fanarioţii care să răzbune suferinţele poporului. Şi oricît de rău ar aduce ei ţării, cînd poporul va vedea că misia lor de zdrobire s-a sfîrşit, va şti a-i mătura din ţară şi naţionalitatea va eşi biruitoare, mai frumoasă şi mai puternică. /

f. 43 ....

După moartea lui Mihai, Radu Şerban răzbună vitejeşte pe români asupra ungurilor şi moldovenii, supt Tomşa, pedepsesc pe poloni care, protejînd pe Movileşti se încearcă a-şi redobîndi influenţa asupra Moldovei. Aceste lupte slăbesc puterea şi a românilor şi a ungurilor şi a polonilor şi le pregăteşte comuna nenorocire.

Radu Mihnea al X [-lea] se urcă pe tron la 1611. El fu cel dintîi domn care veni în scaun însoţit de o mulţime de greci. Boerii pămînteni se tulbură l-această vedere şi la neorînduelile grecilor şi formează comploturi împotriva lor şi a domnului. Stolnicul Bărcan de la Mărăcineni se pune în capul acestor comploturi ; dar capul [său] şi cu al soţilor săi cad
f. 44 sup securea gîdei şi / o luptă înverşunată, care ţinu doi secoli, începu atunci între greci şi boeri. Cinci ani dup-aceea vestitul paharnic Lupu şi căpitanul Buzdugan pradă şi măcelăreşte pe toţi grecii din ţară. Dar supt domniile următoare de la 1618—1631, grecii favorizaţi iarăşi să înmulţiră şi cătară a-şi răzbuna. Boerimea atunci în disperanţă se revoltă. În zadar Leon vv la 1631 izgoneşte pe toţi grecii din ţară, căci era prea tîrziu. Boerii izbutiră a alege domn pe Matei Basarab, capul partidei boerilor. Tot atunci în Moldova boerii ajutaţi de popor gonesc pe greci şi Alexandru vv Iliaş şi Vasile Lupu se numeşte domn. Dorinţa de unire a ţărilor
f. 45 aprinde din nenorocire un resbel crud între ambele ţări surori / şi gătesc slăbiciunea lor. Supt impresia uneltirilor grecilor d-a desnaţionaliza pe români, Matei şi Vasile caută a întemeia puternic naţionalitatea ; limba românească se introduce în şcoli, biserici şi administraţie ; şcoli se ridică, tipografii se întemeiază şi ţările se dotează de condică de legi. Din nenorocire interesul egoist al boerilor îi făcu să uite interesul naţional. În loc d-a uşura pe popor, ei îl împovărară cu dăjdii şi condica nouă întăreşte şi mai mult robia. Poporul suferă şi strigă ; armata se revoltă şi ţara cade în cea mai groaznică anarhie militară. Constantin Basarab izbuteşte, prin ajutorul strein a stinge anarhia, desfăcînd armata şi slăbind ţara. /

f. 46 Un grec, Mihnea vv se urcă atunci pe tron, la 1658, şi răzbună cumplit purtarea cea neomenoasă a boerilor către popol. În domnia acestuia, a lui George şi Grigore Ghica şi a lui Radu Leon, grecii se înmulţiseră iarăşi în ţară şi cu dînşii şi suferinţele ei. La 1669, boerii ajutaţi de popolul se ridică din nou asupra grecilor şi izbutesc a-i goni din ţară şi a dobîndi un domn ales de dînşii, dar pentru scurt timp, căci la 1672 cu Grigore Ghica şi în urmă cu Duca vv, grecii iarăşi se reîntoarseră / .

f. 46v În Moldova, în acest an, boerii, supt comanda Hinceştilor, caută a goni pe greci din ţară împreună cu Duca vv, dar sînt biruiţi de dînşii cu agiutorul turcilor. Acest patronagiu, ce le da turcii aruncă privirile lor către nemţi şi poloni. /

f. 46 Însă puterea lor nu ţinu mult. Ajutaţi de turci, boerii izbutesc a numi domn pe Şerban Cantacuzino. Supt domnia acestuia şi a lui Brîncoveanu în Ţ[ara] R[omânească] şi a Can-
f. 47 temireştilor în Moldova, intrigile grecilor se precurmară şi boerii stăpîniră ţara în pace de dînşii, în vreme de mai mult de 30 ani. Din nenorocire, / boerii nu ştiură a se folosi de acest timp. În loc d-a se uni între dînşii şi a se apropia de popor, d-a căuta a-l ridica pînă la dînşii ei se izolară de dînşii. Corupţi şi degradaţi, ei perduseră pînă şi virtuţile militare cu care se făleau odinioară şi nu mai reprezentau nici unul din simţămintele poporului. Puterea armată a ţării în vremea Brîncoveanului, se dezorganizează ca să-i facă clăcaşi pe la moşii. În loc d-a căuta putere în popol împotriva turcilor, de din ce în ce se făceau mai asupritori, călcînd legămintele ţării, mărind tributul şi globind-o în toate chipurile, ei alergară după falsa protecţie, cînd a nemţilor, cînd a ruşilor. Afară de aceasta caracterul lor mobil şi nestatornic bagă discordia [între prinţ] şi între dînşii. Odioşi ţării, bănuiţi turcilor, ei sînt lesne surpaţi de fanarioţi, din care

[2] Letopiseţul Mold. de log.

unii, precum Mavrocordaţii, care acum luaseră o mare influenţă pe lîngă Poartă şi asfel / capetele celor mai însemnate familii a ţării cad sub securea turcilor sau sînt silite a scăpa la ruşi şi la nemţi / unde împreună cu Cantemir merg să concure puternic la civilizarea acestei colosale împărăţii care era ursită a atîrna atît de puternic în viitorul nostru. / Şi fanarioţii dobîndiră pe seamă-le domnirea statornică a ambelor ţări. f.48 f.48v f.48

Ei [boerii români] muriră încă cu demnitate şi curagiu şi istoria, acest spectacol trist, aruncă un văl asupra greşalelor, crimelor lor, spre a putea da o lacrimă de compătimire cumplitelor lor nenorociri

Acei ce rămîn în ţară se încearcă a se mai lupta ; [dar] grecii îi doboară, sărăcindu-i prin contribuţii şi confiscări şi prin omoruri. Cei mai mulţi se trag la ţară şi ruinaţi intră în popor şi ajung în starea de clăcaşi, de unde eşiseră. ... ".

NOTE LA CARTEA A DOUA

La Cartea a doua, Călugărenii, în ms. 79, f. 87—89, se află „Tabla cărţii":

„Cartea a doua" f.87

CĂLUGĂRENII

aprilie 1595 — dechemvrie 1595

Tabla cărţii

I. Moartea sultanului Murad III şi înălţarea lui Mahomed II. Noul sultan îşi ucide fraţii. II. Starea împărăţiei turceşti. Proorocii răspîndite între turci şi creştini despre căderea acestii împărăţii. III. Ferhat paşa se numeşte vizir în locul lui Sinan şi porneşte asupra Ţării Româneşti. El declară Moldova şi Ţara Românească paşalicuri. IV. Românii coprind un convoi turcesc pe Dunăre. Izbînzi în Ardeal şi Banat împotriva turcilor. V. Prefăcuta propunere de pace ce Sinan în acea iarnă făcu împăratului. Împăratul se găteşte de război. VI. Trădarea lui Báthory către domnii români. Aron vodă din Moldova se arestueşte şi se duce în Ardeal. Ştefan vodă Răzvan se face domn Moldovei. VII. Mihai vodă află schimbarea domniei din Moldavia. El trimite o deputaţie în Ardeal. Trădarea deputaţilor şi tractatul de la 20 mai 1595. VIII. Mihai vodă birue pe tătari. Mihai vodă face o espediţie la Nicopol. IX. Ferhat paşa soseşte la Rusciuc şi se apucă de clădirea podului pe Dunăre. X. Căderea lui Ferhat paşa din vizirat şi moartea lui. Sinan se numeşte vizir şi serascher. Maria Putoiana, eroină română. XI. Viaţa lui Sinan paşa. El pleacă spre Ţara Românească şi soseşte la Rusciuc. Armata lui şi căpitanii ce o comandă. XII. Sigismund Báthory îşi serbează nunta. El află de sosirea lui Sinan şi începe a se găti de drum. Mihai vodă îşi aşază tabăra la Măgureni. Întocmirea ce face de / apărare. Sinan sfîrşeşte podul şi trece Dunărea. XIII. Vadul Călugărenilor. XIV. Ziua dintîi de bătae la Călugăreni. XV. Mihai vodă vorbeşte oştilor. XVI. Ziua a doua de bătae la Călugăreni. Românii pierd bătaea. XVII. Vestita faptă de vitejie a lui Mihai. Românii cîştig[ă] bătaea. XVIII. Petrecerea turcilor şi a românilor în acea noapte în tabără. XIX. Mihai vodă cu oastea sa se trage la Bucureşti, apoi pe la Tîrgovişte, la cetatea Negru vodă şi la satul Stoeneşti. XX. Sinan vine la Bucureşti. Declară ţara paşalîc, face cetate la Bucureşti. XXI. Tîrgovişte. XXII. Sinan merge la Tîrgovişte unde face cetate. Sinan se duce la Stoeneşti după oastea română. Minunata apărare a lui Mihai vodă la Stoeneşti. XXIII Báthory îşi pune tabăra la Sas-Sebeş şi strînge oşti. El dă săcuilor libertatea cerută. Merge la Dealul Negru unde se adun oştile. Răzvan vodă vine cu oşti din Moldova. XXIV. Báthory îşi clăteşte tabăra şi vine la Rucăr. Un vultur mare cade în tabără şi minunează pe ostaşi. Báthory soseşte la Stoeneşti. XXV. O cometă se arată deasupra taberii creştine. Armata creştină merge de tăbăreşte lîngă Tîrgovişte. Spaima în tabăra creştină. Sinan se trage spre Bucureşti. XXVI. Báthory îşi întocmeşte oaste de bătae. El află de fuga lui Sinan. XXVII. Sfat de război în tabăra creştină. Se hotăreşte a se bate Tîrgoviştea. XXVIII. Bătaea Tîrgoviştei. XXIX. Luarea Tîrgoviştei. XXX. Sfat de război între creştini. Ali paşa pîrăşte pe Sinan. Patru mii turci cad pe neştiute în tabăra creştinilor. XXXI. Retragerea lui Sinan de la Tîrgovişte pînă la Bucureşti şi la Giurgiu. XXXII. Oştirea creştină pleacă de la Tîrgovişte după Sinan. Mihai vodă cu avangarda soseşte mai întîi la Giurgiu. XXXIII. Castelul Sîn Giorgiului. XXXIV. Zăbovirea lui Sinan la Giurgiu. El trece Dunărea cu o parte/ din armată. Bătălia de la Dunăre. Vitejia românilor. Peirea turcilor. XXXV. Báthory soseşte f.88 f.89

la Giurgiu. Desfacerea şi prăpădirea desăvîrşită a turcilor care n-apucase a trece Dunărea. XXXVI. Fapta vitează a unor ostaşi moldovani. Ziua întîi a bătăii castelului Giurgiului. XXXVII. Ziua a doua a bătăii castelului. Piccolomini şi cu italienii. Castelul se cuprinde. XXXVIII. Sinan fuge spre Constantinopol. Vestea înfrîngerii lui răspîndeşte groaza între musulmani. XXXIX. Báthory se întoarce în Ardeal. XL Brăila se deşartă de turci. Udrea birue pe Afis paşa. Mihai vodă coprinde Turnul şi Nicopolul. Farcaş coprinde Vidinul. Sfîrşitul campaniei de vară din anul 1595".

La fila 115ᵛ, ms. 79, Nicolae Bălcescu face o notă prin care trimite la „sfîrşitul tomului" pentru „textul tratatului întreg" încheiat la 20 mai 1595 între Sigismund Báthory şi Mihai Viteazul.

Textul tratatului în limba latină se află în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, Buc., 1880, p. 209—213. Noi reproducem traducerea în limba română după N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, Buc., Editura Academiei, 1953, p. 347—350:

„*Noi, Sigismund, prin graţia lui Dumnezeu principe al ţărilor Transilvaniei, Moldovei, Valahiei Transalpine şi al Sîntului Imperiu Roman, domn al părţilor regatului Ungariei şi comite al secuilor, etc.*

Prin cele de faţă aducem la cunoştinţă tuturor celor cărora le este de folos că, de cînd prin bunătatea lui Dumnezeu cel bun şi mare am luat cîrma principatului Transilvaniei şi de cînd cruzimea şi sălbăticia barbară a turcilor şi sciţilor[1] a început să bîntuie în Ungaria, n-am dorit nimic mai mult decît ca, rupînd şi călcînd, din cauza nestatorniciei şi vicleniei lui, prietenia cu duşmanul nelegiuit, să putem cu voia lui Dumnezeu întru ajutor şi sprijin, după cît ne stă în puteri, Republicii creştine, şi chiar regatului Ungariei, care e lovit de multe nenorociri, ba chiar pluteşte în cele mai mari primejdii, să slobozim ţările şi provinciile apăsate de jugul turcilor de sub cruda lor sclavie şi să le putem înapoia vechea şi de mult dorita libertate, convinşi fiind cu totul că decît aceasta nimic nu va fi mai plăcut lui Dumnezeu şi nici mai glorios pentru noi şi că nu se poate afla un mijloc mai potrivit pentru a cîştiga nemurirea numelui nostru. De aceea, dîndu-i ajutor în scoaterea din robia turcilor a principatului nostru transalpin, cu mijloacele noastre şi cu tot felul de material de război, respectabilului şi strălucitul domn, Mihai voevod (care, părăsind viclenia turcilor, încă dinainte ni se supusese nouă, legîndu-se cu jurămînt împreună cu sfetnicii întregului principatului aceluia), cu izbînzi foarte norocoase, înfrîngîndu-i în multe lupte pe duşmani şi alungîndu-i din ţară. Principatul însuşi a fost readus la vechea lui libertate; ba ostaşii noştri, urmărind neamurile învecinate ale Bulgariei, înfrîngîndu-i pe turci în Bulgaria în multe lupte şi în mari măceluri şi pustiind oraşele, aşezările şi ogoarele turceşti din Bulgaria, s-au întors nevătămaţi între graniţele ţării. Pentru că însă acea ţară, readusă de noi la libertate din cruzimea barbarilor, să poată fi mai uşor ocîrmuită după legea creştinească şi apărată de duşmani, chemînd la noi boieri din acea ţară pentru a discuta, a trata şi a hotărî cu deplină şi întinsă împuternicire şi autoritate din partea lui Mihai voievod şi a tuturor sfetnicilor ţării, am ajuns de amîndouă părţile la această hotărîre şi înţelegere.

Acordul şi înţelegerea discutate, încheiate şi de păzit de amîndouă părţile fără atingere între prealuminatul Sigismund prin graţia lui Dumnezeu, principe şi domn al Transilvaniei etc. *(ca mai sus)* şi respectabilul şi strălucitul domn Mihai, voievod al ţării transalpine a luminăţiei sale şi toţi sfetnicii şi boierii aceleiaşi ţări, fiind de faţă din partea luminăţiei sale strălucitul domn Ştefan Josika, cancelar suprem şi consilier, şi nobilul domn George Ravazdi, consilier al luminăţiei sale şi căpitan al cetăţii Szamosuivàr [Gherla] însărcinaţi în chip special cu tratativele de luminăţia sa; iar din partea voievodului şi a sfetnicilor principatului transalpin al luminăţiei sale, preasfinţitii Iafreneia [Eftimie], mitropolit în Tîrgovişte, Luca, episcop de Buzău, Teofil, episcop de Rîmnic, de asemenea şi nobilii Mitre [Mitrea] vornic, Krisár [Chisar] vornic, Dumitru logofăt, Dan vistier, Teodosie vistier. Radu clucer, Radu postelnic, Borchia [Borcea] logofăt, Vintilă clucer, Ztomile [Stănilă] postelnic şi Preda logofăt, delegaţi în vederea discuţiilor şi hotărîrilor cu instrucţiuni depline şi îndestulătoare şi cu întinsă împuternicire, la Alba Iulia în Transilvania în a douăsprezecea zi a lui mai din anul 1595.

În primul rînd noi, episcopii şi boierii lepădăm stăpînirea, prietenia şi întreaga supunere faţă de turcii necredincioşi şi vicleni şi într-o singură dorinţă şi cu deopotrivă hotărîre, cu toţii, atît noi înşine care sîntem aci de faţă cît şi toţi sfetnicii mai mari şi mai mici ai ţării noastre, principatul transalpin şi norodul, împreună cu Mihai voievod şi tot cinul bisericesc şi toţi boerii, ne supunem pe noi înşine şi această ţară prea milostivului nostru stăpîn, prea luminatul domn Sigismund, prin graţia lui Dumnezeu principe al ţărilor Transilvaniei, Moldovei, Valahiei

[1] Tătarilor.

transalpine şi al sfîntului Impreriu Roman, domn al părţilor regatului Ungariei şi comite al secuilor etc., şi încredinţăm în puterea lui această ţară împreună cu noi şi tot norodul, locuitorii şi cei care trăiesc în ţara noastră, cu jurisdicţia întreagă şi neîngrădită a puterii judecătoreşti şi civile, şi-l alegem şi-l proclamăm pe el într-un singur glas al întregului principat şi dintr-un suflet ca principe al nostru şi domn al ţării noastre transalpine şi rege ereditar al nostru, hrănind de mult nădejdea că luminăţia sa ne va apăra şi ocroti pe noi şi ţara noastră împotriva tuturor cruzimilor turcilor şi a atacurilor oricăror alţi duşmani care s-ar ridica împotriva noastră şi că ne va lăsa pe noi în vechea noastră libertate şi că ne va judeca în dreptate, la fel ca pe celelalte ţări şi posesiuni supuse stăpînirii luminăţiei sale, după acordul şi înţelegerea aceasta pe care le stabilim acuma de amîndouă părţile. Spre întărirea şi întiia mărturisire a acestui lucru noi, cei care sîntem aci de faţă, ne legăm faţă de luminăţia sa cu jurămînt de credinţă în numele voievodului nostru Mihai şi a norodului întregii acelei ţări că noi şi toată ţara îi vom fi supuşi credincioşi pînă la moarte lui şi urmaşilor lui, întărind aceasta şi prin subscrierea cu mîinile noastre şi cu propriul nostru sigiliu ; cu acelaşi jurămînt va trebui să se lege şi Mihai care e aşezat acuma şi cei care în viitor vor fi aşezaţi voievozi şi toţi sfetnicii şi toate rangurile principatului transalpin.

Deoarece însă prea luminatul nostru principe şi prea milostivul stăpîn nu poate şedea şi rămînea neîntrerupt în această ţară, ne va aşeza ca locţiitor un voievod, acela pe care, cu dorinţi şi cu hotărîri unite, îl vor cere de la luminăţia sa sfetnicii ţării, care să fie stăpîn pe limba noastră şi pe graiul ţării şi care să ocîrmuiască ţara după cuviinţă şi să judece şi să împace pricinile noastre după dreptate şi lege, după vechea libertate şi obiceiul ţării şi după acordul şi înţelegerea aceasta şi după împuternicirea prea luminatului nostru principe şi a urmaşilor lui.

Şi pentru ca aceasta să se poată face şi îndeplini mai uşor, luminăţia sa îi va trimite sub numele şi autoritatea sa, după voia lui Dumnezeu, voievodului ca unui locţiitor al său un steag ostăşesc, o ghioagă şi o lance, pentru ca toţi să cunoască din asta că el cîrmuieşte în locul şi în numele luminăţiei sale şi de la cei dintîi pînă la cei din urmă să fie ascultători cuvîntului voievodului în toate cîte i le va încredinţa luminăţia sa, după acordul şi înţelegerea aceasta şi să îndeplinească poruncile lui drepte şi legiuite.

Pentru ca voievodul să-şi poată îndeplini mai cu uşurinţă şi după voinţa luminăţiei sale şi după folosul şi binele sfetnicilor slujba şi însărcinarea care i s-a încredinţat îi va alătura doisprezece boieri distinşi prin înţelepciune, vîrstă şi încercări, al căror sfat voievodul să-l folosească tot atîta în lămurirea pricinilor judecătoreşti cît şi în ocîrmuirea tuturor celorlalte lucruri, după acordul şi înţelegerea aceasta, pentru ca nimănuia să nu i se facă vreo nedreptate călcîndu-se dreptul şi legea. Iar aceşti boieri după cum vor trebui aşezaţi numai după hotărîrea şi voinţa şi cu ştirea luminăţiei sale şi a urmaşilor săi, tot aşa vor trebui îndepărtaţi din slujba şi din rangul lor.

În ceea ce priveşte veniturile ţării, am hotărît astfel ca de cîte ori va fi chemată de către luminatul principe, principele nostru, dieta în principatul Transilvaniei şi luminăţiei sale să fie trimişi la această dietă delegaţi şi din principatul transalpin, care vor fi datori să hotărască dările după trebuinţa şi după voinţa luminăţiei sale şi a urmaşilor săi. În dieta aceasta şi în celelalte adunări obşteşti ale principatului ei vor avea un loc anume ca şi ceilalţi delegaţi cu libertatea de a-şi spune părerea şi de a hotărî ; şi voievodul şi boierii transalpini vor sta înaintea celor moldoveni şi îşi vor spune părerea înainte ; dările fixate le vor aduce însă la cunoştinţa voievodul şi cei doisprezece boieri, dar le vor strînge boierii aleşi şi rînduiţi de luminăţia sa şi ei vor fi datori să dea luminăţiei sale în fiecare an o socoteală exactă şi îndestulătoare a celor adunate şi cheltuite. Voievodului şi celor care vor fi aşezaţi voievozi în viitor luminăţia sa le va rîndui bani după nevoia trebuinţelor lor din veniturile principatului, după cererea ţării şi a boierilor.

Luminăţia sa şi urmaşii săi vor lăsa în puterea şi în tăria lor toate daniile, înscrisurile şi întăririle voievozilor dinainte ai ţării ; de-acum înainte însă toate scrisorile şi privilegiile de acest fel se vor da în numele şi cu sigiliul luminăţiei sale şi al urmaşilor săi, iar preţul tuturor documentelor scrise va fi cerut după legea şi obiceiul ţării, moştenirile însă să nu poată fi dăruite decît băştinaşilor ţării.

Toate pricinile să fie cercetate şi judecate în faţa judecătorilor îndrituiţi după legea veche şi după obiceiul ţării şi să fie încheiate legiuit în faţa voievodului şi a celor doisprezece boieri, afară numai de toate pricinile criminale de orice fel care privesc viaţa şi averea boierilor, care cu toate că ar fi ţinuţi în lanţuri fiind condamnaţi cu pedeapsa capitală totuşi, ca să rămînă vreun prilej pentru îndurare şi iertare, nici viaţa şi nici bunurile boierilor condamnaţi în felul acesta să nu le poată fi luate fără ştirea şi voia luminăţiei sale şi urmaşilor săi.

Dacă însă vreunul dintre ei va fi suferit pedeapsa, bunurile acestuia să revină moştenitorilor şi urmaşilor lui legiuiţi după obiceiul ţării.

În această orînduire şi înţelegere să se cuprindă tot principatul transalpin între hotarele şi graniţele lui vechi, dinspre Moldova şi de la munţii dinspre Dunăre pînă în mijlocul albiei

Dunării, de la cetatea Brăila pînă la oraşul Ressana [Ruşava = Orşova] şi veniturile ţării să se stringă după aceste hotare şi granițe vechi.

Toate întăririle, cetăţile, oraşele, posesiunile, ţinuturile şi domeniile care vor fi cucerite în afara acestui principat chiar în lupte date împreună sau prin orice mijloac de către luminăţia sa sau urmaşii săi să cadă în deplina lor stăpînire, ocîrmuire şi conducere.

Întregul cin bisericesc mănăstiresc sau al călugărilor, luminăţia sa îl va lăsa în vechiul obicei, cu tipicul, ceremoniile şi libertatea lor, care îşi vor putea strînge slobozi veniturile lor obişnuite. Şi toate bisericile valahe fiinţînd în stăpînirile luminăţiei sale vor sta sub stăpînirea şi conducerea mitropolitului de Tîrgovişte după aşezămîntul dreptului bisericesc şi al sfetnicilor ţării şi-şi vor putea strînge veniturile lor obişnuite şi cuvenite.

Luminăţia sa şi urmaşii săi vor fi numiţi cu acest titlu de voievod şi de toţi sfetnicii principatului: *Prea luminatul principe domnul Sigismund, prin graţia lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, Moldovei, Valahiei transalpine şi al Sfîntului Imperiu Roman, domn al părţilor regatului Ungariei şi comite al secuilor, etc. domnul nostru primilostiv*; iar voievodul va fi numit de luminăţia sa: *respectabilul şi strălucitul domn Mihai Voievodul principatului nostru transalpin etc. credinciosul nostru iubit.*

Voievodul e dator să nu folosească de acum înainte în titlul său cuvintele *prin graţia lui Dumnezeu şi nici să* numească ale sale oraşele sau locurile de unde va trimite scrisori luminăţiei sale şi urmaşilor său sau în orice alt loc.

Voievodul ţării nu se va folosi de sigiliul public al principatului, ci de cel propriu al familiei, dar cu ceară roşie sigiliul autentic al principatului să fie lăsat luminăţiei sale şi urmaşilor săi.

Toţi slujbaşii vor fi ai luminăţiei sale, nu ai voievodului, şi fiecare din ei îşi va primi titlurile aşa: voievodul transalpin va fi înscris între consilierii luminăţiei sale şi ai urmaşilor săi.

Voievodul nu va putea trata şi discuta nimica prin legaţi sau prin vreun alt chip cu nici un popor sau principe din afară fără îngăduinţa şi voia luminăţiei sale şi a urmaşilor săi, ci dacă îi va fi de trebuinţă va fi dator să întrebe de luminăţia sa şi de urmaşii săi şi ei vor trebui să discute cauza voievodului şi a întregii ţări şi să trateze şi să-i sprijine interesele.

Dacă unul din ostaşii Ungariei sau ai altei naţiuni îl va fi nedreptăţit pe vreunul din locuitorii acelei ţări, din partea aceluia va fi numit pe loc un căpitan al luminăţiei sale, după importanța vinei şi-a faptului; dacă dimpotrivă unul din ostaşii voievodului sau din locuitorii provinciei i-ar face rău unui ostaş al luminăţiei sale, din partea aceluia voievodul însuşi, prin mijlocirea vornicului, va trebui să judece fără nici o întîrziere pricina. Cel care însă va ataca obrazele şi curţile boiereşti împotriva dreptului şi a legii, să fie pedepsit cu capul.

Să nu poată fi între cei doisprezece boieri juraţi cineva de neam grec şi nici să poată căpăta vreun rang sau vreo slujbă legată de cîrmuirea ţării.

Ospăţul şi darurile care se obişnuiesc să se facă în vremea Paştilor şi la sărbătorirea celor trei regi [Boboteaza] să se facă din veniturile publice ale ţării.

Voievodul şi toţi slujbaşii se vor lega cu legămînt de credinţă faţă de luminăţia sa şi urmaşii săi prestînd jurămînt de credinţă, după acordul şi înţelegerea aceasta, atunci cînd va fi încredinţat voievodului st eagul ostăşesc.

Iar luminăţia sa făgăduieşte că va apăra împotriva tuturor duşmanilor principatul transalpin cu toate puterile, cu bani, maşini de război, praf de puşcă şi în sfîrşit cu toate cele trebuitoare războiului, că îi va da ajutor şi că va cîrmui după acordul şi înţelegerea aceasta şi că urmaşii săi vor face aşişderea.

Întru încredinţarea şi veşnica amintire a acestui lucru, întîi luminăţia sa şi apoi noi mai sus pomeniţii delegaţi de amîndouă părţile pentru încheierea acestora am întărit şi iscălit acordul şi înţelegerea aceasta prin subscrierea cu mîna noastră şi atîrnarea sigiliilor noastre obişnuite. Făcut la Alba Iulia, în ziua şi anul scrise mai sus".

La f. 176^v, ms. 77, se află nota autorului:

„Camp[ana], Hist., t. II, p. 890 spune că Sinan nu primi cu plăcere bătălia de la Călugăreni, căci avea o parte de oşti încă peste Dunăre; că oastea creştină de sîrbi, rom[âni], mold[oveni], trans[ilvăneni] era de 40 000; că periră în bătae 25 mii turci".

Cînd vorbeşte de cetatea lui Negru vodă N. Bălcescu face o notă la f. 194^v, ms. 77; „a căuta o descripţie de acea cetate".

La f. 214^v, ms. 77, descrie aşezarea taberelor — a creştinilor şi a lui Sinan — lîngă Tîrgovişte la 15 octombrie; N. Bălcescu notează („Vezi în note pe Bethlen, altfel") şi mai departe „Camp., H., p. 300 zice că în 15 niscavai creştini spre Tîrgovişte şi în dimineaţa se află

că Sinan văzînd pe ai lui mult spăimîntaţi, căci nu-i au încă pe tătari şi auzind pocniri în tabăra duşmanului îşi ridică tabăra etc.".

În ms. 77, f. 225, povestind asaltul săcuilor asupra cetăţii Tîrgoviştei adaugă în paranteze drepte „Săcuii începură a striga tare invocînd numele mîntuitorului Hristos şi a sfintei fecioare Maria".

La f. 242ᵛ, ms. 77, N. Bălcescu notează: „după Hammer la 1416 veni Mahomet I. Dar aceştia după moartea lui Ţepeş, în 1479, luară îndăr[ăt] cetatea Giurgiu de la domnul Vlad VII, pe care îl numiră ei domn fără alegerea ţării, dar o perdură însă dup-aceea pînă la 1544 cînd turcii, etc. (Engel, p. 779)".

Despre sfîrşitul campaniei contra lui Sinan avem o notă la f. 264ᵛ, ms. 77:

„După învingerea lui Sinan, Mihai vodă trimise oştirile la Tova Budei şi bătînd-o o cuprinse. Cu alte oştiri a trimis pe aga Farcaş să izbească Vidinul şi singur Mihai vodă se duse la turci şi bătîndu-i a luat cetatea şi trecînd Dunărea au bătut Nicopole şi a pustiit toate serhaturile turceşti de dincolo de Dunăre pînă la Vidin. (Ist. βλαχίας p. 266)".

Pentru finalul cărţii a doua „Călugărenii", N. Bălcescu mai scrie o variantă:

„A. Dacă jertfele românilor ar fi fost ajuns deopotrivă de popoarele vecine sau măcar d-ar fi sprijinit ele silinţele lor, dacă nemţii nu s-ar fi arătat aşa de noi în lucrările şi făgăduielile lor şi polonii cu atîta duşmănie împotriva creştinătăţii; de atunci turcii, acest crud duşman al civilizaţiei şi a căror barbarie cu veacuri întîrzie luminarea şi libertatea lumei, ar fi fost azvîrliţi în pustiile lor asiatice şi lumea ... " (Ms. 77, f. 266ᵛ).

NOTE LA CARTEA III

La f. 338–339, ms. 77, se află o altă redactare a bătăliei lui Giafer paşa cu arhiduca Maximilian, pe care o reproducem:

„Maximilian, arhiduca care era numit generalisim al împ[ărăţiei] şi prinţul Transil[va- f.338
niei] ce se unise cu dînsul, sosiră prea tîrziu în ajutorul Erlaului.

Ambele armate protivnice se întîlniră atunci în preajma acestei cetăţi, în cîmpia numit Keresztes, unde rîul Cincia se varsă în bălţi, pîn-a nu se uni cu Tisa; după o luptă înverşunată de trei zile (23, 24 şi 25 oct. 1596), oastea creştină cîştigă bătălia, în ziua de 26 oct.; 109 tunuri căzură în mîinile lor; turcii erau scoşi din tabăra lor şi puşi în fugă. Izbînda era /
acum a creştinilor, dar, din nenorocire, nu ştiură a se cumpăta şi, călcînd porunca lui Ma- f.339
ximilian d-a nu jefui, se aruncară pe corturile sultanului în neorînduială, strigînd biruinţă. Atunci paşa Cicală, care era la ariergardă, văzînd netocmeala creştinilor, îi izbi cu călărimea sa, în minutul cînd nemţii şi ungurii înfigeau steagul crucei şi dănţuia în triumf împregiurul acelii bogate prade. În mai puţin de o giumătate de ceas el împinse în baltă călărimea creştină, care trecu peste pedestrime şi fu şi ea nimicnicită. O groază panică coprinse armata creştină: ea se împrăştie în toate părţile, fiecare ostaş fugind încotro vedea cu ochii, fără să ştie unde. Maximilian fugi spre Caşovia. S[igismund] Báthory spre hotarul ţării sale".

La f. 396, ms. 77 după „aceste versuri," N. Bălcescu menţionează doar în paranteze „Vezi în textul notelor".

Traducerea textului lui Walter, de la p. 170–171 reprodusă după A. Papiu-Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, I, 1862, p. 50–51:

„Elegia la aniversarea naşterei domnului D. Petru, fiiul (voevodului Ţării Româneşti şi al Moldovei), scrisă şi prezentată chiar în ziua dumnezeieştilor Petru şi Paul, în Tîrgovişte, anul 1597.

Cei vechi, cînd celebrau aniversarea naşterii, cu onoarea uzitată şi cu festivităţi religioase, ornau capul cu flori şi cu verdeaţă şi ardeau sacrificiile lor în profumul altarelor, făcînd să răsune eterul de cîntece suave, recitind urări şi rugînd zeii să le vină într-ajutor şi să conducă

toate cele începute la bun rezultat. Vane divinităţi adorau pietoşii gentili, mintea lor necunoscînd încă pre adevăratul Dumnezeu. Cu cît mai mult ai a te bucura Tu, reînnoind sărbătoarea zilei în care, născîndu-te, văzuşi lumina Cerului, şi afundat în mîntuitoarele ape priimişi numele de la servitorul lui Dumnezeu, care, ţinîndu-te pre braţe, între rugăciuni-şi făcu urările de bine. Te salut, prunc fraged, născut sub o stea favoritcare : creşti mare, că eşti dotat cu îndole rară. Numele-ţi e Petru, de la peatră auguriu de constanţă, de inimă tare şi de braţ robust. Vei şti însă că, precum asupra pietrei se răstoarnă furioasele unde ale mării turburate, aşa şi inima ta, deşi tare prin speranţa pusă în Dumnezeu, va fi zguduită de valurile acestei lumi. Dar, precum voind Domnul, se frînseră fearăle lui Petru, aşa vei învinge şi tu, cu ajutorul lui, şi cele mai mari fatalităţi. Deci, cînd luceafărul dimineţii, în razele-i purpurie, ţi-anunţă dorita aniversare, vi adora pe Crist cu pietate şi în credinţă curată, iară nu arzînd boi, profumuri şi vin. Boul înseamnă corpul muritor, profumul dorinţele inimei asuprite, vinul bucuria. Sub tînăru-ţi piept, vei prepara altariul pre care să ardă solemnele tale daruri, şi cînd vei oferi miresme ce îngraşă flacăra şi vinul turnat va scăpăra în sacrul foc, atunci cu genunchiul plecat, cu inima devotă şi cu mîinile tinse în sus, roagă-te lui Dumnezeu, cerînd apărămîntul său ţie şi părinţilor, de la carii ai primit atîtea binefaceri. Nu uita a adăpa pre cei setoşi, a nutri pre cei flămînzi. Crist zice că LUI însuşi se fac toate acestea. Roagă-te în toată modestia ca aniversarea naşterei să-ţi revină de nenumărate ori tot mai fericită. Odată pre tronul părintesc, să porţi cu onoare semnele lui Marte, adăugîndu-ţi patria şi făcînd-o tare şi ferice prin virtuţi. Acestea, generoase Petre, urează Musa lui Walther, să-şi dea autotputinţele ce dirige toate"

NOTE LA CARTEA A PATRA

La f. 103ᵛ, ms. 78, N. Bălcescu face următoarea notă :

„A urma citind capitolul XVI din Bisselius sau parte din el".

Reproducem acest capitol din cronica lui Bisselius tradusă de A. Papiu-Ilarianu în *Tesaur de monumente istorice pentru România*, I, 1862, p. 136—137 :

„După care Mihai, învingînd şi supunînd tot Ardealul, pre cînd se părea că afară de *constanţă*, nimic altă nu mai lipsea gloriei sale, trimise împăratului şi *Cheile Dacielor*, în semn de deplină supunere. Iară împăratul, considerînd mulţimea şi mărimea evenimentelor petrecute cu succes, atît de ferice, într-un răstimp atît de scurt, a tresăltat de bucurie şi prin epistole şi cărţi împărăteşti a celebrat într-un mod magnific faptele ducelui român către septemvirii şi mai marii imperiului roman. Numele ducelui cîştigă prin aceasta o mărime şi o celebritate neînchipuită, care-l răspîndi preste toată faţa pămîntului, încît toată lumea era plină de acest nume, nemaiîndoindu-se de mărimea lui nici turcii, nici tătarii, care toţi tremurau de puterea armelor lui. Dar din cauze mai aproape, Mihai era în mare stimă la popoarele creştine, care cu plăcere şi aplauze comentau faptele şi virtuţile lui. Ce să mai zicem? După ce stinsese pe rebelii din Dacia şi împăcase turburările şi neliniştea popoarelor ei, prefăcuse în cenuşă coloniile turcilor şi devastase satele şi oraşele lor, după ce, în fine, culcă la pămînt şi zdrobi atîta mulţime de barbari, *românul* prin numele său, deşteptă în inimile muritorilor numele şi memoria *arhanghelului Mihail*, ducelui oştilor cereşti, care trîntise şi alungase cîndva din ceriuri pre *balaurul*, luceafărul diavolilor, împreună cu toţi demonii, soţii rebeliunei lui. Pentru aceea, în mintea popoarelor creştine se formă cu încetul părerea că, cu prea puţină schimbare de cuvinte, s-ar putea aplica foarte bine la Mihai vodă vechea cîntare de biruinţă a bisericii şi mai ales acea parte în care preoţii şi sacrul cor cîntau : „*Lăudaţi şi preamăriţi pre toţi ostaşii în genere, iară mai presus de toţi pre M i h a i , ducele oastei învingătoare, care sfărîmă Bosforul prin puterea şi virtuţile sale*".

EDIŢII

— Istoria românilor supt Mihai voievod Viteazul, „Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte", I, 1861, p. 89—96, 117—192, 273 — 288, 370 — 384, 403 — 480, 639 — 650, 755 — 768 ; II, 1862, aprilie, p. 83—106 ; iunie, p. 281 — 303 ; III, 1863, aprilie, p. 81 — 104 ; iunie — august, p. 365 — 374. Reproducere parţială.

— *Istoria românilor sub Michaiu vodă Viteazul*, urmată de scrieri diverse. Publicate de pre decisiunea Societăţii Academice Române şi însoţite cu o precuvîntare şi note de A. I. Odobescu, Bucureşti, Tipografia Societăţei Academice Române (Laboratorii români), 1878, XX + 678 p. + 1 pl. portr.
Cuprinde : Precuvîntare de Al. Odobescu ; Introducere, Cartea I — V.

— Ediţia a II-a. Bucureşti, Tipografia Academiei Române (Laborat. români), 1887. XX + 710 p. + 1 pl. portr.

— *Istoria românilor sub Mihaiu vodă Viteazul*. Însoţită de o precuvîntare şi note de Al. I. Odobescu. 3 vol. Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1894 (Autori români, vechi şi contemporani, ediţiune şcolară), 276 p. + 1 pl. portr. (I) ; 248 p. + 1 pl. (II) : 194 p. + 1 pl. (III).
Cuprinde : vol. I : Precuvîntare ; Introducere, Cartea I, Cartea II, Note : 1. Despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul (Despre evenimentele din vara anului 1595, Călugărenii, Tîrgoviştea, Bătălia de la Teleajen, 1600) ; 2. Despre poetul V. Cîrlova, Ruinele Tîrgoviştei, Marşul ; vol. II ; Cartea II, Cartea III, Cartea IV, cap. I — XXVI ; vol. III ; Cartea IV, cap. XXVII — XLV ; Cartea V.
Pe coperta vol. III este menţionat anul 1895, iar pe foaia de titlu anul 1894.

— Ediţia a II-a, 2 vol. Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1898, (Autorii români, vechi şi contemporani, Ediţiune şcolară). 276 p. (I) ; 248 p. + 1 pl. (II).
Cuprinde : vol. I, Precuvîntare de Al. I. Odobescu, Introducere, Cartea I, Cartea II, Note : 1. Despre planurile lui Mihai Viteazul, 2. Despre poetul V. Cârlova ; vol. II, Cartea III, Cartea IV (cap. I — XXVI).
Pe foaia de titlu verso a volumului II este menţionat : ediţia a II-a. Pe copertă anul 1900, la ambele volume.

— *Opere complete*. Vol. I, *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*. [Precuvîntare de A. I. Odobescu], Ediţiunea Minervei. Bucureşti, Institutul de arte grafice şi editură Minerva, 1902. XVI + 411 p. + 2 pl. (Biblioteca scriitorilor români).
Pe copertă anul 1901.

— Ediţiunea II-a. 1910. 447 p. (Biblioteca scriitorilor români).

— *Istoria românilor sub Mihaiu-vodă Viteazul*. [Precuvîntare de A. I. Odobescu]. Ediţia a III-a [Operă completă], Bucureşti, Cartea românească [1929], 384 p. (Clasicii români).

— Ediţia a IV-a. Operă completă, Bucureşti, Cartea românească, 1937, 387 [— 391] p.

— Ediţia a V-a. Bucureşti, Cartea românească, 1942, 387 [— 391] p.

— *Românii sub Mihai vodă Viteazul*. Ediţie nouă făcută pe seama tinerimii şcolare şi adausă cu XVI naraţiuni istorice. *Din zilele de cădere ale lui Mihai vodă Viteazul* (*18 sept. 1600 — 19 aug. 1601 — 17 iul. 1603*) de Alex. Lăpedatu, Bucureşti, Inst. de arte grafice Carol Göbl, 1908. XV + 380 p. + 84 p. + 8 pl.
Cuprinde : Precuvîntare de Alex. Lăpedatu ; Lista scrierilor ce au servit la alcătuirea *Istoriei românilor sub Mihai voevod Viteazul* ; Introducere, Cartea I — V ; Naraţiuni istorice.

— *Descrierea Ardealului*. „Universul literar", XXVII, 1910, nr. 40, oct. 4, p. 7.

— *Cucerirea Ardealului — de către Mihai Viteazul* (Cu o prefaţă a d-lui P. Locusteanu şi o poezie de d-l Mircea Rădulescu), Bucureşti, Editura X, 1914, 127 p.
Cuprinde : Cartea IV — Unitatea naţională (cap. I — XLIII).

— *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*. Însoţită de o precuvîntare şi note de Al. I. Odobescu, Bucureşti, Editura „Librăria nouă" Carol P. Segal, [1914], 240 p. + 1 pl.
Cuprinde : Precuvîntare de Al. I. Odobescu (1877) ; Introducere (cap. I — IX), Cartea I, Libertatea naţională (cap. I — XXVI), Cartea II, Călugărenii (cap. I — XL) ; Note, Despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul ; Glosar.

— *Din istoria lui Mihai Viteazul. Libertatea şi unitatea naţională. Călugărenii. Ţara Ardealului.* Cu o prefaţă de Ion Ghica, [Bucureşti], Cartea românească, [1921], 32 p. (Pagini alese din scriitorii români, nr. 39).
Cuprinde : Ion Ghica despre N. Bălcescu : Libertatea naţională (cap. I — V), Călugărenii (cap. I — VII), Ţara Ardealului (cap. I, XII-parţial, numai despre doamna Stanca).

— *Din scrierile lui Bălcescu. Scăparea de la moarte a lui Mihai vodă Viteazul. Ardealul.* „Adevărul literar şi artistic", VI, 1925, nr. 221, mart. 1, p. 2.

— *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul.* Ediţie completă publicată de Al. Odobescu. Bucureşti, „Universala" Alcalay & Co, [1930], XVIII + 723 p. + 1 pl. (Biblioteca pentru toţi, nr. 1206—1213).

Cuprinde : Precuvîntare de Al. Odobescu (1877); Introducere, Cartea I — V.
La sfîrşitul ediţiei : „Cartea aceasta s-a tipărit sub priveghierea de aproape a d-lui V. Demetrius".

— *Opere complete,* vol. I, *Românii sub Mihai voievod Viteazul.* Cu un studiu biobibliografic, prefaţă şi glosar de Stelian Semedrescu, Bucureşti, Cugetarea — Georgescu Delafras [1940], 455 [—456] p. (Clasicii românii comentaţi, Cugetarea).

Cuprinde : Prefaţă de Stelian Semedrescu ; Viaţa şi opera lui Nicolae Bălcescu ; Românii sub Mihai ; Bibliografia lucrărilor folosite de Nicolae Bălcescu (reprodusă din ediţia din 1902) ; glosar.

— *Istoria românilor sub Mihai Viteazul.* [Bucureşti], Editura „Muncă şi lumină" [Gorjan], 1943, 441 [—444] p.

Cuprinde : Prefaţă de „Muncă şi lumină" ; Cartea I — V.

— *Românii sub Mihai-vodă Viteazul,* lucrare publicată după moartea lui N. Bălcescu. În : *Opere.* [Bucureşti], E.S.P.L.A., 1952, p. 204—231. (Clasicii români).

Cuprinde : Introducere (cap. I — IX) ; Cartea II (cap. XIII), Cartea III (cap. XXI, XXXV, XLV), Cartea IV (cap. XXXII), Cartea V (cap. VII).

— *Istoria românilor subt Mihai vodă Viteazul.* Pagini alese. [Bucureşti], Editura tineretului a C.C. al U.T.M., 1953, 210 [— 215] p. (Biblioteca şcolarului).

Cuprinde : Cartea I, Libertatea naţională (cap. I — VI) ; Cartea II, Călugărenii (cap. I — XL) ; Cartea III, Robirea ţăranului (cap. XLIV), Cartea IV, Unitatea naţională (cap. I, XIII — XXXIII, XLII — XLV), Cartea V, Mirislău (cap. XXVI — XXVIII).

— *Die Rumänen unter dem Woiwoden Mihai dem Tapferen* Nach dem Tode des Verfassers erschienen). [Textauswahl]. În : N. Bălcescu. *Ausgewählte Schriften* [Bukarest], Staatsverlag für Kunst und Literatur [1953], p. 66 — 113.
Aus dem Rumänischen übersetzt von Rudolf Lichtendorf.

Cuprinde : Introducere (cap. I — IX) ; Cartea a II-a (cap. XIII), Cartea a III-a (cap. XXI, XXXV, XLV), Cartea a IV-a (cap. I, XXXII), Cartea a V-a (cap. VII).

— *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul.* În : *Opere,* vol. II [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., 1953, 377 [— 380] p. (Academia Republicii Populare Române).

Cuprinde : Introducere, Cartea I — V. Anexe, Tratatul încheiat între Sigismund Báthory şi Mihai Viteazul la 20 mai 1595 ; Lista operelor citate în lucrare.

— *Românii supt Mihai voevod Viteazul.* Cartea a II-a, *Călugăreni (aprilie 1595 — dechembrie 1595).* În : N. Bălcescu. *Scrieri alese.* Cu o prefaţă de V. Cheresteşiu [Bucureşti], E.S.P.L.A., [1955], p. 149—257 (Biblioteca pentru toţi, 18).

— *A románok története Vitez Mihály vajda uralkodása idején (Részletek).* [*Istoria românilor supt Mihai voevod Viteazul (Fragmente)*]. În : N. Bălcescu. *Válogatott munkái.* Összeállította elöszóval és jegyzetekkel ellátta Balogh Edgar [Introducere, note şi ediţie de Balogh Edgár], Allami irodalmi és müvészeti kiadó, [1956], p. 218 — 278 (Haladó hagyományaink, 19) [Tradiţii progresiste, 19].

Cuprinde : Cartea a II-a, Călugărenii (cap. I — IV, rezumat, VI — VIII, XII — XVIII, XXI — XXV, XXVII — XXIX, XXXI), Cartea a IV-a, Unitatea naţională (cap. I, XI, XXXII).

— *Românii sub Mihai vodă Viteazul.* În : N. Bălcescu. *Scrieri militare alese* [Studiu introductiv, culegerea textelor, redactarea lor şi glosarul de colonel Eugen Bantea şi maior Mircea Ioanid], Bucureşti, Editura militară, 1957, p. 212— 534 (Biblioteca ofiţerului).

Cuprinde : Cartea I (cap. I, VI — VII, XI — XXVI), Cartea a II-a (cap. I — XL), Cartea a III-a (cap. II — IX, XII, XIV — XVI, XXI, XXIV — XXVI, XXXI — XXXVI, XL — XLIII, Cartea a IV-a (cap. IV — IX, XII — XXVI, XXXVI — XLV), Cartea a V-a (cap. I — XXXII).

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* În: Bălcescu. *Opere alese.* Ediţie îngrijită de Andrei Rusu. Cu o prefaţă de Gh. Georgescu-Buzău, vol. II, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, 459 [— 464] p. (Scriitori români).
Cuprinde: Prefaţă de Gh. Georgescu-Buzău, Introducere, Cartea I — V; Glosar; Bibliografie; Tabla ilustraţiilor.

— *Românii sub Mihai voevod Viteazul.* Pagini alese. Ediţie îngrijită de Andrei Rusu. Prefaţă de Gh. Georgescu-Buzău, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960. XXXVI [— XXIX] + 405 [— 407] p. + 1 pl. (Biblioteca pentru toţi, 18).
Cuprinde: Prefaţă de Gh. Georgescu-Buzău; Notă asupra ediţiei; Cartea I—V.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Prefaţă şi note finale de Paul Cornea. Ediţie îngrijită şi note lexicale de Andrei Rusu. 2 vol. [Bucureşti], Editura tineretului [1963] (Biblioteca şcolarului, 57).
172 [— 176] p. + 1 pl. (I); 227 [— 231] p. (II).
Cuprinde: vol. I: Prefaţă de Paul Cornea; Cartea I — II; vol. II: Cartea III — V; Aprecieri critice; Tablou biobibliografic; Teme.
Reproduce textul apărut în ediţia Bălcescu. Opere alese, vol. II, 1960.

— *A románok Vitéz Mihály vajda idejeben* [*Românii supt Mihai voievod Viteazul*]. [Forditotta V. András, János Al. Piru elöszavál. Traducere de V. András, János, NOTE de Al. Piru]. Bukarest, Irodalmi könyvkiadó, 1963, 427 [— 432] p.
Cuprinde: Prefaţă de Al. Piru; Cartea I — V; Listă de nume şi glosar.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Prefaţă de Paul Cornea. Ediţie îngrijită şi note lexicale de Andrei Rusu. 2 vol. [Bucureşti], Editura tineretului [1965] (Biblioteca şcolarului, 57). 172 [— 176] p. + 1 pl. (I); 227 [— 231] p. (II).
Cuprinde: vol. I: Prefaţă de Paul Cornea; Cartea I Libertatea naţională; Cartea II, Călugăerni; vol. II: Cartea III, Servagiu; Cartea IV, Unitatea naţională; Cartea V, Mirislău; Aprecieri critice; Tablou biobibliografic; Teme.
Reproduce textul apărut în ediţia Bălcescu, *Opere alese*, vol. II, 1960.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Prefaţă şi note finale de Paul Cornea, 2 vol [Bucureşti], Editura tineretului [1967], (Lyceum 1 — 2).
[155] — 159 p. (I); 242 ([— 247) p. (II).
Cuprinde: vol. I: Studiu introductiv de Paul Cornea; Introducere; Cartea I — II; vol. II: Cartea III — V; Aprecieri critice; Tablou biobiografic.
Reproduce textul apărut în ediţia Bălcescu, *Opere alese*, vol. II, 1960.

— Studiu introductiv de Paul Cornea. Ediţie îngrijită, glosar şi bibliografie de Andrei Rusu. Ediţia a II-a, Bucureşti, Albatros [1973], XXXI + 478 [— 480] p. (Lyceum 1 — 2).

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Ediţie îngrijită de Andrei Rusu. Prefaţă de G. C. Nicolescu, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, 451 [— 455]p. + 1 pl. portr. (Colecţia Minerva).

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Ediţie îngrijită de Andrei Rusu. Prefaţă de G. C. Nicolescu, Bucureşti, Minerva, 1970, 449 [— 455] p.
Reproduce textul apărut în 1967 în Editura pentru literatură colecţia Minerva.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* În: N. Bălcescu. *Scrieri alese.* Ediţie de Andrei Rusu. Prefaţă de Paul Cornea. Cronologie de Horia Nestorescu-Bălceşti, Bucureşti, Minerva, 1973, p. 131—286.
Cuprinde: Introducere (cap. I — IX); Cartea I, Libertatea naţională (cap. I — IV, XI — XV, XVIII — XX, XXVI); Cartea II, Călugăreni (cap. I — III, VI, X, XIII — XVII, XXI, XXIII, XXXI, XL); Cartea a III-a Servagiu (cap. VIII — XII, XIX — XXI, XXXV, XLI — XLIII); Cartea a patra, Unitatea naţională (cap. I — III, VI — VII, IX, XI — XII, XX — XXIV, XXVI, XXXII — XXXIII); Cartea a V-a Mirislău (cap. X — XI, XIV— XV, XXI, XXVII — XXVIII).

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* În: *Scrieri.* Antologie şi prefaţă de D. Păcurariu, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1974 (Biblioteca şcolarului 80), p. 85 — 204.
Cuprinde: Cartea I, Libertatea naţională; Cartea II, Călugăreni; Cartea a IV-a, Unitatea naţională (cap. I — XXXI).

— *A Románok Vitéz Mihály Vajda idejében.* [Forditatta V. András János, Al. Piru elszavával], Második Kiadas, Bucureşti, Kriterion, 1974, 440[–444] p.

Cuprinde : Prefaţă de Al. Piru ; Cartea I — V, Listă de nume şi glosar.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* [Ediţie îngrijită şi repere istorico-literare de Andrei Rusu], Bucureşti, Minerva, 1975, 485[—488] p. (Patrimoniu).

— Ediţia a II-a, Bucureşti, Minerva, 1982 (Patrimoniu), 510[—512] p.

— *Românii sub Mihai voievod Viteazul.* Ediţie îngrijită de Andrei Rusu, Bucureşti, Minerva, 1977, 546 [—551] p. + 1 pl. portr.

— *Românii supt Mihai voievod Viteazul.* Pagini alese. Bucureşti, Editura militară 1981, 236 [—239] p. (Columna).

Cuprinde : Prefaţă de Teodor Vârgolici ; Cartea I (Cap. I — VI) ; Cartea III (cap. II — III, XXI, XXXIII — XXXV) ; Cartea IV (I — XXXIII, XXXVI, XL — XLV) ; Cartea V (cap. I — IV, X, XIII — XV, XVIII — XXI, XXVI — XXVIII).

LISTA SCRIERILOR FOLOSITE ÎN LUCRARE

MANUSCRISE

Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei de cînd s-au descălecat țara și de cursul anilor și de domniilor carea scrie de la Dragoș vodă pînă la Aron vodă.*

Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace, de unde este părăsită de Ureche vornicul de Țara de Gios, scoasă de Miron Costin vornicul de Țara de Gios, în orașu în Iași în anul de la zidirea lumei 7183, iară de la nașterea Mîntuitorului lumii lui Isus Hristos.* 1675. Meseța . . . dni . . .

Neculce Ion, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija voevod pînă la domnia lui Ioan Mavrocordat, cu o samă de cuvinte ce sînt auzite din om în om de oameni vechi și bătrîni și în letopisețe nu sînt scrise, ce s-au scris aice după domnia lui Ștefăniță vodă, înaintea domniei Dabijei vodă* (1661 — 1743).

CĂRȚI

Ambry, Embry D', vezi : Chalcocondylas Laonicos.

Bălcescu, Nicolae, *Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpurile mărirei lor.* în : „Magazin istoric pentru Dacia", II, 1846, p. 36—64.

Basta, Giorgio, *Il governo della cavalleria leggiera, tractato che concerne anche quanto basta alla grave per intelligenza de capitani*, Francoforti, 1612, in-4°.

Basta, Giorgio, *Il mastro di campo generale di Giorgio Basta, conte d'Hust, Generale per l'Imperatore nella Transilvania : et hora Luogotenente Generale per la Maestà Sua, Et per lo Serenissimo Arciduca Matthias degli Eserciti nell' Ungaria*, In Veneția, 1606, 18 f. + 146 [—168] p.

Baudier du Languedoc, Michel, *Inventaire de l'Histoire générale des Turcz. Où sont descriptes Les Guerres des Turcz, Leurs conquestes, séditions et choses remarquables . . . Avec la Mort et Belles actions de plusieurs Chevaliers de Malte, et autres Gentilshommes et Seigneurs François*, par Le Sr Michel Baudier du Languedoc. Seconde Edition revue et augmentée par le mesme . . ., Paris, 1620.

Bayle, Pierre, *Dictionnaire historique et critique*, Roterdam, 1697, 2 vol. in-fol.

Bethlen, Wolffgangus, Wolffgangi de Bethlen Celsissimi Principis Transsylvaniae consiliarii intimi, Supremi comitis comitatus Albensis, nec non regni cancellarii, *Historia de rebus Transsylvanicis.* Editio Secunda, I — IV, Cibinii, 1782—1793, 6 vol.

Beyerlinck, Laurentius, *Opus chronographicum orbis universi a mundi exordio usque ad annum 1611. Continens historiam, icones, et elogia, summorum pontificum, imperatorum, regum, ac virorum illustrium ; in duos Tomos divisum. Prior Auctore Petro Opmeero Amstelrodamo Batavo à condito Orbe ad suam usque aetatem bono publico à Petro Fil evulga-*

tus. Posterior Auctore Laurentio Beyerlinck cive et canonico Antverpiano, Antverpiae, 1611, 12 f. + 516 [— 548], p. (I), 339 p. (II).

Bisselius, Ioannes, *Ioannis Bisselii è Societate Jesu, Aetatis nostrae gestorum eminentium Medulla Historica. Per aliquot Septennia digesta,* Septennium-I. Ab amno MCDI usque ad Annum MDCVII inclusive, I — III, Ambergae, 1729, 3 vol.

Bohomolec, *Zýcie Iana Zamoyskiego Kanclerza y Hetmana Wilkiego Koronnego* ... In : *Zýcia sławnych Polakow,* tom II, Edycya Tadeusza Mostowskiego, Varşovia, 1805, in — 8°.

Botero, Giovani, *Relationi universali di Giovani Botero bene se Divise in quattro Parti. Novamente reviste, Corrette et ampliate dall'Istesso Auttore. Et aggiontovi in questa ultima Impressione la figurata Descrittione intagliata in Rame, di tutti i Paesi del Mondo,* [Vol. I — IV], Brescia, [1598 — 1599], 4 vol.

Campana, Cesare, *Compendio historico, delle guerre ultimamente successe tra Christiani, & Turchi, & tra Turchi, & Persiani : Ne quale particolarmente si descrivorno quelle fatte in Ungheria, et Transilvania, fino al presente Anno MDXCVII. Doue per piu facilità de' Lettori si è posta in disegno essa Ungheria, & Transilvania : con tutte le sue Provincie, città, fortezze, monti, laghi, & fiumi ; il tutto situato a suo luogo, come si può vedere per la Scala delle miglia Italiane, che in essa figura si contiene. Con un Sommario dell'origine de Turchi. e Vite di tutti i Prencipi di Casa Ottomana ; et un'arbore, nel quale si contengono tutti gli Imperatori di detta* Casa. Di Cesare Campana. Con privilegio. In Vinegia, 1597, 4 + 65 f + 1 h + 1 pl.

Cantemir, Dimitrie, *Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence. Avec des Notes très instructives.* Par S.A.S. Demetrius Cantimir, Prince de Moldavie. Traduite en Français par M. de Joncquères, T I — IV, A Paris, 1743.

Căpitanul, Constantin, *Istoriile domnilor Ţării Rumăneşti* scrise de Constantin Căpitanul, în „Magazin istoric pentru Dacia", I, 1845, p. 83—114, 147—186, 211—250, 279—326, 343—379.

Centorio, Ascanio. *Commentarii della guerra di Transilvania, del Signor Ascanio Centorio de gli Hortensii. Ne quali si contengono tutte le cose, che successero nell'Ungheria dalla rotta del Re Lodovico XII sino all' anno 1553.* Con la tavola delle cose degne di memoria [Vol. I — II]. In Vinegia, 1566, 20 f. + 266 p. (I) ; 16 f. + 298 p. (II).

Chalcocondylas, Laonicos. *L'Histoire de la Décadence de l'Empire Grec et establissement de celuy des Turcs par Chalcondile Athenien, De la traduction de B. de Vigenere. Bourbonois et illustrée par luy de curieuse recherche trouvèes de puis son décés. Avec la Continuation de la mesme Histoire depuis la ruine du Peleponese iusques à l'an 1612,* Par Thomas Artus Sr. d'Embry, I — II, A Paris, 1650, 2 vol.

Conspectus historiae Valachicae auxilio cum divino ab anno reparatae Salutis 1595, În : *Geschichte der Moldau und Walachey.* Nebst der historischen und statistischen Literatur Leyder Länder, Von Johaan Christian von Engel. Erster Theil, Halle, 1804, p. 106—121.

Costin, Neculai, *Leatopisiţul Ţării Moldovii de la Ştefan sin Vasilie vodă de unde este părăsit de Miron Costin logofătul, de pe izvoadele lui Vasilie Dămian ce au fost al III-lea logofăt, a lui Tudosie Dubău logofătul, şi altora,* de Neculai Costin, carele au fost logofăt mare în Moldova (1662—1711). În : M. Kogălniceanu. *Letopisiţile Ţării Moldovii,* tom. II, Iaşi, 1846, p. I — 130.

Cronicele române, în „Magazin istoric pentru Dacia", tom. I (1845) : *Istoriile Ţării Rumâneşti* scrise de Constantin Căpitanul, tom. IV (1847) : *Cronica Ţării Rumâneşti dela anul 1689 incoace, continuată de un anonim.*

Cuspinianus, Joannes, *De Turcarum origine, Religione, ac immanissima eorum in Christianos tyrannide : Deque viis, per quas Christiani Principes Turcas Profligare et invadere facile possent : Liber olim ad utilitatem Reipublicae Christianae* editus, Joanne Cuspiniano autore, Lugduni Batavorum, 1654. 2 f. + 298 [— 302] p.

Dantiscani, Gotardi Artus. *Historia Chronologica Pannoniae. Res per Hungariam et Transilvaniam, iam inde à constitutione Regnorum illorum usque ad invictiss. Rom. Imp. Rodolphum II ... Ad Annum usque MDCVII continuata & deducta, Studio & opera* M. Gotardi Artus Dantiscani ..., Francofurti, 1608.

Die Neuer öffnete Ottomanische Pforte ..., vezi Ricaut, Sir Paul.

Doglioni, Gio. Nicolo, *L'Ungheria spiegata da Gio. Nicolo Doglioni. Ove chiaramente si leggono tutte le cose succese in quel Regno, da che prima fù cosi nominato, sino all' anno corrente 1595. Con la Tavola capiosissima di tutto quello, che di degno, et di memorabil vi si legge. E nel fine un catalogo di tutti i Re, che v'hanno regnato, con i suoi tempi et millesimi. Et insieme la figura in disegno distinta, et particolare di tutte le Città, Castella, et luoghi di quelle Regioni*, In Venetia, 1595, 16 f. + 209 [—211] p. + 1 h.

Doglioni, Gio. Nicolo, *Del Theatro universale de' Prencipi, et di tutte l'Histoire del Mondo*, di Gio. Nicolo Doglioni, Vol. I — II, In Venetia, 1606, 58 f. + 695 p.(I); 43 f. + 814 p. (II).

Du Mont, J. *Corps Universel Diplomatique du Droit des Gens; contenant un Recueil des Traitez d'Alliance, de Paix, de Trêve, de Neutralité, de Commerce, d'Echange, de Protection et de Garantie, de toutes les Conventions, Transactions, Pactes, Concordats, et autres Contracts, qui ont été faits en Europe, depuis le Règne de l'Empereur Charlemagne jusques à présent; avec les Capitulations Imperiales et Royales; les Sentences Arbitrales et Souveraines dans les Causes importantes; les Déclarations de Guerre, les Contrats de Mariage des Grands Princes, leurs Testamens, Donations, Renociations, et Protestations; les Investitures des grands Fiefs; les Erections des grandes Dignités, celles des grandes Compagnies de Commerce, et en général de tous les Titres, sous quelque nom qu'on les désigne, qui peuvent servir à fonder, établir ou justifier les Droits et les Intérêts des Princes et Etats de l'Europe; Le tout tiré en partie des Archives de la Très-Auguste Maison d'Autriche, et en partie de celles de quelques autres Princes et Etats; comme aussi des Protocolles de quelques Grands Ministres; des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Berlin; des meilleurs Collections, qui ont déjà paru tant en Allemagne, qu'en France, en Angleterre, en Hollande, et ailleurs; sur tout des Actes de Rymer; et enfin les plus estimés, soit en Histoire, en Politique, ou en Droit; par Mr. J. Du Mont, Ecuier, Conseiller, et Historiographe de Sa Majesté Impériale et Catholique*, tom. I — VIII, Amsterdam, La Hye, 1726, 13 vol.

Du Mont, J., *Cours complet d'histoire universelle, de géographie historique et d'histoire littéraire*, par MM. Du Mont, Burette, Gaillardin, Charpentier ...

Engel, Johann Christian von, *Geschichte der Moldau und Walachey. Nebst der historischen und statistischen Literatur beyder Länder*, erster und zweyter Theil, În: Halle, 1804, 3 f. + +VIII +382 p.(I): 2 f. + 362 p. (II). În: Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer, Vierten Theils, I. und II. Abth.)

Esprinchard, Jacques, *Histoire des Ottomans ou Empereurs des Turcs jusqu'à Mohamet III, revue et augmentée depuis la prèmière impression. À la fin est adiousté un traicté des forces de l'Empire Ottoman, des desseins des empereurs et des moyens d'y obvier. Item un bref discours de la dernière guerre de Perse*, Le tout par Jacques Esprinchard, Paris, 1609, in—8°.

Fessler, Ignácz Aurél, *Die Geschichte der Ungaern und ihrer Landsassen*, Erzählet von Dr. J. A. Fessler, I — X, Leipzig, 1815—1825, 10 vol.

Filstich, Johannes, *Schediasma Historicum de Valachorum Historia Annalium Transilvanensium multis in Punctis Magistra et Ministra Disserit Iohannes Filstich. Gymnasii Coronens. Transilva.* Rector, Ienae, 1743.

Fotino, Dionisie, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΑΚΙΑΣ ΤΑ, ΝΥΝ ΤΡΑΗΣΙΛΒΑΝΙΑΣ, ΒΛΑΧΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΛΔΑΥΙΑΣ.

Frachetta, Girolamo, *Delle Orationi scritte a diversi Prencipi per la guerra contra il Turco ...* Roma, 1598, in — 8°.

Frachetta, Girolamo, *Il seminario di governi, di stato et di guerra*, Venetia, 1603, in-fol.

Frachetta, Girolamo, *Tre oratoini al sereniss. et pietosiss. Sigismondo Battori, Prencipe di Transilvania, Vallachia et Moldavia, conte de' Siculi etc.* Del Signor Girolamo Frachetta, Verona, 1596, in —4°.

Francus, Iacobus, *Historicae Relationis Continuatio. Wahrhaftige Beschreibung alter gedenckwürdigen Hystorien so sich hin und wider durch Europa als hoch und nider Teutschlanden, Auch Franckreich, Enggellandt, Irland, Italien, Sicilien, Hispanien, Indien, Hungern, Crabaten, Pölen, Schweden, Dennemarck, Siebenbürgen, Wallachey, Moldaw, Türckey, etc. Hiezwischen nechst verschiener*, Wallstatt, 1597, 4 f. + 152 p.

Fuchs, [Simon], *Cronica*, vezi Trausch Josephus, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum ...*

[Fumée, Martin], *Historia von den Empörungen, so sich im Königreich Ungarn, auch in Siebenbürgen, Moldaw, in der Bergische Walachey und andern örthern zugetragen haben. In welcher Historia Warhafftig und sein ordentlich, von jahr zu jahr, ja tage zu tage erzehlt werden, die Wunderbarliche und Gedenckwürdige Sachen und Geschihten, so in obermelten Königreich Ungarn und Landschafften sich zugetragen haben und gescheben seind, seidhero des jahrs der minderen zahl 16 bis auff diese jeztlauffende Zeit.* Cölln, 1596, 2 f. + 87 p. + 10 h. + 4 f. + 69 p.

Gerando, A. De, *La Transylvanie et ses habitans*, I — II, Paris, 1845, 2 vol.

Gibbon, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, With notes by the rev. H. H. Milman, I — VIII, Paris, 1840, 8 vol.

Guerrin, Balthasar Sieur du Montel, *Histoire du Royaume de Hongrie, contenant sa description, les villes, les roys qui ont régné et les troubles, contenant sa description, les villes, les roys qui ont régné, et les troubles advenus suscités par diverses nations, principalement par les Turcs, avec les succès de la dernière guerre contre Amurath, Mohamet et Ahmet, grands seigneurs, par l'empereur Raoul* II, *orné d'une carte de Hongrie et autres figures des sièges et recontres plus mémorables* par Balthasar Guerrin, Sieur du Montel, Nancy, 1604.

Hammer, Joseph De, *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos jours*, par J. de Hammer. Traduit de l'allemand sur la deuxième édition, par M. Dochez, I — XVIII, Paris, 1835 — 1843, 18 vol. + Atlas.

Heidenstein, Reinhold, *Reinholdi, Heidensteinii. Secretarii Reggi. Rerum Polonicarum ab excessu Sigismund Augusti*, Libri XII, Francofurti ad Moenum, 1672.

Herrera y Tordesillas, Antonio de, *Historia general del mundo de XLVI anos de tiempo de Felipe II desde el ano hasta el de 1598*, tom. I — III, Madrid, 1601—1612, 3 vol.

Historia von den Empörungen ..., vezi Fumée, Martin.

Iacobinus Claudiopolitanus, Ioannes, *Rerum in Transsylvania à Sigismundo Battorio Princige Anno 1595 gestarum narratio*, auctore Ioanne Iacobino Claudio Politano. In: *Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus, a capta Constantinopoli usque ad hanc aetatem nostram, bello, militique gestarum. Exegeses sive narrationes illustres variorum et diversorum auctorum.* Recensente Nicolao Reusnero Jurisconsulto et Comite Palatino Caesareo, Consil. Sax., Francofurti, 1603, p. 211— 227.

Iansonius, P. A., *Mundus furiosus sive narrationes rerum a mense Aprilis anno 1596 usque ad autumnum anno 1597 tota Europa gestarum libris tribus comprehensa*, Coloniae, 1598, in — 8°.

Ioachim, Iohann Friedrich, *Das neu oröfnete Münzcabinet, darinnen merkwürdige und viele bishero noch nirgends mitgetheilte Gold - und Silbermünzen zu finden, die richtig in Kupfer abgebildet, beschrieben und erläutert werden*, von D. Iohann Friedrich Ioachim, Theil I — IV, Nürnberg, 1761, 4 vol.

Jouannin. *Turquie*, in *L'Univers, histoire et description de tous les peuples*, Paris, 1840, in — 8°.

Istvánfy, Nicolaus, *Regni Hungarici, Historia ... Libris XXXIV ... descripta a Nicolao Isthuanffio Pannonio ... Accedit hac postrema et novissima editione ... Usque ad Annum MDCCXVIII & ultimam pacis Passarovicensis conclusione, Quo totum hoc Hungariae Regnum victoricibus hujus Austriacae Triadis armis gloriose devictum, & Turcicis manibus potentissime ereptum, cum tota Transylvania, Dalmatia, Bosnia, Moldavia, Servia & pacificae nunc vivit libertati. Libris XV. Sincero, veraci ac nitidissimo stylo descriptum*, Per R. D. Joannem Jacobum Ketteler, Illustris Collegiatae S. Gereonis Coloniae, Vicarium, Coloniae Agrippinae, 1724.

Katona, Stephanus, *Historia Critica Regum Hungariae. Stirpis Arpadinae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata, a Stephano Katona in Regia Universitate Budensi historiarum Doctore, Archidioecesis Strigoniensis Presbytero.* I — XLII, Pestini Budae, 1779 — 1817, 42 vol.

Kogălniceanu, Mihai, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, par Michel de Kogalnitchan, tome premier, *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241—1792)*, Berlin, 1837.

Kogălniceanu, M., *Letopisițile Țării Moldovii publicate pentru întâiași dată*, I — III, Iassi, 1845—1852, 3 vol.

Kovachich, Martinus Georgius, *Scriptores rerum hungaricarum minores hactenus inediti synchroni, aut proxime coaevi quos e codicibus autographis, partim etiam apographis inter se rite collatis, desumtos et collectos. Auspiciis Eminentissimi S.R.E. Presbyteri Cardinalis, et S.R.I. Principis Josephi de Bathyan Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis. Ex Grammatophylacio Széchényiano Instituti Diplomatico-Historici*, edidit Martinus Kovachich Senequiciensis, tom. I — II, Budae, 1798. 8 f. + XXXII + 350 p. + I pl. (I); XXXII + 444 p. (II).

Lorichianus, Gaspar, *Ungarische Chronologie*, Coloniae, 1605, in — 4°.

„Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I (1845), *Istoriile Țării Româneşti*, scrise de Constantin Căpitanul, tom. IV (1847), *Cronica Țării Rumâneşti* de Radu Popescu, tom. V (1847), *Istoria Țării Româneşti dela anul 1689 încoace*, continuată de un anonim.

Merlin, *Histoire de la vie, miracles, enchentemens et prophéties*, de Merlin, Paris, 1494, 3 vol., in -fol.

Mignot, *Histoire de l'Empire Ottoman, Depuis son origine jusqu'a la paix de Belgrade en 1740*, par M. Mignot, Abbé de Scelièrs ... I — IV, A Paris, 1771, 4 vol.

Montreulx, N. de, *Histoire universelle des Guerres du Turc, depuis l'an 1565. Jusques à la Trefve: faicte en l'année 1606. Où sont compris le Siège de Malte, Bataille de Lepante, Prise de Cypre, Divers combats et prises de villes tant en Hongrie, Dalmatie et Transilvanie qu'autres provinces de l'Europe, soubs divers Empereurs & Chefs de guerre. Chrestiens & Turcs contre les Perses, Ethiopiens & Géorgiens. Avec les Exploicts et Hauts Faits d'Armes de Philippe Emanuel de Lorraine Duc de Mercoeur, Lieutenant Général de l'Empereur, contre les mesmes Turcs, Enrichis de leurs portraits et figures Tome Second*, par N. de Montreulx, sieur du Mont Sacré, gentilhomme du Maine, A Paris, 1608.

Naima, *Annals of the Turkish Empire from 1591 to 1659 of the Christian Era*. Translated from the Turkish by Charles Fraser, vol. I, London, 1832, XVII + 467 p. [Vezi şi Senkowscki, S.].

Neue Ungarische und Siebenbürgische Chronick, Oder Kurtz verfasste Historische Beschreibung dess Königreichs Ungarn, zugehörigen Ländern, und Provintzen, dessen Ursprung Namens, Fruchtbarkeit, der Inwohner Sitten Gebrauch, ordentlicher Succession und Folge, aller, insonderheit aber der Christlichen Könige, und was sich unter derselben Regierung, zu Kriegs- und Friedens — Zeiten Denck — und Merckwürdiges zugetragen. Wie auch der vornehmten Städte, Vestungen und Schlösser Vestürm — und Eroberung. Darinn zugleich eine weitere Aussführung und Continuation dess nechst herauss gegangenen Türcken-Greuels, dessen allen, was sich biss auff gegenwertige Zeit Begeben, begriffen. In eine richtige Ordnung, verständliche Erzehlung dem Teutschen Leser auss den bewehrtesten Scribenten zusammen getragen, mit annehmlichen Kupfer-Stücken unterschiedlicher Städt und Vestungen aussgeziert Franckfurt am Mayn, 1664, 2 f. + 296 p. + 7 pl.

Niemcewicz, J. U., *Dzieje Panowania Zygmunta III, Króla Polskiego*, I — III, Warszawia, 1819, in 8°.

Niemcewicz, J. U., *Spiewy historyczne z muzyka, rycinami i Krotkim dodatkiem zbione historyi polskié, wedlag uwag Lelewela poprowionym*, Krakow, 1835, in — 8°.

Ortelius, Hieronymus Augustanus. *Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belägerungen der Stätt und Vestungen, auch Scharmützeln und Schlachten so in Ober und Under Ungern auch Siebenbürgen, mit dem Türken von A 1395, biss auff gegenwärtige Zeitt Gedenckwürdig geschehen. Alles gründtlich und ordenlich (Vergleichen vor niemals in Druck ausgangen) zusammen verfasst, und mit Fleiss beschriben*, durch Hieronymum Ortelium Augustanum, *Auch mit schönen Kupferstücken sampt einer Mappen oder Landtaffel so darzu gehörig gezieret*, I — III, Nürnberg, 1602, 3 vol.

Ossat, Cardinal d', *Lettres à Henri le Grand et à M. de Wielleroy, depuis 1594 jusqu'en 1604*, Paris, 1627, in — 4°.

Palla, E., *Histoire abrégee de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos jours*, Paris, 1825, in — 8°.

Piasecki, Paul, *Chronica Gestorum in Europa singularium à Paulo Piascecio Episcopo Praemisliensi, Accurate ac fideliter conscripta. Ad utilitatem publicam divulgata, & Typis expressa*, Cracovia, 1645.

Pray, Georgius, *Annales Regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV. deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis, et id genus litterariis instrumentis congesti opera et studio Georgii Pray*, S. J. Sacerdotis, Pars I — V, Vindobonae, 1764 — 1770, 5 vol.

Pray, Georgius, *Dissertationes historico-cristicae*. In : *Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum*, Vindobonae, 1774, in-fol.

Predescu, Eugenie. *Memorialul vistierului Stavrinos*, în „Magazinu istoric pentru Dacia", T. I, 1845, p. 251—276.

Reusner, Nicolaus. *Selectissimarum Orationum et Consultationum de Bello Turcico variorum et diversorum auctorum Volumina Quatuor. I Ad Caesares et Principes Ordinesque Imperij in Comitijs Augustalibus inde à Frederico III. Imperatore, usque ad Rudolphum II. Augustum. II. Ad. Pontifices Romanos et Sacrum collegium Cardinalium. aliasque proceres Italiae. III. Ad Reges et Principes Totius orbis Christiani. III. Ad eosdem Principes Christianos una cum consilijs quibusdam et disputationibus sive discursibus de ratione belli Turcici administrandi*, Recensente Nicolao Reusnero Leotino, Jurisconsulto et Consiliario Saxonico, Lipsiae, 1595—1596, 4 vol.

Reusneur, Nicolaus, *Epistolarum Turcicarum variorum et diversorum Authorum*, Libri XIV. *In quibus Epistolae de Rebus Turcicis, Summorum Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum, aliorumque mundi Procerum, iam inde à primordio regni Saracenici et Turcici usque ad hac nostra tempora ultro citroque scriptae leguntur. Opus non tam ad historiarum de rebus Turcicis cognitionem quam a consultationes nostrarum temporum maxime utile ac necessarium*. Ex. recensione Nicolai Reusneri Leorini Ic Comitis Palatini Caesaret, el Conciliarij Saxonici, I — IV, Francofurti ad Moenum, 1598 — 1600, 4 vol.

Reusner Nicolaus, *Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus, a capta Constantinopoli usque ad hancaetatem nostram Bello Militiaq; gestarum exegeses sive Narrationes illustres variorum et diversorum auctorum*. Recensente Nicolao Reusnero. Iurisconsulto et Comite Palatino Caesareo Consil. Sax., Francofurti, 1603, in 4°.

Ricaut, Sir Paul, *Die Neueröffnete Ottomanische Pforte, Bestehend : Erstlichen, In einer Grund — richtigen, und aus eigener Erfahrung gezogenen Beschreibung Dess gantzen Türckischen Staats und Gottesdienst ;* Daraus zu ersehen : *Dieses grosses Reichs Macht und Gewalt, besondere Regiments-Form, Politische Maximem und Reglen, deren Convenientz mit der Mahumetischen Religion, alle Staats — Hof — Kriegs — und Justiz-Bediente, dero Aemter und Verrichtungen, alle Gubernamenten und Provintzen samt deren jährlichen Intraden, sonderheitlich die Erzieh- und Unterweisung, der in die Sclaverey gebrachten Iugend, dess gantzen Serrails Beschaffenheit, und dess Frauenzimmers Art zu Leben, auch von ihrem Unterricht und Bedienung*, etc. etc. *Die vornehmste Stück und Artickul der Mahmuetischen Lehre, darunter verbogene Politische Griffe, Art der Mosqueen, Gottes-Häuser, und deren Einkünsste, die vornehmsten Ceremonien dess Gebetts, der Beschneidung, Feste, Allmosen, Wallfahrten*, etc. *nicht minder alle unter den Türcken befindliche Secten und Orden. Bevorab die gantze Türckische Kriegs-Verfassung, der Militz Vorzug und Mängel, zusamat einer sehr vernünfftigen durchgehenden Beurteilung, worinn die Stärcke und Schwäche dess gantzen Staats bestehe. Übersetzt, Aus dess hochberühmten Herrn Ricaut, in Englischer Sprach verfassten, und zu unterschiedlichen mahlen ins Frantzösische gebrachten* Buch. Zweytens, Einer *wolgefassten Aussführtlichen Histori*, Der vornehmsten *Geschichten aller Ottomanischen Monarchen, von ihrem ersten Ursprung an biss auf gegenwärtige Zeit. Aus dess vortreflichen Venetianischen Cavalliers und Senatoren Giovanni Sagredo. Italiänischer Beschreibung* und *gemeltem Ricaut ebenmässig übersetzt. Woraus der unberschreiblich — schnelle Wachsthum dieser Ottomanischen Macht, dero grausame Tyrannen, und jämmerliche Verwüstung, so vieler edler Reiche und Städte, blutige Kriege, Wachsamkeit und Künste, sich der Christen unglückseeliger Uneinigkeit und Spaltungen zu ihrem Vortheil zu bedienen. Hingegen auch vieler tapfferer Christlichen Helden und Potentaten Ruhmwürdige Thaten, Zug und Siege wider diesen Erb- Feind, neben nutzlichen und klugen Politischen Anmerckungen zu erlernen. Alles durch und durch mit vortrefflichen eingedruckten Historischen Kupffern, und aller Türckischer Kayser Conterfaiten gezlehret, und denen Kunst — und Geschicht — Liebenden zu Natz und Ergötzung, zusammen zu erlernen*, Augspurg, 1694, 8 f. + 150 + 569 [— 641] p. + 1 pl.

Sacy, Claude-Louis Michel, de, *Histoire générale de la Hongrie, depuis la première invasion des Huns, jusqu'a à nos jours*, Par M. de Sacy, Censeur Royal ..., I — II, A Paris, 1788, 2 vol.

Sagredo, Giovanni, *Memorie istoriche de monarchi Ottomani*, di Giovanni Sagrego, Cavalier e Procurator di S. Marco, Venetia, 1673.

Sagredo Giovanni, *Histoire de l'Empire Ottoman traduit de l'italian*, Amsterdam, 1724, 7 vol.

Schiller, *Histoire de la guerre de trente ans*, par Schiller, Traduite en Français, Paris, 1846.

Schwandtner, Johann Georg, *Scriptores rerum hungaricarum veteres, ac genuini, partim primum ex tenebris eruti; partem antehac quidem editi; nunc vero ex mss. codicibus, et rarissimus editionibus, Bibliothecae Augustae Vindobonensis, ab innumeris mendis vindicati, plurimis variantibus lectionibus, et necessariis, hinc inde quibusdam notis illustrati; partim etiam ad nostra usque tempora continuati, multisque in locis auctiores redditi antiquissimis demum icunculis exornati et cum amplissima praefatione Matthiae Bellii, nec non instructissimo rerum verborumque indice, in nitidissimam hancformam redacti*, Cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri Austriaci Stadelkirchensis, tom. I — II, Vindobonae, 1746, 3f. + XXIV + 888 [— 934] p. + 1 pl. (I); 2 f. + XXXIV + 859 [— 900] p. + 1 pl. (II).

Seadedin [Saad-Eddin (Mehemet Hassan)], *L'Histoire Othomane*, écrite par Saad-Eddyn Mehemet Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom de Cogia Effendi, mise en français par Ant. Galland. Mss. în Bibl. Imper. din Paris.

Seivert, Johann. *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*, Pressburg, 1785.

Selaniki, *Tarichi-Selaniki [Istoria Tesalonicianului*, începînd cu ultimii trei ani ai domniei lui Suleiman și sfîrșind în anul 1008(1599)], 843 p., in-fol. Citat după Hammer [de Purgstall], Joseph, *Histoire de l'Empire Ottoman* ..., t. I, p. 584.

Senkowski, S, *Dziejopisow Tureckich*, Varșovia, 1824, in -8⁰.

Sirtori, Gieronimo, *Oratione al Serenissimo Massimiliano Arhiduca d'Austria* ... *Conte di Tirolo* ... *Fatta da Gieronimi Sirtori, nella morte del Conte Giorgio Basta*, in - 4.

Soranzo Lazaro, *L'Ottomanno di Lazaro Soranzo, Dove si da pieno ragnaglio non solamente della Potenza del presente Signor de Turchi Mehemeto III, de glinteressi, che' egli ha condiversi Principi & di quanto machina contra il Christianenmo & di quello che all'incontro si porteble à suo danno oprar da noi; ma amncora di varij Popoli, Siti, Città, e viaggi, con altri particolari di Stato necessarij àssapersi nella presente querra d'Ongheria. Alla Santita di N. Sig. Clemente VIII*, in Ferrara, Per Vittorio Baldini Stampatore Camerale, Con licenza de'Superiori, Milano, 1599.

Spontoni, Ciro, *Historia della Transilvania* Raccolta dal Cavalier Ciro Spontoni, E Registrata dal Cavalier Ferdinando Donno. Venetia, 1638. 16 f. + 351 p. [Exemplarul Bibliotecii Academiei de sub cota A 2310, are pe foaia de titlu (verso), următoarea însemnare autografă : „N. Bălcescu. Cumpărată la Roma de mine în aprilie 1847"].

Staat von Siebenbürgen, Wallachey und Moldau [1701], 89 + 46 [— 48] p. + 1 f. portr. + 1 tab.

Stavrinos, *Vitejiile prea piosului și prea viteazului Mihai-voievod (1593 — 1601)*, în limba greacă.

Szamöskozius, Stephanus, *Rerum Hungaricarum Pentades* VII (Citat fragmentar în Bethlen, Wolfgang de, *Historia de Rebus Transsilvanicis*, Cibinii, 1789).

Tarducci, Achile, *Achilis Tarducci Turca Vincibilis in Ungaria Nunc primum Latinitate donatus a Iac.* Geudero ab Herolzberga in Iacobus Geuderus Turca NIKHTOΣ Franco-furti, 1601, p. 191—307.

Tarducci, Achille, *Successo delle Fattioni occorse nell'Ongaria vicinno à Vacia, nel M· D. XCVII. Et la Battaglia fatta in Transilvania contra il Valacco nel 1600. Dal Signor Giorgio Basta Generale dell'Armi in Ongaria Superiore per sua Maesta Cesarea.* Descritte da Achille Tarducci da Corinaldo della Marca d'Ancona. Con le figure ai suoi luoghi, et la descrittione del sito di esse Battaglie, Venetia, 1601, 40 p.

Thou, Jacques- Auguste de, *Histoire universelle* de Jacques-Auguste de Thou, *depuis 1543 jusqu'en 1607*, Traduite sur l'édition latine de Londres, I — XVI, Londres, 1734, 16 vol.

Tomasi, Georgio. *Dell querre es rivolgimenti del regno d' Ungaria, e della Transilvania, con succesi d'altre parti; seguitti sotto l'imperio di Rodolfo, e Mathia Cesari; sino alla creatione in imperatore di Ferdinando II Arciduca d'Austria. Di Monsignor Georgio Tomasi Veneto, Pronotario Appostolico et Secretario del Prencipe Sigismondo Battori*, In Venetia, 1621.

Tomasi, Giorgio, *La Battorea, distinta in due libri,* nella *quale si contengono le attioni heroiche di Sigismondo de Battori,* Conegliano, 1609, in - 4.

Trausch, Josephus. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transsilvanici, opera et studio Clarissimorum doctissimorumque virorum Simonis Massae et Marci Fuchsii, Pastorum Coronensium, nec non Christiani Lupini et Joannis Oltard, Pastorum Cibiniensium, concinnati, quibus ex lucrubationibus Andreae Gunesch, Pastoris Sabaesiensis, allisque Manuscriptis fidedignis adjecit Ziegler, Schenkensis Pastor in Districtu Bistriciensi Neovillensis.* Edidit. Josephus Trausch Coronensis. Pars I. *Complectens Annales Ann. 990 — 1630,* Pars II, *Complectens Anales Ann. 1630 — 1699,* Coronae, 1847, V + ; 24 p. (1); VI + 307 p. (II).

Tunușli, frații Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους. Νῦν πρῶτον φιλοτίμῳ δαπάνῃ ἐκδοθεῖσα τῶν τιμιωτάτων καὶ φιλογενῶν αὐταδέλφων Τουνουσλῆ. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας. Παρὰ Γεωργίῳ Βενδότῃ 1806.

Türckische und Siebenbürgische Victorien mit Lippa, Temeswar und andern Orten 1694, in — 4°.

Walthers, Balthassar. *Brevis rerum a Michaele Moldawiae sive Transalpinae sive Walachiae Palatino Michaele gestarum descriptio,* Auctore Balthassare Walthero, in Nicolaus Reusnerus, *Rerum memorabilium in Pannonia,* Francofurti, 1603, p. 227—255.

Die Warhafftige newe Zeitung aus Siebenbürgen, 1596, in - 4°.

Wicquefort, Joachim. *L'ambassadenr oder Staats Bothschaffter und dessen hohe fonctions ...* Frankfort, 1682, in - 4.

Wilkinson, [William], *Voyage dans la Valachie et la Moldavie, contenant ce qu'il y a de plus remarquable dans ces contrées, les moeurs des habitans, la religion, les usages, sciences, commerce, etc.* par Wilkinson, Paris, 1831, VIII + 355 p.

INDICE DE NUME*

* Izvoare generale: Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi*, Buc., 1971; Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV—XVII*, Buc., 1971; Nicolae Bălcescu, *A romanok Vitez Mihály vajda idejeben*, Buc., 1974 (ediţie îngrijită şi note de V. András János); *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. I, Buc., 1956; *Istoria României*, vol. II, red. resp. A. Oţetea, Buc., 1962; Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Buc., 1965; *Literatura română veche (1402—1647)*, Intro ducere, ediţie îngrijită şi note de Gh. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Buc., 1969 (Texte), *Epopeea lui Mihai Viteazul* ..., prezentare, traducere şi note de Aurel Decei, Dan Zamfirescu ş. a.).

Király, Georgie, comandantul cetăţii Oradea Mare 185.

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE*

* Izvoare generale: Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Buc., 1967; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, 2 vol., Buc., 1970; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, 2 vol., Buc., 1967; *Marele dicționar geografic al României*, 5 vol., Buc., 1898—1902; *Dicționar statistic al României*, 2 vol., Buc., 1915.

VERIFICAT 1987

Biblioteca Fac. de Ist. şi Lit. Română SECŢIA CENTRALĂ Bucureşti

SUMAR

Redactor : BEATRICE BUDESCU
Tehnoredactor : MAGDALENA IACOB

Bun de tipar 31.V.1986. Format 16/70×100.
Coli de tipar 23. Planșe 1,

C.Z. pentru biblioteci mari : 9(498)(081), 3(498)(081), 333(498)(081) 859—94
C.Z. pentru biblioteci mici : 9(498)(081).

c. 362 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23—25,
București

VERIFICAT 2011